

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Херсонський державний університет**

**Науковий вісник
Херсонського державного університету
Серія “Лінгвістика”**

Випуск 15

Херсон – 2011

ББК 81.2 Ук
Н 34
УДК 81'1

Наукове фахове видання, затверджене постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р., № 1-05/2 (Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 4. – С. 7).

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”: Збірник наукових праць. Випуск XV. – Херсон: ХДУ, 2011. – 398 с.

Розглядаються актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні та історичні аспекти функціональної граматики, з'ясовуються напрями еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, а також їхні функційні вияви в тексті, простежуються особливості українських говорів, висвітлюються тенденції сучасного словотвору, встановлюються особливості функційної семантики фразеологічних і лексичних одиниць, визначаються шляхи кодифікації граматичних норм мови.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

Редакційна колегія:

- ОЛЕКСЕНКО Володимир – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.
- БЄЛСХОВА Лариса – заступник головного редактора, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.
- ТРОПІНА Ніна – заступник головного редактора, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.
- ГАЙДУЧЕНКО Галина – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний університет.
- БЄЛЯЄВ Юрій – кандидат філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.
- ОЖОГАН Василь – доктор філологічних наук, професор, Національний університет “Києво-Могилянська академія”.
- ГАЙДАСНКО Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний університет.
- ГОРОДЕНСЬКА Катерина – доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України.
- ЗАГНІТКО Анатолій – доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет.
- МАНАКІН Володимир – доктор філологічних наук, професор, Запорізький національний університет.
- РУДЕНКО Людмила – доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет.

Друкується за ухвалою вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 6 від 26 грудня 2011 р.).

© ХДУ, 2011
© Колектив авторів
© Видавництво ХДУ, 2011

ЗМІСТ

Розділ I. Теоретичні питання мовознавства

<i>Ірина Гайдаєнко</i> Концепт як системне утворення	10
<i>Наталія Гудима</i> Сучасні аспекти дослідження запозиченої лексики в українському мовознавстві	13
<i>Ніна Литвиненко</i> Теоретичні засади лінгвістичних понять: дискурс, мовлення, текст	19
<i>Тетяна Оршинська, Уляна Потятиник</i> Соціолінгвістична література в Україні: проблеми і дилеми	25

Розділ II. Актуальні проблеми граматики

<i>Вікторія Бабюк</i> Переклад та мовна політика ЄС.....	29
<i>Олена Ботвінко, Еліна Коляда</i> Актуалізація емоційного стану презирства в емоційному та емотивному типах дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови)	32
<i>Татьяна Вдовенко</i> Особенности цветовосприятия персонажей в англоязычной художественной прозе.....	36
<i>Людмила Дерев'янка</i> Кореляція як генетичний зв'язок між вторинним часовим прийменником і повнозначною частиною мови.....	39
<i>Ліана Козяревич</i> Фасцинація як комунікативний феномен	42
<i>Катерина Косенко</i> Зв'язкова експлікація предикатів в українській мові.....	46
<i>Жаннетта Красножан</i> Мова як світобачення народу	51
<i>Оксана Кушлик</i> Субстантивна зона словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів	53
<i>Юлія Лісова</i> Особливості лінгвального втілення видів ізоляції як прояву стану самотності персонажа	59
<i>Надія Лебедева</i> Семантика та прагматика соціального сленгу та інтержаргону в парадигмі функціональної лексикології	63

<i>Юлія Лебедь</i>	
Функціонування синсемантичних іменників у науковому стилі	67
<i>Оксана Мироненко</i>	
Особливості російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю.....	71
<i>Наталя Ніколаєва</i>	
Функціонування лексеми “got” у сучасній німецькій мові	74
<i>Тетяна Павлюк</i>	
Семантико-синтаксичні особливості організації порівнянь з орудним відмінком.....	78
<i>Ірина Повшедна</i>	
Спектр антропонімів на позначення суб’єкта мовлення при репрезентації комунікативної дії персонажа в романах Ч.Діккенса	83
<i>Людмила Покорна</i>	
Лінгвостилістичні особливості наукового тексту в англійській мові	88
<i>Яна Просяннікова</i>	
Знакова характеристика художнього порівняння (на матеріалі англоканадських поетичних текстів).....	91
<i>Валентина Розгон</i>	
Семантично неподільні словосполучення як засіб номінації людини у східноподільських говірках	96
<i>Ольга Ситенко</i>	
Демінутивні іменникові похідні в українській та англійській мовах	99
<i>Ксенія Трикоз</i>	
Дієслова акваруху в сучасній англійській мові.....	104
<i>Олена Шшиліна</i>	
Терміносистема рослинництва сучасної німецької мови як фахово-зумовлена картина світу	108
<i>Руслана Шрамко</i>	
Семантико-конститутивний потенціал двокомпонентних ізофункційних парадигм на взірць $N_1 + V_f / N_1 + Adj$ у системі предикатів психоемоційного стану суб’єкта мікрогрупи “душевне зворушення”	112
 Розділ III. Функціональна семантика лексичних і граматичних одиниць	
<i>Мирослава Баган</i>	
Частка ні як корегувальний комунікатив українського мовлення	118
<i>Галина Буткова</i>	
Семантична структура слів ЛСГ звучання (на матеріалі прози Ю. Яновського).....	122

<i>Марта Гурецька</i>	
Класифікація вигуків англійської мови, які виражають емоційний стан роздратування.....	126
<i>Тетяна Жила</i>	
Функціонування назв на позначення вулиці	130
<i>Наталія Жовта</i>	
Міфонімія як один із найскладніших об'єктів ономастичного дослідження. Язичницька теонімія Київської Русі	134
<i>Юлія Зелена</i>	
Ступінь копулятивності атрибутивних дієслів підгруп стану тривалості, видимості та усвідомлення у сучасній французькій пресі (на матеріалі періодичних видань Le Monde і Le Figaro)	137
<i>Зоя Ігіна</i>	
Другорядні члени речення з позиції “гемісферних граматик”	142
<i>Оксана Кечеджі</i>	
Ад’єктивні суфікси іншомовного походження в системі словотвору сучасної англійської мови.....	147
<i>Оксана Максимець</i>	
Формування словотвірної структури іменників на позначення виробничих та технологічних процесів у новій українській мові.....	151
<i>Оксана Тур</i>	
Особливості функціонування нових абревіатур в офіційно-діловому стилі української мови кінця XX – початку XXI століть.....	154
 Розділ IV. Лінгвістика тексту і контекстні вияви лексичних одиниць	
<i>Victoria Artyukh</i>	
Retrospective of the english economics terminology system formation.....	162
<i>Алексей Букалов</i>	
Особенности функционирования русского общего сленга в современной прозе	166
<i>Лідія Волкова</i>	
Інтерактивні функції ует в англійськомовному дискурсі	171
<i>М. Воробйова</i>	
Інтерсеміотичність в актуалізації алюзій в англійськомовному публіцистичному дискурсі ...	175
<i>Микола Дзисюк</i>	
Структурно-функціональні особливості поетичних okazіоналізмів Петра Поліщука.....	180
<i>Інеса Єрмоленко</i>	
Засоби творення іронічних смислів у “Сазі про малосена” Данієля Пеннака	186
<i>Інна Завальнюк</i>	
Найтиповіші засоби експресивного синтаксису в прозі Івана Багряного	191

<i>Севілія Ібрагімова</i>	
Семантичні неологізми як результат взаємодії національних варіантів англійської мови	197
<i>Ірина Карпа</i>	
Використання конверсаційних максим в інформаційно-довідковому сервісі Yahoo!Answers та типові випадки їхнього порушення.....	201
<i>Вікторія Колкунова</i>	
Монолог Дж. Карліна “Сучасна людина” як відображення постмодерної мовної гри	206
<i>Любов Курагіна</i>	
Евфемізми як форма реалізації мовних табу (на прикладі німецької мови).....	209
<i>Галина Олейникова</i>	
Членение текста как способ отражения внутренней организации художественного мира.....	214
<i>Тетяна Осинцева</i>	
Семантичні особливості англійської лексики міжнародних угод.....	218
<i>Ганна Передерій</i>	
Композиційно-мовленнєві форми оповіді в англійській поетичній драмі	222
<i>Юлія Петровська</i>	
Явище мовної варіативності з соціолінгвістичного погляду.....	228
<i>Світлана Почепинська</i>	
Віртуальні комуніканти в художньому тексті.....	231
<i>Наталя Романова</i>	
Страх та його позначення в давньоверхньонімецькій мові	234
<i>Дмитрий Соколов</i>	
К вопросу об эквивалентности терминов “Schlagwort” и “ключевое слово текущего момента”	238
<i>Ліна Сорокіна</i>	
Гендерний аспект маніпулятивної конфронтаційної стратегії в англійському діалогічному дискурсі	243
<i>Дарина Станко</i>	
Тропи в емоційному політичному дискурсі як засіб категоризації дійсності	248
<i>Людмила Черкун</i>	
Многозначные слова как выразительные средства художественной речи (на материале произведений Л.Лузиной).....	253
 Розділ V. Мова засобів масової комунікації	
<i>Ольга Вольфовська</i>	
Методологічні основи слухового аналізу ритмічної організації німецьких політичних промов.....	257

<i>Оксана Кузик</i>	
Семантичні типи маркерів вводу висловлювань суб'єктів мовленнєвої агресії (на матеріалі медіа-текстів англomовного політичного дискурсу).....	261
<i>Наталія Леонова</i>	
Особливості синтаксичної модальності малих жанрових форм інформації в сучасній українській мові	266
<i>Ірина Решетарова</i>	
Метафора в сучасному медійному дискурсі	270
 Розділ VI. Сучасні проблеми перекладознавства та прикладної лінгвістики	
<i>Наталія Абабілова, Юлія Сидоренко</i>	
Особливості відтворення медичних скорочень засобами української мови.....	275
<i>Наталія Возненко</i>	
Ліричні твори Рози Ауслендер у перекладі Петра Рихла	279
<i>Вікторія Вострецова</i>	
Реферативний переклад як аспект перекладацької діяльності	282
<i>Оксана Григор'єва</i>	
Прагматичний аспект перекладу: засоби прагматичної адаптації тексту	285
<i>Ольга Дем'яненко</i>	
Переклад як спосіб розуміння культурної ідентичності в умовах міжкультурної комунікації.....	289
<i>Ганна Дуднік</i>	
Адекватне використання граматичних трансформацій у перекладі	293
<i>Юлія Кіщенко</i>	
Особливості функціонування та перекладу паронімічних висловів у газетних заголовках	297
<i>Наталія Лалаян</i>	
Особливості відтворення значення німецьких фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом українською мовою	302
<i>Ірина Лощенова, Віра Нікішина</i>	
Проблеми відтворення мовних реалій	306
<i>Тетяна Лук'янова</i>	
Стратегії адаптації при перекладі назв англomовних фільмів українською мовою	310
<i>Олена Мазур</i>	
Вплив творчої настанови перекладача на лексичну будову перекладу: вживання питомих дієслів	314
<i>Вікторія Матус</i>	
Особливості перекладу юридичних текстів із турецької мови.....	316

<i>Юлія Оніщенко</i> Проблема перекладу фразеологічних одиниць біблійного походження.....	320
<i>Оксана Подвойська</i> Мовностилістичні особливості лозунгів як об'єкта перекладу (на матеріалі німецької мови)	323
<i>Світлана Радецька</i> Жанрово-стилістичні особливості тексту бізнес-плану англійською та українською мовами: компаративний та перекладацький аспекти.....	328
<i>Олександр Свиридов</i> Вербально-акціональні символи у лінгвокультурологічному та перекладацькому аспектах	333
<i>Ірина Усаченко</i> До питання вивчення білінгвізму	336
<i>Олена Філіппова</i> Основні труднощі перекладу тендерної документації англійською мовою	340
<i>Леонід Черноватий</i> Дослідження ступеня відповідності тексту перекладу характеристикам тексту оригіналу в анотаціях авторів українських дисертацій	344
<i>Ірина Михайлицька, Катерина Шапочка, Оксана Чуракова</i> Сучасні підходи до перекладу поетичного твору	349
<i>Кристина Шевченко</i> Базові моделі взаємодії мов при утворенні етимологічних дублетів в українській мові	352
 Розділ VII. Когнітивні аспекти лінгвістичних досліджень	
<i>Альвіна Алиєва</i> Фразеологізми в актуалізації концепту “Материнство”: перекладацький аспект	360
<i>Наталія Базилевич</i> Феномен “рефлексія” у лінгвокогнітивних дослідженнях	365
<i>Вікторія Засименко</i> Шляхи розвитку культури англomовного ділового спілкування студентів-філологів	369
<i>Катерина Лут</i> Метонімія: когнітивний погляд на традиційний феномен	372
<i>Олена Мороз</i> Тональний діапазон американської поезії ХХ століття	376
<i>Тетяна Саленкова</i> Концепт REVOLUTION в американській мовній свідомості.....	381

Наталія Шевельова-Гаркуша

Види та засоби створення ритмічного малюнка у текстах сучасної американської поезії: лінгвосинергетичний аспект..... 386

Розділ VIII. Рецензії та анотації

Ольга Копусь

Рецензія на монографію Н. В. Кондратенко «Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу» [за ред. проф. К. Г. Городенської]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.) 391

Відомості про авторів 393

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА

УДК 81_139

Ірина Гайдаєнко
(Херсон)

КОНЦЕПТ ЯК СИСТЕМНЕ УТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано й узагальнено погляди учених на концепт як організовану систему, якій властиві особливі ознаки, що й визначають системність концепту.

Ключові слова: *концепт, неоднорідність, гетерогенність, поліморфність, динамічність, стабільність концепту.*

Scientists' various points of view towards concept as organized system, which is characterized by special features, that determine the concept system have been analyzed and generalized in the article.

Key words: *concept, concept unsimilarity, heterogeneity, polymorphemity, dynamics and stability.*

Як відомо, протягом останніх десятиліть концепт залишається в центрі уваги лінгвістики, когнітивної лінгвістики, соціо- і психолінгвістики, лінгвокультурології, переживаючи, як влучно зазначає С.Воркачов, період свого апогею [4]. Подібний міждисциплінарний характер цього наукового об'єкта дослідження неминуче призводить до різноманітності тлумачень концепту.

Однак навіть при спостережуваній розмаїтості підходів виявляється тенденція розглядати концепт як системне утворення. Про системність (системну організацію) концептів свідчать праці О.Кубрякової, В.Маслової та ін. учених [2;4;5;9], що характеризується відповідною структурою.

З.Попова, І.Стернін визначають концепт як “дискретне ментальне утворення є базовою одиницею розумового коду людини, який має відносно впорядковану внутрішню структуру...” [12,с.24] або, як відзначають ці ж учені: “Концепт – це певне уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагменту, що має складну структуру, виражену різними групами ознак...” [2, с.10].

С. Воркачовим відзначається “внутрішня розчленованість” [4,с.14], “дискретна цілісність” [10,с.19] концепту, внаслідок чого він не може бути нерозкладним об'єктом, простою одиницею.

Традиційно концепт представляється у вигляді набору ознак, що мають неізолюваний характер [13]. Тобто концепт відповідає класичному визначенню системи (наявність елементів, зв'язків між ними, цілісність [14,с. 610] і не є аморфною сукупністю компонентів, простим угрупованням ознак.

Метою нашого дослідження є огляд основних системних характеристик концепту, його сутнісних властивостей, визнаних сучасною лінгвістикою.

Багато дослідників, серед яких З. Попова, І. Стернін, С. Воркачов, В. Карасик, одноставно виділяють такі атрибутивні характеристики, як багатовимірність [4,с.14; 6,с.129;

2,с.71], багатоаспектність, багатоплановість [15,с.58]. Наявність подібних властивостей концепту зумовлена тим, що він слугує відтворенню всієї поліваріативності, багатовекторності навколишнього світу [5,с.26; 13,с.78].

Із зазначеними характеристиками концепту також тісно пов'язані його складна організація [13,с.60-64; 2,с.10], неоднорідність, гетерогенність [4,с.14] і поліморфність.

Виділяються різні типи концептів [1], що зумовлюється не тільки розходженнями в методологічних установах дослідників, але й самою природою концепту. Водночас “між концептами різних типів не існує різко окреслених меж, вони рухливі, здатні “стиратися” з часом і формуватися заново” [1,с.57]. Концепт навіть за інших умов спостереження за ним може переходити з однієї форми в іншу, що, засвідчує його динамічність, сприяє його усталеності, пристосованості до зовнішніх змін.

Поліморфність концепту тісно пов'язана з такими особливостями його системної організації, як змінність структури й дифузність меж [13,с.60-61]. Варто зазначити, що остання властивість концепту не вступає у протиріччя з його дискретністю [9,с.90; 12,с.24]. Справді, кожний концепт мислиться як окрема, самостійна одиниця (“оперативна одиниця пам'яті” [9], “одиниця колективного знання” [3], “квант знання” [9; 6]). З іншого боку, концепти у свідомості (індивідуальній або колективній) настільки тісно переплетені, найчастіше перехрещувані та взаємопроникні один в одного, що проведення чітких, формальних меж між ними є надто складним процесом.

Дифузність меж концепту пояснюється тим, що він уходить до складної системи зовнішніх зв'язків найрізноманітнішого характеру [15,с.58; 4,с.14]. Однією з фундаментальних властивостей концепту як системи є його динамічність. Ця ознака розглядається у працях В.Колесова [7] і Н.Красавського [8].

Відзначимо, що концепт є одночасно і динамічним, і стабільним (проте не статичним) утворенням. Обидві ці характеристики впливають із сутності концепту як одиниці пам'яті.

Динамічність концепту зумовлена необхідністю достатньо швидкого реагування на зовнішню інформацію, що відбивають зміни: а) навколишнього світу, б) нашого знання про нього, в) нашого ставлення до навколишньої реальності (і знань про нього).

Стабільність концепту є необхідною умовою для успішного здійснення ним функції зберігання й передачі уже нагромадженої в ньому інформації.

Водночас концепт настільки стабільний, наскільки стабільні: а) фрагменти реального світу, що фіксуються ним у концептуальній картині світу; б) свідомість (у першу чергу пам'ять); в) суспільство й властиві йому культура, система стосунків, цінностей тощо.

Отже, в процесі свого формування й функціонування концепт може розвиватися в чотирьох напрямках категоризації світу: природного, людського (людина як мікрокосм), соціального й надприродного [11]. Указані напрями утворюють стійку систему, у якій кожний елемент взаємодіє з усіма іншими.

На нашу думку, чим більшою є соціальна потреба, культурна значущість концепту, тим більше напрямів розгортання його одночасно актуалізується. При цьому простежується явна кореляція між кількістю одночасно реалізованих напрямів розгортання й стійкістю стану концепту в концептосфері.

За низкою ознак концепти й утворені ними комплекси можна віднести до систем, що самоорганізуються [10]. На користь цієї тези можна навести такі міркування:

1. Індивідуальні концепти окремо й індивідуальна концептосфера в цілому, виникають у свідомості, існують досить самостійно.

Під самостійністю, ми в цьому випадку маємо на увазі, що саме існування концепту (після його виникнення) не залежить від нашої волі: ми не можемо свідомо, вольовим зусиллям вилучити той або інший концепт із нашої пам'яті, з нашої свідомості. При цьому ми, природно, вільно регулювати приплив інформації, що надходить у концепт, упливати на структуру концепту, його системні зв'язки й стан.

Індивідуальна концептосфера, сформована у свідомості, саморегульоване явище. Функціонування й розвиток концепту зумовлюється не тільки усвідомленими зусиллями

людини, але й специфікою вже сформованої системи концептів. Поведінка системи визначається не тільки зовнішніми умовами, але й внутрішніми (елементним складом, взаємозв'язками між елементами, динамікою цих взаємозв'язків, механізмами функціонування, властивими цій системі й зумовленими названими чинниками), що й забезпечує системі самостійність.

2. Самостійність як ознака національних концептів вважається вищим рівнем, бо вони існують незалежно від того, бажає того чи ні кожен окремий представник нації. Для кожного нового покоління національна концептосфера існує як передданість.

Окремий індивід може впливати на стан національної концептосфери (поглиблювати її за рахунок привнесення нової інформації до вже нагромаджених концептів, розширювати її за рахунок поповнення новими, змінювати рівень актуальності тих або інших концептів для суспільства на певному історичному етапі), тільки якщо його вплив: а) стане відомий певній частині представників певної нації, б) буде підтриманий певним відсотком представників тієї частини нації, яким відомо про цей вплив.

Національна концептосфера, що один раз сформувалася як система, і є продуктом психічної діяльності людей, сама починає впливати на них. І кожний представник будь-якої нації – певною мірою продукт національної концептосфери, що справді відповідає гіпотезі Сепіра-Уорфа й свідчить про самоорганізацію складних систем ментальних утворень.

Концепт є відкритою системою, що постійно обмінюється з навколишнім середовищем інформацією.

Як відкрита система національна концептосфера вступає у взаємодію із суміжними макросистемами. Ідеальний характер національної концептосфери обмежує цю взаємодію інформаційним обміном. У такий спосіб національна концептосфера стає своєрідним посередником між суспільством з його когнітивним потенціалом і природою з її потенційними інформаційними ресурсами.

Відзначимо також, що при цьому починає виявлятися самостійність національної концептосфери як системи. У процесі свого зародження й становлення вона, безумовно, детермінується об'єктивними властивостями суспільства, з одного боку, й природи – з іншого. Однак у процесі свого подальшого функціонування вона виявляє тенденцію до саморегулювання. Це спостерігається в тенденції до збереження своєї стабільності й пов'язаним із нею “прагненням до упорядкування навколишнього середовища” – згаданим вище впливом на формування кожного представника певної нації, а також на особливості пізнавальної діяльності.

Отже, перелік властивостей концепту, представлений у нашій статті, що має, у цілому, загальний характер, не є всеосяжним, а їхній розгляд – глибоко вичерпним. Концепт складний і неоднозначний феномен, що виникає, з одного боку, з надзвичайно складної організації й функціонування свідомості, а з іншого – з онтологічних характеристик буття. Проблема виявлення властивостей концепту й визначення їхньої системної природи вимагає подальшого всебічного дослідження з активним залученням наукового апарату теорії системи, синергетики й когнітології загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка [Текст] / А.П. Бабушкин. – Воронеж: ВГУ, 1996. – 104 с.
2. Введение в когнитивную лингвистику: [учебное пособие] / З.Д. Попова, И.А. Стернин, В.И. Карасик, А.А. Кретов, О.О. Борискина, Е.А. Пименов, М.В. Пименова; под ред. М.В. Пименовой. – Кемерово: ИПК “Графика”, 2004. – 210 с. – (Серия “Концептуальные исследования”, Вып. 4).
3. Воркачев, С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа [Текст] / С.Г. Воркачев. – Краснодар: КГТУ, 2002. – 142 с.
4. Воркачев, С.Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы [Текст] / С.Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2007. – Т. 66, № 2. – С. 13-22.

5. Карасик, В.И. Зеркальный концепт “простота” [Текст] / В.И. Карасик // Новое в когнитивной лингвистике: материалы I Международной научной конференции “Изменяющаяся Россия: новые парадигмы и новые решения в лингвистике” (Кемерово, 23-25 августа 2006 г.); отв. ред. М.В. Пименова. – Кемерово: КемГУ, 2006. – С. 26-41. (Серия “Концептуальные исследования”, Вып. 8).
6. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
7. Колесов, В.В. Концепт культуры: образ – понятие – символ [Текст] / В.В. Колесов // Вестник СПбГУ. Серия 2. История, языкознание, литературоведение. – 1992. – Вып. 3 (№ 16). – С. 30-40.
8. Красавский, Н.А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Н.А. Красавский. – Волгоград, 2001. – 40 с.
9. Краткий словарь когнитивных терминов [Текст] / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М., 1996. – 245 с.
10. Ляпин, С.Х. Концептология: к становлению подхода [Текст] / С.Х. Ляпин // Концепты: научные труды Центрконцепта. – Архангельск: ПомГУ, 1997. – Вып. 1. – С. 11-35.
11. Морель, Д. А. Метафора в развитии французских концептов: основные направления [Текст] / Д.А. Морель // Актуальные проблемы коммуникации и культуры: междунар. сб. науч. тр. / отв. ред. Н.Л. Грейдина. – М.; Пятигорск: ПГЛУ, 2007. – Вып. 5. – С. 50-58.
12. Попова З.Д. Семантико-когнитивный анализ языка [Текст] / З.Д. Попова, И.А. Стернин; изд. 2-е, перераб. и доп. – Воронеж: Истоки, 2007. – 250 с.
13. Попова, З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике [Текст] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
14. Садовский, Н.В. Система [Текст] / Н.В. Садовский // Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 610-611.
15. Стернин, И.А. Методика исследования структуры концепта [Текст] / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики; под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 58-65.

УДК 811.161.2' 373

Наталія Гудима
(Кам'янець-Подільський)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні засади вивчення запозичень у сучасних наукових дослідженнях, акцентовано увагу на критеріях оцінювання нової лексики в сучасній українській мові.

Ключові слова: запозичення, запозичена лексика, іномовне слово, дослідження, аспект вивчення.

The article deals with theoretical and methodological principles of borrowings in modern scientific investigation. Main stress is put on criteria of evaluation of new vocabulary in modern Ukrainian language.

Key words: borrowings, borrowed vocabulary, foreign word, investigation, aspect of studying.

Вивчення динамічних змін словникового складу сучасної української літературної мови є одним із найактуальніших напрямів лінгвістичних досліджень. Під словниковим складом розуміємо лексико-семантичну систему, впорядковану за певними закономірностями, для якої характерні такі чинники, як динаміка якісного та кількісного

розвитку; віддзеркалення пізнавальної діяльності та широкого соціально-історичного досвіду носіїв мови елементами лексико-семантичної системи [22, с. 45].

Дослідження іншомовних слів в українській мові набуває актуальності на тлі глобалізації суспільства. За останній час через розширення політичних, економічних і культурних зв'язків та у зв'язку з глобалізацією економіки і культури різних країн проблема запозичень і взаємозбагачення мов привертає все більшу увагу лінгвістів, хоча це питання загалом не нове. Системна розробка проблематики запозичення набула особливого розмаху за останні десятиліття, коли в сучасному мовознавстві з'явилися фундаментальні дослідження в цій галузі.

Проблему процесів запозичення поглиблено в працях таких зарубіжних мовознавців, як І. Бодуен де Куртене, Д. Лотте, А. Мартіне, Ж. Марузо, Г. Пауля, Е. Ріхтера, Е. Хаугена та інших.

У російському мовознавстві різним аспектам цієї проблеми присвячено дослідження В. Аристової, О. Біржакової, А. Брагіної, В. Виноградова, Я. Грота, І. Добродомова, А. Іванницької, Л. Крисіна, М. Маковського, В. Мартинова, О. Муромцевої, Є. Опельбаума, М. Орешкіної, С. Рижикової. Увагу лінгвістів привертало переважно питання запозичення в різні періоди становлення літературної мови: запозичення характеризували за мовою-джерелом, за семантичними групами, періодами входження до словникового складу мови і за сферами вживання; визначали роль і місце іншомовних запозичень у системі мови, а також досліджували проблему мовних контактів; вивчали лінгвістичну суть запозичення, причини входження в мову, різні види і засоби запозичення, шляхи потрапляння.

У новітній період з'явилися праці, присвячені проблемам нових запозичень в українській мові (Б. Ажнюка, В. Акуленка, Л. Архипенко, Я. Битківської, М. Бондар, Н. Босак, І. Гальчука, Л. Гонтарук, С. Гриценко, О. Дьолог, Г. Зимовець, І. Каминіна, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Н. Клименко, І. Кочан, М. Кочергана, Г. Кьорян, О. Лисенко, А. Ломовцевої, В. Лопушанського, Д. Мазурик, О. Мацько, Л. Мовчун, О. Мороховського, У. Мрозіцької, А. Олійник, О. Павлушенко, В. Печерської, Т. Пица, Н. Попової, П. Селігея, Г. Сергєєвої, В. Сімонок, Р. Синишина, В. Скачкової, І. Скорейко-Свірської, О. Степанюк, О. Стишова, Л. Струганець, О. Тодор, С. Федорець, С. Форманової, Т. Форманової, Л. Чурсіної).

Метою нашої розвідки є з'ясувати стан вивчення запозиченої лексики в українському мовознавстві на сучасному етапі та виокремити теоретико-методологічні засади запозичень у наукових дослідженнях.

У теорії мовного запозичення все більше місця закономірно відводять системним дослідженням, у яких аналізують питання розвитку та побутування елементів чужомовного походження в мові-реципієнті.

Так, В. Сімонок [19; 20] аналізує лексичні запозичення в сучасній українській літературній мові як важливий елемент структури її мовної картини світу, вважає процес запозичення слів ефективним способом збагачення лексичного складу мови. Предметом дослідження науковця є запозичені слова з англійської, німецької та французької мов, які потрапили до словникового складу сучасної української літературної мови. Науковець характеризує слова іншомовного походження за їх місцем в українській мовній картині світу, розкриває семантичну організацію запозичень, їхні лексико-семантичні зв'язки із власне українськими та запозиченими з інших мов словами.

Різноманітні погляди на ключові аспекти запозичення висвітлені в працях О. Стишова [21]. Мовознавець розглядає запозичення слів як ефективний сучасний спосіб збагачення лексичного складу мови. Науковець вважає, що чим глобальніші зміни в житті, тим інтенсивніше змінюється лексика, тим вона плинніша. Адже відомо, що лексичний склад мови зазнає модифікацій не лише поступово та безперервно, а й нерівномірно. Це відбувається переважно в часи значних соціально-культурних зрушень.

Нові лексеми відіграють основну роль у збагаченні словникового складу української мови. Л. Струганець [24] стверджує, що розвиток словникового складу літературної мови –

це "...діалектично взаємопов'язані процеси, результатами яких є: поповнення новими лексичними одиницями; поступове звуження вживання, а згодом і вихід окремих номенів, що з певних причин виявилися застарілими; семантична трансформація; стилістична транспозиція слів, що уже існують..." [24, с. 46]. До найважливіших способів оновлення лексичної системи сучасної української мови авторка зараховує такі: творення неологізмів на базі власних мовних одиниць; запозичення слів з інших мов; залучення лексичних елементів із периферійних ділянок мовної системи [24, с. 57].

Словниковий склад сучасної української літературної мови, на думку Л. Мовчун, реагує на сьогодення кількома шляхами: передає до фонду пасивної лексики слова, що позначають об'єкти, які перестали існувати; актуалізує одне зі слів синонімічного ряду; розширює значення наявних у мові слів, позбавляє їх ідеологічного нашарування; засвоює нові слова на позначення об'єктів, які щойно з'являються чи існують давно [10, с. 44].

Л. Паламарчук виокремлює аспекти розвитку лексики літературної мови: творення нових лексичних одиниць – загальноновживаних і оказіональних неологізмів; запозичення слів і зворотів із різних мов; закріплення за наявними словами та словосполученнями нового значення чи відтінку значення; переміщення багатьох стилістично маркованих слів до інших груп, розрядів; залучення необхідних лексичних елементів із територіальних діалектів і професійної лексики [12, с. 6].

Відомо, що лексичний склад мови обумовлений двома чинниками: відмиранням застарілих слів і висловів та утворенням нових слів і висловів. Ці зміни й спричиняють оновлення лексики мови.

С. Семчинський визначив три основні способи, за допомогою яких збагачується словниковий склад мови:

- 1) утворення нових слів на базі тих матеріалів і засобів, які має мова (корені, префікси, суфікси тощо), тобто шляхом словотвору;
- 2) зміна значень старих слів;
- 3) шлях запозичення іншомовних слів і висловів, шлях запозичення іншомовних значень [17, с. 3].

І. Кочан [6] на широкій джерельній базі виявила загальний обсяг слів із міжнародними компонентами в сучасній українській літературній мові, з'ясувала їхню системну організацію, дослідила вияви статичності і динаміки в межах одного століття (від початку ХХ – до початку ХХІ ст.) і за відповідною моделлю проаналізувала слова з міжнародним компонентом.

У своїх наукових дослідженнях Л. Кислюк [5] комплексно описала словотвірний потенціал англійських та німецьких запозичень у сучасній українській літературній мові. Мовознавець виявляє інтернаціоналізми у складі запозиченої лексики; здійснює морфемний аналіз запозичень; описує деривати, мотивовані запозиченнями та впорядковує словотвірні гнізда від запозичень, аналізує особливості засвоєння запозиченої лексики словотвірною підсистемою мови-реципієнта.

Над етапами процесу засвоєння запозичення та визначення ступеня адаптації іншомовного слова в мові та мовленні працює Л. Архипенко [3]. Науковець у своїх працях виокремлює диференційні лінгвальні ознаки кожного з етапів адаптації іншомовних запозичень на різних рівнях мовної системи, визначає ступені адаптації частотних англіцизмів кінця ХХ ст. на основі їх лінгвальних ознак.

Д. Мазурик [9] проаналізувала склад і характер лексичних інновацій в українській мові 90-их років ХХ ст.

Цікавим з наукового погляду є дослідження Н. Попової [14], яка розглядає історію становлення корпусу запозичень з англійської мови в українську; визначає склад англіцизмів, які потрапили до української мови в останнє десятиліття ХХ й на початку ХХІ ст.; здійснює лексико-семантичний аналіз новітніх англіцизмів; досліджує динаміку потрапляння лексичних елементів з англійської мови до лексико-семантичної системи української; аналізує мовні процеси, пов'язані з функціонуванням англійських запозичень за останнє десятиліття; фіксує сфери використання запозичень в усній та писемній формах української мови. Зроблено

висновок, що для української мови останнього десятиліття в запозиченій лексиці характерними є два процеси:

- 1) збільшення кількості англословних за походженням слів;
- 2) розширення актуальності слів англійського походження, що функціонували в українській мові обмежено для характеристики певних сфер життя зарубіжних країн.

Г. Сергеева [18] аналізує англійські запозичення в українській правничій терміносистемі, розглядає фонетичне, граматичне та лексико-семантичне освоєння англійських правничих термінів, здійснює комплексний аналіз запозиченої англословної термінології на фонетичному, граничному та лексико-семантичному рівнях. Доведено, що іношомовне слово під час освоєння не тільки зазнає впливу мови-реципієнта, а й впливає на неї, стимулюючи розвиток питомих слів та зумовлюючи перерозподіл у межах лексичних мікрогруп, сформованих на основі певних семантичних стосунків. Основним результатом наукового дослідження є підтвердження наявності англословного термінологічного впливу на українську термінологію правничої сфери та його активізація на сучасному етапі.

С. Федорець [25] проаналізував шляхи виникнення нових термінів у сучасній українській літературній мові та їх значень.

У. Мрозіцька [11] розглядає запозичені слова за різними критеріями потрапляння до складу сучасної української мови.

Б. Ажнюк [1] досліджує англійські запозичення в сучасній українській, російській та чеській мовах. Висловлює думку про те, що англійські запозичення в слов'янських мовах виявляють відмінності й подібності щодо характеру й ступеня їхньої адаптованості в мовах-реципієнтах. Науковець стверджує, що явища міжмовної інтерференції, які спостерігають на різних рівнях мовної ієрархії, взаємно стимулюють одне одного, часто приводячи до конкуренції дублетних форм і структур.

О. Лисенко [7] характеризує особливості процесу фонетичного, граматичного та лексико-семантичного освоєння іношомовних слів в українській науково-технічній термінології на матеріалі запозичень із німецької мови. Автор розглядає німецькі запозичення як чинник лексичної інтерференції, яка є результатом взаємодії двох мов – німецької та української. Доводить, що інтенсивність і характер німецько-українських мовних контактів зумовлюють наявність значної кількості німецьких запозичень в українській науково-технічній термінології, а процес освоєння розглядає як поступове пристосування цих лексем до фонетичної, граматичної та лексико-семантичної систем української літературної мови, оскільки на процес пристосування лексем впливають особливості термінологічних систем української та німецької мов.

Німецькі лексичні запозичення є предметом дослідження В. Лопушанського та Т. Пица [8]. Науковці визначають основні причини виникнення слів німецькомовного походження в сучасній українській літературній мові, вивчають історію німецьких лексичних запозичень та шляхи потрапляння іношомовних лексем до словникового складу української мови.

Мовознавець В. Акуленко [2] досліджує іношомовний вплив на розвиток сучасної української мови, торкаючись проблем методології, аналізує українську мову в європейському контексті. Доведено, що в пошуках номінаційних засобів для втілення нового поняттєво-семантичного змісту мовець може не лише спиратися на можливості системи та норми української мови, а й знаходити стимул і взірць для створення знака в тій чи тій формі за межами української мови, у мові іноземній.

Основний аспект дослідження Л. Чурсіної [26] полягає у виявленні дериваційних потенцій французьких запозичень і визначенні загальних тенденцій реалізації словотвірної валентності основ французького походження в сучасній українській літературній мові. З позицій історичного підходу науковець визначила корпус французьких запозичених основ, які зафіксовані в словниках іношомовних слів різних років і місць видання. Розглянуто тенденції словотвору лексем на базі основ французького походження. Визначено, що найбільший словотвірний потенціал мають іменникові основи, а також дієслівні основи у

разі, якщо вони співвідносяться в українській мові з запозиченими дериватами, для яких виступають мотиваційними основами.

Основною метою дослідження С. Гриценко [4] є аналіз впливів латинської мови на українську XVI–XVII ст. на тлі відповідних процесів у польській, російській та білоруській мовах. Базою дослідження стали внутрішньомовні зв'язки та позамовні історико-культурні процеси. Науковець виявила репертуар, структуру латинських запозичень у мові українських пам'яток зазначеного періоду та їхній вплив на структуру української мови.

Автор розвідки опублікувала низку праць про запозичену лексику на матеріалі української постмодерністської прози, в яких розглянула: мовні причини запозичень у творах сучасних українських постмодерністських прозаїків (на матеріалі творів С. Жадана та Л. Дереша); роль лексичних запозичень у прозі українських постмодерністів; квантитативний аспект функціонування запозичень (на матеріалі творів українських постмодерністів); лексико-семантичні групи слів іншомовного походження; основні типи запозичень; критерії визначення запозичень; лінгвістичний аспект термінів „іншомовне слово” й „запозичення” в зарубіжному та українському мовознавстві; літературно-мистецькі терміни-інновації в мові української постмодерністської прози; функціонування іншомовних назв осіб у лексичній системі сучасної української прози. Уклала словник іншомовізмів української постмодерністської прози.

Отже, питанням функціонування запозичень у сучасній українській літературній мові цікавились та цікавляться багато лінгвістів. Але потрібно звернути увагу ще на один аспект досліджуваної проблематики, а саме – на випрацювання критеріїв оцінювання нової лексики. Так, Д. Мазурик вважає, що потрібно дотримуватися двох основних критеріїв нормативності нових лексем:

- 1) критерій доцільності (має бути вирішальним щодо потрапляння нових слів з інших мов). Критерій доцільності визначає, наскільки нове слово є потрібним для української мови;
- 2) критерій правильності (він повинен діяти стосовно новоутворень чи то від питомої лексики, чи від запозиченої). Правильність новотворів означає їхню підпорядкованість структурним законам мови [9, с. 10]. Ці критерії уже були в працях Б. Грінченка під час дискусії 1891-1892 рр.

Проте запозичувати, на думку О. Пономаріва, треба лише тоді, коли мова не має власного лексичного позначення для якогось поняття. “На відміну від багатьох цивілізованих країн, де слово може стати надбанням літературної мови тільки після дозволу академічної мовознавчої установи, у нас будь-хто може вживати що завгодно і де завгодно. Замість того, щоб пошукати відповідного слова в далеко не бідній з лексичного погляду рідній мові або надати відомій лексемі нового значення, семантично розширити її, люди бездумно тягнуть чуже” [13, с. 25].

П. Селігей указує чинники, за допомогою яких можна досягти гармонії між питомим українським словом і запозиченням: співвідносити запозичення з питомими синонімічними відповідниками; калькувати – другий важливий шлях породження спеціальної лексики на питомих засадах. Це теж запозичення, але особливе: якщо у звичайному запозиченні переймають і зовнішню, і внутрішню форми, то при калькуванні копіюють значення та спосіб будови терміна, а зовнішню форму передають власними морфемами чи словами [15; 16, с. 26–27].

Є підстави погодитись із думкою Д. Мазурик та П. Селігея, запропонувавши низку критеріїв нормативності запозичень: регулярне вживання запозичення; формальна пристосованість до системи сучасної української літературної мови; громадське схвалення (естетичність слова); мовна традиція; сфера поширення; наявність зв'язку і залежності між способом мовного вираження та позамовною дійсністю; соціальний статус; віковий статус; імпліцитні чинники, які позначають внутрішній світ людини; ступінь уживання запозичення у творах сучасних письменників.

Отже, наявність запозичень із різних мов у тій чи тій мові не ослаблює, а, навпаки, збагачує словниковий склад. Лексична система мови має невичерпні резерви для безперервного розвитку словникового складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б.М. Ажнюк // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190–207.
2. Акуленко В.В. Інтернаціональні елементи у словниковому складі мови / В.В. Акуленко // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 20–29.
3. Архипенко Л.М. Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): монографія / Л.М. Архипенко. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 168 с.
4. Гриценко С.П. Лексичний вплив як чинник динаміки структури мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень українських пам'яток кінця ХVІ – ХVІІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук / С.П. Гриценко. – К., 1999. – 20 с.
5. Кислюк Л.П. Нові англійські запозичення і термінологія / Л.П. Кислюк // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. ІV. – С. 51–53.
6. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові / І.М. Кочан. – Л.: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 520 с.
7. Лисенко О.А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.А. Лисенко. – Х., 1999. – 21 с.
8. Лопушанський В.М. Німецькомовні лексичні запозичення у говорах Західної України: навчальний посібник для студ. ІІІ-ІV курсів ф-ту романо-германської філол. / В.М. Лопушанський, Т.Б. Пиц. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2000. – 66 с.
9. Мазурик Д.В. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови / Д.В. Мазурик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2000. – Вип. 29. – С. 177–182.
10. Мовчун Л. Народжене сьогоднішнім (Про зміни в лексиці сучасної української мови) / Л. Мовчун // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 43–45.
11. Мрозіцька У.Л. Інтра- та екстралінгвальні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові): автореф. дис. ... канд. філол. наук / У.Л. Мрозіцька. – Ужгород, 2001 – 20 с.
12. Паламарчук Л.С. Лексико-семантичний розвиток мови / Л.С. Паламарчук // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 3.
13. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник / О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С. 78–84.
14. Попова Н.О. Аспекти лінгвістичних досліджень чужомовних запозичень в українській мові / Н.О. Попова // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія: Філологія. – Харків: МСУ, 2003. – Т. ІV, № 1. – С. 48–52.
15. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–17.
16. Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? (закінчення) / П. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 4. – С. 16–32.
17. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1963. – 62 с.
18. Сергєєва Г.А. Англїомовні запозичення в українській правничій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г.А. Сергєєва. – Х., 2002. – 16 с.
19. Сїмонок В.П. Мовна картина світу. Взаємодія мов / В.П. Сїмонок. – Х.: Основа, 1998. – 171 с.
20. Сїмонок В.П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу / В.П. Сїмонок. – Х.: Основа, 2000. – 331 с.
21. Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / О.А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.
22. Стишов О.А. Лексичні інновації з погляду нормативності / О.А. Стишов // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 172–176.

23. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К.: Видавничий центр КНЛН, 2005. – 388 с.
24. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. / Л. В. Струганець – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
25. Федорець С.А. Мовні новоутворення: запозичення чи засмічення / С.А. Федорець // Лінгвістичні дослідження: збірник наук. праць. – Х.: ХДПУ, 2000. – Вип. 5. – С. 104–106.
26. Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л.В. Чурсіна. – Х., 1998. – 18 с.

УДК 811.161.2'42

Ніна Литвиненко
(Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОНЯТЬ: ДИСКУРС, МОВЛЕННЯ, ТЕКСТ

У статті йдеться про формування теоретичних засад у витлумаченні лінгвістичних понять. Акцентовано увагу на поняттях дискурс, мовлення, текст як взаємозумовлених та співвідносних.

Ключові слова: *теоретичні засади, лінгвістичний, дискурс, чинник, речення, текст, мовленнєвий, витлумачення.*

The article deals with the formation of theoretical principles in the interpretation of linguistic concepts. Punctuated attention terms discourse, speech, text as relational and proportionate.

Key words: *theoretical principles, linguistic, discourse factor, sentences, text, speech, interpretation.*

Вивчення природи лінгвістичних понять та специфіки їхнього функціонування залишається однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. Безліч фактів засвідчують прагнення вчених до вироблення чітких теоретичних засад щодо осмислення та номінування нових явищ і понять, зумовлених розвитком науки про мову. Адже якими б не були достовірними факти і чіткими уявлення, спричинені цими фактами, вони будуть відтворювати сутність поняття або явища лише за умови, якщо з'являться нові номінації для їх передачі. Не є винятком у цьому сенсі і поняття *дискурс*, уперше озвучене у 1952 році американським лінгвістом Зеллігом Херрісом у науковій праці “Дискурс-аналіз” [23]. Повною мірою цей термін активізувався в мовознавстві приблизно через два десятиліття і очевидно, що це було пов'язано з прагненням розвинути й уточнити класичні поняття, такі як мовлення, текст, діалог. Відбулося це на тлі тенденції розмежування мови й мовлення, започаткованої засновником структурної лінгвістики швейцарським ученим Фердинандом де Соссюром [18], який стверджував, що істинний об'єкт лінгвістики – мовна система (на противагу мовленню), тоді як Н.Хомський [27] закликав лінгвістів вивчати мовну “компетенцію”, абстрагуючись від питань застосування мови. Очевидно, що поява терміна-поняття *дискурс* була зумовлена прагненням доповнити протиставлення Ф. де Соссюра *мова – мовлення* ще одним складником, який би, віддзеркалюючи процес живого спілкування і поглиблюючи його вивчення, сприяв детальнішому пізнанню законів мови, не відкидаючи традиційних лінгвістичних методів. По суті, термін *дискурс*, залишаючи за мовою змістовно-формальні системні характеристики мовлення, сприяв об'єднанню цих понять. Такий процес відбувся завдяки активізації вивчення мови як родового поняття стосовно мовленнєвої діяльності, а мовленнєвої діяльності як умови реалізації мовленнєвих здібностей та удосконалення мовленнєвих навичок. У працях вчених дискурс постав як різновид мовлення,

побудований згідно з правилами граматики та стилістики, що розвиває комунікативний намір мовця.

Поступово витлумачення поняття *дискурс* набувало все нових значень, що виводило його за межі попередніх уявлень. Суттєвий внесок у розвиток цього поняття зробили представники французької школи дискурсу (Е.Бенвеніст [6] та його послідовники), які визначали в ньому два основних аспекти: висловлений і висловлюваний. Перший стосується того акту мовлення, що відбувається тут і зараз, а другий – того, про який говорять, його фабули або історії, що презентується як безособова, відносно самостійна, зі своїми елементами цілісність. У такому розумінні термін “дискурс” сприймався як такий, що описує спосіб мовлення та обов’язково має визначення – “який” / “чий” дискурс і чим він викликаний. Поступово поняття “дискурс” все частіше починають уживати для позначення мовленнєвої діяльності у певній сфері (політичній, науковій, професійній тощо). Ця тенденція отримала свій розвиток в теорії дискурсу німецького філософа й соціолога Ю. Хабермаса, який запропонував термінологію “практичний дискурс”, “критичний дискурс”, “етичний дискурс” [22, с. 85–97]. Першочерговим завданням у дослідженні дискурсу цього напрямку стало вивчення комунікативної своєрідності суб’єкта соціальної дії, що у подальшому знайшло свою реалізацію в таких дослідженнях, які мали чітко виражену зумовленість соціальними орієнтирами (політичний дискурс, педагогічний тощо).

Дослідники дискурсу завжди були одностайні в тому, що це поняття пов’язане із психологією людини, а тому, на відміну від теоретичного міркування, не може бути відчуженим від мовця. “Середня людина мислить, щоб існувати, а не існує, щоб мислити, – писав Ш. Баллі у 1961 р. – ...Навіть найбільш абстрактні речі постають у мовленні, пропущеними через призму наших нужд, потреб і бажань, у туманному світлі суб’єктивного сприйняття” [2, с. 48–49].

Характерною рисою дискурсу, як слушно зауважив Е.Бенвеніст, є його співвіднесеність з конкретними учасниками мовленнєвого акту, тобто з адресантом і адресатом, а також з комунікативним наміром мовця будь-яким чином впливати на адресата. “Мовлення, – підкреслював учений, – слід розуміти... в широкому сенсі, як будь-яке висловлювання, що передбачає мовця й слухача і намір першого певним чином вплинути на другого... Таким чином, різниця, яку ми проводимо між історичною розповіддю (*racit*) і мовленням (*discours*), ні в якому разі не збігається з різницею між письмовою й усною різновидами мови [6, с. 156]”.

Поширеною в лінгвістичній науці є думка, що *дискурс* слід розуміти як *мовлення*, вписане в комунікативну ситуацію. Так, наприклад, Т.А. ван Дейк визначає дискурс як суттєвий складник соціокультурної взаємодії, характерними рисами якого є цілі, інтереси, стилі. Дослідник відзначає, що в структурі дискурсу можна виявити певні моделі та обмеження у вигляді відповідних тематичних репертуарів. До таких обмежень належать ті, що зумовлені сферою діяльності [9, с.53]. Водночас Т.А. ван Дейк доводить, що прагматичний контекст дискурсу, незважаючи на непередбачуваність процесу мовлення, є структурованим, оскільки виступає категорією, яка відображає закономірності тієї мовної системи, в якій вона функціонує.

Типовою для досліджень дискурсу є тенденція порівнювати його з текстом. Так, Н.Д. Арутюнова витлумачує дискурс як “зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагмалінгвістичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками” [1, с. 137–138]. Подібної думки дотримується О.А.Сербенська, яка вважає, що дискурс – “це актуалізований у певних умовах текст” [14, с. 176]. М.Л.Макаров пропонує вживати терміни “текст” і “дискурс” як синоніми, залишаючи за останнім “підкреслену процесуальність” [12, с.75 – 87].

Лінгвістичні поняття *дискурс* і *текст* співвідносять, зважаючи на характеристики, які є спільними для них обох (цілісність, зв’язність тощо). Водночас у функціонально зорієнтованих дослідженнях прослідковується тенденція до протиставлення цих понять з огляду на такі риси: структурованість / функціональність, статичність / динамічність, згідно з

чим речення й текст відносять до рівня мови (категорії граматики), а висловлення й дискурс – до рівня мовленнєвого спілкування (категорія дискурс-аналізу). Для фахівців у сфері риторики пріоритетними є такі ознаки дискурсу, як звучання та чітко виражена процесуальність. У своїй праці “Основи риторики” А.К.Михальська пише: “Озвучене слово – живе мовлення, що звучить у процесі розгортання мовленнєвої події, – у сучасній лінгвістиці називають дискурсом (від лат. *discurro, discurum* – розповідати, викладати, а також бігати туди й сюди); інше значення латинського слова також входить до значення сучасного лінгвістичного терміна “дискурс”, який означає не лише розповідне, але й діалогічне мовлення” [13, с. 156].

У лінгвістиці розмежують ці поняття ще й тому, що дискурс, на відміну від тексту, позначає певний вид усних висловлювань. А це, зауважує О.Б. Сиротиніна, засвідчує, що дискурс не має чітко визначеного граматичного оформлення й характеризуються структурною незавершеністю [17, с.105–124].

Динаміка суспільного життя, зміна пріоритетів, переоцінка цінностей – усе це сприяє виникненню нових комунікативних проблем, вирішення яких – завдання не лише психології та соціології, але й лінгвістики. Як розмовляти лікареві з пацієнтом похилого віку, а як із підлітком, яким має бути стиль керівника з підлеглим – відповідь на ці питання ніколи не втратить своєї актуальності. Загальновідома істина “слово лікує“, безумовно, наштовхує на думку про те, як саме це відбувається і як працювати зі словом. Очевидно, що спілкування лікаря з пацієнтом не повинно відбуватися цілком спонтанно з боку лікаря, інакше не уникнути несприятливих для лікувального процесу ситуацій. Однак і спілкування лікаря-керівника з підлеглим, і взаємодія лікарів у процесі роботи також мають відповідати основному завданню – лікуванню людей, які звернулися за допомогою. Тому аналіз медичного дискурсу має враховувати всі аспекти цієї сфери комунікації, виходячи із прагматичних намірів¹ як основи професійної діяльності лікаря.

Прагматичний аспект притаманний філософії діалогізму М.М. Бахтіна, який уважав, що для успішної реалізації комунікативного акту необхідна не дія, а *взаємодія* його учасників, зумовлена конкретними практичними цілями. Тому висловлювання набуває змісту лише в його зумовленості часом та простором (ідея *хронотопу*: від грецьких слів, що позначають *час* та *місце*) людського життя [4].

Слід зауважити, що під прагматикою якраз і розуміють корисність, практичність, дієздатність певної ідеї, концепції, метода тощо. Тому в психології та філософії цей термін уживають в значенні *той, що пов'язаний з діяльністю*. Не випадково діяльнісний аспект мови свого часу так активно відстоював американський філософ та лінгвіст Джон Серль, який стверджував, що різні типи мовленнєвих актів не прямо співвідносяться з реальністю. Поняття значення як прямого відображення реальності або як її репрезентації змінювалися поняттям *інтенціональності*, інтенції, наміру, спрямування мовленнєвої дії мовця на предмет. Будь-яка дія людини (зокрема мовленнєвий акт) бере початок у її свідомості, в її намірах, бажаннях, сподіваннях тощо [15].

Мовленнєвий акт полягає у вимовленні мовцем висловлення, адресованого слухачу за певних обставин та з конкретною метою. Тобто в результаті здійснення мовленнєвого акту, мовець впливає на думку слухача, зміну його ментального або психічного стану, прагнення до дії тощо. Сам мовленнєвий акт як посередник між відправником повідомлення та його метою, розпадається на три складники: акт мовлення (*локуція*), акт указівки (*пропозиція*), акт надання висловленню *комунікативної (ілокутивної) сили*: наказ, обіцянка, ствердження, питання тощо, далі виділяють *перлокуцію*, ефект, спрямований на адресата.

У реальному висловленні всі ці аспекти злиті воедино, однак їх можливо виділити в результаті аналізу та спостереження: різним ілокутивним актам може відповідати один і той

¹ Вперше терміни прагматика та синтактика були вжиті американським дослідником Ч.Моррісом. Синтактика (синтаксис) співвідносить знаки між собою в рамках лінійної послідовності (речення в мові та висловлення в мовленні). Прагматика показує співвідношення між знаком та мовцем. Саме слово походить з грецької і означає “дія, справа”.

самий пропозиційний акт (*Він зробив аналіз крові. Чи він зробив аналіз крові? Зробіть аналіз крові!*); різним локутивним актам можуть відповідати один і той самий пропозиційний та ілокутивний акт (*Обіцяю регулярно харчуватися. Даю обіцянку дотримуватися режиму харчування*). Виділяють п'ять категорій ілокутивних актів: *асертиви* (стверджувати, заперечувати, відповідати тощо), *директиви* (попросити, наказати, скомандувати, просити, дозволити, запросити, порадити), *комісиви* (обіцяти, давати обітницю, клятву, слово; ручатися прийняти план дій), *експресиви* (дякувати, вітати, вибачатися, співчувати), *декларації* (давати ім'я, оголошувати чоловіком та дружиною, видавати наказ).

У подальшому деякі дослідники помітили, що мовленнєві акти не існують самі по собі, а поєднуються в тексті. Класифікація Дж. Серля уточнювалася й деталізувалася. З'явилося трактування так званих *непрямих мовленнєвих актів*, чому сприяли випадки, коли один ілокутивний акт реалізовувався опосередковано, за рахунок іншого. Як пише Дж. Серль, багато непрямих мовленнєвих актів закріпилося в мові. Наприклад, висловлення *Can you reach the salt? – Передайте, будь ласка, сіль* (дослівно: *Чи можете Ви дістати сіль?*) – навряд чи можна сприйняти як питання про здібності чи довжину рук адресата, більше того, необхідна надзвичайна винахідливість, щоб уявити собі ситуації, в яких дані висловлення не були б проханнями. Подібні приклади, на думку дослідника, не мають спонукальної сили. Це речення, які поєднують у собі дві ілокутивні сили в певних контекстах, стають ідіоматичними, не будучи при цьому власне ідіомами. У таких випадках мовець висловлює спонукання (вторинна ілокутивна мета) шляхом питання або ствердження (первинна ілокутивна сила).

Вторинні ілокутивні акти відіграють суттєву роль в етиці повсякденного слововживання. Один із практичних висновків, які робить Дж. Серль у результаті дослідження непрямих мовленнєвих актів, є така максима мовленнєвого спілкування: *Говори ідіоматично, якщо немає особливої причини не говорити ідіоматично* [15, с.185]. Ця максима мовленнєвого спілкування доповнює список максим комунікації, запропонованих ще одним відомим дослідником Полом Грайсом [8], серед яких найбільш чинним, на нашу думку, є принцип кооперативності мовного спілкування та принцип співробітництва.

Як уважають деякі вчені, серлевський підхід доповнює і популярну модель мовленнєвої комунікації Празької школи та Р.Якобсона, яка не містить компонента *мета*, хоча цільовий, або теологічний (гр. *ціль*), аспект мовленнєвої комунікації постійно підкреслювався Празькою школою як один із основних. Водночас мета прирівнювалася до функції мовленнєвих засобів, власне ж прагматичний аспект тривалий час залишався за кадром. Праці ж П.Грайса [8], та Дж. Серля [15] відкрили новий напрямок, який інколи називають *інтенціоналізм*, оскільки він враховує вихідну інтенцію (намір, прагнення, суб'єктивне значення) мовця та інтерпретацію (хоча і меншою мірою) слухача, вплив на нього.

Теоретичні засади понять, проаналізованих вченими в руслі теорії мовленнєвих актів, формувалися із залученням відповідних термінів (локуція, перлокуція, асертиви, комісиви тощо), які позначають інтенції мовця і є досить актуальними для вивчення дискурсу. Водночас цілком слушною вважаємо заувагу вітчизняних науковців стосовно того, що “коло комунікативних інтенцій виявиться набагато ширше, якщо розглядати його в аспекті комунікативної граматики” [10, с.223]. Комунікативні потреби мовця надто різноманітні і виходять за межі тих інтенцій, які складають основу мовленнєвих актів [10, с. 222], а в сучасній лінгвістиці маємо традиційні мовознавчі терміни, які є, на нашу думку, більш природними для аналізу “мовлення, зануреного в життя” [1, с. 58].

Зауважимо, що у вітчизняній науці прагнення до реального, а не словесно постульованого повернення мови до людини знаходить своє відображення в низці праць, присвячених діяльнісному застосуванню мови – суржик, професійна мова тощо (Л.Ставицька [19], Л.Струганець [21] та ін). У контексті проблем комунікативної граматики така тенденція чітко озвучена в працях Ф.Бацевича [5], Н.Гуйванюк [11], яка зокрема пише: “Людина існує в просторі і часі, в суспільстві і в самій собі. Вона народжується, живе, росте,

змінюється, відчуває, почуває, мислить, висловлюється, діє, навчається, оцінює, пізнає світ, впливає на інших людей. І всі ці фактори впливають на її мовлення, формують її мовний портрет, її мовну сутність, її спілкування з іншими людьми. Крім того ці ж фактори формують семантику висловлень, їх комунікативну організацію, композиційну структуру й комунікативно-функціональну перспективу” [11, с. 222].

Як бачимо, формування теоретичних засад поняття *дискурс* безпосередньо торкається зокрема й понять *текст*, *речення*, *висловлення*. Найбільш поширеним на сьогодні є погляд на висловлення як на речення, реалізоване в контексті, у конкретній мовленнєвій ситуації, з урахуванням його конкретної комунікативної настанови. Традиційно речення та висловлення є поняттями, які зазвичай протиставляються як одиниці різних сфер: мови та мовлення. Водночас, як слушно зауважує І.Р.Вихованець, “вирізнення висловлення як аналога речення в мовленні і специфічної синтаксичної одиниці... уможливило пов’язання з цією одиницею комунікативного аспекту речення” [7, с.60]. Комунікативна організація речення відзначається налаштованістю на процес мовлення, а отже, залежить від таких чинників, як мовленнєва ситуація, мовленнєвий контекст, взаємозв’язок учасників спілкування (адресанта й адресата) та розподіл між ними соціально-психологічних ролей, комунікативне завдання, яке реалізує кожен із партнерів спілкування. Названі чинники формують комунікативно-функціональну перспективу висловлення, яка визначає механізм задоволення комунікативних потреб мовця за допомогою обраних ним мовних засобів. Тому вивчення дискурсу, що може бути об’єктом для дослідження в різних напрямках – лексичному, функціонально-стилістичному, морфологічному, досить плідним видається здійснювати також в контексті аналізу комунікативної динаміки синтаксичних одиниць, які реально функціонують у мовленні, реалізуючи конкретну прагматичну мету мовця в типовій ситуації фахового спілкування. Виокремлення комунікативно-граматичного аспекту, зумовленого соціопрагматичними чинниками, пояснюємо тим, що “саме синтаксис вивчає одиниці живого процесу людського спілкування” [11, с. 222].

Ми цілком поділяємо думку мовознавців, що “речення як основна комунікативна одиниця ...покликане забезпечити різноманітні комунікативні потреби мовця, а саме: висловити думку, констатувати щось, поінформувати когось про щось, схарактеризувати, визначити щось, повторити, підтвердити чи заперечити інформацію, висловити пораду чи пропозицію, дати згоду, дозволити або не дозволити щось, змусити когось щось робити, висловити бажання, припущення, впевненість чи невпевненість, сумнів, переповісти чуже висловлення тощо” [11, с.223]. Такий підхід до витлумачення функції речення цілком корелює з теорією комунікативного синтаксису, яка розглядає проблеми диференціації речень за характером таких ознак їхнього змісту: адресованість, цілеспрямованість, модальність, ситуативність тощо.

Оскільки центральною у комунікативній граматиці на сьогодні залишається проблема живого процесу людського спілкування, яку вивчає синтаксис, то цілком слушною є думка вчених про те, що саме “синтаксична координата описує сукупний, такий, що акумулює (нагромаджує) мовний вплив на адресата послідовності одиниць мовної діяльності в рамках одного дискурсу або мовного акту” [3, с. 75–81].

Слушною, на нашу думку, є заувага Ю.Степанова, що “...будь-яке речення, побудоване за нормальною моделлю, можна звести до певної пропозиційної функції (предикат при цьому стає вираженням функції, суб’єкт та об’єкт її аргументами), ... дискурси розрізняються типами своїх речень і, відповідно, своїми пропозиційними функціями” [20, с. 39].

Отже, теоретичні засади лінгвістичних понять можуть бути сформованими лише з урахуванням різних наукових підходів щодо виникнення та функціонування цих понять у мові. Тільки так можна шляхом аналізу та узагальнень виокремити основні чинники, що формують те чи інше поняття. Для дискурсу такими чинниками є соціально-діяльнісний характер його учасників, поєднання лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, когнітивна природа комунікативних преференцій, що формують його структуру.

Перспективи вивчення цього поняття мають ґрунтуватися на тому, що формою фіксації дискурсу як різновиду мовлення є текст із певними структурно-композиційними параметрами та комунікативно-граматичними особливостями, першочергове значення серед яких належить цілісності, а також семантичній та логічній єдності. Тому подальше вивчення дискурсу на сучасному етапі полягає насамперед у тому, щоб показати вміння комунікантів вербалізувати власне світосприйняття та зумовлені ним комунікативні інтенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов.энциклопедия, 1990. – С.136 – 137.
2. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд. иностр. лит-ры, 1961. – 394с.
3. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста. Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. гос. ун-та, 1993. – 182 с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979. – С.347.
5. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. – Львів: Вид.Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 279 с.
6. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974. – 156 с.
7. Вихованець І.Р. Грамматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
8. Грайс П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.16. – М., 1985. – С. 217 – 237.
9. Дейк Ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Дементьев В.В. Фатические речевые жанры // Вопросы языкознания. – 1999. – №1.
11. Гуйванюк Н.В. Метатаксічні співвідношення в синтаксисі // “Наукові записки” Вінницького державного педагогічного університету ім.М.Коцюбинського. – №1, 1989. – С.268 – 275.
12. Макаров М.Л. Интерпретационный анализ дискурса в малой группе. Тверь: Изд-во Тверского гос. Ун-та, 1998. – 199 с.
13. Михальская А.К. Основы риторики. – М.: Наука, 1976. – 240 с.
14. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум.: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
15. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986а. – С.151-169.
16. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник // І.І.Слинько, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
17. Сиротинина О.Б. Тексты, текстолды, дискурсы в зоне разговорной речи // Человек – текст – культура. – Екатеринбург, 1994. – С.105-124.
18. Соссюр Ф. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977.
19. Ставицька Л.О. Дискурс “Помаранчевої” пристрасті (Лексика та стилістика Майдану) // Урок української: науково-публіцистичний журнал-дайджест: Нац. ун-т “Кієво-Могилянська Академія”. – Київ, 2005. – № 11/12. – С.24-27.
20. Степанов Ю.С. Между системой и текстом – дискурс // Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. – М.: Языки русской культуры, 1998. – С. 655-688.
21. Струганець Л.В. Культура української мови і мовна особистість учителя: Автореф. ... канд. філол. наук. – К.: 1996. – 22 с.
22. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. – М.: Наука, 1992. – 176 с.
23. Хэррис З.С. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре // Новое в лингвистике, вып. II, 1962.– 360 с.
24. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1975. – 365 с.
25. Ballmer T., Brennenstuhl W. Speech Act Classification: A Study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs. – Berlin: Springer, 1981. – 274 p.
26. Brown P., Levinson S. Politeness: some universals in language usage. Cambridge, 1987.
27. Chomsky N. Morphophonemics of Modern Hebrew. Master's thesis, University of Pennsylvania. 1951.– 245 с.

**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ І ДИЛЕМИ**

Метою цієї статті є знайомство з наявною на сьогоднішній день літературою з соціолінгвістики – відносно новою галуззю лінгвістичних досліджень, без якої не обійтися сучасним перекладачам та перекладознавцям.

Ключові слова: предметне поле соціолінгвістики, соціальні аспекти мовлення, мовна політика, соціолінгвістична компетенція.

Key words: subject field of sociolinguistics, social aspects of speech, speech policy, sociolinguistic competence.

Соціолінгвістика, яка є взагалі відносно новою галуззю досліджень, на наших теренах має особливо недовгу традицію, що, зрозуміло, пояснюється особливим характером її предметного поля, який не зовсім “в’язався” із ідеологічним тлом радянського часу, адже до кола питань, які вона розглядає, входять такі дражливі проблеми, як мовна політика, мовний контакт, мовна інтерференція тощо. Здавалося б, що зараз, коли колишні ідеологічні й політичні перепони вже в минулому, всі ці питання мали б активно осмислюватися і переосмислюватися, і напрацьоване мало б “осідати” в підручниках та довідниках, але, як з’ясовується, це відбувається це не зовсім так.

Без ґрунтовних соціолінгвістичних знань не може бути успішним жоден переклад, адже соціолінгвістична компетенція є неодмінною складовою загальної комунікативної компетенції, яка допомагає перекладачеві краще зорієнтуватися в мовленнєвій ситуації, оскільки відноситься і до знань, і до вміння застосовувати ці знання під час спілкування в актуальній комунікації. Як писав М. Бахтін: “Слово схоже на міст, перекинутий між мною та іншими. Якщо, з одного боку, він опирається на мене, то, з іншого боку, він опирається на мого співрозмовника. Слово є спільною територією між мовцем та співрозмовником” [7, с.124]. Комунікативна (а, отже, і соціолінгвістична) компетенція допомагає перекладачеві знайти цю “спільну територію” і адекватно відтворити її засобами іншої мови.

У дискусії про наявну на сьогоднішній день літературу в галузі соціолінгвістики, що є до послуг українських перекладачів та перекладознавців, слід, мабуть, розрізняти літературу, що вийшла англійською (можливо, німецькою та французькими мовами), але насамперед, англійською і розрахована на студентів-англістів, з одного боку, та соціолінгвістичні підручники та довідники рідною мовою, орієнтовані на філологічні, мовознавчі, прикладні та іншого гатунку спеціальності та факультети, з іншого. Спостерігаються відмінності між цими двома категоріями в багатьох відношеннях. По-перше, розбіжності виявляються з огляду на коло заторкуваних проблем. По-друге, поняттєвий апарат, яким вони оперують, дещо відмінний. Підхід до ілюстративного матеріалу також є іншим. Але якщо розглядати їх в загальному, з перспективи ідейно-теоретичних засад, то, як це не дивно на теренах раціонального дискурсу, спостерігаємо ідеологічний водорозділ, який бачимо в країні загалом. У підручниках/словниках/довідниках простежується, знову-ж таки, при всій декларованій об’єктивності наукового підходу, або західний або східний вектор. Це зумовлено, зрозуміло, особливостями предметного поля соціолінгвістики, яка, на відміну від інших лінгвістичних галузей, вразлива до тих чи інших ідеологічних тлумачень. Така “векторизація” практично виявляється в таких свідомих чи несвідомих рішеннях дослідника як: відмежування від мовної ситуації у власній країні; відповідно, уникання аналізу на україномовному матеріалі; ігнорування вітчизняних розвідок з відповідної галузі як попередників так і сучасників. Це, окрім ідеологічної заангажованості, може бути викликане

також боязню ставити під сумнів стереотипи, підвищеною учуленістю чи нерозумінням соціомовних процесів в Україні.

Проаналізуємо, що має до своєї диспозиції студент, перекладач, науковець чи будь-хто в Україні, в якого є просто зацікавлення подібними проблемами. З найновіших видань англійською ми маємо “Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів” М. Олікової, А. Семенюк та О. Тарнавської [6] та “Соціальні аспекти мовлення” А. Ніколенка [4], які за своєю суттю є таким собі хрестоматійним викладом основної соціолінгвістичної проблематики, хоча й упорядковані за різним принципом (перше – як словник, в алфавітному порядку, друге – як підручник). Українською мовою маємо кілька посібників із соціолінгвістики, які підготувала професор ЛНУ ім. І.Франка Г.Мацюк, (маємо, правда, дуже умовно, оскільки вони більшою мірою відбивають історію розвитку соціолінгвістичних студій в Україні, ніж акцентують на важливих аспектах мовного сьогодення) [2; 3] та “Соціолінгвістику” Л. Антошкіної, Г. Красовської, П. Сигеди, О. Сухомлинова [1] – підручник, що вийшов у Бердянську і є, фактично, українським перекладом “Соціолінгвістики” В. Белікова і Л.Крисіна, що вийшла друком в Росії у 2001 році.

Отже, у “Словнику соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів” [6] спостерігаємо невинуватене обмеження соціолінгвістичних розвідок на рідних теренах генералізованими висновками, до яких дійшли на матеріалі інших мов (зокрема англійської, але особливо російської) та які імпліцитно застосовують до української мови чи до мовної ситуації в Україні. Висвітлення тем, пов’язаних із білінгвізмом, диглосією, вибором і перемиканням мовного коду, плануванням мовної політики тощо звучить непереконливо і навіть дивно, коли так помітно відсутня українська перспектива. Зокрема в статті *Language Situation*, якій загалом відведено 17 сторінок, мовній ситуації в Україні присвячено 7 речень, в той час як мовна ситуація в Канаді, Швейцарії, Індії, Нігерії, Уганді тощо описані в деталях на кількох сторінках кожна. Причому ці загальні кілька речень навіть віддалено не дають уявлення про специфіку білінгвальної ситуації в Україні, не визначають співвідношення функцій і сфер вживання кожної з мов чи виявлення ступеня взаємної толерантності або ж конфліктності у відносинах різномовних громад в Україні.

Те саме стосується й “Соціальних аспектів мовлення” А. Ніколенка [6]. У цьому підручнику українська соціомовна перспектива взагалі не представлена. Автор навіть не робить спроб припасувати підручник, який немов розрахований на американського студента, до проблематики даного мовного простору. І якимось навіть дивно, коли в розмові про змішані типи мов, зокрема креольські мовні утвори, автори обох видань наводять приклади з найрізноманітніших креольських мов, і навіть побіжно не згадують “суржик”, чи білоруську “трасянку”, з особливостями побутування котрих студенти об’єктивно краще ознайомлені, і котрим допомогти збагнути соціальні передумови, природу, реальні чинники впливу на ці явища є значно важливіше та актуальніше порівняно з далекими і абстрактними мовами змішаного типу.

Незрозуміло, чому автори, опираючись на величезний матеріал, напрацьований західними і російськими соціолінгвістами, оминають увагою теоретичні доробки та дані польових досліджень своїх українських колег. У бібліографічному описі помітно відсутні праці Л.Масенко, С.Караванського, О.Сербенської, Л.Ставицької, О.Пахльовської, В.Радчука, В.Труба, О.Рудої та багато інших, з яких можна було б почерпнути цікаві дані про вітчизняну специфіку функціонування мовлення змішаного типу, про мовну політику, суржик, формування сучасного двомовного соціуму та субмови на українських теренах. Окрім того, соціолінгвістичні розвідки американських дослідників, зокрема, Ю.Шевельова (George Shevelov), чия монографія “Внесок Галичини у формування української літературної мови” до недавнього часу залишалася найґрунтовнішим описом галицького варіанта літературної мови та його ролі у становленні норм загальнонаціонального стандарту. Що дуже важливо, у ній автор (як і в інших своїх працях про формування української літературної мови) обстоював її полідіалектний характер, виступаючи проти обмеження бази літературної мови полтавсько-київським діалектом. Крім того, надзвичайну цінність для

соціолінгвіста становить також його праця “Українська мова в першій половині 20 ст.: стан і статус”, в котрій він накреслив об’єктивну лінгвістичну картину розвитку української мови в перші чотири декади 20 ст., шляхи формування її загальнонаціонального літературного стандарту, унормування правопису і термінології, історію лексикографічної теорії і практики, і все це на тлі постійної суспільної, культурної, ідеологічної протидії. Власне Ю.Шевельов проаналізував типи мовної політики щодо української мови з боку урядів панівних націй у різних частинах України. Зокрема він детально описав як, поряд із зовнішнім звуженням сфер функціонування української мови, впроваджувалася практика так званої внутрішньої русифікації, котра полягала у втручанні у внутрішню структуру мови та зміщення природних процесів мовного розвитку і примусовому спрямуванні їх у бік максимального зближення лексичного складу й граматичної будови української мови з російською. З огляду на це, донині згадана праця Ю. Шевельова належить до чи ненайглибших соціолінгвістичних розвідок про мовну політику. Жодної згадки про Шевельова не знаходимо в соціолінгвістичному словнику-довіднику групи авторів чи у підручнику А. Ніколенка. Що вкрай дивно, бо, як зазначає відомий український соціолінгвіст Л.Масенко, “поступова зміна парадигми лінгвістичних досліджень в Україні, формування нових лінгвістичних напрямів відбувається під знаком Шевельова” [2, с. 53]. Переоцінити його значення для української соціолінгвістики неможливо.

Тому, власне, дивно, що українські дослідники-соціолінгвісти, аналізуючи питання мовної політики, пропонують найрізноманітніші приклади, від відновлення автохтонних мов у Ірландії та Уельсі до відродження та розбудови івриту в Ізраїлі при створенні країни в 1948 році, а наглядна, ретельно проаналізована картина на власномовному матеріалі, що, як відомо, оптимізує засвоєння матеріалу студентами, бо є частиною власного досвіду, залишається поза увагою. Що це: інерція, боязнь відійти від шаблону і страх висловити думку, яка якимось чином розходиться із позицією російських колег чи банальне незнання?

Як відомо, соціальне тло, на якому живе і розвивається мова, неодмінно різне у різних країнах; комбінація факторів, що спрямовують розвій мови у певному напрямку, завжди є унікальною в тому чи іншому суспільстві. Тому соціолінгвістика однієї мови не може бути механічно перенесеною на соціолінгвістику іншої. І не тільки тому, що показники певних, навіть часто універсальних явищ, як, скажімо, перемикання мовного коду, будуть прогнозовані відмінними, а ще й тому, що певні процеси й феномени, актуальні для української мови, можуть бути маргінально актуальними для англійської, і навпаки. Специфіка конкретної мови неминує вносить корективи в поняттєвий апарат, предметне поле, а отже й методологію науки, а отже соціолінгвістичні видання, що публікуються на рідних теренах, за самоочевидною логікою, повинні бути прив’язаними до свого власного мовного *modus operandi*. Питання “імунітету мовної ідентичності” (Л. Масенко), “мовного конфлікту особистості”, вибір мовного коду, легітимація чи делегітимація мови тощо є особливо злободенними для соціолінгвістики у вітчизняному соціомовному просторі. Натомість у “Соціолінгвістиці” що є, фактично, перекладеною версією “Соціолінгвістики” Белікова та Крисіна, ілюстративним матеріалом є російська мова, а категоризація багатьох понять є хибною проекцією тлумачення відповідних явищ російської соціолінгвістики на українську ситуацію.

Соціолінгвістика, яка в своїй основі сформувалась на базі англійської мови, відображає специфіку тих соціомовних контекстів, у яких перебувала і перебуває англійська мова у всіх своїх варіантах і формах. Як слушно зауважує Г.Мацюк, репертуар питань, що формують предметну сферу досліджень із соціолінгвістики, слугує маркером тієї чи іншої лінгвістичної традиції [3,с.8]. Можна піти далі і сказати, що такий репертуар слугує також маркером певного мовного доквілля, в якому працює дослідник. Мовна ситуація визначає і підказує проблематику. Тому зрозуміло, що соціолінгвістичне вивчення інших мов привносить нові дані щодо інших аспектів та перспектив побутування цих мов у їхніх соціумах.

Проте, нажаль, автори зазначених видань продовжують сумну традицію радянського часу, коли соціолінгвістичні проблеми, зокрема білінгвізм, розглядались винятково на мовному матеріалі зарубіжних країн. Це було вимушеним підходом, так як публічне обговорення проблем мовної ситуації в Україні було неможливим і Ю.Жлуктенко, зокрема, аналізував натомість білінгвізм українців у англomовному світі та інтерференційні впливи англійської мови на українську на різних структурних рівнях мови.

Водночас, попри наведені зауваження слід визнати, що несформованість української перспективи є об'єктивно зумовленою і, зважаючи на зародковий стан українських соціолінгвістичних студій, автори могли свідомо обмежувати включення даних, які, з їхнього погляду, носили гіпотетичний характер. Окрім того, слід зазначити, що дані міркування є радше відображенням власних роздумів їхніх авторів на задану тему, аніж критикою рецензованих праць. Вони лише свідчать про складність та актуальність проблем сучасного перекладознавства та словникарства, зокрема тих, що пов'язані із укладанням підручників та метамовних словників-довідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошкіна Л.І., Красовська Г.М., Сигеда П.І., Сухомлинов П.М. Соціолінгвістика: навчальний посібник/Л.І. Антошкіна, Г.М. Красовська, П.І. Сигеда, П.М. Сухомлинов – Донецьк: ТОВ Юго-Восток ЛТД, 2007 – 360 с.
2. Масенко Л. Т. Нариси із соціолінгвістики/ Лариса Масенко. – К: Видавничий дім “КМА”, 2010. – 243с.
3. Мацюк Г.П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві/Г.П. Мацюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 432 с.
4. Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики / Г.П. Мацюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 212с.
5. Ніколенко А. Г. Соціальні аспекти мовлення/А. Г. Ніколенко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 256с.
6. Олікова М.О. Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів/М.О.Олікова, А.А. Семенюк, О.М. Тарнавська – Луцьк: РВВ.Волин.нац.ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – 364с.
7. Bakhtine M. Le Marxisme et la philosophie du langage, essai d'application de la méthode sociologique en linguistique / Mickaël Bakhtine. – Paris: Minuit, 1977. – 236 p.

Розділ II

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК 811:81'25+32

Вікторія Бабюк
(Київ)

ПЕРЕКЛАД ТА МОВНА ПОЛІТИКА ЄС

Статтю присвячено аналізу мовної політики та ролі перекладу в Європейському союзі в контексті мультилінгвізму.

Ключові слова: політика, переклад, мультилінгвізм.

The article deals with the analysis of the language policy and translation/interpretation within EU in the context of the multilingualism.

Key words: policy, translation/interpretation, multilingualism.

Глобалізація як процес руйнування інформаційних кордонів та поглиблення транскордонної співпраці змінює характер мовної комунікації, передусім завдяки зміні її просторово-часових і особистісних характеристик. Застосування сучасних інформаційних технологій дає змогу долати часову і просторову відстань між учасниками комунікації, забезпечуючи їй високий ступінь інтерактивності. Це стосується насамперед одномовної комунікації, яка тепер відбувається не тільки в реальному, а й у віртуальному часі і просторі. Кількість одномовних комунікативних актів постійно зростає, у тому числі внаслідок поширення глобальних мов, головно англійської. Двомовність/багатомовність поступово стає неодмінною ознакою людини ХХІ ст. Знання однієї-двох глобальних мов поряд із рідною дає змогу підтримувати міжнародне спілкування без допомоги перекладача-посередника. Виникає запитання: чи залишиться у цьому контексті поле для опосередкованої дво-/багатомовної комунікації, якою є переклад? Відповідь на нього не є однозначною [1, с. 169].

У ході розширення ЄС постало питання більш серйозної розробки засад та впровадження політики мультилінгвізму в межах європейських інституцій. Кількість мовних комбінацій є дуже великою, що призводить до уповільнення процедури перекладу, супроводжується нестачею компетентних виконавців перекладу та призводить до значних фінансових витрат. Існує також спокуса зменшити кількість мовних комбінацій та залишити переклад лише основними робочими мовами. В той час як регламент європейських інституцій вимагає дотримання мовної рівності та розмаїття, реалії та прагматизм здебільшого вказують на необхідність зменшення використання всіх мов в інституціях ЄС, кількість яких з часом тільки зростає. Проблема постає у тому, щоб віднайти справжній баланс між офіційним мультилінгвізмом та обдуманим плюрлінгвізмом, уникаючи феномену монолінгвізму, який вважають “не лояльним”, культурно та політично не коректним.

Із розширенням ЄС до 27 членів гостро постала проблема обігу мов держав-членів в європейських інституціях та в просторі спільного ринку. Статутне право будь-якого громадянина країни, що входить до ЄС, гарантує спосіб одержання текстів документів

(правових норм, статутів та регламентів, директив тощо) його рідною мовою, що призводить до видатків на усний та письмовий переклад, які щорічно виростають у неймовірні суми, необхідні для того, щоб забезпечити рівне функціонування 23 офіційних мов, які разом дають більш ніж 400 мовних комбінацій. Відповідним інстанціям було доручено переглянути політику мовного плюралізму в контексті нових економічних реалій, та зробити її більш ефективною. Так, наприклад, у 2004 році було здійснено 2,1 мільйони сторінок перекладу, а загальний бюджет перекладу сягнув 800 мільйонів євро [2, с. 355].

Основним завданням у мовній політиці ЄС стало забезпечення цілісності, зрозумілості та прозорості фундаментальних текстів документів об'єднаної Європи, прозорість спілкування на теренах європейської спільноти. Не зважаючи на намагання уникнути нерівноправного використання якоїсь однієї мови, реальні факти свідчать про використання в більшості випадків англійської мови. 51% мешканців ЄС вільно спілкуються англійською мовою, що підкреслює різницю між правовим плюрілінгвізмом та прагненням до монолінгвізму в реальному повсякденному житті. Англійська мова також є основною робочою мовою більшості європейських інстанцій, рад, робочих груп, комісій тощо. Тенденція до монолінгвізму пояснюється відносною простотою спілкування цією мовою та значними фінансовими заощадженнями.

Стосовно інших робочих мов ЄС слід зазначити, що їх використання дозволяє здійснити певне збалансування і водночас дотримуватись політикокультурної етики в мовній політиці. Основна перекладацька робота здійснюється французькою та німецькою. Користування цією обмеженою кількістю мов дає невелику кількість мовних комбінацій, дозволяє уникнути семантичних розходжень у лексиці, а саме сприяє прозорості лінгвістичного трансферу. Однією зі складностей, що пов'язані з застосуванням політики багатомовності є складність вибірки текстів для перекладу залежно від стратегічної цінності останніх.

Частково позитивний економічний аспект використання англійської мови нівелюється необхідністю у близькому майбутньому вкладати кошти в національні освітні системи за межами Об'єднаного королівства та Ірландії, а також необхідністю переходу на ресурси цих країн – навчальні і педагогічні матеріали, лінгвістичну експертизу. Критиці піддається і можливе виникнення дискримінації по відношенню до кадрів, для яких англійська не є рідною мовою, адже під час винаймання на роботу ключовим фактором стає не лише просто рівень володіння мовою, а й уміння вести цією мовою переговори і відповідальні зустрічі.

Зі вступом до ЄС скандинавських країн використання англійської зросло ще більше, що занепокоїло певні країни, зокрема Францію. Постає необхідність у сприянні розповсюдженню французької мови на теренах європейської спільноти шляхом мотивування вибору для вивчення французької як другої мови, особливо в країнах, що приєдналися до ЄС нещодавно, організації мовних стажувань тощо.

Мовна політика ЄС свідчить про надзвичайну важливість вивчення мов в інтеграційних процесах. Зростання вагомості цього питання відобразилось і на структурі Єврокомісії: з 1 січня 2007 року було створено окрему посаду комісара ЄС з питань мультилінгвізму, яку на теперішній час обіймає Андрула Василіу. Вона очолює Генеральний директорат Єврокомісії з письмових перекладів, Генеральний директорат з усних перекладів та офіс офіційних публікацій Європейських спільнот, керує відділом політики мультилінгвізму в генеральному директораті з питань освіти та культури.

Вартість перекладів, здійснених протягом 2007 лише тільки в межах Єврокомісії року, сягнула 302 млн. євро. Фактично кожний громадянин ЄС сплатив за мультилінгвізм 0,63 євро на рік. Однак, в цілому вартість усних та письмових перекладів становить трохи менше одного відсотка від загального бюджету.

Із метою забезпечити потреби в перекладі простих громадян ЄС було створено спеціальну версію програмного перекладача, який гарантує доступ до документів всім бажаючим. В її базі даних – мільйон слів та усталених виразів. Усі мешканці Європи можуть

читати та перекладати документи на будь-яку зручну мову, навіть таку рідкісну як ірландська.

За пропозицією Генерального директорату з перекладів створюється європейська магістерська програма підготовки перекладачів для роботи в ЄС.

У 2002 році відбулась знакова подія відносно мовної політики. На Барселонському саміті Європейської ради глави держав та урядів заявили про впровадження в освітні системи країн-членів принципу “рідна мова плюс дві іноземні” та “індикатора лінгвістичної компетентності”. Він передбачає вивчення щонайменше двох іноземних мов з раннього дитинства та повинен стати частиною діяльності закладів шкільної, університетської та професійно-технічної освіти ЄС. План дій “Сприяння вивченню іноземних мов та лінгвістичній різноманітності 2004-2006” базувався на трьох стратегічних сферах: вивчення мов протягом життя, покращення викладання іноземних мов, створення сприятливих умов для вивчення мов. Цей план включав 47 конкретних пропозицій для дій Єврокомісії на два роки, відповідно до яких проводились наукові дослідження, конференції, семінари, присвячені мовним проблемам; спонсорувалось відвідування студентами курсів з мовної підготовки, надавались гранти викладачам іноземних мов тощо. Було реконструйовано мовний портал “Європа” (<http://europa.eu/languages/en/http>), значно розширено програми Socrates та Leonardo. В їх реалізацію було інвестовано близько 150 млн. євро, що на 66% більше в порівнянні з 2000–2002 роками. Мовна політика стала однією з пріоритетних у нових програмах ЄС на 2007–2013 роки [3].

Не в усіх країнах ці заходи проходять з однаковою інтенсивністю. Наприклад, вивчення іноземних мов стало інтегральною частиною реформи національної освітньої системи, що була прийнята парламентом Болгарії в 2006. Фінляндія також планує здійснити зміни в своїй системі відповідно до мовної політики ЄС. Уряд Угорщини ввів стратегію викладання та вивчення мов під назвою “Світові мови”. Ця програма передбачає збільшення в декілька разів фінансування вивчення іноземних мов в школі, проведення року інтенсивного вивчення іноземної мови в сфері обов’язкової освіти, новий іспит після закінчення школи, збільшення на 40% навчального часу тощо. З 2003 року реалізується національна мовна стратегія в Великобританії. Вона передбачає вивчення іноземних мов всіма віковими категоріями громадян, освіту для дорослих та вивчення мов в університетах. У школах уводять “Європейські секції”, в котрих учні зможуть вивчати більше мов. Деякі з цих ініціатив мають форму пілотних проектів, які з часом будуть уведені в освітні системи. У Німеччині, Нідерландах, Франції, Фінляндії та Австрії вводиться сертифікат “Сертилінгва”, в якому визначається мовна компетентність учня, що доповнюватиме шкільний атестат.

Щорічно 26 вересня в ЄС проводиться Європейський день, який має на меті прийти від популяризації мультилінгвізму до вивчення громадянами ЄС іноземних мов протягом життя та неурядової співпраці.

Дослідження громадянських настроїв “Європейці та мови”, проведене Євробарометром у 2006 році, свідчить, що вже сьогодні *lingua franca* для європейців може бути англійська мова. Вона залишається найпоширенішою мовою в Європі. Як рідною (13%) або як іноземною (38%) нею володіє 51% європейців. За нею йдуть французька та німецька (по 14%), іспанська та російська (по 6%). 77% європейців погоджуються з тим, що в якості першої іноземної мови їхні діти повинні вивчати англійську. 90% учнів середніх шкіл усієї Європи вивчають саме цю мову.

Перспектива домінування англійської мови в комунікації суспільства примушує євроінтелектуалів говорити про необхідність заохочення європейських громадян до вивчення другої мови, яка не є мовою міжнародного спілкування. Вони запропонували концепцію вивчення легкої для засвоєння іноземної мови, можливо, близької до рідної мови. Фактично вводиться концепція другої рідної мови зі школи із продовженням вивчення у вищому навчальному закладі.

Таким чином, у мовній політиці ЄС спостерігаються дві тенденції. З одного боку, необхідність гарантувати мовну рівність та мовне розмаїття призводить до зростання ролі перекладу в системі європейських інституцій, а з іншого боку, прагнення до економії фінансових витрат на переклад супроводжується зростанням впливу глобальної мови, а саме, англійської, та необхідністю заохочення громадян ЄС до вивчення декількох мов, що в подальшому, можливо, приведе до згортання перекладацької діяльності.

В Україні мовна політика повинна здійснюватись саме з урахуванням перспективи євроінтеграції, особливо сьогодні, коли наша держава знаходиться за крок до підписання угоди про асоціацію, що може стати своєрідним поштовхом для майбутнього членства в ЄС. Стати повноправним членом ЄС Україна зможе за двох умов: якщо українські громадяни матимуть вільний доступ до документації ЄС та інформації про ЄС, та за умови реалізації ідентичної європейській політики навчання іноземних мов. Створення потужного центру перекладів міжнародної документації, реалізація скоординованої мовної політики на державному рівні сприятимуть інтеграційним процесам між Україною та ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чередниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
2. Michel Krzak. Traduction et politique des langues dans les Institutions Européennes / Krzak Michel // *Plurilinguisme, interculturalité et emploi: défis pour l'Europe.* / Sous la direction de François-Xavier d'Aligny. / Ouvrage publié par l'Observatoire européen du plurilinguisme. / L'Harmattan, 2009. – P. 352–357.
3. EU Language Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_en.htm. – Назва з екрану.

УДК 811.111'42

Олена Ботвінко
(Рівне)
Еліна Коляда
(Луцьк)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПРЕЗИРСТВА В ЕМОЦІЙНОМУ ТА ЕМОТИВНОМУ ТИПАХ ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті йдеться про маніфестацію емоційного стану презирства в емоційному та емотивному типах дискурсу.

Ключові слова: *емоційний стан презирства, емоційність, емотивність, емоційний дискурс, емотивний дискурс.*

The article deals with manifestation of the emotional state of contempt in emotional and emotive types of discourse.

Key words: *emotional state of contempt, emotionality, emotivity, emotional discourse, emotive discourse.*

Загальновідомим є такий вид комунікації, як емоційна комунікація. Фактично Homo loquens є Homo sentience, оскільки люди, спілкуючись не можуть обійтись без емоцій. Ключем до вивчення емоцій людини слугує сама мова, яка не лише номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, категоризує, класифікує, структурує, коментує, але й віднаходить засоби для їх експлікації/імплікації, для маніфестації та приховування, пропонує засоби для мовного маніпулювання і моделювання відповідних емоцій [9, с. 3–4]. Актуальність теми нашого дослідження зумовлюється загальною антропоцентричною спрямованістю сучасних

лінгвістичних студій на встановлення особливостей мовленнєвої поведінки комунікантів крізь призму емоційних станів.

Емоційний стан презирства, як показав аналіз ілюстративного матеріалу, може репрезентуватись як у підготовленому, так і в спонтанному мовленні. Підготовленому мовленню відповідає емотивний тип дискурсу, а спонтанному мовленню – емоційний дискурс [2]. Мета статті – виявлення особливостей маніфестації емоційного стану презирства в емоційному та емотивному типах дискурсу.

Досліджуючи репрезентацію емоційного стану презирства в емоційному та емотивному типах дискурсу, варто розрізнити такі поняття, як емоційність і емотивність. Під емоційністю розуміємо спонтанну, незаплановану демонстрацію емоцій як вияв внутрішніх емоційних станів (це – емоції для себе). Емотивність – це свідомо, орієнтована на співрозмовника демонстрація емоцій, яка використовується у стратегічних цілях у найрізноманітніших ситуаціях спілкування (це – емоції для інших); їхня прагматична функція – вплинути на сприйняття співрозмовником мовленнєвої ситуації [7, с. 78].

Під емоційним дискурсом розуміється несподівана “Его”-мотивована діалогічна/монологічна мовленнєва діяльність в емоційно-детермінованій ситуації, що виникає в результаті спонтанного прояву емоцій (переляк, стрес, відраза, невдоволення, смуток, страх, розпач, гнів тощо) і супроводжується відповідними невербальними проявами – виразом обличчя, очей, сльозами, криком, сміхом, рухами тіла тощо [3, с. 27].

В емотивному дискурсі мовець планує, яким чином, за допомогою яких засобів досягти потрібного ефекту. Тому емотивний дискурс як результат мовленнєвої діяльності є мотивованим, заздалегідь спланованим монологічним мовленням, яке реалізується в умовах емоційно-детермінованої ситуації, спрямованій на створення бажаного для мовця емоційного стану адресата [там само]. Такий тип дискурсу М. Полложин називає “ритуальним” і зауважує, що невід’ємними його складовими є елементи перформативних дій. До ритуальних дій належать слова звертання, привітання тощо [8, с. 57–58].

Емоційному дискурсу притаманна суперечність, яка полягає в тому, що він є одночасно процесом переживання того чи іншого емоційного стану і його результатом: у ньому мовець виражає свій поточний стан і, разом з тим, за допомогою цього вираження досягає “емоційної розрядки”. Емоційний дискурс пов’язаний із втратою емоційної рівноваги з боку мовця або співрозмовника. Стан мовця, який є гармонійним й утримує різні емоції в балансі називають емоційною рівновагою. Якщо через певні обставини емоційний баланс порушується, то спостерігається втрата емоційної рівноваги, яка може проявлятися в крикові, сльозах, обуренні, гніві тощо.

Причинами виникнення емоційного дискурсу є: а) емоційне напруження співрозмовників, яке характеризується підвищеним рівнем збудження та супроводжується емоційними переживаннями комунікантів; б) раптовий емоційний спалах – інтенсивне, напружене, тривале хвилювання [6, с. 17], яке впливає на емоційний стан мовців, супроводжуючись звуженням свідомості та зниженням самоконтролю людини; в) неочікувана емоційна реакція співрозмовника; г) несподіваність новини/звістки/повороту розмови тощо, тобто подання такої пропозиційно значущої інформації, яка призводить до втрати емоційної рівноваги мовців.

Мовленнєвою формою емоційного дискурсу є переважно інтеракція, тобто діалог як перемережена форма взаємодії двох і більше мовців [1, с. 149; 4, с. 49], між якими відбувається обмін не лише вираженням пропозиційно-значущої інформації на комунікативному рівні, а й емоційної соціативно-значущої інформації на метакомунікативному рівні, на якому між співрозмовниками формуються певні відносини. Інтерактивна природа емоційного дискурсу вказує на його ситуативну залежність, оскільки він створюється в конкретній ситуації спілкування, та його динамічність, на що вказує стрімкий розвиток розмови. Розглянемо приклад вираження емоційного стану презирства в емоційному типі дискурсу:

'The Nine have come forth again. They have crossed the River. So Radagast said to me.'

'Radagast the Brown!' laughed Saruman, and he no longer concealed his scorn. 'Radagast the Bird-tamer! Radagast the Simple! Radagast the Fool! Yet he had just the wit to play the part that I set him. For you have come, and that was the purpose of my message. And here you will stay, Gandalf the Grey, and rest from journeys. For I am Saruman the Wise, Saruman Ring-maker, Saruman of many colours!' [14, p. 252].

Цей дискурс виник у результаті спонтанного прояву мовцем емоційного стану презирства, про що свідчать слова автора (*he no longer concealed his scorn*) та інвективи щодо іншого мудреця (*Radagast the Simple, Radagast the Fool*), які заповнюють конструкції емотивного синтаксису.

Емотивний дискурс розглядається нами як поєднання риторичних, психолого-дидактичних та логічно-послідовних норм мовлення, базуючись на спланованому вираженні емоцій та створенні бажаного для мовця настрою у слухача/слухачів. Риторичні риси задаються тим, що емотивний дискурс представлений мовленням, організованим за всіма правилами красномовства, завчасно підготовленим, добре продуманим за змістом, тематично цілісним, логічно побудованим та ефектно презентованим, тобто так, щоб якомога сильніше вплинути на психічну, емоційну сферу слухача/слухачів.

Незважаючи на те, що таке мовлення належить до емотивного типу дискурсу, воно все ж таки емоційне незалежно від того, що в ньому повідомляється. Це пояснюється тим, що, по-перше, афективна мова має впливову силу [12, с. 82, 119], по-друге, емоційність є важливим виміром повноти відгуку слухача/слухачів на висловлення мовця. По-третє, емоційно зважений матеріал, тобто пропущений крізь емоційне мислення, краще відтворюється, ніж нейтральний. По-четверте, на перший план у таких висловленнях виходить переконання через емоції, а не через аргументацію, тобто здійснюється навмисна апеляція до почуттів, а не розуму адресата [5, с. 126].

Автор емотивного типу дискурсу завжди прагне актуалізувати у свідомості слухача систему таких позалінгвальних образних відношень, які не залишать його байдужим, пробудять його емоції. Емотивний дискурс має монологічну форму презентації та, відповідно, характеризується моносуб'єктивністю й однобічністю передачі думки, оскільки він не розрахований на безпосередню вербальну реакцію адресата, і розглядається як тривала форма впливу під час спілкування (при цьому регламентованість у часі попередньо обумовлюється).

Користуючись терміном Е. Гоффмана, емотивний дискурс можна назвати платформним, або подіумним, монологом (*platform monologue*) [11, с.137], позаяк він здійснюється у формі промови. Наприклад:

"Silence!" the judge shouted. "Listen, you contemptuous girl! You are a most dangerous threat to everything that is proper and right and good. We know this from police witnesses to your recent perpetrations of the dark arts. We know this from innumerable investigations undertaken by the New Order's Investigative Security Agency, and we know this, most fundamentally, because of the Prophecy" (13, p. 56).

Мовець (суддя) у своїй промові виражає презирливе ставлення до адресата (підсудної), на що вказує зневажливе звертання (*you contemptuous girl*). У цьому типі дискурсу емоційний стан презирства репрезентується розповідними неокличними реченнями, які є ситуативно визначеними та свідомими щодо прояву презирства.

Якщо емоційному дискурсу, в якому експлікується емоційний стан презирства, притаманна відсутність попереднього обмірковування й організаційної підготовки, присутність жорсткого обмеження в часі в момент породження мовленнєвого відрізка, то емотивному дискурсу, в якому репрезентується презирство, властива наявність часу для підготовки, завчасна продуманість й організованість, можливість удосконалення. Це зумовлюється тим, що емоційний дискурс поєднує в собі риси розмовного,

спонтанного/непланованого мовлення, а емотивний дискурс поділяє риси підготовленого усного мовлення.

Зі сказаного вище випливає, що емоційний та емотивний дискурси, в яких маніфестується емоційний стан презирства, протиставляються як розмовний інституціональному, спонтанний підготовленому, непланований спланованому, комунікативний метакомунікативному, діалогічний монологічному. Однак, помилковим є безпосереднє зведення цих двох типів дискурсу до діалогу/монологу чи усного/писемного мовлення тощо.

Поряд зі спільними рисами визначальним в емоційному дискурсі є насиченість ситуації, невербальна екстеріоризація внутрішніх афективних станів, інстинктивність, випадковість, непродуманість та відхід від логіки під впливом емоцій [10, с.28]. В емотивному дискурсі має місце цілеспрямоване підвищення ступеня емоційної активності особистості, у тому числі зміна емоційного стану адресата, спонукання його до дій тощо через ретельне планування й стратегічність, передбаченість специфіки ситуації, її соціальної та культурної регламентованості, в результаті чого маємо продумане викладення думок мовця та їхню вмилу презентацію.

Емоційний та емотивний типи дискурсу, в яких репрезентується презирство, виокремлені за низкою критеріїв (психологічних, фізичних, синтаксичних, лексико-стилістичних, прагматичних), презентують різні види мовленнєвої діяльності в емоційних ситуаціях і спрямовані на передачу даного емоційного стану мовців як способу реалізації емоцій адресанта і впливу на емоційний стан адресата.

Отже, емоційний стан презирства може актуалізовуватись як в емоційному, так і в емотивному типах дискурсу. У першому випадку має місце вираження презирства, яке переживає мовець в момент мовлення. У другому – має місце повідомлення про досліджуваний емоційний стан. Дискурси, в яких репрезентується емоційний стан презирства, можна протиставити як відносно неплановані й сплановані, що поділяють риси один одного, тому що перш ніж висловитись, мовець обмірковує зміст дискурсу, навіть якщо той був щойно ним створений.

Перспективним вважаємо дослідження основних стратегій мовця в ситуації презирства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузаров В. В. Изучение диалогической коммуникации – основная задача коммуникативной грамматики / В. В. Бузаров // Вестник Московск. ун-та. – 2002. – №1. – С. 148–152.
2. Гнезділова Я. В. Лексико-стилістичні особливості емоційного та емотивного дискурсів / Я. В. Гнезділова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Київськ. нац. лінгвістичний ун-т, 2005. – Вип. 13. – С. 110–117.
3. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: семантичний і прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Гнезділова Ярослава Володимирівна. – К., 2007. – 191 с.
4. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Гончарова Наталія Віталіївна. – К., 2002. – 182 с.
5. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный аспект дискурса) / П. В. Зернецкий. – К.: Лыбидь, 1992. – 144 с.
6. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 750 с.
7. Ларина Т. В. Доминантные черты английского вербального коммуникативного поведения / Т. В. Ларина // Филологические науки. – 2007. – № 2. – С. 71–81.
8. Полюжин М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові / М. Полюжин // Дискурс іноземномовної комунікації / За заг. ред. К. Кусько. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту, 2002. – С. 49–75.
9. Шаховский В. И. Лингвистика эмоций / В. И. Шаховский // Филологические науки. – 2007. – № 5. – С. 3–13.

10. Arndt H. Intracultural Tact versus Intercultural Tact / H. Arndt, R. Janney // *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1992. – P. 21–41.
11. Goffman E. *Forms of Talk* / E. Goffman. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1983. – 336 p.
12. Hayakawa S. I. *Language in Thought and Action* / S. I. Hayakawa. – London: George Allen and Unwin LTD, 1973. – 350 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Patterson J. Witch and Wizard / Patterson J., Charbonnet G. – London: Young Arrow, 2010. – 307 p.
2. Tolkien J.R.R. *The Lord of the Rings* / J.R.R. Tolkien. – London: Harper Collins Publishers, 2002. – 1140 p.

УДК 811.11'42(043.5)

Татьяна Вдовенко
(Измаил)

ОСОБЕННОСТИ ЦВЕТОВОСПРИЯТИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Статтю присвячено вивченню специфіки кольоросприйняття персонажів у англomовній художній прозі.

Ключові слова: *кольоросприйняття, кольоропозначення, персонаж.*

The article is devoted to depicting colours in English fiction by different characters.

Key words: *colour perception, depicting colour, character.*

Известно, что мир зримый и осязаемый в литературных произведениях рождается авторами во многом благодаря цвету. Последний выступает данностью физической реальности объекта, сообщая достоверность всему описанию; характеризует глубину внутреннего мира персонажа, способность воспринять и уловить сложную цветовую гамму; подбором и концентрацией тонов создает имплицитную эмоциональную окраску ситуации [2, с.16].

Цель статьи – описать особенности цветовосприятия различных персонажей в англоязычной художественной литературе.

Объектом исследования послужили произведения англоязычных писателей П. Гэллико, К. Ли, С. Майер, А. Райс, А. Сьюэлл, Дж. Харрис, Т. Фишер, У. Фолкнер.

Как известно, восприятие субъектом реального мира осуществляется посредством трех каналов: аудио (слуховые органы), видео (органы зрения) и кинестетика (способность ощущать, различать запахи). Но для каждого из нас действует сугубо личный способ восприятия и кодирования информации, называемый ведущей системой. Объективно мир один, но его восприятие субъективно, поскольку воспринимается каждым субъектом по-своему. Изображая картину мира сквозь призму восприятия персонажа, автор наделяет его необходимыми и сугубо специфическими особенностями слышать, видеть, ощущать.

Познание мира безгранично, и уровень восприятия действительности зависит от внутреннего “я”. По мнению Д.С. Верещагина, каждый человек познает мир, извлекая из него свой смысл. Именно поэтому такое видение весьма субъективно, т.к. истолкование мира основано на сугубо личном опыте конкретного человека. “Истолковывая мир, мы исходим из своих представлений о нем – тогда как мир существует совсем в иной системе представлений” [1, с.11].

Восприятие мира осуществляется через целый комплекс эмоционально-ассоциативных дополнений (цвет, свет, звук, объём, расстояние). Все эти элементы

оказываются внутренне взаимосвязанными. На основании проведенного анализа мы пришли к выводу, что в рассмотренных произведениях у писателей доминирует визуальный аспект, поэтому нас будут интересовать только два элемента этой художественной системы – свет и цвет, их конкретная художественно-стилевая функция в создании образов.

Объектом изображения в любом произведении литературы является некий квазиреальный мир, “вымышленная реальность”, населенная квазиреальными персонажами. Все это создано воображением автора и каким бы правдоподобным или, напротив, фантазмагорическим этот мир ни казался, согласно нерушимой условности литературного творчества он воспринимается читателем как нечто существующее. В результате читатель, входя в этот сотворенный писателем мир, принимает правила социально обусловленной игры, посредством которой абстрактный, вымышленный мир трансформируется в мир реалистический и конкретный – предметный мир романа. Согласно общепринятой условности, все, о чем повествуется в литературном произведении, мыслится как сущее в некоем изображенном, мыслимом универсуме, подчиняющимся не законам реальной жизни, а законам эстетического канона, согласно которому создано произведение.

Все персонажи, действующие в изображенном квазиреальном мире, наделены одинаковой степенью реальности, а точнее “квазиреальности”.

Так же как и человек моделирует мир при помощи трех репрезентативных систем: зрительной, слуховой и осязательной, с доминированием одной из них, так и в описании у одних персонажей будут преобладать визуальные лексемы, у других – аудиальные, у третьих – осязательные.

Цветовая палитра рассмотренных персонажей разнообразна, она использует цветочные прилагательные в прямом и переносном значении. Мы остановимся на наиболее часто встречающихся цветах, их семантике.

В романе “Шум и ярость” У. Фолкнера, первая глава которого описывает один день из жизни сумасшедшего Бенджи – день его рождения, автор воспроизводит ассоциативную природу мышления: событие дня, затем воспоминание из прошлого. Как правило, ассоциации персонажа основаны на упоминании значимых для него понятий-образов. Все 33 года являются для Бенджи настоящим. Он не ощущает течения времени. Чтобы облегчить читателю понимание этой ситуации, автор использует разные шрифты (обычный и курсив), многократная (более 90 раз) смена которых свидетельствует о темпоральных сломах в повествовании. Мир глазами умственно неполноценного человека выглядит как смутные фигуры людей и события, внешне не связанные друг с другом, поочередно появляющиеся из тумана и исчезающие снова.

Имитация умственного расстройства персонажа широко представлена стилистической инверсией, выраженной в нарушении порядка слов, что связано со спецификой его мировосприятия: для умственно неполноценного человека, неспособного самостоятельно, без помощи родственников, ориентироваться в окружающем пространстве, мир ограничен домом и пространством вокруг него, окруженным забором, за пределы которого персонаж не выходит.

Специфическая особенность мировосприятия тридцатитрехлетнего младенца состоит в его обостренной, гипертрофированной восприимчивости к тактильным, температурным, визуальным, акустическим сигналам, которые он часто не способен различить – его ощущения основаны на синестезии, т.е. совместимости ощущений, идущих от различных органов чувств:

We ran up the steps and out of the bright cold, into the dark cold. [3, 14]

I couldn't see it (the window), but my hands saw it, and I could hear it getting night. I squatted there, hearing it getting dark. [3, 70]

Спектр цветовой гаммы Бенджи довольно узок: он различает и реагирует только на темное (*dark*), черно-белые (*white, grey, black*), красные и желтые краски (*red fire, red flag, yellow cushion*). Бенджи практически не реагирует на тусклые цвета, его внимание привлекает все яркое: *bright grass and the trees* [3, 11], *bright rustling leaves* [3, 14].

Цветовосприятие коня Дарки из произведения А. Сьюэлл “Приключения Черного Красавчика” включает семь колористических наименований: черный, белый, серый, голубой, красный, коричневый и зеленый, среди которых наиболее часто встречаются три (*white, black, grey*). При этом экстремальные обстоятельства для анималистического персонажа связаны именно с яркими цветами как это, например, происходит при пожаре: *I saw a red light flickering on the wall* [9, p.61]. Все остальные цвета, которые в тексте маркируют обычные события, актуализируются, как правило, оттенками – *dark, dark green, ghastly white*.

Мир персонажа собаки из повести К. Ли “Мой пес Платон” представляет собой черно-белое пространство и поэтому реализуется в тексте их оттенками: *coal-black, grimmy* и др. В повествовании собаки Платона маргинальным функционированием характеризуются прилагательные *golden* и *grey*, которые не являются отражением его собственного восприятия цвета – нарратор слышал их от людей в свой или чужой адрес.

Персонаж кошка Томасина из произведения П. Гэлликко “Томасина” различает цвета: белый, рыжий, золотистый, голубой, зеленый, красный, черный и оттенки – серо-зеленый и т.д.

А вот цветовосприятие вампира происходит, в основном, в черно-бело-красном спектре, и чаще встречается при описании внешности:

- очень бледная кожа: *white skin* [8, p. 48], [8, p. 48];
- руки с длинными пальцами: *cold white fingers* [8, p.7];
- белые клыки: *white fangs* [8, p.183].
- горящие глаза: *radiant eyes* [8, p.7], *preternatural eyes flashing* [7, p.7];
- одежда в виде черного или красного одеяния: *black velvet hangings* [8, p.10], *wine-red velvet* [8, p. 47], *scarlet veil* [8, p.185];
- а также описания мира вечной тьмы – *total darkness* [8, p. 60], *blackness* [8, p. 83].

Описание внутреннего убранства помещений также воссоздает пространство нежилое, мертвое, напоминающее склеп. Все покрыто паутиной, пылью. В описаниях помещений преобладают темные тона. Эмоциональное воздействие колористической лексики в романах с персонажем вампиром усиливается лексическими единицами, выражающими идею мрачности, заброшенности, безжизненности (*darkness*).

Заголовок произведений с персонажем вампиром нередко набран готическим шрифтом, буквы часто – красного цвета, иногда с них стекает и капает кровь.

В зрительном мире персонажа оборотня в романе С. Майер “Рассвет” резко контрастируют между собой цветообозначения белый и черный, хотя встречаются и такие цвета как голубой, серый и оттенки зеленого, розового и др.: *her skin turned light green* [6, p.5]; *her eyes still the same chocolate brown* [6, p.5]; *dark purple* [6, p.7]; *black eyes* [6, p.8]; *flat-black* [6, p.7]; *dark hair* [6, p.5]; *gray* [6, p.7]. В целом же, преобладают оттенки серого.

Обращает на себя внимание разнообразие цветов и оттенков, которые может различать персонаж ваза из произведения Т. Фишера “Коллекционная вещь”. К примеру, только оттенков цвета она насчитывает десять тысяч девятьсот сорок девять: *For irises, there are ten thousand, nine hundred and forty-nine principal hues. Rosa has mostly the grey I term mullet grey* [4, p. 11–12].

Также разнообразно цветовосприятие и винной бутылки, персонажа из романа Дж. Харрис “Ежевичное вино”: *raspberry red, elderflower green, blackberry blue, rosehip yellow, dampson black* [5, p. 10].

Таким образом, в условиях англоязычной художественной коммуникации цветообозначение выполняет прагматическую функцию – воздействует через вербальный компонент на сознание читателя и через невербальный компонент на зрительное восприятие читателя (красные буквы на обложке с персонажем вампиром).

В ходе анализа рассмотренных англоязычных произведений представляется возможным выделить: 1) простые имена прилагательные: *white, black, red*; 2) сложные: *flat-black, dark purple, light green*.

Также интересным представляется рассмотрение особенностей цветовосприятия персонажами в литературе других стран, обусловленное другими культурными традициями и, соответственно, картинами мира их авторов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Верещагин Д.С. Мудрость: Система навыков дальнейшего энергоинформационного развития, 5 ступень, второй этап. Часть 2 / Д.С. Верещагин. – СПб, 2002. – 160 с.
2. Индивидуально-художественный стиль и его исследование / Под общей редакцией В. А. Кухаренко, К. А. Горшкова, Л. Л. Емельянова, Н. Г. Шевченко, Е. К. Мельниченко, И. М. Колегаева и др. – К. – Одесса: Вища школа. – 1980. – 167 с.
3. Faulkner W. The Sound and the Fury: [novel] / William Faulkner. – Harmondsworth Middlesex: Penguin Books, 1964. – 284 p.
4. Fischer T. The Collector Collector: [novel] / Tibor Fischer. – London: Vintage, 1997. – 215p.
5. Harris J. Blackberry Wine: [novel] / Joanne Harris. – London: Black Swan, 2001. – 334 p.
6. Meyer S. Breaking Dawn: [novel] / Stephanie Meyer. – London: Penguin Books, 2007. – 432 p.
7. Rice Ann. Interview with the Vampire / Ann Rice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lavka.lib.ru/blake/vamp/lib.html>.
8. Rice A. Vittorio, the Vampire: [novel] / Ann Rice. – London: Arrow, 2000. – 344 p.
9. Sewell A. Black Beauty: [novel] / Anna Sewell. – London: Penguin Books, 1994. – 213 p.

УДК 81'367.633:81.367.62

Людмила Дерев'янюк
(Полтава)

КОРЕЛЯЦІЯ ЯК ГЕНЕТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВТОРИННИМ ЧАСОВИМ ПРИЙМЕННИКОМ І ПОВНОЗНАЧНОЮ ЧАСТИНОЮ МОВИ

У статті досліджено темпоральні прийменниково-субстанціальні конструкції із вторинними часовими прийменниками, проаналізовано специфічні зв'язки похідних темпоральних прийменників із самостійними частинами мови, виокремлено особливий тип кореляції в межах вторинних часових прийменників – кореляцію за походженням.

Ключові слова: *кореляція, первинні прийменники, вторинні прийменники, повнозначні частини мови, співвідносні лексичні одиниці.*

The article is determined to the temporal prepositional-substantial constructions' thorough investigation. The specificity of connections between derivative temporal prepositions and nominal parts of speech is ascertained as well. The special correlation' type – correlation according to the origin – was bounded in the derivative temporal prepositions' group.

Key words: *correlation, primary prepositions, derivative prepositions, nominal parts of speech, correlative lexical units.*

Прийменники як окремий тип слів-морфем виступають разом із синтетичними релятивними морфемами найпоказовішими виразниками синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень. Інтерес до цього граматичного розряду викликаний його широтою й багатоаспектністю, винятковим значенням для глибокого пізнання особливостей взаємодії найважливіших складників системи сучасної української літературної мови, а також недостатньою вивченістю, наявністю різних поглядів на лінгвістичну природу прийменника і його функції в мові.

На особливу увагу заслуговують прийменниково-відмінкові структури, що використовуються в мові для передавання часових семантико-синтаксичних відношень. Ці конструкції утворені поєднанням темпоральних прийменників з іменниками в непрямих відмінках. Часові відношення, на наш погляд, виступають своєрідним стрижнем мовної

системи, оскільки саме через їхню інтеграцію в мові можна з'ясувати характер відображення останньою топологічних і метричних параметрів реального часу. В основі часових відношень лежить порівняння за часом дії [7, с. 5].

Темпоральні відношення в мові активно вивчає і досліджує як вітчизняне, так і зарубіжне мовознавство.

В україністиці різні аспекти функціонування темпоральних конструкцій знаходимо в працях О.І. Бондаря, І.Р. Вихованця, Т.М. Голосової, З.І. Іваненко, П.С. Каньоси, Р.А. Куцової, М.В. Мірченка й інших лінгвістів.

У межах російської мовознавчої концепції теоретичні засади використання часових сполук викладені в граматичних розвідках О.В. Бондарка, М.В. Всеволодової, Г.О. Золотової, Н.Ю. Шведової та інших науковців.

Однак, незважаючи на вагомий напруження мовознавців, у граматичній площині мовної системи недостатньо вивченою на сьогодні залишається проблема функціональних можливостей непохідних і похідних прийменників у структурі часових семантико-синтаксичних відношень, яка безпосередньо пов'язана з їхньою семантичною кореляцією. Актуальним є питання корелятивних зв'язків вторинних прийменників із повнозначними частинами мови.

З огляду на це мета статті – аналіз часових прийменниково-іменникових конструкцій із похідними темпоральними прийменниками з урахуванням типу співвідносних лексичних одиниць.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дослідження вторинних часових прийменників;
- 2) аналіз специфічних зв'язків між самостійними частинами мови та похідними від них темпоральними прийменниками.

У мові явище кореляції, тобто будь-якого співвідношення в системі опозицій мовних одиниць [6, с. 267], знаходить свій вияв на різних рівнях. На фонетичному – це відношення між двома рядами звуків, які попарно протиставлені один одному за однією ознакою при збігові всіх решти ознак. До прикладу, кореляція приголосних за дзвінкістю-глухістю: [б] – [п], [г] – [к], [д] – [т], [з'] – [с']: *браво – право, тава – кава, драп – трап, зірка – сірка*; кореляція приголосних за твердістю-м'якістю: [з] – [з'], [л] – [л'], [р] – [р'], [с] – [с'], [н] – [н']: *перелаз – перелазь; лук – люк; рад – ряд; рис – рись; стан – стань*.

На морфологічному рівні яскраво реалізують видову кореляцію дієслівні форми недокожаного і докожаного виду: *брати – взяти, йти – прийти, читати – прочитати*.

Крім того, маємо приклади, коли кореляція виявляється не на одному рівні конкретно. Наприклад, префіксально-прийменникова кореляція, де суто морфологічні засоби (префікс, прийменник) вступають у корелятивні відношення на синтаксичному ярусі мови, оскільки їхню взаємозалежність простежено у словосполученні, що є одиницею синтаксису.

Ми цілком поділяємо думку Г.М. Ярун про те, що кореляція належить до мовних явищ „вивчення яких стає можливим при умові детального й серйозного опису відповідної частини мови на рівні граматичному, етимологічному, лексикографічному і семантичному” [8, с. 3]. Кореляційні закони зумовлюють утворення таких лексичних одиниць, у яких план вираження та план змісту не суперечать законам функціонування та розвитку мови.

Відомо, що у структуруванні прийменниково-іменникових часових конструкцій задіяні як первинні, тобто непохідні, так і вторинні, або похідні, прийменники. За функціональним критерієм, який виділив І.Р. Вихованець, до первинних належать ті, які вживаються у мові тільки як прийменники, а до вторинних – ті, що в системі мови мають співвідносні з ними омонімічні повнозначні слова [1, с. 60]. Це основна диференційна ознака непохідних і похідних прийменників. Крім того, що первинні прийменники дериваційно не пов'язані з іншими словами, вони відрізняються від вторинних низкою ознак, з-поміж яких: 1) односкладовість, одноморфемність (двоскладовість виникає переважно в тих випадках, коли утворюється складний для вимови збіг трьох приголосних: *наді мною, піді мною*; 2) широка полісемія та значеннева абстрактність порівняно з вторинними прийменниками,

адже – „первинні прийменники виявляють вищий ступінь абстракції, ніж повнозначні слова, однак не досягають такої міри узагальненості, яка властива відмінкам” [5, с. 92]; 3) послідовніша відповідність в окремих позиціях значень прийменника й відмінка; 4) наявність бінарних опозицій: *від – до, над – під* тощо; 5) „можливість відриву від іменника та злиття з дієсловом у ролі дієслівного постфікса при керуванні об’єктною відмінковою формою” [1, с. 12].

Вторинні ж прийменники походять із відповідних слів повнозначних частин мови, зокрема прислівників, іменників та дієприслівників. Беручи за основу поділ вторинних прийменників залежно від типу співвідносних лексичних одиниць, який запропонували автори „Теоретичної морфології української мови” [2, с. 331-332], зазначимо, що в прийменниково-іменникових часових конструкціях похідні прийменники корелюють:

1) із морфологізованими прислівниками: **близько, вглиб (углиб), всередині (усередині), напередодні, наприкінці, після (опісля), пізніше (пізніш)**, напр.: *Свято Пилипа припадає на 27 листопада. Це був останній день напередодні посту* (В. Скуратівський); ... із ним [Миколою] *таке коїться ... опісля того засніженого ранку на балконі, над білим дворичем, по якому колінкувала його Люська* (В. Дрозд); *Ці літописи ... віддаляють зародження української нації та нашої державності вглиб віків* („Київ”, 2008. – № 1. – С. 3). Однак лексеми „**напередодні**”, „**опісля**”, „**вглиб**” продуктивно функціонують у мові також як прислівники з темпоральним значенням, напр.: *Доліва-Ясенський приїхав до Вінниці напередодні, в присмерках* (З. Тулуб); *Опісля викликали Верпринського до сільради* (П. Добрянський);

*Чи вступити у двобій змогли б
З Джоном проповідники-святоші?
Хто з них думкою сягає вглиб,
Хто від церкви відлучає гроші?*
(М. Руденко);

2) з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами (аналітичними прислівниками): **під час, у (в) ході, у процесі, в епоху, в еру, у (в) час(часи), за час (часів), на добу, на момент, у (в) годину, у (в) момент (моменти), у (в) період, у (в) пору, до початку, на початку (початках), від початку, перед початком, у (в) кінці, перед кінцем, під кінець, до кінця, при кінці, на кінець, до закінчення, після закінчення, по завершенні, на схилі, на світанку, під завісу**, напр.: *Навіть на початку квітня здіймалися такі метелиці, що у вікнах батькового кабінету ставало чорно* (І. Цюпа); *Це було під кінець нашої поїздки* (О. Гончар); *В кінці травня бджоли почали роїтись* (М. Івченко). Принагідно зазначимо, що лексеми „**на початку**”, „**під кінець**”, „**у (в) кінці**” та подібні до них активно використовуються в мові і як прислівники, напр.: *Вже покинувши його [Михайла], Яніна раптом збагнула, наскільки незахищеним і неприкаяним був цей самовпевнений (як їй здавалось на початку) чоловік* (В. Лис); *Щоправда формулювати думки йому ще важко, тож під кінець він [провладний кандидат] перейшов на російську* (Л. Костенко); *Ніна додала в кінці, що в неї вже є хлопець, нічим не гірший за Олега* (В. Лис). Прикметно, що цей розряд похідних прийменників є найчисленнішим, у ньому з’являються новотвори, адже „*прийменник ... не становить собою замкненого кола; сучасна українська літературна мова поповнюється новими прийменниками, які розвиваються з самостійних частин мови*” [4, с. 371-372]. Т.С. Жгенті у зв’язку з цим свого часу зазначав, що похідні прийменники – найчисленніша і найрізноманітніша категорія із усіх службових слів. Вони розвиваються і в майбутньому більше збагатяться за рахунок не лише іменників, але й інших частин мови, котрі втрачають у певних синтаксичних умовах свою речовинність [3, с. 314];

3) із морфологізованими прислівниками, які сполучаються з первинними прийменниками **починаючи від, починаючи з, одночасно з (із), паралельно з (із), раніше від, слідом за, ближче до, задовго до, незадовго до, невдовзі по** та ін., напр.: *Класична українська література, починаючи від Шевченка чи навіть ще й від Котляревського, показала нам приклад того, як треба ставитись до народної мови...* (О. Гончар); *Одночасно*

із здивуванням почулися схвильовані вигуки друзів (О. Довженко); *Ближче до вечора у вагончику-маркеті стало людно* (А. Кокотюха); *Незадовго до виборчої кампанії* [Роман Гаркуша] *поїде за кордон, на якийсь місяць ляже до клініки* (В. Дрозд).

Як засвідчує фактичний матеріал, морфологізовані, або аналітичні, прислівники можуть сполучатися також і з вторинними прийменниками (за аналогією до первинних): **незадовго перед, незадовго після, невдовзі після**, напр.: *Перший інсульт із ним [дядьком] стався невдовзі після тих подій* (Є. Кононенко); *Алекс в гостях у родички пив чай із чашок, які батьки купили незадовго перед його від'їздом назавжди* (Є. Кононенко);

4) із адвербіалізованими безприйменниковими відмінковими формами на зразок **протягом**, напр.: *Протягом двох днів у помешканні Лариси встановлювали нові вікна* (Є. Кононенко).

Отже, беручи до уваги те, що вторинні часові прийменники утворені на базі повнозначних частин мови, варто виокремлювати особливий тип кореляції – за походженням. У її спектрі вичленовуємо 4 групи аналізованих прийменників залежно від типу співвідносних лексичних одиниць. Найпродуктивнішим виступає розряд похідних темпоральних прийменників, що корелює з адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами. Цікавим, на наш погляд, є той факт, що при утворенні вторинних часових прийменників морфологізовані прислівники можуть поєднуватися не лише із первинними прийменниками (як подається в мовознавчій літературі [2, с. 232]), а і з вторинними. Це ще раз підтверджує аксіому про те, що прийменники активно розвиваються, а отже, поповнюються новотворами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови: монографія / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: академічна граматики української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська; [за ред. І.Р. Вихованця]. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.
3. Жгенти Т.С. Употребление существительных в качестве вторичного предлога / Т.С. Жгенти // Труды Тбилисского государственного университета. – Серия филологических наук. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1964. – № 98. – С. 299-314.
4. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української літературної мови / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
5. Куц Н. Прийменник: основні підходи вивчення, лексико-граматичні ознаки, перспективи дослідження / Н. Куц // Лінгвістичні студії: збірник наукових праць / Укл. А. Загнітко [наук. ред.] та ін. – Донецьк: ДонДУ, 2006. – Випуск 16. – С. 90-95.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Шаранда А.Н. Сравнительная типология предлога / А.Н. Шаранда. – Минск: Наука и техника, 1981. – 230 с.
8. Ярун Г.М. Кореляція форми і змісту в розвитку прислівникової системи: монографія / Г.М. Ярун. – К.: Наук.думка, 1993. – 112 с.

УДК 811.11' 42:159

Ліана Козяревич
(Київ)

ФАСЦИНАЦІЯ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ФЕНОМЕН

У статті подається аналіз феномена фасцинації в контексті його комунікативної природи та обґрунтовується його роль у процесі спілкування.

Ключові слова: фасцинація, фасцинологія, вплив, маніпуляція.

In the article analysis of the phenomenon of fascination is carried out in the context of its communicative nature, and the role of fascination is grounded in the process of communication.

Key words: fascination, fascinology, influence, manipulation.

Актуальність роботи. У сучасних дослідженнях у галузі комунікаційних технологій максимальна увага спрямована на питання як завоювати прихильність співрозмовника, справити позитивне враження, викликати захоплення, ефективно вплинути на оточення. Методологічним підґрунтям нового осмислення комунікації стає теорія впливу сугестивної лінгвістики (Г. К. Лозанов, Г. А. Китайгородська, І. Г. Назаренко, І. Ю. Шехтер), нейролінгвістичного програмування (Р. Бендлер, Дж. Гріндер, Р. Ділтс).

У межах мовознавства значних результатів у розробці проблеми впливу у комунікативній взаємодії досягли прагмалінгвістика та психолінгвістика (А. М. Баранов, В. П. Белянин, В. В. Богданов, І. О. Зимня, В. І. Карасик, В. Ф. Петренко, Є. Ф. Тарасов, М. М. Тепляков, Ю. О. Сорокін, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернин, Н. В. Уфимцева, О. Й. Шейгал, а також Р. Барт, К. Бурк, Дж. Вайкері, Ч. Ларсен та ін.), комунікативна лінгвістика (Дж. Остін, Дж. Серль). Питання мовленнєвого впливу вперше було порушено у риториці софістами (Горгій), висвітлено у роботах сицилійського оратора Коракса та детально проаналізовано у фундаментальній праці Аристотеля “Риторика”. У Новий час проблема впливу активувалася завдяки розробкам медиків Ф. Месмера та Дж. Брейда, а наприкінці 19-го – початку 20-го століття почала системно розглядатися як складне багаторівневе явище в епохальних дослідженнях нейрофізіологів В. М. Бехтерева й І. П. Павлова та основоположників психологічної теорії впливу Г. Лебона, К. Г. Юнга, З. Фрейда. На безпосередньому зв’язку двох феноменів – впливу та людського спілкування – наголошував і видатний соціолог-історик Б. Ф. Поршнев. У вітчизняній лінгвістиці проблема мовленнєвого впливу привертає увагу таких учених, як Н. В. Бардіна, Ф. С. Бацевич, А. П. Загнітко, В. В. Зірка, Т. Ю. Ковалевська, Т. А. Космеда, Н. В. Кутуза, Н. В. Петлюченко, Г. М. Подшивайлова, Г. Г. Почепцов, В. В. Різун, О. О. Селіванова, О. А. Семенюк, С. В. Форманова тощо.

Обов’язковою складовою впливу є фасцинація. У науковий обіг поняття “фасцинація” вперше ввів у 1959 році Ю. Кнорозов у своїй доповіді “Про вивчення фасцинації” Він запропонував називати фасцинацією спеціально налаштований шум в аналізаторі, який би перешкодив виконувати інші команди та створив би тим самим сприятливі умови для сприйняття конкретної інформації [5, с. 16].

У 2002 році з’являється дисципліна “фасцинологія”, яка була створена російським філософом Володимиром Соковніним. На думку засновника фасцинології, фасцинативна поведінка є частиною людського життя у всіх її проявах: кожна людина інтуїтивно розуміє і намагається “гарно виглядати”, бути цікавою для інших. В. Соковнін постулює думку, що основоположною для комунікації є семантична фасцинація як стимулюючий вплив символічного, драматичного та “недомовленого” смислу, який привертає увагу та провокує активізацію асоціативно-емоційної складової людської психіки з швидким чи миттєвим формуванням домінант уваги, інтересу, азарту розгадки та дешифрування, включених у процеси взаєморозуміння. [6, с. 19].

З часу появи фасцинології починають оформлюватися “галузеві” фасцинології: етнічна, політична, педагогічна, естетична, гендерна. У галузі лінгвістики вектор фасцинології екстраполюється як дослідження комунікативного потенціалу фасцинації. На нашу думку, фасцинація має комунікативну природу. Зазначений підхід зумовлений, насамперед необхідністю визначити фасцинацію як ефективний комунікативний феномен, який полягає у завоюванні уваги співрозмовника шляхом апелювання до його афективно-емоційної сфери з метою створення установки на комунікативний контакт.

У психологічному словнику фасцинація визначається як спеціально організований вербальний вплив при передачі інформації, спрямований на підвищення якості сприймання інформації шляхом впливу на емоційний стан і поведінку реципієнта [4]. Цілеспрямоване

перенесення інформації від одного учасника взаємодії до іншого може здійснюватися безпосередньо у вигляді імпульсу або опосередковано – у вигляді комплексу сигналів, що несуть повідомлення про що-небудь і орієнтують сприймаючу систему щодо сенсу й значення цих сигналів. Такий вербальний вплив супроводжує інформацію задля зменшення її втрат під час сприймання реципієнтом, підвищення довіри до неї. Фасцинація є додатковим фоном, підсилювачем інформації, що частково сприяє подоланню фільтра недовіри.

У контексті дослідження фасцинації варто розмежовувати такі поняття як сугестія, маніпуляція. Маніпуляція – це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншій людині намірів, не збігаються з його актуально існуючими бажаннями [3].

Manipulus – латинський оригінал терміну “маніпуляція” має два значення: а) пригоршня, горстка (manus – рука + pie – наповнювати), б) маленька група, кучка, горсточка (manus + pi – слабка форма кореня). В другому значенні це слово означало також невеликий загін воїнів (близько 120 чоловік) в римському війську. Маніпуляція (manipulation) в самому загальному значенні визначена як поводження з об'єктами із спеціальними намірами, особливою метою, на кшталт ручного керування, рухів руками [1, с. 12].

Російська дослідниця О. Попова визначає маніпуляцію “як різновид прихованого мовного впливу, спрямованого на досягнення власних цілей суб'єкта впливу, які не співпадають з намірами або суперечать бажанням і інтересам об'єкта впливу. При цьому здійснюється неусвідомлений з боку об'єкта контроль над його свідомістю за допомогою викривленого, необ'єктивного подання інформації, зафіксованої у тексті” [3].

І. Стернін визначає маніпуляцію як “вплив на людину з метою спонукати її зробити будь-що (повідомити інформацію, здійснити вчинок, змінити свою поведінку і т.ін.) несвідомо або всупереч власному бажанню, думці, наміру” [7, с. 35].

В. Шейнов виокремлює у маніпуляції “егоїстичні, недобрі цілі маніпулятора, що наносить шкоду (матеріальну чи психологічну) своїй жертві” [9, с. 4].

Серед основних аспектів маніпулятивності у статті “Дискурс та маніпуляція” Т. ван Дейк зазначає соціальний, когнітивний та дискурсивний [2, с. 359–383]. По перше, маніпулятивність є соціальним явищем, оскільки передбачає зловживання владою та інтеракцію між соціальними групами чи окремими акторами. По-друге, маніпулятивність – це когнітивний феномен, що полягає у контролі над мисленням, знаннями, позиціями, віруваннями людей. Цей контроль здійснюється за допомогою текстів, розмов та візуальних повідомлень, це свідчить про те, що маніпулятивність є дискурсивно-семіотичним явищем. Існує також аспект маніпулятивності, який автор не розглядає – психологічний (рисни характеру, розумові здібності, що характеризують маніпулятивні особистості).

Сутність сугестії полягає в тому, що за наявності найповнішої й беззаперечної довіри у того, хто слухає, до того, хто говорить, у одного блокується робота власної першосигнальної системи, а натомість виникають образи та уявлення, цілеспрямовано викликані словами іншого [8, с. 11]. Ці образи й уявлення, в свою чергу, потребують таких реакцій і дій, як це буває тоді, коли вони викликані власним відчуттям і сприйманням, а не опосередковано – через іншу людину.

Дослідники розглядають фасцинацію “в якості сигналу, який не залишає людину байдужою, пробиває будь які фільтри її психологічної захищеності і захоплює мозок, нервову і гормональну системи, народжує раптову реакцію (позитивну чи негативну), паніку, обминаючи свідомість, загострює критичність. Знаки і символи фасцинації спираються на найсильніші емоції і почуття: захоплення, лякливості, шок і т.п. Вони викликають задоволення і насолоду або попереджають про загрозу” [5, с.13].

Логічне визначення фасцинації: “здатність демонстраційного комунікативного сигналу чи навіть природного явища (захід чи схід сонця, чудернацькі форми скель т.п.) приковує увагу, викликають підвищений інтерес, здивування, радість, захоплення, екстаз, симпатію, зачарування, шок, сполох, переляк, обминаючи чи відключаючи будь-яке логіко-вербальне пояснення, інтелектуальну аргументацію, а тим більше критику” [6, с. 50].

В інтерактивній структурі спілкування виокремлюємо: 1) суб'єкта фасцинації; 2) об'єкта фасцинації; 3) цілі фасцинації; 4) дії в структурі фасцинативного впливу; 5) результати фасцинації. Вплив суб'єкта А на об'єкт В полягає в тому, що об'єкт В (можливо, разом із об'єктами С, Д та іншими) зазнає або запобігає зміні свідомості, психологічних характеристик, поведінки. Інакше кажучи, об'єкт фасцинації може змінити свою поведінку відносно поведінки суб'єкта фасцинації, його установок, намірів, уявлень і оцінок під час взаємодії з ним. Метою й результатами фасцинації є зміна, перебудова індик поглядів, відносин, мотивів, установок, емоційних станів тощо [10, с. 160]. Під діями у структурі фасцинативного впливу маємо на увазі засоби його здійснення (вербальні та невербальні). Результати фасцинації полягають у зміні свідомості об'єкту фасцинації, його емоційного стану, думок, почуттів та дії, тобто кінцевий ефект фасцинації.

Таким чином, можна виділити такі істотні ознаки фасцинації: 1) цілеспрямований характер впливу, а саме спрямованість на досягнення запланованого результату; 2) інформаційний характер фасцинації; 3) вплив у вигляді фасцинації на психічний стан, думки, почуття й дії іншої людини за допомогою як вербальних так і невербальних засобів комунікації.

Аналіз досліджень і теоретичні узагальнення в сфері фасцинології вказують на можливості здійснення класифікації фасцинацій. Ми пропонуємо як такі: 1) за сферою існування – гендерна, політична, рекламна, педагогічна, релігійна тощо; 2) за критерієм цілеспрямованості розрізняємо довільну і мимовільну фасцинацію; 3) за формою подачі – вербальна і невербальна; 4) за критерієм стратегії взаємодії суб'єкта й об'єкта фасцинації – очевидна (пряма і прихована (непряма) фасцинація; 5) за критерієм істинності – щира нещира; 6) за критерієм тривалості результатів фасцинативного впливу – короткочасна і довгострокова фасцинація; 7) за результатом – ефективна (суб'єкт фасцинації досягнув бажаного) та неефективна (не досягнув поставлених цілей); 8) за наслідками – конструктивна та деструктивна.

Головним критерієм взаємостосунків, які будуються на фасцинації виступає те, що завдяки фасцинації здійснюється діалог між партнерами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Д. В. Психологическое воздействие как объект научного изучения / Д. В. Василенко // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. – Серия “Гуманитарные науки”. – № 2 (14). – 2005 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ncstu.ru>.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 307 с.
3. Игнатова Е., Петровский В. Манипуляции [Электронный ресурс] / Е. Игнатова, В. Петровский. – Режим доступа: <http://petrowskiy.ru/publish/manipul.html>
4. Психология. Словарь [Текст] / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
5. Соковнин В. Общение интердиктивное и фасциногенное / В. Соковнин. – М.: Изд-во авторской Академии фасцинологии (АФА), 2006. – 56 с.
6. Соковнин В. Что такое фасцинация / В. Соковнин. – М.: Изд-во авторской Академии фасцинологии (АФА), 2009. – 66 с.
7. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин, Воронеж, 2001. – 234 с.
8. Таранов П. Приемы влияния на людей [Текст] / П. Таранов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 608 с.
9. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком (психология манипулирования) [Текст] / В. П. Шейнов. – Мн.: Харвест, 2004. – 816 с.

ЗВ'ЯЗКОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ ПРЕДИКАТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті зrealізовано ідею зв'язкової експлікації предикатної семантики, визначено кореляції дієслівних зв'язок іменного складеного присудка із чотирма значеннєвими підкласами предикатів стану.

Ключові слова: дієслівна власне- і невласне-зв'язка, предикат входження/невходження, предикат тотожності, предикат називання, предикат подібності.

The idea of link-induced explication of predicate semantics is suggested and theoretically conceptualized, and the correlations of verbal links of nominal compound predicates with four semantic subclasses of predicates of state are determined.

Key words: verbal links proper, verbal links non proper, predicate of inclusion / exclusion, predicate of identity, predicate of naming, predicate of similarity.

У наявних дослідженнях, присвячених установленню співвідношень між компонентами семантико-синтаксичної та формально-граматичної структури речення, аналізують переважно кореляції предикатів і дієслівних присудків, що зумовлено їхньою ядерністю у формально-граматичній категорії присудка.

В іменному та прислівниковому складеному присудкові, як відомо, носієм предикативності є дієслівний зв'язковий компонент. Проте спеціального дослідження, у якому було б простежено співвідношення всіх дієслівних власне- та невласне-зв'язок цих складених присудків з різними типами семантичних предикатів елементарних речень, в українському мовознавстві ще немає. Воно може бути симетричним, коли предикат реалізований у формально-граматичній позиції присудка безпосередньо дієслівною власне- або невласне-зв'язкою, і асиметричним, якщо предикат експлікований у синтаксичній дієслівній позиції функціонально єдиним складеним присудком чи складеним головним членом односкладного речення, тобто його зв'язковим компонентом і призв'язковою іменною або прислівниковою частиною. У пропонованому дослідженні спробуємо встановити значення предикатів, самостійно зrealізовані дієслівними зв'язковими компонентами іменного складеного присудка.

Свою специфіку мають насамперед дієслівні власне- та невласне-зв'язки, що поєднуються з іменниковою частиною іменного складеного присудка. Вони корелюють із предикатами станової семантики чотирьох значеннєвих підкласів: 1) предикатами входження/невходження, 2) предикатами називання, 3) предикатами тотожності, 4) предикатами подібності.

Формально-граматична реалізація семантично елементарних речень, організаційним центром яких є предикат входження/невходження, має свої особливості, найважливішою з-поміж яких є асиметрія співвідношення між компонентами власне-семантичної і формально-синтаксичної структури речення, а саме те, що двом семантичним компонентам – предикатові входження/невходження і залежному від нього неpredикатному іменникові із семантичною функцією композитива або компонентива – відповідає один формально-граматичний член речення аналітичної будови – іменний складений присудок, зв'язковий компонент якого реалізує предикат входження/невходження, а основна іменникова частина – неpredикатний іменник із семантичною функцією композитива чи компонентива. Дієслівне вираження зв'язкового компонента має свою специфіку. Вона виявляється в наборі дієслівних власне-зв'язок, що визначають характер вираження семантики входження/невходження. У реалізації предикатів входження/невходження перше місце посідають форми дієслівної власне-зв'язки *бути*, що поєднують підмет та іменникову частину іменного складеного присудка, лексичне наповнення яких взаємозалежне: іменник в

основній частині складеного присудка виражає якусь сукупність, спільність (клас, розряд тощо), а підмет називає конкретний предмет або істоту, що входить як складник до цієї сукупності, пор. елементарні речення: *Орел – птах; Сестра – лікар; Вовк є ссавцем; Риба не є плазуном*. Серед форм найуживанішої власне-зв'язки *бути* переважає нульова (імпліцитна) форма теперішнього часу, що, як відомо, вживається з називним відмінком іменника, та форма *є*, для якої можливі називний та орудний відмінки іменника.

Нульова форма теперішнього часу власне-зв'язки *бути* надає значенню входження відтінку впевненого ствердження, констатації, пор.: *Ссавці, птахи, плазуни, риби, земноводні, круглороті – це хребетні; Яблука, груші, сливи, абрикоси – фрукти*. Форми минулого та майбутнього часу цієї власне-зв'язки вживають переважно в реченнях, де йдеться про входження особи до якоїсь сукупності, спільноти, пор.: *Бабуся була хірургом, внучка буде педіатром*.

Форми власне-зв'язок *становити, являти собою* обмежені у своєму вжитку з іменниковою частиною складеного присудка як засобом реалізації композитива. Вони можливі передусім там, де композитив виражає не однослівна іменникова назва, а двослівна (багатослівна), до якої входять іменники *клас, вид, група, тип, підтип, сукупність, комплекс, конструкція* і под. Наприклад, у неелементарному реченні *Ссавці, птахи, плазуни, риби, земноводні, круглороті становлять підтип найвище організованих тварин* власне-зв'язка *становлять* корелює з предикатом входження, що поєднує компонентиви *ссавці, птахи, плазуни, риби, земноводні, круглороті* з композитивом *підтип тварин*.

З приводу статусу інших дієслів, співвідносних із предикатами входження/невходження, у дослідників немає спільної думки. Ідеться про такі дієслова (навіть стійкі дієслівні сполуки), як *належати, не належати, входити до складу, не входити до складу, зараховувати, не зараховувати, перебувати в лавах (у складі)* та ін. Деякі дослідники, зважаючи на характер семантичного відношення, а саме на підведення класу конкретних предметів під клас узагальнених предметів (у них – предикатів), вважають, що основними виразниками предикатів у цих моделях речень є імена з узагальненою (сигніфікативною) семантикою, дієслова ж “виконують функцію зв'язки, а також функцію експлікаторів-компенсаторів актуалізаційних категорій” [4, с. 170]. Така кваліфікація видається не зовсім переконливою. З одного боку, згадані дієслова у формально-синтаксичній структурі речення функціонально уподібнюються до форм теперішнього часу власне-зв'язки *бути* (пор.: *Орел належить до птахів і Орел – птах*), проте вони не зазнають навіть часткового семантичного зневиразнення, що слугувало б підставою для надання їм статусу невластиве-зв'язки, з іншого боку, їх не можна вважати виразниками простого дієслівного присудка, оскільки вони функціонально уподібнилися до дієслівної зв'язки. Саме тому логічнішим видається надати таким дієсловом (стійким дієслівним сполукам) статусу перехідного формально-граматичного компонента двоскладного речення, що, реалізуючи значення предикатів входження/невходження, посідає проміжне місце між зв'язковим компонентом іменного складеного присудка і простим дієслівним присудком. Пор. у реченнях: *Плазуни належать до хребетних; Іменник мати належить до III відміни; Вона не належала до того товариства; Інститут української мови входить до Відділення мови, літератури та мистецтвознавства; Обидва вони входили в повстанський комітет (П. Панч); Деякі політики не зараховують його до чорноволивців (Україна молода, 11.09.2009)*.

Такий самий статус, на нашу думку, мають і форми дієслів *складатися, об'єднувати, охоплювати, містити* та ін. Від попередніх їх відрізняє лише те, що вони поєднуються у формально-синтаксичній структурі двоскладного речення із залежним іменниковим (числівниково-іменниковим) компонентом, який реалізує непередикатний іменник семантично елементарного речення з функцією компонентива, пор.: *Слово складається з літер; Агрегат складається з трактора, сівалки та борони; Членистоногі об'єднують 10 класів; Таке біле золото містить 25% паладію і 75% золота* (Главред, 1.02.2009);

Стоматидин містить гекситидин, лимонну кислоту, ментол та етиловий спирт (З інструкції).

Якщо власне-зв'язки *бути, становити, являти собою* вказують на постійний характер значення входження/невходження, за винятком форм зв'язки *бути*, ужитої зі знахідним іменника і прийменником *за* (пор.: *Щоб була вона за матір* (Т. Шевченко), то невласне-зв'язки *ставати/стати, робитися/ зробитися* і под. передають набуття постійної або тимчасової, належності до кого- або чого-небудь (пор.: *Діти стають сиротами при живих батьках* (Україна молода, 11.06.2008); *Тітусю, не журіться: я стану за вчителя і вас до себе візьму* (Т. Осмачка), а *вважатися* та ін. – визнання належності, входження до кого-, чого-небудь (пор.: *Фільм "Закон і порядок" вважається найтривалішим серіалом у світі, оскільки виходить із 1990 року* (Україна молода, 22.09.2009); *У Стародавньому Єгипті, Ассирії і Вавилоні число "666" вважалося числом Сонця* (Главред, 9.09.2009).

Предикати тотожності як значеннєвий підклас предикатів стану в інтерпретації І.Р. Вихованця – семантично однотипні предикатні знаки, що пов'язують денотативно спільні непередикатні іменники [1, с. 35]. Ця семантична специфіка предикатів тотожності спричинила обмеженість їхньої зв'язкової експлікації у формально-синтаксичній позиції іменного складеного присудка. Типовим формально-граматичним представником цих предикатів є нульова форма теперішнього часу дієслівної власне-зв'язки *бути*, рідше, передусім у книжному вжитку, цю функцію виконує її форма *є*.

Нульова форма та форма *є* теперішнього часу власне-зв'язки *бути* корелюють з предикатом тотожності семантично елементарного речення, якщо один залежний від нього непередикатний іменниковий компонент визначає істоту чи конкретний предмет, який денотативно ототожнюється з іншою істотою або конкретним предметом, вираженим другим залежним від предиката тотожності непередикатним іменником. Перший залежний непередикатний іменник у власне-семантичній структурі виконує функцію суб'єкта ототожнення, або ідентифікатива [1, с. 41], а другий – функцію об'єкта ототожнення. У формально-граматичній структурі речення із суб'єктом ототожнення корелює підмет, а з об'єктом ототожнення – іменникова частина складеного присудка. Отже, нульовій формі теперішнього часу власне-зв'язки *бути* в семантичній структурі елементарного речення відповідає предикат тотожності, а при зв'язковій іменниковій частині складеного присудка – аргумент із семантичною функцією об'єкта ототожнення. До того ж нульова форма цієї власне-зв'язки поєднує іменникову частину складеного присудка з підметом ще й за допомогою частки *це*, пор. в елементарних і неелементарних реченнях: *Павло Губенко – це Остап Вишня; Дніпро – це Бористен; Аеродром – це летовище; Інфінитив – це неозначена форма дієслова*.

Дискусійним є питання про роль зв'язкового компонента (міжкомпонентного елемента [2, с. 13]), вираженого нульовою формою або формою *є* власне-зв'язки *бути* і вжитого між повторюваними іменниками в реченнях, статус яких дослідники визначають неоднаково. Одні вважають їх синтаксично членованими реченнями із специфічною узагальненою семантикою. Зокрема, Н.Г. Горголюк кваліфікує речення з тавтологією головних членів як синкретичні моделі речень зразка N1 – N1, тому що вони "в логіко-семантичному аспекті поєднують властивості як речень тотожності, так і речень характеристики" [2, с. 13]. Інші дослідники відносять їх до речень фразеологізованої структури, тобто до тих, які не членують на головні та другорядні члени речення [5, с. 8 – 10]. Серед них фразеологізовані речення на зразок *Закон є закон; Жінка як жінка; Чоловіки як чоловіки* і под. Саме тому немає підстав співвідносити нульовий компонент або компонент *є* між повторюваними іменниками з предикатом тотожності семантично елементарного речення.

Семантичний підклас предикатів називання в межах предикатів стану в українському мовознавстві свого часу виокремив І.Р. Вихованець, характеризуючи непередикатний знак (іменник) із семантичною функцією ідентифікатива [1, с. 41]. Цікаво, що цей непередикатний компонент він увів у валентне оточення предикатів тотожності і предикатів називання, що

служує підставою вважати їх близькозначними і водночас самостійними семантичними підкласами предикатів стану. Нерідко предикати називання зараховують до предикатів тотожності [3, с. 122; 2, с. 5], проте речення, породжені цим значенням предиката тотожності (стану), зараховують до речень називання, номінації [3, с. 122], що видається нелогічним.

Типовим формально-граматичним репрезентантом предиката називання виступає нульова форма теперішнього часу та форма *є* власне-зв'язки *бути*, якщо вони поєднуються з іменниковою частиною складеного присудка, вираженою іменником – власною назвою та підметом, роль якого виконує непередикатний апелятив, пор.: *Дівчина – Оксана; Він є Остап; Річка є Дніпром.*

Функціональними еквівалентами обох форм власне-зв'язки *бути* в реалізації предиката називання значно частіше бувають форми дієслівних невластне-зв'язок *називатися, зватися, іменуватися, величатися* і под., специфіка вживання яких полягає в тому, що вони поєднуються з іменниковою частиною складеного присудка, яка може бути експлікована також іменником – загальною назвою, цілісною словосполучкою, причому він може мати форму називного та орудного відмінка, пор.: *Уперше почув на Заході, що криниця тут називається “журавель”, а ще – “гусак”* (Україна молода, 17.06.2008); *З 1805 до 1851 року Європейська площа іменувалася Театральною на честь першого міського театру, що був тут* (О. Браславець); *Ментом я звусь, Анхіала премудрого я величаюсь Сином...* (Гомер, перекл. Б. Тена).

Від дієслівних невластне-зв'язок *називатися, зватися* як формально-граматичних репрезентантів предикатів називання потрібно відрізнити використання їх зі значенням невластне-зв'язки *вважатися*, поєднуваної з предикативним прикметником у структурі іменного складеного присудка, який експлікує у формально-граматичній будові двоскладного речення предикат якості, пор.: *Чортмлицька Січ справедливо називається (= вважається) найславетнішою з-поміж усіх запорозьких Січей...* (Д. Яворницький); *Віддавна цей орудний зветься (= вважається) в нашій науці присудковий...* (І. Огієнко).

Форми *називається, зветься* в науковій мові, зокрема у визначеннях понять, широко вживають у функції форм теперішнього часу дієслівної власне-зв'язки *бути*, що, як уже зазначалося, самостійно експлікують значення предиката входження, пор.: *Іменником називається частина мови, яка позначає предмет і виражає це узагальнене значення за допомогою граматичних категорій роду, числа і відмінка* (Із підручника) і *Іменник – це частина мови...; Узгодженням зветься такий синтаксичний зв'язок між ведучим і залежним членами словосполучення, при якому форми словозміни залежного члена уподібнюються формам ведучого члена* (Із монографії) і *Узгодження – це такий синтаксичний зв'язок...*

У наявних класифікаціях предикатів української мови предикати подібності в окремий семантичний клас чи підклас не виділені. Про них здебільшого згадують дослідники семантики двовалентних предикатів якості. Вони, зокрема, зазначають, що деякі з цих предикатів “вказують на часткову спільність ознак у двох порівнюваних предметах чи істотах, тобто на їх подібність, схожість” [8, с. 69]. Виразниками предикатів подібності, схожості вважають предикативні якісні прикметники *подібний* та *схожий* [6, с. 11; 8, с. 69; 7, с. 37]. І.Р. Вихованець свого часу виокремив речення, породжені ними, у самостійний тип елементарних речень із предикатами стану [1, с. 46]. Пор. у реченнях: *...дід був дуже подібний до козака-чаклуна й характерника із “Страшної помсти” Гоголя* (І. Багрянний); *Тимко схожий на матір* (Гр. Тютюнник); *Дружина схожа до гречанки* (Л. Первомайський).

Другим способом вираження подібності традиційно вважають двоскладні речення з іменним складеним присудком, обов'язковим компонентом яких є порівняльний сполучник подібності, ірреальності. Лише новий підхід до речення як до багаторівневої синтаксичної одиниці, що передбачає з'ясування співвідношень між компонентами його рівнів, дав змогу встановити самостійну власне-зв'язкову експлікацію предикатів подібності у формально-граматичній структурі речення. Зокрема, найпоспідовніше його реалізує нульова форма теперішнього часу власне-зв'язки *бути*, дещо рідше – її форми минулого часу і зрідка – форми майбутнього часу та умовного способу. Що ж до породжених предикатами подібності

непредикатних аргументів із семантичними функціями суб'єкта порівняння та об'єкта порівняння, то у формально-синтаксичній структурі елементарного речення їм відповідає підмет та іменникова частина складеного присудка, перед якою вживаються здебільшого порівняльні сполучники подібності або вказівні частки *то, це*, через що його ще називають порівняльним присудком, пор.: *Життя – як вокзал. Хтось приїжджає, хтось – від'їжджає* (Л. Костенко); *Голос – наче блямба* (Л. Костенко); *Лиш твоя [рука] – немов усохлий сук* (Д. Павличко); *Ці березуни – немовбито беркути* (Д. Павличко); *Голова без ума – що ліхтар без світла* (Укр. прислів'я); *Чужа душа – то тихе море сліз* (Л. Костенко).

Іменникову частину складеного присудка у формі називного відмінка може поєднувати з підметом нульова форма власне-зв'язки *бути* і без порівняльних компонентів, пор.: *Життя – театр, а ми в ньому – актори*.

Для дієслівних невластне-зв'язок значення подібності предикатів стану є периферійним. Його репрезентують здебільшого форми минулого часу таких невластне-зв'язок, як *стати* та *зробитися*, пор.: *Місто стало ніби мрець; Він зробився наче камінь*.

Отже, самостійну зв'язкову експлікацію мають чотири значеннєвих підкласи предикатів стану – предикати входження/невходження, тотожності, називання та подібності. Спеціалізованими виразниками семантики входження/невходження є форми дієслівної власне-зв'язки *бути*, передусім нульова та форма *є*, що поєднують підмет, який називає конкретний предмет або істоту, та іменникову частину складеного присудка, що виражає сукупність, спільність, до якої входить цей предмет або ця істота.

Типовим формально-граматичним представником предикатів тотожності є нульова форма теперішнього часу дієслівної власне-зв'язки *бути*, що поєднує два залежних від цього предиката непредикатних іменникових компоненти зі значеннями істоти чи конкретного предмета, які ототожнюють за їхнім денотатом.

До основних засобів формально-граматичної експлікації предикатів називання належать нульова форма та форма *є* дієслівної власне-зв'язки *бути*, а також форми невластне-зв'язок *називатися, зватися, іменуватися, величатися*, що поєднують іменникову частину складеного присудка, виражену іменником – власною назвою, з підметом, роль якого виконує непредикатний апелютив.

Нульова форма дієслівної власне-зв'язки *бути*, що поєднує іменникову частину іменного складеного присудка з підметом разом із порівняльним сполучником, презентує спеціалізований засіб експлікації предикатів подібності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Семантична структура елементарного речення / І.Р. Вихованець // І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 25 – 66.
2. Горголюк Н.Г. Речення тотожності в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н.Г. Горголюк. – К., 2005. – 20 с.
3. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис / Анатолій Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 662 с.
4. Леута О. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові / Олександр Леута. – К.: Такі справи, 2008. – 208 с.
5. Личук М.І. Ступені фразеологізації речень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / М.І. Личук. – К., 2001. – 16 с.
6. Пасічник І.А. Семантико-синтаксична валентність предикативних прикметників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / І.А. Пасічник. – К., 1998. – 16 с.
7. Степаненко М.І. Прикметнико-іменникові словосполучення у сучасній українській мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз) / М.І. Степаненко. – Полтава, 1992. – 103 с.
8. Тимкова В.А. Семантико-синтаксична структура двоскладних речень із предикатами якості в українській мові: [монографія] / В.А. Тимкова. – К.: Кондор, 2005. – 134 с.

МОВА ЯК СВИТОБАЧЕННЯ НАРОДУ

У статті зроблено спробу на прикладах української лексики проілюструвати когнітивну функцію мови, що репрезентує пізнавальну діяльність людини.

Ключові слова: *концепт, ампелографія, когнітивна функція, світобачення народу, мотивуючі ознаки.*

The attempt to illustrate language cognitive function on the examples of the Ukrainian lexicology, that represents man's cognitive activity has been made in the article.

Key words: *concept, ampelographics, cognitive function, people's world outlook, motivative features.*

Мова – суспільне явище. Про це свідчать основні функції її: комунікативна і мислетворча. Із мислетворчою функцією тісно пов'язана пізнавальна, або когнітивна. За допомогою мови людина пізнає об'єктивну дійсність, картини світу.

Пізнання світу, об'єктів та явищ дійсності лежить в основі свідомості людини. Воно може бути індивідуальним і суспільним, різним у представників різних епох. Мова служить основним способом формування знань людини, тому концепт реалізується у слові чи словосполученні.

Німецький мислитель і мовознавець кінця XVIII – початку XIX ст. Вільгельм фон Гумбольдт постійно наголошував на нерозривності понять “мова” і “народ” (“нація”), “мова” і “культура”. За його твердженням, мова є надбанням окремого народу, а народ – це спільність людей, що розмовляють однією мовою.

Мова – це надзвичайно складна система, яка не дається раз і назавжди в готовому вигляді, а проходить різні етапи свого становлення та безперервного вдосконалення.

Виникнення мови – тривалий процес, що охоплює не одне сторіччя.

Мова тісно переплетена з духовним розвитком людства і супроводжує його на кожному етапі історії, бо мова – душа народу. Слово – не відображення предмета, а його осмислення, у мові відбуваються процеси інтерпретації людиною світу, тому різні мови виявляються різними світобаченнями.

Багатогранність розвитку мови залежить від впливу на мову народного духу. Мова – це світобачення народу. Різні мови – це не різні звукові позначення одного й того самого предмета, а різні його бачення. Мова допомагає людині пізнавати світ, і це пізнання залежить від мови, бо вона є силою, яка робить людину людиною.

Мова перебуває у нерозривному зв'язку з духовністю, саме тому в кожній мові закладене самобутнє світосприймання, що відбивається у членуванні лексикою світу, в системі граматичних категорій та в неповторних структурах усіх мовних рівнів.

Слово в концепції Гумбольдта – це не пряма назва предмета, не “етикетка”, що прикріплюється до нього, воно є позначенням того, як предмет був осмислений мовцем, носієм конкретної мови. Цим і пояснюється різноманіття назв одного і того ж предмета. Так, у санскриті *слона* називають то двозубим, то одноруким, то таким, який двічі п'є, кожен раз розуміючи один і той самий предмет, але в різних його осмисленнях.

В українській мові виникають різноманітні синонімічні ряди назв одного й того ж предмета залежно від його сприйняття мовцем: райдуга – веселка, горизонт – небокрай, небозвід, крайнеба, видноколо; чорт – диявол, сатана, дідько, люципер, лукавий, шайтан, куцак, болотник, пролаза, чортик, чортисько; чоловік – дружина, подружжя, старий, мій, муж; горілка – сивуха, оковита, гірка, варенуха, ледащиця, живиця, зелений змії, адамові сльози, скажене молоко, самогін, бурячанка; голова – макітра, кумпол, кабак, казанок, довбешка, калган.

“Народ – творець мови – у процесі всебічного пізнання явищ, процесів і предметів об’єктивної дійсності дає їм найменування. Від мовця, від “гри його фантазії і уяви” залежить, яку саме зовнішню ознаку він вкладає у внутрішню мотивацію назви”, – говорив Булаховський Л.А. [1].

Наприклад, в українській лексиці виноградарів реально мотивуючі ознаки – позамовна основа називання – виникли внаслідок спостереження людини за особливостями розвитку виноградного куща, його будовою, формою грона, кольором та смаком, ягід тощо. Внаслідок таких спостережень і виділення найяскравіших ознак рослини та її плодів формується лексика українських виноградарів, для якої характерні назви з прозорою внутрішньою формою та експресивною забарвленістю: холостяк – неплодоносний пагін; гненник – молодий пагін виноградної лози; Білан, Янтарний, Бризгун – сорти винограду.

В українській мові нами зафіксовано біля 250 назв сортів винограду. Серед них значна кількість слів іншомовного походження. Як правило, сорт винограду називають на мові народу, які населяють виноградарські райони. Так виникли назви: Белый круглий, Алий – російські; Вівсянка, Жовтець – українські; Кара-узюм – туркменська; Поаме нягре – молдавська; Ангур Сафеді – таджицька; Німанг – узбецька. Назва сорту найчастіше визначається основними, найбільш яскравими ознаками виноградної лози, формою, розміром, кольором ягід. Деякі із таких назв настільки передають особливості сорту, зовнішній вигляд грона, ягід, що по ній можна легко пізнати біологічні ознаки сорту. Наприклад: Білоягідний, Дніпровський рожевий, Битий простий, Широколистий, Золотий ранній, Одеський стійкий, Український ранній, Янтарний, Чорний винний тощо.

З погляду мотивуючої ознаки можна виділити такі семантичні групи назв сортів винограду:

1. Назви, що відображають характерні ознаки ягід: за кольором – Білан, Жовтець; за формою і розміром ягід – Білий довгий, Астма (від турецького asma – “виноград”); за смаком і запахом ягід – Берізка душиста, Мускат (має специфічний мускусний запах), Кокур білий (турецьке kokulu – “ароматний”); за подібністю з іншими предметами – Сливовий, Дамські пальчики.

2. Назви, що передають характерні особливості грона, листя: Розтепа, Битий простий, Широколистий.

3. Назви, що характеризують пагони: Ркацителі (грузинське “чубук червоний”), Вишневий – молоді пагони червоного кольору.

4. Назви, мотивовані агрономічними ознаками: Малага – від назви м.Малага в Андалузії (Іспанія), Карабурну – назва виникла від імені миса Кара бурун (Чорний лис) біля м.Смирни (Турція), Мускат угорський, Педро кримський.

6. Назви на честь селекціонерів-виноградарів: Матяш (на честь відомого угорського селекціонера-виноградаря Матяша Яноша), Коринка Мічуріна, Пухляківський.

7. Антропонімічні назви, які виникли на основі імен: Дінка біла, Ізабелла, Іванка.

8. Поетичні назви-присвяти: Королева виноградників, Аврора, Арктик, Красавка, Дамаська троянда.

Визначаючи суспільний характер мови, слід зазначити, що в мові є чимало такого, що сприяє пізнанню людиною об’єктивної дійсності, емоційного впливу на людину.

Художньо-образне пізнання дійсності і лягло в основу народження літератури. В ній мова виявляє себе як мистецтво, має здатність відтворювати навколишній світ своїми специфічними стилістичними засобами з метою не лише номінативно-інформаційного, а й художньо-естетичного впливу.

Професійна лексика українських виноградарів широко вживається як в усному мовленні українців (чубук, лоза, вусик), так і в мові художніх творів з різною стилістичною метою:

1) вона сприяє зображенню обстановки, в якій живе і діє персонаж твору, допомагає яскраво змалювати характер його роботи: “Ще одна виноградна шкілка тут закладається, де

під найдбайливішим доглядом будуть всі оці “шасли” та “піно”, “фіолетові ранні” та “красуня Цегледа”, “Італія” та “перлина Сабо” [2, с.94];

2) професійна лексика створює повну характеристику персонажа через його мову: “Хіба ще з кучугур іноді підкрадається хоч здалеку подивитись на маму, як вона йде, чаклує там над своїми “ізабеллами”, “виноградними немовлятами” [2, с.64]. “Одна каже: “Мої чубуки..., друга – “чубучини”, третя – “мої чубучата” – це вже в котрої який характер” [2, с.94];

3) створює художньо-асоціативні образи в порівняннях: “Як парость виноградної лози плекайте мову” [5, с.272].

Модель світу, створювана людиною, несе в собі риси суб’єктивізму, а також особливості менталітету певного суспільства.

Так, орган виноградної куща, за допомогою якого пагони рослини чіпляються за опору, в українській ампелографії (наука про сорти винограду) називається *вусик*. Даючи цьому органу виноградної лози назву, народи різних країн використовують різні способи переносу найменувань: за функцією його, за подібністю форми до різних об’єктів дійсності.

Так, за аналогією до ріжок козлика римляни називають цей орган *carpeolus* – козлики, ріжки козлика; італійці утворюють таке метафоричне найменування – *cirro* – бурав.

А в українській професійній мові виноградарів використовуються такі метафоричні назви: баранчик, завиток, зачепа, упора.

Отже, для концепта важливим є асоціативне поле, з яким він пов’язаний. Виявлення цих асоціативних комплексів є одним із завдань когнітивної лінгвістики. А всю пізнавальну діяльність людини модно розглядати як уміння орієнтуватися в світі, усвідомлювати, пізнавати реалії, виділяючи їх ознаки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. – К., 1959.
2. Гончар О.Т. Бригантіна. – К.: Дніпро. – 1973.
3. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Академія. – 2000.
4. Красножан Ж.В. Деякі спостереження над семантичними змінами у процесі номінації. – Південний архів: Філологічні науки. – Випуск XX. – Херсон. – 2003. – С.146-148.
5. Рильський М.П. Вибрані поезії. – К.: Дніпро. – 1970.

УДК 811.161.2’373.611’366

Оксана Кушлик
(Дрогобич)

СУБСТАНТИВНА ЗОНА СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ ПРЕДМЕТНИХ ДІЄСЛІВ-ОНОМАТОПІВ

У статті досліджено субстантивну зону предметних дієслів-ономатопів української мови, зокрема тих, що передають звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо; визначено її структуру, розмежовано транспозиційні та мутаційні деривати, схарактеризовано їхню словотвірну продуктивність, з’ясовано специфіку субстантивного словотворення від предметних дієслів-ономатопів.

Ключові слова: дієслово-ономатоп, субстантив, словотвірна парадигма, субстантивна зона, словотворчий формант.

In this article the author analyzes the substantive zone of the objectiv verbs in the Ukrainian language, identifies its structure, differentiates transpositional and mutational derivatives, characterizes their word-formative productivity and elucidates the specific character of the substantive word-formation.

Key words: *verb-onomatop, substantive, substantive zone, word-formative paradigm, word-formative formant.*

Питання словотвірного потенціалу того чи того лексико-граматичного класу слів усе частіше привертають увагу дериватологів. Сформований в українському словотворі основоцентричний підхід, який зорієнтований “на твірну основу, її функціональне навантаження у словотвірних актах” [8, с. 8], дає змогу виявити дериваційну спроможність лексико-граматичного класу твірних одиниць загалом та лексико-семантичних груп слів зокрема.

Словотвірний потенціал відзвуконаслідувальних дієслів (ономатопів) ще не був предметом спеціального дослідження, що й зумовило актуальність нашої наукової студії. У ній поставлено за мету проаналізувати дериваційні можливості однієї із семантичних груп відзвуконаслідувальних дієслів, відомої в мовознавстві як предметні.

У межах предметних дієслів-ономатопів з огляду на джерело походження звуку розрізняють ті ж три мікрогрупи, що й у межах дієслів звучання загалом: а) дієслова, що характеризують звучання твердих предметів; б) дієслова, що передають звучання рідини; в) дієслова, що вживаються для звукоомінації газоподібних речовин [1, с. 8].

Першу мікрогрупу формують дієслова, що виражають:

а) звучання машин, механізмів: *гуркати, клацати, пихкати, тенькати, тікати, тіктакати, тутукати, фуркати, ценькати, цокати* тощо;

б) звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду: *бемкати, брязкати (бряжчати), бухкати, гахкати, гепати, гупати, дзвенькати, дзеленькати (дзеленчати), дзенькати, ляскати, стукати, тараккати, теленькати, торохкати, тріскати, тряскати, хльоскати (хляскати), хрускати, хряскати, цьвохкати, чиргикати, шархати, шерхати* тощо;

в) звучання музичних інструментів: *бренькати, бринькати (бриньчати), пілікати, тілікати* тощо;

г) звучання рослин (дерев, трави, листя тощо): *тріщати, шурхати* тощо.

Об’єктом пропонованого дослідження є дієслова, що передають звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо. Від інших семантичних груп ономатопів, зокрема гомональних та бестіальних, суб’єктами дії (або стану) яких є активні діячі – відповідно людина чи тварина, предметні дієслова-ономатоми загалом та дієслова аналізованої мікрогрупи зокрема відрізняються тим, що джерелом звуковияву постає предмет на позначення неістоти, який видає певні звуки під зовнішнім впливом на нього людини, тварини чи природного явища. Крім того, за ступенем семантичного наповнення відзвуконаслідувальні дієслова належать до абсолютивних, тобто таких, що є “самодостатніми для вираження свого змісту й не відкривають обов’язкових правобічних позицій для заповнення їх словами-конкретизаторами” [11, с. 5]. Цей чинник такою ж мірою стосується дієслів, що передають звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо. Тому для них характерна факультативна сполучуваність, відсутність обов’язкових поширювачів, що певною мірою послаблює їхню словотвірну активність.

Одиницею дослідження словотвірного потенціалу слів у мовознавстві є словотвірна парадигма, яка становить “особливу мікросистему дериватів одного ступеня творення, об’єднаних тотожністю твірної основи і протиставлених словотворчими формантами” [4, с. 29]. Серед усіх словотвірних комплексних одиниць, зокрема словотвірної пари, словотвірного типу, словотвірної категорії, словотвірного ланцюжка та словотвірного гнізда [10, с. 29 – 30], словотвірна парадигма є “більш природною комплексною одиницею мови..., оскільки фіксує перші кроки гнізда, які важливі тим, що повторюються в багатьох твірних” [12, с. 9], “більш оптимальною і операбельною” [8, с. 24], здатною “фіксувати дериваційний потенціал... типізовано” [3, с. 19].

Протяжність словотвірних парадигм предметних дієслів-ономатопів різна. Переважають двозонні словотвірні парадигми, деривати яких належать до субстантивної та вербальної зон. Менше тризонних словотвірних парадигм, деривати яких розподілені між субстантивною, вербальною та ад'єктивною зонами. Належність похідної одиниці до певної зони зумовлює діапазон словотвірних значень (транспозиційних, мутаційних чи модифікаційних) та відповідний набір словотворчих засобів.

Мета пропонованого дослідження – виявити склад субстантивної зони словотвірної парадигми дієслів-ономатопів, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо.

Ядро субстантивної зони становлять іменники, що є транспозиційними дериватами, які виражають загальне словотвірне значення “опредметнена дія”. Транспозиція дієслівної основи до іменникової пов'язана зі змінами, унаслідок яких вихідне дієслово, зберігаючи в дещо модифікованому вигляді категорію виду, втрачає свої морфологічні категорії часу, способу та особи і водночас набуває іменникових граматичних категорій роду, числа й відмінка. Семантика дієслова в новоутвореному слові загалом збережена, але ступінь узагальнення зазнає змін у напрямку від конкретності (у дієсловах) до абстрактності (в іменниках) [2, с. 103].

Виразниками словотвірного значення “опредметнена дія” у субстантивній зоні словотвірної парадигми дієслів-ономатопів, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо, є суфікси **-нн-(-я)** /-анн-(-я), -енн-(-я), -інн-(-я), **-іт**, **-Ю-**, **-н-(-я)**, **-няв-(-а)**, **-от-(-а)**, **-нин-(-а)**. Твірні дієслівні основи неоднаково поєднуються із цими суфіксами. Від одних основ може бути утворений лише один дериват із цим словотвірним значенням (напр.: бемкати → бемкання, бряжчати → бряжчання, бухкати → бухкання, гупати → гупання), від інших – два-три і більше (напр.: дзеленькати → дзеленькання, дзеленькіт; тріскати → тріскання, тріскіт, тріск; брязкати → брязкання, брязкіт, брязк, брязкотня).

Найбільшу групу становлять іменники із суфіксом **-нн-(-я)** /-анн-(-я), -енн-(-я), -інн-(-я), який, на думку багатьох мовознавців, “виявляє особливу дієслівність” [15, с. 35]. Він поєднується з усіма предметними дієсловами-ономатопами, пор.: бемкання, брязкання (бряжчання), бухкання, гахкання, гепання, гупання, дзвенькання, дзеленькання (дзеленчання), дзенькання, ляскання, стукання, тарахкання, теленькання, торохкання, тріскання, хльоскання (хляскання), хрускання, хряскання, цьвохкання, чиргикання, шархання, шерхання тощо, напр.: Почалося наливання чаю в склянки, бряжчання ложечками об посуд (І. Нечуй-Левицький). Суфікс **-нн-(-я)** /-анн-(-я), -енн-(-я), -інн-(-я) в українській мові функціонально найактивніший, що забезпечило йому домінанту серед словотворчих суфіксів віддієслівних іменників зі словотвірним значенням “опредметнена дія” [2, с. 105; 6, с. 102; 18, с. 209].

Дещо меншу кількість похідних із цим словотвірним значенням у складі субстантивної зони налічують іменники із суфіксом **-іт**: брязкіт, грюкіт, дзвенькіт, дзеленькіт, дзенькіт, ляскіт, стукіт, тарахкіт, тенькіт, траскіт, тріскіт, трыскіт, хляскіт, шерхіт та ін. Цей словотворчий суфікс поєднується з основами дієслів-ономатопів, що виражають постійно здійснювану дію, пор.: дзвенькати → дзвенькіт, дзеленькати → дзенькіт тощо, напр.: За столом стояла тиша, порушувана тільки тихим дзвенькотом виделок і ножів (В. Собко). Він може сполучатися і з тими дієслівними основами, від яких можливі експресивні варіанти зі значенням ритмічно повторюваної дії, утворені за допомогою суфіксів **-ота-**, **-оті-**, але з-поміж двох-трьох спільнокореневих дієслів більшу семантичну і стилістичну сумісність із похідним іменником виявляє дієслово без цих суфіксів, бо саме воно й такий іменник передають постійність дії та характеризуються стилістичною нейтральністю [16, с. 218]. Зокрема, іменник брязкіт мотивований дієсловом-ономатопом брязкати, хоч і наявні дієслова брязкотати/брязкотіти.

Ще одним словотворчим засобом, який переводить відзвуконаслідувальну дієслівну основу до іменникової, є нульовий суфікс, пор.: брязк, дзеньк, ляск, тріск, хльост, хрук тощо. На думку багатьох дослідників, словотвірний тип, похідні якого утворені способом

нульової суфіксації, належить до продуктивних [17, с. 72; 18, с.177]. Проте за своєю продуктивністю він поступається словотвірному типу із суфіксом **-нн(-я)** / **-анн(-я)**, **-енн(-я)**, **-інн(-я)**, оскільки способом нульової суфіксації іменники утворюються переважно від префіксальних дієслів, причому співвідносячись з обома їхніми видовими формами [7, с. 32]. До того ж у віддієслівних іменниках з нульовим суфіксом, на відміну від іменників на **-нн(-я)** / **-анн(-я)**, **-енн(-я)**, **-інн(-я)**, значно послаблена процесуальність вираженого ними значення і натомість увиразнена його результативність [16, с. 212], напр.: *Мороз вишкрібав землю так, що димом обгорталася, дерева лопалися з **тріском*** (Г. Тютюнник); *Він [Григорій – О. К.] стояв, зіпнвши зуби до **хруску**, щоб не ревнути дико, нестямно* (І. Багрянний).

Виразниками словотвірного значення “опредметнена дія” у субстантивній зоні словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів є також суфікси **-н(-я)**, пор.: *брязкотня, ляскотня, тарахкотня, торохкотня, тріскотня* (напр.: *Невідома **торохкотня** навівала тривогу*), **-неч(-а)**, пор.: *торохнеча, тріскотнеча* (напр.: *Ну, та й **торохнеча** у вас у городі, аж у голові гуде* (С. Васильченко), **-няв(-а)**, пор.: *грюкнява, стукотнява* (напр.: *...тут панує лиш мова роботів, що своєю сухою **стукотнявою** мовби відраховують розмірено й холодно чиюсь судьбу* (О. Гончар)) та **-нин(-а)**, пор.: *грюканина, стуканина* (напр.: *Час від часу до хати доносилися **грюканина***), які, на противагу проаналізованим вище словотворчим суфіксам, виражають різні відтінки експресивності: незначний в іменниках із суфіксом **-н(-я)** і високий – в іменниках із суфіксами **-няв(-а)**, **-неч(-а)** та **-нин(-а)** [16, с. 228]. Між собою ці деривати перебувають у відношеннях кодеривації.

Крім словотвірного значення “опредметнена дія”, субстантиви із суфіксами **-нн(-я)** / **-анн(-я)**, **-енн(-я)**, **-інн(-я)**, **-іт**, **-Ю-**, **-н(-я)**, **-няв(-а)** набули також предметних значень, зокрема результату, наслідку дії, що засвідчують лексикографічні джерела, пор.: *Чути короткі, сердиті вигуки, **ляскання** батога* (С. Васильченко); *Чулося водночас і плямкання, і гамір, і співи, і **брязкіт** келихів.., і мелодійний **дзенькіт** великого срібного блюда* (Перекл. з Г. Флобера). З огляду на це є всі підстави кваліфікувати згадані суфікси у субстантивах з основним транспозиційним і додатковим предметним значеннями як транспозиційно-мутаційні. Деякі деривати, наприклад із суфіксом **-іт** (пор. *брязкіт, грюкіт, стукіт, тарахкіт, траскіт, тріскіт, тряскіт, хляскіт, шерхіт*), виражають більшою мірою предметне значення “звук, спричинені механічними діями”, зокрема: ударами одних предметів по інших, пор.: *брязкіт, грюкіт, стукіт, тарахкіт, хляскіт* (напр.: *Враз позаду пролунав зойк, а далі **брязкіт** заліза – хтось із січовиків уже рубався з ворогами* (Ю. Мушкетик); тертям одних предметів об інші, пор.: *шерхіт* (напр.: *Незабаром і справді до них долинуло хропіння коней, **шерхіт** полоззя на снігу, вйокання* (Л. Смілянський); ламанням, трісканням предметів, пор.: *траскіт, тріскіт, тряскіт* (напр.: *В тій хвилі Іван почув справді в лісі страшений стукіт та **траскіт*** (І. Франко), які постали внаслідок семантичного переосмислення, що характерно для мутаційних змін.

У субстантивах з формантами **-н(-я)**, **-няв(-а)** та **-неч(-а)** за умови вираження ними додаткового значення результату, наслідку дії простежуємо нейтралізацію зниженого, негативного відтінку, що характерний для дериватів з власне транспозиційним значенням, і водночас наростання інтенсивності звуковияву, напр.: *Робітники з **тріскотнею** вивертали недорубані гілляки, ламали тички* (М. Коцюбинський); *Звідусюди неслася **тріскотнява** пневматичних молотів* (О. Донченко); *Грім вибухів, **тріскотнеча** розривних куль наростала* (О. Гончар).

У субстантивній зоні словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів зі значенням звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо друге місце за кількістю одиниць посідають іменники із словотвірним значенням “знаряддя дії”.

Утворення віддієслівних дериватів – назв знарядь дії в новітніх дослідженнях подають як згортання базового елементарного речення в інструментальній семантико-синтаксичній позиції, у процесі якого предикатна ознака (у нашому випадку ознака вершинного ономатопа) зазнає акцентування та формує основу найменування знаряддя дії, а саму

семантико-синтаксичну функцію інструменталія реалізують різні словотворчі форманти [16, с. 79].

Найвищу активність у творенні віддієслівних субстантивів із цим словотвірним значенням виявляє суфікс -л(-о), пор.: *брязкало, стукало, торохкало (тараккало), траскало*, напр.: *На возах діти свистали в закуплені в місті свиставки, калатали глиняними брязкалами* (І. Франко); *Гирич запропонував, за його власним винаходом, імітувати торохкалом у порожній бочці кулет* (П. Панч). Серед них переважають деривати, що водночас вказують, за допомогою чого виконується дія (пряме значення слова) та для чого характерна виконувана дія (переносне вживання слова). Так, іменник *траскало* позначає знаряддя, прилад, за допомогою якого утворюється тріск, стукіт, шум, і спеціальний ударний музичний інструмент різноманітних конструкцій.

Поодинокими одиницями представлені субстантиви, утворені за допомогою суфіксів -ач (*брязкач*), -лк(-а) (*стукалка, таракотіла*), -ачк(-а) (*тріскачка*), -ітк(-а) (*брязкітка*) тощо. Деякі з них зазнали звуження свого лексичного значення. Так, іменник *брязкач* виражає не будь-який предмет, що може бряжчати, а конкретно дзвінку монету (синоніми: *бренькач, побрязкач, побренькач*) (Словопедія), напр.: *Вишикувавшись уздовж фортечних валів, вони [жриці – О. К.] били в бубни, грали на лірах, гримотіли брязкачами* (Перекл. з Г. Флобера); іменник *таракотілка* означає не все, що таракотить, а “поганенький візок” (СУМ, X, 39), напр.: *Їхала Хима з Єрусалима: таракотілка теркоче, а коник бігти не хоче* (Номис).

З огляду на це маємо підстави констатувати, що від предметних дієслів-ономатопів іменники – назви знарядь дії утворюються обмежено і вибірково [9, с. 51].

Найменшою кількістю одиниць у субстантивній зоні словотвірної парадигми досліджуваних предметних дієслів-ономатопів представлені іменники із словотвірним значенням “носій процесуальної ознаки”, тоді як у такій самій зоні гомональних та бестіальних відзвуконаслідувальних дієслів похідних іменників зі згаданим словотвірним значенням значно більше, пор. відгомональні іменники *буркотун, буркун, кректун, сопун, хрипун; бухикало, гикало, плямкало, тупало* [14, с. 48 – 49] та відбестіальні *воркотун, воркун, телготун, джеркотун, пискун, цвіркун; туркало, фуркало, дзявкало, муркотило* тощо [13, с. 309]. Характерно, що навіть ці поодинокі іменники зі значенням носія процесуальної ознаки непослідовно фіксують лексикографічні праці. Так, дериват *брязкун*, утворений за допомогою суфікса -ун, на позначення “того, хто бряжчить” подано лише в Етимологічному словнику української мови (ЕСУМ, I, с. 272) та “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка (СУМ Гр., I, с. 103).

У деяких іменниках субстантивної зони словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів словотвірне значення “носій процесуальної ознаки” розвинулося на основі словотвірного значення “знаряддя дії”. Так, первинне словотвірне значення деривата *торохкало*, утвореного за допомогою суфікса -л(-о), – “дерев’яний пристрій, що, обертаючись, утворює різкі переривчасті звуки”, а похідне, переносне – “той (та), хто багато, безперестанку говорить” (СУМ, X, с. 207).

Показовим прикладом розвитку переносного, а в деяких випадках і зникнення первинного значення того чи того деривата є етапи формування значень слова *брязкало*, похідного від дієслова-ономатопа *брязкати*. Історично за словом *брязкало* закріплено трое значень: 1) іграшка (“побрякушка, погременушка”); 2) било (“доска, употребляемая вместо колокола въ монастырях”); 3) той, хто брязкає (СУМ Грінч., I, с. 103; ЕСУМ, I, с. 272). Сучасні лексикографічні джерела фіксують дещо відмінні від попередніх значення, зокрема: 1) брязкуча дитяча іграшка, а також: взагалі предмет, що бряжчить (від ударів або трясіння) // брязкуча металева тарілочка або дзвіночок на бубні // брязкуча прикраса; 2) (*перен., зневажл.*) про те, що не становить ніякої цінності, є тільки пустою прикрасою і 3) (*зневажл.*) про балакучу людину (СУМ, I, с. 243; ВТС, с. 99). Як бачимо, одне зі значень слова *брязкало*, зокрема “било”, взагалі випало з ужитку, що зумовлено, очевидно, переходом слова до пасивного лексичного фонду. Зате друге переносне значення засвідчує поступове

перенесення ознаки з предмета (дитячої іграшки) на істоту (людину) на основі подібності видавання звуку (звуковияву).

Отже, деривати субстантивної зони словотвірної парадигми дієслів-ономатопів, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо, виражають четверо словотвірних значень: “опредметнена дія” (транспозиційне), “результат, наслідок виконуваної дії” (транспозиційно-мутаційне), “знаряддя дії” (мутаційне) та “носій процесуальної дії” (мутаційне). Домінують деривати, що виражають лише одне транспозиційне значення “опредметнена дія” та супровідне транспозиційно-мутаційне значення “результат, наслідок виконуваної дії”. Увесь діапазон згаданих словотвірних значень властивий іменникам, утвореним лише від кількох предметних дієслів-ономатопів (*брязкати, стукати, тарахкати*). Характерно, що виразниками того самого словотвірного значення в цій словотвірній парадигмі є різні словотворчі суфікси. Це зумовлено наявними в мові формально-семантичними та стилістичними особливостями їх вживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова О. В. Семантична структура та функціонування дієслів звучання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Бабакова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
2. Безпояско О. К. Суфікси семантичної предметності. Суфікси граматичної предметності / О. К. Безпояско // О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 26 – 90; 103 – 122.
3. Бузашиова К. Возможности и границы моделирования на уровне словообразовательных парадигм // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М.: Наука, 1987. – С. 14 – 19.
4. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові: [монографія] / З. О. Валюх. – К.; Полтава: АСМІ, 2005. – 356 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К.: Університетське вид-во “Пульсари”, 2004. – 398 с.
6. Городенська К. Г. Реалізація семантичного потенціалу дієслів у синтаксичних дериватах / К. Г. Городенська // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 102 – 113.
7. Городенська К. Г. Проблема словотвірної ідентичності в українській термінології / К. Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 30 – 36.
8. Грещук В. В. Теоретичні засади основоцентричної дериватології / Василь Грещук, Роман Бачкур, Ірина Джочка, Наталя Пославська // Нариси з основоцентричної дериватології; [за ред. Василя Грещука]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – С. 6 – 38.
9. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / А. П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 64 с.
10. Земская Е. А. О комплексных единицах системы синхронного словообразования / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования: тезисы докладов и краткие сообщения III Республ. науч. конф. 21 – 23 сентября 1978. – Ташкент, 1978. – С. 29 – 35.
11. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Б. Іваницька. – К., 2000. – 20 с.
12. Кубрякова Е. С. О понятии парадигмы в формообразовании и словообразовании / Е. С. Кубрякова, П. А. Соболева // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979. – С. 5 – 23.
13. Кушлик О. П. Дериваційне наповнення субстантивної зони словотвірної парадигми гомональних дієслів-ономатопів / О. П. Кушлик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – К., 2011. – С. 46 – 50.
14. Кушлик О. Особливості субстантивної зони словотвірної парадигми бестіальних дієслів / Оксана Кушлик // Наукові записки Кіровоградського державного педуніверситету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2011. – Вип. 100. – С. 307 – 311.

15. Лесюк М. П. Транспозиція, мутація та модифікація значення твірного слова / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 34 – 39.
16. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: [монографія] / В. П. Олексенко. – Херсон: Айлант, 2005. – 336 с.
17. Родніна Л. О. Суфіксальний словотвір іменників / Л. О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 57 – 118.
18. Украинская грамматика. – К.: Наук. думка, 1986. – 359 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ВТС – Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7-и тт. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.
- Словопедія. Російсько-український словник (Українська академія наук) / [за ред. А. Е. Кримського]. – К.: Червоний шлях, 1924 – 1930: Режим доступу: <http://lang.slovopedia.org.ua/11/53404/149119.html>
- СУМ – Словник української мови: В 11-и тт. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 1. – 800 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.
- СУМ Гр. – Словарь української мови / [за ред. Б. Д. Грінченка]. – К., 1907. – Т. 1. – 494 с.; 1908. – Т. 2. – 573 с.; 1909. – Т. 3. – 506 с.; 1909. – Т. 4. – 563 с.

УДК 81'42.133.1

Юлія Лісова
(Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛЬНОГО ВТІЛЕННЯ ВИДІВ ІЗОЛЯЦІЇ ЯК ПРОЯВУ СТАНУ САМОТНОСТІ ПЕРСОНАЖА

Статтю присвячено вивченню лінгвального втілення ситуації ізоляції персонажа художнього твору як одного із спектру проявів стану самотності. Абстрактний характер досліджуваного явища дозволяє розглядати його через параметри інтенсивності, тривалості, просторовості.

Ключові слова: *параметри, інтенсивність, просторовість, тривалість, концептуальна метафора.*

The article deals with the verbal manifestation of the situation of character's isolation in fiction as one of the state of solitude spectrum. An abstract character of the phenomenon under study enables to examine it through the parameters of intensity, spatiality, duration.

Key words: *parameters, intensity, spatiality, duration, conceptual metaphor.*

У фокусі лінгвокогнітивних досліджень одне із центральних місць займає специфіка мовного кодування психоемоційних станів. Особливої уваги заслуговують ті з них, що відзначаються невизначеністю і багатоплановістю. Психоемоційний стан самотності, підпадаючи під такі характеристики, становить для нас дослідницький інтерес через складність вивчення засобів його реалізації у художньому тексті.

Об'єктом вивчення виступають види ізоляції як прояв стану самотнього персонажа.

Предмет – лінгвальні засоби реалізації досліджуваної ситуації.

Матеріалом дослідження слугували прозові твори представниць французького постмодернізму Анни Гавальди, Амелі Нотомб й Ірен Френ.

Самотності як стану не притаманні властивості предмета, які, згідно С. А. Жаботинської, пов'язані з наявністю матеріального субстрату та просторової форми [2, с. 66]. З огляду на абстрактний характер досліджуваного психоемоційного стану, вагомими системними елементами вивчення останнього вважаємо такі основні параметри як ступінь (інтенсивність), простір, тривалість [5]. Зазначені параметри дозволяють виокремити характеристики проявів психоемоційного стану самотності у постмодерністських художніх

текстах, що безпосередньо корелюють із видами ізоляції як одного із різновидів стану самотності (за У. Садлером й Т. Джонсоном) (див. рис. 1).

Рис. 1. Види ізоляції як елементу прояву стану самотності.

Ізоляція у більшій мірі пов'язана з фізичною, просторовою та часовою локалізацією людини по відношенню до соціального оточення та зовнішньо зумовлена ситуацією, а не внутрішнім психічним переживанням [3, с. 8]. Ізоляція завжди передбачає предмет, котрий із певних причин виключається людиною із життя [там само]. Можна сказати “isolé de ...” (“ізолюваний від ...”), але по відношенню до самотності така побудова фрази буде семантично невірною. Такий поділ уможливив у нашому дослідженні виявлення характеристик проявів психоемоційного стану самотності у постмодерністських художніх текстах, а саме – його параметрів: за ступенем *інтенсивності* (відкоректована нами внаслідок аналізу ілюстративного матеріалу форма фізичної ізоляції), *просторовий* і за ступенем *тривалості* (тимчасовий або довготривалий).

Ізоляція у досліджуваних художніх творах виражена імпліцитно (на рівні контексту) або опосередковано – за допомогою мовної репрезентації.

Вияв фізичної ізоляції у просторовому і часовому параметрах втілено у такому уривку: *Cette conversation a eu lieu il y a quoi: un mois, six semaines ? Pas plus, en tout cas; et si Juliet a eu tant de mal à se la remémorer, c'est qu'Inès et elle n'ont pas trouvé l'occasion de se reparler depuis, fut-ce au téléphone – elle est si différente, Inès, maintenant qu'elle vit seule. Si douloureuse, si distante aussi: il y a comme une pudeur, un secret refermés tout autour de sa vie* (Frain, HF, 68). Героїня роману Інєс добровільно виключає зі свого життя певну групу людей, а саме, подруг. Уникання розмов з подругою про особисте життя (*n'ont pas trouvé l'occasion de se reparler depuis*) наштотує на думку про побоювання зурочити (*une pudeur, un secret refermés tout autour de sa vie*) себе та потенційного нареченого, що призводить до психічної хворобливості й відсторонення (*si douloureuse, si distante*) та інтенсифікується прислівником *si*. Маркером просторовості вважаємо психологічну дистанцію між подругами (*distante*), ступінь тривалості ізоляції виражений за допомогою лексичних одиниць *un mois, six semaines*.

У наступному фрагменті ілюстративного матеріалу на основі маркерів позначення ситуації ізоляції реконструюємо орієнтаційну концептуальну метафору.

Фізичну основу орієнтаційної метафори СМУТОК – ВНИЗУ складає схилена поза людини, що найчастіше співвідноситься із смутком та депресією. Метафора ХВОРОБА І СМЕРТЬ – ВНИЗ ґрунтується на усвідомленні істини, що серйозні хвороби змушують нас лежати [6, с. 37]. Обидва випадки підтверджуються таким твердженням персонажа – *après la mort d'Adèle, j'ai passé quinze années en enfer* (“після смерті Адель я провів п'ятнадцять років у пеклі”): *[...] Je veux surtout que tu ne te tues pas. Après la mort d'Adèle, j'ai passé quinze années en enfer. Et puis je t'ai rencontrée et j'ai cru que j'étais sauvé. Il n'empêche que je suis un homme brûlé, tu comprends ? Si tu devais toi aussi te tuer par ma faute, pendant combien de siècles faudrait-il que je porte en moi cette plaie béante?* (Nothomb, M). Капітан Омер Лонкур після смерті коханої Адель порівнює своє існування із пеклом (*enfer* n.m. “ lieu, occasion de cruelles souffrances ≠ paradis” [7]). Стилистичний прийом гіперболи вжитий тут авторкою задля увиразнення стану персонажа – душевного і фізичного страждання, самотності, безвиході, докорів сумління, – про що читач здогадується із контексту. Ще більших страждань Лонкур зазнав би при втраті своєї нинішньої коханої, що проявилось б у століттях (*siècles*) страждань від відкритої рани (*plaie béante*). Проаналізований уривок репрезентує добровільну довготривалу (*quinze années*) ізоляцію персонажа від зовнішнього світу.

Фізична самотність покинутого коханою жінкою чоловіка у романі А. Гавальди “Je l’aimais” посилюється фізичною слабкістю (*j’étais épuisé*), емоційною спустошеністю і напруженістю (*vidé à bout de forces, les nerfs*), бажанням плакати (*au bord des larmes*). Ця група лексичних одиниць підпорядковується первинній метафорі СУМ – ВНИЗУ. Замкнений простір (*les portes se sont fermées*) створює ілюзію безвихідного становища: *Et dans l’ascenseur, quand les portes se sont fermées, j’ai eu vraiment l’impression de tomber dans un trou. J’étais épuisé, vidé, à bout de forces et au bord des larmes. Les nerfs, je pense... Je me sentais si misérable, si seul... Si seul surtout. Je suis retourné dans ma chambre d’hôtel, j’ai commandé un whisky et me suis fait couler un bain. Je ne savais même pas son nom. Je ne savais rien d’elle* (Gavalda, JA, 104–105). Пережита втрата гріховного щастя і спричинений цим психоемоційний стан викликають у героя відчуття нікчемності й самотності. Стан самотності інтенсифікується прислівником *si adv.* “à un tel degree ⇒ tellement” [7] і стилістичним прийомом анадиплосису (зіткнення емоційного характеру фінальної частини одного речення *si seul* із ідентичним початком наступного *si seul surtout*), що вжитий як підведення підсумку чоловічих страждань. Іменник *l’ascenseur* у поєднанні з прийменником *dans* виступають маркерами просторової локалізації ізольованого персонажа. Зачинені двері ліфта (*les portes se sont fermées*) і повернення до своєї кімнати в готелі (*je suis retourné dans ma chambre d’hôtel*) ще більше поглиблюють переживання героя.

У наведеному далі уривку за рахунок таких лексичних одиниць, як *une étrangère, elle ne faisait plus partie de leur groupe, ils ne se sentaient rien de commun, cette exclusion* формується концептуальна метафора САМОТНІСТЬ Є ВІДСУТНЯ ЛАНКА ЛАНЦЮГА, що впливає із основних та допоміжних словникових значень складових: *étranger, ère n.* – “qui est d’une autre nation; qui est autre; qui n’appartient pas à un groupe” [7], *faire partie de* – “être du nombre de, compter parmi ⇒ appartenir; élément constitutif (d’un être vivant)” [ibid.], *commun, une adj.* – “qui appartient, qui s’applique à plusieurs personnes ou choses ⇒ comparable, identique, semblable ≠ différent, distinct, particulier” [ibid.], *exclusion n.f.* – “action d’exclure qqn ⇒ élimination, expulsion, radiation ≠ inclusion” [ibid.]: *Ses sœurs et même Roselyne la regardaient comme une étrangère. Elle ne faisait plus partie de leur groupe; ils ne se sentaient rien de commun avec cet assemblage d’ossements. [...] Depuis qu’elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments. Elle ne souffrit donc pas de cette exclusion* (Nothomb, RNP, 147). Юна танцівниця Плектруда через свою надмірну втрату ваги стає чужою для сестер (*ses sœurs la regardaient comme une étrangère*), які відмовляються розуміти її позицію щодо своєї статури. Ужитий перифраз *assemblage d’ossements* (“набір кісток”) надає негативного відтінку стосункам між сестрами, вказуючи на соціальну дистанцію між ними і навіть зневагу. Чим більше дівчинка втрачає вагу, тим менше родинних почуттів лишається у її душі (*Depuis qu’elle était descendue plus bas que trente-cinq kilos, la danseuse éprouvait encore moins de sentiments*), і як результат – відчуження близьких аніскільки її не засмучує (*Elle ne souffrit donc pas de cette exclusion*). Маркером просторовості вважаємо фразу *ne pas faire partie d’un groupe*, інтенсивності – *ne se sentir rien de commun*.

Нерідко автори поміщають персонажів у рамки більш конкретного обмеженого простору, наприклад, міста, будинку, квартири, кімнати, ліжка. Такі вказівки експлікуються змістом, що створює семантичне навантаження [4, с. 63]. Прослідковуємо це у такому фрагменті: *[...] Qu’est-ce qui m’arrivait, bon Dieu ? Était-ce de la voir comme ça ? Était-ce cette odeur de charnier javellisé ou était-ce l’endroit tout simplement ? Toute cette chape de malheur. De souffrance. Et ma petite Françoise aux bras ravagés, mon ange perdu au milieu de tous ces zombies. Perdue dans son lit minuscule. Qu’est-ce qu’ils avaient fait à ma princesse ? Pourquoi ils l’avaient malmenée comme ça ?* (Gavalda JA, 130). Прислівник місця *au milieu de* і прийменник *dans* створюють ефект замкненості, що дозволяє розглядати це як прояв іконічності. Іншими комбінаціями іконічних образів на синтаксичному рівні у фрагменті є повтори в риторичних запитаннях (*était-ce*), еліпс (*de souffrance, perdue dans son lit minuscule*) як стислість вираження думки і напруженість, чергування речень різної довжини (на зразок поперечної хвилі), що створює ефект “рваного ритму” [1, с. 79]. Ці

фактори конденсують увагу на героїні, яку покинув чоловік, наділяючи читацьке усвідомлення стану самотності додатковими нюансами. Простір персонажа обмежений, тому він змушує читача замислитися над проблемою ізолюваності від людського суспільства, про яку свідчить уживання особових займенників *ils* у питальних реченнях, які залишаються без відповіді (“Що вони зробили з моєю принцесою?”, “Чому вони так грубо з нею обійшлись?”). У наведеному фрагменті імпліковані такі первинні метафори: СМУТОК – ВНИЗУ, ХВОРОБА – ВНИЗУ (*mon ange perdu au milieu de tous ces zombies* “мій утрачений янгол серед усіх цих зомбі”, *perdue dans son lit minuscule* “загублена у своєму мізерному ліжку”), ПІДКОРЕННЯ КОНТРОЛЮ – ВНИЗ (лексичні одиниці *malheur* n.m., *souffrance* n.f. виконують роль КОНТРОЛЮ, якому не змогла протистояти Франсуаза). Такий стан героїні спричиняє страждання і нещастя, вербалізовані лексичними одиницями *de souffrance*, *de malheur*, які вважаємо маркерами інтенсивності ізоляції.

Стан самотньої, добровільно ізолюваної від навколишнього світу людини може поставати як РОСЛИНА (відповідно до концептуальної метафори САМОТНІСТЬ Є РОСЛИНА), у нашому разі *endive* n.f. (“цикорій”) “*bourgeon hypertrophié et compact de la chicorée de Bruxelles, obtenu par forçage à l’obscurité*” [8]: *Ce fut un été étrange. La chaleur bruxelloise était d’une laideur comique, je fermai définitivement les volets: je m’installai dans l’obscurité et le silence. Je devins une endive* (Nothomb, A, 148). Через уживання *Passé Simple* відтворено представлення подій із минулого із позиції теперішнього: *je fermai définitivement les volets, je m’installai dans l’obscurité et le silence*. Рослина, а саме, цикорій, для свого біологічного розвитку потребує закритого простору, високої температури і темряви. Із такою рослиною асоціює себе героїня роману А. Нотомб Бланш. Лексичні одиниці *fermer* v.t. (“appliquer d’une manière à boucher un passage, une ouverture”) *les volets* n.m. (“panneau ou battant qui protège une baie à l’extérieur ou à l’intérieur ⇒ *contrevent, jalousie, persienne*”), *l’obscurité* n.f. (“absence de lumière; état de ce qui est obscur ⇒ *noir, nuit, ténèbres*”), *le silence* n.m. (“fait de ne pas parler; absence de bruit, d’agitation” [7]), виходячи із прямих і допоміжних словникових значень, створюють ефект ізолюваності й уводять концептуальні лінії ЗАМКНЕНІСТЬ, ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СВІТУ, ТЕМРЯВА. Темрява, як і ніч, символічно втілює самотність, тому вважаємо її довготривалим просторовим маркером такого стану, що триває протягом літа (*un été*).

Наведені концепції вивчення досліджуваного нами стану самотності свідчать про багатокомпонентність цього явища. Стан самотності, виникнувши у результаті внутрішніх чи зовнішніх факторів, характеризується певними емоційними переживаннями, що варіюють залежно від ступеня самотності. Згадані моделі відбиваються у лексиці сучасної французької художньої прози (див. табл. 1), доповнюючись і розширюючись за рахунок мовного змісту поняття самотності, що й буде з’ясовано у подальших наукових розвідках.

Таблиця 1

Лінгвальне втілення параметричних маркерів стану самотності

	Інтенсивність	Тривалість	Просторовість
Маркери	<i>si, ils ne se sentaient rien de commun, de malheur, de souffrance, perdu</i>	<i>un mois, six semaines, quinze années, un été</i>	<i>distante, les portes se sont fermées, dans ma chambre d’hôtel, dans l’ascenseur, je fermai les volets, dans l’obscurité et le silence, elle ne faisait plus partie de leur groupe, dans son lit minuscule, au milieu de</i>

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова О. П. Ідея РЕЗОНАНСУ в лінгвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Людини. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: [зб. наук. ст. / відп. ред. О. О. Тараненко]. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72–86.
2. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / Светлана Анатольевна Жаботинская. – М.: ИЯ РАН, 1992. – 216 с.
3. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества / Светлана Геннадьевна Корчагина. – М.: Московский психолого-социальный ин-т, 2005. – 196 с.
4. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган: лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Савчук Руслана Іванівна. – К., 2009. – 295 с.
5. Что такое одиночество? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/o/odinochestvo.html>.
6. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
7. Le Robert Micro Poche 1. Dictionnaire de la langue française / [sous la direction de A. Rey]. – P.: Dictionnaires Le Robert, 1992. – 1448 p.
8. Petit Larousse illustré. – P.: Larousse, 1997. – 1872 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Frain, HF: Frain I. L'homme fatal / I. Frain. – P.: Librairie Arthème Fayard, 1995. – 396 p.

Gavalda, JA: Gavalda A. Je l'aimais / A. Gavalda. – P.: J'ai lu, 2002. – 160 p.

Nothomb, A: Nothomb A. Antéchrista / Nothomb A. – P.: Albin Michel S. A., 2003. – 152 p.

Nothomb, M: Nothomb A. Mercure [Електронний ресурс] / Nothomb A. – Режим доступу: http://frenchbook.net/index.php?name=Html_Content&op=page&folder=Nothomb&contentsite=nothomb02-1.html.

Nothomb, RNP: Nothomb A. Robert des noms propres / Nothomb A. – P., Editions Albin Michel S. A., 2002. – 192 p.

УДК 81'367.7

Надія Лебедєва
(Херсон)

**СЕМАНТИКА ТА ПРАГМАТИКА
СОЦІАЛЬНОГО СЛЕНГУ ТА ІНТЕРЖАРГОНУ
В ПАРАДИГМІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ**

У статті розглядаються особливості семантики та прагматики інтержаргону та соціального сленгу, подано приклади прагмалінгвістичного аналізу нових слів.

Ключові слова: диференціація мови, прагматика, інтержаргон, соціальний сленг, соціолект, професійний соціолект, соціальні діалекти, лексико-семантичні варіанти, стандартна мова, конотація.

The article focuses on different linguistic approaches to the semantic and pragmatic peculiarities of interjargon and slang. Special attention is paid to lingua-pragmatic analysis of the new words.

Key words: pragmatics, social differentiation of the language, interjargon, social slang, sociolect, social dialects, lexico-semantic variants, standard language, connotation.

Дослідження нової лексики в аспекті функціональної лексикології вимагає звертання до теоретичних принципів лінгвопрагматичного опису слова. Як відомо, термін “прагматика” по-різному трактується в сучасному мовознавстві. Це наука про вживання

мови; наука про мову в контексті чи наука про контекстуальну мову як явище, дослідження мови (чи будь-якої іншої системи комунікації) з погляду переслідуваних цілей, різних способів їхнього досягнення й умов, при яких ця мета досягається; теорія інтерпретації мовних актів, вивчення мовних засобів, що служить для позначення різних аспектів інтернаціонального контексту, у якому виражається пропозиція; теорія, що вивчає прагматичні параметри літературної комунікації, а також тексту в його динаміці, співвіднесеного з тією людиною, що творить текст [3, с.130].

Основна мета статті – розглянути особливості семантики та прагматики інтержаргону та соціального сленгу. Багаторазове повторюване вживання слова в типовій ситуації мовного спілкування викликає візуальне закріплення в слові прагматичної інформації [8, с.72]. Слово здобуває прагматичну маркованість на рівні системи. Прагматичний зміст слова кодує риси ситуації спілкування, у якій воно звичайно вживається. Прагматичний аналіз на рівні слова має на меті виявлення внутрішніх закономірностей, яким підкоряється адекватний вибір і вживання лексичної одиниці в типізованій ситуації спілкування.

Виявлення закономірностей подібних обмежень припускає розробку типології прагматичних ситуацій з урахуванням таких параметрів: місце, час, цілі, намір того, хто говорить, його соціальний стан, професія, стать, вік. Очевидно, при розробці типології прагматичних ситуацій і прагматичних правил, що впливають звідси, необхідно врахувати дев'ять властивостей особистості: професійний, національний, державний, класовий, географічний, статевий, усвідомлений, неусвідомлений і ще може бути приватний, він їх поєднує [2, с.54].

У центрі уваги функціонального мовознавства виявляється взаємозв'язок мови і середовища його функціонування, мовних структур, з одного боку, і діяльних структур – з іншого. Серцевину функціонального мовознавства утворить особистісно-орієнтована діяльність лінгвіста.

Однією з проблем прагмалінгвістики є розмежування семантики і прагматики. Це розмежування в лінгвістичному описі повинно ґрунтуватися на розмежуванні значення і вживання слів у мовній комунікації. Семантика вивчає буквальне значення, а також результати акту мови, тобто з тими висновками, що робить слухач зі слів того, хто говорить, з його наступними реакціями і т.д. [1, с.27].

У процесі прагмалінгвістичного аналізу нових слів необхідно також мати на увазі регулярну модель соціальної диференціальної мови, удосконаленої А. Швейцером. В основі цієї моделі, як відомо, лежить існування двох видів соціальної варіативності мови: стратифікаційної (класова й станова приналежність, віднесеність до соціальних інститутів, професійних обов'язків, вік, стать, освіта та ін..) і ситуативної (офіційна, нейтральна, неофіційна тональність ситуації, рольові відносини комунікантів і т.д.) [5, с.182]. Між двома видами варіативності, як вказує А. Швейцер, існує тісний взаємозв'язок: та сама модель ситуативної варіативності може по-різному реалізуватися в різних соціальних групах. Хоча словники не дають указівок на переважне вживання слів у різних соціальних класах і групах, тести з носіями мови доводять наявність у словах схованих компонентів, що вказують на їхнє вживання у визначеному класі [7, с.254].

Процеси урбанізації і внутрішньої міграції населення позначаються на професійній диференціації мови. Професійний параметр в останні роки є надзвичайно активним фактором, що конститує прагматику слова. До числа специфічних факторів, що визначають обмеження в аспекті стратифікаційної варіативності, відносяться вік, стать, освіта. За віковим параметром традиційно виділяють мову молоді, а саме: студентів і школярів. Расовий параметр обмежує вибір і вживання нових лексичних одиниць рамками негритянського населення. Професійна диференціація мови, що є одним з надзвичайно важливих прагматичних факторів, що діють в активних номінативних процесах, призвела до створення своєрідного жаргону працівників комп'ютерної сфери. Так, нові одиниці, подібні *brain-box* – комп'ютер, *glitch* – несподіване порушення в програмі, обмежені у вживанні рамками неформального спілкування між “комп'ютерщиками”.

В останнє десятиріччя з'являються сленгові одиниці, обмежені космічними дослідженнями США: *chicken-soup* – розчин амінокислот, вітамінів і ін., використовуваний в експериментах з метою виявлення метаболічної діяльності на Марсі. При утворенні космічного сленгу, крім професійного параметра, бере участь територіальний фактор, що також конституює прагматику слова [7, с.244].

Незважаючи на те, що нові номінативні одиниці сфери наркоманії обмежені у вживанні субкультурою наркоманів і торговців наркотиками, вони стають загальновідомими в зв'язку із широким висвітленням боротьби з наркоманією засобами масової інформації. Особи, пов'язані з цією сферою діяльності, змушені створювати нові слова, керуючись прагматичною установкою – засекретити свою справу. Так, для евфемістичного позначення однієї тільки марихуани вживають наступні нейтральні за своєю вихідною семантикою слова: *grass, pot, hash, herb, smoke, Acapulco, gold, stuff*. Для номінації наркоманів з'явився наступний синонімічний ряд: *head, smack-head, pill-head, freak, grass-hopper*. Для опису дій, пов'язаних із вживанням наркотиків, використовується дієслово *to blow, blowsmoke* – “вдихати наркотики”, *to hit, to shoot* – “робити ін'єкцію”. Для опису результату прийому наркотиків вживаються синоніми *dirty, spaced, zonked* – той, хто знаходиться під впливом наркотиків. Антонім *clean* уживається для позначення людини, що не вживає наркотики, що не знаходиться під впливом наркотичних речовин [6, с.47].

У сучасному англomовному суспільстві підсилюється тенденція до соціального розшарування і, відповідно, до мовної диференціації. Насамперед слід зазначити появу великої кількості нових термінів, домінуючих представників різних сфер суспільства. Рамками середнього класу обмежене вживання нових одиниць, що починаються з буквосполучення *Mc*, вичленованого з *McDonalds* (американська фірма, що торгує гамбургерами) і що має значення /недорогий, зручний, стандартизований: *McNews, McCinema, McLife, McTelecast* і т.д.

На сьогодні надзвичайним фактором, що конституює прагматику слова, є професійний параметр. Зросла професійна диференціація мови, яка відбивається в появі нового суфіксального елемента *-speak* зі значенням: мова, характерна для визначної професійної групи, жаргон (порівн. із уже відомим *lingo*). Наприклад: *art-speak, government-speak, sport-speak, med-speak (medical jargon), education-speak*.

Одним з факторів, що визначають обмеження на вживання слова за лінією стратифікаційної варіативності, є приналежність до етнічного соціуму. Так, у мові останніх десятиріч утворився цілий синонімічний ряд номінацій, що називають білу людину й обмежених у вживанні рамками негритянського населення: *blue-eyed devil, whitie, paddy, Mr.Charley, honky*. Серед білого населення у свою чергу вживаються образливі для негрів номінації: *houtie, terr (derogatory term for black Africans)*. Рамками негритянського населення обмежений також новий синонімічний ряд: *dozen, signifying, woofing (a contest of exchanging insults directed against relatives, particularly against the mothers)*.

Для прагмалінгвістичного аналізу видається релевантним розглянути стратифікаційну варіативність, що враховує зміни в соціальній структурі суспільства. Мова йде про взаємодію між загальноновживаною лексикою і соціолектом – лінгвістичним варіантом, обумовленим на основі соціальних параметрів (на противагу регіональним), що корелює з визначеним соціальним класом чи професійною групою. На думку В. Хомякова, соціальні діалекти входять у соціально-професійне просторіччя, що безпосередньо протистоїть літературному стандарту, експресивному просторіччю і територіальним діалектам [4, с.22]. Соціально-професійне просторіччя містить у собі всі професійні корпоративні жаргони, різні арго декласованих груп. Відбувається міграція загальноновживаних слів у нові професійні жаргони й у нові соціолекти у зв'язку з появою нових малих груп (неформальних об'єднань).

Важливо, що зв'язок між соціолектом і літературною мовою має не однобічний, а діалектичний характер. Багато термінів соціолекта роблять зворотну міграцію в загальнолітературний шар. Відбувається “дифузія” субкультури, її мова може поширюватися на інші периферійні шари й у стандартну мову. Як показали результати тестів з носіями

мови, багато слів джазових музикантів, радіоаматорів, наркоманів (що виникли в результаті прагматичної варіативності) повернулися в стандартну мову у своїх соціолектичних значеннях. Так, із інтержаргону наркоманів у загальне вживання ввійшли нові лексико-семантичні варіанти таких слів, як *speed (a stimulant drag)*, *acid (the hallucinogenic drug LSD)*, *acid trip (a hallucinatory experience resulting from taking LSD)*.

Одним із найяскравіших прикладів даного типу є *the Apple* чи *the Big Apple (a nickname for New York City)*, що ввійшло в загальне вживання із інтержаргону негрів-джазистів, що вони використовували, починаючи з 30-х років, у значенні *a big city*.

На перехідній стадії із соціолекта джазових музикантів у соціальний сленг переходять такі слова, як *bad* (у значенні *good*) *I dozen (a context of exchanging insults directed against relatives)*, які у свій час розвили нові лексико-семантичні варіанти у результаті прагматичної варіативності.

Багато слів сприймаються як нові в силу того, що вони незнайомі носіям нормованої мови, хоча вони можуть давно існувати в мові визначеної групи. Коли ж домінуюча культура після визначеного періоду часу знаходить слово більш корисним, воно може повернутися в нове джерело чи перейти в інший периферійний шар у тому ж чи новому значенні.

Таким чином, можна говорити про складну діалектичну взаємодію прагматики і семантики в аспекті стратифікаційної варіативності. Слово, будучи ужитим носієм іншого соціального сленгу чи інтержаргону, набуває нового значення. У його семантичній структурі з'являються нові лексико-семантичні варіанти, прагматично закріплені за конкретним соціальним сленгом (інтержаргоном). Потім через деякий час у міру подальшого прагматичного варіювання цей лексико-семантичний варіант може ввійти в загальноновживаний шар лексики, змінивши при цьому свою прагматичну маркованість.

У результаті взаємодії прагматики і семантичної варіативності з'являються нові лексичні одиниці, тобто одиниці, що несуть конотації новизни. Іншими словами, має місце тимчасова варіативність. Таким чином, можна говорити про наявність у мові системи різних видів варіювання, діалектично пов'язаних між собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миллер А.А. Основные пути формирования сленга/А.А. Миллер. – В кн.: Иностранный язык. – Алма-Ата: Просвещение, 2001. – С.24-31.
2. Мурзиль Р. Человек без свойств. Книга 1. / Р. Мурзиль. – М.: Просвещение, 2004. – 240с.
3. Силис А.Я. Лингвистическое социальное в неологии британского варианта современного английского общения // Неологизмы в лексике, грамматике и фонетике. / А.Я. Силис. – М.: Высшая школа, 2005. – 231с.
4. Хомяков В.А. Введение в изучение сленга-основного компонента английского просторечия / В.А. Хомяков. – Вологда: Учпедгиз, 2004. – 172с.
5. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация языка // Онтология языка как общественного явления // А.Д. Швейцер. – 1983. – Вып.6. – С.172-207.
6. Fishman J.A. The Sociology of language // Advances in the Sociology of Language, I// J.A. Fishman. – The Hague, 2008. – P.30-55.
7. Galinsky H. American Neologist in German / H. Galinsky. – American Speech, 2001. – Vol.55. – No.4. – P.243-264.
8. Leech J. The Principles of Pragmatics. / J. Leech. – London, 1985. – 400p.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНСЕМАНТИЧНИХ ІМЕННИКІВ
У НАУКОВОМУ СТИЛІ**

Стаття присвячена функціонуванню синсемантичних іменників у науковому стилі, розглянуто основні властивості синсемантичних іменників, проаналізовано основні види семантичних єдностей, що їх утворюють синсемантичні іменники в науковому стилі.

Ключові слова: сполучуваність повнозначного слова, синсемантичні іменники, семантична єдність, тип семантичної єдності.

The article is devoted to sinsemantic nouns that are used in scientific style. The article presents the basic properties of sinsemantic nouns and the basic types of semantic unities with the sinsemantic nouns.

Key words: compatibility of momentous word, sinsemantic nouns, semantic unity, type of semantic unity.

Сучасний розвиток граматичної теорії характеризує посилена увага лінгвістів до повнозначного слова. У повнозначному слові як основному елементі мови переплітаються семантика й граматики, сконцентровано чимало синтаксичних проблем, які постали в числі актуальних і недостатньо з'ясованих у сучасній граматичній науці. Багато з таких питань учені розв'язують у взаємодії різних концептуальних підходів, уточнюючи, конкретизуючи окремі частковості традиційної граматики, тим самим розвиваючи й поглиблюючи категорійну граматику з позицій сучасних підходів до інтерпретації лінгвістичних одиниць. Розв'язанню багатьох питань лексикології та граматики значною мірою сприяло вчення про сполучуваність, що включає валентність, інтенцію. Невід'ємними складниками цього вчення є розмежування ознак обов'язковості / необов'язковості в системі мовних і мовленнєвих залежностей між словами (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітко, Н.Л. Іваницька, М.В. Мірченко, М.І. Степаненко та ін.).

У сучасних підходах до поглибленого вивчення категорійних явищ у граматиці повнозначному слову відведена провідна роль [1; 3; 5]. Граматичні дефініції як категорійні узагальнення постають у вигляді абстрактних металінгвістичних постулатів для поглибленого вивчення й опису складної системи мовних реальностей як у лексичному, так і в граматичному планах [6, с. 5].

У категорійній синтаксис як вершинний рівень граматичних підсистем входять повнозначні слова з їхньою головною домінантою – здатністю сполучатися одне з одним через наявність у них внутрішніх складових (сем), здатних певним чином реалізуватися в межах самого слова чи в його сполучувальних можливостях із іншими словами для номінації відповідних денотатів. Отже, саме у сполучуваності повнозначні слова виконують їхню основну номінативну функцію – називання денотатів об'єктивної дійсності [5].

У цьому плані повнозначні слова розглядають як мовні одиниці з властивими їм ознаками номінувати і в такий спосіб відтворювати лінгвальну природу основних синтаксичних категорій та одиниць через їхню сполучуваність. Проблема сполучуваності повнозначних слів як передумова утворення словосполучень та різного роду семантичних єдностей з їхнім наступним транспонуванням у речення – одна з ключових не лише у граматиці, а й у теорії мови загалом.

Мета статті – визначити типи семантичних єдностей, які утворюють синсемантичні іменники у науковому стилі, описати моделі обов'язкових приіменникових компонентів формально-синтаксичної структури речення, які є типовими для наукового стилю.

Об'єкт дослідження – синсемантичні іменники, підрядні словосполучення з синсемантичними іменниками, що прогнозують сильні позиції, які заповнюють обов'язкові

приіменникові компоненти формально-синтаксичної структури речення. Матеріалом для дослідження слугували 2000 речень, вибраних із наукового стилю.

Предмет дослідження – синсемантичні слова, обов'язкові прислівні компоненти формально-синтаксичної структури речення.

Сучасні лінгвісти особливо акцентують на взаємодії семантики слова і його сполучувальних властивостей. Лексико-семантичну типологію повнозначних слів (зокрема дієслів, іменників, прикметників) нерідко пов'язують із синтаксичними властивостями, які виявляються в сполучуваності з іншими словоформами [4, с. 130]. Сполучуваність повнозначних слів стала об'єктом спеціальних досліджень, пов'язаних із проблемами інтерпретації граматичних (синтаксичних) категорій [7]. Суттєвим у теорії сполучуваності є розмежування лексичної та синтаксичної сполучуваності. Ми розглядаємо лексичну сполучуваність як набір та умови реалізації лексичних поширювачів слова, зумовлених його семантикою. Синтаксичну сполучуваність кваліфікуємо як набір та умови реалізації синтаксичних зв'язків слова, сполучуваність певних граматичних розрядів слів. Лексична сполучуваність накладає певні обмеження на синтаксичну, оскільки реалізація моделі сполучуваності слова значною мірою зумовлена реальними зв'язками між об'єктами дійсності. Виділяємо такі основні ознаки при дослідженні сполучувальних властивостей повнозначного слова: належність слова до певної частини мови та ступінь семантичної "наповненості" повнозначного слова. Остання ознака виступає власне синтаксичною, яку підтверджують сильні синтаксичні зв'язки повнозначного слова із залежними від них словами в межах словосполучення чи семантичної єдності.

Ступінь семантичної наповненості є найбільш суттєвою ознакою повнозначного слова з погляду прогнозування ним синтаксичних зв'язків у підрядному словосполученні. З урахуванням цієї характеристики учені виділяють такі "синтаксичні" групи слів: 1) слова, що самостійно (автономно) виражають значення, без залучення поширювачів – залежних слів; 2) слова, які реалізують семантику в обов'язковому поєднанні із поширювачами (Л.В. Щерба, В.В. Виноградов, Н.Ю. Шведова, Г.О. Золотова, О.В. Гулига, А.П. Загнітко). О.В. Гулига запропонувала номінацію "автосемантичні" і "синсемантичні" лексеми, окреслюючи поняття автосемантиї як "здатність мовної одиниці виражати значення незалежно від інших", а синсемантиї – як "здатність мовної одиниці виражати значення тільки в сполученні з іншими одиницями, на фоні контексту чи ситуації" [2, с. 65].

Такий поділ слів за їхніми сполучувальними властивостями постійно переглядається, конкретизується, доповнюється. Так, Н.Л. Іваницька розмежовує: 1) слова абсолютного (автосемантичного) значення, чи закритої семантики; 2) слова релятивної семантики (синсемантичні); 3) слова відносно релятивної семантики, які в одних випадках реалізують семантику самостійно, поза синтаксичним оточенням, а в інших – вимагають обов'язкового поширення їх залежними компонентами; 4) інформативно недостатні слова [4, с. 18].

Таким чином, синсемантичні іменники – іменники, які не спроможні самостійно реалізувати власне семантичне значення, а потребують інших повнозначних слів; на рівні словосполучення поєднуються із залежним словом на основі сильного підрядного зв'язку; обов'язково сполучуються із залежним елементом у підрядному словосполученні, а при транспонуванні у речення відкривають позиції, що їх заповнюють обов'язкові приіменникові компоненти формально-синтаксичної структури речення:

Систему приіменникових обов'язкових компонентів складають іменникові та інфінітивні словоформи, вживані при синсемантичних іменниках для компенсації їхньої недостатньої семантики в семантичних єдностях різної структури: *втручання в справи бізнесу, неспроможність до керівництва країною, прагнення до вступу в НАТО, неможливість поспілкуватися з людиною, відмова підсудного від зустрічі з адвокатом, здатність слова до поєднання з (повнозначним) словом, залежність слова від властивостей мотиватора, здатність словосполучення до транспонування у речення, перехід прикметників в іменник, спроба втручатися у діяльність підрозділу* і т.д.

У семантичні єдності іменникового типу вступає велика кількість синсемантичних іменникових слів, які разом із залежними від них словоформами являють собою структури, на базі яких утворюються приіменникові обов'язкові компоненти формально-синтаксичної структури речення.

Виділяється кілька типів семантичних єдностей іменникового типу:

- за будовою: двохелементні (*споживання м'яса*), розширеної структури (*здатність відновлення судин мозку*);
- за закритістю / відкритістю структури: закритого типу (*допомога малозабезпеченим*), відкритого типу (*перевірка готовності...*);
- за прогнозуванням іменником позицій: односпрямовані (*оформлення документів*), двоспрямовані (*вручення премії переможцям*);
- за морфологічним вираженням залежних від синсемантичного іменника слів: приіменникові безприіменниково-іменникові (*збирання врожаю*), приіменникові прийменниково-іменникові (*втручання у справу*), приіменникові інфінітивні (*обіцянка виконати*), приіменникові прислівникові (*оранка вручну*).

На фоні усіх приіменникових обов'язкових компонентів виділяється обов'язковий безприіменниково-іменниковий компонент у родовому відмінку.

Загальну масу приіменникових обов'язкових компонентів, виражених іменниками без прийменників у родовому відмінку, складають компоненти у позиції девербативів, утворених від перехідних дієслів: *Почалося вивчення й освоєння Світового океану* (3 підр.); *Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди...* (ст. 32 Конституції України). Категорійна дієслівна визначеність таких дієслів є домінують щодо сильних позицій відповідних девербативів, які заміщують приіменникові обов'язкові компоненти в родовому безприіменниковому. “Родовий відмінок відрізняється від інших непрямих відмінків тим, що значна частина його синтаксичних функцій пов'язана з його вживанням у ролі залежного члена при ведучих іменних членах”, – наголошує І.Р. Вихованець [8, с. 77].

Типовими для української мови є приіменникові прийменниково-іменникові компоненти в родовому відмінку, які об'єднують прийменниково-іменникові утворення з прийменниками:

- від: *Існували більш сприятливі умови щодо ухилення від оподаткування* (3 підр.);
- до: *Це вчені помітили давно й висловили своє ставлення до квід як згустку найдавнішої народної пам'яті* (І. Білик); *Для людської спільноти характерним було пристосування до природи, велика повага до традицій* (3 підр.)

Приіменниковий прийменниково-іменниковий компонент у знахідному відмінку найчастіше моделюють структури з прийменниками:

- на: *У підручнику є посилання на критичні статті* (3 журн.); *Попит на страхові послуги зростає, а капіталу для забезпечення такого страхування бракувало* (3 підр.);
- про: *То чи ж треба так сліпо сприймати й готське твердження про “вандалізм” слов'ян?* (І. Білик);
- в: *Заслання в сибірські села не зменшує революційну небезпеку* (3 підр.);
- за: *Почали активну боротьбу за збереження й охорону довкілля* (3 підр.).

Систему приіменникових іменникових обов'язкових компонентів розширюють компоненти, утворені на базі трьохелементних семантичних єдностей різноспрямованої структури (трьохелементних семантичних єдностей).

Такі семантичні єдності іменникового типу інтегрують девербативи, утворені від трьохвалентних дієслівних мотиваторів: *надання допомоги потерпілому* ← *надавати допомогу потерпілому*, *визволення брата з полону* ← *визволити брата з полону*, *викладання візерунків соломкою* ← *викладати візерунки соломкою*, *підозрівання людини в злочині* ← *підозрювати людину в злочині* і т.д. Ці й подібні семантичні єдності утворюють синсемантичні іменникові слова, для компенсації змісту яких необхідними є два повнозначні

слова в непрямих відмінках. У таких структурах поєднуються назви трьох взаємопов'язаних предметних денотатів, центральне місце з-поміж яких посідає опредмечена назва – синсемантичний іменник, найчастіше девербатив.

На базі трьохелементних семантичних єдностей іменникового типу утворюються приіменникові іменникові обов'язкові компоненти формально-синтаксичної структури речення, які можна представити у вигляді таких основних моделей:

– іменник у родовому відмінку + іменник в орудному відмінку: *Викладання візерунків соломкою чи бісером – традиційний спосіб косівщини* (З журн.);

– іменник у родовому відмінку + іменник у давальному відмінку: *Невідповідність граматичної семантики дієслова-присудка синтаксичній позиції керованого ним іменника викликає не об'єктні, а об'єктно-адресатні відношення* (К. Городенська); *Дарування серезжок артистиці ради особистих еротичних цілей є, дійсно, вчинок, гідний якого-небудь буржуа* (В. Винниченко);

– іменник у родовому відмінку + іменник (можливий нульовий варіант) у знахідному відмінку: *Вигнання з раю – це акт вимушеного переходу перших людей у сферу буття* (З журн.);

– іменник у родовому відмінку + приіменниковий іменник у родовому відмінку: *Геополітичні концепції Ю. Липи – моделі активного залучення України до європейської політики* (З підр.); *Автор застерігає західний світ про недопустимість введення України до імперії* (З підр.);

– іменник у родовому відмінку + прийменниковий іменник в орудному відмінку: *Мета предмета – ознайомлення учнів з визначними зразками художньої літератури різних країн і народів* (З підр.).

Отже, для наукового стилю є типовим вживання семантичних єдностей, що їх утворюють синсемантичні іменники, таких типів: двохелементні, розширеної структури, закритого / відкритого типу, односпрямовані, двоспрямовані, приіменникові безприіменникові-іменникові (переважна більшість), приіменникові прийменниково-іменникові (рідше).

Перспектива дослідження полягає у подальшому вивченні функціонування синсемантичних слів в інших стилях мовлення. Такий аналіз сприятиме поглибленню вчення про сполучуваність повнозначних слів та їхній текстотворчий потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Гуйванюк Н. В. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
2. Гулыга Е. Г. Автосемантия и синсемантия как признаки смысловой структуры слова / Е.Г. Гулыга // Научн. докл. высш. шк. Филолог. науки. – 1967. – № 2. – С.62-72.
3. Золотова Г. А. О возможностях грамматической науки / Г.А. Золотова // Вопросы языкознания. – 2006. – № 4. – С. 6-13.
4. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови. Формально-граматична структура простого речення. Ч. 1 / Іваницька Н. Л. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 1999. – 155 с.
5. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в його проекції на денотат: [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Іваницька Н. Л. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 82 с.
6. Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці: [науково-методичний посібник] / Іваницька Н. Л. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 208 с.
7. Малащенко В. П. Свободное присоединение предложно-падежных форм имени существительного в современном русском языке / Малащенко В. П. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1978. – С.51-61.
8. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.

**ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ І НЕТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
У ТЕКСТАХ НАУКОВОГО СТИЛЮ**

У статті розглянуто специфіку російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю.

Ключові слова: *термінологічна і нетермінологічна лексика, науковий стиль, переклад, текст.*

The peculiarities of Russian-Ukrainian translation of terminological and non-terminological vocabulary in the texts of scientific style are considered in the article.

Key words: *terminological and non-terminological vocabulary, scientific style, translation, text.*

Усе актуальнішим стає питання російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю. Це пов'язано з тим, що наука розвивається, прогресує, а тому і з'являються нові слова на позначення певних реалій. Досить часто під час перекладу слів з російської на українську мову виникають труднощі, оскільки лексеми мають різні варіативні звучання.

Різноаспектне вивчення проблеми російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у різні часи було висвітлено у наукових розвідках Н.Д. Бабич, І.К. Білодіда, І.В. Гавриш, Г.М. Дядюри, С.Я. Єрмоленко, І.М. Кочан, Л.В. Кравець, Г.П. Мацюк, Л.І. Мацько, Т.І. Панько, В.М. Русанівського, О.А. Сербенської та інших.

Досліджуючи питання російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю, слід зазначити, що на думку Л.І. Мацько, науковий стиль – це “функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі освіти і науки” [7, с.26]. А.П. Коваль науковий стиль виокремлює як “функціональний стиль сучасної української літературної мови, яка обслуговує науку, техніку, виробництво” [5, с.8].

Н.Д. Бабич стверджує, що науковий стиль “самовизначається” широким вживанням термінів відповідної галузі знань, спосіб введення яких і навіть їх кількість залежить від підстилю – спеціальна наукова чи науково-популярна література” [1, с.15].

Загальновідомо, що науковий стиль має свої основні ознаки, серед яких: “інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки” [8, с.284].

Базовими мовними засобами наукового стилю, безумовно, є слова з абстрактним значенням, наукова фразеологія, цитати, посилання, однозначна загальноживана лексика, безсуб'єктність, безособовість синтаксису, символи, схеми, таблиці, іншомовні слова та інтернаціоналізми, велика кількість термінів тощо [9, с.10; 8, с.284].

У сучасних наукових джерелах поняття “термін” інтерпретується як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [6, с. 131] чи “слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо” [7, с.57].

Основними ознаками терміна є: “а) належність до певної термінологічної системи; б) наявність дефініції (визначення); в) однозначність в межах однієї терміносистеми; г) точність; д) стилістична нейтральність; е) відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми; є) відсутність експресивності, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків” [6, с.131-132].

Аналізуючи термінологічну систему, зазначимо, що за структурою терміни поділяються на:

- однокомпонентні терміни – такі, що складаються з одного слова, наприклад: суфікс, морфологія, ономастика, податок, банк, дактиль, гормон, інсоляція, інсулін, інтеграл, оподаткування тощо;
- двокомпонентні – це такі терміни, що складаються з двох слів: безполучникове речення, складнопідрядне речення, безготівковий розрахунок, космічне проміння, кістковий мозок, критична температура, барабанна перетинка, оборотні фонди, атомне ядро тощо;
- трикомпонентні конструкції – це такі конструкції, до складу яких входять три слова: коефіцієнт корисної дії, абсолютна додаткова вартість, складнопідрядні багатоконпонентні речення тощо;
- багатоконпонентні аналітичні терміни – такі терміни, що складаються з чотирьох і більше компонентів: складнопідрядні речення з підрядними місця, складнопідрядні речення розчленованої структури, міжнародний комерційний арбітражний суд, резерв коштів на непередбачені роботи та витрати, складні безполучникові речення з однотипними частинами тощо.

Не можемо лишити поза увагою той факт, що у сучасних лексикографічних джерелах поняття “*термінологічний*” репрезентується як “1. Стос. до термінології, пов’язаний з нею. 2. Який містить терміни, пояснює їх” [2, с.1444], а *нетермінологічний* – “який не є термінологічним” [2, с. 782]. Тому, досліджуючи проблему перекладу, на нашу думку, досить доречною буде класифікація лексики на термінологічну і нетермінологічну у текстах наукового стилю.

Так, *лінгвістична термінологічна лексика* має свою специфіку перекладу, наприклад, назви частин мови в російській мові позначаються двома або одним словом, на відміну від української, де ці поняття граматики виражаються одним словом, а саме: у рос. м. *имя существительное*, а укр. м. *іменник*, у рос. м. *имя прилагательное* – укр. м. *прикметник*, у рос. м. *имя числительное* – укр. м. *числівник*, у рос. м. *местоимение* – укр. м. *займенник*, у рос. м. *глагол* – укр. м. *дієслово*, у рос. м. *наречие* – укр. м. *прислівник*, у рос. м. *причастие* – укр. м. *дієприкметник*, у рос. м. *деепричастие* – укр. м. *дієприслівник*, у рос. м. *союз* – укр. м. *сполучник*, у рос. м. *предлог* – укр. м. *прийменник*, у рос. м. *частица* – укр. м. *частка*. У текстах наукового стилю зазначено, що *частка* – це “службова частина мови, яка надає слову чи реченню додаткового відтінку або служить засобом творення форм слів та похідних слів” [9, с.306], *прийменник* – “незмінна службова частина мови, категоріальним значенням якої є підрядний зв’язок іменника (або його еквівалента) з іншими словами у реченні або словосполученні, який виражається з іменником (або його еквівалентом) за допомогою непрямих відмінків, входячи до підмета, додатка, означення, обставини” [3, с. 261] тощо.

Розглядаючи *математичну термінологічну лексику*, слід зазначити, що особливостями перекладу з російської мови українською мовою вирізняються як однокомпонентні, так і двокомпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні терміни: рос. *делимое* – укр. *ділене*, рос. *известное* – укр. *відоме*, рос. *искомое* – укр. *шукане*, рос. *направляющая* – укр. *напрямна*; рос. *непрямое доказательство* – укр. *непряме доведення*, рос. *векторное исчисление* – укр. *векторне числення*, рос. *цепная линия* – укр. *ланцюгова лінія*, рос. *мнимые числа* – укр. *уявні числа*, рос. *начертательная геометрия* – укр. *нарисна геометрія*, рос. *наибольший общий делитель двух или нескольких чисел* – укр. *найбільший спільний дільник двох або кількох чисел* тощо.

Виокремлюючи *медичну термінологічну лексику*, зауважимо, що складність перекладу виявляється в тому, що специфіка будь-якого наукового тексту вимагає доречного використання лексеми відповідно до контексту, тому терміни мають свою особливість звучання, наприклад: рос. *мочеизнурение* – укр. *сечове виснаження*, рос. *перевскрытие* – укр. *повторний розтин*, рос. *мокнущий лишай* – укр. *мокнучий лишай*, рос. *москитная лихорадка* – укр. *москитна гарячка*, рос. *пульс хорошего наполнения* – укр. *пульс доброго наповнення*;

рос. *несварение желудка* – укр. *нетравлення шлунка*, рос. *сердечная недостаточность* – укр. *серцева недостатність*, рос. *обезболивающие средства* – укр. *знеболювальні засоби*, рос. *некомпенсированный порок сердца* – укр. *некомпенсований порок серця*, рос. *нитевидный пульс* – укр. *ниткоподібний пульс*.

Переpletення термінологічної і нетермінологічної лексики спостерігаємо й під час перекладу дієслів із російської мови – українською мовою, наприклад, залежно від контексту та змістового навантаження російські слова:

- *воспринимать, воспринять* мають українські відповідники *сприймати, сприйняти* (рос. *учёные восприняли эту классификацию* – укр. *учені прийняли цю класифікацію*);
- *принимать, признавать* тлумачаться українською як *приймати, прийняти*;
- *держат* українською перекладається як *тримати, держати* (рос. *держат курс* – укр. *тримати курс*, рос. *держат путь* – укр. *тримати путь*);
- *добирать, добрать* в українській мові вживаються як *добирати, добрати, дібрати* (рос. *добрать пример* – укр. *дібрати приклад*, рос. *добрать материал* – укр. *дібрати матеріал*);
- *додерживаться, додержаться* українською мовою перекладаються як *дотримуватися, дотриматися, додержуватися* (рос. *додерживаться правил дорожного движения* – укр. *дотримуватися правил дорожнього руху*);
- *доходить, дойти* українською мовою перекладаються як *доходити, дійти*; російська лексема *достигать* – в українській мові позначається як *досягати, досягти, досягнути* (рос. *штурм доходил до десяти баллов* – укр. *штурм досягав десяти балів*);
- *заводит*, *завести* в українській мові вживаються як *заводити, завести*;
- *вводит*, *ввести* мають українські відповідники *уводити, увести*; рос. *устанавливать, внедрять что-либо* українською мовою перекладаються як *впроваджувати, впровадити, запроваджувати, запровадити* (рос. *внедрять классификацию* – укр. *впроваджувати класифікацію*; рос. *внедрять научный проект* – укр. *запроваджувати науковий проект*).

Досить часто виникають труднощі під час перекладу з російської українською мовою сполучень слів, де є прийменники:

- без: рос. *без малейшего отлагательства* – укр. *негайно*;
- в: рос. *в виде опыта* – укр. *на спробу*; рос. *в виду* – укр. *з огляду*; рос. *в виду изложенного* – укр. *з огляду на вищесказане*; рос. *в виду чего* – укр. *з огляду на що*, *уважаючи на що*; рос. *вовлеч в работу* – укр. *залучити до роботи*; рос. *от нагревания вода превращается в пар* – укр. *від нагрівання вода перетворюється на пару*; рос. *вводит в заблуждение* – укр. *обмиляти кого, призводити до помилки кого*; рос. *в дополнение* – укр. *в додаток*; рос. *в залог взять* – укр. *взяти в заставу*; рос. *в залог отдать* – укр. *заставити, віддати під заставу*; рос. *в продолжении* – укр. *протягом*; рос. *в розницу* – укр. *на роздріб, у роздріб*; рос. *в этом отношении* – укр. *з цього погляду*; рос. *привести в исполнение* – укр. *виконати, здійснити*; рос. *сойтись в цене* – укр. *погодитися на ціні*;
- для: рос. *для продажи* – укр. *на продаж*; рос. *для сбыта* – укр. *на збуток*;
- за: рос. *за отсутствием сведений* – укр. *через брак відомостей*; рос. *за деньги* – укр. *за гроші, за платню*; рос. *за безценок* – укр. *за безцінь*; рос. *за неспособностью* – укр. *за нездатністю*;
- до: рос. *и до настоящего времени* – укр. *і досі*;
- по: рос. *по моему мнению* – укр. *на мою думку*; рос. *уплачивать по частям* – укр. *частинами виплачувати*; рос. *плавать по морю* – укр. *плавати морем*; рос. *справа по носу корабля* – укр. *справа в напрямі носа корабля*; рос. *исследования по физике* – укр. *дослідження з фізики*; рос. *по закону* – укр. *за законом*, рос. *специалист по*

проектированию дорог – укр. фахівець із проектування шляхів; рос. отличный по качеству – укр. відмінної якості.

Отже, особливості російсько-українського перекладу термінологічної і нетермінологічної лексики у текстах наукового стилю виявляються у тому, що специфіка тексту вимагає, щоб були дібрані правильні еквіваленти слів, оскільки науковому стилю характерні такі ознаки як об'єктивність, смислова точність, ясність, лаконічність, стислість тощо, тому і лексика повинна використовуватися відповідно до її функціонального призначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н.Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736с.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови / В.О. Горпинич. – К.: ВЦ “Академія”, 2004. – 336с.
4. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. – 448с.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 351с.
6. Мацюк З.О. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник / З.О. Мацюк, Н.І. Станкевич. – К.: Каравела, 2009. – 352с.
7. Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 360с.
8. Мацько Л.І. Стилiстика української мови: підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462с.
9. Сучасна українська літературна мова: підручник / М.Я. Плющ., С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – 7-ме вид., стереотипне. – К.: Вища школа, 2009. – 429с.
10. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588с.
11. “Українська мова”. Енциклопедія /Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – 3-те вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2007. – 856с.
12. Уфимцева А.А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 240 с.
13. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 204с.

УДК 811.112.2'06'373.46:070

Наталія Ніколаєва
(Запоріжжя)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМИ “ROT” У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Метою цієї статті є дослідження та опис функціонування лексеми “rot” у німецькій мові.

Ключові слова: лексема, позначення кольору, червоний, лексико-семантичні класи, мова преси, колір.

The aim of the given article is to research and the describe to functioning of lexeme “red” in the German language.

Key words: lexeme, colour denoting, red, lexico-semantic classes, language of the press, colour.

Актуальність цієї статті визначається все зростаючим інтересом до вивчення слів на позначення кольору. Дослідження лексеми “rot” у публіцистиці на німецькому мовному матеріалі дозволяє розширити уявлення про це явище.

Об’єктом дослідження є прикметник *червоний*.

Предметом вивчення є лексико-семантичні класи німецького колоратива з основним значенням *червоний*, розглянутих на матеріалі публіцистичних текстів газети “Zeit” і журналів “Spiegel”, “Deutschland” за період з 2007 до 2011 років (всього 1144 лексеми, які позначають червоний колір) та даних тлумачних словників німецької мови [4, с.7].

Конкретні завдання, які розв’язуються в роботі, охоплюють: 1. Суцільну вибірку лексеми *червоний* з публіцистичних текстів газети “Zeit” і журналів “Spiegel”, “Deutschland”; 2. Здійснення аналізу семантичної структури лексеми *червоний*; 3. Виявлення лексико-семантичних класів лексеми *червоний* у мові преси; 4. Виявлення специфіки функціонування лексеми *червоний* у сучасній німецькій мові.

При вивченні слів на позначення кольору дослідники такі, як З. Р. Башірова [1], Ю. В. Зольнікова [2], О. Г. Сімонова [3], К. Кауфман [5], Магнус [6] часто спираються на функціонування імен кольору в мові, а ЗМІ найбільш широко надають таку можливість, оскільки слова на позначення кольору, які вживаються в мові, набувають здатність безпосередньо вказувати на об’єкти та явища навколишнього світу і можуть порушувати встановлені мовою обмеження.

Червоний колір у сучасній німецькій мові використовується для опису різних предметів і явищ. Таку різноманітність можна представити у рамках 15 лексико-семантичних класів (ЛСК):

1. Продукти харчування та напої: *roter Zwiebel* – червоний лук, *rote Bete* – червоний буряк, *rote Tomaten* – червоні помідори, *rote Früchte* – червоні фрукти, *Rotwurst* – кров’янка (ковбаса), *rote Grützen* – червона каша, *roter Traubensaft* – червоний виноградний сік, *Rotwein* – червоне вино.

2. Флора: *rote Beete* – червона смородина, *rote Blume* – червона квітка, *rote Dornen* – червоні шипи (на рослинах), *rote Nelken* – червоні гвоздики, *rote Safranfäden* – червоні саджанці шафрану, *rote Rose* – червона троянда.

3. Фауна: *roter Kopf der Kröte* – голова жаби червоного кольору, *rote Augen* – червоні очі (у зайця), *das Rotwild* – червона дичина, *die Rothalsgans* – червоний гусак.

4. Предмети одягу: *rote Käppi* – формений кашкет, *roter Uniformrock* – червона формена спідниця, *der rote Rock* – спідниця, *rote T-Shirt* – червона футболка, *rotes Kleid* – червоне плаття, *rote Boxhandschuhe* – червоні боксерські рукавички, *rote Unterhose* – червоні кальсони, *rote Pullover* – червоний светр, *rote Schürze* – червоний фартух, *rote Socke* (разг.шутл.) – червоний носок – ліва (партія); *der rote Fes* – червона феска (головний убір в Османській імперії).

5. Явища природи: *rote Sahara* – червона Сахара, *roter Staub aus Sahara* – червоний пил з Сахари, *rotes Glühen* – червоне свічення (сонця), *roter Regen* – червоний дощ, *Rothaargebirges* – червоні гори, *der rote Dunst* – червоний туман, *rote Felsformation* – гірське формування червоного кольору.

6. Вид транспорту: *roter Ferrari, Ford* – червоні Феррарі, Форд, *rote Lokomotive* – червоний локомотив, *der rote Doppeldeckerbus* – двоповерховий автобус.

7. Складова частина біологічних і фізичних назв, термінів: *rote Blutkörperchen* – червоні кров’яні тільця, *rote Zunge* – червоний язик, *rot glühende Herzkammer* – яскраво-червоний шлуночок серця, *rote Wellenlängen* – червоні хвилі, *roter Laserstrahl* – червоний лазерний промінь.

8. Зовнішність людини: *rotes Haar* – волосся червоного кольору (руде волосся), *rote Brille* – червоні окуляри, *rote Nägel* – червоні нігті.

9. Фізичний і психічний стан людини: *rot vor Zorn* – червоний від гніву, *Augen rot geschwollen* – червоні (опухлі від сліз) очі, *chlorrote Augen* – червоні від хлору очі,

rotweintrübe Augen – червоно-тьмяні (втомлені) очі, rote Nase – червоний ніс (від холоду), rote Backen – червоні щоки, roten Gesicht bekommen – почервоніти.

10. Вид діяльності: der rote Draufgänger – хоробра людина, яка не звертає увагу на небезпеку, rote Rabauken – червоні шахраї, rote Bourgeoisie – червона буржуазія, rote Glieder – червоні члени (партії).

11. Власні імена: назва фільмів “Die rote Jacke”, книг, романів “Rot ist mein Name”, “Mein Name ist rot”, вулиць – Straße Leon-Rot; Rotbat – персонаж балету П. І. Чайковського “Лебедине озеро”; rotes Kreuz – Червоний Хрест (назва організації); географічна назва – rotes Meer – Червоне море.

12. Символічні назви: rosa-rote Brille – рожеві окуляри, roter Nachbar – червоний сусід (про планету Марс), rot-goldener Kitsch – червоно-золота халтура (про погано виконану роботу в літературі), Rotlicht – червоне світло (знак небезпеки, тривоги), rote Karte – червона картка (попередження про небезпеку, у футболі – штрафний), rote Ampel – червоне світло світлофора (заборона руху і попередження про небезпеку), Rotbuch – Червона Книга (книга, яка містить зниклі види тварин і рослин), rotes Telefon – червоний телефон (за ступенем важливості розмови), roter Teppich – червона доріжка для зірок, roter Faden – червона нитка, roter Stern – червона зірка (символ комуністів), rote Kaderschmiede – червона кузня кадрів (про університет), rote Zahlen – червоні числа (цифри) (про борги, недоліки).

13. Політичні назви: rote Fahne – червоний прапор, rot-grün Nordrhein-Westfalen – червоно-зелена Північний Рейн-Вестфалія, rote Armee – Червона Армія, rot-grüne Minderheitsregierung – червоно-зелений уряд меншості, rot-grüne Landesregierung – червоно-зелений уряд, rot-grüne Bundesregierung – червоно-зелений федеральний уряд, rote Koalition – червона коаліція, rot-grüne Rentenreform – червоно-зелена пенсійна реформа, rot-grüne Koalitionensjahre – червоно-зелені роки правління коаліції, rote Wahlzelt – червоний виборний намет (приналежність до соціал-демократичної партії).

14. Будівельні матеріали та споруди: roter Backstein – червона цегла, rote Kapelle – червона капела, rotes Hochhaus – червоний висотний будинок, rotes Minarett – червоний мінарет, rote Marmorsäule – червона мармурова колона, rote Mosaikfenstern – червоні мозаїчні вікна, rotes Backsteingebäude – червона цегельна будівля.

15. Мистецтво: rote Graffitifarbe – червоний колір графіті, rote Tinte – червоне чорнило, roter Grund – червоний фон (картини), rote Anteile des Bildes – червоні ділянки картини, rotes Leinen – червоне полотно (холст).

У сучасній німецькій мові лексема *rot* (червоний) часто вживається в якості складової частини складних слів, які додають насиченість кольору, причому використовуються не стандартні (світлий, темний), а такі як *кривавий, інтенсивний, яскравий, рожевий, виний*: rosaroter Fleck – рожева пляма, rosarote Stickereien – рожева вишивка, weinroter Chevrolet – Шевроле кольору бордо, weinrote Handschuhe – рукавички бордового кольору, blutrot Blüten – криваво-червоні квітки, glutrote Website – багрова веб-сторінка, dunkelrote Essräume – темно-червоні столові, der dunkelrote Samt – темно-червоний оксамит, oxsenblutrote Backsteinsiedlungen – селища з криваво-червоної цегли.

Лексема *rot* (червоний) часто трапляються у поєднанні з іншим кольором, зокрема, *rot* поєднується з основними кольорами, а також з ахроматичними: rotbraune Lianen – червоно-коричневі ліани, rotbraune Holztür – червоно-коричневі дерев'яні двері, schwarz-rote Dekorationen – чорно-червоні декорації, rot-schwarz Jammer – чорно-червоне горе, rotweißbrotes Fähnchen – прапорець червоно-біло-червоного кольору, rot-weiße Züge – червоно-білі потяги, rot-weiß-weiße Flagge – червоно-біло-білий прапор, schwarz-rote Uniformen – чорно-червоний формений одяг, weiß-roter Stuhl – біло-червоний стілець.

Червоний колір у текстах ЗМІ використовується в усіх сферах спілкування, але не завжди це кольоропозначення зберігає свою колірну ознаку. Ця лексема використовується з метою попередження про небезпеку (Rotlicht – червоне світло; rote Ampel – червоний колір світлофора), про зникнення в світі тварин та рослин (Rotbuch – Червона Книга), про порушення правил гри у футболі (rote Karte – червона карта). *Червоний* символізує

урочистість (roter Teppich – червона доріжка для зірок), важливість (roter Faden – червона нитка), погано виконану роботу в літературі (rot-goldener Kitsch – червоно-золота халтура), про борги, недоліки (rote Zahlen – червоні цифри).

У політичній сфері *rot* (червоний) посідає, разом із зеленим, важливе місце, оскільки є колірним символом Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПГ) і Комуністичної партії Німеччини (КПГ). Назва – Червоне море за однією з версій залежить від назви частини світу. За міфічними сказаннями багатьох народів світу сторони світу пов’язані з певними колірними відтінками. Так, червоний колір символізує південь, звідси назва моря.

Лексема *rot* (червоний) не завжди виступає в ролі прикметника, часто в 50% це прислівник, який при перекладі на рідну мову може бути прикметником. Слово *rot* (червоний) є складовою частиною складних іменників: Rotwein – червоне вино, Rotbuch – Червона Книга, das Rotwild – червона дичина, де виконує описову функцію, тобто виступає в ролі прикметника.

Слід зазначити, що лексема *rot* (червоний) характеризує колір, дає йому різну оцінку не лише, взагалі позитивну, але і негативну. Негативна оцінка спостерігається, там, де йдеться про людину, а саме, про його фізичний і психічний стан (rot vor Zorn – червоний від гніву, Augen rot geschwollen – червоні (опухлі від сліз) очі, chlorrote Augen – червоні від хлору очі, rotweintrübe Augen – червоно-тьмяні (втомлені) очі, rote Nase – червоний ніс (від холоду), roten Gesicht bekommen – почервоніти), про вид людської діяльності (der rote Draufgänger – хоробра людина, яка не звертає увагу на небезпеку).

Rot (червоний) в символічному значенні, взагалі, оцінює предмети і явища негативно: rot-goldener Kitsch – червоно-золота халтура, Rotlicht – червоне світло, rote Karte – червона карта, rote Ampel – червоний колір світлофора, Rotbuch – Червона Книга, rote Zahlen – червоні числа (цифри) – про борги, недоліки.

Порівняємо сучасну німецьку мову преси із словниковою мовою. У текстах ЗМІ *rot* (червоний) дуже часто вживається, притому, як зберігаючи, так і втрачаючи свою колірну ознаку. Що стосується ЛСК, то їх кількість залишилася без змін, а ось деякі ЛСК поповнили свій словниковий запас. Рамки символічного значення розширилися, в політичній сфері з’явилися нові значення. Багато словосполук, які дає словник, в мові преси відсутні, тому що в процесі розвитку мови ці лексичні одиниці замінилися іншими, таким чином обновлюється словниковий запас (**die Rote Tafel** – дошка пошани; **die Rote Ecke** – червоний куточок; **Rot Front!** – Рот фронт! – червоний фронт (інтернаціональне привітання), **Rote Zelle** – червоний осередок – групування з марксистськими переконаннями, особливо в університетах).

Таке функціонування лексеми *rot* (червоний) у сучасній німецькій мові. Ця лексема знаходить своє вживання в текстах різного характеру (політичного, економічного, соціального). Прикметник *rot* (червоний) виявляється трояко: у одному випадку прикметник втрачає сему “колір”, в іншому випадку використовується в новому значенні, в третьому випадку спостерігається велика різноманітність відтінків і здатність поєднання з іншими кольорами спектру.

У зв’язку з розвитком німецької мови треба зазначити про перспективність подальших досліджень лексем на позначення кольору в мові періодики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баширова З. Р. Немецкие фразеологизмы, содержащие в своей семантике элемент цветообозначения, и особенности их перевода на русский язык / З. Р. Баширова // Иноязычное образование в 21 веке: сб. ст. по материалам междунар. науч.-практ. интернет-конференции. – Тобольск, 2008. – С. 121-129.
2. Зольникова Ю. В. Цветовые фразеологизмы как фрагмент идеоматической картины мира русского и немецкого языков (на материале лексикографических источников): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Ю. В. Зольникова. – Тюмень, 2010. – 20 с.

3. Симонова Е. Г. Имплицитное цветообозначение в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. "Германские языки" / Е. Г. Симонова. – Нижний Новгород, 2007. – 19 с.
4. Duden, Deutsches Universalwörterbuch. – 6., überarbeitete u. erweiterte Auflage. – Mannheim: Dudenverlag, 2007. – 2016 S.
5. Kaufmann C. Zur Semantik der Farbadjektive rosa, pink und rot. Eine korpusbasierte Vergleichsuntersuchung anhand des Farbträgerkonzepts: Dissertation / Caroline Kaufmann. – München, 2006. – 369 S.
6. Magnus H. Untersuchung über der Farbensinn der Naturvölker / H. Magnus. – Leipzig: Max Hueber Verlag, 1980. – 267 S.
7. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. – neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig – Burfeind. – München, 2002. – 1451 S.

УДК 811.161.2'367

Тетяна Павлюк
(Ялта)

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОРІВНЯНЬ З ОРУДНИМ ВІДМІНКОМ

Стаття присвячена розгляду синтаксичних порівнянь з імпліцитним показником компаративності. З'ясовані критерії розмежування орудного порівняння та орудного перетворення; визначені найуживаніші семантичні групи та синтаксичні функції порівняльних конструкцій у поетичному тексті.

Ключові слова: орудний порівняння, орудний перетворення, імпліцитний показник, семантична група, синтаксична функція.

The article is devoted to the analysis of comparative turn with the implicit reading of comparison. The serious consideration was paid to the distinction criteria of the transformational instrumental case and relative instrumental case. The syntactic features of the comparative phrases were investigated in the work.

Key words: relative instrumental case, transformational instrumental case, implicit reading of comparison, semantic group, syntactic function.

У полі компаративності поряд з ядерними конструкціями – складними порівняльними реченнями і сполучниковими порівняльними зворотами – присутній значний масив одиниць, які виражають порівняння і які у лінгвістичній літературі інтерпретують неоднозначно. Серед них розглядають засоби, що передають порівняння за допомогою окремих мовних маркерів (так звані словотвірні порівняння) й конструкції з імпліцитним показником порівняння (синтаксичні порівняння).

Серед числа конструкцій з імпліцитним показником (прислівники з конфіксами *no-...-ськи (-цьки)*, *-ому*, генітивні порівняльні конструкції, прикладкові сполуки, структури зі словами релятивної семантики) в українському поетичному мовленні значне місце посідають порівняння з орудним відмінком.

Мета статті – проаналізувати регулярні типи порівняльних структур з орудним відмінком на предмет семантичних груп та їхньої синтаксичної ролі в межах простого речення. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) визначити критерії диференціації орудного порівняння та орудного перетворення; 2) класифікувати семантичні типи порівнянь за предметом та образом порівняльної конструкції; 3) з'ясувати типові синтаксичні функції, у яких мовці реалізують порівняння з орудним відмінком.

Визначальною рисою порівняльних конструкцій з імпліцитним показником є контамінація образу й показника порівняльних відношень в одній лексемі: образ виражений лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою орудного відмінка):

яблуком стиглим з сусідського саду сонце котилось ген-ген за леваду (Ю. Заруцький), *коли дощем вино червоне лється* (Ю. Заруцький). Такі порівняльні звороти були об'єктом дослідження у працях Ф. Буслаєва, О. Потебні, І. Кучеренка, Л. Чуїч, Л. Голоюх, К. Ходової, М. Палевської, А. Панфілова, М. Черемисіної, О. Барменкової, Н. Шаповалової, Л. Прокопчук та інших лінгвістів.

Орудний порівняння вчені зазвичай відносять до периферійних засобів вираження порівняльної семантики і наголошують на його синонімії зі сполучниковими конструкціями (*рудіє вовною звіря пожежі* (В. Виноградов) і *звіря пожежі рудіє, наче вовна, їжаком котився світ* (І. Малкович) і *світ котився, як їжак*), окрім випадків, коли в межах образу порівняння завершилась адвербіалізація іменника, і конструкція з ним втрачає семантичні зв'язки з порівняльним зворотом: *йти гуськом* та *йти, як гусьок* [В. Кононенко 3, с. 46].

Відтінок перетворення, властивий окремим порівняльним конструкціям з орудним відмінком, до сьогодні однозначно не кваліфікований. В одних дослідженнях його розглядають як периферійний елемент орудного порівняння зокрема і категорії порівняння загалом [3, с. 48], в інших аналізують як самостійну компаративну конструкцію, близьку до метафори [1, с. 5–32].

Н. Аругюнова підкреслює зв'язок орудного перетворення з метафорою і услід за В. Виноградовим називає конструкції з ним метаморфозою. Для цього вона використовує такі аргументи В. Виноградова: „В метафорі немає жодного відтінку думки про перетворення предмета. Навпаки, „двоплановість”, усвідомлення лише словесного прирівнювання одного предмета до іншого – невід'ємна приналежність метафори. Внаслідок цього варто відокремлювати від метафор та власне порівнянь той придієслівний орудний відмінок, який є семантичним приростом до предиката (з його об'єктами), засобом його оживлення, розкриття його образного фону” [1, с. 7].

У ряді лінгвістичних праць орудний перетворення ототожнюють з орудним порівняння [5; 8]. Подібне ототожнення, очевидно, пов'язане з генетичною спорідненістю цих форм.

Конструкції з орудним порівняння мають глибоке етимологічне коріння і співвідносні з міфологічними уявленнями наших пращурів про людину як частину духовно живого світу, що отримало відображення у мові. Проте орудний порівняння все ж є вторинним відносно орудного перетворення [10, с. 33].

Процес переходу орудного перетворення в орудний порівняння був розпочатий вживанням конструкцій з іменами в орудному відмінку, які позначали „перевтілення” в межах назв *людина – тварина – птах – предмет*. М. Плющ з цього приводу зауважує: „На відміну від орудного перетворення, засобом орудного порівняння образно виражена якісна характеристика дії: дію або процес характеризують через порівняння однієї істоти або предмета з іншим предметом чи істотою завдяки вияву їх типових властивостей” [6, с. 31]. Наприклад, порівняння *імена осипаються звичайнісіньким цвітом вишні* (Б. Матіяш) функціонує у такому семантичному поєднанні, як *імена осипаються + це нагадує осипання цвіту вишні*; або *налипає лахміттям зимовий протяг* (В. Виноградов) – *протяг налипає + це нагадує налипання лахміття* тощо.

Семантична різниця між орудним перетворення і орудним порівняння полягає у такому.

У прикладах орудного перетворення предмет, що діє, осмислений як єдиний, який утворився з суб'єкта дії і тварини. Так, Н. Шаповалова зазначає, що використовуючи порівняння *пролетів птахом, прослизнув вужем, кричє вороном*, ми співвідносимо зміст конструкції з утвореннями: *пролетів, як птах, прослизнув, як вуж, кричє, як ворон*, але при цьому образно показуємо, що він начебто перевтілюється в об'єкт [10, с. 35].

В орудному порівняння предмет і образ усвідомлені вже окремо. Ця семантична особливість орудного порівняння закономірно спричинила витіснення його порівняльними підрядними реченнями, де дистанцію між суб'єктом і порівнюваним з ним предметом

розуміємо досить чітко: їх порівнюють один з одним (з іншими) за допомогою порівняльного сполучника і сприймають розмежовано.

Особливо яскраво відтінок уподібнення виявлений в конструкціях, де предметом порівняння є людина, а образом виступають звірі, птахи, рослини, явища природи, конкретні предмети, абстрактні поняття з загальновідомими ознаками та властивостями: *упаду я зорею, мій вічний народе, на трагічний і довгий Чумацький твій шлях* (В. Симоненко); *отут я стану деревом зимовим* (Л. Костенко).

Звичайно, в сучасній українській мові орудний перетворення та орудний порівняння не взаємозамінні, бо останній не означає буквального перетворення, а лише виявляє його відтінок. Подібне твердження висловлює В. Кононенко: „Відтінок перетворення, властивий орудному порівнянню, не дає прав ототожнювати його з орудним перетворенням. Наприклад, у реченні *Може, ми квітками, може, васильками станем, я і ти* (В. Сосюра) йдеться про буквально перетворення. Такий орудний не допускає заміни порівняльним зворотом. При переробленні тексту (*станем, як квітки, як васильки*) з'являється інше значення” [3, с. 25].

Наголошуючи на значній подібності орудного перетворення й орудного порівняння, дослідники однак не пропонують чітких критеріїв їхнього розмежування. О. Марчук звернула увагу, що орудний перетворення залежить від дієслів руху (*вилетить, повзли, котилась*) або відтворення криків тварин (*бляв, іржав*). Автор наголошує, що цими двома групами дієслів фактично й обмежена реалізація орудного перетворення [4, с. 142]. Проте, на нашу думку, є ще один вагомий фактор розрізнення аналізованих одиниць. Загальновідомо, що у сполучникових порівняльних зворотах дієслово, яке використано в основі порівняльної конструкції, для образу реалізує пряме значення, а для предмета – переносне. Наприклад, у звороті *пам'ять, як останній солдат, не кидає зброю* (В. Герасим'юк) дієслово *кидає* є прямим для образу *солдат* і переносним для предмета *пам'ять*. З огляду на цю закономірність орудний порівняння становить цілком відмінний блок. Його структура зумовлює використання прямого значення дієслова для обох компонентів порівняльної конструкції. У порівнянні *коли дощем вино червоне летиться* (Ю. Заруцький) дієслово-основа *летиться* притаманне для обох видів рідини: і для дощу, і для вина. У конструкції *висить мостом розлогий райдуги вітраж* (В. Виноградов) пряме значення дієслова *висіти* „не маючи опори знизу, триматися на чому-небудь або бути прикріпленим до чогось, зачепленим за щось” [2, с. 151] корелює з суб'єктами дії мостом і райдугою. Для орудного перетворення дієслово основи порівняння виконує розрізнявальну функцію значень аналогічно до сполучникових конструкцій: *їжаком котився світ* (І. Малкович) – їжак має здатність котитися, а світ – ні; *імена осипаються звичайнісіньким цвітом вишні* (Б. Матіяш) – цвіт може осипатися, а імена – ні тощо.

Отже, якщо у звороті з орудним відмінком простежуємо прямі дієслівні значення, характерні для предмета і образу порівняння, то визначаємо його як орудний порівняння, якщо – прямі і переносні, відносимо до орудного перетворення. У сучасному поетичному тексті зафіксовано обидва різновиди орудних порівнянь:

1) орудний перетворення (64 %): *налипає лахміттям зимовий протяг* (В. Виноградов), *височіє мінаретом зболіла ніч* (В. Стус), *коханий вітром з неї здер пелену ночі* (Ю. Заруцький), *цигарки дим котом сповзає м'яко* (В. Виноградов), *а в смітнику – любов жевріє всепоглинаючим вогнем* (О. Германова);

2) орудний порівняння (36 %): *тріпочуть хоругви живими рибинами* (В. Виноградов), *він [поет] іде дзвонарем у ніч* (О. Булига), *щоб краплі поту квітками конвалій на тілі затремтіли* (В. Виноградов).

Поділяючи думки сучасних учених (М. Плющ, М. Черемисіної) щодо виділення орудного порівняння в окремий функціональний різновид орудного відмінка, ми розглядаємо його як такий, що генетично пов'язаний із орудним перетворенням і семантично зближений з орудним способом дії.

У зв'язку з тим, що орудний порівняння виник на основі орудного перетворення, то група слів, здатних виступати у формі орудного порівняння, була семантично обмеженою.

Орудний порівняння поєднували з іменниками певного лексичного значення. В утворенні орудного порівняння Л. Прокопчук виділила шість тематичних груп слів, до яких зарахувала назви тварин, птахів, рослин, конкретних предметів, комах та міфологічних істот [7, с. 140–141].

У сучасному українському поетичному тексті було спостережено такі семантичні групи орудного образу порівняння:

– зоонімічні конструкції (23 %): *гори – лягають під ноги котами* (В. Виноградов), *в щільник чуттів і розуму зоря бджолою залітає* (Є. Гуцало);

– конструкції з образами порівняння – назвами рослин (18 %): *імена осипаються звичайнісіньким цвітом вишні* (Б. Матіяш), *очі милої квітнуть волошками* (Б. Нечерда);

– структури з образами – абстрактними назвами (9 %): *бузок туману згадкою пливкою приліг до ніг в незмовленій журбі* (О. Герман), *повертаючи приви́дом твір* (В. Виноградов);

– компаративами з назвами конкретних предметів (32 %): *кинь сум у смітник порожньою тарою* (В. Виноградов), *самотність аркою провисла* (В. Стус), *забутим ранком човном безвесельним замріявся світ* (В. Стус);

– порівняння з образами – назвами матеріалу, речовини (5 %): *його голос картавим воском на підлогу зі свічки вилився* (О. Лещенко) *рудіє вовною звіря пожежі* (В. Виноградов);

– структури з образами – назвами явищ природи (9 %): *а в смітнику – любов жевріє всепоглинаючим вогнем* (О. Германова), *коли дощем вино червоне летиться* (Ю. Заруцький), *вітром з неї здер пелену ночі* (Ю. Заруцький);

– звороти з компаратором – назвою людини (3 %): *він (поет) іде дзвонарем у ніч* (О. Булига), *догожею блукає молодницею круг мене смерть* (В. Стус).

Зауважимо, що орудний порівняння, виражений іменниками-назвами конкретних предметів, за частотністю вживання помітно домінує (32 %) над іменниками іншої семантики.

Інший лексико-семантичний розподіл за частотністю вживання спостерігаємо серед предметів порівняння орудних конструкцій. До них належать:

– абстрактні назви (39 %): *негатив твоїх очей блискавицею проймає* (О. Германова), *повертаючи приви́дом твір* (В. Виноградов), *ескізи на нічному небі зірками падають до ніг* (О. Германова), *самотність аркою провисла* (В. Стус) тощо;

– назви явищ природи (21 %): *бузок туману згадкою пливкою приліг до ніг в незмовленій журбі* (О. Герман), *налипає лахміттям зимовий протяг* (В. Виноградов);

– назви людини (21 %): *соколом, стрімом, широкими ріками ми залишали цей день* (Ю. Заруцький), *а ти білів трикутником надії, корабликом, загубленим між хвиль* (В. Стус), *комахою я розчинявся в ньому* (В. Виноградов);

– назви рідин (11 %): *щоб краплі поту квітками конвалій на тілі затремтіли* (В. Виноградов), *цигарки дим котом сповзає м'яко* [(В. Виноградов);

– назви конкретних предметів (7 %): *висить мостом розлогий райдуги вітраж* (В. Виноградов), *тріпочуть хоругви живими рибинами* (В. Виноградов).

Отже, можна пересвідчитись у тому, що відтоді як сформувався орудний порівняння, об'єкти зіставлення значно розширилися – від позначення особи людини до абстрактних назв та явищ природи.

Структуру орудного порівняння розглядаємо за параметрами поширеності / непоширеності й порядку розташування складників конструкції. Звороти з орудним відмінком порівняння можуть бути поширеними як узгодженими, так і неузгодженими означеннями: *кинь сум у смітник порожньою тарою* (В. Виноградов), *щоб краплі поту квітками конвалій на тілі затремтіли* (В. Виноградов), проте виявлено, що здебільшого (60 %) у таких зворотах вживають непоширені, поодинокі образи порівняння.

Порівняно зі сполучниковими конструкціями орудний порівняння завжди виступає зворотом (і ніколи – реченням), що забезпечує розробку послідовної, несуперечливої теорії розвитку цієї структури.

Серед ускладнень найтипівішими є ускладнення однорідними образами-додатками та однорідними і неоднорідними означеннями: *соколом, стрімом, широкими ріками ми залишали цей день* (Ю. Заруцький), *різдвяною казкою, прудкою вивіркою, мрією незбагненою, квіткою-горшківом, прийде до тебе щастя* (Ю. Заруцький).

Порядок розташування компонентів орудної порівняльної конструкції є вільним: іменник-образ порівняння може перебувати як у препозиції, так і в постпозиції щодо дієслова – основи порівняльної конструкції (*на траві перлами роси* (I) *зоря* (S) *упала* (B) (В. Сосюра), *сніг* (S) *лягав* (B) *пелюстками вишень* (I) (Є. Маланюк), де S (subject) – предмет порівняння, I (image) – образ порівняння, B (base) – основа порівняльної конструкції. В. Харцієв зауважує: „Якщо образ постпозитивний, то він в основному є допоміжним і носить характер узагальнення. Якщо образ препозитивний, то часто має характер безпосереднього сприймання окремого випадку” [9, с. 389].

Л. Прокопчук ретельно проаналізувала лексико-семантичні групи дієслів, при яких переважно вживають орудний порівняння і дійшла висновку про здатність до вживання з орудним відмінком дієслів абсолютної семантики (*летіти, ходити, бігати, кричати* тощо), на відміну від релятивної (*здається, ставати*), а також про перетворення відповідних конструкцій у фразеологізми або адвербіалізовані придієслівні відмінкові форми під час вживання дієслів з конотативною семантикою (*ходив півником, летіти стрілою*) [7, с. 142–147].

У роботі виявлено дві основні групи дієслів з орудним порівняння, які виражають:

1) рух, переміщення в просторі (58 %): *важким хрестом впаду на плечі* (О. Германова), *яблуком стиглим з сусідського саду сонце котилось ген-ген за леваду* (В. Виноградов), *кинь сум у смітник порожньою тарою* (В. Виноградов), *я полечу стрілою до днів, яких немає* (О. Германова);

2) стан (42 %): *і височіє мінаретом зболіла ніч* (В. Стус), *рудіє вовною звіря пожежі* (В. Виноградов), *висить мостом розлогий райдуги вітраж* (В. Виноградов), *сонце в небі здається, либонь, бараболею* (Є. Гуцало) тощо.

Основу порівняння у наведених конструкціях становить динамічна ознака, виражена дієсловом, натомість орудних приіменних зворотів (*дим коромислом, хвіст бубликом*) у вибірці не зафіксовано.

Отже, зворот з орудним відмінком як репрезентант порівняння з імпліцитним показником займає одне з ключових місць серед образних засобів українського поетичного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Теория метафоры / [общ. ред. Арутюновой Н. Д. и Журиной М. А.]. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Кононенко В. И. Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке / Виталий Иванович Кононенко. – К.: Наукова думка, 1970. – 143 с.
4. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. М. Коцюбинського: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Олена Іванівна Марчук. – Одеса, 2002. – 229 с.
5. Палевская М. Ф. Творительный сравнения / М. Ф. Палевская // Учен. зап. Кишинёв. ун-та. Т. 61. – Кишинёв, 1958. – С. 23–33.
6. Плющ М. Я. Орудний порівняння в українській мові / Марія Яківна Плющ // Українська мова і література в школі – 1977. – № 4. – С. 29–37.
7. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Прокопчук Леся Василівна. – Вінниця, 2000. – 197 с.
8. Черемисина М. И. Творительный падеж как средство формирования образа / М. И. Черемисина // Грамматика русского языка: сборник. – Вып. 1. – Иркутск, 1972. – С. 72–92.

9. Харциев В. Элементарные формы поэзии / В. Харциев // Вопросы теории и психологии творчества. [Изд. 2-е]. – 1911. – Т.1. – С. 386–341.
10. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / Наталя Петрівна Шаповалова. – Донецьк, 1998. – 180 с.

УДК 811.111:81'25

Ірина Повshedна
(Київ)

**СПЕКТР АНТРОПОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА МОВЛЕННЯ
ПРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЇ ПЕРСОНАЖА
В РОМАНАХ Ч. ДІККЕНСА**

Метою статті є функціональний аналіз номінативних засобів, виражених власними іменами чи їх текстовими субститутами, на позначення суб'єкта мовлення в авторській ремарці при презентації комунікативної дії персонажа.

Ключові слова: суб'єкт комунікативної дії, власні назви, ідентифікуюча номінація, предикатна номінація, суб'єктивно-оцінна номінація.

This paper aims at functional analysis of nominative means, expressed by proper names or their substitutes, for speech subject nomination.

Key words: the subject of communicative action, proper names, identifying nomination, predicative nomination, qualifying nomination.

Одним із проявів антропоцентризму в художній літературі є створення образів персонажів, дії, думки й почуття яких складають основу художніх творів і “антропоцентричне підгрунття” для зображення мікросвіту людини. Автор художнього твору використовує різні засоби для розкриття характеру персонажа, вимальовуючи його портретні характеристики, повідомляючи про його дії та вчинки, висловлювання та думки про нього та його власні, розкриваючи його внутрішній світ та стосунки з іншими героями твору. Цими інтенціями визначається і характер текстотворення.

Серед знарядь автора художнього тексту, що значною мірою впливає на подальшу інтерпретацію читачем характеру персонажа, є його номінація, яка може утворювати цілий ланцюг номінацій (гетерономінативність), що фіксують як константні, так і ситуативні ознаки. Особливості номінації та її функціонування у художніх текстах було розглянуто в роботах Е. Азнаурової, Н. Арутюнової, В. Телія, О. Кубрякової, А. Уфімцевої, В. Гака та ін. [1; 2; 3; 9; 14].

Номінація суб'єкта мовлення може бути представлена лексичними мовними одиницями з різними морфологічними характеристиками – іменниками-антропонімами (власні чи загальні назви), іменниками-неантропонімами (зооніми чи абстрактні поняття), займенниками різних розрядів, словосполученнями, синтаксичними конструкціями та низкою стилістичних засобів.

Метою нашого дослідження є класифікація та семантико-синтаксичний аналіз антропонімічного спектру номінацій персонажа з синтаксичною функцією суб'єкта мовлення у складній номінації комунікативної дії, зображуваний у тексті. Антропонімічний простір номінативних засобів неодноразово був у фокусі уваги відомих дослідників ономастичної семантики, зокрема Ю. Карпенка, В. Михайлова, Є. Отіна, О. О. Тараненка та ін., проте не досліджувався відносно зображення комунікативної ситуації чи події. Оскільки суб'єктом комунікативної дії є певний персонаж (людина чи група людей), то природним є той факт, що найчастіше для їх номінації використовуються власні назви, які є типовими одиницями ідентифікуючої семантики. У художніх текстах автор створює вигаданий антропонімікон,

складники якого часто виконують функції характеристики зовнішності, вдачі, характеру, соціального статусу персонажа, слугують засобами створення гумору й сатири тощо. Такі антропоніми мотивовані й апелюють до фонових знань читача, прецедентних імен і ситуацій [13, с.32]. Власні імена за своєю семантичною природою пристосовані для репрезентації одиничних об'єктів та виконання референційної функції. Вони характеризуються відсутністю соціально-закріпленої інформації, проте часто набувають конотативного змісту, що з'являється або в умовах контексту, або в силу певних екстралінгвістичних факторів [1, с.100].

Вибір конкретного імені чи прізвища для літературного персонажа пов'язаний з суб'єктивним вибором автора художнього твору. У текстах англійського соціального роману представлено переважно поширені імена та прізвища, типові для Великої Британії XIX століття. Причому їх основна частина не є спеціально мотивованою чи стилістично маркованою. Напр., імена David, Paul, Richards, Jemina, Louisa, Oliver, Janet і т.д. у романах Діккенса "David Copperfield", "Bleak House", "The life and adventures of Nicolas Nickleby", "Oliver Twist" та ін. не несуть жодної імпліцитної інформації і виконують виключно ідентифікуючу функцію суб'єкта мовлення. Проте у досліджуваних нами творах часто зустрічаємо випадки, коли власне ім'я персонажа, тобто одиниця ідентифікуючого типу семантики, несе певне конотативне значення та здійснює кваліфікативну характеристику носія цього власного імені. У цьому разі можна твердити про трансформацію ідентифікуючої функції власного імені в предикатну. Підтвердження цьому знаходимо у складних номінаціях комунікативних дій персонажа, ім'я якого за своєю семантикою (внутрішньою формою) не узгоджується з іншими компонентами складної номінації, зокрема прямою мовою персонажа та дієсловом у ремарці.

У романі "Life and Adventures of Martin Chuzzlewit", двох сестер названо англійськими іменами Charity ("благочинність, милість") і Mercy ("милосердя"). В ході розвитку подій у романі читач робить висновок, що значення цих імен не відповідають справжньому характеру дівчат, особливо це стосується старшої з сестер. Наведемо приклади комунікативних дій Charity та Mercy, де завдяки семантиці використаних дієслівних лексем і загальному контексті вони постають різкуватими та невитриманими у своїй комунікативній поведінці: "Little differences!" cried **Charity**. "Little differences!" echoed **Mercy** (Ch. Dickens). У фрагменті "Have you nothing else to say?" cried **Charity**. "Am I to be driven mad, papa? He has proposed to Mercy, not to me." (Ch. Dickens) персонаж на ім'я Charity як суб'єкт комунікативної дії показує себе злою, заздрісною та грубою, не викликає симпатії. Невідповідність номінації персонажа його мовленнєвій поведінці привертає увагу до тих рис, що спричиняють цю невідповідність.

Героїня роману "Oliver Twist" Rose Maylie (від англ. "may rose") отримала своє ім'я тому, що завдяки молодості та красі асоціюється з весняною квіткою:

"I pity you!" said **Rose Maylie**, in a broken voice. "It wrings my heart to hear you" (Ch. Dickens). Тут пряма мова персонажа та коментуюча авторська ремарка свідчать про те, що героїня отримала своє ім'я не лише через привабливу зовнішність, а й через ніжну, ширину вдачу.

Суб'єкт комунікативної дії може позначатися прізвищем персонажа. У текстах англійського соціального роману прізвища героїв переважно не є мотивованими, проте доволі часто зустрічаємо мотивовані номінації-прізвища з певним оцінним потенціалом. Розглянемо низку прізвищ персонажів роману "Oliver Twist", які є джерелом інформації щодо характеру їх носіїв. Персонаж на ім'я **Twist** (від англ. "twist") – той, що мусить згинатися, викручуватися з життєвих ситуацій. Ця номінація пояснює все життя персонажа, що рано залишився сиротою і був приречений боротися з труднощами долі, і тому набуває символічного звучання: "That's that, sir? inquired poor Oliver **Twist** (Ch. Dickens), де означення *poor* підтверджує ту предикатну семантику, яку передає дане прізвище в контексті сюжету роману.

Mr. Grimwig (від англ. “grim”), дійсно, завжди похмурий і має песимістичну вдачу, чому відповідають його мовленнєві та пара лінгвістичні дії: “We will,” replied Mr. **Grimwig**, with a provoking smile; “we will” (Ch. Dickens). **Mrs. Mann** (від англ. “man”), жінка з “чоловічим” прізвиськом, опікун сироти. Не має не лише материнських почуттів до дитини, а й в цілому має нетиповий для жінок характер: жорстока, суха в своїй мовленнєвій поведінці, небагатослівна: “Make a bow to the gentleman, Oliver,” said **Mrs. Mann** (Ch. Dickens). **Toby Crackit** (від англ. “crack”), який здобув своє прізвисько завдяки своєму кримінальному ремеслу в тексті роману отримує номінацію “*the housebreaker*”, що в свою чергу виконує функціонально-ідентифікуючу роль: 1) “Double-locked and chained,” replied **Crackit**, who, with the other two men, still remained quite helpless and bewildered. 2) “First and foremost, Faguey,” said **the housebreaker**, “how’s Bill?” (Ch. Dickens).

Для номінації суб’єкта комунікативної дії може вживатися інший вид антропоніма – прізвисько, тобто ім’я, що акумулює предикатну семантику. Безперечно, така номінація є, як правило, мотивованою і несе велике змістове навантаження. Напр., “Hard,” replied the **Dodger** (Ch. Dickens). Тут персонаж роману “*Oliver Twist*” кишеньковий злодій Jack Dawkins, отримав прізвисько **the Dodger** “хитрун” за свої неабиякі “здібності”, спритність, хитрість, підступність.

Номінація-прізвисько може бути присвоєна не лише одиничному, але й групі персонажів, яких пов’язує те спільне, що вкладене в семантику їхнього прізвиська. Такою є, наприклад, номінація **Lincoln greens** (“*The Life and Adventures of Nicolas Nickelby*”), що позначає персонажів роману Ч.Діккенса, мисливців з графства Лінкольншир, одягнених в зелений одяг. Такий одяг носили “мисливці” Робін Гуда, що також були безмежно віддані своєму ватажку, як і персонажі Ч.Діккенса своєму господарю: “To the Lady of Grogzwick!” shouted the **Lincoln greens**; and down their four-and-twenty throats went four-and-twenty imperial pints (Ch. Dickens). Власні імена персонажів – суб’єктів комунікативної дії можуть вживатися з означеннями, які в свою чергу несуть різне смислове навантаження: об’єктивно-інформативне або суб’єктивно-оцінне. У будь-якому разі номінації персонажів засобами власних імен у сполученні з атрибутами виконують не лише ідентифікуючу функцію, вони передають індивідуальні характеристики персонажа: ситуативні чи постійні, вже відомі або легко передбачувані чи зовсім неочікувані характеристики, тобто семантику предикатного типу в межах виконання ідентифікуючої функції. Так, персонаж роману “*The Life and Adventures of Nicolas Nickelby*” Тільда Прайс після заміжжя втрачає не лише дівоче прізвисько, а й свій дівочий покірний характер. Вона стає більш впевненою і самодостатньою і вже є незалежною від думок і настанов своєї подруги дитинства міс Сквірс, вередливої і пожадливої: “You won’t vex me, child, with such airs as these,” said **the late Miss Price**, assuming the matron. (Ch. Dickens). На момент цієї комунікативної дії в романі Тільда Прайс носить прізвисько чоловіка – Брауді. Тут основним мотивом вибору номінації **the late Miss Price** замість **Mrs Browdie** є інтенція підкреслити зміни у характері та поведінці суб’єкта мовлення; оскільки в минулому залишилося не тільки її прізвисько, а й все її життя, що належало примхам подруги. Зміст прямої мови та обставина дії *вдаючи матрону* яскравіше контрастує з колись поступливою, слабвовольною міс Прайс, а не з нинішньою міс Брауді. Таким чином, дана номінація передає складну контрастивну семантику.

Інший приклад пов’язаний з персонажем Ральфом Нікльбі, наділеним цілою низкою негативних якостей, проте номінація **the artful Ralph** у фрагменті, що подається нижче, вжита не для того, щоб підтвердити знання з пресупозиції, а щоб привернути увагу до нещирості висловлювання персонажа, хоча пропозиція, що міститься в прямій мові, здається досить привабливою й однозначною для розуміння, адресат мовлення (*his friend*) змушує втратити пильність до змісту висловлювання: “Precisely what I told you,” said **the artful Ralph**, turning to his friend, old Arthur. “Precisely what made me consider the thing so fair and easy. There is no obligation on either side. You have money, and Miss Madeline has beauty and worth. She has youth, you have money. She has not money, you have not youth. Tit for tat, quits, a match of Heaven’s own making!” (Ch. Dickens).

У наступних двох прикладах номінація персонажа, яка складається з власної назви та означення, виконує не лише ідентифікуючу, а й характеризує функцію: 1) “That’s it,” said *the open-hearted Mrs Boffin*. “Lor! Let’s be comfortable.” 2) “Don’t you see?” *the ever-smiling Mrs Boffin* put in. “Naturally, Miss Bella, you know” (Ch. Dickens). У даному випадку мова йде про константні ознаки персонажа – позитивні якості характеру й поведінки місіс Боффін, виражені синонімічною парою *the open-hearted Mrs Boffin, the ever-smiling Mrs Boffin*.

Дещо іншим є випадок, який представляють номінації *the irrepressible Lavinia, the sharp Lavinia* у фрагментах: 1) “And it’s all very well aiming at others through convenient me,” said *the irrepressible Lavinia*, spitefully, ... 2) “No, I won’t,” replied *the sharp Lavinia*. “I’m not a child, to be taken notice of by the strangers.” (Ch. Dickens). Тут повноцінне змістове навантаження номінацій, що міститься в авторських ад’єктивах на позначення не лише настрою, поведінки, вдачі персонажа, спрямовані на розкриття та деталізацію змісту та характеру висловлювання. Тут означення у складі номінації характеризують мовленнєву поведінку суб’єкта мовлення, яка репрезентується прямою мовою, наслідком чого стає кореляція між словами суб’єкта мовлення та його характеристикою. Отже, за допомогою ад’єктива у комплексі з власним ім’ям на позначення суб’єкта комунікативної дії можна передати манеру та спосіб мовлення персонажа, зазвичай це роблять адвербалії, дієприслівникові звороти або підрядні речення способу дії. Так, героїня роману “The Bleak House”, молода дівчина, отримала номінацію *the snappish Judy*, (“Джуді, кусюча як собака”). Це метафоричне порівняння вказує не лише на невихованість та нестерпний характер дівчини, але й характеризує спосіб мовлення, дає можливість почути “гавкіт” коротких обривистих речень, що складають пряму мову персонажа. “Now! Who is it, and what’s wanted?” says *the snappish Judy*. (Ch. Dickens). У романі “Our Mutual Friend” адвокат Лайтвуд на питання “... but might one of you be Lawyer Lightwood?” дає неоднозначну відповідь: “One of us is,” said *the owner of that name*. (Ch. Dickens). Замість номінації власного імені вжито своєрідний субститут – *the owner of that name* – словосполучення-перифраз, що імпліцитно описує психологічний стан персонажа на момент мовлення: його роздратованість, нетерпимість, деяку зверхність. Заплутаність у змісті репліки персонажа є мотивом для такої вторинної номінації, що в даному випадку виконує референтну функцію. Персонаж на ім’я Fagin, за національністю – єврей, ватажок шайки кишенькових злодіїв, “на рідкість потворна і противна особа”, отримує в тексті прізвисько, що базується на належності до національності – *the Jew* і обрана з певних суб’єктивних причин, (про це ми дізнаємося з контексту): “Are you sure?” cried *the Jew*: with a still fiercer look than before: and a threatening attitude (Ch. Dickens). Номінації такого типу сигналізують про певну дистанційованість позначуваного персонажа від мікросвіту основних героїв твору.

Увесь спектр власних імен персонажів-суб’єктів комунікативних дій свідчить про їх різну функціональну та прагматичну спрямованість. Ефективність ідентифікуючої номінації визначається її властивістю встановлювати контакт між іменем та об’єктом денотації. Ефективність предикатної номінації – мірою відповідності її значення атрибутам предмета. Ефективність предикатної номінації градуйована: вона може бути більш чи менш точною, влучною. Предикатна номінація у вигляді власних імен та прізвищ, наповнених особливим конотативним значенням, прізвиськ – своєрідних влучних субститутів власних імен, номінативних комплексів, що містять власні імена та ад’єктиви, – може вживатися для ідентифікуючих цілей.

До виключно ідентифікуючих номінацій відносимо імена та прізвища персонажів. Проте власним іменам притаманна не лише денотативна функція індивідуалізації, а й певна прагматична спрямованість. Наприклад, у романі Ч.Діккенса юнак Ніколас Нікльбі позначається *Mr Nickleby*, а не його дядько – носій цього ж прізвища, старший за віком та вищий за соціальним станом. Дядько Ральф іменується *Ralph* на підтвердження його негідності, підлості, низькості. А маленький Олівер Твіст з одноіменного роману завжди *Oliver*, не лише через свій вік, а через експліцитно виражені співчуття, близькість, симпатію автора до свого персонажа.

Власні імена в межах атрибутивних комплексів трансформуються з винятково ідентифікуючих в розряд емоційно-оцінних: ... *inquired the poor Oliver* чи змістовтворюючих: *Oliver, more dead than alive* gasped out ..., що виконують функцію предикатних номінацій, спрямованих на викриття суттєвих рис персонажа. Суб'єктивно-оцінні предикатні номінації, як правило, повністю корелюють зі змістом прямої мови.

Отже, можна зробити висновок про те, що мовна практика соціального роману XIX ст. характеризується широким спектром номінацій суб'єкта мовлення у межах складної номінації комунікативної ситуації (події). Домінуючим засобом у ній виступає власне ім'я суб'єкта мовлення, тобто об'єкта референції, яке під впливом семантики інших компонентів комунікативної ситуації (зокрема, прямої мови) набуває ознак одиниць предикатної семантики. Означення у складі номінації суб'єкта мовлення може позначати як константні, так і ситуативні ознаки суб'єкта мовлення. Перспективою даного дослідження є аналіз засобів номінації інших компонентів комунікативної ситуації у світлі ідей теорії номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э. С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 86–129.
2. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 304–357.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека 2-изд. испр. / Нина Давидовна Арутюнова. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 896 с.
4. Арцишевська А.Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови (на матеріалі оповідань ХХ століття): автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Л. Арцишевська. – Львів, 2001. – 26 с.
5. Бияк Н.Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: автор дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Я. Бияк. – Івано-Франківськ, 2004. – 29 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Изд. 2-е, доп. / Елена Михайловна Вольф. – Москва: Едиториал УРСС, 2002. – 259 с.
7. Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова: “Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов”. – Москва, 1971. – С. 96.
8. Голубева Н. А. Номинация и когнция (опит когнитивного описания номинативной системы языка) / А. Н. Голубева // Вестник Нижегородского университета Н.И.Лобачевского. – 2008. – № 6. – С. 217–223.
9. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 222–304.
10. Петрова О.В. Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов: автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство” / О. В. Петрова. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Радзівєвська Т.В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення: автор. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. В. Радзівєвська. – Київ, 1999. – 33 с.
12. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Радзівєвська Т.В. – К.: Ін-т української мови, 1998. – 192 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
14. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 5–86.
15. E. Cassirer An Essay on Man. The Language of Wisdom and Folly. Background Readings in Semantics / Ernest Cassirer. – San Fransisco, 1967. – P.26.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dickens Ch. Bleak House. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1991. – 791 p.
2. Dickens Ch. Oliver Twist. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 402 p.
3. Dickens Ch. Our mutual friend. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 642 p.
4. Dickens Ch. The life and adventures of Martin Chuzzlewit. – New York: Cambridge University Press, 1982. – 807 p.
5. Dickens Ch. The life and adventures of Nicolas Nickleby. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 718 p.

УДК 811.111:81'38

Людмила Покорна
(Херсон)

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ТЕКСТУ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті показана історія розвитку та формування наукового стилю в англійській мові, досліджені особливості моделі тексту, побудови абзацу, вибір лексики та закономірності синтаксичної організації речень.

Ключові слова: *науковий стиль, модель тексту, побудова абзацу, вибір лексики, синтаксична організація речень.*

The history of origin and formation of the scientific style in the English language is shown in the article. Peculiarities of the text model, paragraph construction, vocabulary selection, regularities of syntactic organization of the sentence are investigated in it.

Key words: *scientific style, text model, paragraph construction, vocabulary selection, syntactic organization of the sentence.*

Існування функціональних стилів зумовлено тим, що одну й ту ж саму думку можливо передати словами і написати, використовуючи різноманітні мовні засоби. Зміна забарвлення вираження думки суттєво впливає на сприйняття змісту і визначає різні форми реакції на почуте або побачене.

Стиль наукової прози визначається метою даного функціонального стилю, який призначений для доказу гіпотез, створення нових понять, розкриття внутрішніх закономірностей і відношень між різноманітними явищами. Мовні засоби, які використовуються в науковій прозі, характеризуються об'єктивністю, точністю та відсутністю емоційності. У цьому зв'язку Е.Сепір відмічає, що мова наукової прози являє собою символічну алгебру [4, с.239]. Функціональний стиль наукової прози поділяється на стиль гуманітарних, точних наук і стиль популярної наукової прози [1, с.34].

Мета статті окреслити історію розвитку та формування наукового стилю в англійській мові, охарактеризувати модель будови наукового тексту за комунікативними блоками, дослідити особливості розподілу на абзаци та характерні риси стилю наукової прози в синтаксичній організації речень та виборі лексики.

Зародження функціонального стилю наукової прози англійської мови відноситься до XVI століття. До цього проза (наукова, філософська, дидактична) була в межах латинської мови. В англійській науковій літературі XVI століття будь-яка жанрова диференціація наукової прози була відсутня, всі вони мали форму оповідання. Жанри, що з'являлися, – стаття, трактат, наукова публіцистика – не мали жодних мовних або стилістичних відмінностей. Цьому сприяло, з одного боку, відсутність чіткої диференціації самих наукових дисциплін, а з іншого, – близькість літературно-писемних та розмовних мовних форм.

У XVII столітті починається процес жанрового упорядкування наукових текстів, спостерігається практичне сформування жанрів есе, трактату, роздуму, памфлету. У XVIII столітті однією з домінуючих рис наукової англійської прози стає подальша послідовна орієнтація на норми книжкового письмового мовлення. В цей період складається і жанр монографії, з чітко визначеним членуванням тексту (на книги, частини, глави та ін.) і майже всі інші жанри, що існують сьогодні.

Наукові тексти будуються за нежорсткими моделями, що мають узуальний характер. Заголовний комплекс виконує якнайменше дві функції – ономастичну та контактнo-встановлюючу. В заголовний комплекс входить коротка анотація, що дозволяє читачеві скласти враження про її зміст.

Наступним необхідним компонентом наукового тексту є інтродуктивний комунікативний блок (ІКБ), що може бути представлений окремою главою у монографіях або декількома абзацами в статті. Основна функція ІКБ – надати адресату мінімум фонових знань, необхідних для сприйняття даного тексту і визначення необхідності його читання. ІКБ, зазвичай, містить такі відомості: формулювання теми, об'єкта і предмета дослідження, задачі дослідження, зв'язок досліджуваної проблеми з іншими суміжними проблемами, опис структури роботи [3, с.254].

Основні комунікативні блоки (ОКБ) можуть бути представлені главами, а в межах глав, меншими фрагментами – розділами, параграфами, цифровими розбивками та ін. Зміст ОКБ може бути різним. В більшості випадків один із початкових ОКБ, розмір якого може змінюватися від глави до абзацу, присвячується історії питання, тобто висвітленню основних положень та ідей, що вже були сказані з даного питання до написання роботи. Висвітлення історії питання будується на основі одного з двох принципів – хронологічного або тематичного. Хронологічний принцип використовується в тих випадках, коли кількість робіт з даної проблеми відносно невелика. Тут основна увага приділяється опису того, як та чи інша ідея розглядалась і трактувалась в історії даної науки. Тематичний принцип використовується в тих випадках, коли кількість робіт з цього питання досить велика; в цьому випадку виражені думки трактування групуються за ознаками подібності, а потім зіставляються між собою. Кінцеві комунікативні блоки (ККБ) – висновок, післямова – є стислим формулюванням найбільш загальних висновків дослідження, тут же можливе зазначення подальшого напрямку досліджень в даній області [3, с.255].

Надзвичайно жорстким в стилі наукової прози є розподіл мови на окремі частини – абзаци. Принципи логічної побудови абзацив у цьому стилі знаходять своє максимально чітке здійснення. Кожен абзац у стилі наукової прози прагне продовжити думку попереднього абзацу, часто безпосередньо впливає з нього і має сполучні елементи. У кожному абзаці можна легко виділити основну думку. Кожен абзац являє собою більш-менш закінчену одиницю висловлювання. Для стилю наукової прози характерним є виділення головного, основного з маси фактів, що повідомляються. Це досягається рядом синтаксичних прийомів, в яких принцип підпорядкування речень збігається з вимогами логіки, тобто головна думка міститься в головному реченні, підпорядкована думка – в додатковому. Додаткові міркування, що не мають безпосереднього відношення до даного вислову з'являються у вигляді вступних зауважень і пропозицій, часто виділяються знаком тире.

З точки зору синтаксичної організації стиль наукової прози характеризується точно визначеною системою сполучникового зв'язку, що впливає з суворою логічно послідовною системою викладу. Ця розгорнута система зв'язку призвела до виникнення зворотів приїменникового і прислівникового характеру, які стали вживатися в синтаксичних функціях сполучних елементів мови. Саме в цьому стилі мови відбулася поступова десемантизація таких слів, як *consequence*, *result*, *connection* та інших в таких поєднаннях як *in consequence of*, *as a result*, *in connection with* та ін. У стилі наукової прози знаходить своє найбільш яскраве вираження логічний синтаксис, на відміну від емоційного синтаксису художньої мови. Не тільки сполучниковий зв'язок висловлює чіткі логічні взаємозв'язки окремих частин висловлювання. Значну роль у цьому відношенні в англійській науковій

прозі відіграють дієприкметникові, герундіальні та інфінітивні звороти. Однак, на відміну від стилю газетних повідомлень і газетних статей, в яких стислість викладу викликається умовами комунікації, в стилі наукової прози стислість не є характерною рисою стилю. Навпаки, всебічність і переконливість доказів висунутих положень нерідко вимагає розгорнення викладу.

Система синтаксичного сполучникового зв'язку вельми своєрідно використовувалася в ранні періоди розвитку цього стилю, в періоди загального становлення системи функціональних стилів англійської літературної мови. Бажання автора наукових трактатів виявити взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємозумовленість фактів, з якими їм доводиться мати справу, приводить їх іноді до непомірного користування засобами сполучникового зв'язку, що, в кінцевому підсумку, тягне за собою довгі абзаци.

Для мови наукової прози велике значення мають структурні типи речень. Серед них прийнято виділяти стверджуючі, аргументуючі, формулюючі. Наукова гіпотеза, припущення, прогноз повинні базуватися на вже відомих фактах, визначених і систематизованих. Тому, кожний уривок наукової прози зі стверджуючих постулатів, самоочевидні і не вимагають доказів. Посилання на ці факти мають попередній характер і вводять власне авторські думки та аргументи. Підсумки розвитку думки підбиваються у формулюючій частині як результат дослідження. В ході викладу автор може посилатися на інші наукові джерела, які ілюструють факти, логічно зв'язані з основним змістом.

Безособовість наукової прози вважається типовою якістю даного функціонального стилю. Ця риса створюється використанням значної кількості пасивних конструкцій. Наукові експерименти зазвичай описуються в пасивному стані. Пасивні конструкції входять в усталені нормативні моделі синтаксису наукового мовлення. Вони зазвичай використовуються з дієсловами: *suppose, assume, presume, conclude, infer, point out*, наприклад: *It should be pointed out; It must not be assumed; It must be emphasized; It can be inferred*. Існує суттєва відмінність у синтаксичній організації речень у природничо-технічних і гуманітарних науках. Частота використання пасивних конструкцій у точних науках вище, ніж в гуманітарних, в силу того, що методи дослідження в останніх менш об'єктивні. У точних науках чимало постулатів приймаються апіорі і не вимагають коментарів.

Відбір лексики в стилі наукової прози підпорядковується одній основній задачі: адекватно донести до читача описуване явище в різноманітті ознак, що характеризують це явище. Тому слова, які використовуються для вираження думки в науковій прозі мають одне, зазвичай провідне, предметно-логічне значення. Взагалі, найбільш характерним для стилю наукової прози є використання слів в основних предметно-логічних значеннях. У цьому стилі слова рідко використовуються в переносних та інших контекстуальних значеннях.

Образність, як правило, не властива стилю наукової прози. Тому в ній рідко можна зустріти метафори, метонімії, гіперболи, порівняння та інші засоби створення образності. Однак, це не означає, що в наукових творах взагалі не зустрічається подібна лексика. На відміну від стилю ділових документів, де образність виключається як явище, що порушує стиль, і на відміну від стилю художнього мовлення, в якому образність стає найбільш характерною ознакою, в стилі наукової прози образність – необов'язковий допоміжний засіб. Образність в науковій прозі – це засіб прояву індивідуальної манери викладу, який сам по собі не є обов'язковим для стилю наукової прози. Образність зазвичай посилює, відтіняє вже аргументовану логічно думку.

У зв'язку з такою особливістю вживання лексики в стилі наукової прози, в ньому виробляється відповідна спільна для всіх наукових робіт риса – термінологічність. Іноді загальноживані слова стають термінами у зв'язку з особливим характером їх вживання в науковій роботі. Використання термінів специфічно для кожної галузі знань. В жодній сфері людської діяльності не виникає так багато нових слів як у науці. Необхідність занурення в суть речей і явищ породжує нові поняття, які потребують нових слів для їхнього найменування. Звісно, що розвиток науки супроводжується збільшенням кількості нових термінів. Слова, які використовуються в науковому стилі, завжди тяжіють до використання в

їхньому первинному логічному значенні. Проте, такі слова як “радіо”, “телевізор”, “комп’ютер” стали загальноживаними і втратили термінологічний характер. В зв’язку з тим, актуальним є висловлювання В. Фостера про те, що наука має великий вплив на мову взагалі [2, с.12]. Терміни зазвичай однозначні і не мають контекстуального значення. У сучасному науковому мовленні спостерігається цікаве явище – обмін термінами між окремими галузями науки. Самодостатність окремо взятої галузі знань відійшла в минуле. Співробітництво спеціалістів у споріднених і неспоріднених науках виявилось успішним і має своїм результатом обмін термінології: *ізоморфізм, аломорфізм, опозиція, нейтралізація, транспозиція, валентність*. Як видно з наведених прикладів терміни точних наук знайшли застосування в лінгвістиці.

Характерною рисою наукової прози є також утворення неологізмів. В жодному стилі літературної мови немає таких сприятливих умов для виникнення неологізмів, як в науковій прозі. Нові поняття, які з’являються в результаті досліджень, постійно вимагають нових слів для їх позначення. Особливо часті випадки новоутворень за допомогою афіксації і конверсії. Стиль наукової прози завжди залишиться невичерпним джерелом виникнення нових слів, словосполучень і нових відтінків значень вже існуючих слів. На відміну від неологізмів, що з’являються в живій розмовній мові і в газетно-публіцистичному стилі, неологізми, що з’являються в стилі наукової прози, виявляються значно стійкішими. Залежно від того, наскільки широко те чи інше наукове відкриття стає відомим широким масам, слова – неологізми, які їх позначають, входять до фонду загальноживаної лексики або залишаються в обігу лише у вузькій області, де виник такий неологізм. У стилі наукової прози виробляється особлива, загальна для багатьох різновидів цього стилю, наукова фразеологія, наприклад: *rate of interest, to secure for money, frontal development, property and quality*.

Таким чином, стиль наукової прози оформляється як різновид літературної мови і до кінця XVIII століття поступово звільняється від апріорності, характерної для манери викладу есе у зв’язку з тими конкретними завданнями, які наука ставить перед собою. Стиль наукової прози в сучасній англійській мові характеризується використанням літературно – книжкових слів, термінів, неологізмів, типовими формулами зв’язку між ними, особливостями синтаксичної організації речень, композиції абзацу та тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Galperin I.R. Stylistics. – М.: Higher School, 1977.
2. Foster V. The Changing English Language, N. – Y.: Penguin Books, 1977.
3. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1991.
4. Sapir E. Language, N. – Y., 1921.

УДК 801.673:81’22

Яна Присяннікова
(Херсон)

ЗНАКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОКАНАДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Стаття присвячена вивченню знакової характеристики художнього порівняння у поетичних текстах.

Ключові слова: *порівняння, мовний знак, мовленнєвий знак, іконічність, індексальність*

*The article focuses on semiotic description of simile in poetic texts.
Key words: simile, language sign, speech sign, iconicity, indexality*

Мова відіграє провідну роль в житті людства, особливо в пізнанні, осмисленні та відображенні навколишнього світу. Результати пізнавальної та практичної діяльності людини відбиваються в одиницях (знаках) і категоріях мови. Однією з основних онтологічних та універсальних рис природної людської мови є її знаковість.

Імпліцитне звернення до поняття знаку знаходимо в працях представників різних наукових течій ще з часів античних філософів. Послідовна лінгвістична розробка питання про знакову природу мови належить швейцарському науковцю Ф. де Соссюру.

Але й наділі питання про те, що саме підпадає під поняття “мовного знаку” залишається відкритим. Існують три напрями вивчення цієї проблеми. Згідно з першим напрямком до власне мовних знаків відносяться слова, а висловлювання належать до комунікативного рівня мови (Бенвеніст Е.); представники другого – вважають повноцінним мовними знаками – висловлювання, класифікуючи слова, як часткові, або неповні одиниці (Гак В.Г.). Більшість відносить до мовних знаків різноманітні за своєю структурою одиниці (слова, словосполучення, речення). Наш інтерес до уточнення знаковості мовних одиниць викликаний особливим об’єктом дослідження – художнім порівнянням. Порівняння як “граматично оформлене зіставлення двох явищ, метою якого є виділення важливої для мовця ознаки об’єкта мовлення” [3, с.334], реалізується на мовному рівні у двох вимірах, у формі як номінативних, так і предикативних одиниць. Актуальність дослідження полягає у використанні лінгвосеміотичного підходу до вивчення компаративного тропу порівняння, як мовного знаку.

Згідно з лінгвістичною концепцією Ф. де Соссюра, знак розуміється як “поєднання акустичного образу і поняття” [4, с.99]. В прикладах, якими автор ілюструє своє розуміння поняття “знак”, виступають лише номінативні одиниці (слова).

У цьому полягає складність при тлумаченні предикативних одиниць в якості мовних знаків. Для вирішення цього протиріччя необхідно звернутись до “двопланового модусу” існування мови, “мови як системи узагальнених, потенційних знаків і моделей їх сполучуваності та мовлення як реальної форми маніфестації мови, конкретної реалізації цієї системи” [6, с.12]. Мова розуміється як система віртуальних знаків, яка актуалізується у мовленні. Вона є, з одного боку, жорстко структурованою, що забезпечує успішну комунікацію в межах мовного колективу, з іншого, більш гнучкою, що уможливорює індивідуалізацію використання мовних одиниць для вираження різноманіття думок, емоцій.

Мова обслуговує дві основні сфери людської діяльності – номінативно-класифікаційну та комунікативну і представляє собою семіотичну систему подвійного означування. Мовні знаки мають не лише системну значущість, яку вони отримують у результаті взаємодії з іншими елементами системи, а й своє значення, яке притаманне лише їм [6, с.13].

Розрізняють знаки первинного і вторинного означування. До першої групи належать повнозначні слова та словосполучення. До другої групи знаків належать висловлювання і повідомлення, які співвідносяться з ситуаціями з предметного і духовного світу людини [6, с.14]. Розрізнення видів мовного означування знайшло свій відбиток у бінарних протиставленнях: номінативні та предикативні; знаки-найменування та знаки-повідомлення (Булігіна Т.В.); часткові та повні (Гак В.Г.), знаки і семи (Прієто Л.).

Слідом за Уфимцевою А.А., ми розрізняємо одиниці мови (слова, словосполучення) і одиниці мовлення (висловлювання, речення). Номінативні одиниці, або одиниці мови позначають окремі предмети навколишнього світу, класи предметів, абстрактні поняття. Предикативні, або одиниці мовлення співвідносяться з конкретними одиничними ситуаціями. Правомірність і доцільність диференціації одиниць мови і мовлення доводить Бенвеніст Е.: “...воно (речення –П.Я.) принципово відрізняється від інших мовних одиниць. Сутність цієї відмінності полягає у тому, що речення містить знаки, але саме знаком не є. ... Речення належить мовленню ... речення є одиницею мовлення (розрядка автора – П.Я.). Речення є повною одиницею, яка має в собі одночасно і смисл, і референцію: смисл –

тому що воно несе в собі смислову інформацію, а референцію – тому що співвідноситься з відповідною ситуацією” [2, с.140].

Отже, виходячи з диференціації одиниць мови та одиниць мовлення, можна кваліфікувати художнє порівняння як знак. Послугуючись тріадою знаків Пірса Ч. “ікона-індекс-символ”, пропонуємо вивчення художнього порівняння як іконічних, індексальних і символічних знаків.

Посилаючись на твердження Пірса Ч. про іконічний знак, що “може репрезентувати свій об’єкт головним чином завдяки подібності, незалежно від засобу його існування” [5, с.77], під іконічними порівняннями ми розуміємо одиниці, в структурі яких суб’єкт і об’єкт порівняння співвідносяться на основі матеріальної, структурної або візуальної подібності. Прикладом такої іконічності є послідовність дієслів *veni, vidi, vici*, яку наводить Якобсон Р., доводячи, що “часовий порядок мовленнєвих форм має тенденцію до дзеркального відображення порядку подій у часі або степеню важливості” [7, с.107].

Ілюстративний матеріал уможливорює розрізнення іконічних порівнянь, основою яких є спільна ознака, спосіб дій або ситуація. Перенесення характеристики з однієї сутності на іншу, розуміння однієї області знань у поняттях іншої здійснюється за допомогою лінгвокогнітивної операції аналогового мапування. Диференціюють три види мапувань: атрибутивне (осмислення подібності на ознаковому рівні (*attribute mapping*)), релятивне (виділення спільних відношень та дій між сутностями (*relational mapping*)), ситуативного (проведення аналогій між спільними ознаками, діями та подіями сутностей, що репрезентують життєві ситуації (*situational mapping*)) [9, с.643-666].

Мапування в даному дослідженні розглядається як лінгвокогнітивна операція формування художнього порівняння у віршованому тексті. В основі мапування лежить осмислення одного поняття у термінах іншого в межах різних концептуальних областей знання або ж відшукування частини чи цілого в межах однієї й тієї самої концептуальної сфери на підставі їх схожості або подібності [10, с.16-24].

Атрибутивне мапування є лінгвокогнітивною операцією проектування ознак, якостей, властивостей, які притаманні сутності об’єкта будь-якого художнього порівняння на сутність суб’єкта. Такий вид мапування є найбільш простим, стійким механізмом, або лінгвокогнітивною операцією формування художнього порівняння, що спрямовує хід аналогії за чітко окресленим шляхом співвіднесення спільних ознак між сутностями художнього порівняння. Наприклад: “...*patience /Is longer than the lives of glaciers*” – “терпіння, довше за життя льодовиків” (А. Milton “*The natural history of elephants*”), “*perfect love is like a fair green plant*” – “досконале кохання, як прекрасна квітуча рослина” (А. Lampman “*The Growth of Love XI*”), “*The mystic river .../Untamable and changeable as flame*” – “таємнича річка неприборкана і мінлива, як полум’я” (С. Roberts “*Ave! (An Ode for the Shelley Centenary, 1892)*”).

У наведених рядках художнє порівняння має певну синтаксичну будову. Приклади містять конструкції з лексичною (*like, as*) або граматичною (*longer than...*) експлікацією порівняння. Але їх спільною рисою є процес проведення аналогій між суб’єктом і об’єктом на основі спільності ознаки, яка в поетичному рядку репрезентована прикметником у подвійній функції: синтаксичній – означення (*attribute*) та стилістичній – висунення: “...*with a smile as golden as the dawn*” – “з золотавою посмішкою, як зоря” (А. Lampman “*Comfort of the fields*”), “*Our thoughts as sweet and sumptuous/ as her flowers*” – “наші думки солодкі і пишні, як її квіти” (А. Lampman “*On the Companionship with Nature*”). Номінативні одиниці *golden, sweet, sumptuous* слугують ідентифікації основи порівняння, яка обмежує проведення аналогії, окреслює її хід, прокладає траєкторії інтерпретації такої дій.

Релятивне мапування – це порівняння відношень причинно-наслідкового характеру, що обумовлює наявність у сутностях суб’єкта та об’єкта компаративного блоку схожих емоцій, станів та дій. [1, с.222]. Для прикладу розглянемо рядок з вірша Ч.Робертса “*The Potato Harvest*”: “... *and the day fades out like smoke*” – “... і день зникає, як дим”. У сутності суб’єкта “*the day*” – “день” немає жодної спільної ознаки або якості, яка хоч якоюсь мірою

відповідала б ознакам сутності об'єкта порівняння “*smoke*” – “*дим*”, проте зміст цього образу є зрозумілим для сприйняття. Це досягається шляхом порівняння відчуття, що виникає у людини при спостереженні за розсмоктуванням, поступовим зникненням диму, з аналогічним відчуттям при спогляданні за плином і закінченням світлового дня, відчуття остраху, яке виникає в результаті розуміння, що все коли-небудь зникає без вороття, швидкоплинності життя, і головне усвідомлення того, що ці процеси невідконтрольні жодній людині в світі.

Ще одним прикладом такого порівняння може слугувати уривок з вірша Б. Демстера “Бабусі, що зникають” (*Disappearing grandmothers*):

*“Years later, my mother
was still wearing both their aprons,
her **wet hands** disappearing into the pockets
like **lost souls**”*

*“Багато років потому, моя матір
носила обидва їх фартухи,
її вологі руки зникали в кишенях,
як загублені душі”.*

Автор створює художній образ шляхом зближення суб'єкта й об'єкта порівняння, предмета реальної дійсності (*hands*) з абстрактним явищем (*lost soul*), на основі спільного характеру дій. Інтерпретація порівняння *руки – загублені душі*, виходячи з гетерогенності понять, віддаленості концептуальних областей їх існування, могла б бути ускладненою за відсутності дієслова *disappear* (*disappear* – 1. to go away or become **lost**; 2. to cease to exist; become extinct or **lost** [8, с.329]), яке на семантичному рівні пов'язане з прикметником *lost*. Лексичні одиниці *disappear*, *lost* з подвійною силою фокусують увагу читача (адресата) на спільності дії суб'єкта та об'єкта порівняння. Спираючись на пресупозицію читача (адресата), його знання про долю душі після припинення існування фізичної оболонки, тіла – руки матері, які зникають у кишенях фартуха уподібнюються до загублених душ, душ грішників, які згідно з тлумаченням християнської релігії, зникають у темряві пекла під землею, чекаючи на великий Божий суд.

Цілої низкою іконічних порівнянь способу дії збагачений вірш Р. Кранаха “Вивільнення сонечка” (*Releasing Ladybugs (hippodamia convergens)*):

*“...like **the sprayed leaves** I invite **them** (**ladybugs** – П.Я.) to visit
for a cool drink and an aphid lunch”*

*“...як вкрите листя рососою я запрошую їх скуштувати
охолоджений напій і тлю на сніданок”*

Подібність між листям і комахою автор вбачає у способі існування живих істот і рослин, які живуть, буяють, квітнуть лише вживаючи живильну рідину – воду.

Відсутність у наведеному прикладі іменникових одиниць *a man*, *a human being*; *ladybugs* і використання особових займенників *I*, *them* дає змогу авторові тексту не лише уникнути тавтології, а насамперед указати на належність людини і комахи до одного світу, світу живої природи.

*“When **they** (**ladybugs** – П.Я.) do take the plunge
– in my impatience I flick them from my finger –
they land like **adolescents**, on their backs
and needing a winged flurry
to right themselves”*

*“Коли вони нарешті стрибають
– нетерпляче я струшую їх з пальця –
Вони падають на спину, як підлітки
І чекають на сильний вітер, що поставить їх на ноги”*

Іконічність другого прикладу базується на подібності дій суб'єкта (*ladybugs*) та об'єкта (*adolescents*) порівняння. Кружляння сонечка на спинних крильцях викликає в уяві

читача асоціацію з вуличним танцем брейк-данс, який є поширеним серед молоді. Аналогія полягає у круговому неприродному русі комахи та елементом танцю під назвою “бекспін” (backspin), під час демонстрації якого юнак виконує кручення на спині на 360 градусів.

“At ground level they (ladybugs – П.Я.) move ahead like playfully decorated tanks.”

“По землі вони рухаються, як жартівливо розмальовані танки.”

У цьому рядку представлено неочікуване порівняння істоти (ladybug) з неістотою (tank). Підґрунтям для актуалізації візуальної подібності є спосіб пересування і наявність броньованого покриття як у комахи, так і у танка. На семантичному рівні відбувається активація таких понять, як невразливість, велика рушійна сила, всепрохідність.

Наведені приклади є не лише іконічними за своєю природою, вони є прикладом комбінованого виду, позаяк включають в себе як іконічну, так і індексальну характеристику.

Так, Ч. Пірс слідом за Аллен і Гріно стверджує, що замітники іменників (займенники) вказують на речі прямим чином і є індексальними знаками. Індокси, за Ч. Пірсом, допомагають слухачу (в нашому випадку читачу) “встановити зв’язок між своїм розумом і об’єктом” [5, с.83].

Особовий займенник вони (they) є індексом, він не називає, не описує, не надає будь-якої характеристики, а лише вказує на суб’єкт порівняння (ladybugs), тим самим надаючи можливість коректного сприйняття поетичного тексту. Використання займенника в поетичному тексті уможливлено не лише тому що референти досить експліковані, а й тому що основний смисл сконцентрований на дії (disappear, land, move ahead). Саме дієслівні одиниці дозволяють ідентифікувати смисл порівняння по відношенню до інших його елементів.

На релятивному рівні мапування в царинах сутностей, що можуть утворювати опозицію конкретне / абстрактне та навпаки, виокремлюється спільна дія, емоція або стан, які стають основою порівняння, забезпечуючи спрямований рух думки під час осмислення й інтерпретації поетичного образу.

Як свідчать приклади, художні порівняння сформовані шляхом атрибутивного та релятивного мапування мають порівняно невеликий обсяг (від одного поетичного рядка до строфи). Як правило, вони виражені словосполученням, простим або складним реченням.

Поряд із атрибутивним та релятивним видами мапування виокремлюється особливий вид аналогії між подіями та ситуаціями. Ситуативним мапуванням називається співставлення ситуацій, подій типових для суб’єкта художнього порівняння, із ситуаціями, подіями об’єкту [1, с.222-223]. Прикладом ситуативного мапування може слугувати цитата з вірша С.Болстер *“Many have written poems about blackberries”*, яке виявляється у проектуванні ситуації збирання ягід на ментальний стан людини: *“The bushes themselves ramble like a grandmother’s sentences”*. Під час збирання ягід у полі зору людини то з’являються, то зникають ягідні кущі, вони блукають навколо нас. Для того, щоб назбирати гарний ягідний врожай необхідно зосереджуватися на певному об’єкті (кущі) і обирати стиглі цілі ягоди, так само під час спілкування у літніх людей в пам’яті спливають і зникають (блукають) думки, спогади, часто не пов’язані між собою і для адекватного спілкування з оточуючими виникає потреба у ретельному і зосередженому відборі інформації, що інколи не вдається в силу фізичних вад, які виникають у похилому віці.

Таким чином, проведений аналіз доводить доцільність диференціації іконічних порівнянь за типом основи порівняння, які створюються шляхом активації лінгвокогнітивної операції аналогового мапування. Окреслена проблема не вичерпується отриманими результатами. Перспективу подальшого вивчення вбачаємо у дослідженні реалізації принципу іконічності на фонетичному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова, Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект [Рукопис]: дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 04 / Лариса Іванівна Белехова; наук. консультант д-р філол. наук проф. О.П. Воробйова. – К: КНЛУ, 2002. – 391с.

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448с.
3. Матвеева Т.В. Русский язык, культура речи, стилистика, риторика: Учебный словарь / Т.В. Матвеева. – М.: Наука, 2003. – 432с.
4. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр; под общ. ред А.А. Холодовича. – М.: Прогресс, 1977. – 696с.
5. Пирс Ч. Начала прагматизма / Чарльз Пирс; пер. с англ., предисл. В.В. Кирюшенко, М.В. Колопотина. – СПб.: Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – 352с.
6. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А Уфимцева. – М.: Едиториал УРСС, 2011. – 208с.
7. Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семиотика; под. ред. Степанова Ю.С. – М.: Радуга, 1983. – С. 102-117
8. Collins Dictionary and thesaurus / [edit. director Treffry Diana]. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2000. – 1398p.
9. Freeman M. Metaphor making meaning: Dickinson's conceptual universe / M. Freeman // Journal of Pragmatics. – 1995. – № 24. – P. 643-666.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago Univ. Press, 1980. – 242p.

УДК 81'367.4

Валентина Розгон
(Умань)

СЕМАНТИЧНО НЕПОДІЛЬНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ НОМІНАЦІЇ ЛЮДИНИ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті розглядаються семантично неподільні словосполучення східноpodільських говірок на позначення якісних ознак людини. Встановлено семантичні особливості фразеологізмів тематичного поля “Людина”.

Семантично неподільні словосполучення, фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічна номінація, ареальна фразеологія, східноpodільські говірки, тематичне поле.

This article is represented by idioms of Eastern-Podillya to indicate the qualitative characteristics of a person. Semantic peculiarities of idioms are determined in the thematic field “A Person”.

Key words: idiom, phraseological unit, phraseological nomination, areal phraseology, Eastern-Podillya dialects, thematic field.

Системне вивчення діалектних мовних засобів номінації особи (осіб) неможливе без ґрунтовного вивчення семантично неподільних словосполучень, які репрезентують національну фразеологію, виступають продуктом народного мовлення і “виникають на основі образного уявлення про дійсність, яке відображає побутово-емпіричний, історичний, духовний досвід мовного колективу, пов’язаний з його культурними традиціями” [4, с. 302].

Фразеологізми є надзвичайно оригінальним, емоційно-експресивним та влучним інструментом мовлення, що не тільки називає, але й характеризує об’єкт. Вони розглядаються як закодовані у відносно стійких за своєю структурою й семантикою мовних одиницях. Семантична цілісність фразеологізмів зумовлюється її фразеологічним значенням, яке закріплюється за всім компонентним складом одиниці й виникає через деактуалізацію компонентів. Специфіка фразеологічних одиниць, на відміну від лексичних, полягає саме в тому, що вони як мовні засоби вторинної номінації не тільки називають, а й дають предмету оцінку, виділяючи найхарактерніші ознаки, властивості, риси тощо через суб’єктивно-модальну позицію мовця. Основна функція фразеологізму – образно-емоційна характеристика фрагменту дійсності, слова – номінативна. Фразеологізми співвідносні з лексичними одиницями і за певної комунікативної ситуації можуть заступати їх,

маніфестуючи наявність синонімічних відношень (*схожий – як з ока випав – як викопаний – як дві (три) краплі води; бідний – голий, як бубон – голий як турецький святий – як церковна миша – як мак начетверо; сумний – як (мов) (чорна (грозова)) хмара (туча) – як у воду опущений – як у воді намочений – як водою облитий та ін.*).

Загальною рисою фразеологізмів мови є те, що вони – знаки антропометричні, оскільки кваліфікація об'єкта дійсності, названого фразеологічною одиницею, завжди співвідноситься з властивостями людини. І, напевно, тому переважна більшість фразеологізмів зосереджена на характеристиці особи, на подіях, пов'язаних з національним виявленням цих властивостей у поведінці, у ментальності, почуттях, соціальному стані тощо. “Людина – це найбільш важливий і водночас найбільш “багатоаспектний” об'єкт дійсності” [2, с. 210]. І ця багатоаспектність пов'язана з тим, що “людина мислиться у мовній картині світу ... перш за все як динамічна, активна істота” [1, с. 39]. Об'єктивація у фразеологізмі почуттів, думок, настроїв, уявлень, внутрішніх переживань виходить на передній план, вибудовує безкінечність фразеоструктур, мікроструктур, пронизує не тільки поверхневий рівень духовного життя людини, а й проникає в глибину сенсорних відчуттів, вибудовує її менталітет, прагматичне поле. Фразеотворча система стає виявом глибинної діяльності духу, активізуючи попередній досвід людини [7, с. 44].

Останнім часом активізувалися дослідження діалектної фразеології як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності й відбиття фактора суб'єктивності в мові, про що свідчать праці Л. Авксентьева, М. Алефіренка, А. Івченка, В. Леснової, М. Олійник, Ю. Прадіда, В. Ужченка, Д. Ужченка Н. Щербакової, Р. Ярцева та ін.

Однак сьогодні ще не можна однозначно стверджувати про достатнє вивчення фразеології як східноподільського континууму, так й українського загалом.

Важливість вивчення різних аспектів ареальної фразеології окремих говірок є очевидною, оскільки це сприятиме дослідженню українського діалектного континууму й відродженню усного емоційно-образного мовлення, допоможе простежити зв'язки національної фразеології у східнослов'янському та слов'янському мегаконтинуумі.

Дослідження фразеологічної номінації людини у східноподільських говірках у світлі сучасного розуміння природи і сутності фразеологічних одиниць мови є метою статті.

Матеріалом дослідження стали фразеологізми, зафіксовані у говірковому мовленні жителів Христинівського району.

Фразеологічні одиниці досліджуваних говірок використовуються для різнопланової характеристики людини, зокрема, семантично неподільні словосполучення виступають засобом номінації розумових здібностей, вікових особливостей, рис характеру, вдачі, моральних якостей, зовнішнього вигляду, фізіологічних властивостей тощо.

Досліджуваний матеріал засвідчує про значну перевагу фразеологізмів з пейоративною семантикою, що зумовлюється особливостями сприйняття людиною навколишнього світу, і відповідає загальній тенденції функціонування ареальної фразеології.

Серед фразеологізмів, що вживаються для номінації розумових здібностей людини, найбільшою активністю характеризуються одиниці, що репрезентують семантику “дурний”, наприклад: *не всі вдома, без клепки (одної) в голові, Валік ліщинівський (ліщиновський), як пень (пеньок), дурний як сало без хліба, як сало без хліба, як сніп дурний, дурний як теля, має курячі мозги, вавка в голові, без тями, без мозгів, клямка впала, не має голови на плечах, не дав Бог розуму, слабкий на голову, не варить в голові*. Семантично протиставляються їм фразеологізми, що характеризують розважливу людину, яка має освіту, посідає певне місце у суспільстві, добре поводиться, чемна: *вибився (вибилася) в люди, став (стала) людиною, має голову (на плечах), світла голова, голова варить*.

Особливої уваги заслуговують фразеологічні одиниці, які вживаються в мовленні на позначення відношення людини до праці, до якої по-особливому ставляться сільські жителі. Працьовиту людину характеризують такі фразеологізми: *як віл (працює), зрання до смеркання не розгинає спину, зранку до вечора спину не розгинає, як бджілка, спину не розгинає, з дня в день трудиться, голову не піднімає*. Семантично протилежними виступають

фразеологізми *за холодну воду не береться (не візьметься), лежить зранку до вечора, в стелю плює, горобцям дулі дає (цілими днями)*. Фразеологічні одиниці, які вживаються на позначення ледачої людини, відзначаються в усному мовленні особливою інтонацією, за допомогою якої підкреслюється зневага до подібної категорії людей, засудження їхньої поведінки, способу життя.

Вікові особливості особи репрезентовано у східноподільських говірках фразеологізмами *молоко на губах не обсохло, молоде та зелене – “молодий”; старий як пеньок, аж тирса сиплеться, старий лис, стара лисиця, стара карга, старий чорт – “старий”*.

Особливості характеру особи мовці визначають за допомогою активновживаних у говірковому мовленні синонімічних фразеологічних одиниць. Так, семантичний ряд “впертий” репрезентують фразеологізми *як бик, як осел, хоч кіл (кілля) теши на голові, як баран, з місця не ступить, на копійку не поступиться, стовпом стоїть, як стовп*; семантичний ряд “хитрий” – *як лисиця, як лис, Лис Микита*; “скупий” – *снігу зимою не випросиш, снігу зимою не дасть, на копійку не поступиться, як собака на сні*; “добрий” – *хоч до рани прикладай, з душею, в Бога вірує*; “боязкий” – *як заєць, заяча душа, заяча кров*; “байдужий” – *ні риба ні м'ясо, ні те ні се, і за вухом не свербить, і вухом не веде*; “жорстокий” – *як гестаповець, як собака кидається, як пантера*; “сердитий” – *як сич (надувся), як середа на п'ятницю, дивиться боком, дивиться вовком, дивиться спідлоба, брови нахмурились, з очей іскри летять, як собака (кидається)*.

Фізіологічні особливості людини мовці передають невеликою кількістю фразеологізмів з виразною експресивністю, наприклад: “вродливий” – *хоч (з лиця) води напийся, хоч з лиця воду пий*; “високий” – *як тичка, як дишло, як стропило, до бантини достає*; “худий” – *наче з хреста знятий, одні кістки (кості), ребра знати, ребра видно, ребрами світить, аж світиться, хоч кирпичі (цеглу) до нього прив'яжуй, хоч анатомію вивчай*; “товстий” – *як свиня, як кабан, як корова, у двері не пролазить, гудзики не сходяться, шириший як довший, аж тріщить (репає), аж тріщить все на ньому*; “голодний” – *вола (вовка, собаку) з'їв би, кишки марши грають, живіт присох до спини, тріски в роті не мав (мала)*.

На позначення щасливої людини зафіксовано вживання кількох фразеологізмів, зокрема: *у сорочці родився, Бог щастя дав, як у Бога за дверима (за пазухою), живе як вареник у маслі*.

Людину, яка потрапила під дощ, представлено фразеологізмами, що входять до семантичного ряду “мокрый” – *до нитки (до ниточки, до рубчика), як хлюц, як (мокра) курка, сухого місця не має (не лишилося)*.

Синонімічні фразеологізми з посиленою експресією *як свиня, як чорт, наче з комина, тільки очі блищать, по самі (самісінькі) вуха, очей не видно* входять до семантичного ряду “брудний” і часто функціонують у говірковому мовленні, підсилюючи лексичні одиниці, якими називають особу, що має неохайний вигляд.

Соціальний стан людини представлено кількома семантичними рядами, зокрема, “бідний” – *як церковна миша (миша), ні кола ні двора, вітер у кишенях, без роду і плем'я, одна сорочка, грошей кіт наплакав, гол як сокол, не має куска хліба*; “багатий” – *грошей кури не клюють, гроші лопатою горне (загрібає), живе як у Бога за дверима (за пазухою), живе як вареник у маслі, живе на широку ногу*.

Активним вживанням у мовленні відзначаються фразеологічні одиниці семантичного ряду “п'яний” – *лика не в'яже, іде в три дорозі (дороги), дим і нитка, язик не повертається, у двері (фіртку) не попадає, на ногах не стоїть, ледве на ногах тримається, рачки лізе*.

Досить часто мовці називають зовнішні ознаки (як правило, дітей) за допомогою фразеологізмів *викапаний батько (дід); пішов (пішла) у матір (у бабу); кістки позбирав, як з ока випав* підкреслюючи схожість з відповідним об'єктом.

Вибір мовцем фразеологізму з ряду семантично співвідносних має суб'єктивний характер і залежить від певних чинників, зокрема, мовної свідомості діалектоносія,

морально-етичних норм, ставлення до денотата, комунікативної ситуації та ін. Однак найчастіше мовець використовує в усному мовленні, особливо, коли характеризує денотата опосередковано, фразеологізми негативної семантики, про що свідчать інформатори.

В обстежених говірках фразеологізми функціонують в усному мовленні як своєрідні синонімічні одиниці до однослівних лексичних найменувань, однак вони характеризуються більш вираженим емоційно-експресивним забарвленням.

Досліджувані ареальні фразеологізми утворюють досить чисельну групу одиниць, що належить до тематичного поля “Людина” і характеризуються різною структурою та емоційно-експресивним забарвленням. Предметом подальших досліджень можуть стати інші тематичні групи фразеологізмів східнопопулярських говірок. Особливої уваги заслуговує також моделювання ареальної фразеології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С.37 – 67.
2. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов: Світ, 1997. – 392 с.
3. Леснова В. В. Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках: монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 193с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты / В. Н. Телия. – М.: Шк. “Языки русской культуры”, 1996. – 288с.
5. Ужченко В.Д. українська фразеологія / В.Д. Ужченко, Л.Г. Авксентьев. – Х.: Основа, 1990. – 167с.
6. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко. – К.: Радянська школа, 1988. – 278с.
7. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494с.

УДК 81'373.611

Ольга Ситенко
(Горлівка)

ДЕМІНУТИВНІ ІМЕННИКОВІ ПОХІДНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджено специфіку структурних та функціонально-семантичних особливостей демінутивних похідних одиниць на матеріалі різноструктурних мов (української й англійської); розглянуто структуру категорійної семантики демінутивності; проаналізовано словотвірні чинники категорії демінутивності та продуктивність словотвірних засобів творення демінутивних одиниць.

Ключові слова: демінутивність, фундаментальні та периферійні семантичні ознаки, синтетична форма, аналітична форма, похідне слово.

The article deals with the structure of the categorical semantics of diminutiveness. The stress is made on the finding out of the markers of diminutiveness on the morphological language layer in the languages with different grammatical structures (Ukrainian and English). It also explores the core and peripheral semantic peculiarities of the languages, gives the complex analyses of diminutive noun derivatives.

Key words: diminutiveness, core and peripheral semantic peculiarities, synthetic form, analytical form, derivative, functional-semantic paradigm, function.

Спектр категорійної семантики демінутивності, особливості її вияву вимагають зіставного аналізу як у споріднених, так і неспоріднених мовах, зокрема української й англійської, для визначення регулярності/нерегулярності певних засобів реалізації тієї чи іншої семантики та встановлення специфіки градування такої семантики, наявності засобів імплікованої модифікації категорійної семантики демінутивності, що актуалізує проблему адекватного її відтворення спеціалізованими/неспеціалізованими засобами української та англійської мов. Вищевикладене підтверджує актуальність такого аналізу категорійної семантики демінутивності, що в обох мовах репрезентується широким спектром експлікативних та імплікативних засобів, аналіз яких є предметом дослідження.

Мета статті – комплексно проаналізувати функціонально-семантичний діапазон форм демінутивності та визначити відповідні словотвірні засоби її вираження в українській та англійській мовах. Це детермінує розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати та систематизувати термінологічний апарат загальнотеоретичного розгляду категорії демінутивності; 2) з'ясувати статус категорії демінутивності в системі граматичних категорій; 3) виявити особливості парадигматичної структури категорії демінутивності в українській та англійській мовах; 4) описати морфологічні іменникові засоби вираження категорії демінутивності на матеріалі досліджуваних мов; 5) простежити продуктивність словотвірних засобів творення демінутивних іменникових похідних форм у кожній із мов; 6) визначити спільні та відмінні риси у структурнотвірному вимірі; 7) виявити функціонально-стилістичні особливості форм демінутивності в аналізованих мовах.

Демінутивність належить до універсально-типологічних явищ, оскільки в самій людській природі закладена потреба диференціювати ставлення до певної особи, предмета чи явища, висловлювати власну емоційно-експресивну оцінку до учасника/неучасника комунікативно-мовленнєвого акту. Демінутивність може бути кваліфікована як системно-мовне явище, оскільки на окремих мовних ярусах (лексичних, синтаксичних, морфологічних, словотвірних) уже закріпилися певні засоби для регулярної її реалізації.

Вивчення демінутивного словотвору має тривалу історію. У “Словнику давньоруської мови” І. Срезневського зменшені утворення фіксуються у пам'ятках ділової давньоруської мови ще з XI ст., де домінувальними є аналітичні форми, а з XVI ст. у пам'ятках української та російської мов зустрічаються зменшені утворення II ступеня, та саме з цього часу простежується регулярне вживання аналітичних та синтетичних форм демінутивного ступенювання [7]. Стародавній період германських мов характеризується бідністю демінутивних утворень, перші з яких фіксуються XII ст., при цьому синтетична система категорії демінутивності ще не сформувалася і, на відміну від аналітичних форм, кількість яких постійно зростає, не є продуктивною. Лише у першій половині XIX ст. синтетичні форми демінутивності відносно активно стали використовуватися у літературних творах як засіб інтенсифікації демінутивної ознаки. У творах початку XX ст. кількість синтетичних форм демінутивної ознаки досягає свого апогею, а потім зменшується, і вже у текстах 90-х років XX ст. їх майже неможливо вичленувати. Все це пояснюється тим, що англійська мова – “мова слабофлективна” [1, с. 140], й афіксація у ній не домінує.

Отже, категорія демінутивності як категорія мови та мислення зафіксована ще у перших письмових пам'ятках слов'янських та германських мов [7]. Це свідчить про те, що поняття еталона і порівняння з ним в акті номінації градуйованих ознак існували ще у свідомості давніх людей – носіїв різноструктурних мов.

Відтоді демінутивні утворення були предметом досліджень багатьох мовознавців, зокрема К. Аксакова, Л. Булаховського, В. Виноградова, І. Вихованця, М. Жовтобрюха, О. Єсперсена, М. Кравченко, М. Ломоносова, С. Плямоватої та ін. У чисельних філософських та лінгвістичних працях, присвячених опису демінутивності, ця категорія визначається як основоположна, що кваліфікує будь-яку сторону предмета, процесу пізнання, та постає цілісною їхньою ознакою у процесі порівняння з іншими предметами [8, с. 76].

Терміном “демінутив” кваліфікуються зменшені слова, змістова структура яких репрезентує, як зазначає А. Макарова, “своєрідний семантичний синтез, що інтегрує

одночасно значення розмірної ознаки об'єктивно існуючих предметів та емоційно-оцінного відношення до них з боку мовця" [5, с. 24]. Етимологічно слово "демінутив" має латинське коріння та перекладається як зменшеність, а демінутиви відповідно трактуються як зменшувальні похідні. В. Русанівський в енциклопедії української мови кваліфікує демінутиви як похідні іменники, що виражають значення зменшеності, яке здебільшого супроводжує ще і значення суб'єктивної оцінки (позитивної або негативної) [6, с. 189]. Але демінутивність не вичерпується вираженням лише зменшеної та суб'єктивної оцінки, вона значно ширше "охоплює ще й поняття про зменшену, знижену якість предметів, істот чи явищ... Як реальна зменшеність тлумачиться й неповнота вияву ознаки предмета чи явища" [4, с. 117]. У межах значення об'єктивної зменшеності слід також виокремлювати значення недорослості, яке є різновидом значення об'єктивної зменшеності, оскільки вказує на малих тварин, птахів, комах тощо, які ще не досягли дорослого віку.

Діапазон відтінків категорії демінутивності української та англійської мов досить широкий – від вказівки на зменшеність розміру, ваги, віку, об'єму; від захоплення, співчуття, лагідності до несуттєвості, зневаги, іронії, сарказму тощо. Ці та інші відтінки значень виявляються у широкому чи вузькому контексті, який дозволяє, хоч і не завжди до кінця, розмежовувати значення зменшеності та емоційності, що часто дуже тісно переплітаються.

Досліджуючи структурні характеристики категорії демінутивності, слід зауважити, що її словотвірна специфіка визначається наявністю словотвірних афіксів, які передають модифікацію ознаки. Синтетичні зменшено-оцінні форми утворюють парадигматичний ряд категорії демінутивності. Ці форми репрезентовані суфіксальними морфемами, що у своєму розвитку набули певної семантики, та приєднуючись до основи, відповідно змінюють її значення.

Одним із об'єктивних критеріїв виміру рівня демінутивності мови виступає квантитативне співвідношення демінутивних суфіксів. Це співвідношення для іменникових утворень української та англійської мов становить 54:16, що свідчить про досить обмежене використання суфіксальних морфем германськими мовами для оформлення демінутивних похідних, та мотивується аналітизмом граматичного ладу германських мов [1, с. 140].

Українська мова нараховує 54 демінутивні іменникові суфікси, причому за кожним родом іменників закріплені в абсолютній більшості випадків певні суфікси. Зокрема для жіночого роду: *-к-, -очк-, -ечк-, -оньк-, -еньк-, -ин-, -иц-, -ун- (-юн-), -ус-, -ц-*; для чоловічого: *-ок-, -очок-, -ичок-, -(ч)ик-, -ец-, -еньк-, -к-, -ус-*; для середнього: *-к-, -ц-, -чк-, -очк-* та ін. Переважна кількість українських демінутивних суфіксів є продуктивними, поліфункціональними, фриквентативними та градуальними. Продуктивність демінутивних суфіксів у межах різних класів неоднакова. Найбільші дериваційні можливості вони виявляють у сферах іменника, прикметника та прислівника, найменші – у межах числівника, займенника, дієслова та вигука.

В англійській мові серед іменникових суфіксів лише *-et, -ette, -y, -let, -ling* та *-ule* вважаються відносно фриквентативними, а продуктивними – *-y, -let* та *-ling*. Словотвірній системі категорії демінутивності властива певна група кореляційних афіксів, за якими співвідносяться українська та англійська мови. До послідовно корелятивних належать групи іменникових суфіксів: укр. *-ок(∅), -ик(∅), -чик(∅), -к-, -ин-, -ц-, -ен-, -инк- ↔* англ. *-et, -ette, -let, -ling, -y (-ie, -ey), -ock, -in, -ule, -cule*; укр. *-очок(∅), -ечок(∅), -очк-, -ечк-, -оньк-, -еньк-, -ичк-, -ечк-, -ець ↔* англ. *-ee, -et, -ette, -y, -ling, -erel, -een, -in, -let*; укр. *-ус-, -ун-, -оньк-, -еньк-, -иц-, -ичк-, -к-, -ечк- ↔* англ. *-et, -ette, -y, -let, -ling*.

Частиномовна фриквентативність використання суфіксальних форм демінутивних утворень в українській та англійській мовах відносно ідентична: пріоритет закріплений за іменниковими формами. Слов'янським мовам властива більша міжкласність форм демінутивних похідних.

Залежно від семантики основи та приєднуваного суфікса, а також залежно від контексту, іменникові утворення англійської та української мов із демінутивними суфіксами можуть набувати різних семантичних відтінків значення, що переважно збігаються в

досліджуваних мовах. Так, іменники англійської мови з демінутивними суфіксами *-et, -ette, -let, -ling, -y (-ie, -ey)* мають відповідники серед іменників української мови з суфіксами, що характеризуються високим ступенем продуктивності: *-к(а), -ок, -еньк(а), -ечк, -оньк(а), -ичок, -очок, -чик, -ець, -ун(я)* тощо. Ці суфікси передають фактично спільні семантичні значення:

1) значення зменшеності: англ. *oakling* – укр. *дубок*; англ. *ashling* – укр. *ясенюк*; англ. *booklet* – укр. *книжечка*; англ. *statuette* – укр. *статуетка*; 2) значення пестливості (у словах на позначення загальних назв осіб та осіб, переважно дорослих, які мають родинні зв'язки): англ. *granny* – укр. *бабуся*; англ. *dovie* – укр. *голубонько, голубчик, любка, любчик*; 3) значення зменшеності і пестливості (у назвах живих істот: дітей, тварин, птахів): англ. *froggy* – укр. *жабонька*; англ. *frogling* – укр. *жабенятко*; 4) значення зменшеності та презирливості симультанно: англ. *kinglet, kingling* – укр. *царьок, корольок*; англ. *lording* – укр. *лордик* тощо.

Отже, значеннєві відтінки зменшеності/емоційності передають фактично ті ж самі суфікси, семантику яких детермінують основа, з якою поєднується суфікс, та контекстуальне оточення. В українській мові значення зменшеності переважно передають суфікси: *-ок(ø), -ик(ø), -чик(ø), -к(а), -ин(а), -ц(е), -ен(я), -инк(а), -ичок(ø)*: *ямка, горішок, хутирець, хустинка*; зменшеності-емоційності: *-очок(ø), -ечок(ø), -очк(а), -ечк(а), -оньк(а), -еньк(а), -ичк(а), -ечк(о), -очк(о), -ець(ø)*: *голубочок, тиночок, камінчик, бджілочка, невістонька*; значення емоційності (пестливості/негативності) виражають суфікси: *-ус(я), -ун(я), -оньк(а), -еньк(а), -иц(а), -ичк(а), -к(о), -ечк(о)*: *матуся, бідонька, масельце, п'яничка, брехунець, поетик*. Наприклад, *Школа з своїм маленьким садком та подвір'ям, що була така сонна та смутна влітку, знов прокинулася, одмолоділа* (Васильченко С., Неслухняний глечик); *Івашко нахмурих брівки, ще й ручечкою собі свариться* (Васильченко С., Неслухняний глечик).

В англійській мові найчастіше значення зменшеності/пестливості виражають суфікси: *-y, -ey, -ie (poorie, auntie), -ling (doveling, calfling), -et (moppet, poppet), -ock (kittock), -kin (babykin, ladykin)*; для передачі негативного відтінку використовуються переважно такі суфікси: *-ling (kingling, lordling), -let (kinglet, princelet), -kin (princekin)*. Для передачі пестливості або презирливості ці суфікси зазвичай додаються до анімативних іменників та широко виявляють свої семантичні відтінки у прямій мові при звертанні: *Come along, prettykin, or I might be tempted to kiss you again* (Maugham W. S., Selected Short Stories); *You stinking puppy! he exclaimed. You miserable little whelp* (Voinich E. D., The Gadfly).

Суттєво відрізняє демінутивну суфіксальну систему англійської мови від української неможливість співвіднесення англійських суфіксів з граматичними родами іменників, оскільки в англійській мові не існує самої граматичної категорії роду, що “цілком відповідає типології її (мови – О. С.) структури, де категорія граматичного роду відсутня” [1, с. 212]. Унаслідок відсутності в англійській мові граматичної категорії роду недорослі особи людей та тварин не мають гендерної ідентифікації: *duckling, lionet, child, kid* тощо; українські демінутиви на позначення недорослих осіб належать переважно до середнього роду: *їжаченя, каченя, левеня, дитинча* тощо.

У зв'язку з цим в англійській мові той самий суфікс приєднується до іменників на позначення істот як чоловічої, так і жіночої статі: англ. *granny, daddy, hubby, childie, lassie, laddie*. Цю саму функцію, однак значно рідше, в англійській мові також виконують суфікси *-een* та *-kin*: *girleen, babykin*. Функціонально цим суфіксам відповідають українські: *-очк(а), -оньк(а), -ик(ø), -ус(я)* та ін.

Для сучасної англійської мови характерні утворення першого ступеня демінутивності, зафіксовано лише кілька лексем в англійській мові з відтінком пестливості другого ступеня (*nanny, mummy, daddy*) [2, с. 83]. До основи твірного слова в англійській мові може приєднуватися лише один суфікс, тоді як в українській мові спостерігається градаційне нарощування міноративного суфікса: укр. *мати – матінка – матіночка* тощо. Визначення ступеня ознаки залежить від кількості суфіксів, що створюють демінутивне значення слова: “чим більше демінутивних суфіксів приєднується до тієї самої основи, тим багатша його сема демінутивності” [2, с. 432]. В українській мові до основи іменника може приєднуватись від одного до трьох демінутивних суфіксів. Відповідно, демінутивність може визначатися

трьома ступенями: *хатина* – *хатинка* – *хатиночка* – *хатинонька* тощо. З приєднанням демінутивних суфіксів до основи лексеми значення здрібнілості послаблюється або зовсім зникає, тоді як емоційний відтінок стає домінуючим.

Такі утворення здебільшого зустрічаються у просторічній мові, увиразнюючи її експресивність. Експресивне навантаження в іменниках 2-го та 3-го ступенів творення інтенсифікується внаслідок того, що нововведений до його складу суфікс інтегрує новий відтінок експресії. В англійській мові суфікси 2-го ступеня демінутивності зустрічаються дуже рідко: *mannikin*, *lassiock*, *doorikin* [9]. На відміну від української мови, в англійській до іменникової основи приєднується переважно лише один суфікс, а різні ступені демінутивного значення передаються здебільшого лексико-синтаксичними засобами, серед яких превалюють прикметникові лексеми типу *little*, *small* тощо. Вони надають іменникам пестливого відтінку: англ. *a small oak* – укр. *дубок* (*невеликий дуб*), *a little oak* – укр. *дубок*, *дубочок*, англ. *a small little oak* – укр. *дубочечок*. Треба зазначити, що відсутність словозмін англійських прикметників не забезпечує повну передачу всіх тих градуальних відтінків, що виражаються синтетичними формами кореспондувальних даним значенням прикметників та іменників в українській мові: укр. *мала дитина* – *маленька дитинка* – *малесенька дитинонька*.

Незважаючи на широке використання афіксації для вираження демінутивності в англійській мові, квантитативні та фриквентативні показники використання цих форм на позначення зменшеності-емоційності досить обмежені в сучасній англійській мові на противагу українській. Уживання морфологічних зменшувальних форм значно звузилося за останній період розвитку англійської мови. Українська мова характеризується не тільки значно більшою кількістю зменшено-емоційних суфіксів, а й послідовною диференціацією їхніх значень. Так, в українській мові існує ціла система демінутивних суфіксів на позначення осіб, спеціальні суфікси, що позначають різноманітні відтінки зменшеності, пестливості, неповноти вияву ознаки, негації, іронії тощо. Суфікси германських мов також використовуються для утворення нових лексем, однак для поповнення словникового складу мов суфіксація відіграє значно меншу роль та не має такої чіткої семантичної диференціації та градації. Англійська мова значно менше забезпечена синтетичними засобами словотвору демінутивних форм порівняно з українською мовою.

Отже, афіксальне словотворення не є продуктивним типом словотвору в англійській мові, на відміну від української, де спектр словотвірних засобів дуже широкий та різноманітний, а такі похідні стають важливим джерелом збагачення лексичного складу мови. Перш за все це пов'язано з граматичним ладом досліджуваних мов: українська мова належить до синтетичних мов, для яких характерний морфологічний спосіб творення слів, тоді як англійська мова є аналітичною зі значно менш розгалуженою системою афіксів, тоді як саме афікси здатні до відтворення більшої кількості похідних форм, а відповідно, і значень та їхніх найменших відтінків.

Перспективним аспектом у дослідженні категорії демінутивності є аналіз демінутивних утворень на усіх мовних рівнях у контрастивному вимірі на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов, зокрема української та англійської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / Владимир Дмитриевич Аракин. – М.: Физматлит, 2000. – 256 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Корунець Л. І. Категорія демінутивності в англійській та українській мовах / Л. І. Корунець // Мовознавство. – 1981. – № 4. – С. 81–85.
4. Кравченко М. В. Зменшено-емоційні іменники в сучасній українській мові / М. В. Кравченко // Словотвірна структура слова. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 109–189.

5. Макарова А. И. Именная деминутивная система молдавского языка (деривация): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.661 "Языки народов СССР" (молдавский язык) / А. И. Макарова. – Кишинев, 1970. – 27 с.
6. Русанівський В. М. та ін. Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. – К.: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2000. – 820 с.
7. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка: в 3 т. / Измаил Иванович Срезневский. – М.: Книга, 1989. – Т. 1. – Ч. 2: Е – К. – 1469 с.
8. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство: аспекты психолингвистического анализа / Ревекка Марковна Фрумкина. – М.: Наука, 1984. – 302 с.
9. Longman Dictionary of Comprehensive English. – London: Longman Dictionaries, 1995. – 1668 p.

УДК 811.111'06'367.625'272

Ксенія Трикоз
(Запоріжжя)**ДІЄСЛОВА АКВАРУХУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Стаття присвячена проблемі класифікації дієслів, які позначають рух людини або предмета у водному просторі, а також рух водного простору.

Ключові слова: водний простір, акварух, семантика, метафора.

The article is dedicated to the problem of classification of the verbs, which denote the motion of human being or object in the water space and also water space motion.

Key words: water space, aquamation, semantics, metaphor.

Система просторових уявлень є одним з фундаментальних фрагментів будь-якої картину світу тієї чи іншої культури. Водний простір являється важливим елементом просторової моделі світу. Одним із засобів актуалізації простору являються дієслова [1]. До цього часу не було спеціального детального дослідження дієслів руху у водному просторі на матеріалі англійської мови [1, с. 106].

Мета нашої статті: класифікувати дієслова, які позначають рух об'єкта / суб'єкта у водному просторі та рух водного простору (*aquamation verbs*). Для досягнення мети були встановлені наступні **завдання**: виділити дієслова, які позначають рух у водному просторі та рух водного простору; встановити семантичні параметри та лексико-семантичні групи дієслів акваруху; визначити семи дієслів, які слугують основою метафоризації.

У результаті аналізу словників англійської мови, художньої літератури (список лексикографічних джерел наведений у кінці роботи) було виділено 260 дієслів, які виражають рух об'єкта / суб'єкта у водному просторі (170), а також рух водного простору (90).

Дослідники зауважують, що рух об'єкта / суб'єкта у водному просторі відрізняється від багатьох інших видів руху завдяки протиставленню активності та пасивності [1, с.30]. Ця опозиція закріплена в мові на лексичному рівні. Рух людини у водному просторі є активним. Під активністю ми розуміємо зусилля для руху у воді. Рух предмета, в свою чергу, є пасивним, він припускає переміщення об'єкта за рахунок руху водного простору (наприклад, за течією, малорухомість на поверхні води).

Але поряд з очевидно активним і пасивним рухом у водному просторі проміжне місце займає опосередковане переміщення людей з використанням водних транспортних засобів. Воно може усвідомлюватися і як різновид активного плавання (транспортний засіб керується людиною), і як різновид пасивного плавання (транспортний засіб є неживим, а отже предметом, який використовує силу течії або вітру в якості рушійної).

З урахуванням опозиції активність / пасивність досліджуваний матеріал дає нам змогу виділити наступні *семантичні параметри* як найбільш релевантні для способу переміщення і знаходження у воді:

- 1) параметри активного плавання (вміння людини плавати, рух людини під водою, рух у певному напрямку або без нього);
- 2) параметри пасивного плавання (рух водного простору, здатність предмету залишатися на поверхні води, впливання предмету на поверхню);
- 3) параметри плавання на транспортних засобах (керований рух водного транспортного засобу, некерований рух).

Отже дієслова, які виражають рух об'єкту / суб'єкту у водному просторі а також рух водного простору, можна поділити на наступні лексико-семантичні групи:

1) активний рух людини у водному просторі:

- самостійне плавання: *swim*. Тут необхідно зазначити, що такий тип руху має значну кількість видів та стилів, що закріплено на лексичному рівні: *crawl, backstroke, breaststroke, butterfly stroke, combat sidestroke, dog paddle, eggbeater kick, flutter kick, swim free Colchian, swim freestyle, front crawl, swim Georgian, swim medley, sidestroke, streamline, tread water, trudgen*. Така різноманітність стилів та видів руху у водному просторі свідчить про актуальність такого виду руху у просторі в цілому, а також характеризує носіїв мови як активних учасників процесу плавання;
- плавання у певному одязі або без нього: *skinny-dip*;
- рух відносно водної поверхні:

а) рух по водній поверхні: *be buoyed up, float, skim, ride, glide, slip, along waft, water-ski, surf*;

б) занурення у водний простір: *immerse, steep in, soak, douse, dive, plunge, sound, submerge, go underwater, go deep, descend, fall, nose-dive, dip, swoop, pitch, lurch, leap, dart, dunk, sink, go down, hit bottom, become submerged, to be engulfed, souse, douse, mire, drown, go under, sink, descend to Davy Jones' locker, perish at sea, descend to a watery grave*;

в) спливання на водну поверхню: *emerge, disembogue, come out*;

г) рух під водною поверхнею: *snorkel, scuba-dive*;

2) рух людини у водному просторі на транспортному засобі: *sail, motorboat, hydroplane, ship, ferry, freight, barge, boat, cruise, yacht, ride the sea or waves, plow the waves, traverse the seas or ocean or water, ride the bounding main*. В цій групі дієслів можна виділити такі підгрупи:

- позначення початку руху: *raise or hoist the blue peter; put off, shove off, push off, take off, set out, embark on a cruise or voyage, go down to the sea, ship out*;
- швидкість руху: *sweep, glissade, glide, slide*;
- керований рух: *navigate, pilot, steer, skipper, con, plot the course, cruise, sail, yacht, circumnavigate, coast*;
- некерований рух / за рахунок руху водного простору: *drift, move with the wind, go with the wind, go with the tide, go with the current*;
- рух людини із застосуванням фізичної активності: *scull, paddle, row, oar, canoe, kayak, ply with the oars, punt*;

3) специфічні дії людини у водному просторі: *soak, bathe, swash, wash, slosh, splash, play in the water, dabble, slop*;

4) рух водного простору: *run, stream, move, trickle, rush, cascade, fall, turn spread, flux, go, float*. Дану лексико-семантичну групу дієслів можна поділити на наступні підгрупи:

- зміна параметричних властивостей водного простору (збільшення): *flood, overflow, break the bounds, surge, swell, deluge, inundate, pour over, submerge, cover, bury, drown, overwhelm, bog down, mire down, swamp, brim over* та зменшення: *ebb, flow back*;

- направлена траєкторія руху водного простору: *pour forth, disemboque, debouch, follow, originate, begin, come from, start, outflow, spring, origin, begin*;
- стрімкість руху: *gush, surge, swell, spout, spurt, jet, flush*;
- рух водної поверхні: *ripple, chop, rip, wave, undulate, purl, ruffle, lap, swash, wash, slap, splash, plash, curl, dimple, fret, cockle, spume*;
- вертикальний рух: *spray, fountain*.

Семантичні параметри та окремі семи дієслів акваруху являються основою метафоричного переносу, тобто осмислення непросторових сфер у просторових термінах. Детальний аналіз всіх дієслів виходить за рамки нашого дослідження. Наведемо приклади переносного вживання деяких дієслів акваруху: *swim, sail, float, surf, dive, drift, stream, flood, ripple*.

Переносне вживання дієслова *swim* пов'язано з ідеєю руху суб'єкта у певному середовищі за аналогією руху у водному просторі: “*Others have dabbled in general insurance, though most have preferred to swim in the safer waters of life insurance*” [24, p. 56]. Рух в даному випадку являється активною дією, яка необхідна для успіху / виживання: “*Participants may swim faster or indeed may sink, much depends on the willingness and abilities of firms to adjust to the increase in competition*” [16, p. 7].

Опозиція “*swim or sink*” або “*swim or die*” підкреслює важливість активного руху людини у тій чи іншій ситуації, тобто виражає спонукання до найактивніших дій: “*The great thing about the business is how Darwinian it is. We have to swim or die – if you are found wanting over a period of time, you've either got to change what you're doing or find something else to do*” [21, e-doc.]. Рух людини (дії у певній ситуації) може мати і нейтральну оцінку: “*Wrong again, I realized, of course Oscar Wilde wouldn't swim with the immigrant masses*” [18, p. 94]. *Swim* виражає переміщення або взаємодію з іншими людьми.

Наступне переносне значення ґрунтується на ознаці занурення у певний емоційний стан: “*We need not only to be able to swim in a sea of uncertainty but also to resist panic when we get out of our depth*” [22, p. 35] або фінансовий стан людини: *swim in money, swim in luxury* і т.д.

Метафоризація дієслова *sail* пов'язана з особливостями руху водного транспортного засобу у водному просторі: *плавність, безперешкодність*. Найчастотніший перенос “рух у водному просторі – рух у повітрі”: “*Gold-edged clouds sailed in a sea of cold blue sky, violently eclipsed by sleet-scudding showers slashing up Loch Torridon*” [12, p. 24]. Також представлена метафора “*подолання перешкод*”: “*Teachers complain that children sail through these tests without being able to write a decent essay, solve a multi-step maths problem or do a précis*” [24, p. 7].

Дієслово *sail* виражає *плинність часу*: “*I thought of the far nurseries of the stars and how many days' sail through...*” [8, p. 44]. Як бачимо взаємозв'язок водного простору і часу закріплений на лексичному рівні: “*The bland and the placid may seem to sail through life but they are either living a superficial existence or else, like the rest of us, they experience the long shadow of despair*” [13, p. 56]. Перенос значення “рух у водному просторі – рух людини у часі”.

Зоровий образ нестійкого об'єкта / суб'єкта, який знаходиться на поверхні водного простору, являється основою метафоризації дієслова *float* (сема *нестабільність, коливання*): “*At that time, the adoption of floating exchange rates was also thought to be advantageous since the constraints of the gold standard could be abandoned*” [15, p. 125].

Інший вид метафоричного значення – *безперешкодність руху*: “*A languid black man was floating around, elegantly suited*” [20, p. 67]. Даний вид руху оцінюється позитивно: “*They're on a life raft, where the thing isn't going to float if it doesn't get good notices*” [3, p. 202] та асоціюється з легкістю та невимушеністю: “*It's important to get the feeling of weight, et the balance of it right, not make it too light, as if it could rise up and float away like a feather*” [2, p. 24].

Безперешкодність руху метафорично виражається багатьма іншими дієсловами акваруху: “*He surfed big conditions with disdainful ease, a slightly meretricious casualness*” [14, p. 15]; “*People were drifting away from the house, moving into the garden*” [10, p. 76].

Сема різкого зниження представлена у дієслові *dive*: “*The Italian lira also continued to dive*” [23, p. 7]. Метафоричне значення дієслова *dive* “рух в глиб” ґрунтується на семантичній ознаці дієслова “занурення”: “*You dive down a side street where you have spied a festoon of pretty cotton squares...*” [7, p. 46].

Семантичні ознаки дієслів, які позначають рух води та водної поверхні, також слугують основою метафоризації. Наприклад, образ хвилеподібного руху води породжує метафоричне значення дієслів акваруху *коливання*: “*The sky was huge, a pale, bright, cloudless blue, and the white surface of the road ahead rippled in the heat mirages that made it look like little waves*” [26, p. 32].

Розширення значення метафори відбувається за рахунок прийменників, які означають напрям руху: “*And the effects have rippled down through the years into just about every local music scene in America...*” [11, p. 15]. Дієслово з прийменником, який вказує напрям руху, має сему хвилеподібного розповсюдження: “*Fincara’s maddening laughter rippled out, and she stepped over to him as easily as a dancer*” [19, p.13].

Сема *потік* слугує основою метафоризації дієслів та означає рух як конкретних речей: “*Tears were streaming down my face. – everywhere*” [9, p. 105], так і абстрактних понять: “*Then why, thought Jay, rubbing her thumb on Lucy’s shoulder blades, why does your jaw tighten as you speak, why are your eyes flooded with pain?*” [6, p. 97].

Слід зауважити, що найчастіше сема *потік* слугує основою метафоризації в економічному дискурсі: “*The Smolensk open-air market was flooded in April with leaflets declaiming ‘Down with the Yids – save Russia!’*” [17, p. 84]. Часто дієслово *flood* вживається з іменником *money* або його синонімами: “*The UK shares market has been one of the most buoyant in the world and over the past 12 months £80 billion has flooded in from investors*” [25, p. 18].

Таким чином, найсуттєвіші семантичні ознаки дієслів акваруху: активність / пасивність руху, локалізація руху, рух на водних транспортних засобах, рух водного простору. Були виділені наступні семи, які слугують основою метафоризації дієслів акваруху: занурення, подолання перешкод, плавний рух, нестабільність, різке зниження, коливання, потік.

Проблема дослідження дієслів акваруху є актуальною та недостатньо вивченою, а отже відкриває широку **перспективу** подальшого дослідження: виявлення особливостей актуалізації дієслів акваруху в британській та американській лінгвокультурах, визначення найпродуктивніших сем, які слугують основою метафоризації даної групи дієслів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майсак Т. А., Рахилина Е.В. Глаголы движения в воде: лексическая типология: [сб. ст.] / ред. Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина. – М.: Индрик, 2007. – 752 с.
2. The Artist’s and Illustrator’s Magazine. – London: Artist’s & Illustrator’s Mag, 1991. – 92 p.
3. Bergan R. Dustin Hoffman / R. Bergan. – London: Virgin, 1991. – 278 p.
4. Bloomsbury Keys Thesaurus. – London: Bloomsbury, 1994. – 938 p.
5. Collins New World Thesaurus prepared by Ch. Laird. – London: Collins, 1971. – 678 p.
6. Cooper F. Jay loves Lucy / F. Cooper. – London: Serpent’s Tail, 1991. – 154 p.
7. David E. An omelette and a glass of wine / E. David. – London: Penguin Group, 1987. – 274 p.
8. Falconar A. Gardens of meditation / A. Falconar. – Gerrards Cross: Colin Smythe Ltd, 1980. – 103 p.
9. Falk M. Part of the furniture / M. Falk. – London: Bellew Publishing Company Ltd, 1991. – 146 p.
10. Gower I. The shoemaker’s daughter / I. Gower. – London: Corgi Books, 1992. – 147 p.
11. Guitarist. – Ely, Cambs: Music Maker Publications, 1992. – 56 p.

12. Hedderwick M. Highland journey / M. Hedderwick. – Edinburgh: Canongate Press plc, 1992. – 163 p.
13. Lamont S. In good faith / S. Lamont. – Edinburgh: St Andrew Press, 1989. – 89 p.
14. Martin A. Walking on Water / A. Martin. – London: John Murray (Publishers) Ltd, 1991. – 163 p.
15. Partington I. Applied economics in banking and finance / I. Partington. – New York: Oxford University Press, 1989. – 147 p.
16. Penketh K. European economic integration / K. Penketh. – Harlow: Longman Group UK Ltd, 1992. – 15 p.
17. Pethybridge R. One step backwards, two steps forward / R. Pethybridge. – Oxford: Clarendon Press, 1990. – 182p.
18. Rowe M. So very English / M. Rowe. – London: Serpent's Tail, 1990. – 123 p.
19. Rush A. Adam's paradise / A. Rush. – Basingstoke: Macmillan Publishers Ltd, 1989. – 146 p.
20. Self W. My idea of fun / W. Self. – London: Bloomsbury Publishing Ltd, 1993. – 142 p.
21. Soderbergh S. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.brainyquote.com/>
22. Sullivan M. Marketing your primary school / M. Sullivan. – Harlow: Longman Group UK Ltd, 1991. – 104 p.
23. The Daily Mirror. – London: Mirror Group Newspapers. – 73 p.
24. The Economist. – London: The Economist Newspaper Ltd, 1993. – 134 p.
25. Today. – London: News Group Newspapers Ltd, 1992. – 157 p.
26. Vine B. A fatal inversion / B. Vine. – London: Viking, 1987. – 117 p.

УДК 811:112.2:001.4:633

Олена Шишліна
(Полтава)

ТЕРМІНОСИСТЕМА РОСЛИННИЦТВА СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ФАХОВО-ЗУМОВЛЕНА КАРТИНА СВІТУ

Метою статті є аналіз фахово-зумовленої мовної картини світу, яку репрезентує терміносистема рослинництва сучасної німецької мови. Наводяться основні когнітивно-тематичні сегменти.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, фахово-зумовлена картина світу, терміносистема.

This paper analyses the special linguistic view of world, that is represented by the system of crop growing terms in modern German language. The main cognitive and thematic parts are given.

Key words: view of world, linguistic view of world, special view of world, system of terms.

Взаємозв'язок між мовою та суспільством, мовою та мисленням, мовою та людською свідомістю хвилює мовознавців протягом останніх двох століть. Так, ще В. Гумбольдт [4] зазначав, що різні мови є різними світоглядами, а специфіку кожної окремої мови зумовлює мовна свідомість народу, який говорить цією мовою.

Увага лінгвістів сьогодення прикута до питань зв'язку мови та мислення людини, особливостей взаємозв'язку між ментальними та мовними процесами. Загальновизнаним серед мовознавців є той факт, що кожна мова по-своєму ділить світ, тобто концептуалізує його. Це означає, що в основі кожної мови лежить особлива модель відображення реалій навколишнього середовища, тобто картина світу.

Питання взаємозв'язку та взаємодії мови і світу, знаходяться у центрі уваги досить нового напрямку мовознавчої науки – когнітивної лінгвістики. Цей розділ мовознавства розглядає мову як невід'ємну частину пізнання та доступу до інформації, а також постулює, що мова віддзеркалює взаємодію між психологічними, комунікативними, культурними та функціональними факторами. У зв'язку з цим аналіз мовних явищ відбувається з позицій “людина в мові”, при цьому більшість дослідників використовують термін картина світу

(Ю.Д. Апресян [1], Н.Д. Арутюнова [2], М.М. Болдирев [3], С.А. Жаботинська [6], О.С. Кубрякова [7], В.М.), деякі учені користуються поняттям образ світу (З.Д. Попова, Й.А. Стернін) [10].

Пізнаючи навколишній світ, людина створює систему інформації про цей світ, тобто картину світу. Під картиною світу розуміють “впорядковану сукупність знань про дійсність, яка сформувалась у суспільній свідомості” [10, с. 4]. Картина світу представляє собою глобальний образ, який охоплює найсуттєвіші характеристики навколишньої дійсності, зафіксовані людиною. Картина світу є, як наголошують усі дослідники, національно обумовленою, оскільки створюється носіями певної мови, нації.

Картина світу є центральним поняттям концепції людини, яке віддзеркалює особливості її існування, її взаємовідносин зі світом, умови існування людини у світі. Картина світу являє собою цілісний образ світу, який є результатом усієї діяльності людини та виникає як наслідок її контактів і взаємодії з навколишнім світом. Це можуть бути і побутові контакти зі світом, і практична діяльність, і професійна діяльність людини. Картина світу, як зазначає Ю.Д. Апресян [1, с. 348-385], формує тип відношень людини до дійсності – природи, інших людей, визначає норми поведінки людини у світі та її ставлення до життя.

Кожна самостійна галузь суспільної свідомості – міфологія, філософія, наука – презентує свої особливі засоби світосприйняття, через призму яких людина бачить світ. Отже, існує стільки картин світу, скільки є спостерігачів, які контактують з цим світом. Суб'єктом картини світу може бути: 1) окрема людина; 2) група людей (спільнота); 3) окремих народ; 4) людство в цілому.

Група людей, зайнятих однією справою, об'єднаних певною фаховою галуззю, створює свою дійсність, пов'язану з їх професійною діяльністю. Фахівці окремої галузі створюють свою картину світу, що дозволяє нам говорити про фахово-зумовлений сегмент картини світу.

Під фахово-зумовленим сегментом картини світу розуміємо впорядковану сукупність знань про дійсність, яка сформувалась у свідомості представників певної фахової галузі та яка охоплює найсуттєвіші характеристики навколишнього середовища професійної діяльності фахівців.

Таке бачення уможливує виділення сегменту картини світу галузі рослинництва, яку трактуємо як упорядковану сукупність знань, пов'язаних із цілеспрямованою діяльністю фахівців у сільськогосподарській галузі рослинництва.

Сегмент картини світу галузі рослинництва являє собою один із типів відображення дійсності, а саме фрагмент, пов'язаний з практичною й науковою діяльністю людини даної галузі. Зазначений сегмент охоплює відношення, які складаються між представниками даної фахової галузі, відношення фахівців з природою, засобами праці, явищами, що виникають під час їх професійної діяльності.

Діяльність фахівців галузі рослинництва передбачає наявність щонайменше:

- суб'єкта дії або особи-діяча (*фермер, землероб, садівник, агроном, аграрне підприємство*);
- об'єкта дії (*рослини, корма, пасовища, овочі, фрукти*);
- речовини (*вода, ґрунт, пісок*);
- місця дії або локативу (*поле, степ, сад*);
- процесу (*оранка, вирощування, обприскування, меліорація*);
- стану (*стиглість, вологість, плямистість*);
- результату (*врожай, знищення*).

Однією з важливих ознак картини світу є її фіксація знаковими символами. Мова є основним способом закріплення картини світу, тобто засобом збереження і передачі сукупності людських знань про світ. Сукупність предметів, явищ і процесів, зафіксованих у свідомості людини, становить, як слушно зазначає, В.Г.Пасинок [9, с. 81-82], концептуальну картину світу, яка вербалізується через мовні засоби. Мовна картина світу трактується дослідницею як спосіб відбиття реальності у свідомості людини, сприйняття реальності крізь

призму мовних і культурно-національних особливостей. Ми повністю поділяємо думку авторки, що мовна картина світу створювалася віками і у кожного народу вона різна. В її творенні беруть участь носії різних ментальностей та рівнів.

Мовна картина світу – це уява народу про дійсність на певному етапі розвитку, яка фіксується в мовних одиницях, що дозволяє отримати уявлення про когнітивну картину світу в певний період [10, с. 5].

Завдяки мові у свідомості людей виникає певна картина світу, через призму якої людина і сприймає дійсність.

Усі мовознавці одноставно розглядають мовну картину світу як історично сформовану у свідомості певної мовної спільноти й відображену в мові уяву про світ, певний засіб концептуалізації дійсності. Із визначення слідує, що мовна картина світу є вторинною по відношенню до концептуальної картини світу. Таке тлумачення мовної картини світу є найбільш прийнятним. Концептуальна картина світу оперує інформацією в поняттях, а мовна картина світу виявляє знання, закріплені в значеннях мовних одиниць. Мовна картина світу є своєрідною “сіткою, яка накладається на наше сприйняття, на його оцінку, яка впливає на розподіл досвіду і бачення ситуацій і подій ... через призму мови і досвіду” [8, с. 47].

Опис мовної картини світу передбачає опис сегментації дійсності, відображеної у різних мовних одиницях, опис специфіки значень мовних одиниць окремої мови або певного фрагменту мови. Отже, вивчення мовної картини світу є інструментом вивчення картини світу вцілому.

Огляд лінгвістичної літератури виявив, що дослідники виділяють такі найбільш вагомні ознаки мовної картини світу: 1) наявність назв концептів, 2) специфічна комбінаторика асоціативних ознак цих концептів, 3) кваліфікація окремих предметних областей, 4) орієнтація цих областей на ту чи іншу сферу спілкування.

Виходячи з того, що завданням кожної терміносистеми є передача спеціальних знань, які є результатом та основою діяльності фахівців, логічним є висновок, що терміносистеми передають знання про певний фрагмент світу, про форми відображення його у свідомості людини та про форми мовної презентації цього фрагменту світу. Специфіка термінологічної номінації полягає в особливій структурі знання, яка стоїть за кожним терміном. Ця структура знання є результатом когнітивної діяльності фахівця та являє собою інтеграцію декількох видів знання: знання про фрагмент світу (енциклопедичні та фахові знання) та знання про мовні форми презентації цих знань, уміння оперувати мовними одиницями для обробки, збереження та передачі інформації. Основною ознакою термінотворення, як відомо, є системність і регулярність моделей термінотворення, широке використання терміноелементів для точного сприйняття інформації.

Отже, терміносистеми, слугуючи фахівцям засобом обробки, збереження та подальшої передачі інформації, створюють у загальній мовній картині світу сегменти окремих фахових галузей.

Сегмент мовної картини галузі рослинництва – це сукупність знань, яка історично склалася в свідомості фахівців цієї галузі, являє собою певний спосіб концептуалізації дійсності та виражається за допомогою відповідної терміносистеми.

Ми спираємося на сегмент мовної картини світу галузі рослинництва, репрезентований терміносистемою рослинництва сучасної німецької мови, яка виявляє свої особливості становлення та розвитку. Терміносистему ми розглядаємо як засіб концептуалізації дійсності, пов’язану з фаховою діяльністю людини.

Сегмент мовної картини галузі рослинництва на прикладі німецькомовної терміносистеми характеризується своєрідністю концептуально-тематичної організації. Аналіз терміносистеми рослинництва сучасної німецької мови дозволяє виділити такі когнітивно-тематичні сегменти:

- особа-діяч (*der Ackermann, der Landwirt, der Agronom, der Gärtner, der Pfüger, der Anbauer, der Blumist, de Blumenzüchter*);

- продуктивні рослини (*der Weizen, der Roggen, die Gurken, die Tomaten, der Mais, das Grünfutter*);
- бур'яни (*das Mariekraut, das Ackerunkraut, die Ackerdistel, das Hundgras, die Gewitterblume*);
- вегетативні органи рослин (*das Kerngehäuse, der Gerüstast, die Ähre, der Stiel, der Kern, die Staude, der Kopf, das Blatt*);
- комахи-шкідники рослин (*der Blattkäfer, der Schneidekäfer, der Erbsenwickler, der Wachsfresser, der Blumenbesucher die Obstfliege*);
- хвороби рослин (*die Rübenfäule, die Samenfleckigkeit, die Kleeschwärze*);
- місця виробництва та діяльності (*die Kleegefilde, der Jahrracker, der Baumanger, der Garten, das Feld, der Wald, die Wiese*);
- фази життєдіяльності та біологічного існування рослин (*das Fruchtähren, der Kornausfall, das Baumgebilde*);
- знаряддя праці (*der Pflugroder, der Kornauflader, die Ackerschleppe*);
- виробничі процеси та дії (*die Bodenmelioration, das Rübenheben, das Krautziehen, der Ährenschnitt*).

Отже, доходимо до висновку, щодля кожного народу характерними є свої особливості культурного, історичного, соціального та трудового розвитку, для фахівців кожної окремої галузі важливим є свій досвід та бачення дійсності з позицій професійної діяльності, різних матеріальних та виробничих умов і цілей. Мова є виразником особливостей фахової галузі, створюючи для представників кожної галузі свій сегмент мовної картини світу, презентований вербально відповідною терміносистемою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. – М.: Языки русской культуры, 1995. – Т. 2. – 766 с.
2. Арутюнова Н. Д. Проблемы коммуникации / Н. Д. Арутюнова // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 895 с.
3. Болдырев Н.Н. Диалектные концепты и категории / Н.Н. Болдырев, В.Г. Куликов // Филологические науки. – 2006. – № 3. – С. 41–50.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 2000. – 400 с.
5. Дудецкая С. Г. Формирование медицинского метафорического термина с когнитивной точки зрения / С. Г. Дудецкая // Актуальные проблемы гуманитарных наук. – 2006. – № 4. – С. 58–62.
6. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси: Сіяч, 1997. – Вип. 2.– С. 3–11.
7. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в языке / Е. С. Кубрякова // Структура представления знаний в языке. – М.: ИНИОН РАН, 1993. – С. 5–31.
8. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В.З. Демьянков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 457 с.
9. Пасинок В. Г. Нові горизонти мовознавства: концептуальні основи моделювання / В. Г. Пасинок // Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія “Філологічні науки”. – 2008. – № 1. – С. 81–86.
10. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: ИСТОКИ, 2002. – 190 с.

**СЕМАНТИКО-КОНСТИТУТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДВОКОМПОНЕНТНИХ
ІЗОФУНКЦІЙНИХ ПАРАДИГМ НА ВЗІРЕЦЬ $N_1 + V_f / N_1 + ADJ$
У СИСТЕМІ ПРЕДИКАТИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СУБ'ЄКТА
МІКРОГРУПИ “ДУШЕВНЕ ЗВОРУШЕННЯ”**

У статті схарактеризовано семантико-синтаксичні особливості двочленних ізофункційних парадигм, спрогнозованих конститутивним потенціалом предикатів емоційно-психічного стану експерієнсива структурного зразка $N_1 + V_f / N_1 + Adj$; уточнено критерії їхньої реалізації в граматичній системі української мови.

Ключові слова: ізофункційна двокомпонентна парадигма, предикат емоційно-психічного стану суб'єкта, експерієнсив, субпарадигма, структурна схема, конститутивний потенціал.

The article touches upon the semantically-syntactic peculiarities' spectrum of two-component isofunctional paradigms, based on the inner psycho-emotional state predicates' constitutive potential according to the $N_1 + V_f / N_1 + Adj$ structural scheme. The criteria of their representation in the modern Ukrainian's grammatical level are also under thorough consideration.

Key words: isofunctional two-component paradigm, inner psycho-emotional state predicate, experiensive, subparadigm, structural scheme, constitutive potential.

Загальний розвиток української лінгвістичної парадигми ХХІ ст. актуалізує логіко-семантичний та функційний її напрямки, у зв'язку з чим необхідно наголосити на тенденційності наукових досліджень, акцентованих широким діапазоном раніше не схарактеризованих ділянок теоретичного синтаксису сучасної української літературної мови. Окремі аспекти, пов'язані з функціонуванням предикатів стану суб'єкта у складі породжених валентнісно-інтенційним потенціалом таких одиниць простих речень, під прискіпливим оком тримають як зарубіжні (П. Адамець, Ю. Леденев, І. Антонова, Т. Булигіна, О. Селіверстова, Т. Алісова, М. Всеволодова, А. Камалова тощо), так і українські (І. Вихованець, К. Городенська, М. Мірченко, А. Загнітко, О. Леута, П. Дрогомирецький, І. Пасічник, В. Тимкова, О. Семенюк, Н. Кавера) мовознавці. Незважаючи на розлогий спектр зафіксованих питань, не можна обійти увагою той факт, що особливості формування дво- й трикомпонентних граматичних парадигм, ізофункційних на власне-синтаксичному рівні аналізу речення за еквівалентним навантаженням їхніх складників, змодельованих предикатами фізичного (фізіологічного), емоційно-психічного й інтелектуального стану експерієнсива, конституентний склад структур описаного зразка практично відсутні в сучасному українському дискурсі. Нагальною необхідністю ідентифікації конструкцій, про які йдеться, зумовлений вибір теми пропонованої розвідки та її актуальність. Уважаємо, що детальний розгляд зазначених вище проблем синтаксичної науки сьогодення сприятиме подальшій систематизації граматики української мови загалом.

Мета статті – з'ясувати семантичний потенціал та конститутивну специфіку двочленних ізофункційних парадигм, вибудованих за структурним зразком $N_1 + V_f / N_1 + Adj$ предикатами емоційно-психічного стану носія у складі окремої мікрогрупи “душевне зворушення”.

Об'єктом наукової розвідки виступає кластер парадигмальних двокомпонентних конструкцій, спровокованих семантичним навантаженням предиката внутрішнього стану експерієнсива мікрогрупи “душевне зворушення”, а його предметом – диференційні критерії вирізнених вище структур у межах теорії ізофункційності.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати функційні можливості й семантичний обсяг двокомпонентних парадигматичних рядів, експлікованих значеннєвим діапазоном предиката стану носія мікрогрупи “душевне зворушення”;
- вимежувати семантико-структурні потенції синтаксичних моделей-елементів двочленних рядів, утворених за участю предиката маніфестованого вище різновиду;
- зареєструвати диференційні параметри й конститuentний склад таких ізофункційних конструктів.

У власне-граматичному прошарку сучасної української мови досить деталізованою мікрогрупою виступає блок “душевне зворушення”, що містить у собі чотири двокомпонентні ($N_1 + \text{хвилюватися} / N_1 + \text{схвилюваний}$; $N_1 + \text{нервуватися} / N_1 + \text{нервовий}$; $N_1 + \text{несамовитіти} / N_1 + \text{несамовитий}$; $N_1 + \text{шаленіти} / N_1 + \text{шалений}$) парадигми. У зв'язку з градацією інтенсивності вияву душевного занепокоєння в суб'єкта вважаємо за доцільне проводити диференціацію таких двокомпонентів за їхньою локалізованістю на ієрархізованій семантичній осі.

Мінімальний за силою зовнішньої реалізації психоемоційний стан експерієнсива (з-поміж них і за абсолютивною семантикою [1, с. 18; 2, с. 192]) розглядає семний кластер “хвилюватися / схвилюваний” у межах двочленної синтаксичної парадигми $N_1 + \text{хвилюватися}$ [4, с. 22-23; 5, с. 62-63; 6, с. 142] / $N_1 + \text{схвилюваний}$, ізофункційної в граматичній підсистемі сучасної української мови й локалізованої на початку ієрархізованої семантичної осі. За інтенсивністю репрезентації внутрішнього стану на зовнішньому рівні поданій вище парадигмі властива початкова фаза стану, що позначає стривоженість, збудженість носія джерелом цього настрою. Експерієнсив може бути охоплений хвилею негативних емоцій: відчуває душевне зворушення, тривогу, збентеження і т. ін. [7, т. IX, с. 880-881], наприклад: **Вона хвилюється / *Він схвилюваний*.

Результати проведеного аналізу надають мінімально необхідну для вибудовування парадигм кількість речень у 2 конструкції (0,03% – тут і надалі – від загальної суми в 7000 добутих одиниць – Р.Ш.) і зараховують предикат-ядро парадигми до пасивної зони системи предикатів стану суб'єкта, підтверджують приналежність двочлена до функційної периферії української мови. Цьому предикатові властивий одно- й двомісний потенціал. Лівобічноспрямованим суб'єктним актантом моновалентного носія ядерної семантики виступають іменники / їхні замітники, які передовсім окреслюють внутрішній світ людини, її психічні переживання, рідше – іменують тварин. Двовалентні одиниці можуть розглядати й позицію правобічнозорієнтованого об'єкта, що втілює в собі джерело занепокоєння певної людини й репрезентований граматичною категорією істоти / неістоти.

За показниками граматичного часу й модальності речення встановлюємо такий блок субпарадигмальних конструкцій, який актуалізує семантичне поле парадигми-інваріанта:

1) $N_1 + \text{не хвилюється} / N_1 + \text{не схвилюваний}$, наприклад: **Він не хвилюється / *Вона не схвилювана*.

2) $N_1 + \text{хвилювався} / N_1 + \text{був схвилюваний(им)}$, як-от: **Вона хвилювалася / *Він був схвилюваний*.

3) $N_1 + \text{не хвилювався} / N_1 + \text{не був схвилюваний(им)}$ на зразок **Вона не хвилювалася / *Він не був схвилюваний*.

4) $N_1 + \text{(с/за)хвилювався}$ [7, т. III, с. 377] / $N_1 + \text{став схвилюваний(им)}$ на взірць **Вона схвилювалася / *Він став схвилюваний*.

5) $N_1 + \text{не (с/за)хвилювався} / N_1 + \text{не став схвилюваний(им)}$, див.: **Він не схвилювався / *Вона не стала схвилювана*.

Вирізнені субпарадигми кваліфікуємо як ізофункційні, відштовхуючись від еквівалентності функцій їхніх членів у граматичній підсистемі української мови. Крім того, особливістю вживання моделей, породжених потенціалом предиката якісного стану суб'єкта, є кореляція його номінативно-орудних відмінкових грамам минулого часу, яка не каузує порушення ізофункційності субпарадигмальних рядів.

Як бачимо, двокомпонентна ізофункційна синтаксична парадигма $N_1 + хвилюватися / N_1 + схвилюваний$ розраховує негативний психоемоційний стан занепокоєння, тривоги експерієнсива у зв'язку з кимось / чимось, істота виведена з душевної рівноваги, схвилювана, пригнічена та ін. За мінімально необхідною для конструювання цієї двочленної парадигми кількістю зразків фіксуємо низьку її функційну спроможність. Предикат-база парадигми виступає одно- й двовалентною одиницею та прогнозує лівобічний суб'єкт і правобічний об'єкт-джерело психічного відчуття.

Інтенсивнішу негативну тональність продукує ізофункційна двокомпонентна синтаксична парадигма $N_1 + нервуватися$ [3, с. 10-12] / $N_1 + нервовий (знервований)$ – другий за розташуванням складник ієрархізованої семантичної осі вияву стану в істоти, що має підґрунтям семний кластер “нервуватися / нервовий” [7, т. III, с. 657; т. V, с. 375]. Необхідно зауважити, що наявність кореляційних зв'язків між складниками двочлена $N_1 + нервовий / N_3 + нервово$ обґрунтовує на матеріалі сучасної української мови І. Тимофєєва й указує на їхню симптоматичність, оказіональний принцип функціонування й стилістичну маркованість [8, с. 103].

Досліджений вище конгломерат уточнює емоційний фон істоти, насамперед людини, як роздратований, надзвичайно схвилюваний, зворушений у результаті переживання нею сильних внутрішніх відчуттів: напруженості, душевного болю, невпевненості, тривоги стосовно когось / чогось і т. ін., як-от: *Щодня вона [Наталя] нервується і плаче* [10] / *І в той же час всі навколо вважають, що він [малюк] нервовий* [9]. Ад'єктивна модель стану нервового збудження суб'єкта містить синонімічні форми предиката на взірць **нервовий / знервований**. Існування внутрішньомодельної синонімії, зазначимо, не порушує симетрії складників такого речення на логіко-денотативному й семантико-синтаксичному рівнях і не призводить до порушення загальної ізофункційності парадигми. За результатами проведеного дослідження розглядаємо 2 елементи цього ізофункційного ряду, що першочергово вносить предикат-ядро парадигми до пасивного прошарку системи предикатів стану суб'єкта української мови й підтверджує функційну малоактивність ізофункційного двочлена.

Аналізований носій валентності, загалом одномісний, акцентує увагу на лівобічноспрямованій позиції експерієнсива-істоти, охопленої тривожним, неспокійним відчуттям. Суб'єктом стану позначимо людину. Іменників / їхніх заміників, що вивчають тварин, неістот, з-поміж них і натурфакти, артефакти, абстрактні / узагальнені / алегоричні поняття, не окреслено.

За граматичними критеріями часової локалізованості й модальності, уточнимо такий перелік субпарадігм, двочленних за будовою, ізофункційних за синтаксичним навантаженням їхніх членів:

1) $N_1 + не нервується / N_1 + не нервовий (знервований)$, як-от: **Вона не нервується / *Він не нервовий*.

2) $N_1 + нервувався / N_1 + був нервовий(им) (знервований(им))$ на зразок **Вона нервувалась / *Він був нервовий*.

3) $N_1 + не нервувався / N_1 + не був нервовий(им) (знервований(им))$ на взірць **Вона не нервувалась / *Він не був знервований*.

4) $N_1 + (за/з)нервувався$ [7, т. III, с. 329] / $N_1 + став нервовий(им) (знервований(им))$, наприклад: **Він занервувався / *Вона стала знервована*.

5) $N_1 + не (за/з)нервувався / N_1 + не став нервовий(им) (знервований(им))$, див.: **Він не занервувався / *Вона не стала знервована*.

Змодельований предикат якісного стану експерієнсива конституює в межах граматичного ладу української мови варіантність форм предиката й виструнчує кореляцію його номінативно-інструментальних відмінкових граем минулого часу. Функціонування корелятивної пари не порушує ізофункційності парадигми й не впливає на процес вибудовування синтаксичної моделі цього складника парадигматичного ряду.

Описаний носій основної валентності вирізняємо як одномісний, що обстоює лівобічну позицію субстанціального актанта-носія стану на позначення людини.

Як бачимо, двокомпонентна ізофункційна синтаксична парадигма $N_1 + \text{нервуватися}$ / $N_1 + \text{нервовий}$ (знервований) окреслює негативно забарвлений емоційно-психічний стан істоти, зазвичай людини, що переживає сильне душевне зворушення, неспокій, внутрішній біль та ін. Предикат цього підвиду виступає одновалентною одиницею й зорієнтований на окреслення сингулярної експерієнсивної позиції, зреалізованої найменуваннями людей.

Сильне зворушення, неспокійний душевний стан суб'єкта розглядає третій за інтенсивністю переживання стану його носієм член – двокомпонентна парадигма $N_1 + \text{несамовитіти}$ / $N_1 + \text{несамовитий}$ [3, с. 10-12], складники якої репрезентують ізофункційність у власне-граматичному рівні системи української мови. Підґрунтям цього двочлена є семний кластер “несамовитіти / несамовитий” [7, т. V, с. 381]. Стан істоти, здебільшого людини, за таких умов класифікуємо як надзвичайно збуджений, виведений із душевної рівноваги і т. ін. Відштовхуючись від результатів проведеного дослідження, уточнюємо мінімально необхідну для конструювання цієї парадигми кількість складників у 2 речення (0,03%). Такий факт лінгвальної дійсності беззаперечно вказує на низький рівень її функційної активності, уносить предикат-ядро двокомпонентного ряду до периферії системи предикатів стану української мови на взірець *Хлопець справляє враження натури своєїрідної, непересічної, як на мій погляд, інтелектуально навіть обдарованої, але ж оце, що він **несамовитіє** від найменшого необережного доторку* (О. Гончар) / *Коли її наречений каже, що він **несамовитий** від захоплення, їй здається, що це вона вже давно чула, дуже давно, або чи тала де-то ... у романі, в старому, обірваному, давно вже занедбаному* [11].

Вичленуваний блок предикатів характеризуємо за їхньою двовалентністю. Моновалентних одиниць не спостережено. Припредикатним експерієнсивом можуть виступати іменники чи їхні замітники, що позначають істот, першочергово людей, об'єктний поширювач-джерело стану нервової збудженості суб'єкта актуалізують назви неістот.

Ураховуючи семантичний потенціал предиката з'ясованого стану, реконструюємо такий комплекс субпарадигмальних двочленних структур:

1) $N_1 + \text{не самовитіє}$ / $N_1 + \text{не самовитий}$, наприклад: **Вона **не самовитіє*** / **Він **не самовитий***.

2) $N_1 + \text{несамовитів}$ / $N_1 + \text{був несамовитий(им)}$, як-от: **Він **несамовитів*** / **Вона **була несамовита***.

3) $N_1 + \text{не самовитів}$ / $N_1 + \text{не був несамовитий(им)}$ на взірець **Вона **не самовитіла*** / **Він **не був несамовитий***.

4) $N_1 + \text{знесамовитів}$ / $N_1 + \text{став несамовитий(им)}$ на зразок **Він **знесамовитів*** / **Вона **стала несамовита***.

5) $N_1 + \text{не знесамовитів}$ / $N_1 + \text{не став несамовитий(им)}$, див.: **Він **не знесамовитів*** / **Вона **не стала несамовита***.

Гіпотетично встановлений масив субпарадигм, ізофункційних за граматичним потенціалом, містить деякі функційні особливості, до складу яких зокрема вносимо існування корелятивної відмінкової номінативно-інструментальної пари форм предиката якісного стану істоти в межах минулого часу. Ізофункційність субпарадигми, попри це, не порушено, симетрію складників логіко-денотативного й семантико-синтаксичного прошарків речення збережено. Зразки двох останніх субпарадигм містять змодельований синтетичним шляхом вербативний носій валентності-ядро субпарадигми.

Цей комплекс субпарадигм утворює, на наш погляд, одно- / двомісний предикат, який структурує лівобічний суб'єкт та правобічний об'єкт-джерело обурення, роздратування, шалу його носія. Експерієнсивом стану субпарадигми може бути людина, функцію об'єкта стану втілює як істота, так і неістота.

Отже, на власне-граматичному рівні української мови двокомпонентна ізофункційна парадигма $N_1 + \text{несамовитіти}$ / $N_1 + \text{несамовитий}$ демонструє низький рівень функціонування

та вводить предикат-базу парадигми до пасивної зони предикатів стану суб'єкта української мови.

Виведений із душевного балансу, рівноваги стан істоти, насамперед людини, ідентифікує семний кластер “шаленіти / шалений” у складі двочленної синтаксичної парадигми $N_1 + \text{шаленіти} / N_1 + \text{шалений}$ [3, с. 10-12] – четвертого складника ієрархізованої семантичної осі, що узагальнює максимальні за інтенсивністю вияву внутрішні, психічні, відчуття експерієнсива як невірноважені, надміру збуджені та ін. [7, т. XI, с. 399] на взірєць *Він шаленіє, коли хто-небудь намагається втручатися або по-іншому покласти його власність* [12] / *–Чого доброго, він шалений!* (С. Васильченко). Суб'єкт обурений, знервований, надміру схвилюваний кимось / чимось, глибоко переживає певну ситуацію й перебуває під цілковитим впливом цього психічного фону, не контролює його. Результатами проведеного дослідження підтверджено функційну периферію вказаної структури (2 речення, 0,03%) й місцеперебування предиката цього підтипу в пасивній зоні системи предикатів стану суб'єкта в українській мові.

Зареєстровані носії основної валентності загалом одномісні й витлумачують сингулярну позицію експерієнсива, який переживає цей емоційний настрій, охоплений ним. Суб'єктом позначимо людину. Іменників / їхніх субститутів, що висвітлюють назви тварин, предметів матеріальної дійсності, абстрактних / алегоричних / узагальнених понять, не зафіксовано.

У граматичному ладі української мови такий предикат за своїм семантичним діапазоном вибудовує спектр субпарадигм за маркерами часу й модальності:

1) $N_1 + \text{не шаленіє} / N_1 + \text{не шалений}$ на зразок **Він не шаленіє / *Вона не шалена*.

2) $N_1 + \text{шаленів} / N_1 + \text{був шалений(им)}$, наприклад: **Вона шаленіла / *Він був шалений*.

3) $N_1 + \text{не шаленів} / N_1 + \text{не був шалений(им)}$, як-от: **Він не шаленів / *Вона не була шалена*.

4) $N_1 + \text{зшаленів} / N_1 + \text{став шалений(им)}$, див.: **Вона зшаленіла / *Він став шалений*.

5) $N_1 + \text{не зшаленів} / N_1 + \text{не став шалений(им)}$ на взірєць: **Вона не зшаленіла / *Він не став шалений*.

Диференційною рисою вичленуваних субпарадигмальних конструкцій є наявність корелятивних пар називного-орудного відмінків форм минулого часу ад'єктивного предиката. Варто наголосити, така кореляція не порушує ізофункційності загальної парадигми й не провокує асиметрію складників логіко-денотативного та семантико-синтаксичного рівнів аналізу цих моделей. Ядерний предикат, за нашим спостереженням, є одновалентною одиницею й програмує одну лівобічну позицію експерієнсива-носія цього психічного відчуття, відкритого за участю граматичної категорії іменника / його замітника на позначення людини.

Як висновок зазначимо таке: відповідно до вимог граматичної підсистеми сучасної української мови двокомпонентна синтаксична парадигма $N_1 + \text{шаленіти} / N_1 + \text{шалений}$ виступає ізофункційною одиницею й експлікує негативний, максимальний за силою вияву в істоти, стан нервового збудження, роздратованості, якому притаманні риси неконтрольованості його перебігу з боку вольової сфери суб'єкта, усеохопність вищої нервової системи людини, пролонгованість та ін.

Отже, на синтаксичному зрізі сучасної української мови мікрогрупа “душевне зворушення” містить у своєму складі 4 ізофункційні двочленні парадигми ($N_1 + \text{хвилюватися} / N_1 + \text{схвилюваний}$; $N_1 + \text{нервуватися} / N_1 + \text{нервовий}$; $N_1 + \text{несамовитіти} / N_1 + \text{несамовитий}$; $N_1 + \text{шаленіти} / N_1 + \text{шалений}$). Конструктивним їх центром виступає семантичний потенціал предикатів з інваріантною семою “негативний емоційно-психічний стан експерієнсива”.

Представлений блок двочленних парадигм не претендує на вичерпність аналізу й уможливорює подальшу конкретизацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова [Текст]: Навч.-метод. каб. з вищ. осв. / А. П. Загнітко. – Препр. – К., 1990. – 64 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граMATика української мови: Морфологія [Текст]: монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 1996. – 437 с.
3. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н. В. Кавера; Нац. акад. наук України. Ін-т укр. мови. – К., 2008. – 24 с.
4. Леута О. І. Виділення лексико-семантичної групи стану в складі дієслівної лексики сучасної української літературної мови / О. І. Леута // Семантичні і формальні аспекти морфології і синтаксису української мови: Зб. наук. праць / Київський держ. пед. ін-т імені О. М. Горького; [ред. кол. А. П. Грищенко (відп. ред.) та ін.]. – К.: КДПІ, 1988. – 112 с. – С. 18-29.
5. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова [Текст]: монографія / О. І. Леута. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 404 с.
6. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові [Текст]: монографія / О. І. Леута. – К.: Такі справи, 2008. – 208 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
8. Тимофєєва І. С. Семантичні функції речень на позначення фізичного стану людини в українській мові / І. С. Тимофєєва // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / [укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Випуск 19. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – С. 102-107.
9. <http://semya.com.ua/ditjachi-strahi-kaprizi-isteriki/581-i-v-ditej-buvajut-nervi-na-mezhi.html>.
10. http://www.visti.dp.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4227&Itemid=232.
11. <http://www.litrasoch.ru/borotba-lyudini-i-futlyara-u-tvorax-a-p-chexova/>.
12. <http://sprosimam.org.ua/a/upertist-na-tretomu-rotsi-zhittya>.

Розділ III

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811. 161. 2' 02' 36.

Мирослава Баган
(Київ)

ЧАСТКА *ні* ЯК КОРЕГУВАЛЬНИЙ КОМУНІКАТИВ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ

*У статті обґрунтовано надання частці **ні** статусу комунікатива, з'ясовано його функціональне навантаження, проаналізовано значеннєвий спектр виконуваних ним комунікативних актів.*

Ключові слова: частка **ні**, комунікатив, комунікативний акт, заперечне речення, заперечне значення.

*The article substantiates the communicative status of the particle **ni**, found its functional role, analyzes the semantic range of communicative acts performed by it.*

Key words: particle **ni**, communicativ, communicative act, negative sentence, negative meaning.

Особливості вживання заперечної частки **ні** здавна привертають увагу мовознавців [5; 6; 7; 8; 10; 11]. Установлено, зокрема, що вона спеціалізується на спростуванні хибних припущень і функціонує як самостійна комунікативна одиниця, пор.: *Живий? – я дуже нечемно обізвав його і мало не вхопив за вилоги білого халата. – Ні!* – дивлячись мені прямо в очі, відповів лікар (В. Кожелянко). Проте питання її термінологічного визначення досі залишається дискусійним. Мета цієї статті обґрунтувати статус частки **ні** відповідно до специфіки її функцій, з'ясувати значеннєвий спектр виконуваних нею комунікативних актів.

З огляду на те, що висловлення, оформлені часткою **ні**, семантично й інтонаційно завершені, але синтаксично не членовані, їх кваліфікують переважно як слова-речення або нечленовані речення [4, с. 267; 6, с. 25 – 26; 1, с. 139; 5, с. 100 – 101].

А. П. Загнітко вважає, що такі мовленнєві одиниці точніше називати еквівалентами речень, оскільки від граматичних речень вони відрізняються низкою принципів ознак (відсутністю граматичного зразка чи прихованої орієнтації на нього, неможливістю утворення парадигмальних форм, відсутністю номінативного значення у слів, що утворюють їхню конструктивну основу), проте можуть “заповнювати синтаксичну позицію речення і функційно дорівнювати йому – у комунікативному, денотативному, сигніфікативному, когнітивному, семантичному аспектах” [7, с. 80].

На нашу думку, висловлення, оформлені часткою **ні**, хоч і співвідносяться з певними заперечними судженнями у контексті попередньої репліки діалогу (пор.: – *Він живий?* – **Ні!** [*Він не живий*]), проте істотно відрізняються від них за своїм комунікативним навантаженням. Якщо за допомогою заперечних граматичних речень мовець описує певний фрагмент дійсності (пор.: *Ці квіти не пахнуть. Я не купив хліба*), то за допомогою частки **ні**

лише висловлює незгоду з певним припущенням, відхиляє його, пор.: *Ці квіти пахнуть? – Ні!*; *Ти купив хліба? – Ні!* Її використання спрямоване не так на вираження заперечного змісту, як на корекцію мовленнєвої взаємодії, вияв незгоди, відмови, опору тощо. О.М. Пешковський з цього приводу зазначає, що *так* і *ні* – “це тільки фрази, тобто інтонаційні одиниці, але не граматичні”, за допомогою яких мовці висловлюють не судження, а лише своє стверджувальне чи заперечне ставлення [11, с. 410 – 411]. Свідченням різного функційного навантаження частки *ні* та співвідносних з нею в кожній конкретній мовленнєвій ситуації заперечних речень є поширені випадки одночасного вживання і частки, і заперечного речення, пор.: *Ну, що ж ви хочете цим сказати, що, чорт його забирай? Що ми повинні припинити пропаганду Сонячної машини? Повинні здатися? Так? – Ні! Не здатись* (В. Винниченко); – *Знаєш, – сказала Лідія, – поверталася б ти до своїх батьків. Ну, вони покричать на тебе, але ж нікуди не дінуться... – Анжела злякано закрутила головою: – Ой, ні, ні! Вони мене нізащо не простять* (Г. Гордасевич); – *Тіло сплигло... і його знайшли? – здогадалася я. – Ні, не сплигло. Вашого чоловіка вбито* (В. Шкляр). Використання двох заперечних одиниць поспіль зумовлене тим, що вони реалізують різні комунікативні потреби мовців: за допомогою частки відкидають хибні припущення, а заперечними реченнями описують своє бачення ситуації.

Саме з огляду на виразне корегувальне спрямування частки *ні* в мовленні видається точнішим витлумачувати її не як особливий тип речень, а як комунікат [3, с. 34; 13, с. 286] чи комунікатив [9, с. 52 – 53; 14, с. 543], яким виконують мовленнєві акти спростування, незгоди, відмови та ін. Термін “комунікатив” більшою мірою відбиває спеціалізацію частки *ні* на регулюванні комунікативного процесу.

А. П. Загнітко піддає сумніву доречність виділення комунікативів на тій підставі, що цей термін “аж ніяк не уможлиблює їхній розгляд на формально-граматичному, семантико-синтаксичному рівнях” [7, с. 81]. Проте з огляду на неграматичний характер аналізованих висловлень [11, с. 410 – 411; 7, с. 82; 14, с. 543], їх вивчення у формально-граматичному аспекті все одно є малоінформативним. Вичерпно схарактеризувати функційний потенціал заперечної частки-комунікатива можна лише на основі аналізу виконуваних нею мовленнєвих актів. Дослідник звертає увагу на те, що й речення виконують певні комунікативні функції, тому, на його думку, немає потреби в розмежуванні речень і комунікативів [7, с. 82]. Безперечно, за допомогою речень також можна передати спростування, відмову, опір, пор.: *Ваша інформація не відповідає дійсності. Я не хочу чаю. Я не дозволю нищити газон*. Проте специфіка речень полягає в тому, що вони виражають певну думку й фактично описують позицію мовця, тоді як комунікативи безпосередньо передають його ставлення, становлять собою мовленнєву дію, а не інформаційне повідомлення. Значеннєве навантаження комунікатива значно багатше, а інтенційне спрямування сильніше, ніж у співвідносного з ним речення. Тому виділення комунікативів як окремої функціональної одиниці мовлення видається нам цілком умотивованим.

Здатність комунікатива *ні* виконувати мовленнєві дії особливо помітна тоді, коли мовець за допомогою нього не спростовує чиїсь хибні припущення, а припиняє або корегує свої чи співрозмовникові наміри, пор.: *–Піду собі. Сергій підхопився, Катерину за руку: – Е, ні! Сідай тепер. Ти мені також потрібна* (Люко Дашвар); *Мамо, іди, нічого не кажи. Тільки – що я неодмінно хочу його бачити. Ні! Чекай. Не треба. Я сама. Ти не ходи* (В. Винниченко); *І от після ведмедів на арену виходить... хто? – авжеж, клоун. І починає... Ні! Ні, не можу я вам переказати циркової вистави. Не піддається вона переказові* (В. Нестайко).

Підтримуючи думку про надання частці *ні* статусу комунікатива, не можемо беззастережно погодитися з висновком деяких дослідників, що він “безпосередньо не пов’язаний із семантикою заперечення” [10, с. 18]. Мовознавці одностайно визнають, що комунікативні акти відмови, незгоди, відхилення, усунення, ігнорування, запобігання, несхвалення, засудження, погрози, нерозуміння ґрунтуються на логічній операції заперечення чого-небудь [2, с. 5 – 19; 12, с. 140]. Демонструючи незгоду, мовець передає

цілком очевидний заперечний зміст, який можна спрощено сформулювати як “я не згоден”. Чинячи опір, людина заявляє: “я не дозволю/ не дам”, виказуючи своє несхвалення, повідомляє “мені не подобається”. Нерідко мовець сам розшифровує свою негаційну дію безпосередньо після її здійснення, пор: **Ні! Ні! Ні!** (*істеричне сяєво Михайлових очей, перейшовши между невротичної краси, ставало бридким*). Я не вірю Микиті (С. Процюк). Тому вважаємо, що, виконуючи різні мовленнєві дії, комунікатив **ні** передає певні заперечні значення. Їх можна описати за допомогою заперечних речень, які, проте, не відбивають усієї семантичної і модальної потужності комунікативів.

Значеннєвий спектр дій, які реалізують за допомогою комунікатива **ні** в українському мовленні досить широкий. Він може означати незгоду мовця з певним судженням (пор.: – *Сьогодні гарна погода. – Ні! Сьогодні дуже вітряно*), відмову (пор.: – *Хочете чаю? – Ні.*), заборону (пор.: *Піду нарву квітів. – Ні!*), небажання вірити в що-небудь (пор.: **Ні!** *Він не міг так вчинити!*), супротив комусь (**Ні!** *Не дозволимо забрату!*).

Комунікатив **ні** може виконувати своє заперечувальне навантаження у структурі інших комунікативних одиниць, пор.: **Ні, ні, я не ту кохав!** (А. Говораadlo). Зокрема, на початку висловлень він експресивно передає відмову від певних уявлень, які потім з'ясовує заперечне речення, пор.: **Ні, не** *для підкупу тратив золото перекопський бей* (Р. Іванчук); **Ні, не** *можна так легковажно кидатися словами, надто вони девальвуються в наш час* (Ю. Мушкетик). Поєднання комунікативного й пропозиційного заперечень посилює акт негації.

У монологічному мовленні комунікатив **ні** входить до тих висловлень, які відбивають відмову мовця від попередніх планів чи уявлень про що-небудь, пор.: *Може, це мій другий батько; ні, не хочу асоціювати його із батьківством* (С. Процюк); *Треба буде поговорити з Мілею... Ні, не говорити, а вигнати її непому [племінницю] в три шиї* (Г. Тарасюк); *І тоді нестерпно хотілось знову стати беззахисною, довірливою, нещасною, обдуреною і молодого, молодого! Але потім з глибини душі вставала тиха і ясна впевненість. Ні, це не старість, просто на світі є лише він один, і ніхто з ним не може зрівнятися* (Г. Гордасевич).

У складі висловлень, оформлених стверджувальними реченнями, комунікатив **ні** також засвідчує відмову мовця від попередніх припущень, пор.: *Я вслухаюся усім єством у це нечутні звуки – та ось вони, ось вони долинають – звичайні кроки, звичайнісіньке торкання людських підошов до м'якого піщаного ґрунту, і тому їх заледве чути, хоч ні, це все-таки гучна хода* (В. Шкляр). **Ні, це** *таки рибальське шале, бо ген трохи далі від човна стримлять у березі три спінінгових вудлища, на кінчиках яких безгомінно звисають дзвіночки* (В. Шкляр). На тлі стверджувального висловлення негаційний акт звучить не так експресивно, як на тлі заперечного, проте в обох випадках використання комунікатива **ні** сприяє діалогізації та експресивізації монологічного мовлення.

Характерною властивістю українського мовлення є вираження здивування за допомогою комунікатива **ні**. Уживаючи його на початку висловлення, мовець констатує, що сам вражений своїм спостереженням чи відкриттям, пор.: *Марко її ідеал. Марко безблудний, характерний, всюди й у всім “Марко”! Ні, це чисте диво, що вона не згадувала мені нині знов про його!* (О. Кобилянська); **Ні, це** *треба справді бути або пришепелкуватим нахабою, або геніальним слідцем, щоб отак прийти в чужий дім і шкребтиса брудними нігтями в усьому* (В. Шкляр); **Ні, це ж** *треба, в цей день народився і Анрі Беккерель, фізик, що чи не перший помітив дивні властивості “смоляного каменя”* (Л. Костенко). Заперечний комунікатив певною мірою засвідчує недовіру мовця до власних узагальнень, надаючи описуваній ситуації відтінку надзвичайності, непересічності.

Цікаво, що частка **ні** у структурі висловлення може займати й предикатну позицію, пор.: *Фальсифікаціям – ні! Махінаціям – ні! Ні – брехні!*; “**Ні**” *концептуальній русифікації* (День, 26.01.11). Як частина лозунгів, вона зберігає деякі ознаки комунікатива, зокрема його інтенційність, прагматичну наснаженість, інтонаційну виразність, оскільки спрямована на лаконічну й експресивну реалізацію мовленнєвого акту опору.

У монологічному мовленні частку *ні* часто використовують у ролі предиката заперечного речення при протиставленні. Передусім, це дає змогу уникнути повторення предиката попереднього речення, а по-друге, сприяє увиразненню певного висновку чи несподіваного розвитку ситуації, пор.: *Сторінку можна видерти. Історію – ні* (Л. Костенко). – *Сторінку можна видерти. Історію не можна видерти; Міг би перескочити, як перескакують інші птахи, але ж ні!* (Є. Гуцало). – *Міг би перескочити, але не перескочив.*

Насамкінець варто відзначити, що частка *ні* входить до деяких напівфразеологізованих синтаксичних конструкцій. Зокрема, її використання у складі висловлень, утворених за фразеосхемою *Ні, щоб + інфінітив ...*, спрямоване на експресивне викриття нереалізованості певної бажаної дії чи бажаного стану, пор.: – *Ну, парубче, в тебе, здається проблеми з професійним підлабузництвом. Ні, щоб почати робочий день, порадувавши безпосереднє керівництво компліментом!* (М. Соколян).

Отже, частка *ні* в українському мовленні спеціалізується на реалізації комунікативних актів незгоди, відмови, заборони, недовіри, опору, здивування й функціонує або як самостійний комунікатив, або як частина складніших висловлень. В обох випадках її вживання інтенційно насажене й спрямоване на корекцію чиєїсь поведінки або думок. У монологічному мовленні частка *ні* передає зміну планів чи уявлень мовця, здивування, стрімкий поворот подій, нереалізованість чого-небудь і сприяє діалогізації та експресивізації викладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабайцева В. В. Русский язык: Синтаксис и пунктуация / В. В. Бабайцева. – М.: Высшая школа, 1979. – 205 с.
2. Боргер Я. В. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции (на материале современных драматических произведений): автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Я. В. Боргер. – Тюмень, 2004. – 21 с.
3. Валимова Г. В. К вопросу о коммуникативных единицах // Вопросы синтаксиса русского языка / Г. В. Валимова. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1971. – С. 29 – 37.
4. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1975а. – 560 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 368 с.
6. Дудик П. С. Слова-речення *Так, Ні* та їх синоніми / П. С. Дудик // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 4. – С. 25 – 32.
7. Загнітко А. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія / Анатолій Загнітко // Лінгвістичні студії. – Вип. 19. – С. 79 – 91.
8. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К.: Рад. школа, 1951. – Т.2. Синтаксис. – 408 с.
9. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т. Н. Колокольцева. – Волгоград: Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 2001. – 258 с.
10. Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / А. Й. Паславська. – К., 2006. – 35 с.
11. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: Гос. уч.-пед. изд. мин. просвещения РСФСР, 1956. – 511с.
12. Семантические категории в детской речи / Отв. ред. С. Н. Цейтлин. – СПб.: Нестор-История, 2007. – 436 с.
13. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
14. Шаронов И. А. Коммуникативы и методы их описания / И. А. Шаронов // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. – М., 2009. – Вып. 8 (15). – С. 543 – 548.

**СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА СЛІВ ЛСГ ЗВУЧАННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ Ю. ЯНОВСЬКОГО)**

У статті висвітлено семантичну структуру слів ЛСГ звучання на матеріалі творів Ю. Яновського. Досліджено структуру синонімів в рамках ЛСГ звучання з лінгвостилістичної точки зору, встановлено типи синонімічних відношень, розкрито особливості конотативної трансформації у художньому тексті.

Ключові слова: семантична структура слів ЛСГ звучання, конотативна трансформація.

The semantic structure of LSG of sound in works of Yanovsky is exposed in the article. The structure of synonyms of LSG of sound on linguistics and stylistics positions is investigated; the types of synonymous relations are found out; the particularities of connotative transformation in the text are considered.

Key words: the semantic structure of LSG of sound, connotative transformation.

З'ясування характеру семантичної структури слів лексико-семантичних груп (ЛСГ) у загальній семантичній системі мови є важливим напрямом сучасних семасіологічних досліджень. Ця проблема пов'язана з такими практичними завданнями як виявлення національно-експресивних особливостей мови, розширення наукового фонду знань щодо шляхів збагачення лексики, розкриття закономірностей вираження ціннісного ставлення українців до навколишнього світу.

Лінгвістиці відомі і становлять чималий інтерес дисертації, монографії, статті, присвячені розгляду певних семантичних груп лексики [1; 5; 6]. Аналіз наукових джерел свідчить, що окреслена проблема досліджувалася з таких позицій: структура лексичної і граматичної семантики (В. Русанівський), семантичні процеси в лексиці (О. Стишов), семантична еквівалентність лексичних одиниць (С. Бережан), семантичне поле звучання в російській мові (Г. Горбаневська) тощо. Глибоке і багатоаспектне дослідження семантики слів ЛСГ у цих роботах дозволяє по-новому розглянути деякі питання, пов'язані із системними відношеннями мовних одиниць.

У цьому контексті питання про семантичну структуру слів у творах українських письменників, зокрема Ю. Яновського, потребує більш детального вивчення, що й визначило мету статті: з'ясувати семантичну структуру слів ЛСГ звучання на матеріалі творів Ю. Яновського. Завданнями статті є вивчення структури синонімів в рамках ЛСГ звучання з лінгвостилістичної точки зору, встановлення типів синонімічних відношень, розкриття особливостей конотативної трансформації у художньому тексті.

Своєрідність художнього мовлення полягає в тому, що в його матеріалі – головним чином лексичному – вже генетично закладені певні естетичні потенції. Саме тому дослідження синонімів як “мікроструктури, що перебувають в залежності від словникового складу як макроструктури” [10, с. 214] в рамках лексико-семантичної групи становить ту базу, яка визначає їх естетичну роль у творах художньої літератури.

ЛСГ звучання – одна з найчисленніших семантичних груп лексики, представленої у романах Ю. Яновського “Майстер корабля”, “Чотири шаблі”, “Вершники”, що зумовлюється як тематикою його творів, так і манерою оповіді. Ця ЛСГ характеризується розгалуженою синонімією, що спонукає на основі категоріально-лексичної семема “утворювати звуки” виділити окремі мікрополя: мікрополе ЛСВ, пов'язане з поняттям “мовлення”; мікрополе ЛСВ, пов'язане з поняттям “сміх”; мікрополе ЛСВ, пов'язане з поняттям “спів” та ін. Ця семема складає ядро аналізованої ЛСГ і в кожній лексемі мікрополя уточнюється за допомогою диференційних сем.

Парадигма лексем із домінантою “говорити – казати” є найширшою серед синонімічних рядів і об’єднує лексеми з різними конотаціями: *говорити (казати) – мовити, проказати, приказувати, викласти, протягнути, прохрипіти, зарипіти, видушувати (перен.), прошипіти (перен.), пропищати (розм.), кинути (перен.), захлинутися (перен.), щибетати (перен.), мимрити, бурмотіти, белькотати, гаркавити, цідити, бурчати, казати (мовити), цідити / мимрити крізь зуби, пропускати слова з горлянки, пропалювати словами мозок* тощо.

У реалізації семантичної структури слів із значенням мовленнєвого процесу спостерігається відтворення односпрямованого мовлення. Зіставлення семантичної структури ЛСВ *бурмотіти* у різних контекстних ситуаціях свідчить, що дієслово є автосемантичним, яке не потребує об’єктних поширювачів (“Галат бурмоче”): “Я пускаю бригаду з обох боків залізниці, – бурмотів сам до себе Галат задумливо, – гармати підуть посередині” [9, с. 258].

Результати опису мікрополя ЛСВ, пов’язаного з поняттям “говорити”, показують, що в текстах представлені лексеми та лексикалізовані словосполучення з диференційним елементом значення, яке уточнює процес мовлення в аспекті звучання і характеру вимови, тобто передають тон мовлення, забарвлення, чіткість, темп, висоту. Причому, письменник перевагу надає експліцитному, аналітико-синтетичному зображенню процесу мовлення, завдяки його експресивності і властивості передавати комплекс відтінків значення.

Так, зокрема, естетична сутність лексеми *говорити* розкривається у синтагматичних зв’язках з моделями: *говорити + неголосно / тихо / тихше / беззвучно*, в результаті чого створюється особливий тональний контур, що приводить до опозиції – який звучить не сильно, не голосно / тихо, і той, що не подає звуків; *безмовний, німий / беззвучно*. Така закономірність висхідно-нисхідного руху у вживанні слів, що нейтралізують основне значення, вмотивована художньо. Це дозволяє автору відтворити різний ступінь емоційної напруги – від конкретно-чуттєвої слухової картини до внутрішньо-емоційного стану людини: “Це його правило: що важчі справи, то тихше, спокійніше він говорить” [9, с. 247]. “Він (хлопчик) сидів, притулившись до стіни, побитої кулями, голова його трусилася, губи щось говорили й говорили беззвучно й безупинно” [9, с. 389].

Як бачимо, мінімальні лексичні синтагми виступають основним мовним засобом вираження лексичного значення слова.

Письменник, зображуючи психологічний стан персонажа в момент мовлення, намагається не повторюватися і ретельно відбирає слова для номінації на перший погляд однакових почуттів. Стилістично виразним виступає загальнономове словосполучення *сказати крізь зуби* – говорити невиразно, вжите автором у різних варіаціях, щоб відтінити емоційно-збуджений тон у мові персонажів: “Ворушися чортова клацалко! – сказав крізь зуби високий Галат [9, с. 165]. Ю. Яновський значно розширює можливості функціонування цього словосполучення, увівши до його складу лексеми *мовити, мимрити*, які різноаспектно передають мовлення персонажів. Фразеологізмом *мовити крізь зуби* – висловити вголос свої думки – автор підкреслює поважність висловлення: “...це смілива операція за Дніпром, вона може мати успіх, але генералові Бабієву треба добре стерегтися різних несподіванок, – мовив він крізь зуби” [9, с. 386].

Можна припустити, що словосполучення *мимрити крізь зуби* є перефразуванням фразеологізму *мимрити собі під ніс*, зафіксованому у лексикографічній праці “Фразеологічний словник української мови”. Автор його вживає тоді, коли треба виділити тихе, невиразне і зневажливе мовлення: “Зрідка окремі фрази він вимовляв голосно, інші мимрив крізь зуби і жестикулював” [9, с. 208]. У словосполученнях відбувається специфікація значення – усної передачі інформації. При специфікації варіюється концептуальне ядро значення, що веде до певної зміни семного складу.

Серед дієслів, пов’язаних з поняттям мовлення заслуговує на увагу синонімічний ряд із домінантою “повідомити” – передавати інформацію без вказівки на спосіб її передачі: *повідомляти, оповіщати, передавати, інформувати*. Лексеми цього ряду характеризуються

відношеннями, в яких відбувається повне семантичне накладання членів ряду, диференційний елемент значення (ДЕЗ) – 0. Заздалегідь відзначимо, що такий тип синонімічних відношень, для творчості Ю. Яновського не характерний, як і взагалі для мови із системою, що характеризується послідовною нормативністю. Членам ряду властивий “найвищий попарний коефіцієнт близькості” [2, с. 81]. Вони ідентичні своєю семантикою, функціонально й стилістично не протиставлені, що й дає підстави стверджувати про однорідність ряду в стилістичному відношенні; їх семантична близькість до лексеми *повідомляти* веде до того, що слова *передавати*, *сповіщати* можуть вживатися одна замість іншої в близьких за змістом контекстах, що підтверджує теоретичне положення про ізоморфізм семантичного змісту та спільний семантичний склад слів. Функціонування цих слів пов’язане в основному з контекстами офіційного мовлення.

Досить яскраву семантичну структуру становить синонімічний ряд із домінантою “сміятися”, що виражає складну гаму людських почуттів, настроїв і окреслює поняття “утворювати сміх, перебувати в стані сміху різної сили і характеру вияву його”: *сміятися*, *реготати*, *видобувати звуки*, *вибухнути сміхом*, *підняти регіт*, *зайтися реготом*, *братися за живіт*, *грати на собі, як на гармошці*; *проковтнути посмішку*, *тремтіти куточками губ*, *покривити губи усмішкою*, *зайтися усмішкою*. Вони диференціюються за емоційно-експресивними ознаками, набуваючи значень прагматичних, адгерентних.

Семантику слова *сміятися* визначає такий оцінний елемент, який розширює його діапазон, кваліфікує його синтезом сенсорних оцінок, тобто оцінок, зумовлених відчуттями. Так, емоційне відтінювання сміху, що безпосередньо реалізується в мікроструктурі художнього тексту, досягається за рахунок оснащення синоніма *сміятися* сенсорно-слуховими оцінками: “довго, голосно”, які збагачують спільне значення різними конотаціями – “який сильно звучить, добре чутний; гучний” для контексту: “Він голосно засміявся, дістав з коробки два сірники, зломив у нього сірку і махнув рукою в повітрі” [9, с. 157]; “який має великий відрізок часу; тривалий, довгочасний”: “На моє здивування вони довго сміялися” [9, с. 189]; психологічними – “іронічно, зневажливо”, що несуть на собі сліди глузливого, пройнятого іронією та сповненого зневаги сміху: “Рибалка засміявся іронічно й зневажливо” [9, с. 102], або ж “як інтелігенти”, де асоціативно вбачається легка, ледь помітна посмішка, як знак радощів або привіту: “...та про нас можна лише сказати, що ми сміялися, як інтелігенти, боячись безконтрольного прояву такого надзвичайного стану, як радість” [9, с. 96].

Виявлення певних почуттів (переважно радості, задоволення) автор передає за допомогою синонімів *посміхатися*, *усміхатися*, або ж рідковживаного синоніма *осміхатися* – посмішкою виявити свою приязнь до кого-небудь. Семантичний обсяг лексем оцінюється сукупністю ознак: який сповнений доброти, щирості; подобається та привабливий, що кваліфікується уявленням про моральний ідеал, вчить коректної поведінки, або формує естетичні смаки, задовольняючи почуття прекрасного: “Двоє друзів подивилися у вічі одне одному і переконалися чогось – з полегшенням посміхнулися” [9, с. 194].

Поряд з нейтральним концептом сміху синонімічний ряд включає марковані концепти – лексеми та фразеологізми, розгляд яких дає можливість глибше розкрити специфіку майстерності письменника, пізнати його творчу манеру у використанні мовних засобів. Стилістичний ефект синонімів досягається шляхом емоційного забарвлення лексем та їх суміжного розташування. Причому, після вужчого за семантичним обсягом *видобувати*, *звуки* іде ширший – *грати на собі, як на гармошці*. Така суміжність синонімічних одиниць допомагає розкрити властиві їм емоційні та семантичні властивості, створити певну семантичну градацію в мікроконтексті: “Хазяїн-трамбака брався за живіт і, ніби колишучи його, видобував такі крикливі й пронизливі звуки, що здавалося – він сам на собі грає, як на гармошці” [9, с. 96].

Стає очевидним, що експресивна потужність синонімів експлікується через функцію нагнітання, утворюючи ампліфікаційні ряди. Зблизившись в одному асоціативному емотивно-оцінному полі, такі слова моделюють нові експресивні смисли, передаючи

фрагмент дійсності. У кожного письменника є власні способи трансформування лексичних значень, шляхи і способи їх експресивізації та увиразнення нейтральних лексичних одиниць, моделювання синонімічних рядів тощо. З погляду Н.І. Бойко, експлікація експресивності висловлювання формується передусім суб'єктом мовлення, його комунікативними намірами та оцінними висновками [3, с. 432].

Так, дбаючи про конденсацію думки, письменник вдається до зредукованої форми загальноновживаного фразеологізму *від реготу (сміху) братися за живіт* і кінцевим ступенем редукації є функціонування фразеологізму *братися за живіт* – дуже сміятися. Такі фразеологічні скорочення виступають своєрідними експресивними каталізаторами думки читача.

Особливого ліризму зображуваному надає синонім – *тремтіти куточками губ* – виражати стриману усмішку, оберігаючи її, і боячись втратити це прекрасне почуття: “Ось воно (обличчя) *сміється й тремтить куточками губ* – блищать степові очі” [9, с. 230]. Звернення автором до зорових образів створює умови для правильного розуміння контексту, його естетичних властивостей. З цього фразеологізму усвідомлюється не лише поняття “сміятися”, але й синтезований образ з його специфічними особливостями і проявом у словесному оточенні: використання письменником афективних слів, які знаходяться між собою у відношеннях еквіполентної опозиції: *похмуро зламани брови, суворі уста, суворе обличчя* – з негативного боку, і *розправлені брови, обличчя сміється і тремтить куточками губ*, – з позитивного боку. Наприклад, в контексті: “Похмуро зламани брови й над ними високе чисте чоло – на перший погляд. Далі й суворі уста запримітиш, і сильне підборіддя. Це – звичайний парубок. Роки царської війни послали багато важких думок у мозок, і ці думки світять тепер з очей. Суворе обличчя! А гляньмо-но, коли усмішка покривить губи, коли розправляться брови – кращого не знайдеш у світі обличчя. Ось воно сміється й тремтить куточками губ – блищать степові очі” [9, с. 229-230]. Контекст розвиває образні значення на основі актуалізованих елементів своєї семантичної матриці: поетика контрастів дає можливість зрозуміти, пізнати велич і таємність слова – людина.

Отже, аналіз семантичної структури слів ЛСГ звучання переконує нас в тому, що лексеми не тільки служать для вираження широкої палітри емоцій, почуттів, оцінок, усього того, що пов'язане зі сферою емоційно-психічної діяльності людської свідомості, а й виступають засобом пізнання та репрезентації національної картини світу.

Розгляд лексем в рамках ЛСГ звучання дозволяє виділити два типи парадигм: парадигми, в яких відбувається семантичне накладання членів ряду, тобто диференційний елемент значення дорівнює нулю; парадигми, в опозиціях членів яких спостерігаються градаційні відмінності: диференційному елементу значення властивий градаційний елемент. Перший тип синонімічних відношень стосується тільки однієї парадигми ЛСГ звучання із домінантою “повідомити”. Семантична структура лексем такого типу у досліджуваних текстах позбавлена оцінної ознаки, і більш імпонує стилю публіцистичному. Для романів Ю. Яновського характерним є тип синонімічних відношень з яскраво вираженою маркованістю, коли спостерігається чітка релевантність на шкалі градації семантичних елементів ряду. Така маркованість стимулюється ідейно-художньою потребою зображуваного.

Перспективи дослідження полягають у компаративному аналізі засобів вираження експресивної семантики синонімів в рамках лексико-семантичних груп на базі художніх творів вітчизняних та зарубіжних письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков // Тез. докл. Второй Всесоюзн. конф. – Днепропетровск, 1988. – Ч. I. – 224с.
2. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц // С. Г. Бережан. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 372 с.

3. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. – Ніжин, 2005. – 551 с.
4. Горбаневская Г. В. Семантическое поле звучания в современном русском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1983. – 22с.
5. Лексико-семантические группы современного русского языка. – Новосибирск, 1985. – 123 с.
6. Лінгвістичні дослідження. – Харків, 1992. – 114 с.
7. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наук. думка 1988. – 240 с.
8. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації). – К.: Пугач, 2005. – 388 с.
9. Яновський Ю. Твори в 5-ти томах / Ю. Яновський. – К.: Дніпро, 1983 – Т.2.
10. Filipec J. Česka synonyma z hlediska stilistiky a lexikologia. – Praha, 1961. – 348 s.

УДК 811.111'373.47:159.942.5

Марта Гурецька
(Луцьк)

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИГУКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЯКІ ВИРАЖАЮТЬ ЕМОЦІЙНИЙ СТАН РОЗДРАТУВАННЯ

Метою цієї статті є вивчення та класифікація вигуків англійської мови, які використовуються для вираження емоційного стану роздратування.

Ключові слова: вигук, емоційний стан, роздратування, почуття, волевиявлення.

This paper aims at studying and classifying interjections of the English language, which are used to express the emotional state of annoyance.

Key words: interjection, emotional state, annoyance, feeling, will.

Під час пристосування людини до соціально-культурного середовища, зміст її емоцій стає більш складним, виникають похідні почуття і волевиявлення. Мовні засоби передачі емоцій сприяють їх кращому розумінню і культурному нормуванню [1, с.14].

Під час мовленнєвої діяльності людина висловлює своє ставлення до навколишнього світу, виражає свої емоції та почуття, використовуючи мовні засоби. І хоча існують розбіжності думок лінгвістів щодо статусу вигуків у системі мови, вигуки залишаються тими одиницями, які використовуються для вираження емоцій, душевних станів, волевиявлень та емоційних реакцій на навколишню дійсність.

Емоції, які передаються за допомогою вигуків, можуть бути позитивними, негативними та амбівалентними (не мають чітко вираженого негативного або позитивного забарвлення). Негативні емоції сигналізують про небезпеку, а позитивні – про вирішення проблеми [3, с.10]. Наше дослідження присвячене вивченню вигуків англійської мови на позначення негативного емоційного стану роздратування. Актуальність дослідження зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на емотивну функцію мови та емотивні аспекти спілкування.

Для детального та системного розгляду вигуків, що виражають роздратування, ми вважаємо, що їх слід класифікувати. Загальна класифікація вигуків представлена В. О. Горпиничем, який поділяє їх на 4 групи: емоційні, спонукальні, апелятивні та етикетні [2, с.304]. На нашу думку, цей поділ є доцільним при класифікації вигуків на позначення емоційного стану “роздратування”. Таким чином, вигуки, які виражають роздратування, ми поділяємо на:

1) Емоційні (виражають переживання, емоції, емоційні стани та почуття людини): *as if* (скор. від *as if it were true*) – та ну, та невже, не може бути (критичне ставлення, недовіра, роздратування): *You know how pools winners always say it won't change their lives? Yeah, as if* [4, с.45]; *aw* – ай, ой (протест, роздратування, недовіра, несхвалення, невдоволення): “*Aw,*

shut up!” *Bob muttered* [4, с.52]; **bah** – ще чого, от іще, нісенітниця (нетерпляче відхилення, несхвалення, протест, презирливе роздратування, огида): *Bah! What a load of nonsense!* [4, с.54]; **blow it** – от халепа, хай йому біс, отакої (виражає здивування, роздратування, досаду): *Blow it! I just can’t get this wallpaper straight! Will someone come and help me please* [4, с.62]; **bother** – Господи, оце так, хай йому біс (невдоволення, роздратування): *“Mother is arriving home tomorrow,” she said. “Bother. I wish to goodness she would stay away.”* [4, с.63]; **botheration** – як прикро, яка досада, хай йому біс (виражає невдоволення, роздратування): *Botheration. I forgot his telephone number!* [4, с.63]; **boy** – ой, ох (невелике невдоволення, роздратування): *Boy! Isn’t it cold!* [4, с.63]; **by crikey (by the cringe)** – чорт його бери, хай йому біс (роздратування, здивування): *By crikey! That really gave me a pause!* [6, с.66]; **heck** – чорт його бери, прокляття (здивування, роздратування): *Oh heck! What are you doing here?* [4, с.129]; **Christ/ Christ Almighty** – батечку, Боже (здивування, роздратування, страх): *“Christ – and they told me to keep away from Kansas! Never set my pretty foot here again.”* [4, с.75], *“But, Christ Almighty, you must have...” she tilted her head, looked away for a moment, beyond the words to express it* [4, с.75]; **crap** – нісенітниця, дурниця, брехня (непогодження, недовіра, роздратування): *“Can we drink to it?” “All you want. But later.” “Crap.”* [4, с.80]; **crikey** – от тобі й на, от тобі й маєш (роздратування, здивування з приводу чогось неприємного): *Oh Crikey, I’m going to be late!* [4, с.81]; **cripes** – отакої, от тобі й на (роздратування, здивування): *“Cripes!” Bill exclaimed irritably. “A man doesn’t love a gin, not a white man.”* [4, с.81]; **dammit** – тьху ти, от лихо, хай йому грець (подив, досада, роздратування): *Verheek hesitated. “Just say yes, dammit!” Darby snapped* [4, с.82]; **damn** – тьху ти, от лихо, хай йому грець (виражає роздратування, збентеження, досаду): *Damn! I’ve forgotten the letters* [4, с.82]; **damnation** – тьху ти, от лихо, хай йому грець (роздратування): *Damnation! Oh, damnation! Mockery everywhere! Everything I think is mocked by everything I do* [4, с.83]; **dang** – біс забери, тьху ти, от лихо (надзвичайне роздратування, збентеження, подив, досада): *“Oh, dang it, do this one, Mr. Herriot,” Mr. Dagget barked, turning the hairy neck towards me. I injected the animal* [4, с.83]; **darn** – прокляття, от лихий (невдоволення, роздратування): *Oh, darn it, I didn’t mean to do that!* [4, с.83]; **death and the devil** – чортівиння, прокляття (здивування, обурення, досада) [4, с.83]; **the devil** – чорт, щоб тебе лихий побрав (виражає надзвичайне роздратування): *... after a moment Ratterer had exclaimed: “Clyde!... Well,... the devil! Whaddya know?”* [4, с.84]; **dog my cats** – хай йому біс, хай його чорти візьмуть, от тобі й маєш (здивування, досада, невдоволення, роздратування) [4, с.87]; **drat** – чорт його бери, пропади, чорт його душу знає (сумнів, недовіра, роздратування): *Drat! He is late again!* [4, с.91]; **fiddlesticks** – нісенітниця, дурниці (непогодження, недовіра, роздратування, нетерпіння): *“Of course our private affections are the paramount consideration. However, there is a ... well, a legal and contractual side to matrimony which...” “Fiddlesticks!”* [4, с.98]; **fie** – фе, тьху (роздратування, відраза) [4, с.98]; **fie on/ upon smb** – як вам не соромно (гнів, несхвалення, незгода, роздратування, відраза) [4, с.98]; **fudge** – хай йому грець, “блін” (невдоволення, роздратування): *Oh fudge! I’ve left my glasses at home!* [4, с.105]; **gee whiz** – оце так, от тобі й маєш, хай йому біс (здивування, роздратування): *At the same time... he was decidedly curious about what all this was for. A hundred dollars! Gee whizz!* [4, с.106]; **glory** – біс, лихий (здивування, шок, смуток, роздратування); **God** – Господи (виражає гнів, злість, роздратування, безпорадність, розпач, відчай): *“Ah, God, leave off of that!” the old man said, so harshly that Stuart felt, inexplicably, hurt* [4, с.112]; **good God** – Боже мій, батечку, отакої (здивування, досада): *“Good God! I’d heard crime was bad here. But not like that.”* [4, с.118]; **great Scott/ Caesar** – отакої (здивування, досада, роздратування): *“Great Scott! Uncle Thomas will have something to say if he comes back and finds Anatole gone.”* [4, с.122]; **good gravy** – оце так, не може бути (здивування, досада, роздратування) [4, с.118]; **goodness** – батечку, Боже мій, отакої (виражає надзвичайне здивування, досаду, недовіру) [4, с.119]: *My goodness, you have spent a lot!* [5, с.700]; **gosh** – та не може бути, Боже, лихий його бери (здивування, досада, недовіра): *“Gosh, it’s hot in here.” And she moved over and opened a window, something that none of us had dared to do* [4, с.121]; **ha** – ага (зневага, роздратування, презирство, здивування, подив): *“And you are very fond of*

him.” “Ha!” *The tone of my voice surprised me* [4, с.123]; **heaven and earth** – не може бути, Господи (здивування, роздратування, жаль) [4, с.129]; **heavens** – сили небесні, отакої (виражає здивування, подив, досаду, роздратування, обурення): “*Heavens! Haven’t you got these dishes done yet?*” *exclaimed the staff nurse, bustling in. “It beats me what you people do with your time”* [4, с.129]; **heck** – хай йому грець (виражає гнів та роздратування): *Oh heck! What are you doing here?* [4, с.129]; **hell** – чорт, чорт забирай (гнів, роздратування): *Hell, I don’t know what he looks like* [4, с.129]; **ho hum** – е-хе-хе, о-хо-хо (нудьга, стомленість, розчарування, невдоволення, зневага, презирство) [4, с.136]; **holy cow/ holy smoke/ holy mackerel** – Боже праведний, не може бути, ну і ну (виражає здивування, досаду, роздратування): *There’s a huge red rose explosion lighting up the sky. Holy cow, that was a huge outburst; Holy smoke! What are you saying?! It will never come true!; “You mean all those women...?” She nods. “Holy mackerel!”* [4, с.137]; **honestly** – дійсно, справді (здивування, роздратування, несхвалення, розчарування): *Honestly! Look at what you’ve done!* [4, с.138]; **hooley** – нісенітниця, дурниці (виражає роздратування): “*My proof is full of hooley. He doesn’t know theme from an A one...*” “*Bunk!*” *he exclaimed. “Hooley!”* [4, 138]; **huh** – так, невже (непогодження, здивування, розчарування, зневага): *The woman was saying to herself, furious with insult, “So I can’t huh?”* [4, с.144]; **indeed** – та хіба, невже (здивування, сумнів, роздратування, недовіра, подив, скептицизм, іронія): *Where is the Atlantis? Where, indeed? Who indeed could have told her this?* [4, с.180]; **jeez/ gee** – отакої, Боже (виражає гнів та роздратування): “*You should only wear full robes in Oxford on ceremonial occasions!*” “*Gee, what a shame.*” [4, 106]; **Jesus** – Боже (здивування, шок, роздратування, гнів): *He finished his beer, and looked at his watch. “Jesus, I must run. I’m meeting Amanda at six.”* [4, с.191]; **jingo** – слово честі, їй Богу (здивування, роздратування) [4, с.191]; **Lord** – Боже (виражає роздратування, здивування, досаду, переляк): “*Lord, doesn’t it look neglected!*” *he exclaimed* [4, с.204]; **man** – от тобі й маєш, отакої (здивування, нетерпіння, роздратування, захоплення): “*Two things,*” *Kristin said. Man, she liked to talk!* [4, с.207]; **nonsense** – дурниці, пусте, дарма (вживається як реакція і виражає непогодження, роздратування, невдоволення): “*Nonsense, Cokey. Mr. Hickson would never treat me like that!*” [4, с.226]; **nuts** – ще чого, іди ти під три чорти, ти при своєму розумі (роздратування, недовіра, подив, презирство, зневага): “*Nuts to you!*” *he snapped* [4, с.233]; **oh brother** – Господи (виражає роздратування та здивування): *Oh brother, it’s you again! What do you need this time?* [4, с.237]; **okay** – гаразд (нетерпіння, роздратування): “*Oh, okay, I suppose you can come, as long as you realise that you won’t be very welcome. That I’m doing you a favour...*” *I rang off. I was annoyed* [4, с.239]; **pah** – тьху, фе, бр (відраза, роздратування, категоричне несхвалення): “*Well, dear Horace, if you won’t admit what we all know, keep quiet.*” “*Pah!*” *said Horace, aggravated beyond words. “Pah!” said Kiki at once, and went to the hole entrance. She looked down* [4, с.247]; **pish** – ху, фе, фу (презирство, зневага, роздратування, нетерпіння) [4, с.249]; **pshaw** – тьху, ху, подумаєш (нетерпіння, зневага, роздратування, незгода): “*Pssshaw! That’s done it!*” *snorted Uncle Ponty* [4, с.253]; **rats** – дурниці, нісенітниця (роздратування, відчай, відраза, огида, невдоволення, роздратування): *Rats, I thought they have discovered their mistake and are going to take all the fun out of my life* [4, с.256]; **rubbish** – дурниці (виражає роздратувану категоричну незгоду): “*Yes, time is an advantage if – if – there has been foul play.*” “*Rubbish!*” *cried Lawrence angrily* [4, с.260]; **shame** – сором, прикро, шкода (виражає співчуття, досаду, прикрість, образу): *Shame, man, we would have invited you if we’d known you were free* [4, с.266]; **shucks** – дурниці, нісенітниця (розчарування, занепокоєння, презирство, роздратування, зневага): “*Shucks!*” *cried Pipkin, going into a cloud dry and coming out wet* [4, с.267]; **strewth** – отакої, клянуся Господом (здивування, роздратування) [4, с.276]; **well** – та ну, оце так, невже, от тобі й на (злість, невдоволення, роздратування): “*... why don’t you put a block and chain on him and have done with it?*” *she said. “Well, didn’t you suggest sending Simon with him, yourself?”* [4, с.315]; **what hogwash** – яка нісенітниця, пусті балачки (непогодження, недовіра, роздратування) [4, с.323]; **why** – ну звісно, так (виражає нетерпіння, роздратування): “*Look at those arms and*

legs!" he cried. "And good God! Will you look at his hands and feet! Did you ever in your life see such hands and feet on a child his age?" "Why, it's awful!" his mother agreed, nodding [4, с.332].

2) Імперативні/ спонукальні (виражають різні форми волевиявлення – спонування, наказ, заклик тощо): **all right** – досить вже, добре (намагання та спонування вгамуватись): *Tyrone: All right, all right, I'll stop. God knows, I don't like the subject either. Will you join me in a drink?* [4, с.31]; **bugger off** – забирайся геть, зникни (гнівне спонування йти геть): *I grabbed tins of stew and soup and I started hurling them into the ruck. And I started shouting. "Bugger off, you load of turd-tops," I yelled at the top of my voice* [4, с.64]; **get away/ get lost** – геть, забирайся (різке спонування йти геть): *"If you hurry, you'll make the supper show. Now get lost."* *Her voice was harsh and loud* [4, с.107]; **give me a break** – досить, припини (роздратоване спонування припинити щось робити): *I'm an intellectual-type guy, Tracy" James joked. "O, give me a break," Tracy moaned; Mr. Deeds said, "Look, fellers, gimme a break, will you. Come back later and we'll sort all this out."* [4, с.109]; **go and eat coke** – вимітайся, іди собі (грубе спонування йти): *Go and eat coke! I've had enough of you today, you are getting on my nerves* [4, с.110]; **go away** – іди геть (невдоволене спонування не заважати): *Go away! Don't you see I'm busy?* [4, с.110]; **hark** – тихо (різке спонування замовкнути): *"Hark! There's an aeroplane about somewhere!" said Lucy-Ann suddenly* [4, с.126]; **okay?** – добре? (невдоволене спонування бути більш розсудливим, спонування погодитись): *But no, Grey, it's all a game to you. Cops and robbers. Hide-and-seek. "I'm convinced, okay?"* [4, с.239]; **piss off** – котися звідси (грубе, образливе і роздратоване спонування йти геть): *"I hear we have a little problem," he said with an encouraging smile. "Piss off, you asshole!" shouted Iolanda* [4, с.249]; **skedaddle/ shove off** – забирайся геть (різке спонування йти) [4, с.267]; **vamoose** – геть звідси (різке спонування йти) [4, с.310].

3) Апелятивні (виражають звертання з метою привернути увагу): **here** – гей, послухайте, годі (для привертання уваги та для вираження роздратування, докору, протесту): *"Here," I said, "what are you talking about? You are doing it on purpose. Go away."* [4, с.131]; **hey** – гей, овва, ну (привертання уваги, подив, здивування, роздратування): *"Hey, Bobby. Listen. They won't let you see her. It won't do any good."* [4, с.134]; **oh** – о, ой (привертання уваги, невдоволення, роздратування): *"I say, Rose, don't be a perfect beast."* *"Oh, go to hell!"* [4, с.236].

4) Етикетні (виражають привітання, подяку, прохання тощо): **thank you** – спасибі, дякую (іронічна подяка, надає категоричності і водночас може виражати роздратування, невдоволення): *No, I don't want a damn thing from you. Nothing. If you want to see the boy, fine. If you don't, fine. I don't care. I can manage by myself, thank you very much* [4, с.283].

Крім того, до вигуків, які виражають роздратування, можна віднести звуконаслідування **tut-tut** – передає звук подвійного причмокування і виражає помірковане нетерпіння, роздратування, досаду: *Tut-tut, Alex! What do you think you're doing?* [4, с.306].

Якщо брати до уваги комунікативно-прагматичні функції вигуків, то їх можна класифікувати таким чином:

- 1) вигуки-експресиви, які виражають емоційні стани та почуття (емоційні);
- 2) вигуки-директиви, що виражають волевиявлення особистості (спонукальні);
- 3) вигуки-метакомунікативи, ілюктивною метою яких є встановлення контакту, продовження розмови тощо (апелятивні та частково етикетні).

Отже, за семантикою вигуки англійської мови на позначення емоційного стану роздратування можна поділити на емоційні, спонукальні, апелятивні та етикетні. Враховуючи їх комунікативно-прагматичні функції, класифікуємо вигуки на експресиви, директиви та метакомунікативи.

Перспективи подальшого дослідження полягають у висвітленні недостатньо розроблених аспектів цієї тематики, зокрема вивчення та класифікації вигуків-табу та їх евфемістичних вигуків-субститутів, що виражають емоційний стан роздратування. Розробка цього питання дасть змогу глибше проаналізувати вигуки англійської мови, що виражають роздратування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винарская Е. Н. К проблеме базовых эмоциональных концептов / Е.Н. Винарская // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 2. – С. 12–16.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник / В.О. Горпинич; М-во освіти і науки України. – К.: Академія, 2004. – 336 с.
3. Лук О. Н. Эмоции и чувства. / О. Н. Лук. – М.: Знание, 1972. – 80 с.
4. Медведєва Л., Холден Н. Англо-український словник: Мовленнєві ідіоми, вигуки, звуконаслідування / Л. Медведєва, Н. Холден. – К.: Дніпро, 2003. – 536 с.
5. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Essex, 2003. – 1950 p.

УДК 811.161.2'373

Тетяна Жила
(Умань)

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВУЛИЦІ

У статті розглянуто особливості функціонування лексем на позначення вулиці, що входять у систему найменувань адміністративно-територіальних одиниць у межах населених пунктів. Простежено семантику лексеми, стилістичне використання.

Ключові слова: лексико-семантична група, адміністративно-територіальна лексика, семантична структура, адресна функція.

The features of lexemes functioning for denotation of street which are included in the system of names of administrative-territorial units within settlements are considered in the article. The semantics of lexeme, its stylistic use is traced.

Key words: *lexical-semantic group, administrative-territorial lexis, semantic structure, address function.*

Вивчення історії формування словникового складу мови є актуальним у сучасній мовознавчій науці. Нині лінгвістичними студіями охоплено широке коло лексики, яка відображає різноманітні сторони життя і діяльності людей. У численних монографіях і статтях українські та російські мовознавці В. М. Русанівський, В. В. Жайворонок, Г. А. Уфимцева, Д. М. Шмельов та ін. досліджували історію формування різних тематичних груп лексики. Існують праці, присвячені лексиці на позначення територіальних одиниць. Це дослідження В. В. Богачука, Л. Л. Гумецької, Л. І. Батюк, Л. С. Паламарчука. На матеріалі списків київських вулиць XIX та XX ст., історико-географічних описів Києва, карт, планів міста X – XIV ст. проаналізувала словотвірну структуру власних назв київських вулиць, провулків, бульварів у статті “Словотвірна структура топонімів адресного функціонування (назви вулиць міста Києва)” Л. І. Колоколова [2, 87-94]. Усі лінгвісти сходяться на думці, що словниковий склад мови тісно пов’язаний з позамовними чинниками: історією народу, культурою, побутом, суспільним життям.

Найбільш уживаною назвою на позначення одиниць поділу в межах як сільського, так і міського поселення, є іменник *вулиця*. Для вулиць, які відрізняються якимись ознаками від звичних, вживаються спеціальні назви.

Лексема *улиця* зафіксована словниками XVI–XVII ст. Так, у Л. Зизанія іменник *халуга* реєстровий, а його відповідник *оулиця* (ЛЗ, 84). У П. Беринди реєстровому *халуга* у перекладній частині відповідає ряд *улиця, заплута, заулок* (ЛБ, 143), а реєстрове *стогна* перекладено словами *площадь, улица* і зроблено відсилку до *халуга* (121). Іменниками *стогна, халуга, площадь* перекладено у “Лексиконі латинському” лат. *plate* (ЛС, 319), а в “Лексиконі словено-латинському” реєстрові *стогна* і *улиця* поміщені в одній статті і лексикограф відсилає до лексеми *площадь* (ЛК, 512). У “Лексиконі” П. Беринди окремо

фіксується іменник *площада* – *широка улица* і окремо *площадь* – *улица* (ЛБ, 85). Отже, ми можемо встановити, що синоніми *халуга*, *стогна*, *улиця*, *площадь*, *заплута*, *заулок* були назвами одиниць територіального поділу у межах села чи міста, проте особливості тлумачень не дозволяють визначити семантичні відмінності цих слів.

На позначення вулиці функціонував іменник *стогна*. Із позначкою *заст.* лексема *стогна* зареєстрована в СУМ зі значенням “широкі вулиці, майдани”. Паспортизується контекстами з поезій Т. Шевченка, М. Старицького: *Не видно ніколи в Іерусалимі, Врата на запорі, неначе чума в Давидовім граді ... засіла на стогнах* (Т. Шевченко); *Настане час, і з тим новим псаломом ми підемо по стогнах городів* (М. Старицький) (СУМ, IX, 724). Є це слово і в П. Куліша “Чорна рада”: ... *скільки-то на твоїх улицах, на тих старосвітських стогнах пролито крові християнської* (Куліш, 26).

Крім іменника *вулиця*, відомі також однокореневі *провулок*, *завулок*. У “Словнику української мови” слово *провулок* зареєстровано зі значенням “обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння”, а також деминутив *провулочок* (СУМ, VIII, 144). У системі адміністративно-територіальної лексики функціонує як офіційне найменування із власною назвою: *Аскольдів провулок* (кол. Панкратьєвський пров.). ... *Названий на честь Аскольда* (КЕ, 49); *провулок Кріпосний, провулок Козловського, провулок Музейний, провулок Виноградний* (Київ); *провулок Садовий* (Умань); *провулок Меблевий* (Житомир). Рідше вживається іменник *завулок* (рідше – *заулок*, *закоулок*), напр.: *Ідуть наші прочани по тих закоулках, аж дивляться посеред улицы збились вози у купу* (Куліш, 27); *З вулиці Карла Лібкнехта вони звернули й пішли по глухих нагірних заулках* (Хвильовий, 281); *Перепродує мислі підтерті у завулках тісних перемисть* (Симоненко, 131). Лексема *завулок* (рідко – *заулок*) функціонує зі значенням “прохід між двома вулицями” (СУМ, III, 62). Як офіційна назва не вживається.

Іменник *майдан*, на позначення міської реалії, може позначати не площу взагалі, а територіальну одиницю в структурі міста, вживатися з власною назвою і виконувати адресну функцію апелятива *вулиця*: *Майдан Незалежності* (Київ); *майдан Шептицького* (Калуш), напр.: ... *зі своїм приятелем Ровінським Борисом, рудим підлітком із майдану Зарембського* (Даниленко, 160); *м. Житомир, майдан Пуятинський*, 3 (УК, 17.06.05, 15).

Іменник *площадь* зареєстровано у словнику І.І. Срезневського зі значенням “ровное, незастроенное место, площадь, улица” (Срезн., II, 970). В.В. Богачук відзначає, що *площа* є частиною міського планування [1, 153]. У “Словнику української мови” відзначено, що *площа* – це велике незабудоване місце, безпосередньо зв’язане з вулицями; *майдан* (СУМ, VI, 594).

Адресні дані засвідчують, що слово *площа*, вживаючись із позначенням номера будинку, позначає не власне площу “незабудоване місце”, а, виконуючи адресну функцію, стає синонімом слову *вулиця*: *Бессарабська площа, буд. 5, 7, 7а* (Київ); *Московська площа, 3* (Київ); *Вокзальна площа, 2* (Київ); *площа Леніна, 1* (Умань); *площа Комунарів, 1* (Донецьк).

Прикметою великих міст є наявність вулиць, які позначаються назвами *бульвар*, *проспект*. Ці найменування у сполучі з власною назвою вживаються в системі адміністративного поділу, виконуючи адресну функцію.

За даними “Словника іншомовних слів”, назва *бульвар* запозичена з французької мови й уживається зі значенням “алея посеред вулиці; широка вулиця, обсаджена деревами” (СІС, 191). Г.П. Циганенко, простежуючи семантичні зміни етимона в мові, що запозичила, вказує, що це частина міської вулиці з доріжками для пішоходів (ЕСРМ, 44). В офіційному мовленні *бульвар* уживається з власною назвою, напр.: *бульвар Шевченка* (Черкаси), *бульвар Тараса Шевченка* (Київ), *бульвар Лесі Українки* (Київ).

Назва *бульвар* засвідчена художніми текстами, в яких вона виступає як елемент змалювання міської культури, напр.: *Вечоріло, коли ми з Бориком тинялися містом у пошуках пригод. На бульварі побачили Степана* (Даниленко, 165). Утворилося похідне слово *бульварчик*: *І от один час почав я ходити в один бульварчик на перехресті трьох вулиць* (Винниченко, 235).

У систему найменувань вулиць зрідка залучається слово *алея*. У “Словнику української мови” воно зафіксовано зі значенням “дорога в садку, парку, обсаджена з обох боків деревами, кущами” (СУМ, I, 33). У системі територіальної лексики цей номен розширює свою семантику і позначає не власне дорогу, а разом із власною назвою служить для найменування вулиці: ... *вулиця, що простягається від Петровської алеї до Дніпровського узвозу уздовж схилів Дніпра. Колись частина вулиці, що починалась від Петровської алеї, називалась Козловською* (Печерськ, вересень 2004, 6).

Поширеною назвою сучасних міських вулиць є *проспект*. У “Словнику іншомовних слів” вказано, що ця назва запозичена з латинської мови і вживається в українській мові зі значенням “пряма, довга і широка міська вулиця” (СІС, 769). Багато міських вулиць іменуються проспектами. Заступаючи апелятив *вулиця*, у системі адміністративно-територіальної лексики номен *проспект* виконує адресну функцію: *проспект Науки, проспект 40-річчя Жовтня* (Київ); *проспект Ватутіна* (Ватутіно); *проспект Гагаріна* (Харків); *проспект Леніна* (Запоріжжя).

В аналізованій нами групі лексики функціонує синонімічний ряд слів на позначення доріг, напр. *шосе, дорога, шлях*. Крім номінативної, в системі адміністративно-територіальної лексики ці назви виконують адресну функцію. Назви *шосе, шлях, дорога* засвідчені у складі урбанонімів у містах України, напр.: *Нікопольське шосе* (Кривий Ріг), *Набережне шосе, Залізничне шосе, Столичне шосе* (Київ), *Хмельницьке шосе* (Вінниця), *Олександрійське шосе* (Кіровоград), *Ленінградське шосе* (Умань). Без апелятива *вулиця* засвідчені такі назви в художніх творах: *Блукав коло вокзала, подорожував Берестейським шосе* (Підмогильний, 464);

“Словник іншомовних слів” фіксує назву *шосе* зі значенням “автомобільна дорога з твердим покриттям” і вказує, що вона запозичена з французької мови (СІС, 985).

В адресній функції, заміщаючи апелятив *вулиця*, виступає іменник *дорога*. “Словник української мови” слово *дорога* реєструє зі значенням “смуга землі, по якій їздять і ходять // штучно створений засіб для пересування, місце для проходу, проїзду” (СУМ, II, 378). Отже, у словниковій статті не відображено функціонування іменника *дорога* в системі адміністративно-територіальної лексики. Номен *дорога* вживається у складі урбанонімів у містах України, напр.: *Набережно-Печерська дорога* (Київ), *Дніпропетровська дорога* (Одеса). *Місцевість, що була відома в старому Києві під назвою Провалля – нині це Паркова дорога, – вулиця, що простягається від Петровської алеї до Дніпровського узвозу уздовж схилів Дніпра. Назва “Паркова дорога” пов’язана з Першотравневим і Радянським парками (нині Міський сад і Маріїнський парк), на схилах яких її прокладено. У 1963 році Паркова дорога і Козловські вулиця стали єдиною вулицею* (Печерськ, вересень 2004, 6).

Такі ж функції може виконувати іменник *шлях*, напр.: *Добрий шлях. вулиця в Московському районі, простягається від Голосіївської до Блакитного вулиці* (КЕ, 172); *Кіквідзе вулиця ... Відома з початку 20 ст. під назвою Військовий шлях* (КЕ, 287); *Полтавський шлях* (Харків). У “Словнику української мови” в лексемі *шлях* виокремлено значення “смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога” та “місце для проходу, проїзду кого-, чого-небудь; прохід” (XI, 493).

Рідше представлено інші назви, напр., *проїзд*. У “Словнику української мови” зареєстровано зі значенням “невелика вулиця, що з’єднує дві вулиці; провулок” (VIII, 190).

У “Словнику української мови” лексема *тупик* із ремаркою *рідко* реєструється зі значенням “вулиця, провулок, що не мають наскрізного проходу, проїзду” (X, 321). Іменник *тупик* може бути загальною назвою вулиці: *Дуки Степана вулиця (кол. Агрономічний пров.). простягається від вул. Китаївської до тупика* (Московський р-н) (КЕ, 181); Номен *тупик* може виконувати також адресну функцію, вживаючись у складі власної назви без апелятива *вулиця*: *Тверський тупик* (Київ), *Залізничний тупик* (Умань).

Отже, у межах міських поселень є вулиці, які відрізняються якимись ознаками від звичних. Для їх номінації вживаються назви, які можуть функціонувати і в офіційній сфері у сполучі з власними назвами, заміщаючи апелятив *вулиця*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачук В. В. Нарисательные наименования населенных пунктов и их частей в памятниках русской народности XIV–XV вв.: Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1972. – 232 с.
2. Колоколова Л. И. Словопроизводная структура топонимов адресного функционирования (названия улиц города Киева) // Русское языкознание. – 1980. – Вып. 2. – С. 87–94.

ЛЕКСИКОГРАФІЧІ ДЖЕРЕЛА

ЕСРМ	Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. – К.: Радянська школа, 1989. – 511 с.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982–2003. – Т. 1–4.
ЛБ	Лексикон словеноросський Памви Беринди / Підг. тексту і вступна стаття В.В. Німчука. – К.: Наукова думка, 1961. – 272 с.
ЛЗ	Лексис сирѣчь Речені#, Вькратѣхъ събранны. И из слова(н)скаго ъзыка, напросты Рускій Ді#ле(к)тъ Истолкованы. Л.З. // Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма Славеноросская / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1964. – С. 23–93.
ЛК	Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського // Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 421–540.
ЛС	Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1973. – 541 с.
СІС	Словник іншомовних слів / Уклад. Л.І. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
Срезн.	Матеріали для словаря древнерусского языка. – СПб., 1895–1912. – Т. I–III.
СУМ	Словник української мови / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Винниченко – Винниченко В. Рабині Справжнього // Український Декамерон / Упоряд. Р. Піхманець. – К.: Довіра, 1993. – Кн. I: Дияволиця. Новели. Повість / Післямова І. Денисюка. – С. 231–246.
2. Даниленко – Даниленко В. Віолетта з драндулета (Магічне оповідання) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 160–168.
3. КЕ – Київ: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: Головна редакція УРЕ, 1981.
4. Куліш – Куліш П. О. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2: Чорна рада: Хроніка 1663 року; Оповідання; Драматичні твори; Статті та рецензії. – 586 с.
5. Підмогильний – Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи. – К.: Наукова думка, 1991. – 800 с.
6. Симоненко – Симоненко В. Ти знаєш, що ти – людина: Вірші, сонети, поеми, байки / Передм. В.А. Гончаренка. – К.: Наукова думка, 2005. – 296 с.
7. УК – газета “Урядовий кур’єр”.
8. Хвильовий – Хвильовий М. Г. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / Упоряд. М.Г. Жулинського, П.І. Майдаченка. – 925 с.

**МІФОНІМІЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙСКЛАДНІШИХ
ОБ'ЄКТІВ ОНОМАСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.
ЯЗИЧНИЦЬКА ТЕОНІМІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ**

У статті розглядається питання впливу язичництва на назвотворчу систему мови. Здійснено ономастичне дослідження міфонімів.

Ключові слова: ономастичний простір, міфонімія, теонім, язичництво.

The article describes the influence of paganism on the formation of proper nouns in the system of language. The onomastic investigation of proper nouns in myths was done.

Key words: heathen, mifonim, teonim.

Актуальність проблеми. Серед проблемних питань давньоруського ономастичного простору – співвідношення язичницького і християнського компонентів (зокрема, в антропонімії), взаємодія книжних і народнорозмовних джерел мовного контактування з Візантією, вплив східних (іранських, тюркських, монгольських) та західноєвропейських (германських, романських) мов на формування онімного (а так само апелятивного) лексичного фонду епохи Київської Русі тощо.

В.М.Топоров півстоліття тому відзначав, що свідчення слов'янської міфології, зафіксованої відповідною міфонімією, дозволяють виявити цікаві відомості з історії контактів слов'ян із іншими народами, і такі відомості незамінні для характеристики найдавнішої слов'янської культури поза межами писемної фіксації [5, с. 14]. Цінність досліджень імен міфологічних персонажів підкреслює й М.Ф.Мокшин, зазначаючи, що теонімія містить дуже важливий матеріал не тільки для ономастики, мовознавства, але й для історії релігії, особливо в питаннях її походження й еволюції, для фольклористики, археології, етнографії, сприяє дослідженню культурно-історичних зв'язків між народами та їхнього етногенезу [4, с. 329].

І.М.Железняк у праці з промовистою назвою “Ономастика і язичництво” підкреслює, що духовний світ східних слов'ян найвиразніше відбився у відомій з різних джерел релігійній системі – язичництві. Язичництво – людський досвід спілкування з природою, накопичений протягом тривалого часу. Поганський світогляд східних слов'ян віддзеркалений у мові, зокрема “в такій ємній і стійкій її частині, як ономастикон”. Згаданий язичницький ономастикон охоплює всі класи онімів. У власних назвах східних слов'ян відбито різні шари язичництва від маси духів до пантеону антропоморфних богів. Однак системного цілеспрямованого вивчення специфіки відбиття східнослов'янського язичницького світогляду у власних назвах іще не було здійснено. “Ми навіть не усвідомлюємо всієї глибини й широти проникнення язичництва в назвотворчу систему мови”. У власних назвах відбито практично всі сфери духовного (а отже, язичницького) життя народу дохристиянської епохи. Етимологічне дослідження власних назв за законами номінації певних ономастичних класів допомагає розкривати й уточнювати конкретні явища та їх атрибуцію в язичництві [1, с. 124–125].

Уважають актуальним визначення місця язичницької релігії, засвідченої передусім міфонімним матеріалом, у світогляді стародавніх слов'ян, зважаючи в першу чергу на те, що “відомості про язичницьке минуле слов'ян значною мірою носять лінгвістичний характер” [2, с. 8–9]. М.І.Зубов підтримує думку Б.О.Рибаківа про те, що значну роль у вивченні слов'янського язичництва має відіграти лінгвістика, й наголошує на актуальності розроблення лінгвістичних проблем, пов'язаних із слов'янським язичництвом. На його переконання, мовні факти, що стосуються дохристиянських вірувань слов'ян, носять найчастіше саме ономастичний характер – це передусім імена божеств (теоніми) та інша лексика, яка приєднується до них [2, с. 10]. Як підкреслює М.І.Зубов, теонімія являє собою

лексику дуже давнього утворення, і розроблення питань теоніміки є дуже істотним в історичній ономастиці [2, с. 16], хоча, за словами Ю.О.Карпенка, ономастичне дослідження міфонімів перебуває ще в ембріональному стані [3, с. 8].

Постановка проблеми. Вивчаючи імена божеств і назв духів з погляду сучасного мовознавства, не слід забувати, що за лінгвістичними свідченнями прихований особливий феномен язичницького сприйняття дійсності. Міфологічний погляд на світ пов'язаний і з певним сприйняттям мовної дійсності – йдеться передусім про сприйняття слова в одному ряду з річчю й імені як невіддільного атрибута називаного. До того ж власні імена тісно пов'язані з релігійно-обрядовою діяльністю, до сфери якої раніше належали всі сторони людського життя [2, с. 23–25].

Теонім має в принципі відображати саму сутність називаного божества, його внутрішня форма виступає неначе квінтесенцією обоженного образу. Ім'я божества не може існувати у відриві від міфу, пов'язаного з цим божеством. Міф прагне пояснити теонім, обґрунтувати його внутрішню форму [2, с. 30–38]. Для підтвердження сказаного вище конкретним мовним матеріалом у позамовному – міфологічному – контексті варто згадати існування численних причинових – етіологічних – міфів народноетимологічного характеру.

Саме в цьому аспекті може становити дослідницький інтерес вивчення того, як автор художнього тексту літературно моделює, художньо реконструює язичницький міф і які функції відводить у ньому власним назвам, зокрема теонімам як розряду міфонімів (це яскраво видно на прикладі текстів С.Плачинди, де і манера опису художнього відтвореного слов'янського язичницького світу, і функції онімів у ньому нагадують художньо змодельований світ західноєвропейського, передусім давньобританського язичництва у серії фентезійних творів Дж.Р.Р.Толкієна або кельтського язичництва в циклі романів про лицаря Конана різних авторів).

У перебігу дослідження художньо змодельованих (зокрема, С.Скляренком, С.Плачиндою) язичницьких молитв, слав, побажань, заклинань, слід урахувувати, що в таких текстах оніми, особливо імена божеств, посідають ключову роль. Найбільш яскраво це видно при вивченні онімії замовлянь, що містять численні язичницькі елементи. За образним узагальненням М.І.Зубова, матеріал замовлянь дає нам змогу зазирнути в ту ономастичну лабораторію, де створюються імена й найменування міфологічних постатей [2, с. 154].

Як зазначає В.М.Топоров, етимології багатьох слів міфологічного характеру, особливо міфологічних імен, є двозначними, або “слизькими”, й установити точну етимологію часто зовсім не легко. Ця особливість закорінена у великому діапазоні можливостей, який мають значення слів такого типу. Окрім звичайної типології семантичних переходів або заборон, властивої природним мовам, при аналізі міфологічних імен доводиться мати справу з семантикою немовних систем – а саме міфологічних, передусім із типологією називання елементів міфологічної системи. Урахування семантичних особливостей названого немовного рівня допомагало б установити низку нових етимологій, які не можна було відкрити в межах виключно мовного рівня, й піддати сумніву деякі етимології, які вважали беззаперечними [5, с. 11]. Як відомо, спроби М.Я.Марра і в новітній час М.М.Маковського досліджувати семантику лексем і окремих коренів із міфологічним значенням, їхні зв'язки й семантичні зсуви не мали успіху через явний вихід цих дослідників за межі точної лінгвістичної процедури і широке вдавання до неперевірюваних суб'єктивних побудов. Подібним шляхом нерідко йде й творча думка письменника – автора історичного роману, який, спираючись на власні уявлення й асоціації й маючи право на художній домисел, художнє моделювання дійсності, витворює власні етимології й міфологічно їх осмислює. Сказане характерне особливо для творчості С.П.Плачинди. Так, показовим є видання художнього циклу письменника (з підзаголовком “Повісті, оповідання”) “Київські фрески” [КФ]: з одного боку, рецензентами видання виступають провідні українські історики – член-кореспондент АН УРСР доктор історичних наук Ф.П.Шевченко, доктор історичних наук В.М.Даниленко (чільний тогочасний фахівець з археології й дописемної історії України) і кандидат історичних наук (пізніше – доктор і академік НАН України) В.А.Смолій

[КФ, с. 4]. Автор посилається на наукові консультації з академіком Б.О.Рибаковим та іншими відомими істориками – докторами історичних наук Г.Г.Мезенцевою, І.Г.Шовкоплясом, наводить перелік основної наукової літератури, яку він використовував [КФ, с. 308–309]. З другого боку, до зазначеного видання доданий “Короткий словник слов’янської міфології” [КФ, с. 285–307], що його можна розглядати скоріше як художню авторську модель письменника, ніж як здійснене відповідно до класичних вимог наукове дослідження: “Дажбог у III–II століттях до н. е. міг бути богом Сонця, та вже у II столітті н.е. він “передає” свої функції Хорсові, а сам “доглядає” ліси й пасовиська на землі, “навчає” слов’ян садівництву, стає богом родючості тощо. Так само й Сварог: до нової ери він бог неба і сонця, а вже в античності (III–V ст. н.е.) – бог ковальства” [КФ, с. 285]. За відсутністю аналізу писемних джерел, етимологічних, археологічних, етнографічних та інших матеріалів тут може йтися лише про письменницьке художнє уявлення про дійсність.

Вторинний, дослідницькій міфологізації лексики сприяє наявність у деяких її елементів “множинної етимології” (термін румунського лінгвіста А.Граура), тобто водночас двох або навіть більше джерел форми й семантики слова. Так, щодо одного з ключових слов’янських демонізмів – чорт – М.І.Зубов вважає за необхідне констатувати, що ті етимології, які виводили аналізоване слово неодмінно тільки з однієї лексеми, неминуче потрапляли у принципово нерозв’язну суперечність [2, с. 151]. Сказане може стосуватися й багатьох інших слів міфологічної семантики, як апелятивів, так і онімів.

М.І.Зубовим сформульовано цілу програму лінгвістичного й екстралінгвістичного (загалом комплексного) дослідження слов’янського язичництва, що включає з’ясування 1) кількісного складу пантеону слов’ян і відповідних теонімів, 2) якісних характеристик язичництва та 3) іншомовного внеску до слов’янської теонімії [2, с. 99]. Хоча від часу дослідження М.І.Зубова минуло майже три десятиліття, така наукова програма не реалізована й досі.

Серед усіх груп ономастичної лексики теонімія найтісніше пов’язана з антропонімією [2, с. 40], і слов’янські теоніми, на думку польського лінгвіста С.Роспонда, неможливо аналізувати у відриві від антропонімів.

В.П.Шульгач підкреслює, що важливим джерелом вивчення слов’янського язичництва виступає мікротопонімія, яка “законсервувала і зберегла протягом століть назви дрібних культових об’єктів, які не знайшли відображення в широко відомих писемних пам’ятках” [7, с. 166]. Зрозуміло, що мікротопонімія могла меншою мірою потрапляти до уваги християнських борців проти залишків язичницької ідеології.

На ще більшу роль залишків язичницької ідеології в антропонімії вказує П.П.Чучка. “Поганська спадщина в антропонімії українців настільки багата, що нині, через тисячу років після введення християнства на Русь, мабуть, доцільніше було б говорити не про сліди язичництва в сучасній чи в давній антропосистемі українців, а легше було б зібрати докупи і прокоментувати все те, що полишило після себе християнство разом із державною адміністрацією на потужному фоні давньої слов’янської самобутньої антропонімії”. Дослідник зазначає, що масове видалення з офіційного, а згодом і побутового вжитку кількох тисяч (виділено нами. – Авт.) язичницьких імен давніх слов’ян і запровадження на їх місце кількох сотень імен візантійсько-християнського календаря є чи не єдиною перемогою православної церкви в її антропонімічній діяльності на Русі [7, с. 176–177].

Таким чином, різноманітні залишки багатовікової язичницької традиції як головного компонента давньоукраїнського світогляду, ідеології (починаючи ще з періодів, що передували створенню Київської Русі як централізованої держави) віддзеркалюються в українській мові, зокрема її ономастиконі. Система онімної й апелятивної лексики міфологічної тематики виступає виразником символіки духовної культури й, відповідно, винятково цінним джерелом для реконструкції світу ідей Київської Русі (пор., серед інших, новітні праці В.В.Колесова, які репрезентують історико-етимологічний, етнолінгвістичний та лінгвокультурологічний підходи до давньоруської лексики). Теоретичні та практичні

підсумки дослідження цього матеріалу становлять основу для вивчення онімного простору художніх творів на історичну тематику.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

КФ – Плачинда С.П. Київські фрески. – К.: Молодь, 1982. – 312 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк І.М. Ономастика і язичництво // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І.М.Железняк. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 124–138.
2. Зубов Н.И. Древнерусская теонимия: проблема собственного и нарицательного: Дисс. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1982. – 212 с.
3. Карпенко Ю.О. Про критерії поділу власних і загальних назв // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К.: Наукова думка, 1974. – Вип. 10. – С. 3–10.
4. Мокшин Н.Ф. О мордовской и марийской теонимии // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. – М.: Наука, 1970. – С. 329–334.
5. Топоров В.Н. Фрагмент славянской мифологии // Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. – 1961.– № 30. – С. 14–32.
6. Чучка П.П. Сліди язичництва в антропонімії українців Карпатського регіону // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І.М.Железняк. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 176–183.
7. Шульгач В.П. Сліди слов'янської теонімії в мікротопонімії Волині // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І.М.Железняк. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 166–176.

УДК 811.133.1'371

Юлія Зелена
(Львів)

СТУПІНЬ КОПУЛЯТИВНОСТІ АТРИБУТИВНИХ ДІЄСЛІВ ПІДГРУП СТАНУ ТРИВАЛОСТІ, ВИДИМОСТІ ТА УСВІДОМЛЕННЯ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПРЕСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ LE MONDE I LE FIGARO)

Мета статті – з'ясувати ступінь копулятивності та особливості вживання семантично-прагматичних структур атрибутивних дієслів стану тривалості, видимості та усвідомлення.

Ключові слова: ступінь копулятивності, синтаксичний профіль копулятивного (атрибутивного) дієслова, неререференційний характер атрибутивного додатку підмета (АДП), прономіналізація АДП розчленування і дислокація атрибутивної конструкції.

The aim of this paper is to determinate the degree of copularity and features of semantic's and pragmatic's structures use with attributive verbs of duration, visibility and consciousness.

Key words: the degree of copularity, syntactic profile of copulative (attributive) verb, non referential character of attributive complement subject (ACS), the pronominalisation of ACS, the dismemberment and dislocation of attributive construction.

Питання ступеня копулятивності ряду дієслів, що можуть утворювати атрибутивні конструкції (входити до складу іменного складеного присудка) привертало увагу багатьох дослідників (Гревіс М., Вільмет М., Депланк А., Лоуренс П., Рігель М. та ін.), проте, можемо стверджувати, що воно ще не достатньо досліджене і вимагає вивчення та з'ясування ряду деталей, які б могли спростувати чи підтвердити той чи той погляд. Не менше цікавих проблем для дослідника-лінгвіста поставлено і у дослідженні мовних особливостей самого

публіцистичного стилю, в якому так органічно чергується мова стандарту і мова експресії, переповнена особливими засобами вираження при викладі думки, висвітлюванні факту чи аналізу події. Отже, **актуальність** статті зумовлена як важливістю виявлення відповідності критеріям копулятивності певних груп дієслів французької мови, так і недостатністю дослідження даної проблеми. **Наукова новизна** полягає у визначенні впливу семантико-прагматичних факторів на спосіб вживання атрибутивних конструкцій у сучасній мас-медійній комунікації преси. Звідси випливає й **мета статті**: з'ясувати ступінь копулятивності та особливості уживання семантично-прагматичних структур атрибутивних дієслів стану тривалості, видимості та стану усвідомлення.

Контекстуальний аналіз проводився у рамках сучасного публіцистичного стилю, а саме, вивчалася електронна база французьких періодичних видань *Le Monde* і *Le Figaro*. Корпус складався із 450 прикладів, що дозволило вивчити синтаксичний і семантичний профіль даних атрибутивних дієслів і дійти до певних висновків щодо їх функціонування у сучасній франкомовній комунікації преси, як одного з видів мас-медійної комунікації.

Слід зауважити, що публіцистичний стиль – історично сформована різновидність літературної мови, він є тематично невичерпним і володіє величезним запасом виразних засобів мовлення. З точки зору стилістики тексту, основними його рисами є документально-фактологічна точність, логічність, лаконічність викладу при інформативній насиченості, направленість на співрозмовника, образність, експресивність, виразність, відкрите оцінкове ставлення до явища, факту, події, що висвітлюється. У плані мовного вираження газетно-публіцистичний стиль характеризується одночасно консервативністю і рухливістю. З одного боку, в публіцистичній мові присутня достатня кількість штамів, суспільно-політичних та інших термінів. З іншого боку, прагнення до переконання читачів вимагає все нових мовних засобів, а саме увиразнення мови за допомогою синтаксису: вживання емоційно-і експресивно-забарвлених конструкцій, пропозицій зі зверненням, риторичних запитань, повторів, розчленованих конструкцій та ін. Прагнення до експресії та водночас до економії мовних засобів обумовлює використання спеціальних конструкцій, інверсій, безсполучникових пропозицій, пропуску того чи іншого члена речення тощо.

Стосовно обраного корпусу слід зазначити, що і *Le Monde*, і *Le Figaro* є щоденними вечірніми газетами тиражем близько 300 тис. примірників. Перше видання відображає більше ліволіберальні погляди, тоді, як друге вважається, таким, що приймає офіційну точку зору французького уряду і загалом помірковано правих партій. Отже, ці два видання доповнюватимуть одне одного у нашому дослідженні що дозволить нам дійти до певних узагальнень і висновків стосовно функціонування атрибутивних дієслів визначених вище підгруп у даному стилі мовлення.

Відомо, що нормативні граматики розглядають дієслова *rester*, *demeurer*, *paraître* і *sembler* як прототипи дієслова *être*; це дозволяє без вагань їх включити до списку копулятивних дієслів. Проте, залишається ще ряд таких, що “у дещо меншій мірі” або “лише у певному контексті” виражають атрибутивні відношення [7, с. 518]. Згідно граматики Вільме (2007), дієслова групи “усвідомлення” перегукуються із дієсловами *paraître* і *sembler*, так само як і з дієсловами *s'affirmer (comme)* і *se (re)trouver* (опинятися), які несуть в собі семантичне наповнення, що відповідає певному поняттю, та *s'annoncer* (виражає приналежність і зазвичай вживається для позначення майбутніх подій): *Ce vendredi s'annonce comme la journée la plus chargée, avec 126 TGV au départ de la gare de Lyon et 228 de la gare Montparnasse*. Все частіше також зустрічаємо у пресі дієслово *se positionner (comme)*: *Clinton s'est positionné comme le gardien de la réduction des déficits publics...*; *Le représentant de Virginie se positionne comme le champion des principes des Tea Parties*. Таким чином, погоджуючись із думкою професора Вім ван Петегема (Бельгія, Католицький університет м. Левен) [6], який вказував на деякі труднощі у виявленні класу атрибутивних дієслів, як таких, можемо все ж їх умовно віднести до цієї групи, у якості оказіональних.

Оскільки предметом нашого дослідження є копулятивні дієслова стану, здатні додавати смислові нюанси до поняття стану, то необхідно уточнити, про які групи дієслів ідеться:

1. Група дієслів “входження у стан”: *devenir* (ставати), *se faire* (робитися), *tomber* (натрапляти, ставати) тощо:

Cet ouvrage d'un Américain inconnu, dont l'intrigue se déroule à Paris, est un phénomène devenu d'édition et de société; 15 conseils pour se faire connaître grâce aux Digg Like ! Tomber amoureux: les signes qui ne trompent pas...;

2. Група дієслів “стан тривалості”: *rester* (залишатися), *demeurer* (перебувати): *Rester anonyme sur Internet, mission impossible ?; Nicolas Sarkozy: “La France doit demeurer une grande nation industrielle”*;

3. Стан видимості: *sembler* (здаватися), *paraître* (видаватися), *avoir l'air* (мати вигляд) та інші: *La BMW du seigneur un titre qui pourrait sembler provocateur; Le couple franco-allemand peut paraître méprisant; Faites du sport sans en avoir l'air!*;

4. Стан репутації: *passer pour* (вважатися): *Revenez sur votre décision sans passer pour une girouette*;

5. Стан усвідомлення: *apparaître comme* (здатися як), *se montrer* (видатися), *s'avérer* (виявитися), *s'affirmer comme* (утвердитися як), *se révéler*, *se (re)trouver* (опинятися): *Comment faire apparaître le nom de quelqu'un comme lien dans son statut facebook ?; Ce qui n'empêche pas les économistes de l'OCDE de se montrer plus pessimiste sur l'évolution de la croissance à court terme; Le péché de Serrano est de s'affirmer comme créateur chrétien; Affaire DSK – Me Brafman: “Les accusations vont se révéler fausses”; De surcroît, l'économie se retrouve plus affaiblie que jamais.*

У нашому дослідженні ми зупинимося лише на вивченні особливостей функціонування трьох із вищеподаних груп (група 2, 3, 5). Розпочнімо з перевірки відповідності цих груп дієслів характеристикам, описаним дослідниками Лоуренсом і Тобаком [5, с. 84]:

- обов'язкова присутність атрибутивного додатку підмета (АДП);
- нереференційний характер АДП (анафоричні посилання);
- узгодження в роді та числі з підметом АДП вираженого прикметником;
- блокування переходу у пасивний стан;
- взаємозамінність з іншими копулятивними чи частково копулятивними дієсловами;
- прономіналізація АДП займенником *le*;
- можливість розчленування і дислокації атрибутивної конструкції;
- виключення можливості вживання безособового підмета *il* у складі іменної синтагми при прикметниковому чи номінальному атрибутивному додатку з інтерпретаційною особливістю;
- присутність однакових категорій конститuantів, які вживаються в атрибутивних конструкціях з *être*.

Застосуємо дані критерії до обраних нами груп дієслів (“стан тривалості”: *rester* (залишатися), *demeurer* (перебувати); “стан видимості”: *sembler* (здаватися), *paraître* (видаватися), *avoir l'air* (мати вигляд); “стан усвідомлення”: *apparaître comme* (здатися як), *se montrer* (видатися), *s'avérer* (виявитися), *s'affirmer comme* (утвердитися як) та *se révéler* (виявитися). Правильним виявляється те, що їх прототипне атрибутивне вживання у всіх випадках вимагатиме присутності АД, узгодженого у роді і числі із підметом: *Mardi soir aux États-Unis, la Fed s'est montrée divisée sur les solutions à apporter pour doper la reprise économique. Mais, pour une fois, l'improvisation paraît encore plus hasardeuse en Amérique qu'elle ne l'est en Europe. Au passage, les locaux sont restés inoccupés toute la dernière décennie.*

Інші типові характеристики атрибутивних дієслів виявляються дієвими для досліджуваних нами дієслів: вони не є референційними, що засвідчує неможливість анафоричних посилань. А ті з них, що вживаються лише у формі зворотніх дієслів не можуть

переходити у пасивний стан: *Ces derniers avaient fini par faire prévaloir leurs intérêts, et la Russie s'est montrée un partenaire dur en affaires lors de la négociation des prix, mais d'une grande fiabilité.. ≠ Ce partenaire dur en affaires ...*

Щодо взаємозамінності з іншими копулятивними дієсловами, то, відзначимо, що дієслова групи “видимості” є абсолютно взаємозамінними і можуть вживатися в синонімічних комбінаціях: *La BMW du seigneur un titre qui pourrait sembler (paraître) provocateur; Le couple franco-allemand peut paraître (sembler) méprisant*. Подібного висновку можна досягнути і стосовно групи “стан тривалості”, лише з тим зауваженням що вживати дієслово *demeurer* замість *rester* є більш доречно у вишуканому товаристві, оскільки воно відноситься до високого стилю мовлення (Франц.академія): *Malgré les évolutions et les découvertes, il est demeuré l'un des spécialistes du domaine*. Щодо третьої групи дієслів стану усвідомлення, то слід сказати про їх взаємозамінність лише до певної міри, адже семантично їх наповнення все таки надає певні нюанси смислового навантаження що й впливає на можливості їх вживання у подібних конструкціях. Так, порівняймо такі дієслова групи, як *se montrer* (видатися), *s'avérer* (виявитися) і *se révéler* (виявитися).

Як зазначає М. Гревісс [3, с. 326], зворотня форма дієслова *s'avérer* вживалася вже на поч. XVII ст. у значенні “виявитися істинним, вірним”. Наприкінці XIX ст. у літературній мові почали вживати це дієслово у значенні “проявлятися, з'являтися”, і з того часу дієслово *s'avérer* по трохи віддалялося від свого першого значення, входячи, починаючи з XX ст., до атрибутивних конструкцій, за аналогією до дієслів *se révéler, se montrer, être* [2, с. 52].

У сучасній французькій мові це дієслово *s'avérer* вживається, вводячи АДП у речення, та з огляду на частоту вживання його у мові, воно було офіційно затверджено Французькою Академією як нормативне дієслово-зв'язка (1986р.). Напр.: *Les obstétriciens s'avèrent réticents à admettre les sages-femmes dans les salles d'accouchement*. (АДП *réticents* відноситься до підмету *obstétriciens*.)

Проте, слід зазначити, що таке вживання призводить часто-густо до непорозумінь, плеоназмів і протиріч. Так, пам'ятаючи його конотаційне значення “виявитися істинним, правдивим”, звичайно не можливо не звернути увагу на вживання у такій конструкції таких прикметників, як *vrai* (плеоназм), *faux, erroné* (протиріччя) або *exact* (повторення). Отже, слід уникати таких невдалих поєднань з цим дієсловом, надаючи перевагу його синонімам: *Le témoignage est apparu vrai* (замість *s'est avéré vrai*: плеоназм); *La liste de ses biens s'est révélée erronée* (замість *s'est avérée erronée*: протиріччя).

Нарешті, слід привернути увагу до певних смислово-логічних нюансів при спробі пошуку взаємозамінних копулятивних дієслів, що виявляються лише у тому чи іншому контексті: *Ce produit de nettoyage s'est révélé dangereux* (швидше, ніж: *Ce produit de nettoyage s'est avéré dangereux*). *Il nous est apparu comme un chercheur désintéressé* (краще, ніж: *Il s'est avéré...*) *Cette hypothèse est prometteuse* (замість: *Cette hypothèse s'est avérée...*).

Однак, про синонімію у межах даної групи не слід забувати, оскільки у більшості випадків вона припускає можливість взаємозамінності: *Le chêne, très dépendant de ses réserves, se montre [s'avère] très vulnérable aux attaques des “défoliateurs” tandis que le hêtre résiste mieux. On peut se rendre compte, aujourd'hui, que Fernandel se montrait [se révélait] grand acteur*.

Отже, можемо дійти до висновку, що в цілому усі дієслова трьох проаналізованих груп можуть відповідати статусу копулятивних (атрибутивних).

Згадаймо додатково й працю Ламіро і Меліса (2005), у якій вони наполягають на тому, що копулятивні дієслова “приймають будь-що” у якості підмета: N живий, неживий, безособовий, такий, який входить до сталих виразів та конструкцій [4, с. 154]. У цій частині статті спробуємо перевірити, надалі базуючись на прикладах з нашого корпусу, чи відповідають дієслова наших трьох підгруп даній тезі.

Насамперед, цікаво зазначити, що у більшості випадків дієслова групи “усвідомлення” мають підметом іменник чи SN (80%) або займенник (20%): *Les entreprises devront, elles, se montrer de plus en plus accueillantes, même si elles n'ont pas pour toute*

première vocation de former des jeunes; Les élus allemands, finlandais et néerlandais s'annoncent les plus hostiles; Le candidat potentiel s'est montré plus incisif; Il se montre alors avide d'informations; Celui-ci se montra très sensible à un virus local.

При порівнянні цих результатів із прототипним вживанням дієслова *être*, ми побачимо набагато більше варіантів побудови конструкцій за його участі:

- інфінітивна конструкція: *Le malheur est de l'avoir revue, il n'aurait pas fallu la revoir;*
- підрядне речення: *Le fait est qu'il s'en tire toujours sans accident;*
- прислівник, адвербіалізований фразеологічний вираз чи групу слів, прийменникові конструкції: *Alors c'est non? – Les choses sont toujours ainsi. Vous êtes dans le vrai. Vous êtes en erreur. Il est de mauvaise humeur. Il est au courant de cette affaire. Il est tout à son idée fixe* тощо. Отже для наших груп дієслів залишається чинним обмеження стосовно вибору підмета на користь іменника або займенника (частково інфінітива, для дієслів *s'avérer* і *se révéler*: *Le médicament n'est qu'une béquille, même s'il peut se révéler être une très bonne béquille. A Nîmes, torturer un animal peut s'avérer être rentable...*).

Стосовно статусу підмета – жива істота чи неживий предмет, аналіз прикладів із нашого корпусу не залишає сумніву, що у 95% дані дієслова вживаються із підметом, що відображає живий предмет, типовим підметом для повнозначних дієслів [4, с. 166]. Розглянемо детальніше типи таких підметів. Серед них розрізняємо наступні:

- імена людей (45%): *Vladimir Poutine s'est montré plus évasif, sans pour autant écarter l'hypothèse;*
- групу, соціальну організацію людей (38%): *Après sa victoire contre le Paraguay (1-0), l'équipe anglaise va tenter de sembler un peu plus convaincante. Ce "gouvernement économique" de l'Europe, qui paraissait, au mieux, une utopie et, au pire, une lubie française, il y a peu, est désormais jugé nécessaire par tout le monde, y compris les Allemands.*
- країну (жителів країни), організацію країн (17%): *L'Italie s'est montrée conquérante avec l'or pour le relais masculin et pour Alessia Filippi dans le 400 m 4 nages; Le couple franco-allemand peut sembler méprisant.*

Отже, все таки 5% залишається за неживим підметом, що входить у типові для мас-медійної комунікації преси атрибутивні конструкції: *Mais, pour une fois, l'improvisation paraît encore plus hasardeuse en Amérique qu'elle ne l'est en Europe. En France, la laïcité est devenue pour certains une cause intolérante.*

Згідно тих же дослідників (Ламіро і Меліса), підметом копулятивного дієслова ніколи не може бути безособовий підмет *il*, за винятком екстрапозиційних структур: *Il est possible que Pierre vienne* [4, с. 158].

Дослідивши три групи дієслів стану тривалості, стану видимості та стану усвідомлення, виявивши певні спільні і відмінні ознаки ступеня їх копулятивності та певні особливості їх синтаксичного профілю, уточнивши вплив семантико-прагматичних факторів на спосіб їх вживання у мові преси, можемо зробити наступні висновки:

1. Правильним є те, що вони не є референційними, не можуть переходити у пасивний стан, їх прототипне атрибутивне вживання у всіх випадках вимагатиме присутності АД, узгодженого у роді і числі із підметом, передбачають можливість прономіналізацію АД займенником *le* і є частково взаємозамінними у межах однієї групи.
2. Копулятивні дієслова стану усвідомлення можуть бути взаємозамінними лише до певної міри, адже їх семантичне наповнення все таки надає певні нюанси смислового навантаження що й впливає на можливості їх вживання у подібних конструкціях, уникаючи плеоназмів, непорозумінь і протиріч.
3. При детальнішому аналізі синтаксичного профілю дієслів стану усвідомлення було виявлено, що для цієї групи залишається чинним обмеження стосовно вибору

підмета на користь іменника або займенника (частково інфінітива, для дієслів *s'avérer* і *se révéler*). У якості підмета цим дієсловом притаманно обирати такий, що позначає живу істоту у 95% і, відповідно, у 5% неживу. Стосовно типів першого варіанту підмета, то імена людей зустрічаються у 45%, назви груп чи соціальних організації людей у 38% і країн (жителів країни), організацій країн у 17%.

Звідси висновок, що в цілому дані групи дієслів відповідають наведеним критеріям вивчення ступеня копулятивності, не зважаючи на існування певних винятків щодо їх синтаксичного профілю, селективного відбору стосовно підмета та способу вживання атрибутивних конструкцій за їх участі в сучасній французькій пресі, як одного з видів мас-медійної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arrive M., Gadet F., Galmishe M. La grammaire d'aujourd'hui: Guide alphabétique de linguistique française. – P.: Flammarion, 1986. – 720 p.
2. Colin. J.-P. Dictionnaire des difficultés du français. – P.: Le Robert, 1994. – 623 p.
3. Grevisse M. et Goosse A., le Bon Usage – Grammaire française, DeBoeck Université, Paris–Louvain-la-Neuve, 14e édition, 2007. – 1600 p.
4. Lamiroy B., Melis L. Les copules ressemblent-elles aux auxiliaires? In: Bat-Zeev Shyldkrot, H. & Le Querler N. (éds.), Les périphrases verbales. Amsterdam: Benjamins, 2005. – P. 154–166.
5. Lauwers P., Tobback E. Les verbes attributifs: inventaire(s) et statut(s). Langages. – 2010. – № 179–180 (3–4/2010). – P. 79–113.
6. Van Peteghem M. La détermination de l'attribut nominal. Étude comparative de quatre langues romanes (français, espagnol, italien, roumain). – Bruxelles: Paleis der Natiën, 1993. – 181 p.
7. Wilmet M. Grammaire critique du français. – Louvain-la-Neuve: Duculot, 2007. – P. 518.
8. <http://www.google.ru/>
9. <http://www.lefigaro.fr/>
10. <http://www.lemonde.fr/>

УДК 81'23

Зоя Ігіна
(Ніжин)

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ З ПОЗИЦІЇ “ГЕМІСФЕРНИХ ГРАМАТИК”

Статтю присвячено викладу гіпотези про можливість розмежування препозитивного додатка з просторовим значенням і обставини місця на основі аналізу внутрішніх і зовнішніх тема-рематичних комплексів, концепцію яких було обґрунтовано Л. В. Сахарним у межах психолінгвістичних досліджень граматики з урахуванням функціональної асиметрії мозку людини.

Ключові слова: гемісферна граматика, цілісність, субцілісність, тема-рематичний комплекс, універсальний предметний код, мінімальна актуальна предикативна структура.

The article is dedicated to the hypothesis that prepositional objects with the locative meaning and adverbial modifiers of place may be differentiated by analysing internal and external theme-rhematic complexes substantiated by Leonid Sakharny in the course of psycholinguistic grammar studies accounting for functional asymmetry of human brain.

Key words: hemispheric grammar, integrity, subintegrity, theme-rhematic complex, universal subject code, minimal actualised predicative structure.

Поділ частин речення на головні й другорядні є найдавнішим традиційним методом вивчення синтаксису. Підмет і присудок як опорні компоненти формально-граматичної

організації речення вважаються головними. Серед більшої кількості другорядних у англійській граматиці виділяють, зокрема, елементи з локальним значенням, а саме прийменниковий додаток (*prepositional object*) та обставину місця (*adverbial modifier of place*), які не піддаються виразному розмежуванню навіть у довідковій літературі [1, с. 584] і є об'єктом цієї статті. Лінгвістичний інтерес, що змушує звернутися до цього, здавалося б, тривіального питання розподілу функцій, пов'язаний з актуальною проблемою встановлення системного зв'язку між новітніми й традиційними методами вивчення мови та може сприяти послідовному обґрунтуванню синтагматичних відношень.

Можливість визначити з більшою точністю, чим є певний член речення (обставиною місця чи препозитивним додатком) надає теорія Л. В. Сахарного про два види граматики, що ґрунтуються на положенні про функціональну асиметрію мозку й називаються, відповідно, правогемісферною і лівогемісферною. Вихідною ідеєю концепції є гіпотеза, основана на результатах великої кількості дослідів за допомогою унілатеральної електрошокової терапії, що один і той самий мовленнєвий вираз може бути осмислений аналітично, тобто послівно, і водночас цілком, як ідіома. Було зроблено висновок, що ліва півкуля відає формально-логічною обробкою повідомлення з використанням різнорівневих мовних одиниць, докладно описаних традиційною граматикою, а права оперує так званими “цільностями” – симультанними інтегральними уявленнями про об'єкт, що далі поділяються на менші субцільності, які в свою чергу об'єднуються у внутрішні буттеві й маркувальні темарематичні комплекси (ТРК). Буттевий комплекс вводить предмет/феномен (існує дещо), маркувальний означає предмет (дещо є таке/робить щось). Обидві структури складають підґрунтя для зовнішньої вербалізації (операцій побудови суцесивного (лінійного) тексту в лівій півкулі) [2, с. 161–176].

Ідея симультанних психолінгвістичних феноменів має спільні ознаки з ментальними одиницями проміжної мови, гіпотеза про існування яких була запропонована Ю. М. Карауловим на основі теорії М. І. Жинкіна про універсальний предметний код (УПК). Цей внутрішній код містить предметні зображення, що можуть групуватися й замикатися в певний ланцюг, проте, попри “предметність”, зображальні компоненти коду лише схематичні, покликані бути опорою для відбудови слів будь-якої мови [3, с. 35]. За Ю. М. Карауловим [4, с. 189–210], серед компонентів УПК фігурують *схеми* (розгорнуті в часі, значні за об'ємом послідовності дій, що складені з низки процедур; елементами схем є найпростіші рухові уявлення предметних дій), *образи* (типові елементи проміжної мови, які виникають у свідомості як наочні й синкретичні (недеталізовані) відбитки реальності), *гештальти* (середнє між образом (на відміну від якого гештальт позбавлений наочності, але разом з яким має здатність до розгортання) й схемою)), *рухові уявлення* (наприклад, ситуація “почистити зуби” складається з інтеріоризованих елементарних рухів (вузлів): узяти щітку, відкрити кран, намочити щітку, взяти тюбик пасти; вузли зазвичай не вербалізуються), *картини* (наочні смислокомплекси, складені з окремих образів сприйняття), *слова* (слухові, зорові або моторно-артикуляційні образи слів, що відрізняються високою концентрацією смислу й виступають в якості символу для великого семантичного комплексу, грають роль мнемічних опор під час продукування тексту) тощо.

Ідея, що послугувала стимулом для написання цієї статті, ґрунтується на синтезі реферованих розвідок з фундаментальними засадами теоретичної граматики англійської мови.

Мета статті полягає у розмежуванні препозитивного додатка з локальним значенням й обставини місця шляхом аналізу внутрішніх і зовнішніх ТРК. Завданнями, що впливають з мети, є обґрунтування різниці між зовнішніми й внутрішніми ТРК і реконструкція механізмів зовнішньої вербалізації. Предмет аналізу складають шість іменників з прийменниками просторового значення (*in, on, to/into*) у наступному фрагменті діалогу з оповідання Н. Геймана “Гіркі зерна” [5, с. 89]:

(1) “*My wallet,*” *he said again. His voice was plaintive and hurt.*

“You had it back **in the motel**,” I reminded him. “You were holding it. It was **in your hand**.” <...> “Okay,” said the anthropologist. “This is what we’ll do. You drive back **to the motel**. I must have left the wallet **on the desk**.” – “Мій гаманець,” – сказав знову він. Його голос був жалібний і образений. “Він був у вас у **мотелі**, – нагадав я. – Ви тримали його. Він був у **ващій руці**.” <...> “Гаразд, – сказав антрополог. – От що ми зробимо. Ви поїдете назад **до мотелю**. Напевно, я залишив мій гаманець **на конторці**.”

Семантичним центром [4, с. 130] діалогу є образ гаманця, нібито загубленого антропологом у мотелі й по який мусить повернутися оповідач. У термінах УПК ситуація постає одночасно як картина і схема.

Наочність пояснюється наявністю комплексу предметних образів, які “вимальовують” ситуацію, а послідовність уявного відтворення дій, які треба здійснити, аби знайти гаманець, є схемою певної процедури: доїхати до мотелю, дістатися конторки, взяти гаманець, повернутися й віддати власникові.

Отже, смислокомплекс є цільністю, у складі якої виділяються номінативні субцільності (wallet (гаманець), motel/desk (мотель/конторка), hand (рука), somebody [I, you] (хтось; я, ви)), а також субцільності, пов’язані з діями навколо гаманця, що вказують на володіння, поїздки (щоб забрати гаманець), залишення (having, driving for, leaving). Логічно припустити, що внутрішні буттєві ТРК вводять перелічені сутності як такі, що мають місце: є гаманець/рука/можливість мати/їхати тощо. Внутрішні маркувальні ТРК, що стосуються гаманця (smb was in the motel (хтось був у мотелі), smb has a hand (хтось має руку), smb had a wallet (хтось мав гаманець), smb had a wallet in the hand (хтось мав гаманець у руці)), групуються з буттєвими ТРК (there is/was smb/smith – є/був, було хтось/щось) в ієрархію (рис. 1):

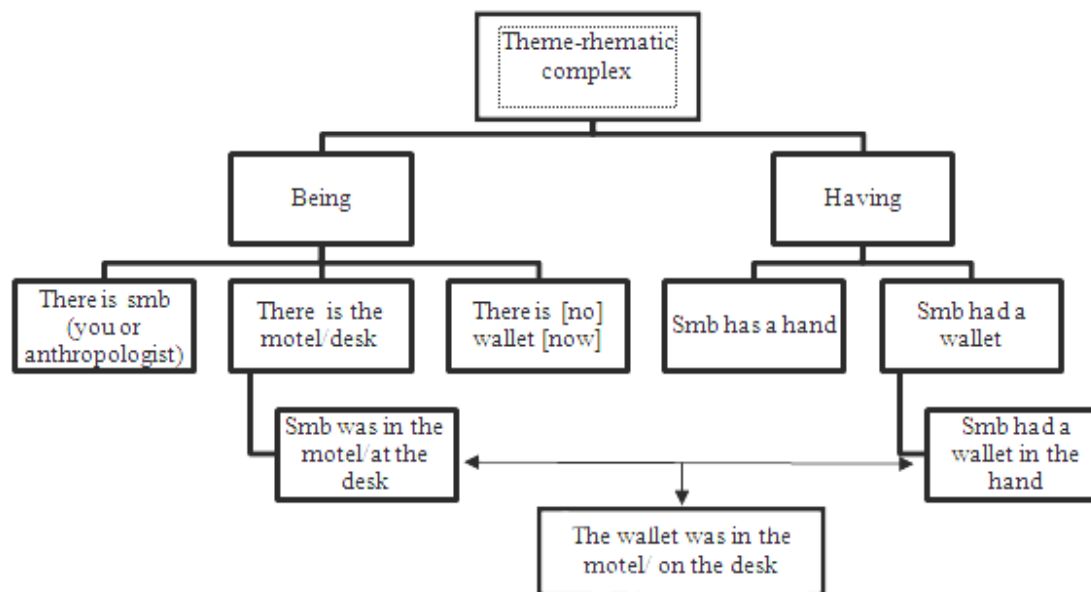

Рис. 1. Внутрішній ТРК.

Внутрішні ТРК, що пов’язують гаманець і оповідача, складають менш розгалужену ієрархію: а) буттєві: there is smb [you or narrator] (є хтось (ви або оповідач)), there is the motel (є мотель)); б) маркувальні: smb can drive (хтось може поїхати), smb can drive to the motel [to get the wallet] (хтось може поїхати до мотелю [по гаманець]).

Місцезнаходження гаманця пов’язане з трьома образами: мотелем, конторкою й рукою. Вони не втрачають важливості й під час зовнішньої вербалізації. Зовнішня вербалізація ТРК реалізується групуванням внутрішніх ТРК у вузькі (локалізовані в одному місці тексту) й широкі (локалізовані в різних місцях тексту й об’єднані одним предметом). Кожен вузький ТРК містить одну або кілька мінімальних актуальних предикативних структур (МАПС): або лише буттєву (що свідчить про появу предмета в *актуальному* тексті),

або буттєву й маркувальну/кілька маркувальних (предмет маркується певною ознакою) [2, с. 182–184].

Наприклад, речення “*You had it back in the motel*” (він був у вас у motelі, ви мали його в motelі) складається з експліцитної буттєвої МАПС (you (ви)) і кількох маркувальних (had (мали); had it (мали його); had it in the motel (мали його в motelі); had it back (мали його раніше)). Механізми зв’язку буттєвої МАПС з кількома маркувальними всередині вузького зовнішнього ТРК можуть бути безпосередніми й непрямими, залежно від чого в ТРК виділяються структури куща й ланцюга [2, с. 188–192]. Перша (кущ) містить буттєву МАПС і кілька маркувальних, що її означають, у другій (ланцюг) кожна наступна МАПС означає не буттєву, а попередню маркувальну.

У реченні “*You were holding it. It was in your hand*” (Ви тримали його. Він був у вашій руці) вихідна буттєва МАПС “you” (ви) означається, зокрема, маркувальною “it” (його), а у наступному реченні вже “it” (він) маркується двома іншими МАПС – “was” (був) та “in your hand” (у вашій руці).

Структури куща й ланцюга допомагають розмежувати препозитивний додаток і обставину місця наступним чином: як уже було зазначено, образ гаманця навіть на рівні внутрішніх ТРК міцно пов’язаний з трьома різними об’єктами зовнішнього світу, нарівні важливими для реконструкції ситуації в минулому, коли гаманець було загублено, та для прогнозування ситуації в майбутньому, аби його знайти. Це вказує на те, що об’єкти не взаємозамінні й мають жорстке місце у внутрішній ієрархії ТРК саме як маркувальні ознаки буттєвої структури “гаманець”. Відтак “motel/конторка/рука” є не лише колишніми/можливими місцеположеннями загубленої речі, тобто тлом, на якому уявляється ця річ в процесі мисленого пошуку, а конкретною точкою координат, фігурою, що виступає на передній план, аби стати мнемічним орієнтиром для того, хто шукає.

Оскільки цільність, представлена ситуацією у прикладі №1, тримається як на схемі дій, так і на картині-сміслокомплексі, доречно застосувати елементи обох для структурування куща і ланцюга всередині зовнішніх ТРК. Згідно з прикладом, схема стосується майбутнього (повернення в motel і пошуку), картина охоплює елементи минулого й спирається на візуальний спогад перебування в motelі (образ чоловіка біля конторки з гаманцем у руці). Відтак центральним образом “картини” є гаманець, “схема” розгортається як процес повернення до motelю, motel же – це один з елементів “картини”, і без нього схема не має сенсу. Картина і схема, отже, взаємопов’язані і не існують одна без одної. Для відтворення картини, тема-рематичний комплекс із вихідною буттєвою МАПС “гаманець” можна змоделювати в структурі куща з чотирма маркувальними МАПС: *the wallet was back (1) in the motel (2) at the administrator’s desk (3) in anthropologist’s hand (4)* – гаманець був раніше (1) у motelі (2) біля конторки адміністратора (3) у руці антрополога (4).

На наступному етапі, згідно з картиною, слід спрогнозувати деталі схеми. Рука, звичайно, вже не буде в ній задіяна, оскільки власник та гаманець знаходяться в різних місцях, тому з орієнтирів лишаються “motel” і “конторка” (як структурний елемент motelю). Так як схема будується крок за кроком, доцільно скористатися моделлю ланцюга, де кожна МАПС маркує попередню, і кожна наступна тема (підкреслено) є частиною реми (виділено жирним) попереднього речення: *You drive back to the motel. Motel has a desk. The desk is the place for the wallet.* – Ви їдете назад до motelю. У motelі є конторка. Конторка – це місце гаманця.

Аналіз моделей зовнішніх ТРК підтверджує висловлену раніше думку про мнемічні орієнтири на рівні внутрішніх ТРК. В рамках трансформованої в “схему” “картини” “гаманець” поступається іншим образам, які набувають значущості саме як об’єкти, а не місця. У світлі сказаного виділені у прикладі №1 іменники з приєдниками є препозитивними додатками з просторовим значенням.

У наступному прикладі, навпаки, виділені елементи не реалізуються як важливі об’єкти.

(2) *“Bring it back here. It’ll take you five minutes.” He must have seen the expression on my face. He said, “Remember. People come into your life for a reason.”* [5, с. 89] – “Привезіть його сюди. Це займе у вас п’ять хвилин.” Напевно, він побачив вираз на моєму обличчі, бо сказав: “Пам’ятайте. Люди приходять у **ваше життя** не просто так.”

Перше підкреслене речення ґрунтується на трьох внутрішніх буттєвих ТРК: він, бачення, вираз. Слово “face” (обличчя), яке наявне на рівні зовнішньої вербалізації, жодним чином не розкриває/поглиблює синкретичний сенс внутрішнього ТРК, що вводить поняття “expression” (вираз), оскільки вираз обличчя, безперечно, нерозривно пов’язаний з обличчям як “матерією” для своєї появи – тобто обличчя є фоном для виразу. Саме “вираз”, а не “обличчя”, має тут першочергове значення: не може бути виразу ноги, руки тощо. Під час зовнішньої вербалізації цей ТРК можна було б сформулювати і як “the expression of my face” (вираз мого обличчя), тобто надати “обличчю” функцію означення. З іншого боку, з якоїсь причини автор виділив те, що вираз був *на* обличчі, інакше досить було б сказати “my expression”. Напевно, специфіка того виразу стосувалася частини обличчя (очей, губ, брів), однак для відтворення картини подібний нюанс не мав особливого значення, і відтак “вираз” на рівні зовнішнього вузького ТРК зберіг властивості фігури, що домінує над тлом (коментарем про місце своєї появи).

У другому підкресленому реченні маркувальна МАПС “come into your life” (приходять у життя) фігурально виражає бачення мовця про життя як певне місце, куди можна прийти. Об’єктних ознак це бачення не має жодних, що підтверджується моделями куца й ланцюга, де саме поняття “життя” можна, власне, опустити без втрати загального сенсу – віри мовця в те, що будь-яке знайомство обумовлене або причинами появи тих людей, яких він зустрічає (А), або взагалі якимось містичним втручанням (В): А. People appear. People have reason. (Люди з’являються. Люди мають причину.) – Структура куца з вихідною буттєвою МАПС “people”. В. You meet people. Meetings have reasons. Reasons are further recognised. (Ви зустрічаєте людей. Зустрічі мають причини. Причини потім розуміються.) – Структура ланцюга з тематизованими МАПС.

Отже, виділені жирним елементи у прикладі №2 доцільно потрактувати як обставини місця.

Аналіз внутрішніх і зовнішніх ТРК для розрізнення членів речення може слугувати матеріалом для досліджень з психолінгвістики та застосовуватися у викладанні курсу теоретичної граматики й спецкурсів з новітніх напрямів мовознавства на старших курсах факультетів іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Члены предложения/ Нина Давидовна Арутюнова// Лингвистический Энциклопедический Словарь; [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Большая российская энциклопедия, 2002. – С.584–585.
2. Сахарный Л. В. Человек и текст: две грамматики текста/ Леонид Волькович Сахарный // Нейропсихолінгвістика (Хрестоматія); [отв. ред. В. Ф. Шевченко]. – М.: Лабиринт, 2009. – С. 158–201.
3. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи/ Николай Иванович Жинкин// Вопросы языкознания. – 1964. – №6. – С. 26–39.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М.: ЛКИ, 2010. – 264 с.
5. Gaiman N. Bitter grounds/ Neil Gaiman //Fragile things: short fictions and wonders. – L: HarperCollins, 2009. – P. 85–109.

АД'ЕКТИВНІ СУФІКСИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ СЛОВОТВОРУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена розгляду етимологічно гетерогенних ад'єктивних суфіксів, які функціонують у системі словотвору сучасної англійської мови. Зроблено аналіз зазначених морфем з погляду їх етимології та продуктивності.

Ключові слова: *словотворчий елементи, словотвір, лексичні інновації, деривати.*

The paper deals with the etymological heterogeneous adjectival suffixes which function in the word-formation system of modern English. The analysis of mentioned elements from the point of view of etymology and productivity were reviewed.

Key words: *elements of derivation, word formation, lexical innovations, derivatives.*

Словотвір привертає увагу багатьох науковців, оскільки він є головним чинником, що сприяє розвитку словникового складу англійської мови на всіх її етапах [2, с.29]. Вивчення процесів словотвору пов'язано з необхідністю визначення та аналізу численних інновацій-дериватів, які постійно з'являються в лексиконі сучасної англійської мови. Для цього необхідно регулярно здійснювати аналіз дериваційних інновацій, а саме – класифікувати нові лексеми згідно їх загальним властивостям та виявляти продуктивні словотвірні моделі, розглянути семантичні особливості, словотворчі моделі та засоби.

Об'єктом нашого дослідження стали ад'єктивні суфікси іншомовного походження сучасної англійської мови, **предметом** – особливості їх функціонування в сучасній англійській мові.

Актуальність зумовлена відсутністю комплексних досліджень ад'єктивних суфіксів іншомовного походження, а також тим фактом, що етимологічно гетерогенні ад'єктивні афікси є доволі численними та утворюють ряди лексичних інновацій.

Матеріалом дослідження слугували 22 етимологічно гетерогенних ад'єктивних суфікса, лексикографічні англословні джерела, англословні періодичні видання, а також ресурси Інтернет.

Метою нашого дослідження є встановлення ролі гетерогенних ад'єктивних суфіксів у формуванні лексичних інновацій в сучасній англійській мові.

Поставлена мета зумовлює вирішення наступних **завдань**:

- визначити етимологію ад'єктивних елементів іншомовного походження;
- проаналізувати ад'єктивні морфемні іншомовного походження з точки зору їх функціонування та продуктивності;
- виявити роль ад'єктивних елементів у збагаченні словникового складу сучасної англійської мови.

Суфіксальний словотвір є одним із домінуючих способів збагачення словникового складу англійської мови. Саме тому він відзначається численною кількістю суфіксів. Однак, як зауважують науковці, довготривалість словотвору за участю афіксів, не є показником незмінності їх складу [2, с.31]. Одним із факторів розвитку суфіксального словотвору є наявність в системі англійської мови етимологічно гетерогенних постпозитивних дериваційних елементів та їх здатність утворювати численні інновації.

Серед суфіксів іншомовного походження значущу продуктивність виявляють словотворчі елементи, які беруть участь в утворенні прикметників, тобто – ад'єктивні афікси. Корпус нашої вибірки складається з 22 ад'єктивних етимологічно гетерогенних елементів сучасної англійської мови.

Оскільки аналізу підлягають ад'єктивні суфікси, можна одразу зауважити, що всі вони є постпозитивними словотворчими елементами та утворюють транспонуючі деривати за

моделлю: *твірна основа + суф.* > *прикметник*. Таким чином, під ад'єктивними суфіксами нами розуміються словотворчі елементи постпозитивного характеру, які утворюють деривати-прикметники із будь-яких інших частин мови.

Ад'єктивні суфікси іншомовного походження класифікуються нами згідно належності твірної основи до певної частини мови, продуктивності використання ад'єктивних суфіксів іншомовного походження та етимології дериваційних елементів. Аналіз ад'єктивних похідних свідчить, що найбільш кількісною виявилася група відіменникових дериватів створених за участю ад'єктивних словотворчих елементів іншомовного походження. В зазначеній групі високу продуктивність утворення дериватів показують, головним чином, суфікси французького походження.

За участю етимологічно гетерогенний суфікс **-able (-ible, -ble)**, який має значення "володіння деякими якостями або властивостями", існує низка похідних-прикметників: *FOI-able, lovable, peaceable, skinnable, thumbable, tri-ovenable, T-shirt-able* тощо.

*"Frankly, if you are going to attract industries into the province of Ontario to produce generating power, it seems to me that you would be at a very serious disadvantage if all of their financial information for everything they do in the world would become **FOI-able** for all their competition to access sensitive information," he said.* (The Toronto Star, June 22, 2002).

*One of the leaders of this movement was the philosopher Rene Descartes. As well as coining one of the world's most **T-shirtable** slogans, he tried to bring the new mechanistic perspective to bear on the mind/body issue.* (International Journal of Market Research, June 22, 2003).

За участю морфеми **-able**, окрім відіменникових дериватів, утворюються також і віддієслівні прикметники зі значенням "можливість здійснення", які, згідно опрацьованому нами матеріалу, за своєю кількістю не поступаються відіменниковим дериватам: *acceptable, adaptable, admirable, drinkable, eatable, flexible, moveable, passable, spinnable* тощо.

Як свідчать наведені приклади, ад'єктивний постпозитивний елемент французького походження **-able** приєднується як до запозичених основ так і до власномовних та виявляє високу продуктивність утворення дериватів.

Не поступається продуктивністю суфікс французького походження **-al**, який утворює відносні прикметники: *amphibological, attentional, computational, emotional, functional, intellectual, national* тощо. Однак, стосовно елемента **-al**, вважаємо доречним зазначити, що постпозитивний транспонуючий елемент **-al** утворює відіменникові деривати переважно від основ французького та латинського походження. Цей факт знаходить своє підтвердження у наступних прикладах похідних прикметників: *accidental, additional, anginal, comical, hysterical, theatrical* і т.д.

До продуктивних ад'єктивних словотворчих елементів французького походження відноситься також **-ic**. Зазначена морфема утворює такі прикметники як *a-geographic, altruistic, atomic, electronic, Islamic, monolithic, mythic, parasitic, strategic, terrific, testosteronic*. Наведені прикладі свідчать, що деривати, які утворені за участю ад'єктивного елемента **-ic**, головним чином, є відіменниковими похідними.

*It is not bin Laden but Al Qaeda that turns out to be unkillable. Before 9/11, Al Qaeda was a hierarchical body with a central command and, in Afghanistan, a country of its very own. Now it has neither country nor command, and a new, diffuse and decentralized organization has taken its place – "Al Qaeda 2.0," as Peter Bergen calls it. This new Al Qaeda is, if not "virtual," then at least **a-geographic**.* (The New York Times, December 29, 2002).

*And at least Thelma and Louise stop short of emulating Butch Cassidy and the Sundance Kid, who use their remaining ammunition to go out in a blaze of **testosteronic** glory.* (Simon & Schuster, May, 2003).

Окрім постпозитивного **-able**, в утворенні віддієслівних прикметників, активну участь приймає ад'єктивний елемент французького походження **-ive**. В сучасній англійській мові існують численні деривати-прикметники, які утворені від дієслів за участю морфеми **-ive**: *affective, collaborative, collective, competitive, deliberative, detective, disruptive, explosive, narrative* і т.п.

From social lending (Zopa), to car sharing (Zipcar) to co-working (HubCulture), to peer-to-peer rental (Zilok), to collaborative travel (Air BnB), to neighborhood sharing schemes (WeCommune), ... people are already using the principles and dynamics of Collaborative Consumption – organized sharing, bartering, lending, trading, renting, gifting and swapping through online and real-world communities – to get the same fulfillment and benefits of ownership with reduced personal burden and cost and as well as lower environmental impact. (HarperBusiness, April 1, 2010).

Competitive compassion between richer governments seems to be working. Germany, which cut foreign aid last year, has more recently followed Spain, France and the UK and set a deadline to reach the longstanding United Nations target of 0.7 per cent of national income. Japan, which has also been cutting aid, has backed its campaign for a permanent seat on the UN Security Council by promising to double assistance to Africa. (Financial Times, April 12, 2005).

Окрім зазначених ад'єктивних елементів, існують інші етимологічно гетерогенні морфеми французького походження, які беруть участь в утворенні похідних-прикметників:

- 1) віддієслівний **-ant**: *clamant, defiant, radiant*;
- 2) віддієслівний **-ative**, який позначає властивість або схильність до чогось: *pejorative, talkative*;
- 3) **-ese** (утворює прикметники, які позначають національність або мову): *Chinese, Japanese, Vietnamese*;
- 4) **-esque**, який утворює прикметники зі значенням “виконаний в якомусь жанрі”: *arabesque, Byzantinesque, Dantesque, Japanesque, Romanesque*; або прикметники з позначенням якості: *picturesque, statuesque*;
- 5) **-ous**, який має значення “володіти певною ознакою”: *abdominous, acetous, anonymous, bicephalous, capricious, dangerous, dubious, hazardous, heterophyllous, righteous, spacious*;
- 6) відіменниковий **-y**: *bloody, dirty, healthy, horsy, nervy, newsy, panicky*.

Однак, як свідчить наш фактичний матеріал, в сучасній англійській мові наведені ад'єктивні словотворчі елементи не виявляють високої продуктивності хоча вони й досі зустрічаються в цілій низки лексичних одиниць, які широко використовуються на сучасному етапі існування англійської мови. Свого часу вони визначалися високою продуктивністю, але, згодом, знизили свою активність утворення інновацій. На нашу думку, це, головним чином, пов'язано з підвищенням продуктивності інших синонімічних дериваційних морфем.

Наступну групу ад'єктивних афіксів, яку ми пропонуємо розглянути, складають елементи германського походження. Ця група не є численною. Нами було зафіксовано тільки три дериваційних морфеми: **-ish**, **-ly**, **-ward(s)**. Стосовно зазначених словотворчих елементів, вважаємо доречним наголосити, що відіменникова морфема **-ly** (*fatherly, friendly, hourly, weekly*), яка передає значення характерної риси що позначена твірною основою або прикметники, що позначають період часу та **-ward(s)** (*eastward, seaward, shoreward, skyward(s), south-westward*), яка має значення “напрямок руху в будь-яку сторону”, на сучасному етапі, не відзначається високою продуктивністю в утворенні похідних.

До високопродуктивних ад'єктивних постпозитивних елементів зазначеної групи, на сучасному етапі, належить лише елемент **-ish**, який відбиває значення національності або мови і є синонімом непродуктивного дериваційного елемента французького походження **-ese**.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що до групи етимологічно гетерогенних ад'єктивних елементів постпозитивного характеру відноситься також морфеми стародавніх мов: грецької та латинської. Однак, стосовно елементів класичних мов маємо наголосити, що, на сучасному етапі, вони не є продуктивними словотворчими елементами і деривати, які утворені за їх участю, не є інноваціями сьогодення:

- 1) **-acious** утворює прикметники зі значенням “володіти будь-якою ознакою”: *mendacious, voracious*;
- 2) відіменниковий **-ary**: *budgetary, primary*;

- 3) **-atic** (утворює відіменникові прикметники з абстрактним значенням): *achromatic, aromatic, astigmatic*;
- 4) віддієслівний **-atory**: *explanatory, predatory*;
- 5) **-itious** утворює прикметники від іменників, які мають закінчення *-ition*: *ambitious, fictitious, suppositious*;
- 6) відіменниковий **-ine**: *adamantine, crystalline, porcine*;
- 7) **-oid(al)** має значення “*подібний; схожий; пов’язаний з; який має відношення до чогось*”: *adenoid, alkaloid, asteroid, trapezoidal*;
- 8) **-ory** утворює відносні прикметники: *amatory, compulsory, directory, hortatory, mandatory, perfunctory, predatory*.

Враховуючи наш емпіричний матеріал, маємо наголосити, що група ад’єктивних суфіксів іншомовного походження є доволі численною. При аналізі продуктивності тієї чи іншої ад’єктивної морфеми ми керувалися частотністю їх використання в словотворі сучасної англійської мови. Наш емпіричний матеріал свідчить, що найбільш продуктивними, на сучасному етапі, є морфеми французького походження **-able, -al, -ive**. До непродуктивних ад’єктивних суфіксів належать: **-ant, -ese, -ly, -oid, -y, -ward**. Що стосується продуктивності етимологічно гетерогенних ад’єктивних елементів хочемо зазначити, що кількісне домінування непродуктивних морфем не впливає на чисельність інновацій, які з’являються останнім часом завдяки продуктивності **-able** (*chewable, FOI-able, offshorable, skinnable, thumbable, tri-ovenable, T-shirt-able, ungoogleable*), **-al** (*digital, ecosexual*), **-ic** (*a-geographic, testosteroneic*).

Корпус ад’єктивних суфіксів, головним чином, складають відіменникові елементи (**-able, -al, -ic, -ly, -ward, -y**) та віддієслівні афікси (**-able, -ant, -ive**). Також маємо наголосити, що серед ад’єктивних постпозитивних елементів іншомовного походження простежуються низки семантично синонімічних морфем: **-able, -ly, -y** “*відзначатися якістю або властивістю, яка позначена твірною основою*”; **-ese, -ish** “*позначають національність або мову*”.

Перспективою нашого подальшого дослідження може слугувати аналіз етимологічно гетерогенних нетранспонуючих постпозитивних елементів, які беруть участь в утворенні інновацій в англійській мові на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айнбиндер М.И. Англо-русский словарь-справочник. Новейшие модели словообразования в языке Америки и Англии / М.И. Айнбиндер. – СПб.: Издательство “Деан”, 1999. – 96 с.
2. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Предисл. О.И. Бродович. Изд. 2-е, доп. М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 224 с.
3. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
4. Зацний Ю.А. Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий) / Ю.А. Зацний. – Запорожье: Запорожский государственный университет, 2000. – 243 с.
5. Трофимова З.С. Dictionary of New Words and Meanings. Словарь новых слов и значений в английском языке / З.С. Трофимова. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 320 с.
6. Delahunty A. From Bonbon to Cha-cha Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases / A. Delahunty. – New York, Oxford: Oxford University Press, 2008. – 411 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – Fifth impression. – Harlow, Essex: Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
8. Martin H. Manser The Facts on File Dictionary of Foreign Words and Phrases / H. Martin. – New York: Checkmark Books, 2008. – 469 p.
9. Mary Varchaver, Frank Ledlie Moore The Browser’s Dictionary of Foreign Words and Phrases / Mary Varchaver, Frank Ledlie Moore. – New Jersey: Castle Books, 2006. – 269 p.

**ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВІРНОЇ СТРУКТУРИ ІМЕННИКІВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ
У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

У сучасній українській мові серед іменників із загальним словотвірним значенням "опредметнена дія" чітко виокремлюються слова на позначення виробничих та технологічних процесів. Історія становлення та розвитку цих лексико-словотвірних типів і є предметом нашого дослідження.

Ключові слова: *словотвір, іменник, предметнена дія, механізм творення.*

In modern Ukrainian among nouns with a common word-formation value "substantiated action" there are certain distinctive words determining producing and technological processes. History of establishment and development of these lexical and word-building types is the subject of our investigation.

Key words: *verbal nouns, derivatology, meaning of process, mechanism of forming.*

Девербативні іменники становлять значний масив у лексичному складі української мови. Інтерес до вивчення віддієслівних іменників у слов'янському мовознавстві спостерігається ще з початку ХХ ст. У полі наукових досліджень перебували питання історії формування девербативних субстантивів [1, с.1; 4, с.1; 7, с. 2; 9, с. 298], вивчено окремі типи цих похідних [3, с. 115; 10, с. 57; 11, с. 1; 12, с. 1], їх семантичну та морфологічну валентність [8, с. 32], стилістичні функції [5, с. 1].

Останнім часом актуалізується дериваційний аспект вивчення згаданих похідних з огляду на високу продуктивність окремих словотвірних типів і моделей віддієслівних іменників у сучасній українській мові, зокрема девербативів із граматичним значенням предметності. Увагу вчених привертає насамперед словотвірний статус розглянутих похідних, їхня дериваційна будова. Дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, яка склалася у процесі еволюції мови, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес.

Іменники із загальним словотвірним значенням предметної дії утворюють систему словотвірних типів із певними частковими словотвірними значеннями. Серед них виокремлюються девербативи на позначення виробничих та технологічних процесів. Загалом в українському мовознавстві ще немає синтезуючої праці, у якій би аналізувалися згадані деривати. Визначення системи відповідних словотвірних типів, здійснення опису історії функціонування кожного форманта, його продуктивності та функціонально-семантичної дистрибуції й є завданням нашого дослідження.

Одним із складників системи іменників на позначення виробничих та технологічних процесів є девербативи утворені за допомогою суфікса **-нн(я)**. З середини ХІХ ст. пам'ятки української мови фіксують поодинокі утворення, що є назвами виробничих та технологічних процесів, наприклад: *буркування* (Писк 15), *вигвинчування* (Лев 18), *шрубуння* (Тимч 36). На початку ХХ ст. у зв'язку з бурхливим розвитком науки та техніки починають інтенсивно утворюватися віддієслівні іменники на **-нн(я)**, які поповнили українську науково-технічну термінологію: *бронзування* (УміСп 64), *вигонювання* (149), *випалювання* (134), *гартування* (135), *заварювання* (244), *залютовання* (271), *загачування* (275), *клепання* (352), *лицювання* (408), *навірчування* (464), *хурування* (469), *надсвердлювання* (473), *надпилювання* (473), *напалювання* (476), *обтесування* (555), *обпилювання* (574), *стругання* (995), *фактурування* (1077), *випалювання* (Гр І 125), *заварювання* (ІІ 12), *ковання* (260), *кресання* (303), *опікання* (ІІІ 57), *покощування* (276), *припалювання* (431), *припікання* (432), *провірчування* (460),

сипання (IV 122), скіпання (135), шліхтування (503), дамаскування (Саб 48), чинбування (105), застопорювання (Шел 28) та ін. Чимало новотворів реєструють лексикографічні праці другої половини ХХ ст., наприклад: *зенкерування* (СУМ III 560), *зенкування* (560), *інкрустування* (IV 31), *калювання* (79), *кернування* (143), *клінкерування* (185), *компостування* (252), *монтування* (798), *насталювання* (V 198), *нікелювання* (422), *нівелювання* (418), *пазування* (VI 15), *пасивування* (85), *патинування* (94), *пемзування* (115), *підресорювання* (489), *плакування* (560), *фальцювання* (X 556), *флейцювання* (606), *фокусування* (612), *хонінгування* (XI 124), *центрифугування* (199) та ін. Близько 2000 лексем відповідного типу, включаючи новотвори, фіксує “Російсько-український словник наукової термінології” 1998 року: *вакуумування* (НТ 66), *гальванізування* (119), *ізообертання* (217), *індексування* (222), *індукування* (223), *озонування* (416) тощо.

Віддієслівні іменники на **-нн(я)** досить широко вживані в сучасній українській мові. Дослідники зауважують, що приблизно половина віддієслівних іменників на **-нн(я)**, **-енн(я)**, **-аці(я)** – це терміни з різних галузей науки і техніки [2, с. 109]. Утворення, що є назвами виробничих та технологічних процесів, використовуються головним чином у науково-технічній літературі, зрідка – у мові художніх творів, наприклад: *Після склеювання міканіт піддають неодноразовому гарячому пресуванню, фрезеруванню та шліфуванню для одержання необхідного виробу* (Кохан 66); *Важливим компонентом при паянні є флюс, який очищає поверхню металів від окислів інших забруднень* (117) тощо.

Початок фіксації найменувань виробничих та технологічних процесів із суфіксом **-к(а)** у новій українській мові поклали лексикографічні праці кінця ХІХ – початку ХХ століття – “Малорусско-німецький словарь” Желехівського: *виплавка* (Ж 82), *спайка* (889) та “Русско-украинский словарь” М.Уманця і А.Спілки: *очистка* (УміСп 617), *переробка* (645). У зв’язку з активним розвитком наукового та виробничо-професійного стилів української мови кількість цих іменників протягом першої половини ХХ ст. стрімко зростає: *відклевка* (К I 233), *кантовка* (II 307), *обдувка* (III 13), *пришабровка* (IV 429), *проковка* (469), *проточка* (522), *розточка* (V 197), *футеровка* (VI 301), *шліхтовка* (507) тощо. Ця тенденція зберігається й у другій половині ХХ ст. Так, “Словник української мови” в 11-ти томах подає близько 160 таких дериватів, а “Російсько-український словник наукової термінології” – близько 180, наприклад: *видувка* (СУМ I 393), *виплавка* (453), *заточка* (III 357), *обточка* (V 592), *окіровка* (663), *оконтуровка* (674), *поліровка* (VII 78), *розробка* (795), *розшліхтовка* (867), *проковка* (VIII 204), *розточка* (829), *жировка* (НТ 182), *клеровка* (253), *підбутовка* (499), *трельовка* (776) та ін.

Іменники, що є найменуваннями виробничих та технологічних процесів, використовуються переважно в науковому, публіцистичному стилях, наприклад: *Це – складні, точної обробки, оптичні приладдя, що забезпечуть ясність розгляду цілі* (Зоря 1925 березень 22); *Така можливість відкривається в галузі, скажімо, механічної обробки* (№5-6 2001 5); *Отже є нагальна потреба набуття досвіду світових стандартів екологічної переробки відходів* (№1-2 2004 34).

Досить широко представлені в лексикографічних працях ХХ ст. утворення, що є назвами виробничих та технологічних процесів, які продукуються за допомогою суфікса **-аці(я)**, наприклад: *гальванізація* (К I 314), *карбонізація* (II 312), *машинізація* (496), *металізація* (505), *скарифікація* (V 328), *комутація* (Шел 37), *кремація* (40), *тонізація* (СУМ X 187), *автоматизація* (НТ 20), *азотизація* (24), *амальгація* (29), *аморфізація* (30), *афінація* (42), *ахроматизація* (42), *вулканізація* (100), *герметизація* (126), *ізоляція* (217), *пагінація* (450), *формалізація* (818) та ін.

Головна сфера використання окреслених іменників – термінологія і наукове мовлення, наприклад: *Дедалі відчутнішим стають негативні наслідки хімізації сільського господарства* (Войтюк 135), *Контроль опору ізоляції здійснюється в період, коли він від’єднаний від електромережі* (Жулай 43) та ін.

Отже, з середини ХІХ ст. у зв’язку з бурхливим розвитком науки і техніки активно творяться іменники, що є назвами виробничих і технологічних процесів. Такі похідні

продукуються за допомогою суфіксів **-нн(я)** (*заварювання, клепа́ння, нікелювання, фальцювання*), **-к(а)** (*ви́плавка, поліро́вка, обто́чка*), **-аці́(я)** (*герметиза́ція, ізоля́ція, електриза́ція*). Значна частина девербативів із суфіксом **-к(а)** була прямим запозиченням з російської мови. Такі утворення вживалися паралельно з питомими похідними на **-нн(я)**, а інколи навіть витісняли їх з ужитку. Наслідком постійної конкуренції цих формантів є існування значної кількості словотвірних дублетів (*заточування – заточка, поліровання – поліровка, оброблювання – обробка, обточування – обточка*). Проте останнім часом спостерігається відновлення властивих для української мови словотвірних типів. На сучасному етапі розвитку української мови спостерігається тенденція до заміни у використанні іменників із суфіксом **-к(а)** девербативами на **-нн(я)** в тих випадках, коли існує більш зручне, загальноприйняте слово. Це зумовлено насамперед специфічними функціональними вимогами: узгодженістю зі світовою практикою, гармонійним входженням у систему, точністю, відповідністю позначуваному поняттю, повнотою [6, с. 35].

Паралельно з цими похідними починаючи з другої половини ХХ ст. в українській мові утворюються віддієслівні деривати, що є назвами виробничих і технологічних процесів, за допомогою запозиченого суфікса **-аці́(я)**. Зазначений формант функціонально адекватний питомому суфіксу **-нн(я)**, про що свідчить наявність варіантних рядів однокоренових іменників із цими суфіксами (*автоматиза́ція – автоматизува́ння, вулканіза́ція – вулканізува́ння, герметиза́ція – герметизува́ння*). Девербативи зі згаданими формантами близькі за семантикою, однак у віддієслівних утвореннях на **-нн(я)** переважає відтінок тривалості дії, а суфікс **-аці́(я)** може надавати похідним відтінку результативності, наприклад: *електризува́ння – процес електриза́ції, електриза́ція – надання тілу електричного заряду*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатова Л.Н. Отглагольные существительные на -нье, -тье в русских говорах // Труды Института языкознания АН СССР. – М., 1957. – Т. VII. – 416 с.
2. Бурячок А.А. Про склад реєстру і критерії добору реєстрових слів до Словника української мови (на матеріалі 1-го тому) // Лексикографія та лексикологія. – К., 1966. – С. 106-113.
3. Вовк А. Дієслівні іменники жіночого роду з наростком -к- в зіставленні з іншими дієслівними іменниками // Збірник секції граматики української мови. – Кн. I. – К., 1930. – С. 115-116.
4. Гумецька Л.Л. Нариси словотвірної системи української актової мови XIV – XV ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
5. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. – К.: Наукова думка, 1982. – 170 с.
6. Кияк Т.Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології // Мовознавство. – 1993. – №1. – С. 35-38.
7. Ковалик І.І. Особливості іменникового словотвору східнослов'янської мовної групи // Питання слов'янського мовознавства. – Львів, 1963. – Кн.9. – С. 3-17.
8. Кравченко М.В. Семантична і морфологічна валентність словотвірних одиниць у системі віддієслівних дериватів // Мовознавство. – 1988. – №1. – С. 32-37.
9. Крымский А. О малорусских отглагольных существительных на -енне и -инне // Юбилейный сб. в честь В.Ф.Миллера. – М., 1900. – С. 298-304.
10. Наконечний М.Ф. Розмаїтність форм – багатство мови // Мовознавство. – 1967. – №2. – С. 57-65.
11. Рацинская Г.Н. Отглагольные имена существительные на -ння, -ення (-иння), -ття в современном украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1968. – 21 с.
12. Токарь В.П. Из истории суффиксов в украинском языке (суффиксы -к-а, -ик, -ок): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Днепропетровск., 1955. – 15 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Войтюк Сільськогосподарські машини: Підручник / За ред. Д.Г.Войтюка. – К.: Вища освіта, 2004. – 544 с.

- Гр Словарь української мови: В 4 т. / Зібран. ред. журн. "Києв. старина". Упорядкував з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. – К., 1907-1909.
- Ж Малорусско-немецкий словарь: В 2т. – Львів, 1886. – 1117с.
- Жулай Електропривід: Підручник/ За ред. Є.Л.Жулая. – К.: Вища освіта, 2001. – 288 с.
- Зоря Зоря. Літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований журнал. – Дніпропетровськ. – 1925-1930.
- К Українсько-російський словник: У 6 т. / За заг. ред. І.Кириченка. – К.: Наукова думка, 1953-1963.
- Лев Опытъ русско-украинского Словаря / Составил Мих. Левченко. – Київ, 1879. – 190 с.
- НТ Російсько-український словник наукової термінології. – К.: Наукова думка, 1998. – 889 с.
- Писк Словникъ: Живої народнеї, письменної і актової мови руськихъ югівщанъ Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / Составил Фортунать Пискуновъ. – Київ, 1882. – 310 с.
- Саб Григор Сабалдир. Практичний російсько-український словник. – К.: Видавниче товариство "Час", 1926.
- СУМ Словник української мови: В 11т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
- Тимч Русско-малороссійській словарь. – К., 1897.
- Ум і Сп Уманець М., Спилка А. Русско-украинській словарь. – Берлін, 1924.
- Шел Шелудько І.М. Практичний словник виробничої термінології. – Харків: Рад. школа, 1931. – 110 с.

УДК 811.161:003.083

Оксана Тур
(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВИХ АБРЕВІАТУР В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті визначено особливості функціонування нових абревіатур у законодавчому, дипломатичному та адміністративно-канцелярському підстилях офіційно-ділового стилю української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть, охарактеризовано згруповані за спільними ознаками абревіатури в законодавчому і адміністративно-канцелярському підстилях, з'ясовано специфіку вживання чужомовних лексичних скорочень в дипломатичних текстах.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, ділове мовлення, абревіатури, чужомовні лексичні скорочення, підстилі: законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський.

In this article we define functional peculiarities of new abbreviations in legislative, diplomatic, administrative and office substyles in official-business style of Ukrainian language at the end of XX – beginning of XXI centuries. We consider the specific use of foreign lexical shortenings in diplomatic texts, find out the abbreviation groups according to their common features in legislative, diplomatic, administrative and office sub styles.

Key words: official-business style, official speech, abbreviations, foreign lexical shortenings, legislative, diplomatic, administrative and office sub styles.

З виходом України на світову арену як незалежної самостійної держави, перед українським суспільством постала проблема впровадження української мови в усі сфери життєдіяльності країни. Особливої і постійної уваги потребує підвищення рівня володіння українським діловим мовленням офіційно-ділового стилю, що слугує для спілкування в державно-політичному, громадському та економічному житті; є мовою різноманітних ділових паперів: міжнародних договорів, державних законів, постанов, указів та ін., а також є мовою, що використовують під час виступів на ділових нарадах, прес-конференціях, у розмові з діловими партнерами тощо. Офіційно-діловий стиль вважають одним із найдавніших, факти його використання знайдено в документах XI – XII ст., наприклад, "Грамота великого князя Мстислава Володимировича і його сина Всеволода 1130 року";

також в документах XIV ст. – грамоти Галицько-Волинського князівства; в українських літописах, офіційних листах, угодах та ін. За часів Хмельниччини визначним законодавчим документом була “Конституція” Пилипа Орлика 1710 р. [4, с.46–48; 7, с.8].

Сьогодні, в епоху побудови в Україні глобального інформаційного суспільства, створення сучасної інфраструктури інформаційно-аналітичної діяльності з нормативно-правовим, науково-методичним забезпеченням, із широким використанням електронних документів, електронного документообігу і автоматизованої системи інформації, вищими стали й вимоги до мови документів та усного професійного мовлення, що спонукає до пошуку нових шляхів раціоналізації документів, нових ідей у використанні мовних засобів, норм мови, а отже, й науково-теоретичних студій у цій сфері. Багато вітчизняних мовознавців постійно дбають про високу культуру українського ділового мовлення. Досконалого вивчення і коригування зазнає писемне і усне ділове мовлення у працях А. Коваль [3]. Розкриваючи сутність мови професійного спілкування з позиції теорії стилів і культури мовлення, науковці З. Мацюк і Н. Станкевич охарактеризували особливості сучасного писемного та усного ділового мовлення, у тому числі приділили значну увагу специфіці творення і функціонування аббревіатурних неологізмів у офіційно-діловому стилі [6]. Досліджуючи характерні риси, ознаки, властивості, норми мови ділового спілкування, мовознавці А. Гармаш та О. Козаченко [1] і А.Токарська та І. Кочан [9] у своїх працях також частково торкаються питань вживання аббревіатур та відаббревіатурних похідних. Вивченню мовної своєрідності офіційно-ділового стилю з урахуванням сучасних потреб приділили увагу С. Дудик [2], М. Шевченко [11], В. Чабаненко [10], В. Пивоваров [8].

Головною метою нашої статті є розкриття характеру використання аббревіатур-інновацій в офіційно-діловому стилі української літературної мови кінця XX – початку XXI століть.

Мові офіційно-ділового стилю притаманні стислість та компактність висловлювання у поєднанні із смисловою точністю, ясністю, строгою послідовністю викладення фактів, а також достовірність і об’єктивність, стандартне розташування матеріалу та суворе регламентація тексту, збереження стабільних традиційних форм. Усі ці риси є визначальними у виборі мовних засобів і прийомів їхнього використання в офіційно-ділових текстах, зокрема: широке вживання номенклатурних найменувань, суспільно-політичної, наукової, професійної та іншої термінології, мовних штампів, невикористання емоційно-експресивної лексики, зведення до мінімуму синонімії тощо. З-поміж стилетвірних засобів офіційно-ділового стилю виразно усталених і типових мовних форм слів, вагоме місце займають аббревіатури. Аббревіатури утворюють утинанням одного слова (утинки) чи декількох слів словосполучення із згортанням їх у семантичну єдність – одне слово, що відповідає потребі економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль, уникнення надлишкової інформації і повторів. Розглянемо особливості вживання аббревіатур в різних сферах офіційно-ділового стилю, у його функціональних підстилях: законодавчому, дипломатичному, адміністративно-канцелярському.

Законодавчий підстиль обслуговує офіційно-ділові стосунки у сфері законотворчої діяльності, реалізуючи лексику ділового мовлення в різноманітних законах, указах, кодексах, постановах, статутах, актах, позовних заявах, протоколах, запитах тощо. Аббревіатури у цих документах використовують досить виважено. Неприпустимим є вживання скорочених назв судових органів або тієї аббревіатурної лексики, яка не зафіксована законодавчими нормами і не є загальноприйнятою в офіційно-діловому мовленні. Недопустимим є також посилання на скорочену назву юридичної особи без попереднього зазначення її повного найменування. Так, наприклад, в одному із судових рішень у вступній частині подано найменування відповідача – *НО “Полінформ”* і лише в резолюційній частині з’ясовано, що *НО* розшифровують як “неприбуткова організація”. Подібне використання аббревіатур є некоректним, оскільки законодавчі документи призначені як для юристів, так і для неюристів, а неправильно чи недоречно використане лексичне скорочення, неточність понять та формулювань, невизначеність номенклатурних назв, які виникають унаслідок

довільного використання абревіатур і які не завжди відомі адресатам, лише ускладнюють процес їхнього розуміння та сприйняття. У таких випадках важливим є поєднання стислості й доступності викладу правових норм, тобто розшифруванням номенклатурних лексичних скорочень на початку тексту.

У законодавчих документах офіційно-ділового стилю допустимими можуть бути лише загальноприйняті в певному жанрі (закон, кодекс, статут, наказ тощо) лексичні скорочення, з-поміж яких:

а) назви світових об'єднань, державних установ, міністерств, управлінь, банків та ін.: *СОТ* – Світова організація торгівлі, *МОНмолодьспорт України* – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, *ОДПУ* – Об'єднане державне політичне управління, *КМУ* – Кабінет Міністрів України, *ОЕСР* – Організація економічного співробітництва і розвитку, *МАП* – Міністерство аграрної політики, *МЗСУ* – Міністерство збройних сил України, *ФДМУ* – Фонд державного майна України, *ЮНІФЕМ* (англ. UNIFEM) – Фонд ООН, що здійснює фінансову і технічну допомогу відповідно інноваційним програмам із підтримки прав жінок, *ЮНІП* (англ. UNIP) – Об'єднана партія національної незалежності, *МРЖ* – Міжнародна рада жінок, *МКБ* – Міжнародний комерційний банк, *УДЦР* – Український державний центр радіочастот, *УКБ* – Український кредитний банк, *ГАЄЦМРЖ* – Генеральна асамблея Європейського центру Міжнародної ради жінок, *КСУ* – Конституційний суд України, *ВКСС* – Військовий комітет Європейського Союзу, *СЄМС* – Східноєвропейське молодіжне співробітництво, *АКБ* – Акціонерно-кредитний банк, *Мінекомоніторинг*, *Укркомінбанк*, *Європарламент* та інші, напр.: *Верховна Рада України постановляє: Кабінету Міністрів України затвердити Тимчасове положення про закупівлю товарів на основі тексту Закону України “Про закупівлю товарів...” в редакції, що діяла станом на 17.11.2004 року, за виключенням його положень, які суперечать вимогам СОТ* (Вісник податкової служби України); *Внесення змін до Програми здійснюється Кабінетом Міністрів України згідно з пропозиціями МОНмолодьспорту України, погодженими з іншими виконавцями Програми* (Вісник податкової служби України); *ГУПСЗН* (Головне управління праці та соціального захисту населення) у своїй діяльності керується Конституцією і законами України (Зі статуту. Інтернет); *Зараз в МОЦО* (Міжнародну організацію цивільної оборони) входять 50 країн, ще 8 мають статус спостерігача (Інтернет); *Реєстрацію БПД покладено на Державну службу України з питань захисту персональних даних (далі – ДСПЗД)* (Закон України “Про захист персональних даних”. Все про бухгалтерський облік);

б) назви підприємств різних форм власності: *Укртрансффта*, *Укрхімтрансміак*, *Єврокрим*, *Будекспо*, *Будекспорт*, *Рембуд*, *Екопром*, *Турінформ*, *Техком*, *Укrapоль*, *Екотрейдінформ*, *Будагротехекспорт*, *Закарпатінформторг*, *Андрікарп* (абревіатура імені та прізвища власника – Андрій Карпник), *РосУкрЕнерго*, *Київміськбуд*, *Промбудторг*, *Віжибу* (скорочення виразу – вічне життя буде) тощо, напр.: *Розрахунковий центр підприємства “Екотрейдінформ” уповноважений здійснювати функції, визначені законом* (З положення. Вісник податкової служби України); *Платниками рентної плати за транспортування трубопровідним транспортом є ВАТ “Укртрансффта” – за надання послуг з транспортування нафти* (Із законодавчого документа. Вісник податкової служби України);

в) назви часто повторюваних різних типів організацій і підприємств: *ВАТ* – відкрите акціонерне товариство, *ТОВ* – товариство з обмеженою відповідальністю, *СП* – спільне підприємство, *ЗАТ* – закрите акціонерне товариство, *АТЗТ* – акціонерне товариство закритого типу, *ТДВ* – товариство з додатковою відповідальністю, *ТО* – творче об'єднання, *ФК* – фондова компанія, *ТРЦ* – торговельно-розважальний центр, *ТРК* – торговельно-розважальний комплекс, *ТВП* – торговельно-виробниче підприємство, *МРТ* – мережа роздрібної торгівлі, *ТК* – торговельний комплекс, *ТД* – торговельний дім, *ТОП* – торговельно-обслуговуюче підприємство, *КВП* – колективне виробничо-торговельне підприємство, *МПП* – мале приватне підприємство, *СПП* – спільне мале підприємство, *ДМП* – державне мале підприємство, *ДП* – державне підприємство, *КП* – комунальне

підприємство, *ДЧП* – дочірнє підприємство, *СПД* – суб'єкт підприємницької діяльності, *ФО* – фізична особа, *ФОП* – фізична особа підприємець, *НФК* – науково-фінансова компанія, *ПВІ* – проектно-вишукувальний інститут, *НДІ* – науково-дослідний інститут, *НО* – неприбуткова організація, *НО* – некомерційна організація, *НУО* – неурядова організація, *СД* – спільна діяльність, *ФГ* – фермерське господарство, *МСП* – малі та середні підприємства, *МФК* – міжнародна фінансова корпорація тощо, напр.: *ВАТ “МоторСіч” має представництва у Києві, Москві (РФ), Стамбулі та Анкарі (Туреччина), Шарджі (ОАЕ), Делі (Індія)* (Вісник податкової служби України); *Наразі в Мар'янівці ТОВ СП “НІБУЛОН” задіяв понад 40 підрядних організацій* (З доповіді);

г) назви часто вживаних законодавчих укладань: *КЗпП України* – Кодекс законів про працю в Україні, *УКФВЗ* – Український класифікатор форм власності на землю, *ІСІ* – Інститути спільного інвестування, *КК України* – Кримінальний кодекс України, *КОПФГ* – Класифікація організаційно-правових форм господарювання, *ДКПП* – державний класифікатор продукції та послуг, *КнАП* – Кодекс про адміністративне правопорушення, *ВБН* – відомчі будівельні норми, *КАСУ* – Кодекс адміністративного судочинства України, *МПЗЗС* – Міжнародні правила запобігання зіткнення суден у морі, *ЦК* – Цивільний кодекс, *ТКУ* – Трудовий кодекс України, *КПК України* – кримінально-процесуальний кодекс України та ін., напр.: *Звільнений з роботи за згодою сторін, п.1. ст.36 КЗпП України* (Запис у трудовій книжці); *Український класифікатор форм власності на землю (УКФВЗ) затверджено листом Держкомзему України від 24 квітня 1998р. №14-1-7/1205* (Законодавчий документ); *1.34 Інститути спільного інвестування (ІСІ) – інвестиційні фонди та взаємні фонди інвестиційних компаній, корпоративні інвестиційні фонди та пайові інвестиційні фонди, що створені відповідно до законодавства* (Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств”, стаття 1, пункт 1.34); *Відповідно до ст. 2 Закону України “Про захист персональних даних” база персональних даних (далі – БПД) – це іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних* (Все про бухгалтерський облік).

Дипломатичний функціональний підстиль використовують у сфері міжнародних офіційно-ділових відносин стосовно політики, економіки, культури, спорту тощо. Мова дипломатичних документів повинна забезпечувати коректність міжмовної та міжкультурної комунікації, виключати можливість різного тлумачення змісту, полегшувати його сприйняття та правильне розуміння. У таких документах (міжнародних договорах, угодах, меморандумах, конвенціях, ультиматумах, нотах, заявах тощо) незалежно від їхньої мови використовують переважно аббревіатури номенклатурних найменувань, що є назвами різноманітних міжнародних організацій, політичних союзів, об'єднань, державних органів а також політичних рухів, управлінь та ін., зокрема: *ЄАВТ* – Європейська асоціація вільної торгівлі, *ЄС* – Європейський Союз, *ПАРЄ* – Парламентська асамблея Ради Європи, *РЄАП* – Рада євроатлантичного партнерства, *СНД* – Співдружність незалежних держав, *УНІАН* – Українське незалежне інформаційне агентство “Новини”, *МЗСУ* – Міністерство збройних сил України, *СБУ* – Служба безпеки України, *ВРУ* – Верховна Рада України, *МКМО* – Митний контроль і митне оформлення, *МРАП* – Міждержавна рада з питань антимонопольної політики, *НАСА* – Національне управління США з аеронавтики та дослідження космічного простору, *ОДКБ* – Організація договору про колективну безпеку, *ОСНАА* – Організація солідарності народів Азії та Африки, *УДСБЕЗ* – Управління державної служби боротьби з економічною злочинністю, *МЦППІВ* – Міжнародний центр правових проблем інтелектуальної власності тощо, напр.: *Договір з ЄАВТ підписано на умовах, які буде покладено в основу договору про вільну торгівлю між Україною та ЄС* (З договору. Вісник податкової служби України); *ПАРЄ забезпечить національний парламент практичною інформацією* (З договору. Інтернет).

З-поміж підстилів офіційно-ділового стилю тексти дипломатичних документів найбільше насичені такими лексичними скороченнями, перші компоненти яких – фінально усічені слова, на зразок: *євро-, дип-, ген-, інтер-, держ-, нац-* та інші, напр.: *єврорегіон,*

європростір, Єврокомісія, Єврокомісар, дипзапит, дипсервіс, диппредставництво, дипперсонал, дипкорпус, дипмісія, генконсул, генпрокурор, генсекретар, інтерпол, інтерспорт, держмито, Держветдепартамент, Держзовнішінформ, Держінформ'юст, Держдума, держінвестиції, нацвіза, нацагенство, Нацбанк тощо, напр.: Громадська рада при **Держінвестицій** обговорить питання інноваційного розвитку регіонів (3 програми конференції. Інтернет); Починаючи з 2004 року, **Держзовнішінформом** запроваджується нова рубрика, завданням якої є інформаційна і консультаційна допомога українським компаніям у пошуку іноземних партнерів у виході на зовнішні ринки (3 програми роботи. Інтернет).

У дипломатичних текстах, оформлених українською мовою, поширені чужомовні аббревіатури, які зумовлені традиціями міжнародного спілкування. Окремі запозичені лексичні скорочення зазнають транслітерації, як от: *ЕКОСОС* (від англ. *EKOSOS*) – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, *ЮНДРО* (від англ. *UNDRO*) – Відділ координації, попередження та готовності у разі стихійних лих, *СЕАТО* (від англ. *SEATO*) – Організація договору Південно-Східної Азії, *ЮНЕСКО* (від англ. *UNESCO*) – Організація ООН з питань освіти, науки й культури, напр.: **ЕКОСОС** складається з 54 держав, які обирає Генеральна Асамблея строком на три роки (Інтернет); У зв'язку із стихійним лихом до **ЮНДРО** надіслано звернення з проханням про допомогу (Інтернет). Частіше у документах міжнародного значення використовують аббревіатури, що запозичені в оригінальному вигляді, як правило з англійської мови, зокрема: *SACLANT* (Supreme Allied Commander Atlantic) – Верховний головнокомандуючий ОЗС НАТО в Атлантиці, *SACEUR* (Supreme Allied Commander Europe) – Верховний головнокомандуючий ОЗС НАТО в Європі, *EFF* (Electronic Frontier Foundation) – Фонд електронних рубежів (некомерційна правозахисна організація) тощо, напр.: *Учасники досягли взаєморозуміння у такому: Стаття 1. Визначення, п.1.10 Стратегічне командування або командувачі (СК). Верховний головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці (SACLANT) і Верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (SACEUR)* (3 міжнародної угоди. Інтернет); *Програма розширеного фінансування (EFF – Extended Fund Facility) передбачає надання Україні кредиту на загальну суму 2,6 млрд. дол. США* (3 програми фінансування. Інтернет). Деякі аббревіатури-назви країн, міжнародних організацій, фондів виникли на основі калькування, пор.: фр. *CEI* (Commission Electronique Internationale) – *МЕК* (Міжнародна електротехнічна комісія), англ. *UNO* (United Nations Organization) – фр. *ONU* (Organization des Nations Unies) – *ООН* (Організація Об'єднаних Націй), англ. *USA* (United States of America) – *США* (Сполучені Штати Америки), англ. *IMF* (International Monetary Fund) – *МВФ* (Міжнародний валютний фонд) тощо, напр.: *Для підтримки наших зусиль, спрямованих на стійке поновлення макроекономічної стабільності і сталого економічного відновлення, звертаємося з проханням про укладення нової 29-місячної угоди “Стенд-бай” (SBA) з МВФ* (Звернення. Інтернет); *У розділі 412 стандарту МЕК передбачаються такі заходи безпеки – захист за допомогою ізоляції струмопровідних частин...* (Інтернет). Іншомовні аббревіатури в дипломатичних текстах, як і взагалі в офіційно-діловому стилі, необхідно вживати написаними мовою країни з якої вони запозичені і обов'язково з розшифруванням або без розшифрування у разі, коли вони дістали міжнародне визнання і добре всім відомі, але, якщо можливо, краще оформлювати їх українськими аббревіатурами на основі калькування також з обов'язковим розшифруванням на початку тексту.

Вживання лексичних скорочень у дипломатичних текстах підпорядковане визначеним закономірностям. Так, для текстів вищого ступеня офіційності характерним є невелика кількість аббревіатур, а в деяких документах (у статутах, конвенціях, нотах, угодах та ін.) аббревіатури практично не використовують, а лише зрідка вживають усталені, добре відомі лексичні скорочення, на зразок: *ЄС, СНД, США, ООН, НАТО*, і тільки у випадку, коли вони не відіграють головну роль. У дипломатичних текстах таких, як: виступи, послання, заяви, інструкції тощо, аббревіатури використовують частіше, але їхнє вживання регламентоване згідно нормативних документів. Ці аббревіатури, як правило, подають разом із

розшифруванням відповідно вихідному словосполученню, на зразок: *ЄЕК* (Європейська економічна комісія), *ЮНІСЕФ* (Дитячий фонд ООН), *МАГАТЕ* (Міжнародне агентство атомної енергетики), *ВПС* (Всесвітній поштовий союз), *МОП* (Міжнародна організація праці) та ін., напр.: *Спільна позиція керівництва України та експертів МВФ щодо кількості критеріїв виконання та структурних маяків, наведених у цьому Меморандумі, детально викладена у ТМП (Технічний Меморандум про порозуміння), який додається до цього Меморандуму* (З Меморандуму про економічну та фінансову політику. Інтернет); *На сьогодні Україна є членом Виконавчої ради Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ)* (Інтернет); *Основна мета ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища) – забезпечити ефективне здійснення заходів, спрямованих на захист і поліпшення навколишнього середовища* (Інтернет). У дипломатичних текстах, таких як протоколи і звіти зустрічей, інтерв'ю, статті, огляди, листи, за умови необов'язкового дотримання формальностей, скорочені лексичні одиниці вживають значно частіше. Отже, можна сказати, що аббревіатури в текстах сучасних українських дипломатичних документів стали обов'язковим засобом мови офіційно-ділового спілкування, вони, як наголошує О. Мацько, є “однією з ознак мовлення у сфері дипломатії” [4, с. 36].

Адміністративно-канцелярський підстиль обслуговує професійно-виробничу сферу і реалізується в повсякденно-ділових службових документах, таких як: ділова переписка (повідомлення, відповіді, запити, вимоги, пояснення) та соціальні листи (поздоровлення, подяки, рекомендації, листи рекламного характеру та ін.); офіційні ділові папери (угоди, акти, службові та пояснювальні записки, протоколи, довідки, посвідчення, візитки, заяви, особові листи з обліку кадрів, контракти, характеристики, розписки, тощо). В умовах сучасного суспільства ці документи та інформація, яку вони несуть, стали невід'ємним ресурсом виробництва, зброєю конкурентної боротьби у всіх сферах економічної діяльності, важливим елементом соціального життя людей.

Історичні та соціально-культурні традиції й тенденції розвитку соціуму впливають на стандарти оформлення та написання ділових і соціальних листів. Останнім часом спостерігаємо тенденцію до етикетного характеру такого листування з певними нормативними вимогами. Текст службового листа має бути лаконічним, але не перевантаженим номенклатурними найменуваннями, у тому числі й аббревіатурними, напр.: *Підставою для відмови у наданні дозволу на відключення від мереж ЦО (централізованого опалення) і ГВП (гарячого водопостачання) є неможливість забезпечення у разі відокремлення приміщення даного споживача від внутрішньобудинкових мереж ЦО і ГВП, безперебійної роботи інженерного обладнання сусідніх приміщень* (Лист-відповідь. Охорона праці); *З метою застосування єдиної методики щодо здійснення заходів з погашення податкових векселів, термін погашення яких минув, ДПА України надає роз'яснення цього питання* (Лист-роз'яснення. Вісник податкової служби України); *Спецодяг, виготовлений з тканини АСТАКОН (100% Пе), відповідає основним вимогам, що висуваються до одягу для використання у ЧВП (чистих виробничих приміщеннях)* (Лист-реклама. Охорона праці). Деякі листи можуть містити інтернаціональні аббревіатури номенклатурного характеру. Так, наприклад, запозичені з англійської мови скорочення у листах-замовленнях на товар набувають ознак ініціальних транслітерованих аббревіатур, пор.: *fob* (free on board) – *ФОБ* (умови продажу, відповідно до яких у ціну товару входить його вартість та витрати на постачання та завантаження), *cif* (cost, insurance, freight) – *СІФ* (умови продажу, відповідно до яких у ціну товару входить його вартість та витрати на страхування та транспортування) тощо, напр.: *Базис ціни звичайно визначається шляхом використання одного із комерційних термінів (ФОБ, СІФ та ін.) з вказівкою пункту здачі товару* (Роз'яснення згідно Інструкції до Порядку розрахунків. Супровідний лист).

У досліджуваних сучасних офіційних ділових паперах спостерігаємо збільшення кількості аббревіатурної лексики, яку можна об'єднати у групи за спільними ознаками:

а) офіційні назви організацій, установ, управлінь, комітетів, підприємств, фондів, об'єднань, відділів: *ПП “Агроінфо”, ЖКВ* – житлово-комунальний відділ,

ФОП Іваненко С. А., ДПІ – Державна податкова інспекція, КП “Полтаважитлоспеце́ксплуатація”, ДКВЖРЕП – Державне комунальне виробниче житлове ремонтно-експлуатаційне підприємство, УБОЗ – Управління по боротьбі з організованою злочинністю, АТХК “Київміськбуд”, ОДАІ – Обласна державна автоінспекція, РВВС – районний відділ внутрішніх справ, АТ “Промзварприлад”, ЗАТ “Сільгоспмашбуд” та інші, напр.: До навчально-курсowego комбінату при КП “Полтаважитлоспеце́ксплуатація” для підвищення кваліфікації операторів котельні необхідно направити три робітників від ЖКВ № 7 (Службова записка); Прошу надати довідку про РРО (реєстратори розрахункових операцій) на господарську одиницю ПП “Агроінфо” (Заява до ДПІ). Я, **ФОП Іваненко С. А.**, повідомляю, що в IV кварталі 2011 р. у мене найманих працівників не було, тому звіт “Форма №1ДФ” до ДПІ у м. Полтаві не подано (Пояснювальна записка); Протягом року **ДКВЖРЕП** виконало ремонтні роботи житлового фонду на суму... (Річний звіт. Фрагмент);

б) типи і назви закладів освіти та науки: ПолтНТУ – Полтавський національний технічний університет, ЗОШ – загальноосвітня школа, ВНЗ – вищий навчальний заклад, МПТУ – міське професійно-технічне училище, ХНДІ – Харківський науково-дослідний інститут, ПНПУ – Полтавський національний педагогічний університет, ПКТ – Полтавський комерційний технікум, ДІКТЕД – державний інститут комплексних техніко-економічних досліджень, ДЮІМВС України – Донецький юридичний інститут МВС України, ЄУФІМБ – Європейський університет фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, ІЕПНАНУ – Інститут економіки і прогнозування Національної Академії Наук України, МАНУ – Мала академія наук України, ІРІД – Інститут розвитку інтелекту дитини, ДНЗПО – Державний навчальний заклад післядипломної освіти, НАНУ – Національна академія наук України, СШ – середня школа, НДПТІ – науково-дослідний і проектно-технологічний інститут, ХНДІМІ – Харківський науково-дослідний інститут мікробіології та імунології імені І.І.Мечникова, Діпрохіммаш та інші, напр.: 17 грудня 2011 року о 14.00 в ХНДІ “Сільгоспмашбуд” відбудеться обласна конференція щодо вивчення проблем сучасного машинобудування (Оголошення); Нами вивчені і вирішені всі питання, що лишилися після перевірки роботи соціально-гуманітарного циклу ПКТ, з метою посилення відповідальності всіх працівників (Заклучна доповідь. Витяг з протоколу);

в) назви банків: НБУ – Національний банк України, ПУМБ – Приватний Український Міжнародний Банк, БМ Банк – Банк Москви, Приватбанк, Промінвестбанк, Коопінвестбанк, Імексбанк, ПроКредитбанк тощо, напр.: У результаті звірки розрахунків за еквайрінгом між Приватбанком і ТРК “Київ” помилок не виявлено (Акт звірки взаєморозрахунків); ВАТ “**ВАБанк**” – відкрите акціонерне товариство Всеукраїнський Акціонерний Банк – це універсальна кредитна фінансова установа з іноземними інвестиціями (Лист рекламного характеру. Інтернет); **СЕББанк** – банк, що входить до міжнародної SEB групи (Skandinaviska Enskilda Banken) (Інтернет);

г) інші назви: УСПП – Українська спілка промисловців та підприємців, КСУ – Конституційний суд України, ФНПУ – Федерація незалежних профспілок України, ОККЛПО – Обласне комунальне клінічне лікувально-профілактичне об’єднання, ТРЦ – телевізійний та радіомовний центр, НТВ – незалежне телебачення, УГПЦ – Українська греко-православна церква, Укртелеком, УТМР – Українське товариство мисливців і рибалок, ФМСУ – Федерація мисливського собаківництва України, держбюджет, інвалюта, держборг, євробізнес, телемагазин, фарминок, європершість, росархів, євродизайн, інфоринок, укззовніштур, єврообладнання, ПІН-код – персональний ідентифікаційний номер-код, АБД – автоматизований банк даних, СМС (англ. SMS) – служба коротких повідомлень, ОЦ – обчислювальний центр, ЦСТ – цифрове супутникове телебачення, ПК – персональний комп’ютер та інші, напр.: У зв’язку з плановим переобладнанням ОЦ комбінату, виникла нагальна потреба залучити інші ОЦ (Доповідна записка); Панові Степанову О. К. рекомендовано більше уваги приділяти питанням господарсько-фінансової діяльності та опанувати роботу на ПК (Атестаційна характеристика); ТОВ “Компанія **Євробізнес**” постійно має на складі велику кількість сувенірної продукції відомих європейських

постачальників (Лист-відповідь); *Інвалюта* на міжбанку значно подорожчала, тому платіжна операція не була проведена вчасно (Лист-повідомлення).

Отже, тенденція до збільшення використання аббревіатур-неологізмів у офіційно-діловому стилі в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть зумовлена появою великої кількості нових скорочених назв держав, союзів, об'єднань різноманітних організацій, підприємств, банків тощо. У діловому писемному і усному мовленні аббревіатури виконують важливі функції – інформативної компресії, економії мовних зусиль і місця у ділових паперах. Найбільш уживаними в цьому стилі є ініціальні лексичні скорочення з номенклатурним значенням. Якщо ініціальні аббревіатури маловідомі, їх на початку тексту вживають разом із розшифруванням. Завдяки багатьом усталеним і звичним аббревіатурам що дають змогу передати зміст документа з певною стилістичною вмотивованістю і рівновагою, офіційно-діловий стиль набуває свою мовленнєву і функціональну своєрідність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гармаш А.С. Ділова українська мова. Конспект лекцій / А.С.Гармаш, О.М.Козаченко. – Полтава, 2000. – 54 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. – 368 с. – (Альма-матер).
3. Коваль А. П. Ділове спілкування: Навчальний посібник / А. П. Коваль. – К.: Либідь, 1992. – 280 с.
4. Мацько О. М. Аббревіатури як згорнені мовні формули в дипломатичних текстах / О. М. Мацько // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 31 – 36.
5. Мацько О. М. Стилістика української мови / О. М. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
6. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник / Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. – К.: Каравела, 2005. – 352 с.
7. Потелло Н.Я. Українське ділове мовлення і спілкування / Н.Я.Потелло, Г.Є.Скиртач. – К., 2003. – 440 с.
8. Пивоваров В. М. Ділова українська мова: Навчальний посібник / Пивоваров В. М., Калашник Ю. І., Савченко Л. Г. – Х.: Одиссей, 2007. – 232 с.
9. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника / А.С.Токарська, І. М. Кочан. – Львів: Видавництво “Світ”, 2003. – 312 с.
10. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.
11. Шевченко М. И. Стилистические функции отаббревиатурных производных в современном русском языке / М. И. Шевченко. – Днепропетровск: ДГУ, 1979. – 35 с.

Розділ IV

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ І КОНТЕКСТНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 80:111:81'276.6:62:81'373.45:81'373.611

Victoria Artyukh
(Poltava)

RETROSPECTIVE OF THE ENGLISH ECONOMICS TERMINOLOGY SYSTEM FORMATION

У статті йдеться про становлення англомовної економічної терміносистеми, певні екстра- та інтралінгвальні фактори, що сприяють її розвитку.

Ключові слова: англомовна економічна терміносистема, термінологічні одиниці, запозичення, мова-реципієнт, мова-продуцент, термінологічне гніздо.

This paper covers some aspects concerning the formation of the English economics terminology system.

Key Words: English economics terminology system, terminological units, borrowings, language-recipient, language-producer, term family.

The increasing processes of globalization cause expanding of the terminology systems that serve communication needs of the economists and other field specialists. This evident phenomenon requires efforts of the linguists and terminologists to study the development, changes, and specification of the terminological special subject units to interpret the latest trends in the terminological systems. The current extensive body of the English economics terminology system research embraces works devoted to the lexico-semantic, syntactic, cognitive and other properties of terms. The aim of this paper is to cast a retrospective view at some steps of the given system formation.

The dynamics of the English economics terminology system, as any other one, reflects those intra- and extralinguistic factors that characterize the society at a certain period of time. Extralinguistic factors are preconditioned by some social and historical changes of the economic and political structures of the country. As a result of “correlation of the individual and social” [10, c.71] there were created or appeared terms which afterwards were assimilated by the English-speaking community.

Before the seventeenth century the language of the English economics was the language-recipient and borrowed a great number of terms from French, Latin, German and the other languages for conveying the scientific realia and foreign/domestic economic relations characteristic of the economic structure of the time.

From the fifth to the sixteenth centuries borrowing of the first terms occurred in the process of the commodity-money exchange and the communication with the native speakers of Latin and the other languages of the world [8, c.85]. It is well known that borrowing of the words directly from Latin occurred during three historical periods: Roman Empire from I – V AD, introduction of

Christianity in England (VI – VII AD) and flourishing of culture in the epoch of Renaissance (XV – XVI AD).

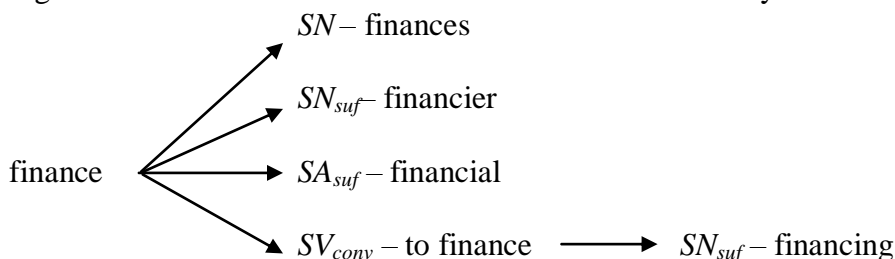
Out of three, the second and third periods are of prime importance as at the time General English words such as *to offer* (ME. *offren*<OE. *offrian*, LL. *offerre* – “пропонувати”, *to spend* (ME. *spenden*<OE. *spendan*<L. *expendere*) – “випрачати” were exported into the English economics terminology system and thus enriched the national terminological fund.

Latin borrowings appeared in English due to the intermediary language – French. Thus, the verb *to consign* – “відсилати на консигнацію” was borrowed into French F. *consigner* from Latin L. *consignare*, in which it had a meaning “to attest, register, record, remark” [20, p.436].

French, that assimilated a great number of Latin words, influenced to a great extent the expansion of the lexical fund of the English language and forming of the English economics vocabulary. Thus, the economic term “*budget*” that has been deeply rooted in the English economics terminology system of concepts, emerged in the epoch of the Middle Ages. The word “*bougette*” (a little purse) originates from the Latin word “*bulga*” and stands for “leather bag” [20, p.26] in which money was kept.

Afterwards, due to its metonymic meaning “budget” was used to denote the economic concept which is now defined as “a financial or quantitative statement, prepared prior to a specified accounting period, containing the plans and policies to be pursued during that period” [11, p.70]. Emergence of such terms is preconditioned by correlation of the meanings that reflect the real connections of the object with the denotatum [6, c.96] and is one of the semantic term-building types.

In many cases borrowing of foreign words into the social and economic sphere was predetermined by the factor noted by K. Brunner that these words “are of higher style, have a more abstract and formal character” [3, c.154]. Thus, the modern economic term *finance* – “фінансова діяльність” comes from the Old French verb *finer* – “платити”. The verb in its turn was borrowed from Latin – “*finis* a settled payment, a *finish* or end, i.e. final arrangement” [20, p.150]. As a term it gave several derivatives which resulted in the term family:

The fifteenth century is characterized by the brisk trade and economic relations between the countries. As a result of “cultural diffusion” [2, c.488] during the later periods there were some borrowings of words from different languages into English in the sphere of finance and trade from: Italian – *contraband* (контрабанда), *bankrupt* (банкрут), *ducat* (дукат), *million* (мільйон), *lombard* (ломбард); Dutch – *ledger* (бухгалтерська книга), *freight* (фрахт); Spanish – *cargo* (вантаж); Arab – *tariff* (тариф) etc.

A considerable amount of borrowings entered the English economics terminology due to the formation of the German classical philosophy and scientific socialism of Marx and Engels (*surplus value*, *world market*) [1, c.151].

In the thirteenth and fourteenth centuries the English economics terminology fund comprised both autochthonal and borrowed lexical units *broker*, *commodity*, *expense*, *redeem*, *levy* which originally had terminological meaning [13, p.137]. Along with some borrowings since 1700 English has produced the economic terms on the basis of the General English, for instance, *to buy* (ME. *buggen*, *biggen*) – “купувати” [20, p.58], *to earn* (ME. *ernien*) – “заробляти” [20, c.130].

In this process the General English word changed its primary meaning which is clearly seen from the etymological sources. For instance, the verb *to earn* originally meant “to reap, from *ernte*, harvest” [20, p.130]. The verbs *to sell* and *to buy* evoked association with the old ritual that

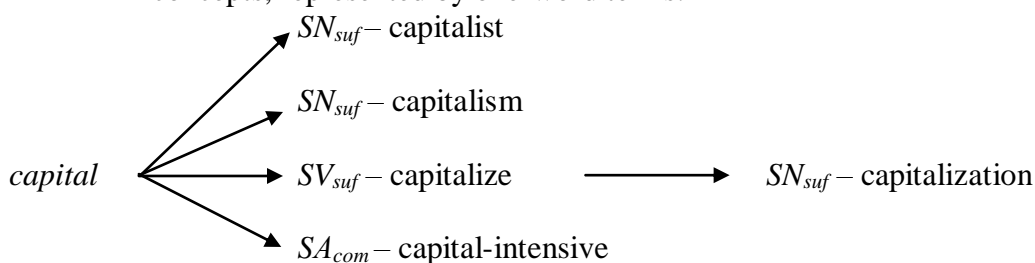
followed sale or purchase – braking of a branch or a pole that symbolized a transaction [7, с.132, 133, 412].

Building of the national terms according to D.Crystal provided their importance and admissibility for the speakers and their fast assimilation that is lost in the process of introduction of neologisms [13, p.137]. So, the complex mutual interaction of intra- and extralinguistic factors proves the point that “Each term is the whole set of the results of interaction of the internal and external factors including correlation of individual and social: building of the term by an individual, its assimilation by the social environment“[10, с.71].

On the whole the beginning of the English economics terminology system formation is connected with the sixteenth – seventeenth centuries and shaping of the economic theory that was due to the preceding historical development of the economic thought. This process is proven by quite a number of published works in England that amounted to more than 2000 in 1764 [4, с.43].

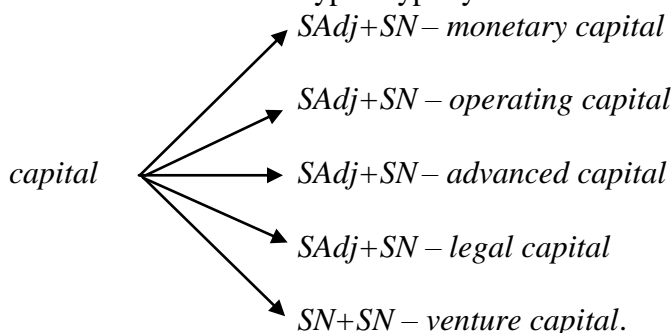
The prominent English economists S.Fortrey, T.Man, W.Petty, D.Ricardo, A.Smith, W.Stafford described the first manifestations of capitalist manufacturing method and considered sources of wealth, profits, essence of trade capital. The developed theories of capital, money, value, profits, rent, and payment of labour contributed to:

- further development of term families that reflected the corresponding economic concepts, represented by one-word terms:

capital – “капітал“, *capitalist* – “капіталіст“, *capitalism* – “капіталізм“, *capital-intensive* – “капіталомісткий“;

- creation of hyper-hyponymic terms:

Terminological word-combinations *monetary capital* – “грошовий капітал“, *operating capital* – “оборотний капітал“, *invested capital* – “вкладений капітал“, *advanced capital* – “авансований капітал“, *legal capital* – “уставний капітал“ are superordinate and therefore hyponyms to the hypernym *capital*.

Hyper-hyponymy in terminology as such is a result of deepening knowledge of special subject field, concordance of the existing terms and expressed with their help concepts, expanding and specifying of current fundamental socio-economic concepts.

According to I.Walter and R.Smith, the coming of democratic capitalism around 1776, encouraged the development of free competition and subsidies. Due to the development of the theoretical background and significant economic influence in about 100 years later Great Britain, “politically, [...] ruled 25% of the Earth’s surface and population“[19, p.11]. Scientific-and-technological advance of the nineteenth century and the industrial revolution gave Great Britain the qualitative changes that enabled its becoming the biggest exporter of the world which is why it was called “workshop of the world” [5, с.119].

Change of the economic status of the country told on the role of the English language in the world. English became language-producer of terms and new concepts, connected with the inventions of coal mining, water and steam mechanisms' exploitation; terms for mineral resource and textile industries. It gave impetus to the theoretical and practical know-how exchange between the countries. In the late nineteenth century America outwent England and contributed to the development of science and technology. The nabobs of oil sources of the US E.Drake, J.D.Rockefeller, newspapers – W.R.Hearst, finance – J.P.Morgan ruled not only home but also international economy, contributing to the increase of capital investment and volume of the world trade [19, p.122-123].

Since “the language behind the US dollar was English” [5, c.26], it strengthened its grounds as of a language-producer of science and technology terminology and favoured its status of the international language. And if Latin was *lingua franca* of the Middle Ages, English became such a language back in the seventeenth century since circulation of information in the world, communication of specialists and scientists basically is made in English [16, s.74; 17, p.33]. International Federation of Documentation that traces back circulation of information states that 85% of scientific and theoretical information is given in English [15, p.9].

Nowadays expansion of the lexical fund of the English language is due to the terminological “fireworks” connected with employment of new technologies in the sphere of production [12, p.9; 14, p.8] and information services [9, c.42; 18, p.2230]. English is actively enlarging the international English economics terminology fund.

Thus, modern English economics terminology system is a product of epochs, conglomerate that comprises a variety of terms created in different ways: borrowing of the General English word with its subsequent terminological specialization (quantative or qualitative change of the semantic structure) or borrowing of the existing term, translation-loan with its corresponding assimilation to the lexical-grammatical norms of the language-recipient, morphological or morphological-syntactical word-building type, creation of terminological word-combinations on hyper-hyponymic relations. All the outlined factors favoured the making and forming of the English economics terminology system. It reflects the system of concepts of theoretical and science and technology social activity, the manifestants of which are one-word or multi-word terms of LSP that reflect logical and conceptual system of the given special subject field.

The retrospective view of the English economics terminology system formation clearly shows how it came into being due to some extra- and intralinguistic factors due to which it is now characterized by its hierarchical and systemic relations of the terms which is reflected on the logical and conceptual, lexical-semantic, word-building and grammatical levels; employment of word-building and syntactical models of the General English language; transposition of certain linguistic units into the terminological sphere; realization of terminological units in the functional style that meets the needs of social activity.

Since this review is not exhaustive we consider it pertinent to study some specific historical periods of the development of the English economics terminology system and its terminological units to get some valuable insights. The revealed data can be used in teaching lexicology, lexicography and history of the English language.

REFERENCES

1. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н.Н. Амосова. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1956. – 218 с.
2. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 608 с.
3. Бруннер К. История английского языка / К.Бруннер. – Том 1. / Пер. с немец. С.Х. Васильевой; под ред. Б.А. Ильиша. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1955. – 322 с.
4. Історія економічних вчень / За редакцією Л.Я. Корнійчук, Н.О. Титаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
5. Кристал Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристал; [пер с англ.]. – М.: Изд-во “Весь мир“, 2001. – 204 с.

6. Кудрявцева Л.К. Моделирование динамики словарного состава языка: [монография] / Л.К. Кудрявцева – 2-е изд., испр. – К.: ИПЦ “Киевский университет”, 2004. – 208 с.
7. Маковский М.М. Большой этимологический словарь современного английского языка / М.М. Маковский. – М.: ООО Издательство центр “Азбуковник”, 2005. – 526с.
8. Малиновская И.В. Экономическая терминология в английском языке: процессы формирования и функционирования: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки“ / И.В. Малиновская. – К., 1984. – 217 с.
9. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття: [монографія] / Р.К. Махачашвілі. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 204 с.
10. Панько Т.И. Формирование русской политэкономической терминологии / Т.И. Панько // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 63–79.
11. A Dictionary of Business. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 546 p.
12. Cabré M.T. Terminology. Theory, methods and applications / M.T. Cabré. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. – 1999. – 248 p.
13. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 472 p.
14. Galinski C. Special Languages, Terminology Planning and Standardisation / C. Galinski, W. Nedobity // Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices (Second Volume) ASTM STP 991. R.A. Strehlow, Ed., American Society for Testing and Materials, Philadelphia, 1988. – P. 4–13.
15. Kaplan R.B. English – the Accidental Language of Science? / R.B. Kaplan // The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities. Ed. Ammon U. – Mouton: Walter de Gruyter, 2001. – P. 3–26.
16. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W. Koller. 5. Aufl. – Wiesbaden: Uni-Taschenbücher, 1997. – 343 s.
17. Martel A. When Does Knowledge Have a National Language? Language Policy-Making for Science and Technology / A. Martel // The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities. Ed. Ammon U. – Mouton: Walter de Gruyter, 2001 – P.27–58.
18. Nekvapil J. The development of languages for special purposes / Herausbildung von Fachsprachen / J. Nekvapil // Sociolinguistics: an international handbook of the science of language and society. Vol.3. Ed. Ammon U, Dittmar N., Mattheier K. J., Trudgill P. – Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2006. – P.2223–2232.
19. Smith R.C. Global banking / R.C. Smith, I. Walter. – 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press 2003. – 438 p.
20. The concise dictionary of English etymology / Ed. Skeat W.W. – Wordsworth Editions, 1993. – 633 p.

УДК 811.161.1'276.2

Алексей Букалов
(Херсон)

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РУССКОГО ОБЩЕГО СЛЕНГА В СОВРЕМЕННОЙ ПРОЗЕ

Статтю присвячено аналізу деяких закономірностей функціонування загального сленгу в сучасних літературних текстах. Розглядаються основні сфери функціонування загального сленгу в прозі, наведені його функції та головні причини використання загального сленгу в літературі.

Ключові слова: загальний сленг, жаргон, літературний стандарт, субстандартна лексика, соціальний статус, соціальна роль.

The article offers the review of some of the principles according to which general slang functions in modern belles-lettres. Principal fields of application for general slang in modern prose

are considered. The articles also deals with functions of general slang and causes of its usage in modern belles-lettres.

Key words: *general slang, jargon, literary standard, substandard vocabulary, social status, social role.*

В последние 25 лет активно развиваются нелитературные субкоды русского языка. Толчком к такому развитию послужили глобальные перемены общества в середине 80-х годов прошлого века: открытие государственных границ способствовало снятию социальных ограничений, что привело к “безграничности” в языке.

Неверно будет утверждать, что нелитературные пласты лексики не существовали и не развивались до 80-х годов XX века. Так, уже в конце XIX – начале XX веков велись исследования речи бродячих торговцев-офеней и других аргю: нищих, портных, шорников, парикмахеров, рабочих и пр. [2, с. 615].

После революции 1917 года начинается глубокое изучение языка города, социальных диалектов и классовых языков (Л.П. Якубинский, В.М. Жирмунский, Б.А. Ларин, Е.Д. Поливанов и многие другие), возникает новая область лингвистического исследования – социальная диалектология [5, с. 5].

Позже на изучение нелитературных форм языка был наложен негласный запрет, и лишь с 50–60-х гг. XX в. исследователи возвращаются к изучению аргю, жаргона. Связано это было с хрущёвской оттепелью, когда в речь образованных людей входили элементы тюремно-лагерного аргю и жаргонов новых молодёжных группировок: хиппи, стилияг, любителей разных направлений музыки [7, с. 20]. В эти годы распространяется термин “сленг”, который с самого начала использовался исследователями с осторожностью [1].

Однако именно в последние две декады прошлого века наблюдается переход субкодов из первоначально узкой области функционирования в такие сферы, в которых наличие внелитературных элементов ранее не было возможным или было единичным: искусство (кино, литература), журналистика, сфера массовой коммуникации, устная речь образованных людей. Жаргонизация речи становится массовой и повсеместной. В связи с этим можно говорить о появлении в данный период общего сленга. Для описания данного явления существует множество терминов, однако, в целом, все они сводятся к следующему определению: особый лексико-фразеологический слой, состоящий из слов и фразеологических единиц, заимствованных из специального сленга, жаргона, аргю, просторечия и других социальных диалектов, единицы которых, покидая первоначально узкую сферу своего употребления и распространяясь в устной разговорной речи, медийном дискурсе и литературе, становятся понятными для широкого круга носителей русского языка независимо от возраста, профессии, образования и социального статуса и употребляются ими в ситуации непринуждённого общения или для создания такой ситуации [4; 7; 8].

Вышесказанное обусловило *актуальность* изучения общего сленга в целом и особенностей его функционирования в литературе, СМИ и устной речи в частности.

Цель статьи – проследить особенности функционирования общего сленга в современной прозе (на примере романов Д. Донцовой и С.С. Минаева и некоторых других).

В последние 20 лет появляется большое количество авторов, которые в своих произведениях прибегают к использованию не только общего сленга, но и жаргона, аргю и обценной лексики. Среди огромного количества писателей, применяющих в своём творчестве общий сленг, можно выделить следующих: А.А. Донцова (Дарья Донцова), С.С. Минаев, Т.Н. Толстая, М.А. Алексеева (Александра Маринина), В.О. Пелевин, Г.Ш. Чхартишвили (Борис Акунин) и другие.

В целом, можно выделить несколько причин употребления авторами общего сленга. Условно эти причины можно разделить на 2 группы:

- 1) экстралингвистические, или внешние;
- 2) интралингвистические, или внутренние.

К экстралингвистическим факторам относятся следующие:

– общая демократизация и либерализация общества и проекция данных процессов на язык и в дальнейшем на литературу. С конца 80-х годов снимается цензура, как тематическая, так и лингвистическая: на телевидении, в прессе и литературе можно говорить и писать о чём угодно, используя при этом любые языковые средства. Деятели искусства быстро откликаются на это;

– коммерциализация общества: создавая литературный “продукт”, писатель задумывается не только о его культурной значимости, но и о прибыли, которую данный продукт способен принести. Теми же принципами руководствуются издатели, принимая тот или иной продукт на реализацию. Соответственно, современная литература ориентирована на “среднестатистического” покупателя;

– модность, или престижность общего сленга, наблюдаемая в последнее время. К нему прибегают не только простые люди и представители определённых узких социальных групп, но “социальная элита”: от университетских профессоров до премьер-министров и президентов. При этом, литература, СМИ, киноискусство, отражая реальную речевую картину общества, в то же время выступают популяризаторами общего сленга.

Интралингвистические причины обусловлены языковыми свойствами самого общего сленга, к которым можно отнести следующие:

– широкий стилистический потенциал сленговых единиц: они используются для избегания штампов, клише, отхода от устоявшихся образцов и шаблонов, создания эффекта новизны [6, с. 8–9]. Однако при этом нередко сленг сам становится штампом;

– эмотивность: общий сленг передаёт различные оттенки эмоциональной характеристики (шуточная, ироническая, пренебрежительная и т.д.);

– семантическая ёмкость: очень часто сленговое слово более точно характеризует явление, чем его литературный вариант. Иногда в литературном языке эквивалент может отсутствовать. Например: *чайник* – “неопытный пользователь компьютера”.

Руководствуясь указанными свойствами, автор включает в повествование элементы общего сленга для достижения следующих целей:

– характеристика персонажа, объекта либо явления. При этом характеристика может быть прямой, в авторском повествовании, либо косвенной, через прямую речь персонажа. Например:

*Я хочу высказать этому **старпёру** в лицо всё, что думаю* (С.Минаев “Media Sapiens”).

*В Думе этим **халявным** парфюмом несет от большинства дам* (И.Хакамада “SEX в большой политике);

– фатическая функция. Известно, что любой человек охотнее идёт на контакт, если собеседник изъясняется на его “языке”. Это легко прослеживается в анализируемых произведениях:

*Гони баксы, привезла координаты Райкиного **хахаля*** (Д.Донцова “Дама с коготками”).

*Вы видели, как **чуваки** из “комитета” **обстебали** сегодня нас?* (С.Минаев “Media Sapiens”);

– экспрессия. Общий сленг используется для передачи положительных или отрицательных эмоций. Например:

*В тот момент, когда я уже готов был попроситься с этим **грёбанным** проектом, в тот момент, когда я чуть было телефон об пол не грохнул, этот урод резко меняет тональность диалога и **сваливает**.*

*Наоборот – мне-то, как раз, совершенно **до лампочки*** (С.Минаев “Media Sapiens”).

*Вы чё? Того, **офигели**?* (Д.Донцова “Лягушка Баскервилей”).

*Думала, наглая **тварь** никогда не **уберётся** отсюда и заставит нас смотреть стриптиз, – сквозь зубы процедила Анна* (Д.Донцова “Дама с коготками”).

*Стопа поднимается, мускулы напрягаются, менее стройные конечности становятся более стройными, очень стройные конечности становятся **супер*** (И.Хакамада “SEX в большой политике);

– иная прагматическая цель, которую преследует автор, например игра слов.

В тексте современных произведений чётко выделяются три сферы актуализации общего сленга:

- 1) прямая речь персонажей (диалоги, монологи);
- 2) несобственно-прямая речь;
- 3) авторское повествование.

Каждой из этих сфер присущи свои особенности. Прежде всего, автор старается дать характеристику персонажей. Делается это не только при помощи описательных средств, но и через речевую характеристику персонажа в прямой и несобственно-прямой речи.

Для характеристики персонажа через прямую и несобственно-прямую речь важны такие составляющие, как его социальный статус и социальная роль. Социальную дифференциацию языка предложил в 1982 г. А.Д. Швейцер [9], и в современной прозе она проявляется особенно ярко. Это связано с тем, что в тексте произведений может быть представлен социум во всём его многообразии. При этом можно игнорировать тот факт, что описанное в художественной литературе – вымысел, поскольку массовые издания отражают современное многослойное общество, и делается это, прежде всего, при помощи речевой характеристики.

Итак, статус, по Швейцеру, – это комплекс относительно постоянных социальных и социально-демографических признаков, которые характеризуют индивида [9, с. 43]. Статус включает в свой состав такие компоненты, как образование, воспитание, профессия, мировоззрение, религия, положение в обществе и др. От статуса напрямую зависит речевое поведение персонажа. Так, персонажи, социальный статус которых низок (продавцы, криминальные элементы, лица без образования и т.п.), применяют в своей речи внелитературные элементы, которые общим сленгом не являются. Например:

*Сколько же **жрать** надо, чтобы купить такой холодильник?* (Д.Донцова “Дама с коготками”).

*Мы с **пацанами** тут **перетёрли** и решили – **палюбэ** выходит, что вы нас **кидаете*** (С.Минаев “Media Sapiens”).

Подобные лексические единицы очень часто являются единственным источником выражения мысли персонажей, выполняют номинативную функцию, соответственно, здесь мы можем говорить о жаргоне, арго и просторечии.

По-иному представлен общий сленг в речи персонажей с высоким социальным статусом (в нашем случае это журналисты, политики, бизнес-леди с высшим гуманитарным образованием и т.д.). Здесь общий сленг используется с определённой целью. Это может быть любая из перечисленных функций: характерологическая, фатическая либо эмотивная. Речевое поведение персонажа обуславливается в большой степени его профессией. Например:

*Мне удалось несколько раз неплохо **прислониться** к выборам мэров в провинциальных городах* (С.Минаев “Media Sapiens”).

*Догадку требовалось проверить, и я **прислонилась** к одной экспедиции, которая отправлялась в дикие джунгли Малайзии на границе с Индонезией* (И.Хакамада “SEX в большой политике”).

Здесь слово *прислониться*, литературное по происхождению, в результате метафорического переноса приобрело сленговое значение “участвовать в чём-л. с целью получения прибыли”.

*Я всегда догадывался о том, что основной источник его доходов не “**сливы**” информации, но сейчас я понял, что он умнее и серьёзнее, чем я думал* (С.Минаев “Media Sapiens”). В этом примере также сленговое значение слово развило в результате метафорического переноса.

*У Павла в самом деле с деньгами **напряг**... он пытается бизнес поднять* (Д.Донцова “Лягушка Баскервилей”).

*Войти в правительство или администрацию, **откатить** максимум бабок, потом свалить за границу и построить виллу на южном берегу Франции (И.Хакамада “SEX в большой политике).*

Социальный статус предопределяет социальную роль персонажа. Социальная роль зависит от нескольких факторов, среди которых выделяются следующие: ролевые отношения, то есть ситуация общения, собеседник, место и обстановка, а также настроение, общий эмоциональный фон и т.д. Отношение говорящего к внелитературным элементам, реализуемое в определённой социальной роли напрямую зависит от социального статуса. Так, человек высокого социального статуса в разных ситуациях применяет различные речевые единицы: в неформальном общении с людьми своего круга это могут быть элементы общего сленга – единицы метафорически переосмысленные, соотносимые с единицами литературного языка; в деловом разговоре общий сленг используется редко, но могут вводиться элементы корпоративного сленга; в диалоге с представителем более низкой социальной ступени могут применяться жаргон и арго, но делается это лишь для установления контакта. Приведём примеры:

*Я смотрю, ты и молодёжные блоггерские **приколы** решил в бюджеты обратить.*

*Посмотрите, как работает “комитет” – у них что не событие, то **мегахит** (С.Минаев “Media Sapiens”).*

*Ай да **прикол**, – взвизнул от восторга Кирилл, – ваша сестра, Серж, просто **чудачка**.*

*По-моему, он [дизайнер] “**голубой**”, – сообщила Маня.*

*Ты не “**розовая**”? – протянула гостя (Д.Донцова “Дама с коготками”).*

*Видя, как я легко выдерживаю дебаты и агрессивно “**наезжаю**” на оппонентов, меня называют “**железной леди**”.*

*Слишком часто и объяснения в любви, и стояние на коленях, и дарение букетов оказывались **туфтой**, а главным был какой-нибудь проект (И.Хакамада “SEX в большой политике).*

В авторском повествовании социальный статус и социальная роль не представлены. Здесь на первый план выходят функция эмоционального и экспрессивного усиления и характерологическая функция. Следует оговорить случай, когда повествование ведётся не от автора, а от одного из персонажей. В таком случае автор по сути “отсутствует”, и мы имеем дело с прямой речью персонажа, растянутой через всё произведение, т.е. автор принимает социальный статус и статусную роль персонажа. Картина мира автора при этом тесно переплетается с картиной мира персонажа.

Таким образом, общий сленг в настоящее время активно используется не только в устной речи: его активно применяют писатели при создании своих произведений, журналисты при написании статей, представители социальной элиты для создания и поддержания определённого имиджа. Особенно ярко общий сленг проявляется в современной прозе: его новизна, стилистический потенциал, экспрессивность и семантическая ёмкость позволяют писателям дать максимально точную речевую характеристику персонажей, передать различные эмоции, создавать игру слов, то есть сделать текст “приближённым к жизни”. В современной социолингвистической ситуации роль сленга ещё предстоит оценить, поэтому его дальнейшее глубокое изучение является актуальным и целесообразным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин И.Р. О термине “слэнг” / И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1956. – №6. – С. 107–114.
2. Елистратов В.С. Толковый словарь русского сленга / В.С. Елистратов. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2010. – 672 с. – (Словари русского языка).
3. Кравченко А.И. Социология: Учебник для студентов вузов / А.И. Кравченко. – М.: “Академический Проект”, Издательская корпорация “Лотос”, 1999. – 382 с.

4. Кудрявцева Л. А. Общий сленг в русском языке / Л. А. Кудрявцева // Владимир Иванович Даль и современные филологические исследования: Сб. научных работ. – Киев: Издательский центр “Київський університет”, 2002. – С. 198–203.
5. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Большой словарь русского жаргона / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина. – СПб.: “Норинт”, 2001. – 720 с.
6. Partridge Eric. A Dictionary of Slang and Unconventional English / Eric Partridge. – London: Routledge, 2002. – 1400 p.
7. Розина Р.И. Состояние и тенденции развития общего русского сленга 2000–2003 гг. / Р.И. Розина // Русский язык. – 2003. – №20 (23–31 мая). – С. 12–13.
8. Хомяков В.А. Нестандартная лексика в структуре английского языка национального периода: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В.А. Хомяков. – Л., 1980. – 49 с.
9. Швейцер А.Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А.Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – 1982. – №5. – С. 39–48.

УДК 811.111'42

Лідія Волкова
(Київ)

ІНТЕРАКТИВНІ ФУНКЦІЇ YET В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті пропонується дискурсивний підхід до визначення інтерактивних функцій темпорального маркера yet. Робиться висновок, що інформативний потенціал yet розкривається на дискурсивному рівні, що дозволяє цій мовній одиниці бути ефективним стратегічним засобом.

Ключові слова: темпоральний маркер, дискурсивний маркер, інформативний оператор, службове слово, катафоричний зв'язок, комунікативні стратегії та тактики.

The article offers a discourse approach to revealing interactive functions of the temporal marker “yet”. The conclusion is made that informative value of “yet” is revealed on discourse level thus making this language unit an effective strategic device.

Key words: temporal marker, discourse marker, informative operator, function word, cataphoric correlation, communicative strategies and tactics.

Розуміння комунікації як цілеспрямованого процесу передачі інформації [4, с. 28] висуває на передній план необхідність вивчення інформативного потенціалу мовних одиниць, серед яких особливе місце посідають такі мовні засоби, що здатні збагачувати дискурс релевантною імпліцитною інформацією. Це, насамперед, службові мовні одиниці, що за визначенням не можуть бути носіями семантичного значення в класичному розумінні цього терміну, оскільки позбавленні номінативно-референційної віднесеності. Важливе місце серед таких мовних одиниць англійської мови належить темпоральним маркерам *already*, *still* та *yet*. **Об'єктом** дослідження в статті є темпоральний маркер англійської мови *yet*. **Предмет** дослідження становлять дискурсивні функції *yet*. Основною **метою** цієї статті є визначення ролі темпорального маркера *yet* як засобу передачі комунікативних смислів у процесі інтеракції. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: виявлення компонентів значення, що складають семантичну структуру мовної одиниці *yet*, дослідження її прагматичних і функціональних характеристик, з'ясування інтерактивних особливостей аналізованої мовної одиниці. **Актуальність** обраної теми полягає в антропоцентричному підході до аналізу мовних одиниць, що зумовлює необхідність вивчення умов функціонування засобів передачі суб'єктивної інформації в дискурсі. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в ньому на підставі сучасних методик лінгвістичного аналізу розкривається роль мовної одиниці *yet* як компоненту реалізації інтенції мовця. **Матеріалом**

дослідження слугували фрагменти художнього дискурсу, узяті із прозових творів сучасних англійських письменників.

Завдяки своїм інтерактивним властивостям службові слова зі значенням темпоральності, до яких належить і мовна одиниця *yet*, відносяться в сучасній лінгвістиці до функціонального розряду дискурсивних маркерів, де термін “дискурсивний” визначає основну сферу дії цих мовних одиниць, а термін “маркер” вказує на типи відносин, що вони експлікують. Зазначений термін був уперше запропонований для аналізу неномінативних засобів когерентності в діалогічному дискурсі [5; 7; 8]. Ми розглядаємо дискурсивні маркери як такі службові мовні одиниці, що не тільки слугують засобами дискурсивної когерентності, але й виконують у дискурсі важливу функцію маркерів надання семантичної й прагматичної суб’єктивної імпліцитної інформації, впливаючи, таким чином, на інформаційний зміст дискурсу. Для з’ясування цього положення звернемося до прикладу з темпоральним маркером *yet*:

Cindy lowered the phone in her hand and stared at Elvis who was waiting for her at the front door. “No. I haven’t been out yet. I was about to take the dog for a walk when you called” [12, p. 273].

У висловленні *I haven’t been out yet* темпоральний маркер *yet* виконує функцію своєрідного інформативного оператора, оскільки вводить у дискурс додаткову пропозицію: *I will be out later*. Ця додаткова інформація не знаходить свого експліцитного вираження в тексті, але підтверджується наступним висловленням (*I was about to take the dog for a walk when you called*) і добре розуміється реципієнтом повідомлення завдяки мовній одиниці *yet*. Таким чином, основна функція *yet* у даному випадку – шляхом співвіднесення експліцитної та імпліцитної пропозицій збагачувати дискурс додатковою інформацією, що й робить цей темпоральний маркер високоінформативною мовною одиницею. Графічно сфера дії *yet* матиме наступний вигляд (імпліцитна пропозиція позначена пунктиром):

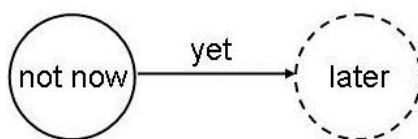

Рис. 1. Сфера дії темпорального маркера *yet*.

У сучасній функціонально і комунікативно зорієнтованій лінгвістиці загальноновизнаною стала теза про те, що дослідження сутності, природи й організації найважливішої категорії людського спілкування – дискурсу – неможливе без звернення до семантичних і прагматичних особливостей слів, які формують його структуру, визначають його плин і природа яких є виключно (або переважно) комунікативною [1, с. 102]. До подібних елементів відноситься й англійська мовна одиниця *yet*, яка традиційно належить до класу прислівників, тобто до класу слів з яскраво вираженими номінативно-референційними характеристиками, що мають виконувати в реченні певну синтаксичну функцію. Однак у наведеному висловленні темпоральний маркер *yet* за своїми функціональними характеристиками не може відноситись до класу повнозначних мовних одиниць (прикметників), оскільки, по-перше, позбавлений номінативно-референційного значення, а по-друге, не виконує в реченні жодної синтаксичної функції. Загальновідомим критерієм з’ясування синтаксичної функції мовної одиниці в реченні є можливість постановки питання, але в даному випадку цей критерій не працює, оскільки до речення з *yet* неможливо задати питання, наприклад, *When?* або *How long?*. Таким чином, за семантико-функціональними характеристиками аналізовану мовну одиницю не можна вважати прислівником на підставі того факту, що вона не має із класом прислівників нічого спільного, оскільки не відповідає семантичному та синтаксичному критеріям частинимовної належності до лексико-граматичному класу прислівників. Аналогічний тест також свідчить на користь того факту, що до класу прислівників не можуть належати деякі мовні одиниці зі значенням темпоральності, наприклад, *already*, *still*, *at last*, *so far*. Усі зазначені одиниці

належать до класу службових слів, а саме, темпоральних часток, які є неномінативними мовними одиницями. Основна функція *yet* (як і інших темпоральних маркерів зазначеної групи) реалізується на дискурсивному рівні, оскільки, як було доведено вище, ця мовна одиниця насичує дискурс імпліцитною інформацією.

Той факт, що темпоральний маркер *yet* позбавлений номінативно-референційного значення, не є підставою для висновку, що ця мовна одиниця взагалі позбавлена значення, оскільки його семантика виявляється шляхом логічної операції кореляції: ця мовна одиниця здатна на дискурсивному рівні співвідносити експліцитну та імпліцитну пропозиції, що й робить її інформативною мовною одиницею. Така унікальна можливість додавати до дискурсу імпліцитну інформацію характерна також для мовних одиниць *already, still, at last, so far*, які за нашою класифікацією відносяться до темпоральних часток, оскільки в їхній семантичній структурі завжди присутній семантичний компонент “зміна в часі”. Присутність інваріантного компонента “зміна в часі” у семантичній структурі всіх темпоральних часток уможливило об’єднання цих мовних одиниць в одну семантично-функціональну групу.

Отже, висловлення *I haven't been out yet* акцентує увагу реципієнта повідомлення не тільки на ситуації, що має місце зараз, але й на ситуації, що буде мати місце в майбутньому. Якщо вилучити темпоральний маркер *yet* із наведеного висловлення, то важлива частина інформації зникне. Необхідність включення *yet* у висловлення виникає тоді, коли адресант повідомлення вважає за необхідне довести до реципієнта інформацію про стан речей не тільки в конкретний момент (як правило, на це вказує форма дієслова), але й в інший момент у майбутньому, коли стан речей буде (на думку мовця) іншим. Таким чином, семантичний зміст *yet* визначається як “майбутня зміна”. Семантичне значення цієї темпоральної частки пов’язане з відношенням мовця до свого мовленнєвого продукту. Відповідно, вживання *yet* у дискурсі не має безпосереднього відношення до часової форми дієслова, оскільки виражає ставлення мовця до події, що матиме місце, у той час як часова форма дієслова вказує на локалізацію висловлення в часовому фреймі [2, с. 38].

Отже, темпоральний маркер *yet* має проспективну (прямонаправлену) сферу дії, оскільки імплікує майбутню зміну в стані речей і виступає в дискурсі як засіб реалізації катафоричних [10, р. 16] текстуальних зв’язків. Найчастіше *yet* вживається в контексті заперечних або запитальних висловлень, але трапляються й інші випадки, що підтверджує той факт, що функціонування цієї мовної одиниці в дискурсі зумовлене, перш за все, комунікативними потребами учасників спілкування.

Розглянемо сферу дії темпорального маркера *yet* в наступному прикладі:

“I wasn't checking on you yesterday. I just wanted to tell you where we were meeting for dinner.”

“I know. I'm teasing.”

“We haven't gotten to the laughing-about-it stage yet,” I inform him.

“Right, tell me when we get there.”

“You'll be the first to know” [14, р. 109].

У наведеному фрагменті дискурсу висловлення *We haven't gotten to the laughing-about-it stage yet* містить натяк на той факт, що продуцент (молода одружена жінка) не хоче, щоб персонаж (який залицяється до неї) вважав, що їхні стосунки настільки неформальні, що він може дозволити собі жартувати з неї. За рахунок вживання *yet* категоричність цього висловлення дещо пом’якшується, оскільки на дискурсивному рівні цей темпоральний маркер вводить імпліцитну пропозицію *We may get to this stage in the future*. Таким чином, у даному випадку *yet* виступає як основний компонент реалізації стратегії хеджингу [6, р. 16], а його інтерактивна функція полягає в пом’якшенні негативного перлокутивного ефекту, що може виникнути в реципієнта від занадто категоричного твердження.

У наступному прикладі мовна одиниця *yet* виступає як компонент аргументативної стратегії:

“I've never heard Jack so angry, Sam. If I had any idea something like this could happen... Oh, God, what did I do? This is all my fault, all of it.”

“Let us remember that we don’t know what happened yet” [14, p. 241].

Останнє висловлення цього фрагменту співвідноситься за рахунок *yet* з імпліцитною пропозицією *Sooner or later we will know what happened* і вживається мовцем із метою підтримання персонажу в тяжку для неї хвилину, дати їй зрозуміти, що раптова смерть кращої подруги – не її провина, що в майбутньому, коли поліція з’ясує причину смерті, це стане зрозумілим. Мовець удається до мовленнєвої тактики розраду, що в даному випадку стає складовою аргументативної стратегії.

Як уже зазначалось вище, вживання *yet* в англійській мові не зводиться лише до негативних або запитальних конструкцій. Звернемось до прикладу:

“What about Julia?” Cindy interrupted.

“Julia?” Leigh scoffed. “Julia has yet to honor us with her presence” [12, p. 33].

У даному випадку на семантичне значення майбутньої зміни, що є базовим для *yet*, нашаровується прагматичне значення впевненості мовця щодо очікуваної зміни, яке робить висловлення *Julia has yet to honor us with her presence* не тільки іронічним, але й за рахунок вживання *yet* компонентом імпліцитної тактики негативної оцінки поведінки Джулії, яка дозволяє собі запізнюватись. Прихована тактика негативної оцінки стає складовою стратегії хеджингу.

Вживання *yet* в запитальних реченнях є досить типовим для англійської мови. Традиційно вважається, що загальні питання з *yet*, на які можна відповісти *yes* або *no*, мають за мету запит інформації, індикатором чого і є зазначена мовна одиниця [9, p. 78]. На наш погляд, запит інформації в цьому випадку здійснюється за рахунок структури висловлення, у той час як *yet* виступає як іллокутивний індикатор прихованих стратегій і тактик. Розглянемо наступний приклад:

7.45 p.m. Humph. Was Tom.

“Have you voted yet?”

“Actually, I was on my way,” I said.

“Oh yes. To which voting station?”

“The one round the corner.”

Hate it when Tom gets like this. Just because he used to be a member of Red Wedge and go round singing ‘Sing If You’re Glad to be Gay’ in a morbid voice, there is no need for him to behave like the Spanish Inquisition [11, p. 204].

Механізм дії одиниці *yet* у даному випадку можна пояснити тим, що, як вже зазначалось, у її семантичній структурі присутній компонент “зміна в майбутньому”, що надає їй змогу визначати іллокутивну силу мовленнєвого акту. У наведеному прикладі маркер *yet* виступає в якості маркера реалізації прихованої стратегії спонукання, оскільки транспонує запитальне висловлення в непрямий мовленнєвий акт-директив [3, с. 442]: *I want you to vote*, що робить його компонентом стратегії хеджингу. Адресант (Том) обирає стратегію хеджингу з метою зменшення своєї відповідальності за спонукання адресата до певної дії, що дозволяє йому зберегти обличчя під час мовленнєвої взаємодії, але адресат (Бріджит, яка в пізню годину ще й досі не проголосувала!) добре розуміє, що на неї здійснюється тиск, про що свідчить її порівняння спонукальної стратегії Тома з методами іспанської інквізиції.

У діалогічному дискурсі досить часто зустрічається стисла відповідь *not yet*, що є еліптичним висловленням – негативною відповіддю на загальні запитання. Темпоральний маркер *yet* в таких випадках стає іллокутивним показником інтенції мовця, наприклад:

“If you leave, we’ll just follow,” Plant said as he stood from his slouch position and took a step closer. “You don’t want us on campus, do you?”

“Are you threatening me?” Kyle asked. The sweat was back, now in the pits of his arms, and despite the arctic air a bead or two ran down his ribs.

“Not yet,” Plant said with a smirk [13, p. 7.]

У наданому фрагменті діалогічного дискурсу *yet* є іллокутивним показником мовленнєвого акту-менасиву [3, с. 439]. Вживання *yet* у цьому випадку надає мовцю

можливість здійснити погрозу: попередити про можливі негативні наслідки відмови Кайла співпрацювати з ними.

Аналіз функцій *yet* в дискурсі дозволяє зробити наступні **висновки**: інваріантний компонент “майбутня зміна”, що визначає значення темпорального маркера *yet*, дозволяє цій мовній одиниці функціонувати в дискурсі як засіб передачі імпліцитної інформації та бути показником прихованої інтенції мовця, а також грати важливу роль у реалізації мовленнєвих стратегій і тактик.

Перспективи подальшого дослідження полягають у з’ясуванні інтерактивних функцій інших службових слів, що вживаються як дискурсивні маркери, в англомовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Дилтс Р. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП / Роберт Дилтс; [пер. с англ. А. Анистратенко]. – СПб: Питер, 2000. – 320 с.
3. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: [монография] / Георгий Георгиевич Почепцов; сост., общ. ред. и вступ. статья: Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 556 с.
4. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. – 350 с.
5. Blakemore D. Discourse and Relevance Theory / Diana Blakemore // The Handbook of Discourse Analysis / [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton]. – Malden: Blackwell Publishing, 2003. – P.100–118.
6. Channell J. Vague Language / Joanna Channell. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 226 p.
7. Frazer B. Discourse Markers Across Language / Bruce Frazer // Pragmatics and Language Learning: Monograph Series – University of Illinois. – 1993. – Vol. 4, P.1–16.
8. Schiffrin D. Discourse Markers / Deborah Schiffrin. – N.Y.: Cambridge University Press, 1996. – 364 p.
9. Swan M. How English Works / Swan Michael, Catherine Walter. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1997. – 358 p.
10. Trask R.L. Language and Linguistics: The Key Concepts / R.L. Trask. – [2nd edition]. – N.Y.: Routledge, 2007. – 367 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Fielding H. The Edge of Reason / Helen Fielding. – L.: Picador, 2000. – 422 p.
12. Fielding J. Lost / Joy Fielding. – N.Y.: Pocket Books, 2005. – 421 p.
13. Grisham J. The Associate / John Grisham. – N.Y.: A Dell Book, 2009. – 434 p.
14. Listfield E. Best Intentions / Emily Listfield. – N.Y.: Washington Square Press, 2009. – 340 p.

УДК 811.111’42’272

М. Воробйова
(Запоріжжя)

ІНТЕРСЕМІОТИЧНІСТЬ В АКТУАЛІЗАЦІЇ АЛЮЗІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті на матеріалі англомовного публіцистичного дискурсу розглядається алюзія як засіб перекодування невербальних текстів вербальними.

Ключові слова: інтерсеміотичність, алюзія, перекодування, текст-джерело, текст-реципієнт.

The article deals with allusion as a means of transcoding non-verbal texts into verbal. The study is carried out on the material of English publicistic discourse.

Key words: *intersemiotics, allusion, trans-coding, source text, recipient text.*

Актуальність дослідження зумовлена значущістю ролі алюзії у процесі інтерпретації, яка, в свою чергу, є невід'ємною частиною будь-якого комунікативного акту. Предметом наукової розвідки стали інтерсеміотичні алюзії як засоби перекодування невербальних текстів вербальними. Метою дослідження є виявлення характерних ознак інтерсеміотичних алюзій та особливостей актуалізації їх змісту в англійському публіцистичному дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) окреслити сутність процесу перекодування; 2) виявити етапи актуалізації змісту інтерсеміотичних алюзій; 3) визначити ключові ознаки інтерсеміотичних алюзій, які уможливають використання такого типу алюзій в якості засобу перекодування невербальних текстів вербальними.

Інтерсеміотичність розуміємо як відношення між знаками, що апелюють до різних каналів рецепції інформації, один з яких виражений через інший. Завдяки стрімкому розвитку новітніх технологій природа знаку зазнала змін: знак, що передається сучасними засобами інформації, не тільки сприймається та інтерпретується як інші знаки, він є засобом, інструментом, “шляхом” до того, на що він вказує, він стає “інтерактивним” [12, с. 4; 17]. Завдяки набуттю знаком цієї якості відбуваються два наступні процеси:

1) одержувач знаку стає активним учасником створення тексту, в якому вжито даний знак [15, с. 10];

2) зв'язок між автором та створеним текстом слабшає (“цифрові автори” так би мовити “вилучаються” з тексту, на відміну від “аналогових авторів”, твори яких засновані на власному стилі автора, його думках та відчуттях [18, с. 78-100]).

У даному дослідженні під семіотичними системами/кодами розуміємо сукупності знаків, які пов'язані між собою та утворюють певну цілісну єдність (терміни “семіотична система” та “семіотичний код” були введені на початку розвитку семіотики [7, 8] та зберегли актуальність в контексті когнітивної наукової парадигми [5]). Зростає частотність поєднання двох і більше різнорідних семіотичних кодів/систем для високоякісної передачі та збереження інформації (навіть у науковій сфері пізнання, яка характеризується стійкістю канонів) [див., наприклад, 6, с. 30; 13].

Потреби даного дослідження обумовлюють введення систематизації семіотичних систем за відчуттями, до яких вони апелюють. Для окреслення типів знаків, орієнтованих на різні рецептивні канали, вважаємо доцільним користуватись термінологією, яка вже залучається науковцями. Таким чином, знаки можуть бути аудіальними (їх сприймає слух), візуальними (сприймаються зором), густаторними (сприймаються смаковими рецепторами), ольфакторними (сприймаються нюхом), тактильними (сприймаються дотиковими рецепторами) [14]. А отже, виділяємо такі типи семіотичних систем: аудіальні, візуальні, ольфакторні, тактильні, густаторні, синтетичні (поєднання раніше перерахованих різнотипних семіотичних систем у довільній кількості). У цій роботі через обмежені можливості збереження та передачі інформації сучасними носіями увагу зосередимо на перекодуванні аудіальних, візуальних та аудіовізуальних семіотичних систем за допомогою вербальної семіотичної системи.

За основне визначення коду приймемо таке: “Код – це структура, що представлена у вигляді моделі та виступає як головне правило при формуванні ряду конкретних повідомлень, які саме завдяки цьому отримують здатність бути повідомленими” [11, с. 67].

Існує гіпотеза, що механізм перекодування полягає у встановленні еквівалентності між структурами різного типу та їх елементами, при цьому ступінь змістовності процесу перекодування прямо пропорційний ступеню різнотипності структур, що зіставляються [6, с. 48]. Припускають також можливість зіставлення двох і більше кодів на базі одного простішого та всеосяжного [11, с. 67]. Спираючись на дослідження А. Пейвіо [16], та взявши до уваги критику його підходу [19, с. 310–311] припускаємо, що таким всеосяжним кодом

може бути код ментальних образів. Однак проблема полягає в тому, що цей код для кожного окремого індивіда є базовим у процесі сприйняття світу та найпростішим для розуміння, але він не є загальним для всіх індивідів. Тож зупинимось на наступному визначенні: перекодування – це встановлення еквівалентності між знаками різної природи із залученням коду ментальних образів як посередника у цьому процесі.

Одним із засобів реалізації інтерсеміотичних зв'язків між різними семіотичними кодами є алюзія. Доцільним вважаємо введення поняття інтерсеміотичної алюзії. Інтерсеміотична алюзія – це використання знаків однієї семіотичної системи для відсилання до знаків іншої семіотичної системи. Інтерсеміотична алюзія дозволяє зберегти гомогенність семіотичної системи мови, якою написаний текст, де зустрічаються алюзивні засоби, синтезуючи при цьому образність семіотичної системи-джерела за допомогою “інтердискурсивної пам'яті” [10, с. 13].

Знаки різних семіотичних систем не є еквівалентними, але оскільки текст встановлює між цими елементами відповідність, адресат починає припускати наявність еквівалентності. У кожному вербальному тексті-реципієнті ця еквівалентність досягається по-різному. Якщо текст-джерело не має вербального компоненту та відсилання відбувається не шляхом використання назви тексту-джерела або імені його автора, то алюзивними засобами стають ті одиниці вербальної знакової системи, які викликають асоціації зі знаками тексту-джерела (який має невербальну природу) – наприклад, звуконаслідувальні вербальні одиниці, або вербальні одиниці, що описують будь-які невербальні знаки. Алюзивними засобами також можуть бути такі вербальні знаки: знаки вербального компоненту тексту-джерела (якщо текст-джерело має синтетичну природу); назва тексту-джерела, створеного в межах невербальної семіотичної системи; ім'я автора невербального тексту-джерела. Якщо алюзивним засобом є ім'я автора низки невербальних творів (без вказівки на конкретний текст-джерело), то до кола асоціацій потраплять стиль та індивідуальні особливості творчості автора.

Деякі дослідники стверджують, що неможливо відтворити музичний естетичний ефект, передати образність живопису, балету за допомогою виключно вербальних знаків [див., наприклад, 1], отже неповнота актуалізації змісту наперед закладена до інтерсеміотичної алюзії. Однак відомо, що алюзія має асоціативну природу [9, с. 116-117], асоціативним шляхом алюзія відсилає до естетичного досвіду людини, визиваючи в пам'яті ті чи інші образи та враження від витворів різних видів мистецтва. До того ж, “невід'ємною властивістю здійснюваних людиною когнітивних процесів є єдність чутливого і раціонального” [1, с. 28]. Зазначимо, що в результаті експерименту було доведено, що “музика, якщо вона є дійсно виразною, може викликати зорові асоціації цілком конкретного ‘семантичного поля’” [3, с. 177], тобто асоціації з певною картиною (або принаймні жанром живопису). Асоціацією будемо називати “пов'язування двох явищ, двох уявлень, двох об'єктів і т. п., стимулу та реакцію, що його супроводжує” [4]. Отже, якщо завдяки асоціаціям можна встановити зв'язок між текстом музики та живопису, такий зв'язок можна встановити й між вербальним текстом та текстами, що створені засобами інших семіотичних систем (візуальних, аудіальних, ольфакторних, тактильних, густаторних чи синтетичних).

Для встановлення відповідності необхідно перш за все замінити знаки аудіальних, візуальних або аудіовізуальних семіотичних систем такими вербальними знаками, які б викликали найбільш наближені до них асоціації. Тоді вербальні знаки (які виступають замість аудіальних, візуальних або аудіовізуальних з метою збереження гомогенності тексту) приводяться у відповідність з іншими вербальними знаками, які безпосередньо відповідають об'єкту, що потребує перекодування. Зауважимо, що створена таким чином еквівалентність буде дійсною виключно в межах одного тексту. Якщо в тексті відсутні вербальні знаки, що безпосередньо відповідають об'єкту, то засоби, що їм відповідають, набувають алюзивного статусу, при цьому відсилання відбувається одразу у двох напрямках – до джерела (аудіальної, візуальної або аудіовізуальної семіотичної системи) та до об'єкта, який позначений вилученими вербальними засобами.

До прикладу, перекодування невербальних знаків вербальними у назві статті *Heavy Mittal* (The Economist, February 4th 2006) відбувається в три етапи: 1) встановлення асоціації: ментальний образ магната, сферою діяльності якого є сталеливарна промисловість, викликав асоціації з музичним напрямом “тяжкого металу” (напрямок тяжкого року), значну роль у цьому процесі (асоціюванні) відіграла співзвучність прізвища магната й англомовної назви цієї музичної течії; 2) інтерпретація формальних характеристик алюзивних знаків: одиниця *Mittal*, що безпосередньо відповідає об’єкту перекодування, не була вилучена повністю, а увійшла до складу інтерсеміотичних алюзивних засобів, при цьому спровокувала трансформацію *Heavy Metal – Heavy Mittal*; одиниця *Heavy* додає семантичного відтінку вагомості бізнесмена, про якого йде мова в статті; 3) актуалізація змісту: бізнесмен, який є ключовою фігурою статті, є людиною жорсткою та непоступливою, водночас впливовою та поважною.

За допомогою інтерсеміотичного заголовка *The fast and the furious* (The Economist, November 25th 2006) перекодування знаків синтетичної семіотичної системи здійснюється так: 1) встановлення асоціації: виникає асоціація з фільмом, дія якого зосереджена навколо вуличних автоперегонів; 2) інтерпретація формальних характеристик алюзивних знаків: ідіома ‘*fast and furious*’ означає “велика кількість”; 3) актуалізація змісту: сума вищезгаданих сем дає зміст “безліч автомобілів”, що повністю відповідає стрімкому розвитку автопромисловості Китаю, про яку і йдеться в статті.

Актуалізація змісту інтерсеміотичних алюзивних засобів *Chicago bulls* (The Economist, October 21st 2006) відбувається так: 1) встановлення асоціації: виникають асоціації з відомою баскетбольною командою “Chicago Bulls”; 2) інтерпретація формальних характеристик алюзивних знаків: одиниця *bull* позначає спекулянта, що грає на біржі на підвищення; 3) актуалізація змісту: сума асоціації з буквальним значенням лексичної одиниці дає зміст “події на біржі в Чикаго”, а в статті йдеться саме про об’єднання двох чикагських ф’ючерсних ринків.

Зміст ще однієї алюзії – *Really desperate housewives* (The Economist, December 9th 2006) – яка відсилає до аудіовізуального тексту, включає такі етапи: 1) встановлення асоціації: утворюється асоціативний зв’язок з серіалом “*Desperate Housewives*”; 2) інтерпретація формальних характеристик алюзивних знаків: одиниця *really* підсилює значення одиниці *desperate*, не змінюючи ситуації використання; 3) актуалізація змісту: йдеться про домогосподарок у скрутному становищі, – і дійсно, у статті мова йде про домогосподарок, які страждають на нездатність фокусувати увагу.

Процес актуалізації змісту інтерсеміотичної алюзії *Honey, I’ll shrink the state* (The Economist, August 20th 2005) проходить так: 1) встановлення асоціації: назва статті асоціюється з фільмом та серіалом ‘*Honey, I Shrank the Kids*’; 2) інтерпретація формальних характеристик алюзивних знаків: модифікації тексту-оригіналу (час дієслова: *Shrunk > ‘ll shrink; Kids > state*) вказують на зменшення державного апарату як на вже закінчену дію; 3) актуалізація змісту: державний апарат країни, про яку йдеться в статті, зменшується (у даному випадку це стосується Японії).

Отже, перекодування – це встановлення еквівалентності між знаками різної природи із залученням коду ментальних образів як посередника у цьому процесі. Актуалізація змісту інтерсеміотичних алюзивних засобів передбачає, по-перше, встановлення асоціативного зв’язку з текстом-джерелом алюзії, по-друге, інтерпретацію формальних ознак лінгвальних знаків, які мають алюзивне навантаження (наявність чи відсутність трансформацій, природа трансформацій тощо). Ключовими ознаками інтерсеміотичних алюзивних засобів є асоціативна природа та здатність апелювати до чуттєвого досвіду адресата. Перспективою дослідження вбачається виявлення психолінгвістичних параметрів перекодування знаків різних семіотичних систем вербальними знаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І. А. Стратегії інтерпретації оповідного дискурсу / Іван Антонович Бехта // Вісник Сумського державного університету. Збірник наукових праць. Серія “Філологічні науки”. – № 3(62). – Суми: видавництво СумДУ, 2004. – С. 26–32.
2. Горелов И. Н. Вопросы речевой деятельности: Психолингвистические основы искусственного интеллекта / И. Н. Горелов. – Таллинн: Валгус, 1987. – 190 с.
3. Горелов И. Н. Разговор с компьютером: Психолингвистический аспект проблемы / И. Н. Горелов; с послесловием Д. А. Поспелова. – М.: Наука, 1987а. – 256 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Под общей редакцией Е. С. Кубряковой. – М.: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
5. Кубрякова Е. С. О связях когнитивной науки с семиотикой (определение интерпретанты знака) / Е. С. Кубрякова // Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Ю. С. Степанова / [отв. ред. Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко]. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 283–291.
6. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман // Лотман Ю. М. Об искусстве. – СПб.: “Искусство – СПб”, 1998. – С. 14–285.
7. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Чарльз Уильям Моррис // Семиотика. Сборник переводов. Под ред. Ю. С. Степанова. – М.: Радуга, 1982. – С. 37–89.
8. Пирс Ч. Начала прагматизма / Чарльз Пирс; [пер. с англ, предисловие В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина]. – СПб.: Алетейя, 2000. – 352 с.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332 с.
10. Соболев О. Ю. Лінгвопрагматичні засоби вираження поліфонії у сучасному французькому медійному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / О. Ю. Соболев. – К., 2007. – 20 с.
11. Эко У. Отсутствующая структура: введение в семиологию / Умберто Эко. – СПб.: “Симпозиум”, 2004а. – 544 с.
12. Braun C.-A. La question de l’intermédialité dans les oeuvres sur Internet: un heritage fluxien? [Електронний ресурс] / Carol-Ann Braun, Annie Gentès // Les Cahiers Louis Lumière. – Automne 2005. – Режим доступу: <http://www.concert-urbain.org/pages/fichiers-pdf/Question-Intermedialite.pdf>
13. Guiyoba F. Intermédialité [Електронний ресурс] / F. Guiyoba // Dictionnaire International des Termes Littéraires. – Режим доступу: <http://www.ditl.info/arttest/art14847.php>
14. Hoag J. D. A Few Basic NLP Concepts [Електронний ресурс] / John David Hoag. – 2009. – Режим доступу: <http://www.nlpls.com/articles/NLPbasics.php>
15. Nortela M. Bittien poetiika. Digitaalisen fiction toiminta ja tulkinta ergodisen semiotiikan näkökulmasta / M. Nortela. – Joensuu yliopisto: Joensuu, 2008. – 244 p.
16. Paivio A. Mental Representation: A Dual Coding Approach / Allan Paivio. – Oxford, 1986. – X, 322 p.
17. Pellizzi F. Dialogism, Intermediality and Digital Textuality [Електронний ресурс] / F. Pelizzi // IASLonline Diskussionsforum. Netzkommunikation in ihren Folgen. – 29.01.2006. – Режим доступу: http://iasl.uni-muenchen.de/discuss/lisforen/pellizzi_dialogism.pdf
18. Poster M. What’s the Matter with the Internet? / M. Poster. – University of Minnesota Press: Minneapolis, 2001. – 232 p.
19. Potter M. C. Conceptual Representation of Pictures and Words: Reply to Clark / Mary C. Potter, Judith F. Kroll // Journal of Experimental Psychology: General. – 1987. – Vol. 116. – No. 3. – P. 310–311.

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ
ОКАЗІОНАЛІЗМІВ ПЕТРА ПОЛІЩУКА**

Робота присвячена дослідженню творчої лабораторії поета Уманщини Петра Поліщука з погляду використання автором okazіоналізмів. У статті визначено структурно-функціональні особливості новотворів, з'ясовано їх роль у мовній авторській картині світу.

Автор статті зазначає, що okazіоналізми становлять значну групу серед використовуваних поетом мовних одиниць і мають особливе смислове значення у творенні ним художніх образів.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що використання okazіональної лексики є однією з характеристик індивідуального стилю поета, у мовотворчості якого вміло поєднуються нормативні для літературної мови лексичні одиниці із авторськими, визначаючи особистий внесок письменника у розвиток української літературної мови і збагачення функціональних можливостей жанру поезії.

Ключові слова: okazіоналізм, деривати, художній образ, структура, модель, поетичний текст, ідіостиль.

Work is dedicated to research of creative laboratory of Uman poet Petro Polischuk from the point of view of the neologisms using by the author. The structurally-functional features of new formations are defined in the article, their role is found out in the linguistic authorial picture of the world.

The author of the article marks that neologisms form a considerable group among the linguistic units used by the poet and have the special semantic meaning in images created by him.

The research results ground to assert that the using of neologism vocabulary is one of descriptions of individual style of the poet in language creating of which skilfully normative for a literary language lexical units are combined with authorial, determining the personal contribution of a writer to development of literary Ukrainian enriching of functional possibilities of poetry genre.

Key words: neologisms, derivates, image, structure, model, poetic text, idiostyle.

В українській літературі сьогодення продовжується активна взаємодія традиційних та індивідуальних авторських стильових тенденцій. Зважаючи на означене, актуальним залишається співвідношення традиційного і новаторського в ідіостилі учасників літературного процесу, в тому числі і малознаних читацькому загалу. Серед них – ім'я Петра Поліщука з Уманщини, поетична спадщина якого не була об'єктом фахових лінгвостилістичних досліджень, присвячених аналізу творчого доробку автора.

Морфологічні неолексеми досить часто спостерігаємо у поетичних текстах Петра Поліщука, тому є потреба у дослідженні їх естетичної сутності, складу, особливостей творення та функціонування.

Зазначимо, що теоретико-методологічні засади у галузі okazіональної лексики заклали у своїх працях учені Н.І.Фельдман, О.А.Земська, В.В.Лопатін, О.Г.Ликов, В.А.Чабаненко та інші. Вивчення художньої творчості українських письменників у сучасному українському мовознавстві не втрачає своєї актуальності, про що свідчить тематика монографій (праці С.Єрмоленко, В.Калашника, Л.Лисиченко, Н.Сологуб, Л.Ставицької), дисертаційних досліджень (М.Братусь, Л.Гливінської, Т.Єщенко, А.Попової, О.Тищенко) та статей у науковій періодиці.

У мовознавчій літературі зазначається, що okazіоналізмами прийнято вважати слова, не зафіксовані в орфографічному і тлумачному словниках української мови. Вони

зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення [12, с. 432].

Результати систематизації фактичного матеріалу засвідчують появу більшості поетичних неолексем Петра Поліщука за аналогією використання традиційних способів словотворення в сучасній українській літературній мові – афіксації, основоскладання та словоскладання. У поетичних текстах автора [5-11] виявлено близько 1500 новотворів.

Найбільшу частку серед них складають іменникові (491 одиниця). Субстантиви на означення абстрактних понять (12,6%), утворені від прикметників та дієприкметників за допомогою суфіксів –ень, -н-, -інн-, -ц-, -ість, -енн-, -ин-: Невміло ошалілий *сивень* мій (5,75); Цвіт *недолюблення* світить мого (6,81); Обрадівся-обзеленоочився / Вашим поглядом *зажурень* мій (6,83); Вкипають губи в біле *щасливіння* (6,145); Роман? Любов? *Жасминниця?*.. / Мені у душу май стікає, / Мені – щасливиться (2,62); Нехай *здурілість*, *любощами* скуту... / Несе хтось (2,114); *Прощання?*.. *Втеча?*.. *Більність* надвередин (2,116); *Всамітнення*. *Бездомна загулялість* (2,128); *Бездомне, безпорадне – нічиє* / *Залюблення* в “Софіївці” *блукає*. (2,132); *Упала з ночі пізня горобинність* (10,55); *Самотности крило* / *Невтоленням* не Вашим занесло / *З міжліть* (10,59); *Розпролюбленість* безневинна (10,166).

Увиразнюють контекст іменники, утворені від дієслів на означення опредметненої дії (11,4 %): Чи *злодійка*, чи *позичальня* / *Зваба-доля* нічна (5,127); *Жага* недоколисаних *шалінь*. / *В одреченні-прилюбленні – чекання* / *Пригрішень* пальчиків, губів, колін (5,61); Там *любощів* найправедніший *суд* / *Виносить* *вироки* *здурінням* *щасним* (5,79); *Пуп'янок* *усмішки*. / *Музика* *слова*. / *Погляди*. *Влюбини*. *Вжурини*. *Крах* (6,13); *Все* ближче *осени* *печаль*, / *Все* далі *майські* *недолюбини* (6,117); *Я* зовсім не про *топтання* *рясту*, / *А* про *любови* *мріяння* (7,65); *Тільки ж скресень* який – *сніг* *розтав* (7,109); *Нерозлюбинам* *освідчуюсь* (2,52); *Розгублена*, в *одцвітини* *убрана* (2,123); *Я* на *вущо* *шепну* *тобі* / *Мого* *люблення* *пісню* (2,102); *Недострічалість*. Чи *недовтікалість* / *Переплелись* (2,108); *Розсиплю* *цвіт* на *звабини* *дівочі* (2,120); *Оту* *щасливу* *маревну* *втікалість* / *Тобі* до *кіс* *вцілюю-заплету* (2,128); *Рождань* *космічних* *вибухи* *саяні* / *Горять* і *гаснуть*, *падають* до *ніг* (3,87); *Пригрішення-маніження* (10,141); *На* *мріяння*– *далекі*, *ненадійні* – / *Жовтіє* *лист* (11,109).

З метою надання поетичному тексту експресивної виразності Петро Поліщук використовує деривати – збільшувальні утворення, аугментативи (від лат. *augmen*, *augmentum* – збільшення) – похідні іменники, що виражають значення збільшеності, яке часто супроводжує відтінок зневажливості, лайливості [12, с. 199]. Такі іменники (5,2%) утворені за допомогою суфіксів -ищ-, -иськ: *Натягне* знов *хламидище* *ганьби* (4,208); *І* знов з *п'їтьми* *утрапили* в *п'їтьмище* (7,93); *На* *морози* *губу* *розкотив* / *З* *білих* *темнощів* ... / *Наостанку* *обняти* *й* *п'їти* / *В* *білі* *нетрища* (7,131); *Межи* *віків* *сум'ятиська* *важкого* / *Майбутній* *час* *малів*, *ховавсь*, *минав* (9,19); *І* *кожен* *воза* *нашого* *невміло* / *Турляє* у *болотисько* *зміліле* (9,25); *Сіріє* *лик* *прицвяшеного* *Бога* – / *Не* *одного*, а *сонмища* *богів* (9,51); *Навздогін* / *Будуєм* *храми*, *капища*, *чертоги* (9,51); *Так* *соромно* *бідність* *мені* *заболіла* – / *Щоденне* *стидовище* від *голизни* *Безглуздої* *плоті* (9,69); *Із* *невимовно-затамованих* *освідчень*, / *Із* *нетрищів* *прадавнього* *гріха* / *Горить* *півосени*, *півліта* – *спалах-вічність* (9,144); *Зненацька* *серце* *наскрізь* *пропалили* / *Очиська*, *повні* *смутку* і *весни* (9,163); *Попереду* – *нічого*. *Тьмище* *втрата* / *І* *шлях* – *од* *світла* *раю* і *до* *врат* / *Назад*. *Нехай* і *встелений* *кличанням*, / *І* *скріпленій* *перелюбом-мовчанням* (10,62); *Як* *перша* *майська* *любодайна* *злива*, / *Душа* *хлопчача* *щемко-соромлива* / *В* *обірвище* з *найвищого* *моста* / *Своїх* *дитячих* *берегів-обмілин* / *Шугає* в *перших* *пестощів* *глибині* (10,88).

Варті уваги іменні деривати з препозитивними компонентами *любо-*, *гріхо-*, *дурно-*, *гірко-* (21,8%), які демонструють експресивність авторського висловлювання: *Шал* *вспівують* *Ваші* *ноги* / *Близько-близько* до *любовтіх* (6,121); *Частенько* *потрапляючи* до *звалищ* / *Людської* *плоті*, *духу*, *любослиння* (10,87); *З* *безжурности*, *із* *безклопоття* / *Вилонюється* *гіркосмій* (6,73); *Чужих* *губів* *розталий* *гріхоград* (6,139); *Ворожать* у

“Софіївці” відьми, / А в їхньому *гріхоголоссі* / Розпутні очі, ямка між грудьми (6,111); Нічії ми. Ніякого роду. / *Дурнозілля* в стоячій воді (4,25).

Мовно-стилістичне новаторство Петра Поліщука засвідчують іменникові утворення, що мотивуються прийменниково-відмінковими сполуками (22,6%): Цвітуть акації – *Міжліття-міжвесіння*. / Мої, чийсь, твої / Пелюсткосуми в сінях .../ У шепоті *присміянь* / Час кроки затаїв (5,111); Серед літа зимно-жарого / Майським *залюбом* упився (5,123); В *межлітті*, в *межидюдді*, в *межислів'ї* (5,149); *Поліття*. / *Похмілля*. / *Полюб'я* (6,32); А як угледів, а як почув! Уже б / до маю, / до *залюбин* (6,48); *Межизлюбини*, *міжстидання* / ...*Перепрошує* *любоц* давня (6,141); *Залюб* і вік міняються місцями (8,162); А в густо заштрихованім *приділі* / Скупиндя-пам'ять *причащає-ділить* / По крапельці *любоби* і *вини* (9,118); Втопити б спів у *позачасі* *втішнім* (9,33); *Захоплення*, *залюбовіння*, *шарм* (10,19); Од задзеркалля до *криводзеркалля*, / Од *злету* в *небеса* аж до *застінь* (10,104).

Індивідуально-авторську словотворчість простежуємо у субстантивах, утворених від іменника *любов* з допомогою префіксів *з-*, *за-*, *роз-*, *недо-*, *при-*, суфіксів *-ін-*, *-ин-*, *-ик-*, *-ен-*, *-ість* і препозитивних компонентів *щедро-*, *звабо-*, *жасмино-*, *буйно-*, *зірно-*, *рясно-*, *супо-* (25,6%): *Заблудимо-знайдем* *загульний злюб* (6,87); В *задвірках* *осени* *пощезли* / *Залюбин* *майських* *білосни* (6,131); а *нас* / *тільки* / *лишаться* / *залюбини-розлюбини* / *і* / *недолюбини* (8,73); *Зійшла* *зоря* *цілованих* *світань*. / Від *снів-зітхань* *прилюбників* *розбудить* (8,104); У *ночах* *забутих* – *світло* / *Покинутих*, *невтолених* *любінь* (5,55); ...а *тоді...* / *Намалюю* *тебе* – *любовінь* – / *Грішно-звобну*, *як* *майська* *ніч*. / *Подарую* *пестошів* *повінь* (8,60); *Любовінь* *бринить*. / *Сплітання* *слів-бажань*. *І* *рук* *сплітання* (8,142); На *любеня*, *що* *потай* *підроста* / *І* *дивиться* *докірливо-понуро* / В *зів'ялі* *очі* *вибриків* *поснулих*, / *Залишених* в *задрипаних* *містах* (10,85); На *щедролюб'я* *духу* *й* *плоті* (6,73); *Шукаєш* / у *листопаді* / *зелено* *майських* / *звоблюблень* (6,110); *Поверніться*, *повернися*, *поверни* / *Листопадові* *жасминолюби* *маю* (6,127); *Сонет* в *зорі* *останній* *забринів*, / *Упав* у *буйнолюб'я* *світанкове* (7,189); *Зірнолюбини* *сумні* (8,92); *Вночішня* *казка* *тиші*, *сласна* *зрада*. / *Жадана* *згода*. *Ряснолюб'я* *плід* (10,52); *Турляє* в *плечі* *скуполюбість* *давня* (10,59).

За нашими спостереженнями, образотворчу функцію в ідіостилі Петра Поліщука виконують також суфіксальні відсубстантивні прикметники, а також діеприкметники, твірними для яких стають іменні та дієслівні основи (129 одиниць): *Торбинна* *епоха*. / *Вершина* (4,19); *Мовби* *перестарки* *осінньоброві* (6,13); *Забрідають* у *сни* *крильноброві*, / *Грішноокі* *жінки* (8,14); *Живем* *як* *не* в *тюрмі*, *то* *при* *сумі*. / *Дрюковані* і *навчені* *добряче* / *Близькими* *й* *здалеку* (9,47); *Із* *нероздощеної* *хмари* / *Пожовкло-цвілих* *словників* / *Течуть* *поток* *говірки* – / *Химери*, *вигадки*, *примари* (9,60); *Прилітають* у *величі* *манії* / На *судійські* *престоли* у *ступах* (9,66); На *брукові* *алей* у *мертвім* *листі* / *Позлітних* *споминів* *пригаслий* *блискіт*, / *Освідчень* *шепіт* (10,117); *Зчорноблені* *ратаї*. *Ляк*. / *Вченіжені* *руки* *болять* (4,19); У *задощених* *ночах*, *між* *літ* *оспалих* (6,39).

В окремих авторських поетичних текстах створенню емоційно-експресивного ефекту сприяє структурно-семантична градація традиційних і оказіональних слів: А *мій* *липень* – *мій* *любень* *такий* / *Оспівочений*, / *Обморочений*. / В *поцілунково-стигли* *зірки* / *Роззолочений*. / На *козацькім* *коні* *до* *луки* / *Приторочений*, / *Розохочений*. / *Із* *чиєїсь* *легкої* *руки* / *Ще* *й* *наврочений*. / *Підфарбовує* *сиві* *роки* – / *Спарубочений*, / *Нестолочений*. / *Одбиває* в *танку* *каблуки* / *Та* – *підбочений*. / *І* *вмальовує* *губи* в *рядки* / *Підшепочений*, / *Нерозхочений*. / *До* *купальських* *утіх* *беручки* / *Обжіночений* (7,117); *Обожеволено*, *Журножасминно*, *плачно* / *Шепоче* *ніч...* / *Білозалюблено*, *Стидножалійно*, *гарно* / *Цвіла* *душа...* / *Недобайдужено*, / *Невідшало*, *звбно* / *Крізь* *май* *тече* / *Обманнозбуджене* / *Освідчення* *незнане* / *Твоїх* *очей* (8,44); *Безтямно-щасно*, *більно-необачно*, / *Залюблено-розгублено* *впустив* / *Тебе* у *душу...* / *Вона* *замайовіла* *од* *побачень*, / *Замолоділа* *радісно-розпачно* / *І* – *впала* (8,56). У таких контекстах авторські новотвори виконують домінуючу функцію у смисловому сприйнятті всієї поезії.

Як показують спостереження, експресивну мовленнєву виразність у поетичних текстах Петра Поліщука створюють авторські оказіональні відіменникові дієслова (96

одиниць), утворені афіксальним способом: *Зпарубочився* місяць, аби / Юна зірка любити згодилась (5,33); У буденнім гвалті самотности / *Межовіє* життя окресць (6,43); *Присмеркоочиться*. Весніє. / Збирається на гріх (6,107); *Улистопадить* осінь у тумани, / *Умайовіє* долю у любов... (6,133); 3 піскових незавершених веж / *Сміх осінниться* (7,121); *Пліткотішиться.../ Баболітиться* (7,123); *Розкалинюють* вечір губами. / *Ужасминюють* ніч (8,14); *Замедогубились* гілки бузкові. / *Загарноочилися* вечори (8,108); Навколо хати *полюбистковіло* – / *Зав'язується* літо в холодку (9,80); *Роситься, зорепадиться*, світає (10,67); *Вітриться. Сончиться.../ Здавен* малює-ліпить душу ніч із тиші (10,68).

Тяжіння поета до увиразнення лексичної системи помічено і через використання ним індивідуально-авторських прислівників, утворених від прикметникових основ шляхом суфіксації (65 одиниць): Крила тріпочуть *одлітно* (7,141); Вітаються гріхи святі. / На душу дощ упав *остудно* (5,135); *Бур'яново* в селі пахне дим (7,123); У гіллі *пустолистяно* снить / *Зорепадами...* / Перший сніг *першогрішно* гирчить (7,125); Пахне без *гріходурманно* (10,150).

Характерною особливістю ідіостидію П.Поліщука є його прагнення до творення складних номінацій (виявлено 716 одиниць), які автор уводить у контекст з метою підкреслити ідейну наснаженість поетичного твору та оригінальність кожної миті життя, надати звичайним подіям та явищам неповторності, унікальності. У цьому процесі поет досить широко використовує композити (від лат. *compositus* – складений, складний) – похідні складні слова, утворювані способом основоскладання [12, с. 262] та юкстапозити (франц. *juxtaposition* – розміщення поряд, від лат. *juxta* – поряд, біля і *positio* – положення) – кількоасновні складні слова, що утворюються шляхом складання слів або слівформ [12,810]. На основі лінгвостилістичного аналізу поезій П.Поліщука виділяємо типові способи вираження ознак у складних інноваціях:

а) шляхом порівняння – прикладкові конструкції (58,5%) – А між зірками *кипінь-повінь* / У небо хлюпає нічне. / На бризках *спогадів-нікчем* / Обман цвіте (4,41); Лише безлика *тінь-утома .../ За* вікнами *нудьга-сльота* (4,51); Я просто з тіні повернувся / І *криком-світлом* захлинувся... / *Зате, обмитий співом-болею*, / На слові саморозіпнувся (4,62); І розпотішена душа од слів. / *За* віршами ступає слід у слід / По лабіринтах дивних *тропів-плетив...* / А в проміжку, де сміх у німбі сліз, / *Розпусниці-фортуни* добрі й злі, / Поетові чіпляють еполети (4,161); У сором *всепрощення-заклинання*. / Обніжилася-обдуріла ніч... / *Долоні-губи* туляться до ніг... / *Знайшли, аби зрадіти, миті-дні...* / І знову загубити. На безчасся (5,67); Дзеркало *любощів* прагне... / В клопотах *звابلень-вагань* / Літечко. Жінкою пахне / *Пісня вагань-роздягань* (5,113); *Передліттям цілунків-злипань* / Набубнявила ніч *незабутня*, / Бо в душі між *гріхів-спотикань* / *Розговівся* жасмин передблуддям (5,169); *Заплющтеся, слухайте, звабно* мовчїть – / Під місяцем, в пазусі *сну-позачасся* (6,125); *Дощ у бубни забив-загримів* – / Світ римується (7,115); *Пробутий час* розкохано-пропитий / *Зібгався, знидів, мовби* перецьвів, / Краде талан в *перестарків-гравців .../ А* ще збіжаться *спогаді-старці* / *Зрадіти* надурняк, поговорити (7,177); Я ті *плачі-пісні* хіба на спомин / *Зібрав* собі у жмутику сухому / *Одзеленілих вимріянь-клевчань* (8,160); Чи *сон-ікона*, чи *молитва-мрія*, / Чи німба пам'ять біло-золота / *Вінчають* грішні *образи-літа*, / І водить пензлем стомлена надія (9,121); До *берегинь-обітниць* *межова* / Між тим і сим *прасвіттями-старцями* / *Стежина-пам'ять*, на якій жнива / *Й засів* переміялися місцями... / В тепличину од *любощів-прогрішень* (10,45); Тільки поглядів *губи-злюбини*, / Тільки *руки-зваби* (11,107);

б) шляхом сполучення семантично близьких лексем (11,2 %): Я буду *бавити-кохати* / Щемкі слова добра, тепла. / І буде лиха *тінь-імла* / Щокою в пригорщі збігати (4,39); В холодних струменях *журби-печалі* / Враз чарівницьких віч живе тепло / Під змоклу душу спритно заповзло (4,180); Чекання довге *заспіву-початку* (5,97); Піду слідами *ждань-хотінь* / В самотню ніч (5,135); Не будьте *відданою-вірною*, / *Минуле зрадьте-розіпніть* (6, 79); *Прийшов-приплився* *зраджений* неспокій (7,81); *Дощ у бубни забив-загримів* – / Світ римується (7,115); *Моя надія-мрія* перелітна (7,195); Така *цнотливо-чиста* безсоромність (8,148); 3 *передкупальських вірувань-прикмет* / І через шибку втіхи гріх впустила (9,184);

Промерзлу душу *видер-витаг*. / Літа лишив *стогнати-вити* (10,165); Знайдіть для мене щастя *краплю-крихту*... / Свою *спокусу-звабу* пригрішіть (11,131);

в) шляхом протиставлення – антонімічне поєднання слів (8 %): Позаду лясне / Дверима вигадка нещасна / Недограних *надбань-розтрат* (4,35); Від лиха й щастя спалах-струс / *Ишов-летів*– упав-спіткнувсь (4,37); Обмани *солодко-полинні*, / Як *шепіт-крик*, як спомин-дим (4,52); Серед літа *зимно-жарого* / Майським залюбом упився (5,123); Душам хочеться *тривоги-празника* (6,25); Але в сум'ятті *щасть-нещасть* / Народ народом залишавсь (7,135); І цілунків жар. / І *віри-недовіри* слід-межа (8,142); Вологі очі. Вигадка чи примха / Закоханого майстра. Погляд-блюз, / *Невимовлено-мовлене*: “Люблю...” (9,118); *Прощання-здибання* окате. / *Рай-муки* висніта глибінь (10,168); Аби доріг, чи доль, чи щасть перетин / Отут – над нами – *зав'язавсь-порвавсь*(11,53);

г) шляхом редуплікації – повтору, поєднання (3,8%): А Ви не вірте... / *Світку-світе*... (4,48); Межею втечі-змови / По *досвітках-світах* / У золото любови / Вплітає долю птах (4,157); В забуто-незабутніх снах-очиськах... / Вам же *хотілось-хочеться* чи ж ні – / Отими дотиками прилучитись / До обіцянок-шепотів мені (5,63); *Любов-перелюби* / його тримають / на цім світі (6,56); ... А їй – усі чужі, / Вона – *сама-самітня*. (8,8); Голодний / холодний / старий / здурілий / просить-жебрає / не / *хліба-до-хліба* / тепла-світла (8,39); І все. Питьма. Метаморфози, / *Судів-пересудів* сміття (9,62); Умер-воскрес і закохавсь як стій, / І змолоділою сльозою стік / *Старий-старчисько* (10,144).

Окремий тип авторських новотворів становлять складні слова, одним із компонентів яких є назва кольору (4,6 %). Вони набувають символічного звучання через семантичну трансформацію і нейтралізацію колірної ознаки: Або весна ця *білолюбно-грішна*, / Або бузкова відданість смеркань / Злукавлено гойдає на руках / Сердець здурілих пуп'янки торішні (4,176); В *тужножовті, тужнотемні, тужнозвідні* / В ночі осени – в самотньо-щасний біль / Ніжношепотом у *ніжнобілосвітті* / Надивився, наосвідчувавсь тобі (5,149); Розговівся жасмин передблуддям – / Задививсь хтось на когось, запав... / Пелюстковим ваганням на грудях, / *Жовтопахощами* запитань (5,169); *Жовтодоц жовтодолю* зірвав (6,99); *Білосвіття, білодушність, білоцвітини*. / І не лише в маю – / цілорічно (3,130); Самотність. *Білопам'ять. Білогілля* (6,139); *Білосніжитья, Білоніжитья* ... / Горойжітья... / *Білобіситья*. (7,129); В душі – *зимозелень*, душа живе (7,183); А нині, на межі цвітінь, лишень / Над косами, над *чорними* бровами / *Біложасминитья* (8,133); *Зажовтожарило*. Засьогодніло. Доснілось ... / Співаєтья чогось, Щасливо. *Біло* (10,66); На шибці *жовтосум* кленовий (10,174); А світ серед зими – *зеленоокій*. / І день, і ніч – *грішнозелений* май. / Під цокання *зеленоногих* кроків / Нашіптує: “Освідчуйсь... Обіймай... / *Зеленозрадноистражданий* спокій (11,43); *Білять* вірші майську хатку / В *жовтосміхожар* (11,77). Наявність назви кольору у структурі таких дериватів, на нашу думку, поглиблює художній образ, робить його багатоплановим.

Вживання автором дефіса при творенні неолексем – помітна характеристична ознака його ідіолекту. Валентина Коваленко зазначає, що кожен витворений ним дефіс у нескінченному ланцюжку між назвами-почуттями – то лиш коротка мить-межа, на якій завжди перебуває душа, щоразу народжуючись іншим кольором [11, с. 6].

Помічено, що індивідуальний словник поета збагачується і стилістично маркованими багатокомпонентними новотворами (7,3%): Стара, дурна, зажурена – жива / Моя *планида-вигадка-божниця* (5,35); Хай вона і з обманом подружитья / Без *освідчень-захоплень-еднань* (5,41); І варто *штовханині-славі-зраді* / Рукою помахати гордо (5,49); Ніскілечки не жалко покидати / Цей прихисток *добра-любови-зла* (5,97); Найтяжче, мабуть, / коли не / справджуютья / *мрії-надії-чекання* (6,46); Розігнавсь у життя, зголоднілий / На *любов-листопади-вуста* (6,97); І в листопаді, наче у маю – / *Залюблення-зажурення-самотність* (6,119); Без *епілогів-змісту-передмов* / У листопадіть осінь у тумани, / Умайовіє долю у любов (6,133);... А їй – усі чужі, / Вона – *сама-самітня*. / *Зізнань-молінь-божінь* / Жура засвітня (8,8); а може / скільки / *туги-любови-ніжності* / од того (8,53); А хочеш, – перегуляно-неспинно / Поначіпляю квітошал жасмину / Між *поцілунків-дотиків-стидань*...

(8,112); Обпікаюсь / Жаринами пальчат, губів, колін. / В сум 'ятті щастя-обіцянь-жалінь / Залюблюватись вкотре зарікаюсь (8,129); од каменя / до каменя / листок жовтий / перекочується / на ньому / віри-молитва-освідчення (8,151); В мелодіях-сонетах-снах / Печаль на радість уповає (9,61); А хочеш – я тебе намалюю очима / На аркуші ночі барвою сну / З любов'ю-журбою-янголом за плечима / Усміхнено-сумну (9,194); Глядить-шанує всі твої слова, / Всі шепоти-мовчання-обіцяння (10,45); Та скільки ж радості-печалі-втіхи! (10,57); На присмуткові тче мажорні гами / Любов'ю замузичена душа / Обліплює мелодію словами / З отих, що серпень щедрий залишав. / Золочені бере, зелені ганить – / Невчасні, без надій-чекань-втішань (10,115); Радіють очі. Услід розбіглися / На шепіт-погляд-зук (10,143); тільки любов / аж до смутку-болю-самотності (10,178); Ніколи чорний, – білий, білий, білий / Аж очі ріже білими слізьми / Радінь- жалінь-цілунків жаско-більних (11,17); Від Вас до мене мрійно-гарно-грішно / Приплився вечір (11,87).

Помітними в індивідуальному словнику Петра Поліщука є складні іменникові деривати, одним із структурних компонентів яких є дієслово *падати*: І хай би сміявся *жовтопад-вогонь* (6,81); Для когось – очі в першій *падослові* (6,85); На стежці / вигаданій любові / літа жовтіють... / Проте / не обпадають. / Дивуватися ? / Радити ? / *Загадковіропад...* (6,104); У самотнім *смутоклистопаді* спалах (6, 39); У *віршожурнопаді* в надвечір'я / Струмок ім'я зі щастям зримував (6,75); Межа / *словослідопаду...* (6,108).

Отже, використання оказіональної лексики є однією з характеристик індивідуального стилю поета, у мовотворчості якого вміло поєднуються нормативні для літературної мови лексичні одиниці із авторськими. Петро Поліщук, поєднавши у своїй творчості узуальні та оказіональні слова, збагатив функціональні можливості жанру поезії, що визначає особистий внесок письменника у розвиток української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гливінська Л.К. Лексична ідіосистема в поезіях М.Вінграновського: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/ Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 240с.
2. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. –К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Єщенко Т.А. Метафора в українській поезії 90-х років ХХ століття: Дис. ... канд. філол. наук:10.02.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. –337 с.
4. Поліщук Петро. День як день: Поезії. – Умань: Видавничо-поліграфічне підприємство, 2000. – 224 с.
5. Поліщук Петро. За райдугу: Поезії. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2008. – 176 с.
6. Поліщук Петро. Любов: Поезії. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2007. – 150 с.
7. Поліщук Петро. Любосвіт: Поезії. – К.: Редакція часопису “Народознавство”, 2002. – 200 с.
8. Поліщук Петро. Май ... “Софіївка” ... Жасмин: Поезії. – Черкаси: Чабаненко Ю.А., 1999. – 201 с.
9. Поліщук Петро. Оглянься: Поезії. – Умань: Видавничо-поліграфічне підприємство, 1999. – 201 с.
10. Поліщук Петро. Оддячиться колись: Поезії. – К.: “Ярославів Вал”, 2005. – 204 с.
11. Поліщук Петро. У подиві: Поезії. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. – 138 с.
12. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П.Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.

**ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ІРОНІЧНИХ СМИСЛІВ
У “САЖІ ПРО МАЛОСЕНА” ДАНІЕЛЯ ПЕННАКА**

Метою статті є аналіз засобів вираження іронії у детективних романах Даніеля Пеннака на лексичному, синтаксичному і текстовому рівнях.

Ключові слова: іронія, антифразис, метафора, гіпербола, персоніфікація, оксиморон, синекдоха, парцеляція, вставні конструкції, риторичні запитання, алюзивна іронія, цитація.

This paper aims at analysis of means of expressing irony in detective novels of Daniel Pennac on lexical, syntactical and textual levels.

Key words: irony, antiphrasis, metaphor, hyperbole, personification, oxymoron, synecdoche, parcelation, parenthetic constructions, rhetorical questions, allusional irony, citation.

Феномену іронії приділяли достатньо уваги як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: К. О. Воробйова, О. М. Кагановська, Ю. М. Мухіна, К. О. Печеніхіна, Ш. Баллі. [1; 2; 3; 4; 5]. Проте іронія у творах сучасного французького письменника Даніеля Пеннака залишилася поза увагою вчених. Саме цим зумовлюється **актуальність** нашого дослідження. Лінгвістичний аналіз іронії у текстах детективних романів Даніеля Пеннака, що складають “Сагу про Малосена”, має на **меті** вивчення мовних засобів, які створюють план імпліцитного істинного змісту висловлювання. **Завданням** нашої статті є проаналізувати мовні засоби вираження іронії на різних рівнях художнього твору – лексичному, синтаксичному, текстовому. **Об’єктом** нашого дослідження є тексти детективних романів Даніеля Пеннака, а **предметом** – лінгвістичні засоби та прийоми створення іронічного смислу.

Окрім іронії, локалізованої в слові, існує іронія, заснована на інтуїтивному почутті. В таких випадках неможливо виділити певне слово, у значенні якого прослідковувалось би протиріччя між сказаним та імпліцитним [4, с. 65]. У письмовому мовленні іронічний ефект часто досягається шляхом порушення передбачуваності елементів висловлювання. Іншими словами, ефект обманутого очікування актуалізується в такому прикладі: *Il sort d'une boîte supérieure de commerce où on lui a d'abord appris à poser sa voix et à s'habiller* (Pennac, АВО, 38). Автор іронізує над начальником магазину, над його освітою, зазначаючи, що у вищій комерційній школі його передусім навчили правильно ставити голос та одягатися. Таким чином, іронія виникає завдяки неочікуваності переліку навичок, які чоловік отримав в учбовому закладі.

На **лексико-семантичному** рівні авторську іронію можуть виражати різні тропи. До їх функцій входять не лише забарвлення мовлення, а й розкриття авторської думки, авторської модальності. Оскільки тропи не завжди слугують засобами вираження іронії, існує ряд механізмів, за допомогою яких у тексті передається іронічний смисл. Виділяються три механізми трансформації тропів [5, с.141].

Емоційно-оцінна енантіосемія слів лежить в основі першого [там само]. Явище емоційно-оцінної енантіосемії передбачає наявність у одного багатозначного слова значень із протилежними емоційно-оцінними компонентами (позитивним і негативним). Цей механізм передачі іронії передбачає використання таких тропів, як антифразис, метафора з позитивною конотацією, гіпербола.

Антифразис прийнято вважати найпростішим традиційним способом вираження іронії. Антифразис полягає у використанні слова у значенні, протилежному звичному, що досягається за допомогою контексту та особливої інтонації: [...] *et moi qui pensais qu'elle m'avait à la bonne ! Bravo pour la perspicacité, Malaussène ! Bravo !* (ibid., 176). Оповідач використовує вигук *bravo*, що має позитивну конотацію, використовується для схвалення

певного вчинку, дії. Але в цьому контексті, вигук *bravo* набуває імпліцитного смислу негативної оцінки, глузування. Насправді оповідач іронізує сам над собою, над своєю проникливістю, адже він уважав, що подобається дівчині, а насправді вона приєдналася до групи колег, які звинувачували Малосена у вбивствах і організували напад на героя. Отже, позитивна конотація вигуку *bravo* відходить на другий план, і контекст породжує новий негативний відтінок значення – глузування над відсутністю проникливості та самовпевненістю героя.

Метафора з позитивною конотацією має той самий принцип виникнення іронічного значення [5, с. 142]. Основне позитивне значення метафори відходить на другий план, а на перший план висувається контекстуальне (у нашому разі негативне) значення. Перенесення значення відбувається за контрастом. Метафора надає висловлюванню образність і виразність, що підсилює іронічний ефект. Так, описуючи своє переміщення магазином, герой-оповідач Малосен порівнює себе з рибою, що пливе у воді: *Je la suis avec l'aisance du poisson que je suis devenu dans l'eau trouble de ce magasin* (ibid., 58). Ця метафора виникла на порівнянні плану руху з планом загального стану героя в обстановці магазину. Отже, герой мусить почувати себе на роботі комфортно, у своїй стихії. Іронія автора заключається в тому, що метафора з позитивною конотацією позначає стан, далекий від комфортного, оскільки герой, який займає посаду козла відпущення, саме стикається з недоброчливістю колег і звинуваченнями у підкладанні бомб.

Гіпербола заснована на перебільшенні явища з метою підсилення враження та впливу на адресата. Надмірне перебільшення часто приводить до зміни знака: гіпертрофована позитивна властивість викликає негативну оцінку. Так, наприклад, в ситуації, коли жінка звернулася до магазину зі скаргою та вимогою матеріальної компенсації через те, що придбаний холодильник перетворився на піч і зіпсував їй продукти, зазначається, що в холодильнику помістилась різдвяна вечерея на двадцять п'ять персон, включаючи закуски та десерт: [...] *un réfrigérateur d'une contenance telle qu'elle y a enfourné le réveillon de vingt-cinq personnes, hors-d'oeuvre et desserts compris* (ibid., 14). У цьому разі гіпербола (перебільшення кількості продуктів у холодильнику) виражає авторську іронію з приводу жадібності жінки, яка намагається скористатися ситуацією та перебільшує свої втрати через несправність холодильника з метою отримати вигоду завдяки компенсації від магазину.

Другий механізм передачі іронії заключається у **надмірній експресивності трона** [5, с. 144]. Цей механізм використовує метафора з негативною конотацією та персоніфікація.

Метафора з негативною конотацією надає іронії більшої експресивності. Так, наприклад, описуючи пейзаж району Бельвіль, автор проводить паралель між сучасними будівлями та голлівудською вставною щелепою, а старовинні будинки порівнює зі зламаними зубами (зламаними, проте справжніми, рідними, природними) у цій вставній щелепі: *Les immeubles épargnés du vieux Belleville font figure de chiocts dans un dentier hollywoodien* (Pennac, FC, 47). Таким чином, Даніель Пеннак за допомогою метафори з негативною конотацією наголошує на штучності, неприродності, недоречності нових архітектурних споруджень, які заповнюють красивий старовинний район Парижа та витісняють старі будівлі.

Іронічна **персоніфікація** полягає у наданні людських якостей неочікуваним та оригінальним предметам: *Quand je retourne dans ma chambre, le téléphone cherche toujours l'identité de ma mère...* (Pennac, ABO, 25). У наведеному вище фрагменті оповідач зазначає, що, коли він повертається до кімнати, “телефон все ще займається аналізом особистості його матері”, тобто телефону надається здатність до мислення, яка притаманна людині. Користуючись цим прийомом, автор наголошує на тому, що мати не потребує участі співрозмовника у бесіді, вона без упину виражає свої думки в телефон, передаючи йому функції співрозмовника. Даніель Пеннак іронізує над жінкою, яка регулярно дзвонить сину, щоб виговоритися і кожного разу розповідає йому одне й те саме, не вимагаючи відповіді.

Третій механізм передачі іронії заключається в **неочікуваності та оригінальності логічних зв'язків або їх зміщенні**. К. О. Печеніхіна констатує, що цей механізм реалізується

за допомогою синекдохи, тобто тропа, який заснований на родо-видових відносинах [5, с. 146]. Слідуючи логікою дослідниці, ми доходимо висновку, що оксиморон, який широко застосовується Даніелем Пеннаком для передачі іронічного смислу, також слугує реалізації третього механізму передачі іронії, оскільки цей троп заснований на поєднанні непоєднуваного: *Lecyfre lâche cette mise au point avec toute la sympathie dont son antipathie est capable* ... (ibid., 172). Через **оксиморон** “з усією симпатією, на яку здатна його антипатія”, автор іронізує над одним із начальників магазину, акцентуючи увагу на його недобррозичливості, яку важко приховати навіть коли він намагається бути доброзичливим.

Перебуваючи у лікарні й описуючи лікарів, оповідач називає одного з них “довгим білим халатом з кінським обличчям”, а іншого “ще білішим халатом з величезним животом”: *une longue blouse blanche au visage chevalin se penche sur moi. [...] La blouse blanche en réfère à une blouse encore plus blanche, tendue par un ventre rond* (ibid., 64). Таким чином, описуючи лікарів, автор звертається до **синекдохи**, використовує частину (одяг) замість цілого, іронізуючи над представниками цієї професії, демонструючи негативне ставлення до лікарів, сумніви у їхній компетенції та сумлінності виконання своїх обов’язків.

Механізм реалізації іронії на **синтаксичному** рівні заснований на двоплановості зображення та досягається тим, що формально малозначима вторинна конструкція, яка несе менш значиму інформацією, перетворюється в комунікативно-експресивний центр висловлювання [2, с. 92]. Створенню іронічного ефекту сприяє особливе аранжування слів у реченні, порядок розташування елементів, а також пунктуаційна схема, яка впливає не лише на стилістичне виділення певних його частин, але й може повністю змінити модально-оцінний акцент.

Найбільш продуктивними способами вираження авторської позиції в детективному тексті Даніеля Пеннака є парцеляція, вставні конструкції, питальні й окличні речення, три крапки. За допомогою вище зазначених засобів увага читача фокусується на значимих для автора компонентах висловлювання, які маркують іронічний смисл фрази в загальному потоці мовлення.

Вставні конструкції вносять додатковий значимий для автора відтінок смислу, за відсутності котрого адекватне розуміння авторського повідомлення неможливе. Виділяючи певний відрізок висловлювання (слово, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле) за допомогою дужок або тире, автор апелює до уваги адресата, спонукає його до адекватного сприйняття інформації, взявши до уваги додатковий коментар. Вставні конструкції надають висловлюванню іронічну модальність, виступаючи ремою відносно теми, вираженої у головному реченні. Емоційно нейтральні лексичні одиниці, завдяки їх включенню у вставні конструкції, слугують засобом вираження суб’єктивно-оцінної іронічної модальності:

– *Sur certains, j’ai atténué les contrastes, sur d’autres, je les ai forcés.*

(C’est ça, cautions technique) (ibid., 198).

Так, у розмові з сестрою, яка мусить прояснити оповідачеві певні важливі речі, оповідач іронізує, помістивши у дужках коментар “так, поговоримо про техніку друкування фото”, коли сестра відволікається від основної теми та деталізує маніпуляції, які вона провела над фотокарткою, щоб зробити зображення чіткішим.

Завдяки стилістичному прийому **парцеляції** текст набуває характеру природного мовлення: *Cette dernière réflexion de Sainclair provoque le rire des deux autres. Je me réveille et m’associe. A tout hasard* (ibid., 173). У наведеному прикладі парцеляція використовується для поглиблення змісту останнього компонента і виникнення іронічного ефекту. Оповідач, описуючи відвідування зустрічі з колегами та начальником у магазині, зазначає, що останнє зауваження викликало сміх його колег, а він у свою чергу прокинувся і також засміявся. Фраза “про всяк випадок” парцелюється і таким чином акцентує увагу на своєму значенні. Автор іронізує над авторитарністю керівництва у магазині та тріпотінням підлеглих перед начальником.

З метою створення іронічного ефекту Даніель Пеннак застосовує **риторичні запитання**:

– [...] *des saloperies d’amphétamines mises au rebut par nos services de contrôle, mais qu’il se procure librement dans les pharmacies algériennes pour les réintroduire chez nous.*

(*Si on les trouve là-bass, c’est bien que nous les y exportons, non?*) (Pennac, FC, 95).

У коментарі до репліки поліцейського щодо продажу амфетамінів у Алжирі і звинуваченні алжирців у нелегальному завезенні амфетамінів у Францію, оповідач іронічно зауважує, що, якщо амфетаміни продаються в Алжирі, то їх завезли туди саме з Франції. Використання питального речення замість стверджувального змушує читача до інтелектуальних дій, роздумів, формування власного висновку. При цьому відповідь, на яку автор намагається наштовхнути адресата, вже міститься в самому риторичному запитанні.

В іншому прикладі Даніель Пеннак поєднує синтаксичні засоби творення іронічних смислів. У складному синтаксичному цілому, поміщеному в дужки, використовується засіб парцеляції, яка включає послідовність риторичних запитань. При цьому, у додатковому коментарі, де оповідач іронізує над поліцейським, який спочатку звертався до нього на ти, а потім перейшов на ви, дізнавшись, що герой працює літературним директором у престижному видавництві, розмірковуючи над тим, що ж можна було подумати про його професію, судячи лише із зовнішності, поміщено ряд слів, відділених знаками питання, кожне наступне слово набуває більшої експресії та поглиблює іронічний смисл: (*Voilà, il y a les “apparences-tu” et “métiers-vous”. Un homme simple, Cercaire. J’ai une tête de quoi avant que le titre ne vienne contredire l’apparence ? Plombard ? Chômeur ? Marlou? Alcooloo ?*) (ibid., 93).

Речення, марковані знаком оклику, привертають особливу увагу читача. Вони широко застосовуються Даніелем Пеннаком для позначення експресивності, акцентуації іронічного ефекту: *A son entrée, notre Semelle s’est vu sacrer Empereur du bitume par l’innombrable peuple aux pieds sensibles, Roi de la Godasse, d’une seule voix, Grand Vizir de la Pompe !* (ibid., 81). Даніель Пеннак іронізує над зборами у мерії, де нагороджують старого чоловіка за півстолітню працю чоботаря, викриваючи пустоту, лицемірство та байдужість представників влади. За допомогою знаку оклику автор не тільки маркує іронію, а й фокусує увагу читача на негативній конотації оцінки.

Використання **трьох крапок** у кінці речення вказує на недосказаність, спонукає читача домислити, таким чином посилюючи іронічний ефект та продукуючи активне прочитання тексту.

– *Eh bien les suicidés du métro, c’est pire !*

(*Voilà qui est réconfortant...*) (Pennac, ABO, 20).

У цьому прикладі іронія направлена на молодого поліцейського, який на місці вибуху бомби з метою заспокоїти оповідача каже йому, що самогубці в метро виглядають ще гірше, ніж розірваний бомбою труп.

На **текстовому** рівні іронія базується на протиставленні узуального та okazіонального лексичного значення, форми та змісту, поверхневого і глибинного змісту речення, теми і реми понадфразової єдності, їх прямих і переносних смислів. У тексті виникають більш складні кореляції слова, словосполучення, речення, понадфразової єдності з текстовою ситуацією у цілому [2, с. 100].

Одним із продуктивних засобів створення іронії на текстовому рівні є **повтор**:

– *Oh ! Ben, je t’en prie, sois gentil avec lui, il est si malheureux !*

– *Mais je suis gentil ! j’ai toujours été gentil ! Avec qui ne suis-je pas gentil, bordel de merde ?* (ibid., 113).

І далі в тексті:

En voilà un avec qui je ne vais pas être “gentil” (ibid., 115).

Повторюючи лексему *gentil*, автор іронізує над собою, показуючи, що, хоча він і поводить себе з усіма мило, це лише зовні, а насправді він уже стомився від оточуючих, і в глибині душі вони його дратують.

Іншим поширеним засобом створення іронії на текстовому рівні є **цитація** (авторська та діалогічна). Цитація завжди є явним або прихованим коментарем, який виражає авторську оцінку відносно того чи іншого явища. При цитації іронія являє собою містифікацію солідарності з позицією іншого героя, відбувається переадресація оцінки на того, від кого вона виходить. Так, описуючи статтю, в якій розповідається про вибух в магазині та його жертву, оповідач іронізує над поглядом журналіста на ситуацію. Оповідач цитує слова зі статті про те, що, “на щастя”, жертвою став самотній чоловік, у якого не було дітей: *C'est un honnête garagiste de Courbevoie, âgé de soixante-deux ans, que le quartier pleure à chaudes larmes, mais qui "par bonheur" était célibataire et sans enfants. Je n'hallucine pas, j'ai bien vu "par bonheur célibataire et sans enfants". Je regarde autour de moi: le fait que le Dieu Hazard bute "par bonheur" les célibataires en priorité, ne semble pas perturber le petit monde familial de métropolitain* (ibid., 36). За допомогою цитації та повтору, Даніель Пеннак підсилює іронічний ефект та різко негативну оцінку того, як журналісти представляють смерть людини, без натяку на людяність і гуманність, лише з практичної точки зору.

Одним із важливих засобів створення тонкої авторської іронії є **алюзія**. Алюзивна іронія пов'язана з категорією інтертекстуальності. Декодування такої іронії вимагає наявності історико-філологічних знань у читача: *Voilà le genre de questions que continue de se poser Benjamin Marlowe ou Sherlock Malaussène, ma pomme...* (ibid., 182). Оповідач іронізує над своїми намаганнями розгадати таємницю вбивства, порівнюючи себе з відомими сищиками, героями класичних детективів – з Річардом Марлоу (Р.Чендлер) та Шерлоком Холмсом (А.К.Дойль).

Описуючи чоловіка, який прийшов із претензією до магазину, автор порівнює його з лицарем Баярдом: *Bayard soi-même, prêt à agenouiller la garnison à lui tout seul* (ibid., 47). У читача одразу виникає асоціація з відомою фігурою в історії Франції, лицарем П'єром Баярдом, який прославився хоробрістю, видатними перемогами у нерівних боях. Автор іронізує над грізними намірами чоловіка, які швидко розсіялися, завдяки хитрощам головного героя-оповідача, поступившись місцем жалості та м'якосердечності.

Як **висновок**, можемо констатувати, що іронія використовується Даніелем Пеннаком для вираження насмішки, негативного ставлення до людини чи явища, а також для демонстрації реального стану справ у суспільстві загалом чи в описаній ситуації. Іронічні смисли створюються завдяки організації мовних засобів у розповіді оповідача або у репліках героїв та передаються через різні стилістичні прийоми на всіх рівнях – слова, речення, понадфразової єдності.

Подальше дослідження планується провести у напрямку більш детального вивчення структурно-композиційних та комунікативно-прагматичних особливостей детективних романів Данієля Пеннака.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1961. – 394 с.
2. Воробьева К. А. Лингвокультурологические и психолингвистические аспекты восприятия иронии в художественном произведении: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Воробьева Ксения Александровна. – Челябинск, 2008. – 228 с.
3. Кагановская Е. М. Ирония как средство создания речевой установки в художественном тексте (на материале произведений Марселя Эме): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Кагановская Елена Марковна. – К., 1992. – 184 с.
4. Мухина Ю. Н. Средства репрезентации иронии в художественном тексте (на материале русского и английского языков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Мухина Юлия Николаевна. – Саратов, 2006. – 175 с.
5. Печенихина Е. А. Лексические средства выражения иронии у Эсы де Кейроша / Екатерина Елексеевна Печенихина // Вестник Московского университета. – 2008. – № 4. – С. 140 – 147.
6. Pennac, ABO: Pennac D. Au bonheur des ogres / Daniel Pennac. – P.: Editions Gallimard, 1985 – 288 p.
7. Pennac, FC: Pennac D. La fée carabine / Daniel Pennac. – P.: Editions Gallimard, 1987 – 340 p.

НАЙТИПОВІШІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ПРОЗІ ІВАНА БАГРЯНОГО

У статті проаналізовано домінуючі засоби експресивного синтаксису прози Івана Багряного, з'ясовано їхнє функціонально-стилістичне навантаження.

Ключові слова: експресивний синтаксис, номінативні речення, парцельовані конструкції, повторення, незакінчені речення.

In the article the dominant means of the expressive syntax of Ivan Bahrianyi's prose are analyzed, their functional and stylistic coloration is clear up.

Key words: expressive syntax, nominative sentences, parceled structures, repetitions, unfinished sentences.

На особливу увагу в системі мовних засобів художнього стилю заслуговує синтаксис речення, бо це саме та сфера мовної структури, на якій безпосередньо позначаються результати взаємодії всіх її рівнів. Синтаксичні засоби ховають у собі величезні експресивні можливості, що виявляються передусім у їхній здатності стилістично варіюватися, передаючи найтонші відтінки думки [10, с. 150].

Експресією зазвичай трактують широко: і як функцію мови, і як функцію її одиниць, і як семантичну категорію, а також як стилістичну функцію [15, с. 14]. Ми кваліфікуємо термін “експресія” досить загально, уніфіковано – як спеціальний прийом, що посилює виразність, оригінальність мови.

Над проблемами експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українському мовознавстві працюють С.Я. Єрмоленко [6; 7], А.П. Загнітко [8], Н.В. Гуйванюк [4; 5] та ін. Виокремлюючи афективний бік у семантиці синтаксичної конструкції, дослідники оперують низкою співвідносних понять: афективне, експресивне, емоційне, оцінне, образне, стилістично забарвлене та ін. [8, с. 520–521], стрижневим із яких постає, на думку Н.В. Гуйванюк, поняття експресії, а інтенсивність, емотивність, оцінність та образність слугують її субкатегоріями [5, с. 270]. Кваліфікація експресії як явища дає змогу розмежовувати в синтаксисі два напрями. Перший пов'язує експресивне з поняттям суб'єктивної модальності, яку нерідко трактують як факультативну ознаку речення, хоч побутує думка, що за формального невираження суб'єктивна модальність наявна в реченні імпліцитно. Другий напрям висуває поняття суб'єктивно-експресивних форм синтаксису як засобів експресивного вираження, які ґрунтуються здебільшого на процесах синтаксичного розчленування [1, с. 84–87].

Визначаючи статус експресивної синтаксичної конструкції, традиційно спираються на два критерії: прагматико-стилістичний, вектор якого спрямований на виразність і певний ефект впливу, та формальний, зорієнтований на наявність синтаксичного розчленування. Структурного вираження експресії досягають переміщенням змістового центру конструкції на неочікувану позицію. Саме тому засоби експресивного синтаксису є універсальними складовими конструювання будь-якого художнього тексту, зокрема й творів Івана Багряного.

Творчість цього письменника української діаспори, присвячена викриттю й засудженню тоталітарної сталінської репресивної системи, посідає особливе місце в українській літературі. З огляду на таку проблематику, входження творів Івана Багряного у мовно-національну свідомість українського читацького загалу відбулося лише наприкінці ХХ ст. в умовах незалежності нашої держави.

Специфіку мови художніх творів видатного митця слова спостерігаємо передусім у яскраво виявленій індивідуальності, особливій здатності письменника поглиблено сприймати навколишній світ, розуміти суть зображуваних життєвих реалій, що засвідчено в

різноаспектних наукових доробках М.Ф. Братусь [3], Г.В. Маклакової [14], Н.М. Сологуб [18], О.Є. Клещової [13] та ін. Єдність комунікативно-прагматичної й естетичної функцій авторських текстів значною мірою зреалізують експресивні синтаксичні побудови, які входять до системи образних засобів, формують художній образ. Проблема функціональних виявів таких конструкцій у художній оповіді Івана Багряного потребує ґрунтовного вивчення. Саме в розв'язанні цих питань вбачаємо **актуальність** пропонованої розвідки.

Метою статті є виявлення домінантних експресивних синтаксичних одиниць у творах Івана Багряного, з'ясування специфіки їхнього функціонування, особливостей формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної організації в художньому контексті. Її **завдання**: 1) виокремити домінантні лінгвоструктури у творах Івана Багряного; 2) простежити їхнє стилістичне навантаження у художньому тексті; 2) визначити роль засобів експресивного синтаксису в створенні індивідуально-авторської мовної картини світу.

За матеріал дослідження правлять різножанрові прозові твори Івана Багряного: роман "Тигролови", повість "Огненне коло" та ранні оповідання, що, на нашу думку, уможлиблює послідовне простеження етапів перебудови автором звичайного світу в художній, повніше віддзеркалення світобачення письменника засобами експресивного синтаксису.

Художня спадщина Івана Багряного презентує широку палітру експресивних синтаксичних побудов: 1) ланцюги номінативних речень, напр.: *Сонячний Львів. Величезні юрбища... Рідні й нерідні, близькі й далекі, але все свої – друзі, товариші, матері, батьки, сестри...* [2, с. 223]; 2) неповні речення: *Кожен чистив свою. Наталка вінчестера. Старий Сірко теж вінчестера. Гриць свою "японку". А Григорій – трилінійку* [2, с. 82]; 3) незакінчені (обірвані) речення: *Дарма... поломані крила* [2, с. 350]; *Квіти... квіти... квіти... Веремія квітів* [2, с. 224]; 4) вставні і вставлені одиниці: **Відтак, озброївшись, пішов через річку по камінню** [2, с. 58]; *І мусів собі признатися тоді (і увесь час потім це враження його переслідувало) – враження від командира дивізії було досить таки кепське, погане* [2, с. 239]; 5) експресивно-стилістичне словорозташування (інверсія), напр.: *...Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетра і вогненным хвостом замітаючи слід, летів дракон* [2, с. 22]; 6) лексичні повторення із синтаксичним поширенням: *Здається щось десь горить. Десь близько. Але байдуже. Нехай. Обезволіле тіло, розбите утомою й болем, палене пекельним вогнем зсередини, зовсім не реагує на мляву думку про те, що десь щось горить. Нехай горить. Нехай. Нехай увесь світ горить* [2, с. 223]; 7) парцельовані конструкції, як-от: *Один так клене, а другий сидить мовчки. Похнюплено* [2, с. 292]; *Хотілось йому сказати цій матері, що немає вже того тихого краю, України тієї, ясної, сонячної. Що садки вишневі повирубвані, ріки збаламучені, стети сльозами обпоєні, і небо ясне людям потемніло...* [2, с. 79]; 8) приєднувальні структури, напр.: *Ти тут не маєш коріння. Та й не матимеш його тут... І час не той, і ти не такий* [2, с. 79]; *Вони вірили в недоторканість, вони вірили в неможливість, щоб смерть і поругання перемогли святиню. А ще вони вірили, що ніхто не дерзне посягти на святе місце, що навіть найлютіший ворог не допустить блюзнірства* [2, с. 291].

Як слушно зауважує Н.М. Івкова, проникнення засобів експресивного синтаксису до українського писемного мовлення зумовлене граматичним ладом української мови, основу якого становить розмовне мовлення, що характеризується внутрішньою членованістю цілісних змістових єдностей [9, с. 4]. Набір складових експресивного синтаксису в художньому стилі залежить передусім від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення. Різнопланові експресивно-оцінні засоби, які Іван Багряний використовує у синтаксисі власної прози, можна об'єднати у дві групи: 1) структури, запозичені з іншого стилю, переважно з розмовного; 2) актуалізовані (передусім парцельовані і приєднувальні) конструкції, що постали внаслідок розчленування синтаксичної одиниці, а також деякі види односкладних речень, засоби емоційного синтаксису.

Синтаксичні моделі, запозичені письменником із синтаксису розмовного мовлення, також можна поділити на дві групи: 1) ті, що демонструють експліцитну специфіку усного

синтаксису; 2) ті, що репрезентують його імпліцитну специфіку. До першої групи відносимо різні види розчленувань (парцеляція, приєднування), ланцюги номінативних речень, повторення, вставлені одиниці і под., тобто надлишкові матеріальні елементи. Другу групу формують неповні речення, еліптичні структури, діалогічні побудови “питання – відповідь”, перервані та незакінчені речення, безсполучникові складні речення і под., тобто економні форми синтаксису.

З-поміж експліцитних структур у мовотворчості Івана Багряного найактивніше функціонують номінативні речення, парцельовані конструкції та лексичні повторення з синтаксичним поширенням.

Типовими в мовотворчості письменника є власне-номінативні функціональні вияви номінативних речень у комунікативному просторі художнього викладу на зразок: **Втома.** Він почав розуміти, що таке втома [2, с. 52]; **Тигри.** Страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією [2, с. 34]; **Непрі.** Несходимі, незміряні [2, с. 50]. Це так званий номінативний вступ. Він становить ізольоване уявлення чи тему майбутнього висловлення, яке супроводжується поширеним реченням, що розкриває його зміст. Такі речення характеризуються, з одного боку, лаконізмом, а з іншого – зображальністю, образною конкретикою. Нерідко для актуалізації особливо важливої номінації письменник поширює номінативний вступ, а подекуди й нанизує, повторює синонімічні чи однокореневі лексеми, досягаючи кульмінаційного загострення експресії, напр.: **Чужинець.** Далекий-далекий чужинець. Чужак... Пробив нетрі грудьми і ліг тут, між корчами, доніс свою голову аж сюди, за кілька тисяч кілометрів, аж на край землі [2, с. 59]. Експресивна функція таких номінативних речень виявляється в навмисному виокремленні, увиразненні тих чи тих відрізків висловлення на нейтральному тлі [19, с. 145]. Установленню цієї функції допомагає, звичайно, контекст.

Цікавим функціонально-стилістичним виявом номінативних речень є їхнє нанизування, що розгортає динаміку подій, створює їх швидкий перебіг, напр.: **Порожнеча.** Дим. Задуха. Його покинули [2, с. 225]. У Івана Багряного такі структури частіше постпозитивні, вони конкретизують осіб, явища, предмети, меліоративно чи пейоративно маркуючи художню оповідь. Пор. початок розповіді про пасажирів купе поїзда: У м'яких купе мрійно і затишно. Заставлені квітами, набиті валізами і патефонами, осяяні світлом різнокольорових абажурів, вони були заселені експансивними і горластими мешканцями різного віку й статі. Несподівано спокійний, розважливий авторський тон змінює перелічувальна інтонація, якої досягнуто ланцюгами номінативних речень. Поширення таких ланцюгів передає враження про статичну дійсність, об'єднану тематично. Пор.: ...Інженери і авіатори, ударники і так літуни, партробітники і туристи, колгоспні колективізатори і радгоспні бюрократи, раціоналізатори й індустріальні авантюристи, прокурори і розтратники, потенціальні злодії й імпотентні фарисеї... Цивільні і військові... Працівники органів “революційної законності” і контрабандисти... І літні “відповідальні” пані, і ексцентричні, але так само “відповідальні” панни, чи то пак “товаришки” пані і “товаришки” панни з коханцями й без коханців, з портфелями і без, з партстажем і без... Закохані “кішечки” і ще більш закохані “котики”, з партквитками і без, з дисциплінарними стягненнями і без... [2, с. 31]. У такий спосіб автор роману об'єднує розрізнені об'єкти в одне ціле, зіставляє явища, викриває негативні моменти, створює емоційну ритмомелодію оповіді, проте водночас слабшає енергійність функцій номінативних речень, помітнішим стає відтінок переліку.

Мовостилію Івана Багряного властиве тяжіння до синтаксичного розчленування єдиних структур. Його синтаксис можна кваліфікувати як синтаксис потоку свідомості, де думку формують і виражають спонтанно. Засобом стилістичної актуалізації змісту в такому разі слугує парцеляція. Широке застосування парцельованих конструкцій, які підпорядковуються власне авторським естетичним настановам, є однією зі своєрідних ознак індивідуального стилю Івана Багряного.

Найактивніше в мові творів досліджуваного прозаїка зазнають парцеляції однорідні члени речення, передусім однорідні присудки чи однорідні головні члени односкладного речення, напр.: *Це він тут лежав місяці, а може, й роки, чекаючи на нього, чекаючи свого призначення. **І дочекався...*** [2, с. 57]; *По голому кряжу, по становнику, вигнались три вершники черідкою. **І стали*** (с. 60); *Чекаючи їх, Григорій нікуди не ходив уже, а сидів з самого ранку на призьбі і виглядав. **І хвилювався*** [2, с. 74]; *Вони всі дуже поспішали. **Майже бігли*** [2, с. 254]; *В грюкоті коліс зринає пісня, важка, бурлацька. **І наростає, наростає...*** [2, с. 25]; *Ну відтоді і почалось. **І поперло. І погнало!*** [2, с. 45].

Парцелювання однорідних присудків, на нашу думку, допомагає письменникові не тільки увиразнити головне, а й надати потрібної спрямованості, тональності текстові загалом, створити ефект динамізму, стрімкості подій, що відбуваються. Іншими словами, парцельовані однорідні присудки виконують у художньому контексті передусім емоційно-експресивну функцію.

Як слушно зауважує Л.І. Конюхова, найпростішим випадком парцеляції будь-яких однорідних членів є повторення [12, с. 47]. Воно заперечує закон “мовленнєвої економії”, але якщо письменник усе-таки послуговується цим прийомом, то він, очевидно, переконаний, що надає викладу чогось значущого. Це, мабуть, експресивна інформація, яка містить сигнал емоційного стану автора, що якомога адекватніше передається читачеві [20, с. 197]. Досить часто Іван Багряний повторює присудок. Парцеляція повторюваного присудка не лише акцентує на його семантиці, а й стилістично розширює присудок базової частини, поглиблює її зміст, створює емоційний ефект [12, с. 47–48]. Напр.: *Ось туди все це й мчить. **Мчить без віддиху і без оглядки*** [2, с. 32]; *Так він **ішов і трудився** через усю землю. **Ішов і сіяв, ішов і сіяв*** [2, с. 44]; *Незбаром **стежка пішла** вниз. **Пішла вглибину*** [2, с. 97].

Мова творів Івана Багряного виявляє тенденцію до найактивнішого парцелювання другорядних членів речення – означень, додатків й обставин, які внаслідок розриву звичних синтаксичних зв'язків набувають відносної граматичної самостійності й особливого семантичного навантаження. Пор.: *Десь нагло розітнувся далекий рев. **Лютий і страшний*** (с. 61); *Жіє реальним і напівфантастичним, але безжурним, рожевим життям. **Веселковим, напруженим*** [2, с. 32]; *Ніч. **Чорна, безмежна ніч*** (с. 23); *Видряпавшись нарешті на гору, похитуючись і важко дихаючи, стежкою йшла двонога істота. **Обірвана. Худа, як кістяк*** [2, с. 51]; *Випив Григорій. **Спирт, вогненний, та чомусь гіркий*** [2, с. 65]; *Але вони – співаки – бачили за тим усім таки село. **Широке село. Українське село. Рідне їхнє! Квітуче. Зворушливо гарне*** [2, с. 237]; *Дивиться виряченими очима – і тільки. **Як каменяка*** [2, с. 47]; *Нарешті вони, знесилені, змучені до краю, десь зупинилися. **В темряві*** [2, с. 255]; *І виходило – ніби перепел бив десь у пшеницях на зорі. **Чудно*** [2, с. 74]; *Знову крик. **Близько...*** [2, с. 59]. Такі парцеляти, утворені на базі простого речення, на думку Н.А. Конопленко, виконують “функції акцентування, доповнення, уточнення й емоційного виокремлення вміщеної в ньому інформації” [11, с. 93].

Яскравість уявлень і глибину переживань письменника відбиває тенденція до ланцюгового розташування парцелятивів, що увиразнює виклад, актуалізує кожен мовний відрізок. До того ж, незакінченість (обірваність) парцельованих головних чи другорядних членів посилює роздуми, “домальовує” в читацькій уяві картини-панорами, пор.: *А тепер ось стояли як на параді. **Полтавці... Чернігівці... Херсонці... Кубанці... Нащадки Многогрішного і нащадки того Авакума вільнодумного... Каторжники*** [2, с. 39]; *Не з китайських казок і не з пагод Тибету – він знявся десь з громохкого центру країни “чудес”, вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... **Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Забайкалля...*** [2, с. 22].

За нашими спостереженнями, поширеною в мовотворчості Івана Багряного є також парцеляція підрядних частин складнопідрядних речень, яка відбувається внаслідок зміни їхнього комунікативного завдання. Двосегментна вимова речення вже “свідчить про розмежувальну увагу нашу до тієї чи тієї частини речення” [16, с. 378]. Цю увагу посилюють

наявністю довшої паузи, яка надає синтагмам додаткової змістової вагомості і сприяє інтонаційно-змістовому відокремленню однієї з них – головної частини від підрядної. З'являється певна переривчастість, різкість, що призводить до посилення експресії та інформативності синтаксичної конструкції. До того ж, у разі парцеляції актуалізуються і головна, і підрядна частини.

У творах досліджуваного письменника найактивніше функціонують парцельовані детермінантні складнопідрядні речення, зокрема парцеляти, утворені на основі детермінантних підрядних частин часу, причини, мети, умови, порівняння, наслідку тощо. Напр.: *Пробував на волос і далі гострив. Аж поки ніж став, як бритва* [2, с. 57]; *Петро не пішов по листи. Бо йому ні від кого було отримувати їх* [2, с. 268]; *Але нас не переможено. Бо ми не здались* [2, с. 278]; *...насправді посувався, мов тіль, хитаючись. Аби не лежачи помирати* [2, с. 58]; *А просто попереду, ген унизу, якась метушня й клекіт... Нібито там люди топляться в морі...* [2, с. 255]. Згадані типи детермінантних складнопідрядних речень стилістично нейтральні в українській мові, але, функціонуючи у творах письменника як парцельовані конструкції, набувають певної експресії, яка створюється виокремленням, увиразненням часу, причини тощо [17, с. 67]. Це контрастний, свіжий, несподіваний стилістичний прийом актуалізації інформації, стильова домінанта художньої оповіді Івана Багряного.

Оцінність синтаксису мови творів Івана Багряного виявляється також в активізації деяких типів речень, у пристосуванні їх до виконання специфічних завдань мовної організації художнього тексту, у наданні їм специфічних стилістичних функцій. Так, зокрема, активізація повторень є свідченням стилістичного осмислення слова, намаганням автора тримати читача в процесі народження власних думок. Цей яскравий синтаксичний засіб своїм корінням також сягає розмовного мовлення і є не лише засобом виразності, а й новим елементом інформації в художньому контексті. Пор.: *Не хотілось рухати ні рукою, ні ногою. Не хотілось думати. Хотілось лежати й лежати. Вічність лежати так. І хай шумлять високі кедри. І нехай розповідають під синім небом хмаркам удень і зорям уночі, як один хоробрий і сміливий... І хай слухають вивірки... Як один хоробрий і сміливий п'ять разів переміг смерть, видерся з пащі дракона і, гнаний буйною радістю, доніс свою голову аж сюди, доганяючи щастя, а знайшов – смерть...* [2, с. 59]; *Знову постріл! Постріл як грім! І враз крик. Жахливий, нелюдський крик, дитячий чи дівочий... Жахливий крик молодості, що її вхопила зубами смерть...* [2, с. 59]; *Він маячить, лежачи на траві, й оточений близькими друзями... Він бачить своє дитинство. Він розмовляє з батьком. Він пропонує батькові погасити воду, що чомусь загорілася, та й сідати обідати. Він тягне тихим, благальним голосом...* [2, с. 290].

Як слушно зауважує Г.М. Акімова, повторення словоформи, словосполучення чи речення є порушенням синтагматичного ланцюга і вже за цією однією структурною особливістю має змогу перетворитися в експресивний синтаксичний прийом. Конструкції з повтореннями, особливо поширеними, не вміщаються у відомі схеми синтаксичних зв'язків. Слова, що повторюються, ніяк не підпорядковані, а в явищі самого повторення і у відсутності традиційного зв'язку між словами закладені елементи експресії, яка додатково виражається паузою перед словоформою, що повторюється, а також особливою інтонацією її вимови [1, с. 127].

З-поміж імпліцитних структур у мові прозових творів Івана Багряного найактивніше вживаються перервані та незакінчені речення на зразок: *Крізь загатовані діри дивилися тоскно грона мерехтливих очей, – дивились крізь темряву десь на утрачений світ, десь туди, де лишилась країна, осяяна сонцем, де лишилась Вітчизна, озвучена сміхом дитинства і юності рано одятої, де лишилась мати... родина... дружина...* [2, с. 23]; *Утікають кілометри – десятки... сотні... тисячі...* [2, с. 23]; *Неголені... Забрюхані... З хворобливо запаленими очима...* [2, с. 39]; *Миготіли сільвети гір... Приамурські нетрі... Сопки і кряжі Малого Хінгану... Роз'їзди...* [2, с. 26]; *Як той метелик-одноденка... Любитесь... Свариться... Одружується... і розлучається...* [2, с. 32]; *Палахкотів над проваллями...*

Звивався над прірвами... [2, с. 22]. За допомогою таких речень письменник зображує найзагостреніші ситуації, оформлює найдраматичніші місця художнього твору, передає збентеження автора, мовців, їхню тривогу, розгубленість, нерішучість чи захоплення, радість, упевненість. Читач досить повно розуміє зміст і функцію незакінчених побудов, бо вони вживаються стилістично виправдано, супроводжуючись спеціальним контекстом.

Отже, засоби експресивного синтаксису в творах Івана Багряного виявляють індивідуальну специфіку, зумовлену їхньою роллю в структурі художнього тексту. Домінантними синтаксичними одиницями постають ланцюги номінативних речень, номінативні вступи, парцельовані конструкції, повторення, незакінчені речення, які, будучи підпорядкованими естетичним настановам письменника, актуалізують інформацію, увиразнюють напружену, високохудожню оповідь, надають їй ознак свіжості й оригінальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка: учеб. пособ. / Г.Н. Акімова. – М.: Высш. школа, 1990. – 168 с.
2. Багрянний Іван. Вибрані твори / Упорядкув. Г.М. Жуковська. – К.: Книга, 2007. – 368 с.
3. Братусь М.Ф. Структурні, семантичні і стилістичні функції епітета в художній прозі Івана Багряного: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Братусь Марія Феліксівна. – К., 2002. – 222 с.
4. Гуйванюк Н. Інноваційні процеси в сучасній українській пунктуації / Ніна Гуйванюк // Проблеми унормування української мови: зб. матеріалів розшир. засідання координац. ради "Українська мова" / [упоряд. В.П. Олексенко]. – К. – Херсон, 2003. – С. 105–122.
5. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 267–275.
6. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
7. Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 112–125.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Івкова Н.М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Івкова Наталія Миколаївна. – Горлівка, 2007. – 218 с.
10. Кожина М.Н. Стилістика русского языка: учеб. [для студентов пединститутів] / М.Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
11. Конопленко Н.А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Конопленко Наталія Анатоліївна. – Донецьк, 2007. – 186 с.
12. Конюхова Л.І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Конюхова Любов Іванівна. – Львів, 1999. – 174 с.
13. Клещова О.Є. Мова публіцистики Івана Багряного: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Клещова Оксана Євстахіївна. – К., 2003. – 226 с.
14. Маклакова Г.В. Українська лінгвістична думка про образні парадигми в ідіолекті письменника (На матеріалі романів І. Багряного, О.Солженіцина) // Постаті та ідеї. – К., 1995. – С. 110–114.
15. Малинович Ю.М. Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса / Ю.М. Малинович. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 216 с.
16. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
17. Сербина Т.Г. Парцелляция как особое синтаксическое явление в языке современных газет: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Сербина Татьяна Георгиевна. – Львов, 1988. – 188 с.
18. Сологуб Н.М. Біблійні образи в художній творчості І. Багряного // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 43–47.

19. Сушинська І.М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській мові: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01 / Сушинська Ірина Михайлівна. – Донецьк, 2000. – 208 с.
20. Формановская Н.И. Стилистика сложного предложения / Н.И. Формановская. – М.: Русск. язык, 1978. – 240 с.

УДК 811.111'37'373.43'373.45

Севілія Ібрагімова
(Запоріжжя)

СЕМАНТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються семантичні інновації, які стали об'єктом міжваріантних запозичень. Розкриті основні механізми та процеси, що супроводжують утворення нових значень існуючих лексем.

Ключові слова: національний варіант, семантичний неологізм, полісемантична лексема, міжваріантні контакти.

The article examines semantic innovations as a result of intralingual borrowings. Basic mechanisms and processes correspondent with the formation of new meanings of the existing lexemes are exposed.

Key words: national variety, semantic neologism, polysemantic word, intralingual contacts.

Семантичні неологізми є невід'ємним елементом розвитку лексичної системи будь-якої мови, оскільки вони сприяють збагаченню словникового складу, одночасно забезпечуючи економію формальних засобів мови та зумовлюють розвиток полісемії мовних одиниць. Розгалуженість англійської мови, її фактичне існування у вигляді самостійних національних варіантів зумовлює зростання кількості семантичних інновацій, які, внаслідок взаємодії цих варіантів, збагачують всю "макросистему" сучасної англійської мови.

Метою статті є дослідження семантичних неологізмів, що стали об'єктом міжваріантних запозичень. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**: дати визначення поняття "семантичний неологізм" в рамках взаємодії національних варіантів; виявити, які інтралінгвальні "пересування" відбуваються внаслідок виникнення нових значень існуючих лексем; встановити провідні механізми утворення семантичних інновацій; дослідити подальшу словотворчу активність семантичних новотворів.

Предметом дослідження є значення лексичних одиниць, що сприймаються як новостворені носіями того чи іншого національного варіанта англійської мови. **Об'єкт** – полісемантичні лексеми англійської мови.

При аналізі семантичних інновацій як елементів взаємодії національних варіантів постає питання визначення поняття "семантичний неологізм", оскільки в такому контексті воно набуває ширшого значення. В поданій статті під поняттям "семантичний неологізм" ми розуміємо: 1) лексико-семантичні варіанти (ЛСВ), що сприймаються як нові і у варіанті-донорі, і у варіанті-реципієнті; 2) ЛСВ, що давно функціонують у варіанті-донорі і є новими лише для варіанта-реципієнта; 3) інновації, що для варіанта-донора є новими лексемами, а для варіанта-реципієнта – новими ЛСВ, оскільки в останньому ці лексеми вже функціонують в іншому значенні. Третій тип запозичень представлений невеликою кількістю лексем, однак йому приділена окрема увага, оскільки такі запозичення (разом з другим типом) складають специфіку взаємодії національних варіантів.

Під час дослідження семантичних неологізмів виникає проблема визначення критеріїв диференціації нових лексем і нових лексико-семантичних варіантів, тобто проблема омонімії

– полісемії. Вчені підкреслюють, що між утворенням лексико-семантичних варіантів і появою гомогенних омонімів немає чіткої межі – це одне і те саме явище на різних стадіях свого існування [10, с.59]. Аналізуючи семантичні новотвори, що стали об'єктом міжваріантних запозичень, ми керувалися семантичним критерієм, тобто в тих випадках, коли між значеннями полісемантичного слова зберігається семантичний зв'язок, ми розглядали ці значення як лексико-семантичні варіанти [1, с.133; 8, с.21].

Нові значення слів є, в основному, результатом функціональної мобільності лексики, її руху від периферії системи (від мов для спеціальних цілей, соціолектів) до її ядра – загальнонародної мови, від ядра системи – до периферії (від загальнонародної мови до мов для спеціальних цілей, соціолектів), а також пересування усередині периферії. Саме з такими пересуваннями пов'язані процеси спеціалізації (термінологізації) лексики, деспеціалізації (детермінологізації) та транстермінологізації [5, с.185], притаманні й міжваріантним запозиченням.

Процес спеціалізації або термінологізації, за нашими спостереженнями, найчастіше відбувається в американському варіанті та може бути продемонстрований на лексемах, що перейшли до розряду комп'ютерних термінів, таких як: *ham* – справжнє повідомлення електронної пошти, яке було заблоковане, тому що містить ключові слова, що звичайно асоціюються зі спам-повідомленнями; *fakester* – особа, яка подає неправдиву інформацію про себе на певні веб-сайти; *piggyback* – використовувати бездротовий Інтернет без офіційного дозволу; *unstrung* – такий, що використовує бездротовий зв'язок для доступу до Інтернету (про особу або технологію): *Some users – known as “fakesters” – registered under pseudonyms such as Ali G, LSD or Homer Simpson* (The Financial Times, October 28, 2006). На думку деяких мовознавців, подібні терміни є омонімами по відношенню до вихідних слів [3, с.134], ми ж розглядаємо їх як ЛСВ слів, оскільки між новоствореним та вихідним значенням простежується семантичний зв'язок.

Як зазначають науковці, в останній час взаємодія між загальною і спеціальною мовами постійно зростає [7, с.14], що утворює плідний ґрунт для проникнення лексем для спеціальних цілей у загальнолітературну мову, тобто для детермінологізації. Аналіз семантичних інновацій вказує на те, що переважаюча кількість нових ЛСВ слів, утворення яких характеризується процесом детермінологізації, належать до британського варіанта англійської мови. В основному, це перехід у загальний вжиток науково-технічних термінів, що супроводжується розширенням вихідного значення. Для прикладу наведемо такі лексеми: *glazing* – сон з відкритими очима; *sideloading* – завантаження музики або інших файлів на мобільний телефон через мережу провайдера власного мобільного телефону; *sub-zero* – розмір сукні, менший за нульовий; *T-shaped* – такий, що має не тільки глибокі, але й широкі навички та знання: *Ringtones may be big in the United States now, but full-track downloads and sideloading are the future, said Thomas Hesse, president of global digital business at Sony-BMG Entertainment* (The Associated Press, September 23, 2005); *The picture was created for a documentary which examines the growing number of skinny celebrities and worrying trend for sub-zero sizes* (The Western Mail, December 7, 2006).

Іншим різновидом семантичної деривації є транстермінологізація, що також іменують вторинною термінологізацією [6, с.13], під якою розуміють перенесення готового терміну з однієї дисципліни в іншу з повним або частковим його переосмисленням [9, с.194]. Так, вищезгадане слово *sub-zero* також вживається у комп'ютерній сфері на позначення комп'ютера, що коштує менше тисячі доларів, тобто полісемантизація поданої лексеми супроводжувалася не лише детермінологізацією, але й транстермінологізацією. Прикладом транстермінологізації є лексема *fusioner*, яка перейшла з музичної термінології до фізичної: первинне значення – “музикант або композитор, який комбінує елементи двох та більше музичних стилів”, нове значення – “людина, яка досліджує явище ядерного синтезу або намагається створити ядерний реактор”: *Another fusioner on the site who had the same model promptly told him which wires went where* (Popular Science, April 1, 2007).

У наведеному вище матеріалі розвиток багатозначності лексем, що супроводжується процесами термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації, відбувається первісно у варіанті-донорі, а потім подані ЛСВ слів запозичаються іншими національними варіантами. Однак, полісемантизація лексем може відбуватися і лише у варіанті-реципієнті, оскільки, як зазначалося раніше, при взаємодії національних варіантів запозичаються інновації, що сприймаються у варіанті-донорі як нові лексеми, тоді як для варіанта-реципієнта вони є семантичними неологізмами, адже в останньому ці лексеми вже функціонують в іншому значенні. При такому типі запозичень відбувається перейняття лише плану змісту новотвору, за відсутності потреби запозичення плану вираження, оскільки він вже наявний у варіанті-реципієнті.

Прикладами таких семантичних інновацій є запозичені американським варіантом з британського лексеми *ideopolis* (постіндустріальний міський комплекс, в якому сконцентровані сучасні галузі промисловості та науково-дослідницькі заклади), *magicology* (дослідження неврології за допомогою магічних фокусів та ілюзій), *recessionista* (людина, яка стильно вдягається за обмежені кошти), які вже мали в американському варіанті інші значення, а саме: *ideopolis* – внутрішній світ людини, світ ідей, думок (в психології); *magicology* – 1) досліджування фокусів та ілюзій, 2) використання магії для виявлення хвороби; *recessionista* – людина, яка наполягає, що в економіці намічається спад або вірить, що було б добре мати спад в економіці для її подальшого тривалого розквіту: *Because postindustrial society is not organized around a rigid separation between city and suburb, these ideopolises comprise entire metropolitan areas, not merely central cities* (The New Republic, August 5, 2002); *Finney agrees that aside from knowing where to find the best discounts, making better use of what you have is a key trait of the true recessionista* (Daily News (New York), July 13, 2008).

Аналіз семантичних запозичень дає підстави вважати метафору та метонімію провідними механізмами створення семантичних інновацій, про що свідчать наведені приклади. На провідну роль метафори та метонімії вказують інші дослідження [1, с.137; 4, с.95-96], тобто в цьому аспекті міжваріантні запозичення є віддзеркаленням тенденції загального розвитку макросистеми англійської мови. Метафоризація простежується при створенні нових значень слів *slug* та *slugging*: лексема *slug* позначала “фальшиві монети (які пасажирів намагалися підсунути водіям автобусів)”, від цього словом *slug* почали називати “фальшивих пасажирів”, тобто пасажирів на автобусних зупинках, які насправді чекають, щоб їх підвезли на автомобілі. Відповідно, словом *slugging* позначають “явище, коли одиночні водії підбирають по дорозі пасажирів, щоб зайняти смугу швидкісного руху (призначену для автобусів, автомобілів з “повним завантаженням” пасажирами)”: *And by reducing the crowding on buses, slugging increases the appeal of public transit* (The New York Times, December 14, 2003). Метонімічний перенос задіяний при створенні нового ЛСВ слова *corporate jester* на позначення “корпоративного шута”, працівника, консультанта, який за допомогою гумору вказує на недоліки компанії і пропонує рішення з їхнього усунення: *When British Airways appointed a Corporate Jester, he was jester to the company, not to the chief executive* (History Today, June 1, 2001).

Уважаємо за потрібне зупинитися на семантичних неологізмах, які стають об’єктами подальших словотворчих процесів, точніше, входять до складу нових композитів, а значить, завдяки цим семантичним новотворам відбувається створення лексичних інновацій, при чому не лише поодиноких, але й цілих словотворчих парадигм. Невипадково дослідники вказують на діалектичну єдність семантичної деривації та способів словотворення [2, с.43].

Так, слово *social*, яке отримало новий лексико-семантичний варіант – “здійснення через веб-мережу різноманітних соціальних операцій, повсякденної діяльності”, чи не найперше в американському варіанті почало входити до складу композитів, пов’язаних з всесвітньою комп’ютерною мережею, наприклад: *social bookmarking* – зберігання та вживання ключових слів до своєї особистої колекції веб-закладок на сайті, який надає можливість іншим людям ділитися цими закладками; похідні *social bookmark* (n.), *social*

bookmark (n.); *socially produced* – створений у співпраці з іншими людьми, особливо за допомогою використання веб-сайта, розробленого для такої мети; *social media* – спеціальні Інтернет сайти та технології, які уможливають обмін інформацією, думками між людьми: *Little more than five years later, the Trotts have become Silicon Valley celebrities, the couple at the centre of the “social media” phenomenon of which blogging is a part* (Sunday Times, January 7, 2007).

Лексема *guerrilla* почала вживатися у переносному значенні спочатку в американському, а згодом і в британському варіантах, а завдяки міжваріантним запозиченням поширилася і в інших національних варіантах. Вона отримала значення “несанкціонований, таємний, заборонений” та зустрічається, зокрема, в таких композитах: *guerrilla filmmaking* (низько-бюджетна кінематографія, яка зазвичай не має жодного дозволу на зйомки, включає мінімальний склад команди, знімає вуличні сцени “на ходу”, має примітивний реквізит та костюми і непрофесійних акторів); *guerrilla gardening* (несанкціоноване висадження квітів, кущів овочів та інших рослин в громадських місцях), похідні *guerrilla gardener*, *guerrilla garden*; *guerrilla benching* (нелегальне встановлення лав в громадських місцях), похідне *guerrilla bencher*.

Подібна практика таємного та несанкціонованого встановлення найрізноманітніших предметів у громадських місцях поширилася в багатьох країнах, про що свідчить наступний приклад: *In his book, Reynolds describes a group of London anarchists who engaged in ‘guerrilla benching,’ installing their own wooden benches on sidewalks when a local government began removing benches from public space. In France, guerrilla repairmen built a clandestine workshop under the dome of the Pantheon and, over the next year, refurbished its clock. Recently, guerrilla knitters in New York and elsewhere have been wrapping traffic light poles in colorful, leg-warmer-like cozies. “Guerrilla Gardening”* (The New York Times, June 8, 2008).

Отже, семантичні інновації, поряд із лексичними, дуже швидко стають об’єктом міжваріантних запозичень. Міжваріантні семантичні запозичення сприяють розповсюдженню явища полісемії та підтримують прагнення до економії мовних засобів. Більш того, поняття “семантичний неологізм” у рамках взаємодії національних варіантів англійської мови набуває значно ширшого значення. Одна з проблем, яка спіткає дослідника семантичних запозичень, полягає в тому, що важко простежити процес перейняття окремих значень полісемічної одиниці від його початку, тобто встановити джерело утворення нового ЛСВ, а також визначити, чи насправді цей ЛСВ слова є міжваріантним запозиченням, чи подане значення виникло незалежно в аналізованих національних варіантах, як наслідок їхнього конвергентного розвитку. Знаходження можливого алгоритму вирішення цього питання може стати основою для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березинский В.П. Семантические неологизмы / В.П. Березинский // Английские неологизмы. – К.: Наукова думка, 1983. – С.132-146.
2. Гармаш О.Л. Закон економії енергії в системі творення семантичних інновацій сучасної англійської мови / О.Л. Гармаш // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий потенціал світу – 2006”. Том 12. – Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 42-44.
3. Дыкина Т.А. Термин и многозначное слово / Т.А. Дыкина // Семантика языковых единиц. Доклады VI международной конференции. Том 1. – М.: СпортАкадемПресс, 1998. – С. 133-134.
4. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Ю.А. Зацний. – К., 1999. – 409 с.
5. Зацний Ю.А. Сучасний англійськомовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
6. Павловская О.Е. Терминология консервной промышленности: автореф. ... дис. канд. филол. наук / О.Е. Павловская. – Л., 1987. – 17 с.

7. Панько Т.І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови / Т.І. Панько // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 14-21.
8. Соколовська Ж.П. Чи заперечував О.Потебня багатозначність? / Ж.П. Соколовська // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 17-21.
9. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: УРСС, 2003. – 246 с.
10. Тропіна Н.П. До питання про сутність лексико-семантичної деривації / Н.П. Тропіна // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 54-59.

УДК 811. 111: [81'38: 81'42]

Ірина Карпа
(Дрогобич)

ВИКОРИСТАННЯ КОНВЕРСАЦІЙНИХ МАКСИМ В ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОМУ СЕРВІСІ YAHOO!ANSWERS ТА ТИПОВІ ВИПАДКИ ЇХНЬОГО ПОРУШЕННЯ

У статті розглянуто приклади використання і порушення конверсаційних максим в англomовному інформаційно-довідковому сервісі Yahoo! Answers. Дотримання конверсаційних максим кількості, якості, релевантності, манери мовлення є умовою успішної реалізації комунікативного співробітництва. Порушення згаданих максим сприймається на рівні комунікативного шуму і може спричинити виникнення комунікативних девіацій.

Ключові слова: інформаційно-довідковий сервіс, конверсаційні максими кількості, якості, релевантності, манери мовлення.

The article addresses the examples of use and violation of conversational maxims in English-speaking information-and-reference service Yahoo!Answers. Abidance of conversational maxims of quality, quantity, relation and manner is the reason for successful realization of communicative cooperation. Violation of above mentioned maxims is perceived on the level of communicative noise and can cause the arising of communicative deviations.

Key words: information-and-reference service, conversational maxims of quality, quantity, relation and manner.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до Інтернет-дискурсу. Встановлення типових прийомів організації мовлення і функціонального спрямування комунікації в інформаційно-довідкових сервісах Інтернет-мережі передбачає детальнішу увагу до конверсаційних максим Г. Грайса або ж максим ведення розмови [16] та до максим увічливості Дж. Ліча [18].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості англomовної віртуальної комунікації досліджують українські вчені й лінгвісти ближнього зарубіжжя, зокрема Н. Асмус, С. Данилюк, О. Кармизова, В. Красних, Н. Коломієць, К. Лушнікова, Н. Реконвальд, М. Столярова та інші. Серед інших зарубіжних теоретиків віртуального спілкування варто згадати Б. Девіса, У. Еко, М. Кастельса, Д. Кристала, М. Маклюєна, С. Рафаелі, І. Хатчбі та ін.

Мета цього дослідження – встановлення особливостей дотримання і порушення конверсаційних максим кількості, якості, релевантності, манери мовлення в інформаційно-довідковому сервісі Yahoo! Answers.

Термін “максима” позначає головне правило, що виражене у короткій формулі, правило, норма, поведінка [5, с.101]. Головним принципом комунікації, на думку Г. Грайса, є кооперація: “твій комунікативний внесок на даному етапі діалогу має бути таким, якого

вимагає спільно вибрана мета (напрям) того діалогу” [4, с.222], тобто дотримання вищезазначених максим.

Логічним наслідком розробок Г. Грайса стало те, що у лінгвістиці і суміжних науках виникають нові прагматичні принципи, передусім це принципи економії мовленнєвих зусиль, самоствердження, зацікавленості, сприяння, віддзеркалення, розумного егоїзму, релевантності [8, с.44]. Хоча й стверджується, що віртуальна комунікація менш обмежена попередніми традиціями [2, с.58], Інтернет-комунікація ще не набула культурної відмежованості, достатньої для зникнення багатомістової традиції спілкування, встановлення контакту, використання форм увічливості.

Максими Дж. Ліча [18] визначають етичні норми поведінки і є частиною мережевого етикету (нетикету). До них належать максими тактовності, великодушності, схвалення, скромності, згоди, симпатії. Максима тактовності полягає у реалізації вміння поводитися пристойно, належним чином, згідно з правилами, прийнятими у даному середовищі. Максима великодушності передбачає зменшення власної вигоди і збільшення вигоди інших. Максима схвалення скерована на зменшення засудження інших і збільшення схвалення. Максима скромності стверджує: менше хвалить себе, а більше себе засуджуйте, максима згоди – збільшуй порозуміння між собою і партнером. Максима симпатії пропонує збільшувати симпатію між собою і партнером.

Відзначимо, що в реалізації кожної максими виявляються формальні та змістові аспекти комунікативної діяльності. У Yahoo! Answers трапляються часті порушення принципу кооперації та конверсаційних максим Г. Грайса, тому й розглянемо їх детальніше.

Максима кількості стверджує: повідомлення повинно бути в міру інформативним відповідно до мети, не переобтяжене зайвою інформацією (фактами, коментарями). Синтаксичні особливості позиціонування учасників спілкування в Yahoo! Answers виявляються у системі прагматичної орієнтованості комунікації, наближенні до розмовної стилістики. Звідси неповнота та односкладність речень, що можуть функціонувати в межах одного висловлювання з багатокомпонентними складнопідрядними конструкціями. Тому типовим порушенням цієї максими є скролінг або скриптінг – відповідь на запитання повторюваним набором літер та слів (*me yes yes yes yes yes yes yes yes yes yes YES; Anthony M EEEEEEEEEEEEEEEEEER, Don't know* [19]; *paul p 3 bucks for a gallon is sweeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeet*) [11]. “Такі явища, як спам (*spam, spamming*) – нав’язлива реклама, *lurking* – бродіння, відмова від спілкування, відсутність зворотного зв’язку, інтерактивності у комунікації” [12, с.53], стають в Yahoo! Answers порушенням конверсаційної максими кількості.

Отже, “адресат-мовчун” [1, с.359] може лише читати чужі повідомлення і не реагувати на них. Причиною такої поведінки може бути необізнаність “новачка”, який перш ніж долучитися до дискусії вивчає особливості спілкування, або має суто академічний інтерес – “бродіння” з метою вивчення окремих аспектів Інтернет-культури.

Закцентуємо увагу й на форми риторичних звертань, запитань та інтерактивну природу сервісу Yahoo! Answers. Як правило, реагуючи на загальне запитання з інверсованим порядком слів відповіддю випереджального змісту, адресат не лише прагне ліквідувати незнання певної ситуації, але й намагається тактовно не допустити напруженості у розмові, адже, використовуючи як відповідь лише *Yes* чи *No* (або ж їх функціонально-семантичні еквіваленти), адресат свідомо чи несвідомо підштовхує адресанта до нових запитань [3, с. 5].

Реагування на інформацію в Yahoo! Answers, як бачимо, передбачає формування стратегій привернення уваги, дотримання максими кількості, виходячи з того, що “будь-яке повідомлення, щоб потрапити в довгочасну пам’ять реципієнта, повинно пройти через сенсорну та короткочасну пам’ять. Оскільки обсяг короткочасної пам’яті становить сім – мінус-плюс – два об’єкти, то це означає, що все повідомлення повинно бути поділене на сегменти саме такого обсягу” [6, с. 250]. Відзначимо продуктивність комунікативного

середовища Yahoo! Answers для створення саме таких ефективних умов сприймання інформації.

Максима якості передбачає повідомлення тільки істинної інформації й обґрунтованих оцінок. “Не всі питання можуть виражати інформаційну потребу, й послідовний аналіз комунікації спрямовується на виявлення таких питань, як виразників іллокутивної структури” [7, с. 141], тому до типових порушень максими якості Д. Кристал відносить *тролінг (trolling)* – повідомлення, відправлене з метою подратувати інших членів дискусії. “Термін походить зі сфери рибальства – ловити рибу на наживку – наживкою в Інтернет-середовищі є неправдива інформація. На інформацію такого типу реагують тільки новачки, досвідчені учасники дискусійних груп просто ігнорують запитання або іронізують з цього приводу” [12, с. 52]. Цю тенденцію можна простежити на прикладі нелогічного запитання-заголовка та відповідної реакції на повідомлення. Наступне повідомлення в Yahoo! Answers, у якому науковці називають розлучення причиною глобального потепління, – свідчить про його розважальний характер і необґрунтованість тверджень: *Have You Heard That Divorce Now Causes Global Warming?* [15].

Метод троллінгу простежується у таких висловах, як: *Now scientists have tied divorce to global warming. Is there anything that DOESN'T cause global warming?* Відверта іронія щодо надуманої, на думку автора, проблеми глобального потепління (*Now scientist have tied divorce to global warming*), яка все частіше згадується у засобах масової інформації, та зневага до сучасних “псевдонауковців” (*Anything passes as science these days*) свідчить про намір адресанта спровокувати комунікативний конфлікт. У цьому повідомленні емоційність учасника спілкування та емпатичне підсилення позиції автора передано за допомогою використання великих літер (*DOESN'T*) і загальним риторичним запитанням (*Is there anything that DOESN'T cause global warming?*).

У наведеному нижче прикладі адресант висловлює негативне ставлення до науковців: *Here's a classic case where people just believe conventional wisdom without doing the science. Typical.*

Відповіді свідчать, що серйозно повідомлення сприйняли одиниці: *Whats funny is the people who completely ignore the science because it's inconvenient. I think I will trust the entire worlds scientific community on the global warming issue, thanks.* Більшість коментарів демонструють гарне почуття гумору учасників спілкування: *I know what lowers blood pressure... (..divorcing a nagging wife.....that might lead to ending global warming, We need graphs!).* Реактивні комунікативні ходи, яких здійснено у формі загальних риторичних запитань, свідчать, що порушення максими якості не викликало когнітивного дисонансу: *Are you sure it isn't global warming that causes divorce? So does divorce lead of follow the temperature rise?*

Виділяючи ситуації навмисного мовленнєвого конфлікту в кібердискурсі І. Шевченко та І. Гончаренко відносять троллінг до провокації. Така поведінка становить стратегію, за якої людина навмисно обирає негативну соціальну ідентичність, аби не бути таким, як усі [9, с. 27]. Таке бачення, вочевидь, пояснюється певними психологічними проблемами автора повідомлення, який експлікує свою соціальну чи професійну нереалізованість у комунікативному просторі Інтернету, що підтверджується таким повідомленням: *Why do I keep seeing people calling other people troll's on here? What's it mean when they say that?*

– А *“troll” is someone who breaks the rules on purpose. They waste their time on this site abusing other members. They're called trolls because trolls live under bridges and never see the sunlight which is similar to someone who has no life (or something like that)* [17].

Проте для інформаційно-довідкового сервісу Yahoo! Answers спуф і троллінг є нетиповими, оскільки мовці, як правило, мають чітку пізнавальну мету, що відображена в їхніх інтенціях. Реалізація цієї мети у різних формах передбачає задоволення комунікативної потреби “тут і зараз”.

Максима релевантності вказує, що мовленнєве повідомлення створюється відповідно до прийнятої мети і напряду розмови. Як свідчить проведене дослідження, важливим

чинником успішної комунікації в глобальній мережі також є відповідність запитання-заголовка тематичній категорії спілкування, оскільки вносить нові контексти в запитання і значно розширює смислове та ідейне поле повідомлюваного. Типовою проблемою у багатьох комунікаційних середовищах є повідомлення, тема яких значно відрізняється від актуальної на момент спілкування. Наприклад, заголовок-запитання *What is eighteen times eighteen?* [14] у тематичній категорії “Golf” виходить далеко за межі інформаційної потреби реципієнта.

Детальний опис того, як проводити розрахунок за допомогою комп'ютера, що передається використанням спонукальних речень, та порада придбати кишеньковий калькулятор (*Go to your Windows desktop. Click “Start”, go to “All Programs”, then mouse over the bar called “Accessories”, then mouse down to the small icon labeled “Calculator”.* [...]. *For only a few dollars you can buy an inexpensive handheld calculator that you can carry with you wherever you go*) підтверджує, що інформаційна потреба автора була задоволена.

Таке запитання можна вважати троллінгом, оскільки типовою реакцією учасників спілкування на нього є неприховане роздратування та подив, висловлений за допомогою спеціальних запитань: *why are you asking this in the golf category????; lol why is this in golf.; Why would you waste your time and ours on such a stupid question posted here that you could answer immediately with a calculator or a pencil and paper??*

Невідповідність запитання підкатегорії інформаційно-довідкового сайту, його примітивність є причиною комунікативної девіації, зумовленої адресантом. Отже, дотримання максими релевантності в Yahoo! Answers передбачає розміщення свого запитання у відповідній тематичній категорії та підкатегорії.

В основі максими манери мовлення лежить таке твердження: формулою повідомлення чітко і недвозначно, будь лаконічним і послідовним. Спостереження над комунікативним середовищем Інтернету дають підстави виділяти стиль спілкування як форму комунікативної поведінки, прийнятну для Yahoo! Answers як електронного жанру. Наприклад, порадою щодо постановки запитання є такі рекомендації: *Want a good answer? Ask a thorough question. Try asking a “who, what, when, where, why, or how” question.*

Прикладом недотримання цієї максими є *флейм (flame)* – довгі агресивні повідомлення, що ускладнюють процес спілкування і містять велику кількість тематичних відхилень (агресивна вербальна образа, критика, спрямована на певних реципієнтів). Наприклад, у Yahoo! Answers трапляється неприхована зневага до мусульман та арабів, звинувачення в расизмі, що виражається через флеймові атаки (*you have to be muslim and wear those goofy outfits. Talk like this. Tttttt.....ttttttttt..... Racist twit!*) [10]. Отже, у цьому разі порушується максима такту, а комунікація стає неспівмірною, що може призвести до комунікативного конфлікту між співрозмовниками: *Miranda and other idiots who think that Lebanon is an Arab country....? ok so please stop saying that lebanon is arab country because it is not and i hate most arabic countries!!! p.s: yeah i know i could have emailed miranda instead but i decided not to, so if u dont like that you can kiss my sexy a\$\$.* © [20].

Наведений приклад підтверджує, що порушенням максими манери мовлення репрезентує лексика, орієнтована на сферу відступу від літературної норми (*you can kiss my sexy a\$\$*) мовлення, що відзначається жорсткістю й прямою оцінок (*stop saying that lebanon is arab country, i hate most arabic countries*), агресивними комунікативними стратегіями (багаторазовим повторенням особового займенника *I*).

Отже, коли соціальні рамки моралі та законності перестають діяти, а співрозмовник перебуває у невідомому місці і жодним чином, крім вербального, не може впливати на комунікацію – це призводить до поширення агресивної комунікації як одного зі способів віртуальної гри, виступаючи маркером соціальних проблем суспільства у глобальному плані. В Yahoo! Answers невербальні знаки використовують здебільшого для вияву позитивного ставлення до співрозмовника, “бажано уникати виділеного шрифту та великих літер, оскільки вони означають крик та агресію і виступають різновидом флейму” [13, с. 175–176]. Дотримуючись максими манери мовлення, учасники спілкування відразу формують свою репутацию.

Науковим результатом дослідження є твердження, що недотримання вищезгаданих конверсаційних максим та мережевого етикету свідчить про порушення вимог комунікації і може викликати у співрозмовника почуття інформаційного дискомфорту, що виявлятиметься в іронічному чи саркастичному контексті реакцій на мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дотримання зазначених максим є умовою успішної реалізації комунікативних стратегій. Фактично, конверсаційні максими формують етикет ведення дискусії. Результати статті відкривають перспективи подальшого дослідження конверсаційних максим в інших електронних жанрах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1981. – Том 40. – № 4. – С. 356–367.
2. Бергельсон М. Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации / М. Б. Бергельсон // Вестник Московского Университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 1. – С. 55–67.
3. Гедз С. Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. Ф. Гедз. – К., 1998. – 16 с.
4. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс; пер. с англ. В. В. Туровского // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–237.
5. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику: учеб. пособие / А. Ю. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 152 с.
6. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи: навч. посібник / З. В. Партико. – Львів: Афіша, 2001. – 416 с.
7. Разлогова Е. Э. Когнитивные установки в прямых и не прямых ответах на вопрос / Е. Э. Разлогова // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М.: Наука, 1989. – С. 133–155.
8. Столярова М. О. Етикет у віртуальній англійській комунікації: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. О. Столярова. – К., 2005. – 209 с.
9. Шевченко І. С., Гончаренко І. О. Конфліктна мовленнєва поведінка в англійському кіберпросторі / І. С. Шевченко, І. О. Гончаренко // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 23. – С. 24–28.
10. aman99. How can I be a RALLY DRIVER in India? – 2008. – Режим доступу:
11. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AuItgzZg5hXldHMZfZILXjl2xQt.;_ylv=3?qid=20071203140130AATGftT.
12. Atiaofth.. I just paid \$2.86 for gas!!! How much did you pay yesterday or today? – 2008. – Режим доступу:
13. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AqItddyXNeF7HI5R_8pmlidxgt.;_ylv=3?qid=20071205035037AAHQzVb.
14. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 272 p.
15. DiMarko A. Investigating Cybersociety / A. DiMarko, H. DiMarko // Dot.cons. Crime, Deviance and Identity on the Internet / Ed. by Jewkes Y. – William Publishing, 2003. – P. 164–179.
16. donnatho... What is eighteen times eighteen? – 2008. – Режим доступу:
17. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=Ao31VwGkcKuZ4X4nsq3K9WhbxQt.;_ylv=3?qid=20071202185835AA9SpZT.
18. Dr Jello. Have You Heard That Divorce Now Causes Global Warming? – 2008. – Режим доступу:
19. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=Ao31VwGkcKuZ4X4nsq3K9WgS.Rd.;_ylv=3?qid=20071204080739AAW0Hqv.
20. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. – Vol. 3. – Speech Acts, New York etc., 1975. – P. 41–58.
21. jschmuck. Why do I keep seeing people calling other people troll's on here? – 2009. – Режим доступу:
22. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=ApMcZ5rwOQYXvLUP5cM.8ljCDn1G;_ylv=3?qid=20091013182409AAFgsZa.

23. Leech G. N. Pragmatics and Conversational Rhetoric / G. N. Leech // Possibilities and Limitations of Pragmatics. – Amsterdam: Benjamins, 1981. – P. 413–441.
24. rule brittania. BNP ! yes or no? – 2008. – Режим доступу:
25. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AqzfCB3EtakORkB_Fi1o1Y7Y7BR;_ylv=3?qid=20071205020537AA2mm2B.
26. Zeid. @ Miranda and other idiots who think that Lebanon is an Arab country? – 2010. – Режим доступу:
27. http://answers.yahoo.com/question/index;_ylt=AttDHeQ_Lh_e1wx.Yw8mAQcFDX1G;_ylv=3?qid=20100813100302AAe3xFs.

УДК 81'42

Вікторія Колкунова
(Херсон)

МОНОЛОГ ДЖ. КАРЛІНА “СУЧАСНА ЛЮДИНА” ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТМОДЕРНОЇ МОВНОЇ ГРИ

Статтю присвячено аналізу явища мовної гри як відображення постмодерної естетики та її реалізації на матеріалі монологу Дж. Карліна “Сучасна людина”.

Ключові слова: мовна гра, постмодернізм, зевгматична конструкція.

The article deals with the research into the phenomenon of the language game as a reflection of postmodern esthetics and the language game use in the monologue “A Modern Man” by G. Carlin.

Key words: language game, postmodernism, zeugma construction.

Мовна гра як прояв комічного є складним явищем, сутність якого неможливо повністю розкрити без урахування його естетичного, психолінгвістичного та стилістичного аспектів. Дослідженню природи комічного присвячено багато праць у різних галузях науки, зокрема у філософії та естетиці (М. Бахтін, Ю. Борев, В. Пропп, А. Сичов), психології (Л. Веккер, О. Лурія, О. Щербакова), стилістиці (І. Арнольд, І. Гальперін) тощо. Результати праць із зазначеної проблеми дають змогу сформуванню уявлення про природу мовної гри як прояву комічного, вербальні засоби створення комічного ефекту, лінгвокогнітивні механізми сприйняття та розуміння мовної гри адресатом. Незважаючи на значну кількість праць, вивчення мовної гри як прояву комічного не втрачає актуальності. Це пов'язано, з одного боку, з постмодерною реальністю як тлом та передумовою поширення мовної гри в різноманітних дискурсах сучасності. З іншого боку, лінгвокогнітивні механізми сприйняття мовної гри відкривають значні можливості для вивчення цього феномену як засобу маніпуляції свідомістю адресата. У цьому контексті популярний сьогодні жанр комедійного виступу “стендап” дає змогу якнайкраще вивчити перелічені аспекти. Отже, метою цієї статті є дослідження засобів створення мовної гри для досягнення комічного ефекту у контексті постмодерної сучасності на матеріалі монологу Дж. Карліна “Сучасна людина”. Досягнення поставленої мети передбачає комплексний міждисциплінарний підхід із залученням аналізу теорій комічного взагалі та мовної гри зокрема для створення теоретичної бази, методів лінгвостилістичного аналізу тексту та лінгвокогнітивних механізмів сприйняття та розуміння комічного.

Сьогодні поняття “мовна гра” охоплює широке коло явищ художньої літератури, журналістики, публіцистики, розмовної мови, завдяки чому у лінгвістиці не існує його єдиного визначення. Актуальним для нашого дослідження є визначення мовної гри у широкому розумінні цього поняття як типу мовленнєвої поведінки, яка базується на навмисному порушенні мовленнєвої норми з метою створення неканонічних мовних форм і структур для досягнення певного стилістичного ефекту [5]. Інакше кажучи, мовна гра є

нетрадиційним, неканонічним, творчим використання мови з орієнтацією на розкриття прихованих можливостей мовних знаків [3, с. 168]. Такий творчий підхід до мовних засобів, звичайно, має відбуватися в межах розуміння всіма комунікантами правил цього порушення норми та всіх похідних смислів його результату.

Творчий підхід до мови знайшов обґрунтування в естетиці постмодернізму, характерними рисами якого є іронія, пародійність, деканонізація традиційних естетичних цінностей, поєднання жанрів, театралізація сучасної культури [2, с. 139–140]. Філософське трактування комічного та мовної гри також вбачає механізм створення гумористичного ефекту у руйнуванні певної норми, стереотипу, цінності. У контексті сучасної культури постмодерну “мовна гра” стала одним з основних понять. Постмодернізм наголошує на принципі плюралізму художніх стилів та програм, причому весь світ розглядається як текст, як нескінченне перекодування та гра знаків. У цьому контексті художня творчість передбачає мистецтво цитування та авторського монтажу фрагментів різноманітних текстів. Особистість автора виявляє себе в особистій манері мовної гри та імпровізації в межах основних сюжетів та образів загальнолюдської культури.

З точки зору когнітивної психології, мовна гра розглядається з позиції її сприйняття адресатом, причому почуття гумору розуміється як здатність людини розуміти комічне, у тому числі вербальний гумор, який базується на багатозначності мовної одиниці, залученої у певний контекст, в якому ця багатозначність створює передумови для розуміння різних смислів однієї одиниці.

Мовна гра реалізується на всіх рівнях мовної системи, що дозволяє розглядати в її контексті низку лінгвостилістичних засобів, таких як каламбур, зевгма, метафора, іронія, парадокс, перифраз, римування, анаграма, паліндром тощо. Вибір певних засоби творчої використання мовних засобів залежить від конкретних завдань, які має реалізувати автор.

У випадку жанру “стендап” мовна гра має виконувати, перш за все, розважальну функцію, яка приховує більш складну за засобами реалізації функцію маніпуляції увагою та свідомістю глядача. В арсеналі комедійних акторів жанру “стендап” знаходяться численні невербальні засоби втримання уваги аудиторії, до яких належать жести, міміка, рухи, навіть одяг, але головне враження справляє власне повідомлення, яке містить авторську позицію стосовно проблеми, яка хвилює всіх. За своєю сутністю цей жанр передбачає публічний виступ з монологом або мініатюрою, в якому є місце імпровізації та безпосередньому спілкуванню актора з аудиторією. За таких умов вибір засобів розважання та утримання уваги публіки набуває особливого значення. У цьому контексті здатність актора-коміка до ігрової мовної діяльності сприяє вирішенню конкретних завдань, а саме: утримати увагу аудиторії, розважити її та справити враження, під час чого актор має змогу виразити думки стосовно будь-яких проблем сучасності. Таким чином, мовна гра у жанрі “стендап” виконує також і певну функцію маніпуляції.

Джордж Карлін (1937–2008) залишається одним з найпопулярніших акторів-коміків США, які виступають у жанрі “стендап”, у великій мірі завдяки вмінню висловити власні роздуми про гострі проблеми сучасності у легкій, розважальній, іронічній формі. Його нестандартне мислення знаходить відображення у різноманітних проявах авторської мовної гри, яка характеризується неочікуваним, іноді парадоксальним поєднанням в одному контексті різних за семантикою та жанрово-стилістичною приналежністю мовних одиниць. Наприклад, сучасна людина описується Дж. Карліном як *a diversified multicultural postmodern deconstructionist, politically, anatomically, and ecologically incorrect, digital and smoke free, tireless and wireless, gender specific, captial intensive, user friendly, and lactose intolerant, a fully equipped, factory authorized, hospital tested, clinically proven, scientifically formulated medical miracle*. Завдяки поєднанню синтаксично однорідних, але семантично не пов'язаних означень в одному контексті, Дж. Карлін досягає того, що в уяві адресата актуалізується цілий комплекс ознак об'єктивної дійсності – життєвого простору сучасної людини. Порушуючи семантичну однорідність елементів, створюючи парадоксальні комбінації мовних одиниць, Дж. Карлін використовує лінгвостилістичний прийом “зевгма”, за

допомогою якого він досягає бажаного ефекту – затримує увагу публіки, запрошуючи її до активної мовної співтворчості у вигляді декодування послання, успішний результат якого гарантує сміх.

Водночас слід зазначити, що мовна гра Дж. Карліна дещо розширює межі традиційного розуміння зевгми як лінгвостилістичного засобу створення комічного ефекту. З огляду на це актуальними для нашої статті є результати дисертаційного дослідження А. Смоліної про лінгвостилістичний статус та специфіку функціонування в художньому дискурсі зевгматичних конструкцій. До зевгматичних конструкцій А. Смоліна віднесла синкретичні стилістичні фігури, побудова яких відбувається за такими принципами: порушення семантичної однорідності членів речення з однаковою синтаксичною позицією, порушення їх граматичної сполучуваності, алогізму, контрасту, мовної економії, контамінації [4, с. 52]. Для зевгматичних конструкцій характерним є наявність головного слова, в якому актуалізується багатозначність. Такий широкий підхід до розуміння головної ознаки зевгматичних конструкцій – поєднання семантично неоднорідних одиниць в єдине ціле – споріднює зевгму з такими стилістичними фігурами, як каламбур, оксюморон, парадокс, антитеза та дає змогу віднести до зевгматичних конструкцій цілу низку лінгвостилістичних засобів, а саме: зевгматичне перелічування, акумуляцію, градацію, зевгматичну трансформацію фразеологізму, зевгматичне зіставлення, зевгматичний анаколуп, синтаксичний колаж. Крім того, до складу зевгматичних конструкцій можуть входити епітети, гіперболи, метафори, фоностилістичні засоби (алітерації, асонанси, рими), синтаксично паралельні конструкції, прецедентні тексти [4].

Комічний ефект від використання зевгматичних конструкцій досягається завдяки лінгвокогнітивним механізмам їх сприйняття адресатом, який після безпосереднього пред'явлення таких одиниць залучається до своєрідного їх дешифрування. Декодування зевгматичних конструкцій має свою специфіку: коли адресат зіштовхується з конструкціями, побудованими як порушення певної норми, він передусім розцінює їх як нестандартне явище та намагається зрозуміти його, причому на деякий час його увага утримується на певному відрізку тексту. Якщо смисл стає зрозумілим, то відбувається своєрідна психологічна розрядка у вигляді сміху, причому комічний ефект створюється лише за умов достатнього інтелектуального розвитку, гарного володіння мовою, за допомогою якої відбувається передача інформації, наявності фонових знань та почуття гумору в адресата.

Монолог Дж. Карліна “Сучасна людина” є яскравим прикладом творчого використання потенціалу зевгматичних конструкцій, що дає автору змогу висловити іронічне ставлення до об'єктів, що зображуються, не засуджуючи їх безпосередньо, а зіштовхуючи їх внутрішні протиріччя – протиріччя між формою та змістом, високим та низьким, ідеальним та реальним, очікуваним та дійсним.

Для мовної гри Дж. Карліна є характерним прийом антитези, причому протиставляються поняття, явища або об'єкти, у назвах яких можуть міститися протилежні афікси: *output – income (my output is down, but my income is up)*, *minimall – megastore (I bought a microwave at a minimall; I bought a minivan at a megastore)*, *love – hate (I have a love child who sends me hate mail)*, *new – old (I'm new wave, but I'm old school)*, *low – high (low rent, high maintenance)*, *hard – soft (the software on my hard drive is hardcore, no soft porn)*.

Використання антонімів або слів з антонімічними афіксами створює яскраві й дотепні каламбури: *I eat fast food in the slow lane; I know the upside of downsizing I know the downside of upgrading; I'm a high tech low-life, I'm a warmhearted cool customer*.

Іноді каламбур з'являється завдяки створенню нового слова за вже існуючою активною словотворчою моделлю: *I am a raging workaholic, a working rage-a-holic*.

Деякі каламбури Дж. Карліна містять компоненти, що римуються, що підсилює вплив на слухача, провокуючи актуалізацію різних смислів в одному контексті:

I got no need for coke and speed. I got no urge to binge and purge.

I'm a rude dude but I'm the real deal, lean and mean, cocked, locked, and ready to rock; rough, tough, and hard to bluff.

I take it slow; I go with the flow; I ride with the tide; I got glide in my stride; driving and moving, sailing and spinning, jiving and grooving, wailing and winning. I don't snooze, so I don't lose.

I party hardy and lunchtime is crunchtime.

У монолозі Дж. Карліна також можна знайти інші варіанти створення гри слів. Наприклад, у реченні “*I wear power ties; I tell power lies; I take power naps; I take victory laps*” слово “power” вживається три рази, причому в кожному разі воно актуалізує нове значення, як вільне, так і фразеологічно зумовлене. Аналогічно автор маніпулює семантикою слова *junk*: *I read junk mail, I eat junk food, I buy junk bonds, I watch trash sports.*

Аналізуючи засоби досягнення комічного ефекту, не можна не звернути увагу на те, що мовна гра Дж. Карліна є достатньо інтелектуальною, і для її розуміння необхідна підготовлена публіка. Актор з легкістю маніпулює науковими термінами, поєднуючи їх з розмовною лексикою: *I'm an alpha-male on beta-blockers, I can give you a gigabyte in a nanosecond, I interface with my database and my database is in cyberspace.*

Використання наукових термінів, а також лексики з обмеженою сферою функціонування у поєднанні з розмовною лексикою дозволяє Дж. Карліну окреслити коло проблем, з якими зіштовхується сучасна людина, причому актор робить це, залишаючись у контексті мовної гри. До таких глобальних проблем належить, наприклад, екологія: *I'm interactive, I'm hyperactive, and from time to time I'm radioactive.* Натякаючи на постійні збройні конфлікти сучасності, Дж. Карлін називає себе *a streetwise smartbomb, a high concept, low profile, medium range ballistic missionary, I'm in the moment, on the edge, over the top, but under the radar.*

Здійснене дослідження дає змогу зробити деякі висновки. Мовна гра як характеристика та одне з головних понять естетики постмодерної культури знаходить сьогодні відображення в усіх сферах використання мови. У розважальному жанрі “стендап” Дж. Карлін наочно демонструє можливості зевгматичних конструкцій для створення комічного ефекту, причому мовна гра набуває ознак засобів, які об'єднують текст монологу в єдине ціле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильясова С.В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С.В. Ильясова, Л.П. Амири. – М.: Флинта, 2009. – 296 с.
2. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб.: Алетейя, 2000. – 347 с.
3. Норман Б.Ю. Игра на гранях языка / Б.Ю. Норман. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 344 с.
4. Смолина А.Н. Зевгматические конструкции в русском литературном языке: дисс. канд. филол. наук: 10.02.01/ Анжелла Николаевна Смолина. – Красноярск, 2004. – 241 с.
5. Языковая игра // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. Н.М. Кожинной. – М., Флинта: Наука, 2006. – С. 657–660.
6. Carlin, George. A Modern Man [Електронний ресурс] / George Carlin. –Режим доступу: http://www.themadmusicarchive.com/song_details.aspx?SongID=21816

УДК 811.112.2

Любов Курагіна
(Львів)

ЕВФЕМІЗМИ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНИХ ТАБУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено вивченню евфемізмів як одній із основних форм реалізації німецьких мовних табу. Проаналізовано явище евфемізації, розглянуто види евфемізмів, які використовуються на позначення мовних табу.

Ключові слова: *мовні табу, табування, евфемізм.*

The article is devoted to the investigation of euphemisms as one of the main forms for the realization of German language taboos. The phenomenon of euphemistic process was analyzed; the kinds of euphemisms that are used for naming language taboos were examined.

Key words: *language taboos, tabooing, euphemism.*

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку мови як унікального та ефективного засобу комунікації можна спостерігати чітку тенденцію лінгвістики вивчати мову у соціальному вимірі. Неможливо уявити мову окремо від суспільства, в якому вона функціонує, як і не можна заперечувати наявність активного двостороннього зв'язку мови та соціуму. Одним із проявів такої щільної взаємодії є віддзеркалення суспільних заборонних прескрипцій у мові. Табу у культурі, релігії, повсякденному житті відбиваються на словниковому складі, граматичній структурі мови, стилістичних засобах, якими користуються члени мовної спільноти. Словесні табу та евфемізми виникають у мовленні у результаті заборони на використання слів сакрального або ж негативного змісту і формують комунікативну поведінку будь-якої культури.

Актуальність пропонованого дослідження полягає у тому, що, не дивлячись на різноманіття аспектів, в яких вивчається евфемія, досі існують питання, які носять дискусійний характер: відсутня низка єдиних критеріїв для виділення евфемізму та його загальноприйнята дефініція, недосконале вивчення евфемізму як форми реалізації тем-табу, зокрема у сучасній німецькій мові.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Наукові розвідки у сфері історії, культурології, соціології та психології свідчать про те, що табу як культурне та лінгвістичне явище зародилося доволі давно і продовжує існувати у сучасному суспільстві у дещо видозміненому вигляді, проникнувши у різні сфери життєдіяльності людей. Головним чином лінгвістичні дослідження табу базуються на здобутках історії (бортові журнали Дж. Кука), культурологічних працях Дж. Фрезера, психологічних нарисах З. Фрейда та В. Вундта, соціологічних дослідженнях Х. Вебстера. У центрі уваги мовознавців опинилися особливості етимології слів- та тем-табу в мовах східноєвропейських народів (Д. Зеленін) та індоєвропейських мовах (М.Маковський). М. Маковський крізь призму філософії, етнології та міфології проаналізував зв'язки слів, які табувалися індоєвропейцями, з їх символікою, семантикою, визначивши табу як набір архетипів у рамках різноманітних людських культур. Питання щодо мовної реалізації табу досі не було ґрунтовно розглянуто, хоча існують різні підходи у його вивченні. Одними з перших на цю проблему звернули увагу давньогрецькі та римські мислителі, такі як Феофаст, Аристотель, Деметрій, Цицерон, Квінтіліан. Вони розглядали питання про комунікативно значиму "якість мовлення" (чого слід уникати, що сказати влучно, вміло, благозвучно). Евфемізми як словесну форму існування табу дослідили Н. Цольнер, Дж. Німан, У. Ройтнер, З. Лухтенберг; змістова форма, способи утворення та сфери евфемізації у німецькій мові були описані у роботах Г. Прудивус.

Мета статті. Ця стаття має на меті розглянути особливості реалізації табу у німецькомовній лінгвокультурі, а саме дослідити евфемізм як одну з найбільш вживаних форм обходження з мовними табу у німецькій мові.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Згідно з твердженням А. Афанасьєва, "могутність... слова безмежна: воно може керувати стихіями, дарувати людині щастя, успіх у промислі, проганяти від хворого недуги" [2, с.347], однак слово може і навпаки викликати біди, природні катаклізми, накликати хворобу. Навіть коли сам зміст магічного акту губиться, слово може продовжувати своє існування, зберігаючи магічну силу. Е. Тайлор визначив це явище як "тиранію слова над розумом" [10, с.141]. Деякі дослідники дотримувалися думки, що витоки будь-якої магії слід відшукувати саме у вірі у могутність людського слова [1, с.6]. Надзвичайну та особливу силу приписували словам-табу, вони могли накликати і на самого промовця різноманітні небезпеки, але лише

за умови їх правильної вимови. Науковці (О. Ахманова, С. Відлак, М. Маковський) визначають табу як заборону на використання деяких слів, викликану різноманітними екстралінгвістичними факторами (соціально-політичними, історичними, культурними, етичними, емоційними тощо) [8, с.8]. Важливо зазначити, що мета табування – це виключення із ужитку не самого поняття, яке продовжує бути необхідним суспільству, а слова-назви. Видозмінена форма табуваного слова ставала безпечною як для мовця, так і для оточуючих і називалася евфемізмом. На думку О. Рутер, цей механізм лежить в основі накладання та сприйняття табу [8]. Варто зазначити, що досі не вирішено дискусійне питання про те, чи формують табу та евфемізми одне ціле. Р. Будагов відмежовував евфемізми від табу, аргументуючи тим, що останні не мають стилістичного плану [3]. В той же час ряд вчених (Л. Булаховський, О. Реформатський, Е. Ляйнфельнер, Дж. Німан і Дж. Сільвер) не відокремлюють табу від евфемізму [4; 7; 12; 13].

Евфемізм (від грец. *ευφημισμός* – пом'якшений вираз) – заміна слів з грубим або непристойним змістом чи забарвленням на слова й вирази, які виражають цей зміст у пом'якшеній формі або завуальовано (напр., “говорити неправду” замість “брехати”) [9]. Евфемізми – це свого роду маскування, словесне кодування з метою пом'якшення повідомлення. Вони використовуються для заміни явищ, предметів об'єктивної дійсності не звичайними словами, а описовими, прикрашеними, естетичнішими. За допомогою евфемізмів уникається комунікативний дискомфорт. У якості евфемізму можуть бути використані синонім-запозичення; багатозначне слово, одне із значень якого збігається зі значенням табуваного слова; описовий вислів; слово, яке є хвалебною характеристикою для небезпечного явища або зневажливою для цінної речі; узагальнююче поняття; займенники тощо. Слід додати, що і на фонетичному рівні існують способи евфемізації. Так, на думку Ж. Варбот, “табуване слово може зазнавати різних звукових змін, багато з точки зору фонетичних законів відмінностей між спорідненими словами є наслідком табу” [5, с.553]. Евфемізми сприяють утворенню нових значень уже існуючих слів, їх слід розглядати як семантично-словотворчу категорію, що кількісно та якісно збагачує вокабуляр мови, зокрема німецької.

Одну з найбільших груп у німецькій мові становлять соціально-моральні та суспільно-естетичні евфемізми, в основі яких лежать різні етичні норми суспільства. Вони віддзеркалюють норми людської поведінки, свідомості даного суспільства, стосунки між людьми, розкривають духовний світ спільноти. Виконуючи маскувальну, інколи жартівливо-іронічну роль, такі евфемізми ґрунтуються на різних стилістичних засобах. Так, наприклад, замість німецьких слів-табу та висловів використовується евфемізм на основі метафори, тобто певні слова та словосполучення, які розкривають сутність табуваного поняття через схожість чи контрастність [15]. Спільні риси, наприклад, у зовнішньому вигляді, якостях, функціях, способах використання роблять можливим перенесення значення та назв, так реалізується творча сила метафори, виникає імпліцитне порівняння, утворюються відразу два образи: власне вихідного (табуваного) та переносного значення. Крім цього, метафора у випадках з табу виконує ще одну важливу функцію – створює міцну аналогію із табуваним словом, в той же час переключаючи увагу реципієнта на інше словесне поле. Наприклад, замість прямого називання *Tod* чи *sterben* у німецькій мові використовуються метафори, на кшталт, *die Augen für immer schließen, einschlafen, entschlafen, dem Schöpfer gegenüber treten, über den Jordan gehen, heimgehen, scheiden* [14]. Активно використовуються евфемізми на основі метафори для позначення людей відповідно до особливостей їхньої зовнішності, рис характеру, особистого життя, наприклад: *Korallenriff* (Pickelgesicht), *Mehlbeutel* (dicke Person), *Pommepanzer* (korpulente Person), *Dachverzierung* (Perücke), *Schlafnase* чи *Schattengewächs* (langweiliger Mensch), *Arbeitsbiene* (eifrige Arbeiterin, die sich der Arbeit widmet, hat aber keine Familie), *Asphaltbiene* (Hure), *Hirsch* (betrogener Mann), *Esel* (dummer Mensch), *Schlafkonzert* (Schnarchen) [11].

Для заміни табуваного слова у німецькій мові також використовуються літоти, художні поменшування величини, сили, значення зображувального предмета чи явища. Як

правило, вони вживаються з певними семантично-стилістичними настановами: як прагнення не давати завищених оцінок, наприклад: *nicht zu mekern* замість *gut*; для пом'якшення категоричності судження, часто тільки зовнішнього, при характеристиці чогось, що може бути неприємним для партнера з комунікації, наприклад: *leicht retardiert* замість *geistig behindert, schwachsinnig*; *Pseudo* замість *Lügner*.

У деяких випадках табуйовані слова чи поняття реалізуються у мовленні шляхом перенесення з виду на виду, або евфемістичної субституції. Наприклад: *Schlafsofa* (Holzpritsche in der Arrestzelle oder im Wachlokal), *Hochschule* (Strafanstalt), *Müllentsorgung* (Abfallentfernung), *Seniorenwohnheim, Seniorenresidenz* (Altersheim), *Großgeistiger* (Offizier), *Aktion* (Kriegseinsatz), *Bims* (Geld), *Gottesbraut* (Nonne), *letzter Weg* (Beerdigung) [11].

Запозичення, особливо із латини, грецької та французької, виконують подвійну евфемістичну дію, коли йдеться про табу. По-перше, реципієнту, а іноді і самому мовцю, їхні значення можуть бути не зовсім ясними. По-друге, запозичені слова завдяки своїй незвичній вимові можуть здаватися більш милозвучними, елегантними, ввічливими, ніж існуючі аналоги у мові мовця. У німецькій лінгвокультурі ми спостерігаємо велику кількість запозичень на позначення частин тіла, фізіологічних процесів, статевих стосунків. Так, наприклад, вживаються *Genitalien* замість *Geschlechtsorgane*, *Fertilisation* замість *Befruchtung*, *Gaystation* замість *Schwulenbar*. Використання запозичень на позначення частин тіла Н. Цольнер пояснює тим, що вони звучать абстрактніше, ніж їхні німецькі еквіваленти, тому часто вживаються у науковому стилі [15, с.146], особливо медичні терміни грецького та латинського походження для частин тіла, тілесних функцій та хвороб. Якщо такі терміни використовуються у розмовному мовленні, то комуніканти мають більше мовних можливостей встановити певну дистанцію між собою та табуйованим поняттям. Варто зазначити, що на відміну від інших галузей використання евфемістичних запозичень, де вони виконують маскуючу, прикриваючу, дистанційну функцію, у мові політики такі запозичення мають на меті лише завуалізувати табу. За Н. Цольнер, слухачі чи співрозмовники можуть не знати значення запозиченого слова, а мовець навмисно його вживає, щоб забезпечити собі недоторканість, захиститися від зайвих роз'яснень, наприклад: *Inflation, Personalreduktion* (Stellenstreichungen), *Pazifikation* (Zermürbungskrieg), *Outsourcing* (Personalentlassung), *Abandon* (Abtretung von Rechten) [15, с.147].

Останнім способом евфемізації табу, який ми досліджуємо у даній статті, є використання широких, абстрактних, багатозначних слів (Leerformeln та Schlagwörter). Такі слова, як *Demokratie, Republik* являють собою тип субституції, який використовується в основному для маскувальних евфемізмів. “Пусті формули” (Leerformeln) *Freiheit, Menschenwürde* через свою багатозначність є змістовно слабкими [15, с.153]. Мовець, використовуючи їх, не змушений конкретизувати, що саме він розуміє під цими поняттями, водночас він викликає у слухачів (читачів) емоційну згоду. Такі “пусті формули” не мають чітких змістовних кордонів, однак слухачем сприймаються як абсолютні поняття [12, с.106], і цими словами можна легко маніпулювати через їх невизначеність та неясність, даючи слухачу змогу самому вкласти в них зручний йому зміст. “Пусті формули” насичені модними словами, лозунгами, які мають невизначений зміст. Як сказав С. Лец, “У світі існують настільки великі слова, які є пустими, що в них можна було б утримувати цілі народи” [15, с.154]. Яскравим прикладом такої форми реалізації мовних табу може слугувати наступне речення: “...die Sozialdemokratie alle dem Rechtsstaat zur Verfügung stehenden Mittel zur Bekämpfung des Terrorismus von rechts und links ergreift, die Meinungsfreiheit des Einzelnen aber nicht einschränkt, da ein Rechtsstaat schließlich kein Polizeistaat sei...” [15, с.154]. Даний вислів мало що виражає змістовно, але шляхом ужитку модних слів-лозунгів може дискредитувати супротивника, зобразити особисті погляди мовця у позитивному світлі, приховати справжні наміри та цілі.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що табу як явище культурологічне, що віддзеркалює історичні, політичні, соціальні процеси у житті суспільства, безпосередньо впливає на німецьку мову. Табуванню підлягають слова різних

тематичних груп з різних причин (суспільство, мораль, політика, релігія, естетика, етика), а існування мовних табу вимагає створення нових способів поводження з ними. У результаті вивчення евфемізму як однієї з основних форм реалізації мовних табу у німецькій мові можна виокремити наступні види евфемізмів: евфемізми на основі метафори і літоти, евфемістичної субституції, запозичення. Метафори, літоти активно використовуються у високому стилі мовлення, вживаються у літературній мові, у ввічливих актах комунікації. Запозичення із латини, грецької, французької, англійської мов на позначення німецьких мовних табу реалізують встановлення певної дистанції між учасниками комунікації та поняттям-табу, виводячи розмову на нейтральний рівень із відтінком професійності. Використання евфемізмів у ситуаціях із табу можуть виконувати декілька функцій: а) уникання слів-табу із почуття такту, ввічливості, через бажання не скривдити, не образити співрозмовника; б) уникання слів-табу через релігійні, моральні міркування; в) уникання слів-табу через суспільні норми та правила поведінки; г) уникання слів-табу та використання натомість загальних, багатозначних слів задля покращення рейтингу, іміджу мовця, для досягнення його власних цілей. Перспективи даного дослідження у майбутньому полягають у вивченні інших форм реалізації мовних табу у німецькій лінгвокультурі, їх лінгвістичних особливостей. Подальше дослідження процесів табування у мові варто скерувати на аналіз тематичних груп, які табуються у німецькій лінгвокультурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев А. Древо жизни: Избранные статьи / А. Афанасьев. – М.: Современник, 1982. – 464 с.
2. Афанасьев А. Живая вода и вещь слово / А. Афанасьев. – М.: Советская Россия, 1988. – 508 с.
3. Будагов Р. Явления табу. Эвфемизмы и их функции / Р. Будагов // Введение в науку о языке. – М., 1958. – С. 93-98.
4. Булаховский Л. Табу и эвфемизмы / Л.Булаховский // Введение в языкознание. Ч.II. – М., 1953. – С. 50-54.
5. Варбот Ж. Табу / Ж. Варбот // Русский язык. Энциклопедия. М.: Большая российская энциклопедия; Дрофа, 1998. – С. 553.
6. Потебня А. Символ и миф в народной культуре / А. Потебня. – М.: Лабиринт, 2000. – 480 с.
7. Реформатский А. Табу и эвфемизмы / А. Реформатский // Введение в языковедение. – М., 1967. – С. 98-101.
8. Рутер О. Табу в фольклорных поэмах М. Цветаевой (лингвистический аспект): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / О. Рутер. – Ростов-на-Дону, 2007. – 28 с.
9. Словник іншомовних слів / [ред. О. С. Мельничук]. – К.: Головна редакція “Українська радянська енциклопедія” (УРЕ), 1985 – 966с.
10. Тайлор Э. Первобытная культура / Э.Тейлор – М.: Политиздат, 1989. – 572 с.
11. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H.Küpper. – Warszawa: REA, Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1996. – 959 S.
12. Leinfellner E. Pragmatik des Euphemismus in der politischen Sprache // Leinfellner E. Der Euphemismus in der politischen Sprache. – Berlin: Verl. Duncker & Humblot, 1971 – S. 66-75.
13. Neaman J. S., Silver C. G. The wordsworth book of euphemisms: The hilarious guide to the unmentionable / J. S. Neaman, C. G. Silver – London: Cumberland House, 1995. – pp. 185-238.
14. Wiktionary. Das freie Wörterbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://de.wiktionary.org/wiki/sterben>
15. Zöllner N. Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch des Englischen / N. Zöllner. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1997. – 444 S.

**ЧЛЕНЕНИЕ ТЕКСТА КАК СПОСОБ ОТРАЖЕНИЯ ВНУТРЕННЕЙ
ОРГАНИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МИРА**

У статті запропоновано систематизацію різних видів розчленовування тексту. Проаналізовано і розглянуто нарративну перспективу типів викладу в художній прозі (на прикладах творів жанру наукової фантастики).

Ключові слова: види розчленовування тексту, нарративна перспектива, типи викладу, композиційно-мовні форми, наукова фантастика.

The article deals with the systematization of different types of segmentation of literary text. The narrative perspective of presentation types in a literary text is analyzed and discussed in the article (based on science fiction).

Key words: different types of segmentation, narrative perspective, presentation types, compositional forms of speech, science fiction.

Каждый возможный мир художественного текста строится “по образу и подобию” мира реального и “представляет собой способ структурирования определённого материала” [2, с.19]. Подобный мир “имеет собственный способ вербальной объективизации, а их совокупность можно рассматривать как целостную иерархическую систему” [1, с.80].

Структурный подход в лингвистической стилистике является актуальным, так как позволяет выявить общие закономерности как структурной, так и семантической организации текста. Представление о тексте как о сложном иерархическом единстве ставит задачи изучения разнообразных факторов, которые обеспечивают связность и целостность языковых единиц в художественном тексте.

Как отмечает В.А.Кухаренко, системность и структурированность текста предполагает возможность его членения на элементарные компоненты [9, с.82].

Цель данной публикации – систематизировать различные виды членения текста и рассмотреть нарративную перспективу типов изложения в художественной прозе (на примерах произведений жанра научной фантастики).

Членение художественного текста обусловлено не только законами познания, в основе которых лежит “членение объективной действительности на воспринимаемые нашим сознанием, упорядоченные и как-то организованные отрезки”, но и ориентацией прежде всего на субъект. “...членимость текста – функция общего композиционного плана произведения, характер же членимости зависит от многих причин, среди которых не последнюю роль играют размер частей и содержательно-фактуальная информация, а также прагматическая установка создателя текста” [там же].

Проблема текстового членения находится в фокусе внимания многих лингвистов (см. работы И.В.Арнольд, Н.С.Валгиной, И.Р.Гальперина, В.А.Кухаренко, Л.М.Лосевой, Л.А.Новикова, В.В.Одинцова, Г.Я.Солганика и др.). Исследователи отмечают, что членение текста можно рассматривать с различных позиций, что обусловлено многоаспектностью текста, его композиционной и смысловой сложностью. Существуют разнообразные способы членения текста, взаимно дополняющие друг друга и свидетельствующие о гибкости членения. Общим является то, что в основе членения текста на части лежит коммуникативная направленность, ибо для понимания того, что мы воспринимаем при чтении, мы активируем богатую цепочку наших ассоциативных реакций, но “усваивается лишь то, к чему есть посылка в сознании, во внутренних требованиях духа” [4, с.64].

Учитывая все разногласия, лингвисты выделяют два основных принципа членения текста. В первом случае внимание отводится последовательному сцеплению предложений, что соответствует линейному, синтаксическому членению. Во втором случае – сцеплению

нескольких предложений в смысловые фрагменты, что представляет нелинейное, иерархическое членения текста.

Так, Н.С.Валгина различает два вида членения речевой организации текста: **семантико-синтаксическое и композиционно-стилистическое**. Первое предполагает разбивку текста на высказывания, межфразовые единства и фрагменты текста. Второе разбивает текст на абзацы. “Главное различие – доля субъективности и объективности в членении текста: абзацы более связаны с авторской волей, поэтому один и тот же текст может быть по-разному разбит на абзацы. В то же время семантико-структурное строение текста ... остается неизменным, оно присуще самому тексту” [3, с.61].

В концепции А.Н.Мороховского и О.П.Воробьёвой выделяются два способа членения текста **субстанциональный и функциональный** [10, с.226-227].

Субстанциональное, или квантитативно-прагматическое членение предполагает выделение в тексте единиц различного объема в их линейной протяженности. Подобный вид членения И.Р.Гальперин называет **объемно-прагматическим**, “поскольку в нем учитывается объем (размер) части и установка на читателя” [5, с.52]. Как правило, это деление текста на части, главы, главки, отбивки, абзацы и сверхфразовые единства.

Функциональное членение, по мнению А.Н.Мороховского, преследует цель выделить элементы текста вне зависимости от их линейной протяженности. Во внимание принимается коммуникативная направленность текста, его функциональная значимость и роль в организации текста. Исходя из этого, выделяют **композиционно-речевое членение**, при котором текст членится на композиционно-речевые формы: повествование, описание, рассуждение, диалогическую и монологическую речь [10, с.226].

И.Р.Гальперин называет данный вид членения **контекстно-вариативным**, его цель – разнообразить способы подачи информации, воздействовать на характер восприятия сообщения, тем самым, активизируя читательское внимание. В контекстно-вариативном членении выделяются следующие формы речетворческих актов: 1) речь автора: а) повествование, б) описание, в) рассуждение; 2) чужая речь: а) диалог, б) цитация; 3) несобственно-прямая речь [5, с.52].

В своем исследовании мы будем использовать терминологию, предложенную И.Р.Гальпериным, т.е. “объемно-прагматическое” и “контекстно-вариативное” членение художественного текста.

Необходимо оговорить, что эти два типа членения запрограммированы, обусловлены намерением автора. Ведь несомненно, преобразовывая мир реальной действительности в художественное произведение, автор прежде всего ведет поиск, выбор и распределение языковых средств, которые делают художественное произведение доступным для понимания. Ибо, как справедливо отметил И.Р. Гальперин, “членение любого текста, будь он художественный, деловой, газетный или научный, имеет двоякую основу: отдельно представить читателю отрезки для того, чтобы облегчить восприятие сообщения и для того, чтобы автор для себя уяснил характер временной, пространственной, образной, логической и другой связи отрезков сообщения” [5, с.57].

Выше отмечалось, что объемно-прагматический вид членения предполагает дробление текста на части, главы, главки, абзацы и т.д. Данное деление текста отражает поэтапный ход авторской мысли и формирование её в речи. В целом следует отметить, что выделение единиц данного типа членения не представляет трудностей, поскольку они графически маркируются в тексте.

Объемно-прагматическое членение текста тесно взаимосвязано с контекстно-вариативным членением, основная функция которого – это выполнение смыслового и формального членения текста, с целью имплицитного раскрытия содержательно-концептуальной информации произведения. Вычленение единиц контекстно-вариативного членения зачастую может быть затруднено, ибо, как показывает проведенный анализ, эти текстовые конституэнты нередко представлены в различных комбинированных формах.

Традиционно в рамках контекстно-вариативного членения выделяются следующие типы изложения: авторское повествование, диалог, внутренняя речь и несобственно-прямая речь (НПР). Данный подход представлен в работах И.Р.Гальперина, З.Я. Тураевой, З.Я.Хованской, и др. Следует оговорить, что собственно авторское повествование как тип изложения присутствует только в произведениях, написанных в форме объективированного повествования от 3-го лица. В субъективированной форме от 1-го лица аналогом речи автора выступает речь рассказчика.

Так, *речь автора (AP/PP)*, *диалог (Д)*, *внутренняя речь (BP)* и *несобственно-прямая речь (НПР)* традиционно классифицируются как типы изложения, которые образуют структурное единство художественного текста, поскольку существуют только во взаимодействии друг с другом и материализуются в композиционно-речевой структуре литературного произведения. Переход от одного типа изложения к другому обеспечивает композиционное развитие произведения и проявляется в таких единицах контекстно-вариативного членения, как *повествование, описание и рассуждение*.

Как правило, **повествование** – это изображение событий или явлений, совершающихся одно за другим, последовательно. Предложения повествовательных контекстов, как правило, не описывают действия, а повествуют о них, т. е. передается само событие, раскрывается событийная сторона сюжета художественного произведения. **Описание** создает предметно-изобразительный характер текста, и может быть портретными, пейзажными, событийными и т. д. **Рассуждение** представляет лирические отступления автора или раскрывает внутренний мир персонажей. Данная речевая форма имеет целью выяснить, развить, доказать или опровергнуть какую-либо мысль.

В художественном произведении повествование и описание четко противопоставлены друг другу, ибо первое динамично, тогда, как второе статично. Повествование тесно связано с категорией художественного времени. Описание, в свою очередь, реализует, прежде всего, вербализацию художественного пространства, поскольку время на этих участках как бы останавливается и на первый план выдвигается описание предметного окружения, пейзажа и вводятся портретные штрихи действующих лиц. КРФ рассуждение, как отмечает З.И.Хованская, по своим структурно-функциональным свойствам близка к описанию [11, с.176].

В разных жанрах художественной литературы вышеуказанные четыре типа изложения вступают в различные сочетания и комбинации, образуя тем самым вертикальную структуру художественного текста, где последний “выступает не как соположение этих текстовых единиц (типов изложения), а как их единство, единство высшего ранга, характеризующееся добавочными свойствами” [11, с.8].

Рассмотрим представленность данных контекстно-вариативных единиц на примере произведений научно-фантастического жанра.

Учитывая специфику жанра научной фантастики, где читателю представляется иной, ирреальный мир изображаемой действительности, представляется целесообразным исследовать нарративную технику научно-фантастических произведений, а также конкретные языковые средства реализации образа иномира в повествовательной структуре англоязычных научно-фантастических текстов.

Сопоставительный анализ произведений разной формы наррации показывает несовпадение контекстно-вариативного членения текстов с объективированным и субъективированным типом изложения. Количественные данные отражены в таблице №1.

Таблица № 1.

Типы изложения в англоязычном НФ тексте

Типы наррации	AP	Д	BP	НПР	ИТОГО
	PP				
Повествование от III лица	62.1	37.0	0.8	0.1	100.0
Повествование от I лица	76.2	22.6	1.2	-	100.0

Количественные данные показывают небольшое расхождение цифр в перепорученных текстах: РР – 76.2%, Д – 22.6%, и в текстах объективированного повествования: АР – 62.1%, Д – 37%, что объясняется спецификой перепорученного повествования, центром которого выступает рассказчик, который видит и комментирует события сквозь призму своего восприятия. Однако, несмотря на небольшой разбег в количественных данных, общая повествовательная картина жанра научной фантастики еще раз показывает, что вся сюжетная нагрузка изображения вымышленного, контрфактического мира ложится на авторское/персонафицированное повествование.

Анализ конкретных произведений показал, что обязательными типами изложения в обоих разновидностях научно-фантастической прозы, выступают АР/РР и Д, т.е. авторская речь (речь рассказчика) и диалогическая речь присутствуют в каждом научно-фантастическом произведении. ВР и НПР в научно-фантастических текстах следует признать факультативными типами изложения. Они либо вообще не представлены, либо представлены весьма скупо.

Отсюда можно сделать вывод, что для данного жанра не характерно глубокое раскрытие психологического и эмоционального состояния действующих лиц произведения. Как известно, ВР и НПР не участвуют непосредственно в динамическом движении сюжета, чем и следует объяснить факультативность соответствующих типов изложения в развлекательной, а значит сюжетно динамичной прозе, каковой является научная фантастика.

Подводя итог выше сказанному, можно отметить, что членение текста, прежде всего, раскрывает коммуникативно-прагматическое направление художественного мира и позволяет определенным образом организовать текстовую информацию для того, чтобы облегчить читателю восприятие повествования. Два типа членения, объемно-прагматическое и контекстно-вариативное, преследуют одну и ту же цель – членение текста на организованные компоненты для более достоверного и реального изложения событий художественной действительности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка / Бабушкин А.П. – Воронеж: ВГУ, 2001. – 86 с.
2. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Бацевич Ф.С. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Валгина Н.С. Теория текста / Валгина Н.С. – М.: “Логос”, 2003. – 278 с.
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / Веселовский А.Н. – М.: Высшая школа, 1989. – 404 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И.Р. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
6. Гончарова Е.А. Категории автор – персонаж и их лингвистическое выражение в структуре художественного текста: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Гончарова Екатерина Александровна. – Л., 1989. – 502 с.
7. Гришина О.Н. Соотношение повествования, описания и рассуждения в художественном тексте: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.Н. Гришина. – М., 1982. – 17 с.
8. Кожевникова Н.А. О соотношении типов повествования в художественных текстах / Н.А. Кожевникова // Вопросы языкознания. – 1985. – №4. – С. 104–114.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / Кухаренко В.А. – Одесса, Латстар, 2002. – 286 с.
10. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка: учеб. пособие [для студ. ин-тов и факультетов ин. яз] / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – Киев: Вища школа, 1984. – 247 с.
11. Хованская З.Я. Анализ литературного произведения в современной французской филологии / Хованская З.Я. – М.: Высш. школа, 1988. – 239 с.

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ
МІЖНАРОДНИХ УГОД**

Метою статті є аналіз характерних особливостей лексики англомовних міжнародних угод як піджанру офіційно-ділового стилю.

Ключові слова: міжнародна угода, лексика домовленості, спеціальна лексика, словосполучення, структурна модель, дискурсні риси.

The aim of the article is analysis of the characteristic features of English vocabulary in international instruments as a subgenre of official style.

Key words: international instruments, lexis denoting agreement, special vocabulary, word-combination, structural model, discourse features.

В умовах всесвітньої глобалізації та інтенсивного розвитку економіки, бізнесу, ринкових та дипломатичних відносин, набуває нового значення та актуальності офіційно-діловий стиль, призначений для регулювання ділових стосунків, спілкування на державно-політичному, громадському, економічному рівні, у законодавстві та сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Міжнародні угоди, що належать саме до офіційно-ділового стилю, посідають окреме місце та заслуговують значної уваги, оскільки властивостям та особливостям їх мови присвячено лише незначну кількість праць (В.В.Калюжна, Л.І.Євтушенко, В.В.Дайнеко, О.І.Лукашук, О.О.Селіванова, Т.П.Архипович, З.О.Гетьман, М.С.Власенко, М.Д.Волков, І.М.Дрига), які трактують окремі аспекти цього типу текстів, а отже, видається **актуальним** комплексний аналіз мови міжнародних угод. Укладання рангового списку тематичних лексем та фразем, вивчення особливостей дискурсу цих документів дозволить глибше зрозуміти їх роль у підмові дипломатичної комунікації, що важливо для теорії інтерпретації, а також для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії.

На основі концепцій функціональних стилів, з огляду на їх інтеграцію та взаємопроникнення можна виділити пласт політологічної літератури, яка належить офіційно-діловому стилю мови. Оскільки тексти, що можна віднести сюди, значно відрізняються як за жанром, формою, так і за рівнем формальності, цілком виправданим є їхній поділ на тексти з високим (договори, конституції, статuti, протоколи та ін.) та низьким (доповіді, огляди, дослідження, аналізи тощо) рівнями стандартизації, який визначає правила добору слів і термінів, побудови речень і словосполучень.

У статті аналізуються документи високого рівня стандартизації, а саме: поняття “міжнародна угода”, її структура та місце в офіційно-діловому стилі як піджанру міжнародних документів. Термін “міжнародна угода” – це родове поняття і в міжнародній практиці може мати різні видові назви (*Accord, Arrangements, Agreement, Act, Cartel, Compact, Compromise, Concordat, Convention, Covenant, Declaration, Entente, Exchange of Notes, Indenture, Modus Vivendi, Pact, Protocol, Regulation, Statute, Treaty* тощо). Оскільки з правової точки зору назва угоди не має визначального значення, то один і той самий документ у межах тексту може позначатися різними термінами. У сучасному офіційно-діловому стилі помітні тенденції до розмитості цих термінів, синкретизму [1, с.35].

Саме поняття “міжнародна угода” можна визначити як регульовану міжнародним правом угоду, укладену державами і/або іншими суб'єктами міжнародного права. З огляду на його комунікативні завдання та прагмастилістичну спрямованість це піджанр міжнародних документів, якому властиве використання мовних одиниць із характерним добором та сполучуваністю. Незважаючи на те, що лексичне наповнення міжнародних угод може бути різним, на структурному рівні їх форма є інваріантною. У цих типах текстів існує

яскраво виражена тенденція до замкнутості лексичної бази, збереження усталеного набору фраз, структур, характерних для певних фреймів, що є проявом консервативності стилю.

Мовною базою угод є загальноповживана лексика нейтрального та книжного пласта, яка поєднується зі спеціальною та термінологічною (зокрема, термінами різних підмов). Під час використання загальноповживаної лексики у контексті цих документів відбуваються звуження її семантичного діапазону, звільнення від частини існуючих значень, видозміна їх аж до виникнення нових.

У мові міжнародних угод існує значна кількість слів, що вживаються у значенні, властивому їм лише у цих текстах. Деякі з цих лексем набувають нового значення, незафіксованого лексикографічними джерелами. Інші ж слова, у перекладі українською мовою, перекладачі замінюють певними фіксованими відповідниками, закріпленими за конкретним англійським словом, що є свідченням ідіоматичної стандартизації. Простежено, що для мови угод не є типовим уживання неологізмів, використання синонімів обмежене, оскільки вони можуть створити ефект двозначності [3, с.145].

До спеціальної лексики відносяться спеціальні та фразові стандарти, лексика, пов'язана зі сторонами угоди, укладанням та існуванням угоди, зокрема договірна лексика, тобто частотні лексичні одиниці, які сприяють реалізації теми домовленості, неасимільовані латинські та французькі вкраплення. Термінологічну лексику розуміємо як терміни підмов політики, дипломатії, юриспруденції, а також наукову, військову, науково-технічну лексику тощо. Саме спеціальна лексика створює стиль, характерний для міжнародних угод, що сприяє однозначному розумінню і тлумаченню певних понять та положень. Мові міжнародних угод також властиве функціонування фразових стандартів, які служать зачином, логічним переходом або кінцівкою текстів угод, тобто, окрім функцій, притаманних діловим стандартам (створення ефекту офіційності, стереотипності, лаконічності), вони виконують також і архітектонічну функцію, сприяють когезії та когерентності тексту.

Характерною рисою лексики угод є також те, що в них поряд із загальноприйнятими міжнародними виразами функціонують неасимільовані латинські та французькі словосполучення, що зумовлено історією розвитку міжнародних відносин. Значна кількість цих висловів набула нових значень у мові дипломатії. Наприклад, *ad referendum*, дослівно “на розгляд, для доповіді”, у мові дипломатії має значення “що потребує наступного підтвердження компетентним органом”; *clausula rebus sicstantibus*, буквально “застереження незмінних обставин” означає, що кожна зі сторін, яка бере участь в укладанні документа, має право одностороннього розірвання угоди у випадку серйозних змін обставин.

Для мови дипломатії також характерна насиченість інтернаціоналізмами. Це явище пояснюється особливостями функціонування дипломатичних документів. Вони завжди призначені для кількох держав і розраховані на однозначне тлумачення. Нерідко вони є запозиченнями з латинської та грецької мов. Деякі терміни у мові дипломатії мають інші значення, ніж ті, з якими вони вживаються у літературній мові загалом (*to invite* – пропонувати), або ж використовується лише один із лексико-семантичних варіантів полісемічного слова (*instructing* – доручаючи; *whereas* – беручи до уваги; *party* – сторона; *credentials* – повноваження).

Правову лексику, яка вживається у текстах угод, можна диференціювати на два різновиди: терміни загальноправового характеру та власне міжнародно-правові терміни. Певна частина як правової, так і міжнародно-правової термінології може вживатися одночасно у внутрішньодержавному та міжнародному праві [4, с.192].

Специфічною рисою мови текстів угод також є використання спеціальної лексики, до складу якої входить значна кількість слів, що сприяють реалізації теми домовленості. Виділення прошарку спеціальної лексики виправдане тим, що, по-перше, лексичні одиниці, які сприяють реалізації теми домовленості, зокрема із семою домовленості, – це частотні складові спеціальних ділових стандартів, які, у свою чергу, є стилетвірною основою текстів угод. По-друге, мета всіх угод – досягнення порозуміння, підтвердження факту того, що дві чи більше сторони дійшли згоди щодо врегулювання спірних питань, тобто їх мета –

досягнення домовленості. Реалізація теми домовленості відбувається передусім завдяки використанню лексичних одиниць із відповідною семою. Проте до цієї ж категорії можна віднести і словосполучення, які набувають значення домовленості у контексті (*to adjust to satisfaction; amicable solution of the matter; to achieve solution; to commit to disarmament*). На основі аналізу мови угод методом суцільної вибірки можна виділити частотні стрижневі слова та їх деривати: *accede, accept, accord, adopt, affirm, agree, approve, arrangement, confirm, conform, consensus, consent, contract, convention, covenant, ratify, settle, sign, treaty, sign – signature, signatory; accept – acceptance, non-acceptance; agree – agreement, disagreement* [6, с.44].

Лексика, якою послуговуються під час укладання міжнародних угод, є кількісно обмеженою. Існує яскраво виражена тенденція до замкнутості лексичної бази, збереження незмінного набору фраз, структур, типових для певних ситуацій, незалежно від характеру документа, що загалом є виявом консервативності офіційно-ділового стилю. Мову міжнародних угод відзначає небагатозначність: простежується тенденція до вживання лексем в одному з прямих номінативних значень, що сприяє однозначному тлумаченню певних положень та явищ, а також обмеження можливостей сполучуваності слів. Уживані структури є типовими та продуктивними у текстах міжнародних угод. Вони позбавлені емоційного навантаження, що сприяє творенню основних дискурсивних рис угод: офіційності, протокольності, лапідарності, а також однозначному розумінню та тлумаченню певних ситуацій, домовленостей, подій. Вони також відіграють конструктивну, організуючу роль у межах документа (зачин, логічний перехід, кінець), творять текстову архітектуру, сприяють реалізації жанрової специфіки тексту та оформленню однотипних мовних ситуацій (*The member States (Governments, Parties, etc.) signatory hereto ... Have agreed as follows; The Government of ... and ... agree as follows; this Convention shall be open for signature; the member States signatory hereto ... Have agreed as follows; in witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed the Protocol*). Наведені структури сигналізують про факт підписання, набування чинності, ратифікацію того чи того документа, схвалення та підтримку статей, протоколів, поправок. Частотність цих структурних моделей і типовість їхніх функцій у текстах угод дає змогу вважати їх спеціальними діловими стандартами. Завдяки цим структурам створюється висока стандартизація міжнародних документів регламентаційного характеру, що виявляється у доборі композиційних лексичних засобів, якими послуговуються для уніфікованого оформлення типових ситуацій.

Основна функція міжнародних угод – регламентаційно-директивна: вони накладають певні зобов'язання, надають чи обмежують права, тому при їх укладанні можуть виникнути дві проблеми. По-перше, укладачі повинні брати до уваги той факт, що сторони можуть збільшувати свої права та звужувати коло обов'язків. Отже, фахівці, готуючи тексти угод, намагаються звести до мінімуму будь-які випадковості й визначити ідеальну модель зобов'язань і прав, дозволів та заборон настільки точно, докладно та однозначно, наскільки це дозволяють мовні засоби. По-друге, ці угоди стосуються регламентації поведінки, нюанси варіантів якої важко передбачити. Тому укладачі, моделюючи різні ситуації, намагаються не оминати жодного непередбаченого випадку, що, своєю чергою, надає документам рис всеохопності. А отже, саме це завдання: досягнути подвійної характеристики – точності, лапідарності та однозначності, з одного боку, й всеохопності – з іншого, робить тексти угод мовно своєрідними [2, с.67].

Взаємозалежність і взаємозв'язок змісту та структури документа також посідає вагоме місце в офіційно-діловому стилі мови загалом та у дискурсі міжнародних угод зокрема. Залежно від типу документа та поставлених завдань, текст має ту чи іншу форму організації на всіх мовних рівнях, що є визначальним при доборі лексичних засобів вираження. Форма міжнародних угод на структурному рівні є інваріантною, ці документи складаються з назви, преамбули, матеріальної і заключної частин [1, с.173].

Назва угоди переважно будується за таким зразком: (d)+Nлгг+WCl (значно рідше WCl+Nлгг), де *d* – визначник (*International, United Nations, European, Vienna* тощо), *Nлгг* –

іменник із семою домовленості (*Agreement, Covention, Covenant, Treaty* тощо), *WCI* – словосполучення, що визначає предмет кожного окремого договору. Як визначник переважно виступають іменники або прикметники, що вказують на діапазон домовленості (*International, European, American, Inter-American, African*), місце підписання угоди (*Vienna, Geneva, Tokyo, Hague, Montreal*), тип договору (*General Framework, Universal, Supplementary*), організацію (*United Nations*), хоча його вживання є факультативним [3, с.148].

Преамбулі властива чітка текстова організація: зачин, основна та заключна частини. У зачині називають сторони угоди. В основній частині наголошують на необхідності підписання угоди, виражають бажання сторін досягти домовленості, а також називають інші міжнародні акти, які служать підставами для легітимності документа. Заключна частина вказує на те, що сторони угоди дійшли згоди, вона є засобом когезії структурних елементів тексту.

Особливістю преамбули є функціонування ввідних слів, які умовно можна поділити на три групи: а) слова на позначення необхідності укладання та підписання угоди (*noting, recognizing, considering, realizing, emphasizing*); б) маркери, що вказують на зв'язок із нормами міжнародного права та посилання на вже існуючі міжнародні документи (*bearing in mind, (re)affirming, guided, recalling, inspired, reiterating, observing*); в) лексеми, що позначають рішучість досягти поставленої мети (*desiring, (being) deeply concerned, alarmed, (being) resolved, convinced, prompted, determined*). Проте необхідно зауважити, що цей поділ є дещо відносним. Увідні слова – засіб текстової зв'язності у межах преамбули. Розглядаючи їх у цій макроструктурі із синтаксичного погляду, помітимо, що для преамбули характерний такий стилістичний прийом, як паралелізм, функція якого зводиться до наголошення на семантичній рівнозначності всіх частин [4, с.194].

Повна структурна модель матеріальної частини нетипова для текстів міжнародних угод. Здебільшого їм властивий редукований варіант, що базується на випущенні певних структурних елементів. Але завжди ця модель складається з пронумерованих статей. У цій частині угоди переважають складні речення. У міжнародних угодах синтаксичний паралелізм може вживатися у межах статті, або ж охоплювати фрагмент тексту. Паралельні синтаксичні конструкції можуть функціонувати у різних місцях абзацу, а отже, бути анафорою, епіфорою, вживатися всередині та безпосередньо одна за одною. Цей засіб синтаксичного зв'язку укладачі застосовують з метою досягти чіткості та логічності викладу положень, належного акцентування вагомих компонентів. Однотипна, одноструктурна побудова початку речень є свідченням того, що різні підтеми, висвітлені у тексті, мають однакову форму репрезентації, а отже, однаково вагомі. Синтаксичний паралелізм як продуктивний засіб когезії текстів міжнародних угод виконує також функції переліку багатьох рівнозначних принципів та тверджень: розвиває й уточнює певні положення, сприяє творенню текстового рисунка-рамки, мета якого – досягти зв'язності окремих фрагментів тексту. Рекурентність паралельних конструкцій у текстах угод пов'язана з глибинним структурним взаємозв'язком речень у межах не лише статей і розділів, але й інколи глобальної текстури.

Текстам матеріальної частини притаманна двоскладова інтерактивна організація речень, які складаються з двох частин: основного положення та застережень. Аналізуючи угоди, необхідно звернути увагу на існування та взаємодію двох важливих аспектів. Перший – основне положення (основа положення), під якою розуміємо а) правовий суб'єкт (особа, держава чи організація, яким або надають права та повноваження, або накладають обмеження чи заборону на дії); б) правову дію (природа повноважень чи прав, які надаються, обмежуються чи забороняються, що впливає з положення). Але основна частина положення є лише каркасом, що доповнюється другим аспектом: застереженнями (підготовчими, операційними, реферативними), під якими розуміємо словосполучення чи речення, введені у синтаксичні рамки простих і складних речень, які надають додаткову інформацію, уточнюють, розширюють чи обмежують права, обов'язки, повноваження, викладені в

основній частині положення. Якщо залишити лише кістяк речення, то положення стає неправильним або частково правильним і надто загальним, оскільки застереження дуже обмежують його дію та застосування або й заперечують його. З одного боку, застереження уточнюють, обмежують чи роблять чітким конкретний пункт речення, а з іншого, – можуть сприяти появі двозначності та нечіткості, якщо вони не розташовані належним чином. Саме тому укладачі прагнуть увести їх відразу ж після слова, яке вони визначають чи уточнюють, навіть якщо це ускладнює та перевантажує синтаксичну структуру речення або загрожує синтаксичним розривом. Синтаксичні розриви ще більш ускладнюють і без того складний синтаксичний характер речення у міжнародних угодах [3, с.146].

Узагальнюючи вище зазначене, можна зробити такі висновки. Офіційно-діловий стиль і міжнародна угода як її піджанр ґрунтуються на логічній основі. Найважливішим у ньому є послідовність і точність викладу актів, документальність, об'єктивність оцінок, гранична чіткість, емоційно-експресивна нейтральність вислову, а також однозначність, лаконічність тексту, з одного боку, і всеохопність – з іншого.

Тексти угод відзначаються суворими вимогами до лексики: широке використання професійної термінології, канцеляризмів, аббревіатур, відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічних виразів, слів із суфіксами суб'єктивної оцінки тощо. Вони характеризуються як зростаючою стандартизацією мови, що передбачає вживання усталених словесних формул, значну частоту повтору слів, зворотів, конструкцій, так і своєрідністю синтаксису (прямий порядок слів: підмет – перед присудком і якомога ближче до початку речення; означення – перед означуваним; додаток – після керуючого слова; обставинні слова – якомога ближче до пояснюваного; вставні слова вживаються на початку речення тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко І. І., Євтушенко Л. І., Дайнеко В. В. Англійська мова в міжнародних документах і дипломатичній кореспонденції: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К.: Логос, 1999. – 416 с.
2. Гетьман З. О. Норма мовлення як засіб регламентації мовленнєвої діяльності / З. О. Гетьман // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К.: КНЛУ, 2008. – Вип. 21. – С. 65 – 68.
3. Зарума-Панських О.Р. Лексико-семантичні особливості текстів міжнародних договорів / О.Р. Зарума-Панських // Іноземна філологія. – 1999. – Вип. 111. – С. 144 – 149.
4. Лексика англомовних політологічних текстів (на матеріалі міжнародних угод) // Іноземний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти / За ред. К.Я. Кусько. – Львів: Світ, 1998. – С. 190 – 196.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Zaruma-Pans'kykh O.R. Types of Cliches in Official Documents of International Organizations / Zaruma-Pans'kykh O.R. // The Art and Science of TESOL. 2nd National TESOL Ukraine Conference. – Vinnytsia, 1997. – P. 44.

УДК 811.111: 821.111 – 12

**Ганна Передерій
(Миколаїв)**

КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВІ ФОРМИ ОПОВІДІ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЕТИЧНІЙ ДРАМІ

Метою статті є виявлення особливостей композиційно-мовленнєвих форм, актуалізованих в англомовній поетичній драмі.

Ключові слова: композиційно-мовленнєві форми оповіді, поетична драма.

This paper aims at revealing the specifics of types of narration, actualized in English poetic drama.

Key words: *types of narration, poetic drama.*

Для поетичної драми як типу художнього тексту притаманні своєрідні композиційно-мовленнєві форми оповіді драматичного (типи оповіді), чи архітектоніко-мовленнєві форми.

Контексти, сформовані на базі засобів літературного чи розмовного мовлення, дозволяють вести оповідь, яка є характерною для такого жанрового різновиду як поетична драма і яка найбільш повно розкривається в композиційно-мовленнєвих формах оповіді: діалозі, монологі, полілозі, пісні (у виконанні хору), авторських ремарках та репліках.

Діалог є доміантною композиційно-мовленнєвою формою оповіді в аналізованій англійській поетичній драмі. Діалог представляє собою конструктивний елемент, за допомогою якого на початку драми викладається передісторія, котра рухає дію далі й дозволяє виявитися персонажам, з яких і виникає конфлікт [6, с. 96].

Розглядаючи структуру діалогічних реплік на лексико-синтаксичному рівні й аналізуючи семантичні особливості реплік і лексико-структурну взаємозумовленість суміжних реплік, тобто типи зв'язку між ними, Л. Ундерко виділяє такі структурно-композиційні форми оповіді у драматичному тексті як: 1) власне діалог (діалог – “дійсний”, діалог – “гра слів”, діалог – “уявний”); 2) діалог-монолог (ліричний, оповідальний) [5]. Типи монологічних реплік такі: 1) монолог – “звертання”; 2) монолог – “дійсний” [3, с. 109; 206]. Дослідивши концептуально-семантичний простір англійської поетичної драми, а також урахувавши її категоріальні ознаки поетичності й драматичності, нами було виявлено такі композиційно-мовленнєві форми оповіді, як: 1) власне монолог; 2) власне діалог; 3) діалог-монолог; 4) монолог-діалог; 5) монолог-притча; 6) внутрішній уявний монолог; 7) гротескний діалог; 8) полілог; 9) пісня у виконанні хору; 10) авторські ремарки. Кожному з виділених композиційно-мовленнєвих форм оповіді притаманні характерні риси конструктивного плану та мовні засоби їх вираження.

Структурно-композиційні типи діалогів поетичної драми відрізняються один від одного насамперед довжиною і структурно-синтаксичною будовою їхніх складників – реплік [3, с. 108]. Під **реплікою** розуміють ланцюжок висловлень-речень (чи речення) одного з мовців, який триває доти, доки його не переб'є інший співрозмовник або не закінчиться діалог. Репліка є елементом драматичного діалогу [6]. Кожна репліка, яка містить підвищений коефіцієнт інформативності, є маленькою частиною всієї композиційно-структурної організації поетичної драми [2, с. 139]. Для власне діалогу англійської поетичної драми характерні репліки гранично короткі, котрі складаються з одного-двох простих речень.

Репліка діалогу-монологу охоплює мінімум чотиривірш, максимум 7-10 рядків.

Репліка монологу-діалогу складається з 10 і більше рядків, що містять кілька речень з перевагою складних синтаксичних конструкцій над простими.

Своєрідність композиційно-структурної організації як формальної ознаки поетичної драми полягає в перевазі реплік діалогічного характеру: власне діалог, діалог-монолог, монолог-діалог.

Для англійської поетичної драми притаманний **гротескний діалог** як своєрідна композиційно-мовленнєва форма оповіді. Основу такого виду діалогу становить стилістичним прийомом, в якому свідомо порушуються норми життєвої правди [4] – гротеск. Його визначають як найбільш вільне і вибагливе поєднання різноманітних образів і мотивів, найбільш викличне ігнорування глузду та зовнішньої правдоподібності.

Гротеск тлумачиться як поєднання розважально-фантастичних елементів з демонічно-лиховісними, іншими словами, він є амбівалентним явищем, який створюється навмисним зіткненням протилежностей й тому принаймні є релевантним вираженням суперечливої природи буття. Сприйняття гротескного твору активує у читача емоційний стан так званої емоційної дезорієнтації, оскільки гротеск є співіснуванням несумісних емоційних станів, таких як, смішне, жалюгідне та огидне, привабливе та потворне, комічне і трагічне, безглузде та шокує [4, с. 133]. Наприклад:

Sweeney:

I'll be the cannibal.

Doris:

I'll be the missionary. I'll convert you!

Sweeney:

I'll convert you! Into a stew.

A nice little, white little, missionary stew [8].

У наведеному гротескному діалозі характерним є поєднання вигадки із зовнішньою правдоподібністю, що викликає комічний ефект, підкріплений використанням мовної гри, створеною завдяки полісемії дієслова *convert*.

Одним з складових тексту англomовної поетичної драми є монолог. **Монолог** – мовлення однієї людини або діалог із самим собою, який реалізується через особливу форму побудови усного або писемного мовлення, що являє собою розгорнутий вислів однієї особи. Монолог не є у прямому смислі слова усамітненням людини, він, скоріше за все, – спосіб вияву так званої “лінгвальної” індивідуальності. Монолог характеризується незалежністю процесу мовлення від одночасних з ним реакцій на нього [2, с. 139].

Своєрідною композиційно-мовленневою формою оповіді в англomовній поетичній драмі виступає **уявний внутрішній монолог**:

Fourth Tempter:

Well done, Thomas, your will is yard to bend.

And with me beside you, you shall not lack a friend.

Thomas:

Who are you? I expected

Three visitors, not four.

Tempter:

Do not be surprised to receive one more.

Had I been expected, I had been here before.

I always precede expectations. [7, с. 276].

Перед архієпископом Т. Беккетом постає спокусник в образі диявола, насправді ж він полемізує сам з собою. За допомогою уявної полеміки автор відтворює конфлікт внутрішньої особистості священика. Невизначеність в аналізованому уявному внутрішньому монолозі реалізується за допомогою розмірковувань головного персонажного образу про істинне та хибне, про правду та неправду. Ці поняття розмиті.

Монолог-притча, у якому зосереджена моральна настанова, певна дидактична ідея, формується переважно амбівалентними і параболічними словесними поетичними образами. Основу параболічних образів становить здатність людини осмислювати та впорядковувати свій досвід за допомогою певних сюжетів чи мотивів (Л.І.Белехова, Н.П. Ізотова), що увиразнюється у пареміях: прислів'ях та афоризмах. Наприклад: “*Real friendship, once ended, cannot be mended*”, “*Men learn little from other's experience*”, “*If you go so fast, others may go faster*”.

Оскільки діалогічна/монологічна репліка не завжди здатна розкрити всю тему повідомлення, передати складні стосунки між мовцями, то виникає необхідність створення більш складних структур, а саме: діалогічної єдності або над фразової діалогічної єдності; тематичного фрагменту, або діалогічної смислової групи або діалогічного цілого; та діалогічного мікротексту [3, с. 109 – 110].

Надфразова діалогічна єдність – це двочленне (рідше тричленне) утворення, що складається зі стимулюючої й реагуючої реплік, які промовляються двома учасниками розмови. У надфразову діалогічну єдність поєднуються не тільки репліки, взаємозумовлені синтаксично, а й репліки діалогу – монологу й монологу-діалогу, в яких синтаксичний зв'язок відсутній. Кожна репліка переважно включає одне чи кілька речень. Реакція співрозмовника може бути на одне з речень стимулюючої репліки, так і на весь її зміст. Наприклад, у наведеному уривку з поетичної драми “Вечірній коктейль” Т. С. Еліота

зображено відносини між чоловіком (Едвардом) та його коханкою (Сілією). Співрозмовник (Едвард) реагує на весь зміст усієї стимулюючої репліки, тому зв'язок між стимулюючою та реагуючою репліками здійснюється переважно семантично – вони поєднуються спільною темою висловлення – неможливість розлучення:

CELIA: *But surely? These are only temporary.
You know I accepted the situation
Because a divorce would ruin your career;
And we thought that Lavinia would never want to leave you.
Surely you don't hold to that silly convention
That the husband must always be the one to be divorced?
And if she chooses to give you the grounds...*

EDWARD: *I see. But it is not like that at all.* [9, с. 319]

Діалогічне ціле – комплекс надфразових діалогічних єдностей, поєднаних тематично, семантично і структурно. Верхньою межею діалогічного цілого є перше висловлення одного зі співрозмовників на нову тему; це може бути запитання, звертання чи констатація факту [3, с. 110]:

(1) ANGEL: *I am the Angel of the Most High God.*

(2) WISEMAN: *Why have you come to me?*

(3) ANGEL: *I have brought you a message.*

(4) WISE MAN: *What message have you got for me?*

(5) ANGEL: *You will die within the hour. You will die when the last grains have fallen in this glass.* [He turns the hour-glass.]

(6) WISE MAN: *My time to die has not come. I have my pupils. I have a young wife and children that I cannot leave. Why must I die?* [9, с. 5].

Наведене діалогічне ціле охоплює три надфразові діалогічні єдності (репліки 1-2, 3-4, 5-6), об'єднані однією темою – поява ангела, котрий повідомляє головному персонажу про те, що його час настав. Головний персонаж, розумна людина, поступово усвідомлює суть послання й безвихідність свого становища. Наростання трагічного пафосу створюється повторами: “*You will die... You will die when the last grains...*”. І, нарешті, діалогічне ціле закінчується запитанням: “*Why must I die?*”.

Діалогічний мікротекст – сукупність двох чи кількох діалогічних цілих, у яких розвиваються власні теми, що розкривають єдину тему. Значні труднощі викликає встановлення меж діалогічного мікротексту. Формальними показниками часто є зміна дійових осіб, які беруть участь у діалогічному спілкуванні [3, с. 111]. Наприклад:

(1) TEIG: *Mother!*

(2) MARY: *What is it?*

(3) TEIG: *In the bush beyond,
There are two birds – if you can call them birds –
I could not see them rightly for the leaves.*

*But they've the shape and colour of horned owls
And I'm half certain they're a human face.*

(4) MARY: *Mother of God, defend us!*

(5) TEIG: *They're looking at me.
What is the good of praying? father says.
God and the Mother of God have dropped asleep.
What do they care, he says, though the whole land
Squeal like a rabbit under a weasel's tooth?*

(6) MARY: *You'll bring misfortune with your blasphemies
Upon your father, or yourself, or me.*

I would to God he were home – ah, there he is.

(SHEMUS comes in.) [13, с. 2].

Формальними показниками виділення цього діалогічного мікротексту є зміна дійових осіб: його верхня межа – початок розмови між матір'ю (Мері) та сином (Тейгом), а нижня – поява Шемуса, батька родини. Відповідно до класифікації структурно-композиційних типів діалогічного мовлення у поетичній драмі, цей мікро текст належить до власне діалогу. Він складається з надфразової діалогічної єдності, власне діалогу (репліка 1-6). Структурно й семантично взаємозалежні елементи цієї діалогічної структури – репліки, надфразова діалогічна єдність і діалогічне ціле – об'єднуються в єдиний діалогічний мікротекст, у якому змальовано драматично напружену ситуацію: мати та син занепокоєні тими метаморфозами, що виникли у природі, й котрі є передчуттям можливого лиха.

Полілог (грецьк. *poly* – багато та *lógos* – слово) як композиційно-мовленнева форма оповіді, репрезентована в поетичній драмі, представляє собою розмову, в якій водночас бере участь чимало персонажних образів [6]. Наприклад:

AGATHA: *Wishwood was always a cold place, Amy.*

IVY: *I have always told Amy she should go south in the winter.*

Were I in Amy's position? I would go south in the winter.

I would follow the sun, not wait for the sun to come here.

I would go south in the winter, if I could afford it,

Not freeze, as I do, in Bayswater, by a gas-fire counting shillings.

VIOLET: *Go south! to the English circulating libraries,*

To the military widows and the English chaplains,

To the chilly deck-chair and the strong cold tea –

The strong cold stewed bad Indian tea [10, с. 225].

Наведений полілог охоплює розмову трьох персонажних образів, репліки яких об'єднані однією спільною темою – обговорення способу життя тітоньки Емі, його поліпшення й покращення. Репліки персонажних образів поєднуються переважно семантично, оскільки наявна спільна тема висловлення.

Оскільки поетична драма генетично пов'язана з обрядовими діями, тобто містить у собі фольклорну традицію, то їй як жанровому різновиду поетичного тексту властива хорова реалізація [5]. **Пісня** у виконанні хору (грецьк. *choros* – співочий колектив, що виконує вокальні твори) як композиційно-мовленнева форма оповіді в англійській поетичній драмі представляє собою групу осіб, котра виконує відповідні дифірамби. Наприклад:

CHORUS:

Here let us stand, close by the cathedral. Here let us wait.

Are we drawn by danger? Is it the knowledge of safety, that draws our feet

Towards the cathedral? What danger can be

For us, the poor, the poor women of Canterbury? What tribulation

With which we are not already familiar? There is no danger

For us, and there is no safety in the cathedral. Some presage of an act

Which our eyes are compelled to witness, has forced our feet

Towards the cathedral. We are forced to bear witness.

Since golden October declined into somber November [7, с. 238].

Наведена пісня у виконанні хору як композиційно-мовленнева форма оповіді, з якого починається поетична драма Т. С. Еліота “Убивство у храмі”, представляє погляди й думки натовпу і спільноти (жінок Кентербері). Пафос трагічного як втілення емоційного світовідчуття, що окреслюється у творі, передвіщає ту трагічну подію, що має статися – убивство архієпископа Томаса Бекета. Трагічний пафос виникає і в результаті опису самого собору, внутрішніх протиріч зображуваних персонажних образів (спільноти, натовпу). Мовленнєве вираження трагізму досягається завдяки вживанню повторюваних номінативних одиниць: “*Here let us stand, close by the cathedral. Here let us wait*”. Специфікою даного поетичного уривку є внутрішнє напруження персонажних образів, яке увиразнюється такими

стилістичними фігурами як градація (висхідна), різні види повтору, метафори (“*Since golden October declined into somber November*”).

Авторські ремарки (від франц. *remarque* – примітка) як композиційно-мовленнєва форма оповіді представляють собою пояснення, якими драматург передує чи супроводжує хід дії у драмі [1]. Ремарки можуть пояснювати вік (*A window is lit showing a young girl* [8, с. 230]), зовнішність (*Re-enter Julia, in apron, with a tray and three glasses* [9, с. 321]), одягу дійових осіб (*Enter Downing, hurriedly, in chauffeur’s costume* [10, с. 288]), а також їх душевний стан (*Is puzzled, but speaks with humility* [11]), поведінку (*QUINEVERE motions her silence as ELAINE comes towards her, walking humbly* [11]), рухи (*Raises himself to peer over the wall* [11]), жести (*Edward takes out his cheque-book. Reilly raises his hand* [9, с. 357]), інтонації (*Her voice grows softer – more personal. He rises* [11]). Характер ремарки визначається жанром і стилем драматичного твору.

Таким чином, аналіз композиційно-мовленнєвих форм уможливив виявлення різних видів оповіді. Спільними композиційно-мовленнєвими формами для різних жанрових різновидів англійської поетичної драми є: 1) власне монолог; 2) власне діалог; 3) діалог-монолог; 4) монолог-діалог; 5) полілог; 6) пісня у виконанні хору; 7) авторські ремарки. Специфічними видами композиційно-мовленнєвих форм є уявний внутрішній діалог, монолог-притча, гротескний діалог, які зумовлюють жанрову своєрідність англійських поетичних драм. Види композиційно-мовленнєвих форм зумовлені домінуючими типами словесних поетичних образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста: [учеб пособие для студентов пед. ин-тов] / А. И. Домашнев, И. П. Шишкина, Е. А. Гончарова. – М.: Просвещение, 1983. – 192 с.
2. Донцова О. С. Монолог як засіб реалізації образу автора та уявний вихід автора з тексту п’єс постмодернізму / О. С. Донцова // Наук. вісник каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгв. ун-ту. – 2000. – Вип. 2. – С. 139 – 148.
3. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра: монографія / Віра Григорівна Ніконова. – Дніпропетровськ: вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
4. Скідан О. Г. Контрастивні стилістичні засоби втілення концепту *ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ* у художніх текстах У. С. Моєма: дис. ...канд філол. наук: 10. 02. 04 / Ольга Геннадіївна Скідан. – Харків, 2007. – 283 с.
5. Ундерко Л. Некоторые структурно-композиционные формы диалога в пьесах Шекспира: автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата филол. наук: спец. 10. 02. 04 “Германские языки” / Л. Ундерко. – М., 1974. – 29 с.
6. Хализев В. Е. Драма как род литературы: (Поэтика, генезис, функционирование) / В. Е. Хализев. – М.: Издательство Московского университета, 1986. – 261 с.
7. Eliot T. S. *Murder in the Cathedral* / T. S. Eliot // Т. С. Элиот. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия. – 1994. – С. 236 – 355.
8. Eliot T. S. *Sweeney Agonistes. Fragments of an Aristophanic Melodrama* / T. S. Eliot // Т. С. Элиот. Избранная поэзия. Поэмы, лирика, драматическая поэзия. – 1994. – С. 362 – 395.
9. Eliot T. S. *The Cocktail Party*. – Режим доступу: <http://amazon.com/Cocktail-Party-T-S-Eliot/dp1015182890/> – Назва з титул. екрану.
10. Eliot T. S. *The Family Reunion: A Play*. – Режим доступу: http://www.theglasskey.co.uk/?page=shop+lypage&product_id=128668CLSN_2526=12690912632526+aa+26cc93565997d7. – Назва з титул. екрану.
11. Weinberg Mildred. *Elaine: A Poetic Drama*. – Режим доступу: www.lib.rochester.edu/Camelot/weinbrgr.htm. – Назва з титул. екрану.
12. Yeats W. B. *Purgatory* / W. B. Yeats // *The Modern Theater*. – N.Y.: Doubleday Anchor Books. – 1971. – Vol.2. – P. 225 – 233.
13. Yeats W. B. *The Countess Cathleen*. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/etext/5167>. – Назва з титул. екрану.

ЯВИЩЕ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ З СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ПОГЛЯДУ

У статті розглянуті основні чинники формування мовної варіативності та її вплив на процес функціонування мовних одиниць. Особливу увагу приділено соціолінгвістичному аспекту.

Ключові слова: *варіативність, варіантність, варіант, інваріант, соціальна характеристика мовця, ситуація спілкування.*

This article deals with the main factors of the language variability and the way it affects the process of the language units functioning. Special attention is paid to the sociolinguistic factor.

Key words: *variability, variance, variant, invariant, the speaker's social background, the situation of communication.*

Останнім часом проблема варіативності мовних одиниць різних рівнів та з урахуванням соціолінгвістичного аспекту привертає особливу увагу лінгвістів. Це закономірно, оскільки варіативність мови є однією з її фундаментальних властивостей, що забезпечує здатність мови служити засобом спілкування людей.

Дослідження мовної варіативності допомагає розв'язанню важливих проблем фонології, синтаксису, семантики, виробляє нові методологічні підходи при дослідженні взаємодії соціальних та саме лінгвістичних процесів у мові, що й зумовлює **актуальність** цієї статті. Фонетична варіативність, вивчення якої відносять до найбільш актуальних завдань, що стоять перед лінгвістикою, також отримує належне висвітлення у працях сучасних лінгвістів, оскільки очевидно, що без прояснення закономірностей варіативності звукового боку мови неможливо розв'язання багатьох прикладних та методичних завдань.

Варіативність можна виявити на всіх рівнях мовленнєвої комунікації – “від володіння засобами різних мов (та, отже, варіювання, поперемінне використання одиниць кожної з мов залежно від умов спілкування) до усвідомлення мовцем допустимості різних фонетичних або акцентних варіантів, що належать до однієї мови)” [1, с. 36].

Отже, **метою** цього дослідження є відслідкувати процес формування та функціонування мовної варіативності та вплив на неї соціального фактору. Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні **задачі**:

1) систематизувати основні важливі думки дослідників-лінгвістів, що займалися цією проблемою;

2) виділити основні чинники, що впливають на формування мовної варіативності та з урахуванням соціального фактору.

За визначенням Л.А. Вербицької, “варіативность – это обязательная черта языка, она определяется языком, называется им” [2, с. 14]. Фонетична варіативність, наприклад, зумовлена певною позицією фонему у слові, впливом якості оточуючих звуків, місцем по відношенню до наголосу, а також індивідуальними особливостями вимови на кожний даний момент.

Беліков В.І. вважає, що “варіативность – это прежде всего несоответствия во внешнем виде, в форме языковых знаков, которые имеют один и тот же смысл” [2, с. 21].

Треба розрізняти поняття “варіантності” та “варіативності”. Варіантність не провокується мовою (на відміну від варіативності), а дозволяється нею. На думку Л.А.Вербицької, варіантністю ми називаємо два різних способи реалізації однієї одиниці або поєднання одиниць.

В.М. Солнцев вважає ці два терміни взаємозамінними, та пов'язані з цим поняттям терміни “варіант” та “інваріант”, а також похідні від них не є, на його думку, лінгвістичними

за походженням [6, с. 31]. Це – міждисциплінарні терміни, за допомогою яких зазвичай характеризують структуру, існування та функціонування об'єктів, що належать до різних сфер дійсності. Сьогодні ці терміни міцно закріпилися й у сфері лінгвістики, хоча їх використовують головним чином у роботах, присвячених мовним одиницям та їх функціонуванню.

У сучасній лінгвістиці поняття варіативності (варіантності) часто використовується на подвійній основі. По-перше, як характеристика будь-якої мовної мінливості, модифікації, яка може бути результатом еволюції, використання різних мовних засобів для позначення схожих або одних і тих же явищ, або ж результатом інших причин. При такому розумінні відпадає необхідність у розділенні цих понять: варіативності – інваріантності. У цьому випадку існують тільки варіанти, але немає інваріантів. По-друге, поняття варіативності використовується як характеристика способу існування та функціонування одиниць мови у синхронії. У другому випадку, особливо у фонологічних дослідженнях, поняття варіювання виступає на тлі поняття інваріантного, незмінного. Тут терміну “варіант” супутником виступає термін “інваріант”. З фонології це друге використання поняття варіативності пізніше було перенесено й на інші сфери лінгвістики. “Варіантно-інваріантний” підхід до вивчення мовних одиниць привів, як відомо, до створення двох термінів – емічних та етичних, що створюють пари: морфема – морф (аломорф); фонема – фон (алофон); лексема – лекса (алолекса) і т.д. Перші члени пар використовуються для позначення одиниць-інваріантів, другі – для одиниць-варіантів [5, с. 32].

Поняття варіювання, варіантності, варіантів у лінгвістиці та, очевидно, у науковій сфері взагалі, з'явилися раніше поняття інваріанта. У загальному розумінні під “инвариантностью” розуміється “свойство величин, уравнений, законов оставаться неизменными, сохраняться при определенных преобразованиях координат и времени” [7, с. 205]. Ця властивість служить підставою висновку інваріантів – декотрих абстрактних істот, у яких відображається те загальне, що на даному часовому зрізі характеризує будь-яку групу, або клас тих чи інших об'єктів: “Выделяя инвариант большой группы объектов, мы приходим к абстракции – собирательному понятию, охватывающему всю группу в целом” [3, с. 91].

Певні об'єкти, що складають групу, або клас, по відношенню до яких може бути виділений інваріант, є варіантами. При такому розумінні інваріантів та варіантів вони припускають один одного та не можуть існувати один без одного. Сама ідея варіативності має на увазі мінливість, модифікацію будь-чого при збереженні декотрих істотних властивостей цього “будь-чого”, що залишається “самим собою”. Отже, варіативність – це не просто мінливість, або модифікація, яка не призводить до появи нової істоти. Варіативність, таким чином, має на увазі і мінливість, і постійність, виступає як єдність мінливого та постійного.

Неважко побачити, що і при першому розумінні варіативності, коли використовується варіант без поняття інваріант, так або інакше береться “точка відліку” для варіювання, дещо постійне, наприклад, якесь поняття, що отримує різне позначення у різних списках одного й того ж тексту. Друге розуміння варіативності уявляє собою розвиток та поглиблення першого розуміння, введення у лінгвістику загальних принципів теорії варіативності – інваріантності.

Оскільки кожний варіант як член будь-якого варіантного ряду несе в собі загальнокласову властивість, уявляє собою єдність загального та окремого, інваріантного та варіантного, то за певних умов можливе відвернення від протиставлення інваріантного та варіантного. Можливо, цим можна пояснити, чому у багатьох лінгвістичних працях обходяться без спеціального протиставлення інваріантів та варіантів. У багатьох випадках “ало-емічна” термінологія (два ряди термінів) позбавляє дослідника необхідності звертатися до понять варіантів та інваріантів.

Проблема варіативності у лінгвістиці встає у весь зріст у наступних випадках: а) при вивченні “механізма”, “побудови” мови, яке можна назвати варіантно-інваріантним; б) при

вивченні функціонування мови та переходу від мови до мовлення; в) при дослідженні внутрішньомовних факторів змін та розвитку мови (варіювання та перевтілення варіантів у нові істоти); г) при потребі пояснити різне “обличчя” одних і тих же одиниць або форм (лиса – лисиця, трактор – трактори), пояснити різного роду чергування під впливом різних факторів (напр.. *z/ж* в українській *бігти – біжуть*, *s/z* в англійській *hats – pens*); д) при соціолінгвістичному вивченні варіювання норми та використання різних проявів одних і тих же одиниць у стилістичних, експресивних та нормотворюючих цілях. Звичайно, все згадане не вичерпує всіх випадків, коли виникає необхідність прямого звернення до поняття варіативності. Але, очевидно, що для лексикографічних досліджень це найбільш важливі випадки [6, с. 33].

Із соціолінгвістичного погляду явище варіативності заслуговує на увагу оскільки мовні варіанти можуть використовуватися залежно а) від соціальних розбіжностей між носіями мови та б) від розбіжностей в умовах мовленнєвого спілкування. Так, існує певна залежність між такими характеристиками носіїв мови, як вік, місце народження, професія, рівень освіти та ін., та тими перевагами, які вони роблять варіантам. У. Лабов виявив ці залежності у сучасному американському варіанті англійської мови. Так, він установив, що початковий приголосний у таких словах, як *thin* “тонкий”, *thick* “товстий” реалізується по-різному у мовленні представників вищих соціальних шарів американського суспільства (він назвав цей варіант престижним) та в мовленні інших соціальних груп. Чорношкірі американці, носії American English значно частіше, ніж інші групи мовців, оминають приголосний [r] в позиції перед приголосним, тобто при вимові слів типу *first* “перший”.

Це – один вид варіювання, власне соціальний (його ще називають стратифікаційним, оскільки він відтворює стратифікацію мовного суспільства на шари та групи). У. Лабов називає варіанти такого походження, що залежать від соціальних характеристик мовців, індикаторами: кожний варіант начебто вказує на соціальний статус носія мови [4, с. 50].

Крім того, використання припущених нормою варіантів може залежати від умов мовлення: від стилю, жанру, ступеню уваги мовця до власного мовлення, офіційності/неофіційності оточення і та ін. Одні й ті ж носії мови можуть обирати різні варіанти в залежності від вказаних умов. Так, в офіційному оточенні, коли мовець намагається контролювати свою умову він обирає більш чіткі вимовні форми, а в невимушеному оточенні скоріш за все вважатиме за краще зредуковані варіанти. Це варіювання *стилістичне*. Варіанти такого роду У. Лабов називає *маркерами*: вони маркують різні стилі мовлення, до яких належать різні варіанти однієї мовної одиниці.

Таким чином можна зробити **висновки**, що варіативність мовних знаків залежить від параметрів двоякого роду – від соціальних характеристик носіїв мови (і тоді слід говорити про соціальну диференціацію мови) та від ситуації мовленнєвого спілкування (і в такому випадку до уваги приймається функціональна його диференціація). Виявляючись у процесі функціонування мови, варіативність є одним із внутрішньомовних чинників розвитку та зміни мови, дія якого пов’язана з іншими внутрішніми та зовнішніми чинниками мовного розвитку. Процес зміни та розвитку мови визначається у процесі нескінченного використання, відкидання, відбору, створення різноманітних варіантів, одним словом, у ході нескінченного варіювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беликов В.И. Социолингвистика: Учебник для вузов / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 439 с.
2. Вербицкая Л.А. Давайте говорить правильно / Л.А. Вербицкая. – М., 2001. – 146 с.
3. Илларионов С.В. Гносеологическая функция инвариантности / С.В. Илларионов // Вопр. философии, 1968. – № 12. – С. 90–104.
4. Лабов У. Исследование языка в его социальном комплексе / У. Лабов // Новое в лингвистике. – Вып. VII – Социолингвистика. – М., 1975. – С. 41–56.
5. Скворцов Л.И. Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии // Литературная норма и просторечие / Отв. ред. Л.И. Скворцов. – М.: Наука, 1977. – С. 29–57.

6. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование / В.М. Солнцев. – М.: Наука, 1983. – 301 с.
7. Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. А.А. Грицанов. – Минск: Интерпрессервис: Кн. дом, 2001. – 1038 с.

УДК 811.11'42(043.5)

Світлана Почепинська
(Ізмаїл)

ВІРТУАЛЬНІ КОМУНІКАНТИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено з'ясуванню ролі віртуальних комунікантів, завжди наявних у персональному діалозі, – справжнього адресанта всього тексту, діалогу включно, – автора та справжнього адресата всієї художньої комунікації – читача.

Ключові слова: діалогічне мовлення, літературний діалог, комунікативні невдачі, читач, автор.

The article is devoted to the role of virtual communicants, presented in the dialogues of characters – real addresser of the whole text, including dialogue, – real addressee of the whole communication – reader.

Key words: *dialogue, literary dialogue, communication failure, reader, author.*

Завдання статті – дослідити ролі віртуальних комунікантів: читача та автора.

Матеріалом дослідження слугували діалогічні фрагменти, дібрані методом суцільного вибирання з англomовних художніх творів (переважно останніх десятиліть)

Художня комунікація виникає внаслідок віртуальної комунікації. Читачеві сподобався образ автора, який читач створив на основі книг письменника, і цей образ підштовхує читача до спроб комунікації з реальним автором. Автор теж створював для себе образи читачів. Тобто художня комунікація – це процес, у якому безпосередня комунікація відбувається між автором і образом читача, а при зворотному зв'язку – між читачем, з одного боку, і образами героїв і автора, з другого.

Терміном “комунікація” позначають спілкування людей, обмін інформацією у суспільстві, засоби спілкування. За допомогою спілкування та обміну інформацією людина будує свої соціальні відношення з іншими людьми. Комунікативна діяльність людини слугує основним чинником її соціалізації, тому не випадковою є прискіплива увага фахівців практично всіх гуманітарних наук до поглибленого вивчення міжособистісної комунікації. Завдяки об'єднаним зусиллям психологів, соціологів, гендерологів, лінгвістів за останні півсторіччя створено базову модель комунікативного акту, виокремлено її компоненти, розроблено основи теорії комунікації.

Однією з важливих проблем у цих дослідженнях є успішність/неуспішність комунікативного акту, де успішною вважається комунікація, в процесі якої адресат повністю отримав/сприйняв основний зміст та іллокутивну силу [8,с.96] повідомлення адресанта. Успішності комунікативного акту заважають як системні (мовні), так і okazіональні (мовленнєві) чинники. Вони зумовлюють порушення змісту іллокуції та іллокутивної сили, у зв'язку з чим комунікативний акт вважають неуспішним або таким, у якому відбулася комунікативна невдача. Комунікативні невдачі (КН) визначаються як збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікантами мовленнєвого повідомлення [1,с.64].

Причини та наслідки комунікативних невдач у різних типах мовленнєвих актів розглядалися у низці вітчизняних та зарубіжних статей, монографій, дисертацій, переважно присвячених окремим аспектам проблеми, зокрема КН у педагогічному дискурсі [5], у професійному дискурсі [7], у міжкультурному спілкуванні [2;11], в опануванні рідної та чужої мови [10; 12; 16], у зв'язку з ідентифікацією референта [3] тощо. Дослідники також

пропонували моделі типології КН, спираючись на різні класифікаційні основи [1; 4; 6; 9] тощо.

Переважає більшість вищезазначених та інших дослідників КН ототожнює *живий спонтанний і художній діалог*, ілюструючи свої міркування прикладами з літературних джерел, тексти яких (персонажні діалоги та їх КН включно), проте, заплановано й попередньо оброблено авторами. Ця кардинальна відмінність, а також наявність читача, який є віртуальним адресатом кожного персонажного комунікативного акту, дають змогу стверджувати, що художній діалог і КН у ньому – це особливе явище міжособистісного спілкування, яке потребує спеціального розгляду з виокремленням типів КН і типів їх корегування саме в художньому мовленні.

Попри те, що художній діалог виступає аналогом живого спілкування, він принципово відрізняється від спонтанної комунікації: по-перше, своєю *попередньо спланованою* автором структурацією, по-друге, своїми функціями. Тому й КН, що неодмінно наявні в художньому діалозі, – інші як за своєю природою, так і за своїми функціями. Якщо у спонтанному спілкуванні вони є проявом недостатньої мовної/комунікативної компетенції одного (або обох) партнерів вербальної інтеракції, то в художньому вони потрапляють у персонажне мовлення не випадково, за браком часу та/або знання, а за авторським планом, і виконують особливі художні функції: надання персонажному діалогу ефекту автентичності та характеризації персонажа через його мову.

Окрім функціональної відмінності, КН художнього діалогу потребують поширеного корегування, оскільки воно відбувається не лише для безпосереднього учасника діалогу – персонажа, а й для читача, віртуально присутнього в житті персонажа протягом усього тексту, його діалогічної частини включно. Саме заради читача репліку супроводжує авторська ремарка. Безпосередньому учаснику комунікативного акту не треба пояснювати, яким тоном, з якою мімікою було проголошено повідомлення мовця – всі паралінгвістичні пояснення щодо слухового, зорового, акціонального аспектів комунікативного акту, що його підтверджують /підсилюють/ спростовують, потрібні лише для віртуального комуніканта – читача. Інформація авторської ремарки не потрібна для безпосередніх комунікантів, вона для них надлишкова. Ця ж інформація може бути надлишковою й для читача, який завжди присутній при персонажі, обізнаний у тому, що відбулося з ним колись у минулому, і згадується в художньому теперішньому при тих особах, які цією інформацією про минулий епізод не володіють. Їх запит про зміст висловлення, що викликало непорозуміння, тобто КН, корегується за допомогою переказу минулого епізоду, непотрібного читачеві, бо він був його віртуальним свідком. Треба також відмітити, що інформація про минуле, яка є сутністю корегування КН, надається учасникові діалогу завжди в обмеженій формі, що робить читача більш обізнаним, ніж справжній комунікант:

- *Is Katie arriving with Mongol?*
- *What Mongol? – intervened George.*
- *That's Katie's little daughter, – explained Ann. [13].*

Корегування, надане персонажем (*Ann*), є надлишковим для читача і водночас не містить усієї інформації для запитувача: з попереднього нарратива читач знає, що маленька донька героїні народилася із синдромом Дауна, у зв'язку з чим отримала у вузькому колі сім'ї прізвисько “Монгол”. Ця важлива інформація залишилася для учасника художнього діалогу “поза кадром”, але була повністю надана безпосередньому адресатові автора – читачеві.

Корегування КН у художньому діалозі, таким чином, часто має подвійний характер: на першому етапі лігатура *КН* → *корегування* відтворює – за планом автора – когнітивно-лінгвістичні механізми порушень комунікативного акту, притаманних усному спонтанному спілкуванню. На цьому етапі корегування КН персонажного діалогу потрібно обом адресатам і сприймається обома симультанно – мешканцем можливого світу художнього тексту, що є безпосереднім адресатом, і віртуальним адресатом – читачем. Єдине, що їх у такому випадку відрізняє, – це канал зв'язку, слуховий – для персонажа, зоровий – для

читача. До цієї розбіжності додається ще одна: читач завжди віртуально присутній при всіх діях (вербальних включно) всіх персонажів, що надає йому переваги в обізнаності з хронотопом та діючими особами художнього тексту. Персонаж, натомість, має знання лише про те, в чому сам є діячем або свідком.

Дві зазначені розбіжності між двома адресатами тексту – внутрішнім і зовнішнім – створюють необхідність допоміжного пояснення, яке надходить або від автора як його ремарка до персонажної репліки і стосується одного адресата – читача, або як корегування-переповідання одного персонажа для іншого, непотрібне для обізнаного читача і тому теж одноадресатне. Отже, лігатура *КН* → *корегування* в художньому творі, на відміну від живого спонтанного спілкування, має продовження на другому етапі, де корегування виправляє порушення комунікації не симультанно для обох комунікантів, а вибірково – для одного з двох: або для внутрішнього – персонажа, або для зовнішнього – читача. Одноадресатність корегування-пояснення зумовлена необхідністю заповнити інформаційні лакуни, наявні на даний період розвитку тексту тільки в персонажа. Це насамперед вимагає збільшення текстового обсягу, ніж корегування першого етапу, яким є модельна лігатура *КН* → *корегування*.

Читач із самого початку *бачить* слово, яке персонаж *чує*, тому *КН*, яка може тут з'явитися, релевантна тільки для персонажа, її корегування, як і у випадку із ситуативними *КН*, потрібне лише персонажу: наприклад, персонаж не розуміє, чому австралійці за походженням називають свій маленький розарій за домом “Канадою”. Для читача тут жодної *КН* немає – він бачить напис на вході: *Kenada* (що позначає єдність власників – *Kenneth + Ada*), але персонажеві почулося *Canada* [14], що й спричинило *КН*. Або: антропонім *Miles*, відразу декодований читачем як ім'я одного з присутніх, призводить до *КН* у спілкуванні персонажів тому, що один із них сплутав його із загальним іменником *miles*, сприйнявши за натяк на свій програш у змаганнях і образився [15]. “Двоповерховість” *КН* → *корегування* в художньому діалозі, таким чином, є одним із наслідків його відмінності від живого спонтанного спілкування.

Таким чином, наведені приклади свідчать, що треба враховувати ролі віртуальних комунікантів, справжнього адресанта всього тексту – автора та справжнього адресата всієї художньої комунікації – читача.

Результати дослідження можуть слугувати вирішенням проблеми нерозуміння в комунікації, а також можуть бути використані при вивченні практичного курсу англійської мови, стилістики, інтерпретації тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецкий Б.Ю., Кобозева И.М., Сабурова И.Г. К типологии коммуникативных неудач / Б.Ю. Городецкий, И.М. Кобозева, И.Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний: [сб. научн. тр. / под ред. А.С. Нариньяни.]. – Новосибирск, 1985. – С. 64-78.
2. Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Гудков. – М.: Гнозис, 2003. – 288с.
3. Гудман Б.А. Идентификация референта и связанные с ней коммуникативные неудачи / Б.А. Гудман // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. 24: Компьютерная лингвистика. – С. 209-258.
4. Ермакова О.Н. К построению типологии коммуникативных неудач / О.Н. Ермакова, Е.А. Земская // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 30-64.
5. Зубарева Н.С. Коммуникативная неудача как проявление деструкции педагогического дискурса: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19. “Теория языка” / Н.С. Зубарева. – Челябинск, 2001. – 21 с.
6. Конева Н.К. Интегральный подход к проблеме коммуникативных неудач: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19. “Теория языка” / Н.К. Конева. – Тверь, 1999. – 19 с.

7. Николс М. Как преодолеть непонимание и улучшить взаимоотношения / М. Николс. – М.: Эксмо, 2003. – 320 с.
8. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Р. Серль // Философия, логика, язык. – М.: Прогресс, 1987. – С. 96-126.
9. Славова Л.Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. “Германські мови” / Л.Л. Славова. – К., 2000. – 18 с.
10. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение: [учеб.пособ.]. / С.Н. Цейтлин. – СПб.: МиМ, 1997. – 192 с.
11. Chick K. J. Intercultural Communication / K. J. Chick // Sociolinguistics and Language Teaching / Ed. by S. L. Mackay, N. H. Hornberger. – Cambridge: Applied Linguistics, 1995. – P. 329-348.
12. Kalin M. Coping with Problems of Understanding. Repair Sequences in Conversations between Native and Non-native Speakers / M. Kalin. – Jyväskylä, 1995. – 215 p.
13. Lessing D. The Fifth Child: [novel] / D. Lessing. – N. Y.: Bantam Books, 1989. – 172 p.
14. McCarthy C. All the Pretty Horses: [роман] / C. McCarthy. – N.Y.: Vintage International, 1993. – 302 p.
15. Mead J. Jack Shall Have Jill: [роман] / J. Mead. – L.: Pocket Books, 1999. – 394p.
16. Spillner B. Error Analysis. A Comprehensive Bibliography / B. Spillner. – Amsterdam: John Benjamins, 1991. – Series V. – Vol. 12. – 553 p.

УДК 811.112:81'373.2

Наталя Романова
(Київ)**СТРАХ ТА ЙОГО ПОЗНАЧЕННЯ В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

У статті проаналізовано одне з найчастотніших найменувань страху в давньоверхньонімецькій мові: *for(h)ta*, *forhtu*. Визначено семантичну структуру *for(h)ta*, *forhtu* на основі детального аналізу давньоверхньонімецької пам'ятки Tatian “Gospel Harmony”; виявлено, що механізмом їхнього семантичного розвитку є метафора.

Ключові слова: страх, найменування, синонім, давньоверхньонімецький період, семантика, емоція.

The article analyzes one of the most frequency denominations of fear in Old High German language: for(h)ta, forhtu. Defined the semantic structure for(h)ta, forhtu based on the detailed analysis of Old High German literary monument Tatian “Gospel Harmony”; found that the mechanism of their semantic development is a metaphor.

Key words: fear, denomination, synonym, the Old High German period, semantic, emotion.

Попри розмаїту, змістовну, самобутню наукову спадщину лінгвістики емоцій їх семантика продовжує привертати увагу багатьох сучасних учених [3; 6; 4; 7], що можна пояснити багатоплановістю, багатогранністю, таємничістю об'єкта дослідження. Принагідно згадаємо праці емотіологів-фундаторів у тому числі монографії, докторські й кандидатські дисертації, студіювання, наукові доробки Б. Кітермана, О. М. Галкіної-Федорук, В. Т. Косова, Е. Л. Носенко, С. Б. Берлізона, О. Ю. М'ягкової, В. І. Шаховського, Ю. Д. Апресяна, В. Г. Гака, В. І. Жельвіс, А. Вежбицької, М. А. Красавського, В. І. Карасика, О. П. Воробйової, С. В. Гладь, М. В. Гамзюка, Н. І. Бойко, Г. І. Приходько та інших мовознавців. Відзначаючи у цих працях ряд оригінальних спостережень, уважаємо, що для отримання об'єктивніших результатів доцільно залучати також літературні пам'ятки перекладацького характеру, оскільки “переклад саме художнього тексту залишається цариною тонкої матерії чи площини, де процес комунікації “автор – перекладач – реципієнт” включає ще й такі її компоненти, як осягнення внутрішнього, глибинного, таємничого й прихованого смислу, що його сигналізує психотип окремого автора, позначений до того ж ще й

національними рисами спільноти, що її він репрезентує у своєму творі” [8, с. 4]. Тому завданням цієї статті, через обмеженість її обсягу, буде аналіз основних позначень страху у ракурсі трансляційної (від лат. *translatio* – перенесення) інформації, подача якої завжди зумовлена метою комунікативного процесу. У світлі концепції В. В. Демецької перекладений текст є адаптивною моделлю, релевантною “стереотипним очікуванням носіїв мови і культури реципієнта” [5, с. 4]. На цьому тлі “Gospel Harmony” Татіана, зберігаючи культурну специфіку класичної (античної) традиції, водночас відтворює традиції німецького етносу сивої давнини, відповідає його духовним і душевним потребам і запитам. Гадаємо, що невідомий перекладач, який працював із іншомовним культурологічним матеріалом, зміг повною мірою реалізувати семантичні можливості й тонкощі давньоверхньонімецької лексики, передати емотивний і / чи експресивний ефекти першотвору: образність, образотворення, символіку, “смысл того, что продиктовано божественным натхнением” [2, с. 70].

Як відомо, Татіан чи Таціан – це християнський письменник-апологет II століття, який об’єднав усі чотири Євангелії: від Святого Матвія (58 – 68 рр. від Р.Х.), від Святого Марка (53 – 65 рр. від Р.Х.), від Святого Луки (60 – 61 рр. від Р.Х.), від Святого Іоанна (60 – 90 рр. від Р.Х.) в єдину розповідь, чи **Діатесарон**, яким послуговувалася сирійська церква протягом декількох століть і який вплинув на становлення канонічного тексту Нового Заповіту. Не зважаючи на такий розбіг у поєднанні Євангелій між собою: в Євангелії від Св. Матвія підкреслюється той факт, що Ісус є Месією, про якого писали пророки Старого Заповіту; в Євангелії від Св. Марка наголошується на природній силі, вчинках Ісуса; в Євангелії від Св. Луки акцентується людська природа Ісуса Христа (дгр. “помазаник”), Його любов до ближнього; в Євангелії від Св. Іоанна розповідається про Божественне походження Ісуса-Бога, народженого в плоті, щоб умерти як жертва за гріхи людства [9, с. 14-15], вони все ж поставлені у відповідність одна до одної, їх співіснування відповідає когнітивним стереотипам перекладача Татіана, оскільки залишається в межах норми – того стандарту, який склався або в мовному колективі, або на основі перекладацького досвіду. “Внутрішньою, невід’ємною якістю будь-якого судження є те, що воно містить в собі зв’язок зі змістом усіх можливих суб’єктів пізнання, усіх можливих станів речей та усіх необхідних умов. Ця сукупність усіх можливих суб’єктів, станів речей та необхідних умов керується одним загальним законом – законом непротиріччя” [10, с. 442]. Відхилення від закону непротиріччя перетворюється на невідповідність між стереотипними уявленнями перекладача про устрій життєвого світу Ісуса і Його учнів і реальним станом речей. Така невідповідність може фіксуватись як своєрідне протиріччя. Перекладач, таким чином, має “балансувати” між нормою та девіантністю, робити правильний вибір, підводити вихідну мовленнєву ситуацію під деякі нормативно зумовлені еталони, тобто залишатися в межах стереотипізації як стосовно вихідного тексту, так і стосовно духовного й емоційного досвіду мовного колективу. Оскільки “Gospel Harmony” є не тільки “стилістичною обробкою”, а й перекладом-адаптацією, то не буде перебільшенням стверджувати, що семантика вихідного тексту зазнала певних якісних і кількісних змін. Історія, на жаль, замовчує той факт, яку стратегію і тактику обрав свого часу давньоверхньонімецькомовний перекладач, працюючи над Діатесароном. Проте це не так і суттєво, головне, що **значили слова**, еквіваленти яких він репрезентував у перекладі, для тих людей, які **першими** їх почули рідною мовою? У розрізі такої постановки проблеми досліджувана словесна царина тексту є креативним продуктом вторинної мови, яка, безумовно, є *мовою селективною, вишуканою, унормованою, еталонною*.

Перейдемо до більш детального аналізу заявленої в назві статті проблеми.

Кількісне вивчення масиву “Gospel Harmony” Татіана (~96 тис. слововживань) засвідчує відносно невисокий розвиток у складі поля позначень негативних емоцій найменувань із значенням “страх”. Її позначають загалом 45 словоформ (СФ) (із 358 СФ усіх негативних емотивів): іменникові СФ *forhta* (12), *forhtu* (4); похідні *forhtale* зі значенням “боязкі” (1), *gotforht* зі значенням “богобоязні” (1); дієслівні *forhten* (8), *forhtun* (5), *forahta*

(3), *forhta* (2), *forhti* (2), *forhtet* (2), *forhtun* (1), *uorahten* (1), *forhtanten* (1), *giforhtun* (1), *forhtan* (1).

З огляду на лінгвістичну статистику, *forhta* зустрічається в 152 випадках: максимальний показник – 35200 – демонструє Relativpartikel *der* [13]. Така кількість поширення полісеманта може бути зумовлена не тільки й не стільки самою лексемою, скільки її семантичним становленням, розвитком, прагматикою, тематикою, культурно-історичним жанром, вторинністю (релігійної) мови. Якщо в Оскара Шаде ілюстрований іменник вживається тільки на позначення 1) *Furcht*, 2) *Schrecken* [15, с. 213], то в Рудольфа Шютцейхеля – також і на позначення 2) *Angst*, 4) *Abscheu*, 5) *Stauen* [16, с. 57]. До цих значень Г. Кеблер додає ще й 4) *Befürchtung*, 5) *Entsetzen*, 8) *Ergriffenheit*, 9) *Ängstlichkeit* [12]. Отже, можна констатувати, що кількісно прирощення семантики *forhta* за останні 100 років (кінець XIX – кінець XX ст.ст.) збільшилось від 2,5 до 4,5 разів, а у межах XX століття – в 1,8 рази. Такі “революційні стрибки” семантики, очевидно, пов’язані з новими технологіями та методами обробки великого масиву фактологічного матеріалу: інтуїтивна фіксація значень у давніх літературних пам’ятках нейтралізується, відтак результати стають більш об’єктивними (вірогідність похибки “технічних програм” наразі все ще залишається актуальною).

Визнаючи домінування серед зазначених СФ здебільшого сакральних відтінків, зупинимося (з урахуванням інших слів) лише на ключових словах на позначення страху, боязні, несміливості, переляку, здивування: *forhta*, *forhtu*.

Хронологічно *forhta*, *forhtu* з’явилося в німецькій мові у VIII ст. як ад’єктивний дериват зі значенням “боязнь” [11, с. 291-292]. Слово було активно уживаним у всіх германських мовах на позначення двох значень: 1. “seelenregung der pflicht und rücksicht gegenüber einen höheren (erhabenen) wesen oder überhaupt höherem”; 2. “Gefühl des Bedrohtseins durch eine bestimmte Gefahr od. ein bestimmtes Übel”. “*Furcht* kann auch kollektiv sein, *Angst* ist eher individuell. Das Gefühl *Furcht* ist “meist intensiver als das durch *Angst* ... bezeichnete”, “der Grund kann ... auch weniger konkret zukunftsbezogen oder im Glaubensbereich auf nicht rational Fassbares gerichtet sein” [14, с. 303]. Типові сполучення і позиції *forhta*, *forhtu* у висловлюваннях призвели, на нашу думку, до утворення прямих і переносних значень із декількома синкретичними семами, що ґрунтувалися на таких семантичних ознаках:

(1) “збентеження, здивування” (1.1) поява неземних істот у Храмі: *Thanan tho Zacharias uuard gitrubit thaz sehenti, inti forhta anafiel ubar inan. Quad thô zi imo thie engil: ni forhti thu thir, Zacharias, uuanta gihorit ist thin gibet, inti thin quena Elysabeth gibirit thir sun, inti nemnis thû sinan namon Iohanem* (2, 4); (1.2) раптова поява неземної сяючої істоти (Ангел) у відкритому полі: *Quam thara gotes engil inti gistuont nâh in, inti gotes berahntnessi bischein sie: giforhtun sie in thô in mihhileru forhtu* (7, 6); (1.3) здійснення пророцтва Божого людині: *Uuard thô forhta ubar alle iro nahiszon, inti ubar allugibirgu Iudeno vvurden gimarit allu thisu uuort* (4, 13); (1.4) вибір богобоязкої людини з метою якісної зміни земного буття *Thaz uzan forhta fon hentin unsero fiianto arlôste thionomes imo in heilagnesse inti in rehte fora imo allen unsaren tagun* (4, 16);

(2) “небезпека, загроза життю” (2.1) з боку можновладця: *Thô her gihorta thaz Archelaus richisota in Iudeon after Herode sinemo fater, forhta imo thara faren* (11, 3); (2.2) з боку народу *Herodias fareta sin inti uuolta inananrlahan, ni mohta: forhta then liut, uuanta her inan habeta samaso uuizzagon* (79, 2-3); (2.3) з боку священного: *Sama Herodes uuollenti inan arslahan, forhta imo uuizenti inan rehtan man inti heilagan, inti hielt inan inti gihorentemo imo thaz hér managu teta, inti lustlihho hórta inan* (79, 2-3); (2.4) з боку водяної стихії: *Mit thiu thaz thó gisah Simon Petrus, fiel zi thés heilantes knevvun inti quad: argang fon mir, uuanta ih suntig man bin, truhtin. Forhta bifieng inan inti alle thie mit imo uuurun in thero fisco fahungu thie sie thó gifiangun* (19, 8); (2.5) з боку повітряної стихії: *Gisehenti hér thó uuint mahtigan forhta imo, inti soher bogonda sinkan riof quedanter: truhtin, heilan tuo mih!* (81, 4);

(3) “страх, здивування” (3.1) нове пізнання сакральної сили: *Gifieng tho alle forhta, inti mihhilosotun gót sus quedante: bithiu mihhil uuizago arstuont in úns, inti bithiu gót uuísota sines*

folkes (49, 5); (3.2) втручання в процеси життя і смерті: *Arquamun thó alle mihhilero forhtu, inti gibót in thrato thaz iz nioman ni uuesti* (60, 17); (3.3) прощення гріхів *Her tho arstantenti sliumo fora in nam thar hér analág inti gieng in sín hús mihhilosonti gót. Inti forhta bifieng sie alle, inti mihhilosotun gót* (54, 8); (3.4) явлення чудес *Inti vvurdun gifulte forhtu sus quedante: uuir gisahumes vvuntar hiutu. Diurisetun gót, thie thar suliha qiualt gáb mannun* (54, 9); (3.5) соціальне правопорушення: *Mit diu tho gihorta Pilatus thiz uuort, mer forhta, inti ingieng abur in thaz thinchus inti quad zi themo heilante: uuanan bistu? Ther heilant ni gab imo nohhein antuurti* (197, 7);

(4) “здивування, переляк” (4.1) фальшиве віровчення *Quad thó zi in glíhnessi inti bilidi, bithiu uuanta gilimphit simbolun zi betonne, nalles zi bilinnenne. Sum tuomo uuas is sumero burgi, thie nie forhta got inti man ni intriet* (122, 1-2); (4.2) ознаки наближення кінця світу (війни, голод, мор, землетруси, початок хвороб, відсутність любові) *After thiu quad her in imo selbemo: oba ih nu got ni forhtu noh man ni intrátu, thoh uuidoru uuanta mir heuig ist thisu uuitua, girihhu sia, min odouuân zi iungisten quementi mih refse* (122, 2).

Виходячи з типових референтів страху, можна виокремити три основні групи денотатів. **Перша** група включає *сакральні* денотати, чії повідомлення викликають негативну реакцію й переживання індивіда: *thie engil, goes engil, truhtines engil, heilant, (Christ) truhtin, gót*; репрезентантами **другої** групи є так звана соціально активна особистість, вчинки якої зумовлюють появу негативної емоції страху в третьої особи: *Zacharias, Herode, Archelaus, Simon Petrus, Pilatus*; **третьої** групи – це власне комунікативна ситуація: *thaz sehenti, gihorta, thiz uuort, gisehenti, uuolta ... ni mohta*. Завдяки ілюстрованій семантичній диференціації *страх* постає радше не як психічне, а як раціональне, біологічне, соціальне. При цьому можна спостерігати діалектичну взаємодію всіх трьох чинників, хоча частка кожного з них корелюватиме із загальним рівнем розвитку особистості як біологічної, соціальної, духовної істоти. У ракурсі прикладів із предикативними словоформами *страх* намагаються “приборкати” волюнтативно референти першої групи денотатів, що може свідчити, з одного боку, про високий самоконтроль даного негативного почуття, з іншого, – про відсутність почуттів взагалі, чи лише почуття страху, наприклад: *Inti quad im thie engil: ni curet íu forhten, ich sagen íu mihhilan gifehon, ther ist allemo folke, bithiu uuarta giboran ist íu hiutu Heilant, ther ist Christ truhtin in Dauides burgi* (6, 2). Передбачаємо, що сакральні референти (*thie engil*) розуміють природу розглядуваного негативного почуття, усвідомлюють усю його шкідливість для людини, тому й “перепрограмовують” людську свідомість типовою формулою-конструкцією *ni curet íu forhten*.

Загалом *страх* сприймається давньою людиною як жива, велетенська істота, котра існує сама по собі (*uuard thó forhta ubar alle*). Він – агресивний, сильний (*forhta anafiel ubar inan, mahtigan forhta*); параметрично обіймає людський організм (*mihhilero forhtu*), проникає в нього, цілком заповнюючи його (*vvurdun gifulte forhtu*). “Повелителем” страху, очевидно, вважали вище зазначені вище сакральні референти.

Існує думка, що *страх* у сучасній німецькомовній культурі оцінюють амбівалентно: негативне відношення пов’язують із несприятливими чинниками, які позбавляють спокою; позитивне – зі статусом автономності, що уподібнюється людській життєдіяльності [1, с. 3].

Підіб’ємо підсумок: у страхові є незламне енергетичне ядро, завдяки якому він виконує функцію охоронника вічного, нормативного в історичному становленні індивіда як особистості, сигналізує про неповноту знань давньої людини про навколишній і небесний світи, гальмує її необмірковані вчинки, що можуть коштувати іноді навіть життя; тим самим, його онтологічним підґрунтям є не мінливе, а вічне, що підтримує зв’язок генерацій, народів, націй.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко Е. Ю. Концептуализация понятия “страх” в немецкой и русской лингвокультурах: автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 “Сравн.-ист., типол. и соп. яз.-ние” / Е. Ю. Бутенко. – Тверь, 2006. – 15 с.

2. Ваард Я. де На новых языках заговорят (Функциональная эквивалентность в библейских переводах) / Ян де Ваард, Юджин А. Найда; пер. с а. под ред. А. А. Алексеева. – СПб.: Российское Библейное Об-во, 1998. – 272 с.
3. Василенко О. В. Ад’єктивне вираження міжособистісних емоцій в англійській мові / О. В. Василенко, Н. П. Яцишин // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 6. – С. 230–235. – (Серія: “Філологічні науки. Мовознавство”).
4. Велівченко В. Імплікація емоцій мовця в англomовному емотивному дискурсі / Віктор Велівченко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2010. – Вип. 12. – С. 297–301. – (Серія: “Лінгвістика”).
5. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми: монографія / Владислава Демецька. – Херсон: МЧП “Норд”, 2007. – 346 с.
6. Димитренко Л. Засоби об’єктивації концепту “FEAR” (“СТРАХ”) та шляхи його вивчення / Лариса Димитренко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2010. – Вип. 11. – С. 194–197. – (Серія: “Лінгвістика”).
7. Киселюк Н. П. Способи номінації поняття “радість” у площині емотіології (на матеріалі англomовного художнього дискурсу) / Н. П. Киселюк // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 3, Ч. 2. – С. 137–140. – (Серія: “Філологічні науки. Мовознавство”).
8. Мирошниченко В. В. Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія (на матеріалі англomовної та французької українки): монографія / Мирошниченко В. В. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 283 с.
9. Сорока В. І. Методичні вказівки до вивчення Біблії у курсі “Історія української літератури Х–XVIII ст.”: [для студ. спец. “Українська мова і література”; “Українська мова і література, англійська мова і література”; “Українська мова і література, історія”] / Сорока В. І. – Херсон: Айлант, 2001. – 48 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Губский Е. Ф., Кораблёва Г. В., Лутченко В. А.]. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
11. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Friedrich Kluge. – [23-e, erw. Aufl.]. – Berlin, N. Y.: W. de Gruyter, 1999. – 921, [3] S.
12. Köbler G. Althochdeutsches Wörterbuch [Електронний ресурс] / Gerhard Köbler. – [4-e Aufl.]. – 1993. – Режим доступу до словника: <http://koblergerhard.de/ahdwbhin.html>.
13. Köbler G. Häufigkeitswörterbuch des Althochdeutschen [Електронний ресурс] / Gerhard Köbler. – 2006. – Режим доступу до словника: <http://koeblergerhard.de/ahdwbhin.html>.
14. Paul H. Deutsches Wörterbuch / Hermann Paul. – [9-e, vollst. neu bearb. Aufl.]. – Tübingen: M. Niemeyer Verl., 1992. – 1130, [2] S.
15. Schade O. Althochdeutsches Wörterbuch / Oskar Schade. – [2-e umgearb. u. vermehrte Aufl.]. – Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1872–1882. – 1446 S.
16. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / Rudolf Schützeichel. – [2-e, durchgelesene u. erg. Aufl.]. – Tübingen: M. Niemeyer Verl., 1974. – 250 S.
17. Tatian Evangelienharmonie [Електронний ресурс] / Tatian. – Режим доступу до кн.: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/germ/ahd/tat>.

УДК 811.11:81’42

Дмитрий Соколов
(Горловка)

К ВОПРОСУ ОБ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ТЕРМИНОВ “SCHLAGWORT” И “КЛЮЧЕВОЕ СЛОВО ТЕКУЩЕГО МОМЕНТА”

У статті аналізується змістове наповнення термінів “Schlagwort” і “ключове слово поточного моменту” та розглядається питання про їх еквівалентність.

Ключові слова: Schlagwort, ключове слово поточного моменту, мова політики, політичний вокабуляр.

The article analyzes the meaning of the terms “Schlagwort” and “key word of the present moment” and reviews the problem of their equivalence.

Key words: *Schlagwort, key word of the present moment, language of politics, political vocabulary.*

В текстах политических выступлений особое место занимают лексические единицы, семантика которых значительно больше нагружена в идеологическом, оценочном и деонтическом плане, чем семантика других лексем политического вокабуляра.

Эти слова отличаются (1) высокой частотностью употребления, они (2) “становятся объектом активной и массовой языковой рефлексии”, (3) получают различные дефиниции. Претерпевают изменения и их (4) лексические параметры, например, возможности метафорического употребления, а также синонимические и антонимические отношения. Кроме того, особый статус этих слов “вызывает активизацию <...> грамматических возможностей (самых консервативных), в частности, <...> деривационного потенциала, т.е. появление новых производных, расширение их сферы употребления и семантики” [3, с. 63].

Т. В. Шмелева обозначает данную категорию политически релевантной лексики как “ключевые слова текущего момента” (КСТМ), предложив этот термин в одноименной статье в 1993 году. В то же время в зарубежной (прежде всего, в немецкой) политической лингвистике с конца шестидесятых – начала семидесятых годов XX века активно используется термин “Schlagwort”, один из словарных вариантов перевода которого, “ключевое слово”, созвучен термину КСТМ. В этом отношении интерес представляет вопрос о соответствии этих двух терминов, а также об особенностях их понимания российскими, украинскими и немецкими исследователями. Данная проблема является *актуальной* для развития диалога между отечественной и германской политической лингвистикой. *Объектом* обсуждения в настоящей статье выступает язык политики как особая знаковая система, функционирующая в политическом дискурсе, а *предметом* – лексико-фразеологический уровень языка политики. *Целью* обсуждения является установление тождественности терминов “Schlagwort” и “ключевое слово текущего момента”.

Среди работ украинских исследователей, посвященных проблеме ключевых слов текущего момента, следует упомянуть диссертацию Т. В. Весны “Ідеологічний та національно-культурний компоненти в семантичній структурі лексики політичного дискурсу” [2].

Т. В. Весна развивает концепцию Т. В. Шмелевой и предлагает использовать термин “ключевые слова текущего момента” для обозначения наиболее релевантных единиц политического вокабуляра, характеризующих тот или иной исторический период. Ключевые слова текущего момента – это категория лингвистического, культурно-исторического и идеологического плана. КСТМ представляют (1) “идеологически значимые реалии общественного развития своего времени” (*здесь и далее перевод мой – Д.С.*), они обладают (2) двойным статусом “и выступают одновременно как фрагмент языковой действительности и как явление культурно-историческое и идеологическое”, (3) эти слова находятся под постоянным влиянием экстралингвистических факторов, способствующих генерированию новых КСТМ и переходу “обычной лексики в разряд ключевой для определенной эпохи” [2, с. 36–46].

В политической речи ключевые слова текущего момента выполняют образно-экспрессивную, оценочно-характеризирующую, социально-информативную и национально-информативную функции, обусловленные взаимодействием в их семантике идеологического и национально-культурного компонентов [2]. Следовательно, КСТМ политического дискурса конкретной страны остаются релевантными и сохраняют все перечисленные характеристики только в пределах данного дискурса, в то время как в политических дискурсах других стран актуализируются другие ключевые слова текущего момента. Так, для политического дискурса России первой половины девяностых годов актуальными являются следующие КСТМ: *реформа, рынок, номенклатура, суверенитет, приватизация, предприниматель,*

ГКЧП, СНГ, либерализация, аренда, биржа, бартер, плюрализм, департизация. В тот же период времени в политическом дискурсе Германии преобладают другие КСТМ: *Wiedervereinigung, Mauerfall, Währungsunion, Wende, der Grüne Punkt, der Vertrag von Maastricht* и т.д.

Перечисленные свойства данной категории дополняются еще одной особой чертой, также типичной и для идеологически нагруженной лексики в целом: сакрализация/десакрализация. Это “наличие у отдельных позитивно окрашенных ключевых слов десакрализованного варианта, который имеет противоположную оценочную маркированность” [2, с. 34].

В опубликованной в 2009 году статье Т. В. Шмелева говорит еще об одном признаке КСТМ – текстогенности как о способности данной категории лексем “порождать вокруг себя массу текстов. Понятно, что тексты эти порождаются людьми, но ключевое слово как бы издает импульсы, можно даже сказать, императив к созданию таких текстов” [3, с. 65]. Это, возможно, объясняется тем фактом, что некоторые “языковые единицы являются своего рода символами типовых коммуникативных ситуаций, в которых они постоянно употребляются” [1, с. 155]. Вследствие этого не только ситуация (коммуникативная и политическая, т.е. языковые и внеязыковые факторы) определяет подбор лексического материала, но и лексический материал может конституировать ситуацию.

Использование термина “Schlagwort” и обозначаемого им направления в германистике “Schlagwort-Forschung” до недавнего времени оставалось преимущественно прерогативой немецкого языкознания. Поэтому не вызывающий споров и замечаний перевод термина “Schlagwort” или подбор для него полностью эквивалентного русскоязычного термина представляется достаточно трудной задачей. “Die Schlagwort-Forschung ist bis heute eine deutsche Angelegenheit, in erster Linie natürlich der Germanisten, in zweiter auch der Politikwissenschaftler und Historiker” [7, с. 3].

Несмотря на это термин “ключевое слово текущего момента”, на наш взгляд, может рассматриваться в качестве эквивалента термина “Schlagwort”. Но чтобы установить степень их тождественности, необходимо выделить основные характеристики “Schlagwort” как особой лексической категории политического немецкоязычного дискурса.

Так, Бернд Штрус считает, что наиболее важной характеристикой “Schlagwörter” является компактно представленная в их семантике отсылка к программам партий и прочим планам политических действий. “Als Schlagwörter werden <...> all jene Wörter und Wendungen <...> bezeichnet, in denen sich erinnerungs- und vergangenheitspolitische Überzeugungen und Programme, sowie auf kollektive historische Sinnbildungsprozesse bezogene Einstellungen in komprimierter und prognanter Form sprachlich manifestieren” [10, с. 139]. Аналогичной точки зрения придерживается и Вальтер Дикманн, один из основоположников немецкой политолингвистики. Он также говорит о “конденсации” программ в этой категории лексических единиц политического вокабуляра, дополняя характеристику “Schlagwörter” еще одним аспектом: “Sie [Schlagwörter] erheben Relatives zu Absolutem, reduzieren das Komplizierte auf das Typische, Überschaubare und Einfach-Gegensutzliche und bilden dadurch bipolare Wortschatzstrukturen aus” [6, с. 62].

Одно из наиболее полных и развернутых определений было предложено Дитером Фелбиком. Термином “Schlagwort” он обозначает особые лексические единицы со сложной семантикой, функционирующие в политическом дискурсе и обладающие рядом особенностей. **Во-первых**, “Schlagwort” может выступать в различных грамматических формах, например, как односоставная или многосоставная лексема, которая в свою очередь может являться частью словосочетания и порождать ряд производных. Так, “Schlagwort” может принимать грамматическую форму существительного (например, *Vertriebene*), атрибута/прилагательного (*vertrieben*), глагола (*vertreiben*), словосочетания (*Recht auf Heimat*) или сложного слова (*Heimatrecht*) [4, с. 35]. **Во-вторых**, характерной особенностью “Schlagwörter” является высокая частотность употребления этих лексических единиц в политических текстах. **В-третьих**, “Schlagwörter” являются компактными символами

политических программ, идей или убеждений, им присущ ярко выраженный оценочный компонент значения, через который находит выражение субъективная оценка адресантом релевантных событий или явлений действительности. Это качество особенно ярко проявляется у тех лексем, которые используются противостоящими политическими силами, вследствие чего варианты их семантического наполнения существенно различаются в зависимости от адресанта. Такие языковые единицы “bekommen einen Sinn nur, indem sie eine Funktion in einer kommunikativen Handlung ausben; ihre Bedeutungsfähigkeit ist genuin mit den Vorgang des Kommunizierens verknüpft” [5, с. 167]. Так, только в текстах речей Ангелы Меркель, опубликованных на официальном сайте www.bundeskanzlerin.de, лексема “*vernetzte Sicherheit*”, обозначающая ряд аспектов позиции Германии относительно военно-политического сотрудничества и обеспечения международной безопасности, встречается более 250 раз. **В-четвертых**, на основе “Schlagwörter” возможно генерирование обширных ассоциаций, границы которых определяются исключительно актуальной коммуникативной ситуацией и поставленными политическими целями. Правила их употребления действительны только для тех, кто разделяет идеологию данной политической силы. Этот аспект обуславливает практически неограниченную их сочетаемость с любыми релевантными для политика понятиями, синтаксические, лексические и ментальные связи с которыми позволяют модифицировать семантический комплекс исходного “Schlagwort”. Например, для обозначения одного и того же предмета/явления действительности различные политические силы используют подходящие для себя лексемы: *soziale Marktwirtschaft / Kapitalismus* (об экономическом строе ФРГ), *Sozialpartnerschaft / Klassenkampf* (об отношениях между собственниками средств производства и рабочими), *Deutsche Demokratische Republik, DDR / Ostzone, Sowjetzone, sowjetisch besetzte Zone, sogenannte “DDR”* (о государстве со столицей в Восточном Берлине), *Politik der Versöhnung / Verzichtspolitik* (о политике канцлера Брандта) и т.д. **В-пятых**, употребление данной категории лексем преследует цель обращения к реципиентам относительно той или иной важной темы с целью убеждения последних занять определенную позицию по актуальному вопросу. “Das Schlagwort wird in einem Diskurs über ein brisantes Thema appellativ zur Werbung für oder gegen eine Position gebraucht, wobei es eine affektive Stellungnahme beim Rezipienten auslöst” [7, с. 25]. Наконец, **в-шестых**, “Schlagwörter” являются, с одной стороны, своеобразным средством (само)идентификации политической группы и, с другой стороны, средством дискредитации позиций оппонентов. “Sie [Schlagwörter] sind sprachliche Erkennungszeichen der politischen Kontrahenten, sie sind verbal vorgesetzte Fassaden von Freund- und Feindbildern, an denen sich die politische Orientierung im “Zeitalter der Ideologien” oft allein noch ausrichten kann” [9, с. 28]. Политические группы не только подбирают для себя “Schlagwörter”, уже функционирующие в системе политического дискурса, но и сообразно собственным политическим и коммуникативным целям синтезируют новые, характерные для данной идеологической группы [10, с. 136–137]. Ниже в таблице приводится обобщенное сопоставление характеристик двух лексических категорий – “Schlagwörter” и “ключевых слов текущего момента”.

Таблица 1.

Сопоставление категорий “Schlagwort” и “ключевое слово текущего момента”

Категория “Schlagwort” по [6], [7], [8] и др.	Категория “КСТМ” по [2] и [3]
1	2
1. Высокая лексическая вариативность: одно- и многосоставные лексемы, различные части речи;	1. Изменение лексических параметров, например, расширение возможностей метафорического употребления;
2. Высокая частотность употребления;	2. Частая встречаемость в политических текстах;

1	2
3. Возможность генерирования обширных ассоциаций, произвольные (для данной идеологической группы) правила употребления;	3. Наличие множественных дефиниций (в т.ч. явление “сакрализации / десакрализации”);
4. “Schlagwörter” реализуют апеллятивную и оценочную функцию и обладают ярко выраженным деонтическим аспектом значения;	4. Функции КСТМ связаны с реализацией идеологического и национально-культурного компонентов их семантики.
5. “Schlagwort” выступает в качестве компактного символа политических программ;	5. Текстогенность – способность КСТМ порождать вокруг себя массу текстов;
6. “Schlagwörter” используются для идентификации собственной политической позиции, а также позиции оппонента.	6. КСТМ являются объектом активной и массовой языковой рефлексии.

Первая пара характеристик в целом совпадает, вторая – полностью идентична. Мы также можем говорить о тождественности третьей пары характеристик, поскольку как сопряженные с ключевым словом (Schlagwort) ассоциативные связи, так и присваиваемые ему дефиниции могут претерпевать изменения вследствие того, что каждая политическая сила обладает возможностью устанавливать и изменять правила употребления того или иного ключевого слова (Schlagwort) сообразно своим политическим целям. Функции категорий “Schlagwörter” и “КСТМ” (группа 4) в целом близки по своему назначению – их появление в политическом тексте преследует цель не только проинформировать адресата об определенном событии, но и охарактеризовать это событие, дать ему соответствующую оценку, а также склонить адресата занять определенную позицию по отношению к данному событию. Что касается пятой пары, то данные характерные черты двух категорий здесь также во многом совпадают. Программа партии требует интерпретации, составления все новых текстов, содержащих ключевые слова и поясняющих политические планы и действия, поскольку в фиксированный текст программы нельзя заложить все алгоритмы действия политической силы, рассчитанные на те или иные обстоятельства. Наконец, характеристики, отмеченные в шестом пункте также близки по содержанию. Рефлексия суть обращение субъекта на себя самого, свою личность (ценности, интересы, мотивы, эмоции, поступки), на свое знание или на свое собственное состояние, поэтому мы можем заключить, что как “Schlagwörter”, так и “ключевые слова текущего момента” используются для идентификации политических позиций публичных актеров. Разница состоит лишь в том, что ряд немецкоязычных исследователей расширяют сферу употребления “Schlagwörter”, указывая на то, что эти лексемы также активно используются для идентификации позиции политических оппонентов.

Таким образом, тождественность перечисленных характеристик дает основание заключить, что при изучении политического дискурса термин “ключевое слово текущего момента” (КСТМ) может быть использован в качестве эквивалента немецкоязычного термина “Schlagwort” с учетом особенностей последнего. Это открывает *перспективы* для дальнейшей унификации терминологической базы отечественной и немецкой политолингвистики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Булдаков В. А. Ситуативная коннотация в лексике современного немецкого языка / В. А. Булдаков // Вестник СПбГУ. Серия 9, 2009. – С. 155–159.
2. Весна Т. В. Ідеологічний та національно-культурний компоненти в семантичній структурі лексики політичного дискурсу (на матеріалі франко- і російськомовної преси 90-х років): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Тетяна Василівна Весна. – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2002. – 239 с.

3. Шмелева Т. В. Кризис как ключевое слово текущего момента / Татьяна Викторовна Шмелева // Политическая лингвистика, 2009. – № 2(28). – С. 63–67.
4. Вүке К.; Liedtke F. u.a. (Hg.). Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Dra / Karin Вүке, Frank Liedtke u.a. – Berlin, New York: de Gruyter, 1996. – 496 S.
5. Busse D. Historische Semantik / Dietrich Busse. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1987. – 334 S.
6. Dieckmann W. Sprache in der Politik / Walter Dieckmann // M. Greiffenhagen (Hg.). Kampf um Wörter? – Мьнchen: Hanser, 1980. – S. 47-64.
7. Felbick D. Schlagwörter der Nachkriegszeit / Dieter Felbick. – Berlin: de Gruyter, 2003. – 600 S.
8. Klein J. Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik / Josef Klein // J. Klein (Hg.). Politische Semantik. – Opladen: Westdeutscher Verl., 1989. – S. 3-49.
9. StrauЯ G., HaЯ U. u.a. Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist / Gerhard StrauЯ, Ulrike HaЯ, Gisela Harras. – Berlin: de Gruyter, 1989. – 778 S.
10. StruЯ B. “Ewiggestrige” und “Nestbeschmutzer” / Bernd StruЯ. – Frankfurt am Main: Lang, 2009. – 266 S.

УДК 81. 276.3+811.111

Ліна Сорокіна
(Київ)

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ МАНІПУЛЯТИВНОЇ КОНФРОНТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто маніпулятивний потенціал тактик конфронтаційної стратегії в діалогічному дискурсі з урахуванням гендерного чинника.

Ключові слова: конфронтаційна стратегія, маніпулятивна поведінка, гендерний аспект, гомогенна / гетерогенна групи.

The aim of the article is to provide a study of manipulative potential of tactics of confrontation strategy in the dialogical discourse with particular emphasis on gender aspect.

Key words: confrontation strategy, manipulative behaviour, gender aspect, homogeneous / heterogeneous groups.

Постановка наукової проблеми та її значення. *Актуальність* дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення можливостей мови в регулюванні поведінки людей і, зокрема, здатності конфронтаційної стратегії виступати інструментом маніпулятивного впливу. Вихідною є думка про те, що адресат усвідомлює вплив, який здійснюється над ним, але маніпулятор використовує такі стратегії і тактики, вибудовує діалог таким чином, що реципієнт не може відмовитись від нав'язаної думки чи дії. Крім того, у фокусі нашої лінгвістичної розвідки постає гендерний фактор, що визначає ставлення суспільства до чоловіків й жінок, а також поведінку індивідів відносно певної гендерної приналежності, стереотипних уявлень про чоловічі та жіночі якості. **Мета статті** – проаналізувати маніпулятивний потенціал конфронтаційних тактик з урахуванням гендерного аспекту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Онтогенетичними характеристиками конфліктної мовленнєвої поведінки є інтенціональне протиставлення мовленнєвих дій інтерактантів та пряме чи опосередковане вираження негативної оцінки вербальних або фізичних дій співрозмовника. Конфронтації конфліктного та маніпулятивного характеру значно відрізняються. Слідом за Р. Бероном та Д. Річардсон, ми виокремлюємо *ворожу агресію*, в основі якої – усвідомлене прагнення спричинити зло або шкоду іншій живій істоті, та *інструментальну агресію*, для якої нанесення шкоди не є самоціллю: агресивні дії використовуються в якості інструмента для здійснення різних бажань (цит. по [5, с.1]. Про такий вид агресії йдеться у разі маніпулятивної конфронтаційної стратегії, адже метою маніпулятора є викликати в адресата стан фрустрації, тобто

психологічного дискомфорту [6, с.21], що у результаті призведе до повного підкорення його вимогам. Так, у прикладі (1) маніпулятор (адвокат Харді) застосовує конфронтаційну стратегію задля досягнення проміжної прагматичної мети (ПМ1), а саме – викликати в адресата стан фрустрації. Отже, агресія використовується як інструмент для досягнення головної прагматичної мети (ПМ2) – отримання правдивої інформації (к). Створенню почуття безвиході сприяють тактики прямого (а, с, е, g, h) та непрямого (b, d, f) обвинувачення, погрози (j). Динаміка діалогу забезпечується особливим способом вираження обвинувачень, а саме, їхнім риторичним характером й перетворенням інформації, що надає адресат, на звинувачення. Підкреслимо, що такий спосіб отримання інформації притаманний комунікативній ситуації допиту. Як і в наведеному прикладі, психологічний дискомфорт партнера по спілкуванню може бути усунений лише у разі абсолютної згоди з маніпулятором.

(1) (a) *“What do they have to do with you? I’ll tell you. I’m investigating Bree Beaumont and you lied to me yesterday. I’m getting close. (b) The fire was somebody warning me to stay away and the only person I can think of who’s got any reason is you. How about that? Is that clearer?”* *“I didn’t set your house on fire, Mr. Hardy. (...)”* *What you’re calling a lie was a simple mistake. I forgot something that was all.”* *But Hardy’s blood was way up, his voice dripping sarcasm. (c) “Oh yes, you forgot. You called the husband of a murdered woman who’d worked on your campaign, and it clean slipped your mind. (d) You forgot that? I don’t believe you.”*

“It was only for an instant. By the time I realized I’d made a mistake, you were gone. So I called you last night.” *“You called me last night? (...) (e) Which, in any event, you know you can’t prove because my answering machine is a pile of ashes. Is that what you’re telling me?”* *“No, but I–“ (f) “And while we’re at it here, Mr. Valens, maybe you can tell me how you got my home number, which is unlisted.”* *And here Hardy realized that one of the roundhouses he was throwing had finally scored. (g) “Was it one of your campaign workers, maybe? The same guys who came by my house?”* *“No!” (h) “No? What? Was it different guys?”* *“No. You’re twisting what I’m saying. I don’t have any guys. I didn’t do any of this.” (i) “You didn’t call me? That’s your new story.”* *“No, I did do that. I admitted that.” (j) “If you don’t say something I want to hear in the next five seconds, I’m going to shoot you in the face.”* *“What do you want?” (k) “I want why you called Ron and why you didn’t tell me.”*

(Lescroart, NBT, 230-231)

Специфіка стратегії полягає у рольовому характері конфронтації, тобто рольові позиції комунікантів ефективно сприяють реалізації маніпулятивного впливу, адже маніпулятор розраховує на близькі стосунки, любов та певні обов’язки зі сторони адресата. В структурі конфронтативної стратегії виокремлюємо тактики докору, осуду, обвинувачення, спільною рисою яких є комплексний характер комунікативної мети, що інтегрує вираження несхвальної оцінки та вплив на емоційний стан адресата.

На думку О. Г. Винокурової, *“осуд, обвинувачення об’єднані однією загальною комунікативною метою вираження негативної оцінки адресата, третіх осіб і/або дій та розрізняються ступенем відхилення від норм міжособистісного спілкування”* [1, с.43]. У випадку *обвинувачення* в намір адресанта входить повідомлення про те, що хтось здійснив якійсь вчинок, а негативний характер цього вчинку розглядається як щось очевидне. У випадку *осуду* дія адресата, навпаки, – очевидна, а повідомляється те, що дія з точки зору ілюктивного агента є осудливою. *Обвинувачення* неодмінно включає в себе вербально виражений або ментальний акт *осуду* [3, с.63]. В цілому ми дотримуємось точки зору Л. Л. Федорової, яка розглядає *осуд* та *обвинувачення* в рамках оцінного та емоційного впливу. Вона відносить *осуд* до морально-етичної сфери, а *обвинувачення* – до соціально-правової сфери оцінки поведінки [7, с. 49-50].

Тактики *докору* та *осуду* є спорідненими в тому, що обидві вказують на невідповідність поведінки адресата соціальним нормам, прийнятим в англomовному суспільстві. Проте, на відміну від *осуду*, *докір*, на думку О. П. Черняк, супроводжується більшою мірою відчуттям смутку і розчарування, печалі, а адресант намагається піклуватися

про почуття адресата [8, с.89]. Ілюстративний матеріал доводить, що тактика докору в маніпулятивній ситуації не характеризується доброзичливим ставленням адресанта, навпаки, є конфліктогеном, що дозволяє маніпулятору домогтися свого.

Отже, осуд відрізняється від обвинувачення та докору обов'язковістю експлікації оцінного компонента. Ментальний акт осуду передує вербально вираженому обвинуваченню; при докорі адресант виражає пресупозицію, що відповідна дія вже відбулася, але, на відміну від осуду, це не є асерцією, він не стверджує, що це погано, а вказує непрямым способом [8, с.89]. Імплементация маніпулятивної конфронтаційної стратегії дозволяє маніпулятору підвищити власний статус за рахунок зниження статусу адресата. Окрім того, важливо додати, що розглянуті тактики, як правило, реалізуються в комплексі, тому їхній розподіл є досить умовним.

Тактика докору. Досліджуючи конфліктний дискурс, Н. О. Каразія розглядає невдоволення, що полягає в основі докору, як категорію, яка може бути виражена найрізноманітнішим чином: від простої констатації певного емоційного негативного стану у мовця до вияву афекту – бурхливо вибуху емоцій (образи, обурення і подібних станів) [4, с.14]. Мета докору полягає у тому, щоб викликати в адресата почуття провини, сорому, зобов'язання тощо, що характеризується оцінним знаком “мінус”.

Приклад (2) ілюструє ситуацію, де сенатор й одночасно свекор Олівера з метою маніпулятивного впливу застосовує тактику докору (а). Сенатор Девіс усвідомлено пропонує вінчання в церкві, у якій ще декілька тижнів тому Олівер планував одружуватися з іншою дівчиною. Успішність маніпуляції забезпечується стандартною комунікативною роллю сенатора та майбутнього свекра, а також станом психологічного дискомфорту, що спричиняє тактика докору. Важливою деталлю є непряма обіцянка маніпулятора – посада губернатора для майбутнього зятя (b).

(2) *Senator Davis's voice was cold. (a) “You embarrassed my daughter, Oliver, and I'm sure you want to make up for that. Am I right?” There was a long pause. “Yes, Todd. Of course.” “Thank you, Oliver. I look forward to seeing you in a few days. (b) We have a lot to talk about... governor...”* (Sheldon, BLP, 24)

У попередньому прикладі ми спостерігаємо лише констатацію емоційного негативного ставлення маніпулятора. У наступному фрагменті (3) продемонстровано тактику докору, що проявляється бурхливим вибухом емоцій, й відповідно, залучаються додаткові тактики. На репетиції маминого весілля вже доросла донька Сьюзен дізнається, що її батько – не загиблий льотчик. Отож, вона бажає дізнатися його ім'я, місце проживання тощо. Це абсолютно не входить у плани матері і вона використовує конфронтаційну стратегію, яка реалізується у комплексі тактик: докору (а), образи (b), самоосуду (с). Така маніпулятивна поведінка повинна викликати у доньки почуття провини, сорому, жалю. Але, очевидно, що маніпулятор вже не вперше використовує такий спосіб впливу, тому адресат не реагує на цю стратегію. Отже, мовленнєву маніпуляцію вважаємо невдалою.

(3) *Susan: 00:18:17,806: Mom, I need answers.*

Mom: 00:18:20,309: (a) Do you have to do this now? You are ruining my wedding rehearsal!

Susan: 00:18:26,190: You've been married 4 times. I think you got it down.

Mom: 00:18:28,901: (b) I will not stand here and be attacked!

Susan: 00:18:33,197: Mom, don't walk away from me!

Mom: 00:18:37,493: (c) What do you want me to say? You want me to say I'm a bad mother? Fine! I'm a bad mother! Are you happy now? [Desperate Housewives 2/8]

Цей діалог також доводить точку зору Т. А. Давидової, яка розглядає МА докору як акт двонаправленого характеру: з одного боку – як “захисну реакцію” на дії іншої людини, з іншої – як вираження негативного оцінного ставлення до вчинків адресата. Перлокутивна мета МА докору визначається як “каузація переживання реципієнтом почуття провини” [4, с.15].

Тактика осуду реалізує інтенцію мовця висловити адресату негативну оцінку щодо тієї чи іншої його дії / бездіяльності або третьої особи, що зачепили особистісну сферу мовця [9, с.7]. Мотивами осуду є: бажання змінити психологічний стан адресата, примусити його відчувати сором, вину тощо; прагнення спонукати адресата припинити осуджувані дії, не повторювати їх у майбутньому; намагання вияснити стосунки; бажання оприлюднити негативну оцінку адресата, представити справжнє “обличчя” об’єкта оцінки, який заслуговує осуду; прагнення суб’єкта висловлення зняти з себе відповідальність за неприємну ситуацію, що склалася, захиститися від нападів співрозмовника, виправдати свою поведінку [9, с.12]. Усі зазначені мотиви реалізують проміжну прагматичну мету (ПМ1), тобто створюють в адресата стан фрустрації, а справжньою прагматичною метою (ПМ2) є прислухатись та виконати прохання, наказ тощо маніпулятора.

Зазначимо, що тактика осуду, здійснена з метою маніпуляції, порівняно з тактиками докору та обвинувачення, не настільки ефективна. Проаналізуємо приклад (4), де адресант (Лорен) на початку діалогу не проявляє себе як маніпулятор. Вона прагне домовитись з Октавією про організації добродійного заходу, розраховуючи на певні знижки (а). Коли адресант не досягає прагматичної мети, вона намагається маніпулювати, застосовуючи тактику осуду (*I must say it seems a bit – wrong – for a business to be making money out of charities*) в якості інструменту для здійснення бажаного. Тактику осуду у цьому випадку розглядаємо як неуспішну.

(4) *‘Unlikely, I have to say,’ said Octavia coolly, ‘this is a business, you know. But we could talk. It sounds a wonderful idea, your fun day, and you’ll find it very productive. We did something similar at Brooklands a year or so ago. Raised over a hundred thousand for Foothold, one of our charities. ‘Oh, really?’ Interest flashed briefly into the drawling voice. ‘Yes. So if you did think it might be worth talking—’*

(a) *‘But you wouldn’t do it for free? For old times’ sake?’ ‘Lauren, I couldn’t. Sorry.’*

‘Well, we’ll think about it. (b) I must say it seems a bit – wrong – for a business to be making money out of charities.’ (Vincenzi, AC, 36)

Тактика обвинувачення націлена на негативну оцінку дій і/або вчинків партнера. Експлікуючи обвинувачення, адресант завдає психологічної шкоди обличчю адресата, викликаючи у нього емоційний дискомфорт [2, с.19]. Маніпулятор, удаючись до такої тактики, вважає, що має право пред’являти претензії, оцінюючи свій статус вищим по відношенню до адресата.

Фрагмент (5) ілюструє діалог між журналістом, що розслідує смерть учасника колись відомої групи, та її гітаристом (Джей Бернс). Маніпулятором у цьому прикладі виступає музикант, який приховує інформацію про убивство Джиммі. Журналіст відчуває, що щось не так, і за допомогою тактики непрямого запиту інформації намагається отримати невідомі факти (а, б). Зрозумівши це, маніпулятор використовує тактику обвинувачення (с), яка по-перше, дозволяє відвести увагу від власної персони, по-друге, викликавши в адресата певний психологічний дискомфорт, припинити подальше розпитування. Слід додати, що тактика обвинувачення в чоловічій гомогенній групі характеризується вживанням інвективної лексики (*fuckin’, shit, goddamn*).

(5) *I nudge him along. (a) “Jay, it’s hard to understand Jimmy was an experienced diver—“ “What’re you tryin’ to say? Anybody can swim off get lost. It happens,” he says. “The cops in Nassau, the said they see it all the time. He coulda used up his and had a heart attack on the way to the top.” (b) “I suppose. But it just seems weird.” Bums scowls. (c) “You fuckin’ people are all alike. Stir ring up shit—Jesus, a man’s dead. My best friend! Cleo’s husband! He’s dead and here you’re tryin’ to make so goddamn mystery out of it, just to sell papers.” (Hiaasen, BC, 130)*

Як ми вже зазначали, тактика обвинувачення реалізується паралельно з іншими тактиками у складі конфронтаційної стратегії. Так, у прикладі (6) першою у структурі маніпулятивної стратегії залучається тактика докору (а), наступною – тактика обвинувачення (б). Таким чином, значну частину провини маніпулятор перекладає на адресата. Крім того, важливим елементом маніпулятивного впливу в цій ситуації є приховування інформації, а

саме, що під час пологів адресант був нападпитку і смерть однієї з близнюків, головним чином, його провина. Отже, тактики докору й обвинувачення дозволяють маніпулятору приховати власну помилку і спрямувати думки жінки в іншому напрямі.

(6) *'But I still don't see why you couldn't -' (a) 'Look, Rosemary,' said James, gently firm. 'I hate to say this. I really do, but if you'd come in regularly to antenatal for check-ups we would have -' 'Oh no! No, no.' (...) He hated himself for doing this, but he had to start covering himself now. (b) 'I'm sorry,' he said, quietly, steadily, 'but that's exactly what I do mean, Rosemary. If only we had been able to look after you -'* (Vincenzi, AW, 120)

Висновки. Таким чином, усі тактики в структурі конфронтаційної стратегії виконують паралельно або по чергово дві функції: дефокусують увагу адресата від певного об'єкта і/або референта розмови, а також викликають стан фрустрації, що сприяє реалізації головної прагматичної мети маніпулятора. Виокремлюючи загальні для докору, осуду та обвинувачення прагматичні характеристики, підкреслимо, що такі тактики, як правило, зустрічаються в інтеракції добре знайомих людей. Саме достатній ступінь близькості комунікантів, їхній тісний контакт у житті взагалі і в певній ситуації спілкування дозволяє удатися до цих тактик. Суб'єктами осуду та обвинувачення часто виявляються члени сім'ї та близькі люди.

Аналізуючи гендерні особливості конфронтаційної стратегії, доходимо висновку, що жінки залучають відразу декілька тактик. Тому жіночий осуд характеризується більшою емоційністю, експресивністю, у той час як чоловікам, як правило, властива стриманість, раціональність, логічна послідовність викладу фактів. Слід додати, що, на відміну від гомогенної групи, у гетерогенній чоловіки, застосовуючи тактику обвинувачення, не дозволяють собі використання лексики вульгарного характеру. Тим не менш, ефективність маніпуляції не зменшується.

За результатами нашого дослідження, предметом обвинувачення, осуду та докору є неправильність, аморальність вчинків адресата, а також невідповідність соціально прийнятним маскулінним характеристикам (у групі Ч→Ч, Ж→Ч) і гендерним ролям матері / дружини (у групі Ж→Ж, Ч→Ж), сина / батька (у групі Ж→Ч). Загалом, конфронтаційні тактики з метою маніпуляції застосовуються частіше у гомогенних групах, а в гетерогенних цей показник в 1,6 разів нижчий.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні комплексної імплементації стратегій і тактик кооперативної та конфліктної макростратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокурова О. С. Репертуар речевих жанров в прозе Л. Петрушевской как отражение культурного состояния общества / О. С. Винокурова // Культурно-речевая ситуация в современной России: вопросы теории и образовательных технологий. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. – С. 42– 44.
2. Волкова Т. А. Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации: на материале английского и русского языков: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое сопоставительное языкознание” / Т. А. Волкова. – Челябинск, 2007 – 24 с.
3. Дубровская Т. В. Речевые жанры “осуждение” и “обвинение” в русском и английском речевом общении: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Татьяна Викторовна Дубровская. – Саратов, 2003. – 233 с.
4. Каразия Н. А. Лингвопрагматическое исследование конфликтного дискурса / Н. А. Каразия. – Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – 2006. – №2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kamgu.ru/kraunc_journal/2006_2_rus
5. Поселенова А. В. Стереотипы агрессивного и манипулятивного речевого поведения в русской лексике / А. В. Поселенова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusistica.ru/pdf/4/4-roselenova.pdf> Назва з титул. екрану.
6. Седов К. Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии / К. Ф. Седов // Проблемы речевой коммуникации: Межвуз. сб. науч. тр./ [под ред. М. А. Кормилициной]. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2003. – Вып. 2. – 140 с. – С. 20 – 27.

7. Федорова Л. Л. Прямое выражение агрессии в речевом общении / Л. Л. Федорова // Агрессия в языке и речи: сб. науч. статей / сост и отв ред. И. А. Шаронов. – М.: РГГУ, 2004. – С. 219–233.
8. Черняк О. П. Місце мовленнєвого акту осуду серед оцінних мовленнєвих актів / О. П. Черняк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Прагмалінгвістика. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – №3. – С. 88-92.
9. Черняк О. П. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлень осуду (на матеріалі англomовного художнього дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. П. Черняк. – Чернівці, 2009. – 23 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Desperate Housewives: [television series] / created by Marc Cherry. – Season 2. – Episode 8. – ABC Studios and Cherry Productions, 2005–2006.
2. Hiaasen C. Basket Case / C. Hiaasen. – New York: Warner Books, 2002. – 410 p.
3. Lescroart J. Nothing but the Truth / J. Lescroart. – New York: Signet Book, 2001. – 439 p.
4. Sheldon S. The Best Laid Plans / S. Sheldon. – London: Harper Collins Publishers, 1997. – 344 p.
5. Vincenzi P. Almost a Crime / P. Vincenzi. – London: Orion, 2000. – 627 p.
6. Vincenzi P. Another Woman / P. Vincenzi. – London: Orion, 2000. – 551 p.

УДК 811.111'373:070

Дарина Станко
(Ужгород)

ТРОПИ В ЕМОЦІЙНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ЗАСІБ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ

У статті зосереджено увагу на лексичних засобах тропів в емоційному політичному дискурсі на матеріалі англomовної преси, що характеризують функціональний мовний стиль, окреслено, що стилістично забарвлені одиниці притаманні лексиці.

Ключові слова: масова комунікація, емоційний політичний дискурс, тропи, медіа-текст.

The article focuses on the lexical means of tropes in emotional political discourse in the English press which characterize functional language style. It is also stressed that lexis has its own distinctive stylistic nuance.

Key words: mass communication, emotional political diskurs, tropes, mediatext.

У сучасному інформаційному суспільстві провідну роль відіграє масова комунікація, системи якої формуються під впливом суспільного розвитку, значною мірою визначаючи політичні, правові й етичні норми. З метою політичного впливу в засобах масової інформації застосовуються різні методи: публікація статистичних даних, що стосується діяльності того чи іншого суб'єкта політики, вибіркова демонстрація дій політичного суб'єкта без словесних коментарів, виклад точки зору на те чи інше питання тощо. Але саме тропи як стилістичні фігури, що базуються на порушенні усталених логічних зв'язків і формуванні нових в емоційному політичному дискурсі, один із невід'ємних та яскравих елементів системи технологій мовленнєвого впливу, що визначає актуальність заявленої теми.

Тропи були об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців, зокрема С. Єрмоленко, О. Потєбні, О. Тараненка та ін. У сучасних лінгвістичних студіях домінує погляд на тропи як на художній засіб, цей феномен аналізують насамперед на матеріалі художньої літератури, про що свідчить значна кількість новітніх досліджень

(Н. Арутюнова, О. Ємець, В. Гончаренко, Н. Тропов), погляд на тропи як на спосіб творення мовної картини світу (Н. Лобур, О. Федик).

Вивчення вербальних презентацій емоцій знаходяться в центрі уваги багатьох учених. Дослідження науковців про те, чи повинна лінгвістика займатися емоційними складовими мали й розбіжності. Одні вважали, що домінантою в мові є когнітивна функція, і тому виключали вивчення емоційного компонента із досліджень про мову (К.Бюлер, Е.Сепір, Г.Гійом). Натомість група вчених Ш.Баллі, Т.А. ван Гіннекен, М.Бреаль вважали вираження емоцій центральною функцією мови. Нам імпує твердження М.Бреаля про те, що мова була створена не для опису, а для того, щоб виражати бажання, робити розпорядження, що не може бути відтворене без емоційного супроводу. В останні десятиліття зацікавленість учених до функціонування тропів у політичних текстах, розмовному мовленні зростає. Як зазначає Ю.М. Лотман, важливість тропів полягає в тому, що вони є механізмом творчого мислення [9, с. 47].

Мета статті – з'ясувати специфіку функціонування тропів у сучасному емоційному політичному дискурсі, акцентувавши на їх комунікативно-когнітивному аспекті в англійській мові.

За літературознавчим словником-довідником, троп (**грец.** *Tropos* – зворот) – слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його “внутрішньої форми”. Найпростішим видом тропів вважають порівняння, а до основних різновидів тропів зараховують метафору, метонімію, синекдоху. До тропів також належать епітет, гіпербола, літота та іронія, які з іншими засобами поетичного мовлення, що розкривають багатство його **асоціативних** відтінків, посилюють та увиразнюють його емоційне й оцінне забарвлення, динамізують **семантичні** поля, вказують на домінантні ознаки авторського стилю [8, с. 695–696].

Формально порівняння відрізняється від метафори структурно – наявністю маркерів компаративності (*like, as if, similar*). Разом з тим існує приховане порівняння, в якому такі маркери відсутні. Учені вказують і на певні відмінності двох образних засобів у семантиці. Дж. Ліч відзначає, що порівняння є більш експліцитним, ніж метафора, і може конкретизувати основу і спосіб зіставлення [13, с. 156–157]. Попри те, Н.Д. Арутюнова вважає, що метафора виражає сталу подібність двох об'єктів, у той час як порівняння виявляє в основному тимчасову подібність [2, с. 27]. С.Ф. Гончаренко відносить образне порівняння разом з метафорою до однієї групи компаративних тропів [4, с. 140]. Традиційно метонімія визначається як троп, що базується на перенесенні назви з одного об'єкта або класу об'єктів на інший на основі асоціації з суміжністю [1, с. 127]. Проте ряд учених, зокрема В.М. Жирмунський, вважають таке визначення неправильним: асоціація за суміжністю не може бути підставою для перенесення значення [7, с. 325].

У статті підтримуємо запропоновану О.В. Ємцем думку, відповідно до якої метонімію можна визначити як троп, що базується на реальних логічних зв'язках між об'єктами [6, с. 90].

Методологічна проблема між метафорою, порівнянням та гіперболою викликає дискусію не одне десятиліття. Зокрема, А. Вежбицька аналізує глибинну структуру цих тропів і робить висновок, що гіпербола ближче до метафори, ніж порівняння, завдяки наявності стверджувального елемента в глибинній структурі [5, с. 141]. Сучасний підхід до аналізу тропів включає розуміння цих засобів як системи, елементи якої організовані ієрархічно [12, с. 520]. Це дозволяє досліджувати у статті метафору, метонімію, іронію як загальні тропи, а перифраз, синекдоху, антономазію, персоніфікацію описувати та кваліфікувати як різновиди більш загальних тропів. Коли йдеться про отримання, відображення та збереження знань у мовних формах, а також про формування думки та оцінки оточуючого світу й наступного отримання ними фізичної оболонки, “тіла знань”, припускається одночасно існування різних форм їхньої репрезентації в мозку людини у вигляді певних структур свідомості. Такими структурами виступають концепти – “кванти

знання”, що орієнтовані на відображення онтології світу у зв’язку з потребами соціальної дійсності [11, с. 105].

Тропи ж політичного емоційного дискурсу обов’язково пов’язані з асоціаціями, вони налаштовують адресата звернутися до найвіддаленіших куточків його свідомості, його знань, щоб дати можливість уявити той чи інший політичний образ, спонукати адресата до потрібних комунікатору висновків. При формуванні яких обов’язково враховується культурний фактор, що відображається на світобаченні людини. Саме тому особливості тропів у емоційних політичних текстах на матеріалі сучасної англійської преси досліджуватимемо з позицій когнітивно-комунікативного підходу.

Отже, розгляд тексту емоційного виступу у сфері політики саме як елемента дискурсу передбачає існування не лише комунікатора, а й реципієнта, а також наявність у першого прагнення вплинути на іншого за допомогою мовленнєвих засобів. Текст у такому разі можна вважати приводом для внутрішнього мисленнєвого діалогу реципієнта з комунікатором, тобто маємо справу зі схемою: КОМУНІКАТОР → ТЕКСТ → МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ → РЕЦИПІЄНТ → ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ. Визначальним є те, які знання і стратегії застосовують політик і читач; головна увага в дослідженні дискурсу зосереджується на тому, якого ефекту досягає політичний виступ у мас-медіа і як його сприймає реципієнт. Як елементами медіатексту тропи ставлять перед читачем інтерпретаційне завдання. Емоційний політичний дискурс передає два види інформації: предметно-логічну (власне інформування) та прагматичну (емоційний вплив). Аналізуючи різноманітні політичні контексти з використанням тропів, зазначимо, що вони характеризуються здатністю відігравати роль як конструктивного, так і деструктивного компонента дискурсу. Так, вислів *But Stop the War vice-chairman Chris Nineham said that Ms May was “massively muddying the waters” by attempting to link the anti-war movement with terrorism (The Morning Star. 07/06/2011)* передає більше інформації порівняно з його буквальним значенням і водночас акцентує на найсуттєвіших, з погляду суб’єкта мовлення, ознаках реалії. Тобто правильно підібраний троп посилює емоційність, виразність, допомагає комунікаторові яскравіше передати обставини, а реципієнтові зрозуміти повідомлення.

Розглядаючи лексичні засоби тропів як деструктивний елемент політичного рекламного дискурсу, зазначимо, що вони можуть приховувати істинний зміст за багатослів’ям, яскравими представниками виступають концепти із сигніфікатами “фронт”, “баталії”, “війна”, “боротьба”, як-от: *You know, I hope that after all the recent experiences our close partners and friends must learn that you can’t torpedo existing contracts – even if you don’t like them, like when our colleagues and partners, the president of Ukraine or the Ukrainian Prime Minister say that a contract is unfair and bad and they won’t honour it (Euronews. 08/09/2011); When it comes to gauging Mr. Obama’s re-election prospects, a campaign official said, “The main point is to take a look at... the president’s national standing in battleground states.” (CBS News. 14/09/2011).*

Належність метафоричних сигніфікатів до сфер вузького використання дає підстави стверджувати, що адекватне задумові автора трактування таких висловів не завжди можливе, як-от у реченні *Democratic Sen. Chuck Schumer, who represented New York’s 9th for 18 years, said the district has never been a bellweather (CBS News. 14/09/2011)*, в якому порівняння округу з провідником (поводарем, вожаком) овець здатне передавати негативну і позитивну конотацію одночасно.

Здатність до гіпотетичного осягнення дійсності дозволяє говорити про унікальність тропів на рівні емоційного політичного дискурсу, в якому існують цілі системи. Такі стилістичні фігури дозволяють певним чином передбачити розвиток політичних подій, наштовхнути адресата на потрібну адресантові думку, формування висновку. Така функція враховується, оскільки експлікація імпліцитної інформації троп може відбуватися відповідно до задумів автора, так і всупереч їм.

Дослідження ролі тропів у новій категоризації суспільно-політичних реалій звертається до понять “мовна картина світу” і “концептуальна картина світу”. Тропи можуть

статі засобом утвердження у свідомості реципієнтів готових уявлень, не завжди адекватних дійсності. Це твердження особливо актуальне для сфери масової комунікації, де мова сприймається як відображення реальності, однак неможливо перевірити адекватність дійсності й мови. В інформаційному просторі простежується існування вербальних засобів, які не вимагають демонстрації зв'язку з реальністю (такого зв'язку може й не бути), що дає широкі можливості для PR-технологій, зокрема у політичному дискурсі.

Оскільки діяльність будь-якої політичної сили спрямована на державотворення, тобто “становлення, формування і розвиток держави та її механізму” [3, с. 154], тому аналіз тропів емоційного політичного дискурсу проводитимемо за основними складовими категоріями цього процесу: місця і знаряддя дії, політичних гравців, прагнень та проблем, звертаючи увагу на оцінні лексеми, що супроводжуватимуть складові одиниці цих категорій.

Категорія місця дії охоплює тропи на позначення предмета, на який спрямована діяльність учасників політичного процесу, тобто держави. Її назва охоплює три підкатегорії:

- країна – певна територія, незалежно від її етнічного походження: *And for sure, the clash of the titans will not happen in Macedonia (The Global Politician. 09/05/2011)*;
- держава – не просто місцевість, а територія, що становить єдність: *“The best investment America can make in the Middle East is Israel”, he (Victor Styrksy) said (CBS News. 08/10/2011)*;
- референційна одиниця “Македонія”, “Великобританія”, “Сполучені Штати Америки”, “Австралія” тощо: *We conducted this interview amidst the heat wave – literal and figurative – that engulfed Skopje in August 2011... With the costly and controversial project “Skopje 2014” and the accompanying populist policies, we became indistinguishable from the century old Greek nationalism which was barely tolerated by Brussels and Washington only a few years ago (The Global Politician. 09/05/2011)*.

Вибір цих лексем може свідчити про характер ставлення комунікатора до об'єкта, про його ступінь патріотичності. При цьому в емоційному політичному дискурсі навколо денотативних номінацій держави спостерігається утворення своєрідного образного мовного кола – індикатори категорії об'єкта державотворення стають основними у конструкціях з тропами, які формують певний публіцистичний образ держави. Для англomовної преси характерне відтворення цього образу у негативній тональності – стають поширеними тропи кризового стану, катастрофи, занепаду, як-от у висловлюванні *Stevo Pendarovski: In 1991, with Yugoslavia on its deathbed, the so-called Council of Albanian Political Parties was established with the aim of coordinating the activities of all the political organizations of the Albanians (The Global Politician. 09/05/2011)*. Акцентуючи увагу на негативному образі, провину за такий її стан покладають на головного політичного суперника – владу: соціально-економічна та політична ситуація в країні подається як наслідок “злочинного”, “кримінально-олігархічного”, “кланового”, “хижацького” режиму. Наприклад, *“They focus on oil deals, gas, contracts because if they have moral values they should have supported the Libyan people. Not a bunch of gangsters. (Channel 4 News. 13/09/2011)*.

Окрім епітетів, у формуванні негативного образу держави використовуються перифрази: “країна віртуальної демократії”, “маріонетка Заходу”, “аграрний придаток”, що вживаються в зображенні місця та ролі держави на міжнародній арені.

У сучасних британських та американських газетах і журналах спостерігається тенденція до широкого використання тропів як у заголовках статей, так і в самому тексті. Наприклад, порівняння держави із велетнем *The same goes for the wider role of the “Giant from Bosphorus”: as it approaches the world predominantly with its “Islamic” face, Turkey’s influence is felt mostly between Sarajevo and Baku (The Global Politician. 09/05/2011)* характеризує державу як могутню, ототожнюючи її з людиною міцної статури.

Отже, в англomовному емоційному політичному дискурсі позитивний образ держави постає як акцент порядку, добробуту в країні, на відміну від негативного, де через тропи в реципієнта вимальовується образ держави як жертви, а позитивний образ постає в проєкті як

мета, до якої треба прагнути “новій владі”. Таку відмінність можна пояснити соціально-політичним рівнем культури та життя в країні та за її межами зокрема.

Щодо мовних засобів, які супроводжують тропи в текстах політичних прагнень, то досліджувана лексика зустрічається або в нейтральних, або агітаційно-спрямованих контекстах емоційного політичного дискурсу. Позитивною тональністю відзначаються порівняння справ із великим тортом, шматочок якого дістанеться кожному, але його величина залежить від діяльності й співпраці обох країн: *But the whole point about trade is that we're baking a bigger cake and everyone can benefit from it. And this is particularly true of Russia and Britain (The Guardian. 12/08/2011)*. Прагнення зміцнення економіки держави прослідковується в інтерв'ю із Д. Камероном *UK exports to Russia are already worth £3.5bn, doubling in value last year alone and growing by almost another two-thirds in the first half of this year. We want to do everything we can now to build on this and take our trade and investment to a new level (The Guardian. 12/08/2011)*.

Заклики до дій виражають висловлювання *Mr Blair, who was a controversial choice when he was appointed Middle East peace envoy in 2007, also used an article in the Daily Mirror to beat the drums of war against Syria, urging the international community to increase pressure on Bashar al-Assad's government (The Morning Star. 09/09/2011); She and her people are fighting the same war that we are," he said. "As Iran continues to pursue nuclear weapons capability, it not only threatens Israel but it threatens us as well. It's time once again for America to stand up and this time lead from the front (CBS News. 08/10/2011)*, але їх оцінка (позитивна, негативна, нейтральна) та відповідні емоції знаходяться у прямій залежності від факту, кого і якою мірою ці заклики стосуватимуться. Прагнення часто репрезентуються протиставленням добра і зла, як от: *The transition to democracy may well have its difficulties and dangers ... but it is the best long-term path to peaceful progress ... and is a powerful alternative to the poisonous narrative of Islamist extremism (The Guardian. 12/09/2011)*.

Характеризуючи категорію знаряддя дії, не можна залишити поза увагою підкатегорії на позначення характеру дії учасників політичного процесу – це тропи щодо заклику до єднання зусиль у якійсь діяльності: *Ms May stoked fears among anti-war demonstrators earlier this week when she told reporters that the government "needed to look at extremism, not just violent extremism (The Morning Star. 07/06/2011)*; підкатегорія *рух уперед* охоплює лексеми, що означають гостру потребу змінити, реорганізувати життєвонеобхідні механізми держави та суспільства (розвиток, зміни, реформи, прогрес): *"While Republicans are spending the year courting the Tea Party... the president's out there fighting every day to create jobs," Wasserman Schultz said (CBS News. 14/09/2011)*; підкатегорія *рух назад* наголошує на відновленні, відродженні якихось ефективних втрачених механізмів *The Conservatives successfully killed off Clegg's hopes of progress on electoral reform with their forceful campaign against the alternative vote (The Guardian. 11/09/2011)*; *It's time to scrap the failed 'stimulus' agenda and the misguided policies on Israel and focus on getting America back to creating jobs again."* (CBS News. 14/09/2011).

Акцент на потребі зробити нововведення, реформувати суспільство, зберегти здобутки відзначається у такому емоційному політичному дискурсі, як: *Plus, by 2001, the US had finished the crude work in Europe by offering a security umbrella for the continent until the EU has almost completed the unification of its two halves (The Global Politician. 09/05/2011)*.

Щодо категорії знаряддя державотворення, то у висловлюванні *Osborne and Iain Duncan Smith are taking an axe to the £192bn-a-year welfare programme. Having announced an end to child benefit for higher rate taxpayers from 2013, they have been able to insist that the better-off are taking their fair share of the pain, and that it is not just the poor who are suffering from the cuts (The Guardian. 11/09/2011)* можна виділити “сокиру” як можливість впливати на спільну лінію поведінки, “ідеологію” як світоглядне політичне підґрунтя. Можливим кроком до змін постає спосіб і засіб водночас просувати інтереси знедолених у верхній палаті, як от: *The Lib Dems are also concerned about plans to abolish the Social Fund, which provides emergency money for those most in need, such as people who have unexpectedly been made*

homeless. Several Lib Dem peers are also planning to torpedo this measure in the upper house (The Guardian. 11/09/2011).

Таким чином, використання тропів в емоційному політичному дискурсі сучасної англомовної преси сприяє багатозначності образних засобів, часто відображає оригінальну картину світу в стислій формі, що може становити труднощі інтерпретації тексту та відкриває широкі можливості подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.Д. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. – 6-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 384 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
3. Бориславський Л. Вчення М. Драгоманова про походження держави і права та деякі міркування щодо процесу державотворення в Україні // “Вільна спілка” та сучасний український конституціоналізм. Драгоманівський збірник / за ред. Т.Андруссяка. – Львів: Світ, 1996. – С. 151–156.
4. Гончаренко С.Ф. Стилистический анализ испанского стихотворного текста. – М.: Высшая школа, 1988. – 192 с.
5. Ємець О.В. Синкретичні тропи як результат взаємодії образних засобів у тексті // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2004. – Випуск 17. – С.140–142.
6. Ємець О.В. Стилiстичні та концептуальні аспекти функціонування метонімічних епітетів у художньому тексті // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – Випуск 27. – С. 90–92.
7. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. – 440 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
9. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера / Ю.М. Лотман. – Тарту – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
10. Павлюк Л.Г. Аксиологічні і структурні характеристики дискурсу реклами у мас-медіа / Л.Г. Павлюк // Наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2006. – 5 с.
11. Таценко Н.В. “Концепт” як ключове поняття когнітивної лінгвістики / Н.В. Таценко // Вісник СумДУ. Серія “Філологія” №1, 2008. – С.105–110.
12. Тропов В.Н. Тропы // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1990. С. 520-521.
13. Leech G. A Linguistic Guide to English Poetry. – L.: Longman, 1969. – 240 p.

УДК 821.161.1

Людмила Черкун
(Херсон)

МНОГОЗНАЧНЫЕ СЛОВА КАК ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Л.ЛУЗИНОЙ)

Статтю присвячено дослідженню багатозначних слів у контексті художніх творів. Розглядаються основні прийоми актуалізації полісемів, роль контексту, а також стилістичні функції багатозначних лексем.

Ключові слова: багатозначність, полісеми, двоплановість, актуалізація, стилістична функція, обігравання значень.

The article deals with the polysemantic words research in the artwork context. The principal methods of polysems actualizations, context role, stylistic functions of polysemantic lexical elements are analyzed.

Key words: polysemy, polysemes, duality, actualization, stylistic function, meaning game.

В современных исследованиях по лексической семантике постоянно подчеркивается важность наблюдения над парадигматическими и синтагматическими свойствами слова для установления его значения. Такой подход, безусловно, важен при изучении и анализе полисемантических единиц, каждое из значений которых, во-первых, входит в свой синтагматический ряд, во-вторых, реализуется на синтагматическом уровне.

Богатым, благодатным материалом для разнообразных лексико-семантических наблюдений являются произведения художественной литературы, на что указывали в свое время А.М.Пешковский, Л.В.Щерба, Б.А.Ларин, Г.О.Винокур, В.В.Виноградов. Необходимость и целесообразность исследования лексических единиц в контексте художественного произведения отмечалась в работах А.Н.Кожина, В.П.Григорьева, В.Н.Телии, В.К.Харченко, В.П.Ковалева и др.

Исследование особенностей функционирования слова в художественной речи, изучение путей преобразования его семантики, характера возникающих в нем художественно-изобразительных “приращений” смысла – проблема, которая не теряет своей актуальности.

Становясь компонентами художественного произведения, многозначные слова получают возможность обогащать свою смысловую структуру; помимо буквальных значений, выражать идейно-образную информацию; реализовывать потенциальную экспрессию. В художественной речи любое многозначное слово может стать экспрессивным, способным увеличивать прагматический потенциал высказывания, его коммуникативную значимость.

В данной статье мы рассмотрим основные приемы обыгрывания полисемов в произведениях Лады Лузиной, творчество которой, на наш взгляд, представляет достаточный интерес для лингвистов.

Многозначное слово может повторяться в контексте (эксплицитный способ), а может употребляться один раз, реализуя одновременно два значения (имплицитный способ). Например: *Кстати, вам, наверное, будет интересно, что имя Мария произошло от старинного имени Мара – смерть. Впрочем, **отбросим** метафизику... Но раньше, чем она успела ее **отбросить**, Виктор отшвырнул хилое больничное одеяло...* [2, с.176]. В данном контексте глаголу *отбросить*, употребленному первоначально в переносном значении “не принять, отвергнуть”, возвращается его прямое значение “бросить в сторону”, чему способствует следующее за ним слово *отшвырнуть*.

Как показало исследование, для произведений Л.Лузиной характерен второй, имплицитный способ актуализации многозначных лексем.

Нередко разные значения полисемов обыгрываются посредством сравнений. В зависимости от того, с чем сравнивается предмет мысли, находится отношение автора к этому предмету, оценка его. Например: *Несмотря на нежный октябрь, на мне была надета зимняя дубленка до пят, **тяжелая**, как все мои смертные грехи вместе взятые* [3, с.108]. Сначала прилагательное *тяжелый* реализует свое первичное значение “имеющий большой вес”, но сравнительный оборот актуализирует в этом слове и производное значение – “суровый, очень серьезный”.

В следующем примере наблюдается переход от переносного значения глагола *просачиваться* к прямому: *Виктор не слушал. Ее слова **просачивались** сквозь мозг, как сквозь частое сито* [2, с.174]. Элемент сравнения в семантике общеязыковых метафор почти полностью утрачивается; с помощью же сравнительных конструкций автор восстанавливает первоначальную основу переноса, что увеличивает эстетическую значимость полисема.

Актуализация разных значений слова может происходить на основе синтаксической связи, когда в ряд однородных членов предложения ставятся слова, семантически неоднородные. Например: *Все началось с тоста на моем дне рождения. Одна из приглашенных дамочек **подняла** свой бокал, а вместе с ним – тему вечера* [3, с. 278].

И.В.Арнольд называет этот прием “зевгмой” – сочетанием слов, ядро которого – полисемантическая лексема – находится в разных смысловых отношениях с зависящими от нее словами, каждое из которых требует реализации иного значения главного [1, с. 171].

Обычно в таких контекстах актуализируются полисемы-глаголы или отглагольные имена существительные: *А я никогда не **разбиваю** ничего, о чем можно пожалеть впоследствии: **ни посуды, ни сделок, ни отношений*** [2, с.12]; *Полное резкое **падение духа и тела** одной из двух дежурных Киевиц показалось второй подозрительным* [4, с.3]. Благодаря тому, что слова, заданные как однотипные с точки зрения синтаксической, реализуют в глаголах то прямое, то переносное значение, делает этот прием действенным и эффективным в произведениях Л.Лузиной.

Реализация разных значений слова может представлять собою не простой лексический повтор, а однокоренные слова. Например: *...единственное, что могу себе позволить – впервые за восемь с половиной лет, – **биться в истерике** и **бить** банки от зеленого горошка* [2, с.14].

Как показало исследование, в произведениях писательницы чаще всего обыгрываются однокоренные слова в прямом, свободном значении и как компоненты фразеологизмов: *А н д р е й. Ты такая, как есть. Как бы ты не **махала** сейчас руками, через час ты поймешь: нельзя **одним махом** изменить всю свою жизнь* [2, с. 55].

Обыгрывание свободного значения слова и как компонента устойчивого словосочетания является характерным для творчества писательницы. *Все в доме, все в доме... Дом – полная **чаша**. В этой **чаше** я сегодня, судя по всему, утоплюсь* [2, с. 13].

Значение многих фразеологических единиц возникло в результате целостного переосмысления сочетаний, имеющих в своей основе конкретное смысловое содержание. Такие фразеологизмы представляют собой сочетания слов, теряющих отдельный смысл в целом, но имеющих этот смысл в каждом составном элементе целого, что при наличии определенного контекста создает широкие возможности для активизации этого смысла, позволяет писателю “реставрировать” в той или иной степени фразеологический образ.

Интересным, на наш взгляд, является следующий пример:

*Г р а ф де П е р р и г о (гордо). Я никогда не был в ее постели, но занял прочное место в ее **сердце**.*

*А л ь ф р е д д е М ю с с е. Это ложь. **Сердце** Альфонсины хранится в несгораемом шкафу, и еще ни одному вору Парижа не удалось похитить его. Возможно потому, что шкаф этот попросту пуст, – она **бессердечна**.* [2, с.89]

В первой реплике слово *сердце* реализует переносное значение “орган как символ переживаний, чувств, настроений человека”. Затем метафорический контекст как бы возвращает лексеме ее прямое значение. А в однокоренном имени прилагательном *бессердечный* уже одновременно актуализируются два значения: не только узуальное “чуждый мягкости, жестокий”, но и контекстуальное – “человек, у которого отсутствует этот мышечный орган”.

Стилистические функции полисемов в произведениях Л.Лузиной разнообразны. Так, в рассмотренном выше примере они выполняют характерологическую функцию и одновременно сюжетную: переход от одного значения многозначного слова к другому позволяет разворачивать ход событий, развивать сюжетную линию.

Полифункциональным является слово *снимать* в следующем контексте, где оно реализует сразу три значения: – *Пожарные? – раздалось сверху... У нас кошка на дереве... То есть как не **снимаете**? Что значит только в американском кино? Странная логика. По-вашему, если у нас в стране не **снимают** кино, то и кошек не нужно **снимать**? Я поставлю этот вопрос. Я добьюсь, чтоб у нас **снимали** кино! И кошек тоже... А вас **сняли** с работы* [4, с.18].

Многозначные слова являются эффективным средством создания каламбура. Под каламбуром мы понимаем словесную игру, основанную на намеренном использовании в небольшом контексте двух значений одного и того же слова с целью произвести комический

эффект. Каламбурное использование полисемов встречается как в авторской речи, так и в речи героев. Например:

А н д р е й. Для пьяной в зюю у тебя слишком хорошая фигура...

Ю л и я (возмущенно). Что!!!

А н д р е й. Я имею в виду фигуру речи [2, с. 63].

Нередко каламбурное сближение или двуплановое осмысление слов не просто производит смешное впечатление, а служит острой формой язвительного намека:

Г р а ф де П е р р и г о (нарочито презрительно). Не понимаю этих господ. Мне кажется, прелести Альфонсины сильно преувеличены. Она слишком тоща.

Г е р ц о г И с т м е н с к и й. Так говорят лишь те, у кого слишком тощий кошелек... [2, с.88].

В следующем примере обыгрываются фразеологизмы в объятиях Морфея и узы Гименея: *Девушка на миг приоткрыла веки и, взглянув сквозь Тюльпанова синей мутью глазных яблок, вновь погрузилась в объятия Морфея. Хотя, судя по униформе, ей следовало бы обниматься исключительно с Гименеем. [2, с.157]* Контекст построен таким образом, что читатель воспринимает компоненты данных устойчивых словосочетаний и в их свободном значении. При этом обыгрываемые слова выполняют характерологическую функцию, а также служат средством создания каламбура.

В небольшом контексте могут обыгрываться сразу несколько слов, одновременно использоваться несколько приемов. Например: *Но она сбегала от ответа слишком поспешно. И взгляд, оброненный ею впопыхах, словно злополучная туфелька Золушки, был испуганным и несчастным [3, с.159].* Как видим, во фразеологизме *уйти от ответа* заменен один из компонентов и благодаря контексту происходит “буквализация” этого слова. Одновременно причастие *оброненный* актуализирует первоначально переносное значение “брошенный мимоходом, небрежно”, а затем свое прямое значение – “уронив, потерять”, которое возвращает лексеме сравнительный оборот.

В подобных примерах многозначные слова выполняют и характерологическую функцию, и изобразительную: автор не только передает определенную информацию о своих героях, но делает это в наглядной, образной форме.

Семантическая многоплановость, которая проявляется у слова в контексте, помогает автору выполнить задачу преодоления автоматизма в восприятии слов путем совмещения их разных значений, обнаружения и обнажения глубинных сем структуры слова. В условиях обычного контекста семантическое содержание многозначного слова существенно сужается, в сознании возникает общее представление о денотате. Смысловое содержание слова в художественном контексте, ориентированном на разноплановое понимание полисема, существенно меняется: оно обогащается дополнительными признаками – информационными, характерологическими, эмоционально-экспрессивными.

Таким образом, потенциальная экспрессия многозначных слов получает в художественной речи большие возможности для своего выражения, проявляясь в контексте при наличии определенной коммуникативной установки автора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1973.
2. Лузина Л. Комплекс принца. – Харьков: Фолио, 2007.
3. Лузина Л. Любовь – не сахар, сахар – не любовь. – Харьков: Фолио, 2008.
4. Лузина Л. Принцесса Греза. – Харьков: Фолио, 2011.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 16-е изд. – М.: Русский язык, 1984.

Розділ V

МОВА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 81-139'342.9

Ольга Вольфовська
(Київ)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СЛУХОВОГО АНАЛІЗУ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

Стаття окреслює методологічне підґрунтя застосування різних видів слухового аналізу для вивчення специфіки ритмічної організації промов сучасних політичних діячів Німеччини. У роботі проаналізовано методіку формування корпусу експериментального матеріалу, визначено мету та завдання перцептивного й аудитивного експериментів.

Ключові слова: слуховий аналіз, перцептивний та аудитивний експеримент.

This article outlines the methodological framework using different types of auditory analysis to study the specific rhythmic speech organization of contemporary politicians in Germany. The paper analyzes the method of forming the experimental body, defines the purpose and objective of perceptive and auditory experiments.

Key words: auditory analysis, perceptive and auditory experiment.

Отримання об'єктивних даних щодо ритмічної організації німецької політичної промови вимагає застосування комплексу експериментальних методів дослідження [3, с. 32; 8, с. 31–35], котрі дають всебічну інформацію про усне мовлення політиків. Важливою складовою експериментально-фонетичного дослідження є слуховий аналіз, методіка організації якого передбачає проведення декількох етапів роботи: 1) перцептивного аналізу текстів промов наївними носіями мови, тобто аудиторами, що володіють німецькою мовою як рідною, проте, не обов'язково мають філологічну освіту; 2) аудиторського аналізу фрагментів політичних виступів фахівцями-фонетистами, котрі мають досвід виконання експериментально-фонетичних досліджень, проте, німецька мова може не бути для них рідною.

Мета експериментально-фонетичного дослідження полягає у виявленні специфіки ритмічної організації публічного мовлення політиків шляхом встановлення способів ритмізації німецькомовної політичної промови та розкриття ролі окремих інтонаційних засобів для створення ритмічності мовлення.

Виявлення специфіки ритму німецькомовного політичного виступу передбачає розв'язання таких завдань: а) установлення базових ритмічних одиниць підготовленого мовлення політичних діячів; б) опис структурних типів ритмоодиниць, виявлення найчастотніших з них; в) вивчення закономірностей інтонаційного оформлення ритмічних одиниць у мовленні політиків, зокрема: а) виявлення специфіки функціонування частоти основного тону у ритмогрупі, синтагмі, фразі; б) аналіз темпоральної складової ритмоодиниць; в) розкриття динамічних характеристик ритмічних одиниць у мовленні політиків.

Експериментально-фонетичне дослідження виконано на матеріалі усних реалізацій промов сучасних політичних діячів Німеччини. Корпус експериментального матеріалу склали аудіозаписи промов, виголошених трьома політичними лідерами Німеччини – федеральним президентом Хорстом Кьолером, федеральним канцлером Ангелою Меркель, президентом Бундестагу Норбертом Ламмертом – у період з 2007 до 2009 року. Протягом зазначеного періоду усі три політики обіймали ключові політичні посади Федеративної Республіки Німеччини, а їхні промови стосувалися актуальних соціально-політичних тем.

Щоб виявити ступінь впливу фонетичних параметрів на слухача політичної промови, проведено експеримент, спрямований на порівняння ритмічної організації ораторських виступів з ритмом тих самих текстів, начитаних дикторами-носіями мови. Для реалізації цього експерименту із загального масиву досліджуваного матеріалу відібрано 9 фрагментів промов, тривалістю 2 хвилини кожен, які начитувалися носіями німецької мови (2 чоловіками і 2 жінками) з вищою освітою, що володіють нормативною вимовою та мають досвід виступів перед чисельною аудиторією, оскільки є викладачами економічних і філологічних дисциплін вищих навчальних закладів Німеччини. Читанню текстів передувала бесіда з учасниками звукозапису, під час якої пояснювалися задачі експерименту, обговорювалися жанрові й фоностилістичні особливості публічної промови, оскільки важливо було переконатися, що диктори розуміють жанр і тип тексту, котрий необхідно озвучити. Читачі мали можливість попередньо ознайомитись з фрагментами промов, проставити усі необхідні позначки, котрі сприяли б коректному прочитанню текстів. До початку запису кожен диктор декілька разів читав тексти промов вголос, добираючи найбільш вдалу форму реалізації запропонованих фрагментів. Промови Ангели Меркель читали жінки, а виступи Хорста Кьолера і Норберта Ламмерта озвучували чоловіки.

Формування корпусу експериментального матеріалу шляхом дикторського читання текстів політичних промов дозволяє отримати зразки усного мовлення, які мають ідентичне лексико-граматичне наповнення, але відрізняються інтонаційним оформленням. Отже, виключається вплив семантико-граматичних факторів на результати експерименту. Тобто, отримано матеріал, на основі якого можливо робити висновки не лише про специфіку просодичної організації політичної промови, але й про вплив на реципієнта окремих компонентів інтонації, зокрема мовленнєвого ритму.

Після завершення підготовчого етапу роботи з експериментальним матеріалом та проведення запису дібраних фрагментів політичних виступів, тексти промов у їхньому оригінальному звучанні та начитані дикторами підлягали перцептивному аналізу аудиторами-носіями мови без спеціальної філологічної освіти, та слуховому аналізу аудиторами-фонетистами, фахівцями з німецької мови, які мають досвід експериментально-фонетичних досліджень.

Аналіз фрагментів політичних промов аудиторами-інформантами проводився з метою оцінки ступеня впливу просодичних параметрів усного висловлення на слухача та складався з двох етапів. На першому етапі до експерименту залучалися 6 респондентів, носіїв німецької мови, віком від 22 до 37 років, різні за соціальним статусом та місцем проживання, а також 11 осіб, викладачів німецької мови вищих навчальних закладів України. Хід слухового аналізу фіксувався у протоколі.

Учасникам першого етапу експерименту пропонувалися аудіозаписи оригінальних виступів німецьких політиків та фрагменти, прочитані дикторами, які необхідно було оцінити з позицій особистого враження реципієнта від способу презентації промови певним диктором. Експеримент проводився за методом семантичного диференціалу [2; 4, с. 72–74; 7, с. 89–96]. Процедура проведення експерименту полягала у тому, що опитувані сприймали певні стимули – фрагменти політичних промов, котрі необхідно оцінити за семибальними двополярними шкалами, кожна з яких представляє собою градацію певної ознаки, заданої антонімічними прикметниками. Респондент під час прослуховування фрагменту промови повинен оцінити спосіб презентації промови за вказаними нижче ознаками, використовуючи

оцінку від -3 до +3, відмітивши у протоколі цифру, яка найкраще характеризує ступінь вияву кожної ознаки запропонованого фрагменту, наприклад:

Natürlich	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Unnatürlich
природний								неприродний

Кожна поділлка шкали має своє значення. В антонімічній парі “неприродний – природний” градація ознаки відбувається таким чином: -3 – цілком неприродний, -2 – майже неприродний, -1 – скоріше неприродний, ніж природний, 0 – нейтральний, +1 – скоріше природний, ніж неприродний, +2 – майже природний, +3 – цілком природний.

Використання методу семантичного диференціалу для оцінки публічного мовлення і читання дозволяє виявити різницю у сприйнятті однакових за змістом текстів, що мають різну просодичну організацію.

Другий етап перцептивного аналізу проводився групою з 8 осіб – носіїв німецької мови – віком від 20 до 75 років. Інформантам було запропоновано оригінальні та модифіковані записи політичних промов, у яких штучно за допомогою програми *Audacity 1.3 Beta (Unicode)* змінено членування текстів шляхом вилучення усіх пауз або додавання пауз однакової тривалості після кожної ритмічної групи. Трансформації усного повідомлення, отримані у такий спосіб, спричиняють модифікації багатьох інтонаційних параметрів: 1) змінюється темп мовлення: внаслідок вилучення пауз прискорюється абсолютний темп реалізації промови, а збільшення кількості пауз призводить до сповільнення абсолютного темпу того самого відрізка звучання; 2) відбувається зміщення синтагматичних наголосів: частота наголошувань зростає при подрібненому членуванні та суттєво зменшується у текстах з довшими мовленнєвими сегментами. Зміна названих вище параметрів, а саме паузації, акцентуації, темпу – обумовлює модифікації ритму мовлення, який сприймався аудитором як плавний та стабільний за умов меншої кількості пауз та більш швидкого темпу, натомість, сповільнення темпу і збільшення кількості пауз викликали у слухачів враження нестабільного, уривчастого ритму.

Для проведення експерименту окрім оригінальних виступів політиків підготовлено дві групи модифікованих текстів. Першу групу склали тексти з частою сегментацією, отримані шляхом додавання незаповнених пауз після кожної ритмогрупи, а до другої – увійшли тексти, з яких видалено усі паузи з перервою у звучанні. Отже, інформанти працювали з трьома різновидами текстів: 1) текстами з частою сегментацією мовленнєвого потоку; 2) текстами без пауз, що характеризуються мінімальним членуванням мовленнєвого потоку [6, с. 135]; 3) текстами з нормальним (оригінальним) членуванням. Під нормальним членуванням розуміється сегментація мовленнєвого потоку, реалізована політичним діячем під час виголошення промови.

Другий етап перцептивного аналізу проводився таким чином: інформанти прослуховували різні комбінації модифікованих й оригінальних текстів з метою подальшого порівняння: а) оригінальний текст і текст без пауз; б) оригінальний текст і текст з частими паузами; в) два модифіковані тексти. Після презентації кожної пари текстів учасники експерименту обирали той з двох фрагментів, який, на їхню думку, був більш легким для сприймання, та відмічали у формулярі просодичні параметри, що сприяли кращому розумінню обраного тексту.

Мета описаного етапу експерименту полягала у розкритті характеру взаємозв'язку між ритміко-інтонаційним оформленням висловлення та структурою суб'єктивного семантичного простору реципієнта, що, в свою чергу, дозволяє зробити певні висновки щодо особливостей риторичного потенціалу ритму мовлення та виявити просодичні параметри ритму, які є найбільш значущими для максимального здійснення впливу на слухачів.

Для здійснення фахової оцінки інтонації політичної промови, на основі якої можна зробити висновки про базові одиниці ритму німецькомовного публічного виступу, проведено слуховий аналіз промов політиків аудитором-фонетистами, котрий передбачав установлення перцептивних характеристик політичної промови, та відбір матеріалу для проведення акустичного аналізу. Експертний аналіз проведено 8 фонетистами, викладачами

фонетики німецької мови та аспірантами Київського національного лінгвістичного університету з досвідом виконання експериментально-фонетичних досліджень.

Програмою аудитивного аналізу передбачено декілька етапів. Мета першого етапу полягала в оцінці начитаних дикторами текстів з точки зору їхньої відповідності стандартній вимовній нормі німецької мови. Експерти прослуховували тексти та оцінювали мовлення дикторів за такими параметрами: 1) відсутність / наявність діалектальних ознак у вимові диктора на надсегментному рівні; 2) чіткість вимовляння; 3) відсутність / наявність дефектів мовлення. Спираючись на результати експертної оцінки, до корпусу експериментального матеріалу включалися лише ті тексти, що задовольняли таким критеріям: 1) стандартна вимова дикторів; 2) чітке вимовляння; 3) відсутність дефектів мовлення у дикторів.

На другому етапі під час прослуховування текстів аудитори виконували такі завдання: 1) розподіляли тексти на тематичні єдності, фрази, синтагми і ритмогрупи, використовуючи такі позначки: © – межа синтагми / ритмогрупи без перерви у звучанні; – межа синтагми / ритмогрупи з перервою у звучанні; 2) позначали наголошені склади у фразах, синтагмах і ритмічних групах. Наголос у ритмічній групі / синтагмі позначався одним штрихом (´), наголос у фразі – двома штрихами (´´), емоційний, тобто нетиповий наголос, який використовується в емоційно забарвленому мовленні, позначався трьома штрихами (´´´); 3) розставляли паузи із зазначенням їхньої тривалості: вертикальна хвиляста лінія вказує на надкоротку паузу (}), одна коса лінія (/) є графічним відображенням короткої паузи, дві косі лінії (//) використовуються для позначення довгої паузи, а три косі лінії (///) символізують наддовгу паузу; 4) фіксували зміни мелодійного контуру, який у німецькій мові може бути трьох видів: рівний (→), низхідний (↓), висхідний (↑).

Відповідні позначки проставлялися у роздрукованих текстах політичних промов. Аудитори прослуховували як оригінальні виступи політиків, так і тексти, начитані дикторами. Кількість прослуховувань матеріалу на цьому етапі не обмежувалась.

Для проведення третього етапу аудитивного аналізу експериментальний матеріал розбивався на фрагменти, кожен з яких пред'являвся для прослуховування експертам з метою виконання таких завдань: 1) оцінити тональні параметри: дуже високий, високий, нейтральний, низький, дуже низький; 2) встановити характер змін мелодійного контуру: дуже варіативний, варіативний, нормальний, монотонний; 3) визначити темп вимовляння окремих сегментів: повільний, сповільнений, помірний, прискорений, швидкий; 4) зафіксувати модуляції гучності: низька, помірна, висока; 5) описати тембральне забарвлення мовлення: світле, темне; 6) охарактеризувати ритм мовлення: плавний, стрімкий, стабільний, ламаний.

Результати слухового аналізу масиву експериментального матеріалу дозволили оцінити перцептивні показники просодії німецькомовної політичної промови та описати акцентно-ритмічну структуру досліджуваних ритмоодиниць.

Отже, слуховий аналіз промов із залученням носіїв німецької мови та аудиторів-інформантів, що володіють німецькою мовою як іноземною, проте, не обов'язково є фахівцями з фонетики, проведений з використанням методу семантичного диференціалу, сприятиме розкриттю риторичного потенціалу, закладеного у ритмі публічного виступу політика. Спираючись на отримані дані щодо особистого враження учасників експерименту від способу презентації промови політичними діячами та дикторами, можливо виокремити фрагменти політичних виступів, що є найбільш яскравими з точки зору реалізації риторичної майстерності промови. Крім того, слуховий аналіз дозволить встановити просодичні параметри ритму, що відіграють провідну роль у здійсненні впливу на реципієнта політичної промови.

Аналіз виступів політичних діячів аудиторами-фонетистами застосовувався з метою виявлення особливостей інтонаційного оформлення німецькомовної політичної промови та розкриття характеру членування публічного мовлення. Аудитори-фонетисти залучалися до аналізу експериментального матеріалу з метою фахової оцінки дібраних фрагментів політичних промов та промов, начитаних дикторами-носіями мови. Дані аудиторського

аналізу створили передумови для розкриття перцептивних характеристик ритміко-інтонаційної організації публічного мовлення німецьких політиків, а також для виокремлення й опису основних ритмоодиниць у політичному виступі.

Незважаючи на суб'єктивний характер інформантного й аудиторського аналізів, ці два методи опрацювання експериментального матеріалу є важливою складовою експериментально-фонетичного дослідження ритмічної організації ораторського мовлення, оскільки з їх допомогою можливо оцінити перцептивні показники просодії німецької політичної промови та виокремити ті просодичні параметри ритму, які потребують більш детального вивчення за допомогою електроакустичних методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артёмов В. А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации: [Учеб. пособие] / В. А. Артёмов – М.: МГПИИЯ им. М. Горька, 1974. – 160 с.
2. Глухов В. П. Основы психолингвистики: учеб. пособие для студентов педвузов [Электронный ресурс] / Вадим Петрович Глухов. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 351 с. – Режим доступа: <http://www.pedlib.ru/Books/4/0356>
3. Кантер Л. А. Системный анализ речевой интонации: [Учеб. пособие] / Леонид Александрович Кантер. – М.: Высш. шк., 1988. – 128 с.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / Виктор Васильевич Левицкий – Винница: Нова Книга, 2007. – 264 с.
5. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи: Учеб. пособие по теоретической фонетике иностранных языков / М. П. Дворжецкая, Е. И. Стериополо, О. Р. Валигура и др. – К.: КГПИИЯ, 1991. – 76 с.
6. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Надеина Татьяна Михайловна. – М., 2004. – 399 с.
7. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / Виктор Федорович Петренко. – 2-е изд., доп. – СПб: Питер, 2005. – 480с.
8. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации / Лаймдот Кришьянович Цеплитис. – Рига: Зинатне, 1974. – 272 с.

УДК 811.111'42

Оксана Кузик
(Львів)

СЕМАНТИЧНІ ТИПИ МАРКЕРІВ ВВОДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ СУБ'ЄКТІВ МОВЛЕННЄВОЇ АГРЕСІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МЕДІА-ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття продовжує вивчення особливостей моделювання автором медіа-тексту комунікативної ситуації мовленнєвої агресії. Проаналізовано семантичні типи дієслів мовлення та їх функціональних еквівалентів у структурі ввідної синтагми конструкцій із переданою мовою. Окреслено основні шляхи концептуального ускладнення операторів вводу первісного висловлювання.

Ключові слова: зовнішній суб'єкт мовленнєвої агресії, інвективний смисл, мовленнєва агресія, мовленнєвий жанр, оператор (маркер) вводу первісного висловлювання.

The article is the sequential of the investigation of the communicative situation of speech aggression as modeled by an author of the media-text. It analyses semantic types of speech verbs and its functional equivalents in the structure of an introductory syntagm pertaining to constructions with reported speech. It outlines main way of complication of an introductory tool of the primary utterance.

Key words: external subject of speech aggression, introductory tool (marker), invective sense, speech aggression, speech genre.

Комунікативно-дискурсивна парадигма розвитку сучасного мовознавства, її скерованість на динамічне вивчення використання мовних засобів, що реалізують особистісний, інтенціональний та ситуативний аспекти повідомлення, зумовили наш інтерес до аналізу типологічних, дискурсивних, семантичних особливостей моделювання автором медіа-тексту комунікативної ситуації мовленнєвої агресії (МА). Трактують дискурс (С.А.Домишева [4], Г.Г. Почепцов [6]) як інформаційного середовища пронизаного комунікативними потоками, як вербалізованого простору соціальної взаємодії в яку вступають окремі особи, організації та держави дозволяє дослідникам розглядати медіа-текст як “комунікативну сцену, поліфонічність якої виявляється через експліцитне чи імпліцитне уведення іншого комунікативного актора, комунікативного акту та його складових, представлення висловлювання та висловлення іншого або його погляду” [8, с.5].

Відповідно **новизну** нашої розвідки визначає спроба розглянути поведінку мовних одиниць в умовах співіснування кількох інстанцій висловлювання, що передбачає інкорпорування елементів інших дискурсів, а саме дискурсів зовнішніх суб’єктів МА (за А.А. Котовим адресантів, чиї висловлювання передували комунікації [5, с.10]), що влітаючись в комунікативно-прагматичну структуру тексту, на думку І.Алешанової, є осередком оцінно-експресивного, сугестивного, фактуалізуючого та аргументативно-персуазивного потенціалу [1, с.18].

Об’єктом даної розвідки стали висловлювання зовнішніх адресантів у межах комунікативної ситуації МА, відібрані з текстів англійських ЗМІ суспільно-політичної тематики, що послуговували **матеріалом дослідження**. Особливості моделювання висловлювань суб’єкта МА та співтворення спільного семіотичного простору детермінованого інтенцією формального продуцента медіа-тексту, що становить **мету дослідження**, обумовило вибір **предметом** вивчення семантичних типів предикатів, що відображають закономірності інтерпретації автором медіа-тексту модусних висловлювань зовнішнього суб’єкта МА.

Згідно теорії Н.Д. Арутюнової щодо інтерпретуючих модусних висловлювань в якій провідну роль відводиться розробці поняття пропозиційної установки, інтерпретація первісного висловлювання здійснюється у вторинному, що містить породжений первинним висловлюванням експліцитний чи імпліцитний модус, який і об’єктивується модусним словом чи словосполученням [2, с.410]. Оскільки ситуація первісного висловлювання отримує смисл в конструкціях з переданим мовленням, семантико-синтаксичні характеристики таких конструкцій та їх пропозиційно-семантична структура передбачають введення адресантом медіа-повідомлення певного оператора, який втілює саме інтенційний та модусний аспекти мовленнєвої діяльності зовнішнього адресанта. Так, коментуючи висловлювання через оператор його вводу, автор тим самим моделює сприйняття реципієнта. При цьому одне і теж висловлювання в політичному дискурсі ЗМІ може породити різні модуси.

(1) *As he sat down, Mr Burns shook his head and **described** the Speaker – who often jokes that the only holders of his post who were shorter than him were those who were beheaded – as a “stupid, sanctimonious dwarf”.*

Simon Burns, the Health Minister, has a lot to learn. In a debate in the House of Commons on Tuesday, the Chelmsford MP could be heard muttering that the Speaker was a “stupid, sanctimonious dwarf”.

Simon Burns, who delivered the muttered insult to John Bercow after being reprimanded in the Commons for facing the wrong way, said he was sorry if he caused offence to “any group of people”.

Minister apologises for branding Speaker John Bercow ‘a stupid dwarf’.

The two men have previous, and Burns was merely expressing a view widely held at Westminster. Most Conservatives would consider ‘stupid, sanctimonious dwarf’ to be fair comment.

It would be nice to know if Mr Cameron and his Cabinet have a diversity policy that they can refer to. If they do, I think they should read it so that they can understand what effect derogatory comments and jokes like these have on a disabled person's mental well-being.

У формах переданої мови оператор вводу визначає орієнтацію всього висловлювання. Відповідно, предикати мовленнєвої діяльності задають певні моделі прагматичної та семантичної інтерпретації висловлювань з зовнішнім адресантом МА. Аналізуючи їх функціонування у комунікативній перспективі, слід зауважити, що “чітко відмежовані один від одного МЖ існують лише як ідеальні типи; насправді ж вони пересікаються своїми периферійними зонами, тобто мають змішаний характер” [3, с.32]. Синкретична природа мовленнєвих жанрів значно ускладнює їх диференціацію, вимагає вивчення ядерних та периферійних мовних засобів їх вираження у відкритих та завуальованих формах і водночас розширює можливості вибору автором медіа-тексту операторів вводу первісного висловлювання суб'єктів МА. Крім цього, ускладнює й надалі варіативність функціональних операторів та моделює сприйняття реципієнта власне багатоаспектність самого процесу мовленнєвої комунікації. Наприклад, автор наведеного нижче медіа-повідомлення редукує його прагматичне навантаження, яке попри ілокуцію ствердження імплікує звинувачення, докір, образу, фокусуючи увагу власне на частотності та необґрунтованості тверджень суб'єкта мовлення:

(2) *Those on the left have **claimed** for years that the Bush administration **lied** about the threat from Iraq in the lead up to the war – often defining “lying” as omitting information that did not support the decision to invade from the case they made to the American people.*

У семантику дієслова to claim закладено певний рівень сумніву у достовірності переданої інформації: to claim – 1) to state that smth. is true even though it hasn't been proved (Dictionary of Contemporary English).

Встановлюючи зв'язок між висловлюванням, що містить інвективний смисл та суб'єктом МА, комунікативне дублювання чи опис змісту повідомлення зовнішнього адресанта також передбачає ускладнення локутивного компоненту іншими аспектами мовленнєвого акту, які актуалізують інвективні смисли. Таке ускладнення може здійснюватися як самим мовцем (3) так і автором статті (4).

(3) *The U.S. State Department has **made** the following **observations** about Kazakhstan: ‘Severe limits on ability to change their government; detainee and prisoner torture and other abuse; unhealthy prison conditions; arbitrary arrest and detention; lack of an independent judiciary...’.*

(4) *So when at PMQs Mr Cameron burred something about Britain's economic recovery being ‘one of the fastest in Europe’, up popped young Ed with his **killer put-down**: ‘With that answer, it is no wonder that today we learn that the foreign secretary describes this gang as the “children of Thatcher”...’.*

У першому випадку поява тривожної лексики в позиції інформативного актанта звільняє автора медіа-повідомлення від маркування інвективи у ввідній синтагмі. Тоді як наступний фрагмент містить в авторському коментарі перлокутивну домінанту **his killer put-down**, що скеровує пізнання адресанта на пошук пейоративів. В даному випадку функцію інвективи виконує антропонім **Margaret Thatcher**, що імплікує негативний вплив економічної політики прем'єр-міністра на рівень життя громадян.

Редукція прагматичної спрямованості висловлювання дозволяє автору не лише скерувати сприйняття реципієнтом інформації, але й максимально дистанціюватися від голосу суб'єкта агресії, уникнути відповідальності за можливе порушення правил такту та ввічливості, а також попередити можливі звинувачення у хибній інтерпретації інтенції адресанта первісного висловлювання. Відповідно, комунікативна ситуація МА у 27% прикладів репрезентована предикатами немаркованими ілокуцією негативної оцінки, які характеризуються локутивною домінантою (нейтральними предикатами мовлення [9, с.213]), що представляють процес мовленнєвої діяльності як факт реальної дійсності (*say, tell, talk,*

speak) та як фізичний процес продукування мовлення (*pronounce, utter, enunciate, articulate, sound, voice*):

(5) *Unlike mean-eyed pugilist 'Iron', this William Hague is at present finding it hard to land a punch. He looks pale, peaky, even (some say) past it.*

Оскільки дані предикати не несуть додаткової інформації, а лише вказують на факт мовленнєвої діяльності, організовуючи в такий спосіб диктум висловлювання, вся увага реципієнта концентрується на характеристиках соціального актора та власне змісті висловлювання, а не на факті мовленнєвої діяльності чи способі презентації.

Предикати, які не характеризують комунікативну сторону мовлення, не ідентифікують манеру мовлення, а лише вказують на факт мовленнєвої діяльності, фази мовлення, характерні для конструкцій з прямою мовою.

Слід відзначити, що аналіз фрагментів вибірки свідчить, що адресант медіа-повідомлення все-таки прагне описати всі тонкощі аргументативної позиції мовця, продемонструвати свої соціальні позиції, оцінити соціальних акторів, акцентуючи характер, умови, модальність, зміст мовленнєвої комунікації, емоційний стан її учасників.

Введення інвективних смислів у формі чужого мовлення в текст медіа-повідомлення репрезентує закономірності моделювання ситуації МА, характеризуючи наступні когнітивно релевантні аспекти мовленнєвої події: комунікативний аспект (19%), акустично-фізіологічний аспект (11%) та аспект вислову емоційного ставлення (43%).

Оскільки первісне висловлювання не сприймається автономно, а лише у співвіднесенні з оператором вводу, **комунікативний аспект мовлення** зовнішнього адресанта мовленнєвої агресії передбачає появу предикатів, що, окрім актуалізації семи простої констатації мовленнєвої діяльності, диференціюють:

- **спосіб повідомлення** ((6) *Conservatives asserted that the events of the Obama administration eerily paralleled the plot of Atlas Shrugged, <...>. (7) The government's purported embrace of democracy – <...> – is likely to be further exposed as a ruse, with returns giving the NDP 209 of 221 seats and the country's two main opposition groups, citing widespread fraud, pulling out of the next round. (8) As liberals endlessly reminded us during the three weeks of war in Afghanistan before the U.S. military swept into Kabul, Afghanistan has all the makings of a military disaster*);
- **власне зміст інформації, що передається** ((9) *Advisers from the Pentagon and the Office of Legal Counsel, the sources said, believed that the drone strikes required that the Libya operation be described as "hostilities". (10) Which is reason #3: conservatives can only "joke" about liberals, usually with a personal insult. (11) She warns that the coalition's cuts are "destroying" Britain's army of volunteers and that the government has no "strategic plan"*).

У цій групі виділяємо також маркери акту висловлювання, що, моделюючи мовленнєву ситуацію з присутнім інвективним смислом, вказують на **присутній контакт між комунікантами**, а саме акцентують увагу на процесі їх взаємодії та дії обміну репліками. Дані оператори вводу формують тематичні ряди зі значеннями “обмінюватися у процесі спілкування своїми міркуваннями”, “вступати в мовленнєвий контакт із кимось”, “спонукати за допомогою мовлення до певної дії – власної дії чи дії адресата”.

Наприклад, (12) *One of the most constant criticisms of the Bush administration regarding the war in Iraq has been that President Bush "lied us into war." When asked for the specific "lie" the answer is usually that Bush oversold the threat Saddam Hussein posed to the United States. (13) He added: 'We are not in Afghanistan for the sake of the education policy in a broken 13th-century country_<...>'.*

Серед сфер моделювання ситуації МА в проаналізованому матеріалі маркується **аспект вислову емоційного ставлення до об'єкта**, що ідентифікується за лексичним значенням “завдавати комусь за допомогою мовлення образи, моральної шкоди”. Вторгнення в аксіологічну та водночас когнітивну сферу адресата демонструють приклади:

(14) *Whatever the cause, if **smash-mouth tactics** are validated by huge GOP gains in the midterm elections, then Big Lie politics may be with us for good.* (15) *Himmelreich sharply **condemns** Russia's actions as "aggression" and a "violation of international law".* (16) *Sarah Palin, <...>, has **taunted** President Barack Obama about **his failure to kick-start the economy**.*

Маркери акту висловлювання, окрім цих, що позначають власне мовленнєву діяльність, можуть позначати паравербальні характеристики мовлення, його **акустично-фізіологічні особливості**. У випадку коли суб'єктом МА є адресант, який у комунікативній структурі медіа-повідомлення отримує роль авторського антагоніста, часто функцію операторів вводу виконують дієслова, що ідентифікують манеру мовлення внутрішнього адресанта. Інтегративна ознака паравербальної характеристики мовлення зустрічається в нашому матеріалі наступними диференційними семами-конкретизаторами: **інтенсивність** ((17) *"The Democrats **are in charge!**" he **shouts**, his voice reaching the high, strained register that teenagers typically use when they don't want to take out the trash*); **інтонаційні особливості** ((18) *"By gosh, you've got a choice. Make the choice," Huckabee **intones**. "Draw a line in the sand. **For once in your lives, show that you've got the political cojones** to stand up and be counted".*); **виразність** ((19) *From the **Chilcot inquiry into the Iraq war** (plus caustic criticisms in earlier Hutton and Butler reports) to **military and legal criticisms** over soldiers' kit and civil liberties, **the muttering** of disgruntled officialdom – active and retired – has become a roar, far louder than for decades.*); **тембр** ((20) *There are some like former President Jimmy Carter who **lament** that the separation of church and state has been **compromised**, that this executive branch **endorses religious coercion**, and who consider the Bush White House **responsible** for the blurring of boundaries not merely between church and state, but between the various branches of government*); **темп** ((21) *Gillibrand was **promptly derided**, first as a **political nobody unprepared for the job** <...>.*

Представлення мовленнєвої події маркованої ілюкцією МА відбувається внаслідок функціонально-текстового та дискурсивного розвитку семантики мовлення з наступним ускладненням спектру концептуалізуючих та категоризуючих можливостей оператора вводу переданого висловлювання за рахунок конкретизуючих слів та словосполучень, що належать до семантичних класів репрезентативів як фізичної так і психічної дії.

Відповідно функцію операторів вводу висловлювань з експліцитним чи імпліцитним інвективним семантичним компонентом можуть виконувати предикати семантичного класу репрезентантів фізичної дії з дієслівною ономацією: фізичного (деструктивного) впливу на об'єкт ((22) *Malcolm Rifkind, foreign secretary in the dying years of the Major government, retains ambition. So does the Lib Dem elder statesman and foreign affairs "expert" Menzies Campbell, who **stuck the knife in on** Newsnight by **claiming Hague was no longer interested in his job***); руху ((23) *<...>, the former Lib Dem leader who considers himself an expert on foreign affairs, is particularly keen to go **Fox-hunting**. <...> He said that Fox's 'intervention was **unhelpful**, <...>*); звучання ((24) *The Tea Party began early in 2009 after an improvised **rant** by Rick Santelli, a CNBC commentator who called for an uprising to protest the Obama administration's subsidizing the "**losers' mortgages**."*); творчої діяльності ((25) *Obama's enemies have **painted** him as an **alien threat**. Can he fight the flight from facts?*); міміки та жестів ((26) *Visualize **the flapping jowls** of Rush Limbaugh, **the bloated face** of Glenn Beck and **the heavy smirk** of Sean Hannity as they **bleat on** about the real America, and how Republicans would never **soil sacred tradition** like those radical Democrats).*

Активно в цей процес залучаються репрезентанти класу психічної дії наступних лексико-семантичних груп: мислення ((27) *Former Arkansas Gov. Mike Huckabee **continued his war of words** against MSNBC anchor Chris Matthews Tuesday, **comparing** him to actor Charlie Sheen, who has recently taken the nation by storm with a series of **unhinged, outlandish** interviews*); поведінки ((28) *Several times, the protesters **interrupted** speakers with **chants** of "**tea party bigots**"*); сприйняття та уваги ((29) *The sharp debate over the ways in which Obama has supposedly unraveled Bush policies is, as one **observer noted**, "mostly **window dressing** for just what was going on before"*); відчуття ((30) *But it also features several **sharp-edged attacks** on*

Obama, most notably on his 2010 health care overhaul, which Huntsman differentiates from the health reforms he signed into law in Utah. "President Obama's liberal Big Government agenda is the wrong way to address our problems," the letter states in bold, all caps font); психо-емоційного переживання ((31) *Throughout the presidential campaign last year, liberals were **champing at the bit to accuse Americans of racism** for not supporting Barack Obama);* морального впливу ((32) *Poor Mr Miliband was left looking utterly mystified. Why hadn't his **barb struck home? In his book, there could be no more hurtful slur than being likened to Margaret Thatcher**);* пам'яті ((33) *Others, like National Review bloggers <...>, call for some perspective, **reminding readers that right-wingers have long felt betrayed by the presidents they elect <...>**).*

Проведене дослідження дозволяє відзначити, що процес представлення комунікативної ситуації МА є достатньо деталізованим та відточеним у політичному дискурсі медіа-текстів. Рідко трапляються випадки несинкретичного функціонування інвективи. Залучення актів висловлювання немаркованих ілюцією негативної оцінки (для інформаційних та аналітичних статей), а також характеристик фізичної, ментальної та емоційної сфери (переважно для аналітичних статей) сприяє підвищенню рівня аргументативності повідомлення зовнішнього адресанта та проявляється у варіативності структурно-семантичних засобів введення інвективи в канву авторського повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алещанова И. В. Цитация в газетном тексте (на материале современной английской и российской прессы): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / И. В. Алещанова – Волгоград, 2000. – 22 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Бацевич Ф. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф. Бацевич // Вісник Нац. ун-ту "Львів. політ.". – № 453, 2002. – С. 30–34.
4. Домышева С. А. Политический дискурс в пространстве дискурса реагирования: на материале британской и американской прессы за 2000–2007 гг.: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / С. А. Домышева. – Иркутск, 2008. – 188 с.
5. Котов А. А. Механизмы речевого воздействия в публицистических текстах СМИ: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ А. А. Котов. – Москва, 2003. – 24 с.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, Ваклер, 2001. – 656 с.
7. Смирнова А. В. Чужая речь как элемент аргументации в британском газетном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А. В. Смирнова. – СПб., 2006. – 169 с.
8. Соболев О. Ю. Лінгвопрагматичні засоби вираження поліфонії у сучасному французькому медійному дискурсі: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / О.Ю. Соболев. – Київ, 2007. – 256с.
9. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London, New York: Longman, 1983. – 257 p.

УДК 811.161.2'367

Наталія Леонова
(Дніпропетровськ)

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ МАЛИХ ЖАНРОВИХ ФОРМ ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізується синтаксис МЖФІ в межах інформаційного стилю й синтаксична модальність оголошень ведучих концертів і повідомлень мобільних операторів, що функціонують на території України.

Ключові слова: жанрові форми інформації, модальність МЖФІ, спонукальна модальність повідомлення, інформаційний стиль.

This article examines syntax of Small Genre Forme of Information (SGFI) in the limits of information style and syntactical modality of concert compere announcements and mobile operators' messages on the territory of Ukraine.

Key words: Genre Forme of Information, modality SGFI, motivative modality message, information style.

Дослідження основних синтаксичних одиниць – словосполучення й речення – становить одну з важливих проблем сучасного мовознавства, складність вивчення якої полягає в тому, що синтаксичний рівень виступає завершальною ланкою мовної структури, він формується внаслідок діалектичної взаємодії, тісного переплетення лексичної й морфологічної семантики з семантикою синтаксичного зв'язку в межах словосполучення й речення. У синтаксичному членуванні мови виявляється активний зв'язок між формально-граматичними категоріями й відображенням у їх структурі позамовним змістом. Усе це зумовлює різноаспектний підхід до вивчення синтаксичних явищ [1, с. 3].

Проблема синтаксичних особливостей інформаційного тексту привертала до себе увагу багатьох учених-лінгвістів, але до цього часу вона залишається однією з актуальних проблем сучасного синтаксису. Помітний внесок у розробку теорії синтаксису інформаційного тексту й синтаксичних особливостей малих жанрових форм інформації зробили В.Г. Адмоні, І.К. Білодід, Д.Х. Баранник, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко, П.С. Дудик, Г.С. Одинцова та інші.

Незважаючи на стабільний лінгвістичний інтерес до зовнішньої синтаксичної структури малих жанрових форм інформації, у сучасній українській мові серед інших малодосліджених напрямів залишається питання їх синтаксичної модальності. Серед синтаксичних конструкцій, що належать до цього стилю й базуються на усному монологічному мовленні слід виділити малі жанрові форми інформації. Деякі лінгвісти зазначають, що велика група жанрових форм особливого призначення, що набули конкретної стильової визначеності й мають певні синтаксичні особливості (визначену кількість стабільних синтаксичних конструкцій тощо), є часто вживаною в сучасній усній мовній практиці й за жанром оформлених матеріалів належить до інформаційного стилю мови [2, с. 5]. Як зазначає Д.Х. Баранник, звертаючись до особливостей інформаційного стилю, у монологічних формах інформаційного мовлення особлива роль належить засобам, що передають значення першої особи [2, с. 8]. Це пов'язано, насамперед, із прагненням мовця виділити, підкреслити ситуативну актуалізованість мовлення.

Синтаксис малих жанрових форм інформації, який є ілюстративним щодо особливостей синтаксису інформаційного стилю, розглядається з погляду його функціонування та структурування в межах усного мовлення. Досліджуючи синтаксис МЖФІ, слід, по-перше, з'ясувати природу й місце інформаційного стилю та інформаційного тексту серед інших функціональних стилів української мови, їх специфічні стилістичні та синтаксичні особливості, простежити роль інформаційного стилю української мови у подальшому формуванні й удосконаленні системи функціональних стилів української мови. По-друге, відмежувати малі жанрові форми інформації від подібних побудов у інформаційному тексті та в усному монологічному мовленні, вивчити ознаки малих жанрових форм інформації, як позатекстових утворень.

Розв'язання таких актуальних для лінгвістики питань: вивчення простих і складних конструкцій односкладної й двоскладної будови, у межах яких розкриваються зв'язки між компонентами, різними за семантикою й обсягом наповнення [10, с. 114]; дослідження жанрових форм інформації; встановлення природи структурних і функціональних особливостей синтаксичних одиниць монологічного мовлення, яка не може бути пояснена з погляду існуючої синтаксичної теорії будови речення [6, с. 138].

Синтаксична модальність малих жанрових форм інформації в сучасній українській мові (на прикладі оголошень ведучих концертів) як компонент їхньої зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення має деякі особливості, а саме – дещо суб'єктивний

характер. Як зазначають деякі відомі лінгвісти, "... модальність можна визначити як прояв суб'єктивно-об'єктивних відношень відображеного у реченні явища до дійсності" [5, с. 119].

Малі жанрові форми інформації (МЖФІ) в сучасній українській мові (на прикладі оголошень ведучих концертів) належать до усного монологічного мовлення і, виходячи із загальноприйнятої в лінгвістиці теорії триаспектності повідомлення, що відповідає трьом аспектам мислення, а саме: констатація факту, вираження вольових реакцій, висловлення його емоційного ставлення до висловленого, можна зробити висновок, що в деяких випадках відбувається підсилення модальних значень за рахунок констатації через "... субъективное отношение говорящего к выраженной вслух мысли с точки зрения реальности, ирреальности или объективной возможности явлений в языковой ситуации" [4, с. 138]. Особливістю синтаксичної модальності оголошень ведучих концертів й оголошень мобільних операторів, що функціонують на території України, є те, що їх можна розділити на дві часто вживані групи модальних типів на відміну від стандартного членування модальних типів на три групи, оскільки речення гіпотетичної, бажальної й умовної модальності, як правило, активно не вживаються у виступах ведучих концертів. Таким чином, модальні типи зазначених синтаксичних конструкцій можна поділити на такі групи:

- розповідне речення;
- речення переповідної модальності;
- речення питальної модальності;
- речення спонукальної модальності.

У зазначених МЖФІ модальне значення розповідності відповідає поняттю реальної модальності, яка становить нейтральний тип і її нейтральність полягає в констатації відповідного факту. Наприклад: *До нас приїхали гості зі Львова. (Концерт, присвячений Дню міліції. Дніпропетровськ, палац культури і спорту "Метеор", 1996р.); Тариф "Супер МТС без плати за з'єднання 0 – 35" розширює зону дії, Оператор мобільного зв'язку "МТС Україна" оголошує про запуск тематичного розділу та спеціальної акції на своєму WAP-порталі, приурочених до Дня Конституції України; ЗАТ "Українські радіосистеми" (ТМ Beeline) змінює свою назву на ПрАТ "Українські радіосистеми", 3 27 травня по 1 червня 2011 року у рамках сервісу МТС Клік проходив третій етап акції "Весела сімейка". По закінченні етапу були визначені 3 переможці-щасливчики, які отримують подарунки етапу акції – медіацентр ASUS O!Play HDP-R1 [15].*

Найповніше розповідна модальність реалізується в односкладних реченнях (безособові й номінативні конструкції) [12, с. 44]. Це найбільш поширені типи синтаксичних одиниць, які вживаються в оголошеннях ведучих концертів. Наприклад: *Бізе – Щедрін. Кармен-сюїта. (Дніпропетровськ. Театр опери та балету. 23 січня 2002р.); (Концерт, присвячений Дню захисника вітчизни. Дніпропетровськ. Театр опери та балету. 23 лютого 2004р.); Акція "Полювання". Нові телефони від МТС. Літня Акція "Я на морі". [18].* Розповідні речення активно функціонують в інформаційному стилі мови, його усній монологічній формі, до якої, як зазначалося, належать МЖФІ і, серед них, оголошення ведучих концертів.

Переповідна модальність у вказаних синтаксичних конструкціях оформляється за допомогою часток *ніби, нібито, мов* та ін. Наприклад: *Мені казали, нібито львівські глядачі чекали цього концерту з великим нетерпінням. (Концерт до ювілею І. Франка. Львів. Обласна філармонія. 2003р.); У нашому місті, нібито, теж багато талантів. (Концерт, присвячений Дню захисту дітей. Євпаторія. Театральна площа. 1 червня 2000р.).*

Питальне значення, як тип модальності має два різновиди, а саме: значення питальності, яке реалізується в прагненні суб'єкта мовлення до встановлення об'єктивної реальності чи нереальності загального змісту синтаксичних одиниць (наприклад МЖФІ), стосовно якого у мовця є сумніви й часткові знання, і значення власне питальності, яке реалізується в прагненні суб'єкта мовлення одержати нову інформацію, з'ясувати об'єктивність чи необ'єктивність окремого моменту розглянутого факту реальності [14, с. 118]. Наприклад: *Ви бажаєте почути цей чарівний голос? Чи Ви вже здогадалися, хто*

сьогодні є гостею на нашій сцені? (Концерт, присвячений Міжнародному жіночому дню. Дніпропетровськ. Театр опери та балету. 8 березня 1998р.). Другий різновид питального значення як тип модальності можна віднести до більш уживаних в оголошеннях ведучих концертів, ніж попередній. Наприклад: *Яку пісню ви бажаєте почути першою?* (Концерт Софії Ротару. Дніпропетровськ. Театр опери та балету. 12 грудня 1997р.).

Модальне значення питальності реалізується в зазначених конструкціях, що належать до МЖФІ не тільки за допомогою питальних часток, але й за допомогою питальної інтонації, як в уточнюючих конструкціях. Наприклад: *За кого ви вболіваєте? Хто став вашим улюбленцем під час нашого шоу? Чи впевнені ви, що від вашого голосу залежить перемога вашої пари-фаворита?* [17]. Серед названої групи синтаксичних одиниць часто вживаються речення непрямой питальності – риторичні речення. Наприклад: *Хтось може втриматись від оплесків? Хіба вона не гордість України?* (Концерт, присвячений Дню міста. Київ. Площа ?. 2002р.); *Хто ж зможе заперечити такий яскравий, феєричний талант? Що тут можна сказати, окрім як: “Україна справді має безліч талантів”?* [17]. Модальне значення спонукальності відрізняється від інших тим, що реалізується як вимога від суб’єкта, до якого звертаються, такої реакції чи дії, яка могла б забезпечити реальність позначуваного явища. У МЖФІ в сучасній українській мові модальне значення спонукальності, як і в більшості синтаксичних конструкцій, має два семантичних різновиди:

– значення власне спонукальності з чітко вираженою вимогою певної дії, адресованою співрозмовнику. Наприклад: *Привітаймо його дружніми оплесками!; Співай для нас! Співай чудово, як завжди!* (Концерт Валерія Леонтьєва. Єваторія. Концертна зала парку ім. Фрунзе. 23 серпня 2004р.); *Надсилайте ваші SMS-повідомлення відразу після реклами!, Вболівайте за учасників шоу “Танці з зірками”!, Допоможіть вашим обранцям, телефонуйте до студії за телефонами, вказаними на екрані чи надсилайте SMS-повідомлення за вказаними номерами учасників* [18].

– значення бажальної спонукальності, в якому адресована суб’єкту, до якого звертаються, вимога конкретної дії реалізується не категорично. Наприклад: *Ми всі із задоволенням слухаємо пісні нашої юності.* (Концерт “Пісня року”. Київ. 2000р.).

Інтонація є універсальним засобом передачі найрізноманітніших суб’єктивно-модальних значень [2, с. 9]. Будь-яке речення, що вимовляється з окличною інтонацією, набуває значення експресивного, оціночного [15, с. 114]. Оклична інтонація є одним із засобів інтонаційної передачі ставлення до повідомлюваного, наприклад: *3 01 по 30 червня абонентам МТС надається можливість узяти участь в Акції “GOOD’OK у подарунок”!, Акція МТС Клік “Весела сімейка”: визначені переможці 2-го етапу!* [15]. *Розпочинається найяскравіше шоу України “Танці з зірками”! Сезон відрито!* [15].

У МЖФІ в сучасній українській мові вираженням синтаксичної категорії модальності є морфологічні засоби СУЛІМ – це форми способу дієслова (наприклад, наказовий спосіб дієслів-присудків є основним синтаксичним засобом вираження власне спонукальної модальності в оголошеннях ведучих концертів), інтонаційні (особливо в усному монологічному мовленні, до якого належать всі види усних оголошень), службово-лексичні (синтаксична роль часток) [7, с. 104]. До зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення після категорії модальності в українській мові належить синтаксична категорія часу, яка є “...другою з основних синтаксичних категорій” [16, с. 137]. Оскільки морфологічна категорія часу дієслова є головним засобом вираження цієї синтаксичної категорії в МЖФІ і, конкретніше, в розглянутих вище оголошеннях ведучих концертів, слід зауважити, що існують інші засоби її реалізації.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можемо стверджувати, що доцільність дослідження таких синтаксичних одиниць, як МЖФІ обумовлена потребою побудови нової синтаксичної теорії, яка не обмежується аналізом синтаксичних особливостей речень як частини тексту, а бере до уваги автономне існування конструкцій, синтаксис яких залежить від інтонації суб’єктів мовлення, наприклад, ведучих концертів; виявленням особливостей формування й функціонування синтаксичних побудов уснорозмовного мовлення;

необхідністю досліджувати процеси розвитку мови, що притаманні самій синтаксичній будові української мови й починаються в простому реченні, поступово поширюючи свій вплив на складне. Результати дослідження можуть бути використані в системних лінгвістичних дослідженнях різних жанрових форм інформації в межах окремих функціональних стилів мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. О модальности предложения / УЗ ЛГПИ. Т.21. – Ф-т иностр. языков. Вып.1. – 1956.
2. Баранник Д.Х. До питання про інформаційний стиль мови // Мовознавство, 1967. – № 6. – С.3-10.
3. Будицький М.В. Проблема простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві // Мовознавство. – 1991. – № 3 – С.63-68.
4. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. Учебник для вузов. – М.: Высш. шк., 1973. – 423 с.
5. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Рад. шк., 1982. – 208 с.
6. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов Є.І. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. – К.: Вища шк., 1989. – 334 с.
7. Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка., 1991. – 192 с.
8. Доленко М.Т., Дацюк І.І., Кващук А.Г. Сучасна українська мова. – К.: Вища шк., 1987. – 346 с.
9. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс). – Ч.2. – К.: ІЗМН, 1996. – 240 с.
10. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.
11. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. – К.: Рад. школа, 1961. – Ч.2. – 287 с.
12. Кучеренко І.К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами // Мовознавство. – 1976. – №4. – С.29-37.
13. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.
14. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки). – К.: Наук. думка, 1975. – 221 с.
15. МТС Україна – Акції: [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://www.mts.com.ua/ukr/actions.php/> – Назва з екрану.
16. BEELINE, БИЛАЙН (УКРАИНА): [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://www.beeline.ua>. – Назва з екрану.
17. Україна має талант 3. Канал СТБ: [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://door-pro.com.ua/tv-show.../talant-stb-online>. – Назва з екрану.
18. Танці з зірками – 2011. Канал СТБ: [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: <http://door-pro.com.ua/tv-show.../stardance-online>. – Назва з екрану.

УДК 811.81'373.612.2+81'42:82-92

Ірина Решетарова
(Горлівка)

МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Метою статті є аналіз можливостей метафори в сучасному медійному дискурсі та спроба з'ясувати й виділити стильові домінанти сучасного медіадискурсу.

Ключові слова: *метафора, медійний дискурс, мова ЗМІ.*

This paper analyzes the modern mass media metaphor possibilities and conveys the processes taking place in the style of contemporary media discourse.

Key words: *metaphor, mass media discourse, media language.*

Протягом кількох останніх десятиліть увагу мовознавців знову привернули питання метафори. Така зацікавленість пояснюється, у першу чергу, загальними студіями дискурсу, і зокрема медійного дискурсу. Поширений у всьому світі, цей тип дискурсу вирізняється багатьма формами, зокрема усною, писемною, електронною тощо. Розвиток мультимедійних технологій значно змінює традиційне уявлення про текст. Певні аспекти проблеми функціонування дискурсу висвітлено в працях багатьох сучасних мовознавців, зокрема О.І. Шейгал, Н.Д. Арутюнова, В.І. Карасик, М.Л. Макаров, О.С. Кубрякова, М.Р. Желтухіна, Т.А. van Dijk тощо.

Дослідження мови ЗМІ допомагає ґрунтовно вивчити питання щодо статусу мови ЗМІ в системі функціональних стилів; уніфікованості мови ЗМІ, представленій цілим списком “мов”, зокрема газети, телебачення, Інтернет, публіцистика, документальне кіно, реклама, політичні промови тощо; співвідношення лінгвальних і екстралінгвальних чинників, що визначають вживання мовних одиниць у цій площині мовленнєвої комунікації тощо.

Наукова література з вищезначеної проблематики, починаючи з праць основоположників (Л.В. Щерба, Б.А. Ларін, В.В. Виноградов) і до наших днів, пропонує неоднозначне рішення. У сучасних дослідженнях масової комунікації науковці в основному не послуговуються терміном “функціональний стиль” чи “стиль” взагалі, перевага надається “мові газет”, “телевізійному мовленню”, “Інтернет-мові”, “мові ЗМІ” тощо, адже означена галузь використання мови має справу з різноманіттям текстів, які не належать до публіцистичного стилю.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття з’явилися праці, в яких акцентується увага на виникненні нової функціонально-стильової єдності – мови масової комунікації [2], характерними ознаками якої є тематична універсальність, поєднання елементів усної і писемної мови, поліфункціональність тощо.

Аналогічної думки дотримується В.Г. Костомаров, який говорить про істотні відмінності мови масової комунікації від історично-традиційних стильових утворень [4, с. 218], і Н.І. Клушина, яка називає стиль масової комунікації таким, що обслуговує широку галузь суспільних відносин, зокрема політичних, економічних, культурних, спортивних тощо [3, с. 23-24].

Тексти масової комунікації Н.І. Клушина дотепно називає “побіжною літературою”, оскільки вони не розраховані на “тривале зберігання”, а зорієнтовані на читача, сучасника автора, і передбачають його негайну реакцію. Це визначає специфічні мовні засоби, які обирає адресант. Характерною ознакою текстів масової комунікації є, за словами В.Г. Костомарова, чергування експресії та стандарту, що проявляється в пошуку нових, незвичних виражальних засобів мови, спрямованих на забезпечення впливового потенціалу тексту.

Аналіз наукової літератури дав змогу чітко з’ясувати й виділити стильові доміанти сучасного медіадискурсу, зокрема його “ігровий” характер, тобто схильність до широкого використання мовної гри, вживання неологізмів, некодифікованої лексики, елементів інтертекстуальності тощо. Інтертекстуальність призводить до яскравого експресивно-стилістичного ефекту, який утворюється внаслідок асоціацій, які формуються у споживача інформації при співвіднесенні авторської видозміни цитати із загальновідомим відповідником. Найпопулярнішим способом відтворення нової сутності за допомогою вторинної номінації, безсумнівно, є метафоричні та метонімічні найменування (наприклад, коли вперту людину називають *віслоком*), що пояснює їх суттєву кількісну перевагу, яку вони мають перед іншими способами в мові сучасних ЗМІ.

Комунікативне призначення вторинної номінації полягає в здатності імені виконувати функцію естетичного заміщення, тобто прикрашати висловлювання, уникати тавтології тощо. Так О.О. Селіванова кваліфікує метафору як найпродуктивніший креативний спосіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у

використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, уподібненої до неї в якомусь відношенні [5, с. 97].

Науковці протягом тривалого часу вважали метафору тропом художнього мовлення і визначали її своєрідним заміщенням поняття, перенесенням за схожістю, як дещо на зразок вдалого виверту, що ґрунтується на гнучкості слів [5, с. 97]. Здатність метафори до заміщення понять цілком обґрунтовує існування евфемізмів і дисфемізмів, побудованих на її основі. Високі кількісні показники таких евфемістичних структур пояснює Ю.С. Степанов, який вважає, що сьогодні метафора перетворилася із тропу на засіб повсякденного життя людини [6, с. 229].

Н.Д. Арутюнова виділяє такі чотири функціонально-семантичні типи метафори: номінативна; образна; когнітивна й така, що генералізує значення [1, с. 366]. Номінативна метафора вказує на об'єкти дійсності і, відповідно, такий тип метафори є контекстно залежним, адже саме контекст експлікує її предметну віднесеність [1, с. 358]. Метафора образна апелює до інтуїції, вона залишає адресату можливість творчої інтерпретації [1, с. 359], що ставить її на перше місце серед метафор, використаних з евфемістичною метою. Когнітивна метафора, як і номінативна, контекстно залежна, проте, на відміну від останньої, не супроводжується вказівкою на суб'єкт, який вона характеризує [1, с. 366].

Таким чином, в ономаціологічному аспекті метафора – це вживання однієї одиниці номінації замість іншої. Називати відомий зміст іншими засобами – це суто синонімічна функція. Використання метафоричного синоніму є результатом узгодження бажання мовця досягти комунікативної мети, зокрема донести зміст свого повідомлення до адресата, і вибору відповідної оцінної форми повідомлення. Метонімічне переосмислення як засіб вторинної номінації ґрунтується на реальному зв'язку об'єкта з тим об'єктом, назва якого переноситься. Якщо метафора ґрунтується на примітивній паралелі, що сприяє її частотному вживанню в розмовній, тобто не дуже регламентованій мові, мові без табу, то метонімія пов'язана із складними операціями мозкової активності, на які не завжди вистачає часу та можливостей у швидкому потоці мовлення.

Певна легкість утворення метафоричного синоніма пояснює і частотне вживання метафорики в мові ЗМІ. Наприклад: англ. *evenly matched opponents* 'рівні супротивники', *to have no stomach for a fight* 'бути недостатньо сміливим для бійки' (boxing), *to punch back* 'дати здачі' (boxing), *to rise the stakes* 'підіймати ставки' (gambling), *three strikes and you are out* 'поза грою' (baseball), *the starting gun* 'стартовий пістолет' (horse racing and athletics), *the front runner* 'лідер гонки' (horse racing and athletics), *in a bunker* 'в лунці' (golf), *to score an own goal* 'гол у свої ворота' (football), *not a level playing field* 'нерівні умови гри' (football), *отримати жовту/червону картку* (футбол), *ігрове поле* (футбол), *набір очок* (футбол), *низький старт* (атлетика), *фотофініш* (атлетика), *бити по своїх воротах* (футбол), *отримати гірничника* (футбол), *шоковая терапия, смертельный недуг, эпидемия* (медицина), *становиться лагерем, маневр, наступление* (військові дії).

Дійсно, проникнення в медіадискурс військових, кримінальних, медичних та спортивних метафор сприймається цілком природно. Наприклад, журналіст Саймон Дженкінс (Simon Jenkins) у статті під назвою *Obama has no stomach for this fight* 'Обама боїться бійки' (яка сама містить спортивну метафору) пише: *Obama's generals are charged with giving the Taliban a "knock-out" blow sufficient to send them reeling back into the mountains* 'Генералам Обама доручили відправити талібів в нокаут, так, щоб вони знову відкотилися в гори' [8].

Видатний британський політичний журналіст сучасності Метью Періс (Matthew Parris), який раніше був представником Консервативної партії в Парламенті, а зараз пише для "Таймс", пояснює факт широкої вживаності метафор у ЗМІ тим, що "політика є нудною, а ЗМІ роблять її цікавою саме через використання спортивної метафорики, яка перетворює балачки на театр активних дій" [7, с. 41].

Схему метафор наслідує й утворення евфемістичних та дисфемістичних структур: спочатку формується ідеальний і прагматичний зміст повідомлення, що необхідно передати

адресату, далі обирається мовна форма, адекватна до комунікативної ситуації. Щоправда, функція заміщення евфемізмів і дисфемізмів має дещо інший характер. Зокрема, евфемістичні найменування пом'якшують вислів, приховують певний зміст, запобігають конфліктам тощо; дисфемістичні найменування навпаки покликані шокувати адресата, знизити його самооцінку, можливо, навіть вибити з рівноваги, розгнівати, що спричинить неконтрольовану поведінку суб'єкта/суб'єктів і уможливить досягнення конкретної прагматичної мети адресанта (наприклад, руйнування іміджу адресата чи зниження його рейтингів і под.).

Побудова мовної гри на основі евфемістичних чи дисфемістичних метафор, як підтверджують приклади, властива як англomовному, так і російсько- та україномовному медіадискурсам. Популярність уживання метафори пояснюється здатністю привертати увагу адресата своєю, так би мовити, семантичною неправильністю, яка виникає внаслідок свідомого порушення закономірностей смислового поєднання слів [1, с. 346], причому метафора лаконічна й здатна скорочувати мовлення, на відміну від, скажімо, порівняння, що його поширює. Така характеристика, у першу чергу, приверне увагу будь-якого журналіста. За словами Н.Д. Арутюнової, метафора – це спосіб упіймати індивідуальність конкретного предмета чи явища, передати його неповторність [1, с. 348], а евфемістична метафора – це ще й засіб стратегії ухильності, спосіб висловити свою оцінку відповідного предмета чи явища без прямого найменування.

Послуговуючись класифікацією Н.Д. Арутюнової, у текстах ЗМІ нами виділено всі чотири типи метафор, зокрема номінативну, образну, когнітивну й таку, що генералізує значення. Також зафіксовано такі тематичні типи метафор: військові, кримінальні, медичні, спортивні, соціально-політичні, економічні тощо.

Цікавою рисою сучасної медійної метафори здається її когнітивна характеристика, яка дозволяє їй балансувати на межі з метонімією. Наприклад, нім. стаття під заголовком *Mit Nadelstreifen in der Bierzeltsauna* 'Смужкуваті гаряче б'ються на пиві' [9] розповідає про пивну дуель між двома політиками, на яких посилаються як на *Nadelstreifen* 'смужкувату тканину, з якої традиційно шують класичні офіційно-ділові костюми, які є невід'ємним атрибутом політиків і бізнесменів'. 'Гаряча битва на пиві' між міністром економіки та міністром фінансів, на яку автор посилається як на *Bierzeltsauna*, викликає у нього виключно позитивні емоції, свідчить про те, що *смугастим костюмам* так само, як і пересічному німцю, притаманні звичайні чоловічі пристрасті, зокрема, азартна любов до пива.

Факт перенесення значення за суміжністю, безсумнівно, є метонімією. Проте використання сполуки *смужкувата тканина* на позначення *держслужбовця* ми проаналізували як приклад когнітивної метафори, послуговуючись такою думкою: по-перше, держслужбовцю не обов'язково носити смугасті штани, костюм може бути й однотонним; і по-друге, це може взагалі бути не костюм, і навіть більше, у випадку, якщо держслужбовець – жінка, це може бути навіть плаття чи інший різновид жіночого одягу. Тобто, наявним є деякий відбиток генералізації значення.

На тлі багатьох активних процесів, що відбуваються в сучасному медіадискурсі, мовна гра посідає одне з найважливіших місць. Ігри зі словами становлять одну з головних і показових тенденцій мови ЗМІ, причому використання різновидів метафори у цьому сенсі сьогодні набуло популярності серед журналістів та в комунікативному середовищі зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов: Опыт исследования современной английской речи / Т. Г. Добросклонская. – 2-е изд., стер. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 286 с.
3. Клушина Н. И. Интенциональные категории публицистического текста (на материале периодических изданий 2000-2008 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.01.10 „Журналистика” / Н. И. Клушина. – М., 2008. – 57 с.

4. Костомаров В. Г. Наш язык в действии: Очерки современной русской стилистики / В. Г. Костомаров. – М.: Гардарики, 2005. – 287 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
7. Adamson J. The Mediator: your guide to English in the news / J. Adamson. – London: BBC, 2000, – 44 p.
8. Jenkins S. Obama has no stomach for this fight [Електронний ресурс]. / S. Jenkins – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2009/dec/02/barack-obama-afghanistan-taliban>.
9. Mit Nadelstreifen in der Bierzeltsauna [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/bayern/347/486759/bilder/>.

Розділ VI

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.111:81'25

Наталія Абабілова, Юлія Сидоренко
(Миколаїв)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕДИЧНИХ СКОРОЧЕНЬ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті наведено основні принципи класифікації медичних скорочень та практично досліджено особливості їх перекладу.

Ключові слова: *аббревіація, аббревіатура, усічення, скорочення.*

This paper states the basic principles of medical shortenings classification and presents the practical analysis of the translation peculiarity.

Key words: *abbreviation, abbreviate, clipping, shortening.*

Англійські медичні аббревіатури та скорочення є неоднорідним типом за структурою та сферою функціонування. В англійській, російській, українській термінології медицини аббревіатури посідають важливе місце, але не являються надто поширеним явищем і рідко трапляються в повсякденному усному мовленні. А отже, вживання більшості медичних аббревіатур та скорочень обмежується професійною сферою.

Проблема аббревіації та скорочення привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких, як М.Б.Арістов, І.В.Арнольд, Л.Г.Верба, Р.З.Гінзбург, Л.Ю.Зубова, Д.І.Квеселевич, А.Ю.Мурадян, Л.К.Латишев, Т.О.Мізін, Е.Р.Мустафінова, А.В.Паршин, О.Д.Пономарів, В.П.Сасіна, М.М.Шанський тощо.

Дослідники, які займаються проблемами сучасної аббревіації та скорочення (Є.О. Бірюкова, Л.К.Жукова, О.А.Єлісеєва, Б.С.Котов та Р.С.Микульчик), все частіше говорять про те, що скорочення є продуктивним способом появи неологізмів. У межах професійної сфери медицини у зв'язку з науково-технічним прогресом з'являються нові терміни, які тісно пов'язані з явищем аббревіації.

Актуальність цієї теми зумовлюється зростанням інтересу лінгвістів до аббревіації та скорочення, а також необхідністю їх комплексного аналізу.

Скорочення є відносно молодим способом словотворення, історія якого бере свій початок з писемності шумерів (4 ст. до н.е). Головною причиною їх виникнення було заощадження матеріалу для письма, а згодом і часу. У сучасних мовах розвиток скорочення пов'язаний із законом мовної економії [1].

За дослідженнями Ю.Г.Кочарян, поява аббревіатур та скорочень в англійській писемній мові традиційно відносять до 15 ст. (в усній мові вони вживаються з 16 ст.). Літературні пам'ятки свідчать про те, що вже в ті часи широко застосовувалися скорочення різних типів. Однак аббревіація, як особливий спосіб словотвору пройшла довготривалу еволюцію, перш ніж стати поширеною на поч. 20 ст., епохи війн, соціальних та наукових революцій [3].

Процес класифікації скорочень є одним із найважливіших питань, на які досі немає однозначної відповіді. Воно потребує використання послідовної та упорядкованої термінології. Як і кожний клас лексичних одиниць, аббревіатури можна класифікувати за певними ознаками. Між тим, у дослідженнях мовознавців для визначення поняття скорочення існує значна кількість найрізноманітніших термінів, які не узгоджуються один з одним: *abbreviation* (аббревіація), *abbreviate* (аббревіатура), *acronym* (акронім), *alphabetic abbreviation* (буквенна аббревіатура), *blending* (блендінг), *clipping* (усічення), *contraction*, *curtailment*, *initialism* (ініціалізм), *shortening* (скорочення) та ін.

Дослідник Р.С.Микульчик детально розглядає різні класифікації скорочень, запропоновані Українською енциклопедією, підручником “Сучасна українська літературна мова” та “Лексика і фразеологія”. Вченому вдалося узагальнити класифікації, виділяючи лише два найпоширеніших види українських аббревіатур. Отже, за способом творення, до першої групи Р.С.Микульчик відносить аббревіатури, утворені з початкових літер та звуків, наприклад, *ООН* (*Організація Об'єднаних Націй*), *ВАК* (*Вища атестаційна комісія*). До другого типу належать аббревіатури, утворені складанням частин слів (*райво*, *технагляд*, *автобаза*) [5].

В англійській мові, на відміну від української, скорочення прийнято класифікувати на лексичні й графічні. Л.Ю.Зубова називає таку класифікацію за статусом лексичності [4].

Лексичні скорочення в свою чергу поділяються на: ініціальні аббревіатури (ініціалізми, акроніми); напівскорочення; буквено-цифрові скорочення; усічення (апокопа, синкопа, афереза, змішаний тип).

У свою чергу, дослідники І.В.Арнольд, Л.Ю.Зубова, Д.І.Квеселевич, Т.О.Мізін, В.П.Сасіна до графічних аббревіатур відносять скорочені варіанти латинських та французьких слів, а саме *a.c.* (*ante cibum*) – *before meals*; *b.i.d.* – (*bis in die*) – *twice a day*; *h.s.* (*hora somni*) – *at bed time*; *e.g.* (*exempli gratia*) – *for instance*, *cf* (*conferre*) – *compare*.

Аббревіатури латинського походження поширені як у писемній, так і розмовній мові різних спеціалістів. Їх розглядають окремо від лексичних та графічних тому, що латинські прототипи більшості аббревіатур повністю забуті, а отже, їх можна вважати “умовними позначеннями” деяких англійських термінів. Аббревіація в галузі медицини є досить продуктивним способом появи термінів. Найчастіше медичні скорочення трапляються в англійській мові, тоді як у російській та українській мовах аббревіація менш репрезентативна, хоча її роль постійно зростає [4].

Особливої уваги способам перекладу скорочень приділяють Л.Г.Кочерян та А. Паршин, які виділяють: передачу іноземного скорочення еквівалентом; запозичення іноземного скорочення; транскрипція; транслітерація; описовий переклад; створення нового скорочення [7].

У ході дослідження нами було проаналізовано 400 аббревіатур та скорочень з Нового англо-українського медичного словника за редакцією М.С.Бенюмовича та В.Л.Ривкіна [6]

Спираючись на класифікацію Л.Ю.Зубової, ми зафіксували, що 238 скорочень, що складає 59,5%, належать до ініціальних аббревіатур: *AIDS* (*Acquired immune deficiency syndrome*) – *СНІД* (*синдром набутого імунного дефіциту*); *ARD* (*acute respiratory disease*) – *ГРЗ* (*гостре респіраторне захворювання*); *CAT* (*computer axial tomography*) – *КАТ* (*комп'ютерна аксіальна томографія*); *ENT* (*ear, nose, throat*) – *ЛОП* (*ларинго-ото-рино*); *IOP* (*intraocular pressure*) – *ВОТ* (*внутрішньо очний тиск*); *RBC* (*red blood cell*) – *Е* (*еритроцит*); *TPR* (*temperature, pulse, respiration*) – *Т,П,Д*; *WR* (*Wasserman reaction*) – *RW* (*реакція Вассермана*).

Апокопа, як один із видів усічення, зафіксована в 51 випадку та становить 12,75%: *abs* (*absent*) – *відсутній*; *Ala* (*Alanin*) – *аланін*; *carb* (*carbamic acid*) – *карбамінова кислота*; *cond* (*condition*) – *умова, стан*; *diff* (*different*) – *різноманітний*; *Fru* (*Fructose*) – *фруктоза*; *med* (*medical*) – *мед. (медичний)*; *Oxy* (*oxygen*) – *О₂* (*кисень*).

Нами було виявлено, що напівскорочення вживається в 46 випадках (11,5%): *B bile* – *міхурова жовч*; *B-lymphocyte* (*bond lymphocyte*) – *кістковий лімфоцит*; *D-max* (*maximum*

Розділ VI. Сучасні проблеми перекладознавства та прикладної лінгвістики

density) – максимальна густина; *C-gene* – структурний ген; *EEG electrode* – електрод електроенцефалограми; *L-antigen* – L-антиген; *Rh-factor* – Rh-фактор (резус-фактор).

Як виявили дослідження, 25 скорочень, що відповідно становить 6,25%, належать до графічних аббревіатур: *a.c (ante cibum)* – до їжі; *b.l (bacillus)* – бацил; *db (decibel)* – децибел; *g (gram)* – грам; *h.s (hora somni)* – постільний режим; *no (number)* – номер; *vv (veins)* – вени.

17 усічень змішаного типу складають 4,25% від загальної кількості скорочень: *abnm (abnormal)* – аномальний, патологічний; *Clт (complement)* – комплемент (в імунології); *EcoG (electrocortogram)* – електрокортикограма; *fld (fluid)* – рідина; *Lim-ch (limit chronic effect)* – поріг хронічної дії; *Pcs (preconscious)* – підсвідомий; *tf (transfer)* – перенесення, передача; *Zbef (zone biological effect)* – зона біологічного впливу.

Нами було зафіксовано 10 буквено-цифрових скорочень (2,5%): *C1-C7 (cervical vertebrae)* – шийні хребці 1-7; *CL50 (medial lethal concentration)* середня смертельна концентрація; *CL100 (absolute lethal concentration)* – абсолютна смертельна концентрація; *M1 (mitral first)* – перший МК (мітральний клапан).

Ми розглянули 4 приклади складноскорочень, що становлять 1%: *breathalyzer (breath analyzer)* – індикаторна трубка для виявлення алкоголю; *biotomy (biological anatomy)* – анатомування; *circannual (circular annual)* – річний (про біологічний ритм); *medicare (medical care)* – медичний догляд.

Лише в одному випадку виявлено усічення типу афереза (0,25%): *phage (bacteriophage)* – бактеріофаг.

Англійські медичні скорочення в більшості випадків при перекладі українською мовою змінили свій тип. Узагальнені результати подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Таблиця типів англійських та українських медичних скорочень

Тип англ. скорочення	Кількість випадків	Відсоток від загальної кількості %	Тип укр. скорочення	Кількість випадків	Відсоток від загальної кількості %
Ініціальна аббревіатура	238	59,5	ініціальна аббревіатура	52	22
Усічення (апокопа)	51	12,75	усічення (апокопа)	2	4
Напівскорочення	46	11,5	напівскорочення	7	15
Графічна аббревіатура	25	6,25	графічна аббревіатура	3	12
Усічення (змішаного типу)	17	4,25	усічення (змішаного типу)		
Буквено-цифрове скорочення	10	2,5	буквено-цифрове скорочення	2	20
Усічення (синкопа)	8	2	усічення (синкопа)		
Складноскорочен.	4	1	складноскорочен.		
Усічення (афереза)	1	0,25	усічення (афереза)		

Отже, наше дослідження виявило, що найчастіше вживаються скорочення ініціального типу, як в англійській, так і українській мовах.

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що лише 80 (20%) із 400 скорочень засобами української мови передаються як аббревіатури. 320 англійських скорочень, що складає 80%, не мають еквівалента серед аббревіатур, а відтворюються за допомогою описового способу.

За основу нашого дослідження ми взяли методи передачі аббревіатур і скорочень, запропоновані Ю.Г.Кочарян. Із 80 скорочень 43, тобто 53,75%, були перекладені шляхом створення нового скорочення. Наприклад, *ATB (arterial blood pressure)* – АТ(артеріальний тиск); *BF (beat frequency)* – Р (частота биття серця); *CBC (complete blood count)* – КАК, АКЗ (клінічний аналіз крові); *COPD (chronic obstructive pulmonary disease)* – ХОЗЛ (хронічне

обструктивне захворювання легень); *EMF* (erythrocyte maturation factor) *Bim B12*; *GERD* (gastroesophageal reflux disease) – ШТР(шлунково-травний тракт); *VD* (venereal disease) – ВХ (венерична хвороба); *ZGP* (zero population growth) – НПП (нульовий приріст населення).

Транслітерацією було передано 20 медичних скорочень, що становить 25%: *amp* (*ampula*) – амп. (ампула); *CNS* (*central nervous system*) – ЦНС (центральна нервова система); *ECG* (*electrocardiogram*) *ЕКГ* (електро-кардіограма); *EID* (*electroimmunodiffusion*) – ЕІД (електро-імунодифузія); *EMG* (*electromyogram*) – ЕМГ (електроміограма); *SEM* (*scanning electronic microscopy*) – СЕМ (скандувальна електрона мікроскопія); *UV* (*ultraviolet*) – УВ (ультрафіолетове випромінювання); *VCG* (*vectorcardiogram*) – ВКГ (векторна кардіограма).

13 скорочень (16,25%) українською мовою були відтворені шляхом запозичення: *F-factor* – *F-фактор*; *H-antigen* – *H-антиген*; *L-antigen* – *L-антиген*; *Ph-meter* – *pH-метр* (вимірювач кислотності); *T* (*temperature*) – *t* (температура).

Передачу англійського скорочення еквівалентом ми виявили у 4 випадках (5%): *CPR* (*cardiopulmonary resuscitation*) – *Серцево-легенева реанімація* (реанімація при захворюваннях серця і легень); *g* (*gram*) – *г* (грам); *Kg* (*kilogram*) – *кг* (кілограм); *no* (*number*) – *№* (номер). Узагальнені результати подано в таблиці 2.

Таблиця 2.

Таблиця способів перекладу англійських медичних скорочень

Спосіб перекладу	Кількість випадків	%
1. Створення нового скорочення	43	53,75
2. Транслітерація	20	25
3. Запозичення	13	16,25
4. Еквівалент	4	5

Отже, бачимо, що найчастіше використовувався переклад за допомогою створення нового скорочення.

Варто зазначити, що описовий переклад скорочень та транскрипція в нашому випадку не зафіксовані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирюкова Е. А. Функционирование аббревиатур в современной речи: дис. ... канд. филол. наук. – М., 2001. – 309с.
2. Зубова Л. Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира: на фоне их русских и французских аналогов: дис. ... канд. филол. наук, 2004. – 244с.
3. Кочарян Ю.Г. Аббревиация в английской военной лексике: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2007. – 17 с.
4. Кучеренко І.В., Адаменко М.М. Особливості перекладу медичних термінів. [Електронний ресурс] – доступно з <http://intkonf.org/kucherenko-iv-adamenko-mm-osoblivosti-perekladu-medichnih-terminiv/>
5. Микульчик Р.С. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження// Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2005. – № 538: Проблеми української термінології. – С. 12–15.
6. Новый англо-український медичний словник / За ред. Ривкіна В.Л., Бенюмовича М.С.; Відп. ред. Л.І.Шевченко, В.І.Шматко. – К.: Арій, 2007. – 784с.
7. Паршин А. В. Теория и практика перевода [Електронний ресурс] / А. В. Паршин. – доступно з <http://linguists.narod.ru/downloads.html#parshin>

ЛІРИЧНІ ТВОРИ РОЗИ АУСЛЕНДЕР У ПЕРЕКЛАДІ ПЕТРА РИХЛА

Стаття присвячена труднощам перекладу ліричних творів на матеріалі зіставного аналізу віршів Рози Ауслендер та їх перекладів, виконаних Петром Рихлом.

Ключові слова: переклад ліричних творів, міжкультурна комунікація, стилістичні ознаки тексту, труднощі перекладу.

This article is devoted to difficulties of translation of lyrical works on the material of contrastive-comparative analysis of Rosa Auslender's lyrics and their translations, made by Petro Rykhlo.

Key words: translation of lyrical works, multicultural communication, stylistic features of the text, difficulties of translation.

Немає потреби зайвий раз доводити важливість і значущість розвитку теорії та практики художнього перекладу в часи, коли більшість країн пристала на шлях інтенсивного взаємообміну культурними надбаннями в усіх галузях духовного життя націй. Термін “міжкультурна комунікація” набуває в ХХІ столітті глибшого сенсу та посідає одне з визначних місць у філологічних розробках останніх років. Наукові розвідки, присвячені особливостям відтворення поетики літературних творів іншою мовою, сприяють не лише кращому розумінню самих першотворів, а й розвитку та вдосконаленню перекладацьких традицій взагалі та в конкретному мовному середовищі зокрема. Усе сказане вище стосується повною мірою і зіставних досліджень, зокрема у галузі українських перекладів німецькомовної літератури, чому і присвячено цю публікацію.

11 травня 2011 року в багатьох країнах святкували 110-ту річницю від дня народження видатної німецькомовної поетеси українського походження Рози Ауслендер (Розалії Беатріс Рут Шерцер), творчість якої добре знайома шанувальникам німецької літератури ХХ ст., оскільки її ім'я посідає почесне місце у списку найвидатніших поетів Європи.

Твори Р. Ауслендер перекладено понад 60-ма мовами світу, зокрема російською мовою знаходимо переклади, виконані Давидом Гарбаром [2], Олексієм Глуховським [3], Ольгою Костровою [4], В'ячеславом Купріяновим [5], Грейнемом Ратгаузом [6] та багатьма іншими. Натомість україномовні читачі отримали змогу познайомитися з віршами Р. Ауслендер передусім завдяки діяльності відомого українського літературознавця й перекладача – Петра Рихла.

П. Рихло є не лише дослідником життєвого та творчого шляхів Рози Ауслендер, перекладачем понад сотні її віршів, учасником багатьох заходів, присвячених творчості цієї незвичайної жінки, а й укладачем видання вибраних творів поетеси під назвою “Час фенікса” [1].

У вступній статті до цього видання П. Рихло звертається до читачів із пропозицією “критичного зіставлення першотвору з перекладом” та припускає, що “на цьому шляху в декого з допитливих читачів будуть свої особисті знахідки і відкриття” [1, с. 12]. Отже, слідуючи заклику перекладача, наведемо декілька тез із зіставного аналізу віршів Р. Ауслендер та їх перекладів, здійснених П. Рихлом.

Одразу ж слід зауважити, що переклади Петра Рихла відрізняються чи не найбільшою близькістю до оригіналу, на відміну, скажімо, від перекладів його російськомовного колеги Д. Гарбара, перекладацькі спроби якого постають скоріш переспівами віршів поетеси і він сам доволі справедливо називає їх “переложеннями” (рос. “переложениями”) [2]. П. Рихлу, без сумніву, вдалося проникнути в поетику дуже непростих, часто філософських, схожих на “стару японську чи китайську поезію” [6] віршів Р. Ауслендер. Але відтворюючи поетику

цих віршів, перекладач змушений був чи не на кожному кроці долати мовні труднощі у вигляді okazіоналізмів, незвичного сполучення лексем, своєрідного авторського синтаксису, через який нерідко з'являється варіативність прочитання і розуміння, а отже і перекладу тексту тощо. Так, П. Рихло впевнено долає труднощі, пов'язані з перекладом лексико-семантичних авторських утворень, якими багата лірика Р. Ауслендер, наприклад: *zu Wolkenrosen* – до захмарних троянд [1, с. 168–169], *Buchstabenstroh im Asterspruch* – Солома літер у мові гайстр [1, с. 198–199], *Vierliederland* – Край чотиримовних пісень [1, с. 206–207], *ein Dornwort* – тернове слово [1, с. 242–243] та ін. А іноді перекладач і сам вдається до словотворчості і вводить у свій текст okazіоналізми, наприклад, у перекладі вірша “Fünf Dichter” (“П'ять поетів”): *Hölderlin / um Gerechtigkeit ringender / Götterfreund* – Гьольдерлін / *тираноборчий* / друг богів (Пер. П. Рихла) [1, с. 84–85]. Отже, у безперечній більшості випадків П. Рихло майстерно впорався з непростими перекладацькими завданнями, але деякі його рішення все ж таки підлягають, на наш погляд, перегляду й уточнення.

Художнє мовлення Р. Ауслендер (маються на увазі твори, написані вже у післявоєнні часи, точніше, після зустрічі поетеси з Паулем Целаном у 1957 р., яка призвела до “формальної і стилістичної переорієнтації творчої манери Рози Ауслендер” [1, с. 9]) відрізняється цілою низкою стилістичних ознак. Так, однією з найхарактерніших рис стилістики Р. Ауслендер постає цілковита відсутність пунктуаційних знаків у її творах, що сприяє активному залученню читача до сприйняття тексту: адже потрібно постійно замислюватися над прочитаним, шукаючи можливі варіанти оформлення синтагм та речень, а звідси – й майстерно приховані варіанти змісту.

Не є виключенням і синтаксичне оформлення її вірша “Verstehst du” (“Ти розумієш”). У цьому творі немає розділових знаків, але графічне оформлення тексту (розподіл на строфи через відступ поміж ними) та великі літери, з яких починаються слова напочатку строф, дають змогу стверджувати, що кожна строфа становить собою окреме речення. Отже, текст вірша складається з п'яти речень. При цьому структура речень, тобто порядок слів у них, а точніше – положення (а також граматична форма) дієслів-присудків вказує на те, що всі ці речення є питальними, наприклад, у першій та другій строфах: *Erblickst du / die Fata Morgana / im Wüstenherz des Sandreichs // Erkennst du / das goldene Gefieder / einer Flügellandschaft < ... >* – *Ти помічаєш / фату-моргану / в пустельному серці піщаного царства // Ти впізнаєш / золоте оперення / крилатого ландшафту < ... >* (Пер. П. Рихла) [1, с. 224–225]. Як бачимо, особливості німецького синтаксису дають змогу німецькомовному читачеві безпомилково ідентифікувати ці речення як питальні, а точніше, як риторичні запитання, що в даному випадку є дуже важливим для розуміння інтенції авторки – передати відчуття нестерпного болю тих, в кого відібрали право на рідну землю, на Батьківщину. Адже, як відомо, Роза Ауслендер пережила спочатку страшні для неї та її родини часи радянської влади, а потім і жахіття фашистської окупації і змушена була імігрувати до Сполучених Штатів.

У перекладі Петра Рихла, відповідно до оригіналу, також відсутні пунктуаційні знаки і кожна строфа починається зі слова, написаного з великої літери, що дозволяє й українському читачеві сприймати строфи як окремі речення. Але структура українських речень, на відміну від німецьких, не може бути сприйнята в цьому випадку однозначно як структура питальних, що зумовлено особливостями синтаксису української мови. Ці речення у перекладі, як до речі і заголовок (“Ти розумієш”), можуть бути сприйняті як розповідні і інтерпретовані як твердження, констатація фактів тощо. А отже, безслідно зникає туга, біль і відчай, що майстерно втілені в тексті оригіналу на синтаксичному рівні через використання риторичних запитань. Щоб уникнути цієї неточності (двозначності), яка може призвести нарешті й до викривлення художнього змісту твору, можна було б використати структуру питального речення з питальним словом “чи”, наприклад: *Чи помічаєш ти / фату-моргану / в пустельному серці піщаного царства // Чи впізнаєш ти / золоте оперення / крилатого ландшафту < ... >* і т.д. У такому варіанті і заголовок (“**Чи** розумієш ти”), і остання строфа,

яка є кульмінацією всього твору (*Verstehst du / den Traum der Heimatlosen – Чи розумієш ти / мрію того хто втратив вітчизну*), цілком відповідатимуть художньому задуму авторки – Рози Ауслендер.

Подібна ситуація виникає і з перекладом третьої строфи у вірші “Schwarze Fahne” (“Чорні знамена”) [1, с. 186–187]. Перші дві строфи цього твору становлять собою питальні речення з питальним словом: *Wie dich erreichen / Bruder // Unter welchen Äpfeln / schläft dein Vertrauen – Як досягти тебе / брате // Під якими плодами раю / дримає твоя довіра* (Пер. П. Рихла). Як бачимо, в українському варіанті перекладач використав також питальні речення з питальним словом. Натомість наступну, третю строфу, яка в оригіналі представлена, на наш погляд, так само питальним реченням тільки без питального слова, П. Рихло відтворює конструкцією, яка в українській мові може бути прочитана і як питальне речення, і як розповідне, оскільки, як це маємо і в поезії Р. Ауслендер, у тексті перекладу відсутні пунктуаційні знаки: *Geht das Echo meiner Frage / in deiner Richtung – Котиться гомін мого запитання / в напрямку твого буття* (Пер. П. Рихла) [1, с. 186–187]. Хоча наявність в українському варіанті й цього вірша питального слова “чи” зняло б можливість подвійного прочитання даного речення і не дуже зашкодило б ритміці твору, порівняймо: *Чи котиться гомін мого запитання / в напрямку твого буття*.

У своїх перекладах П. Рихло часто вдається до різного роду перекладацьких трансформацій. Так, наприклад, він застосовує смисловий розвиток, коли перекладає лексему *Äpfeln* (дослівний переклад – *яблука*) словосполученням *плоди раю*, побачивши в оригінальному тексті алюзію на біблейську історію про райський сад, в якому жили до вигнання Адам та Єва (вірш “Schwarze Fahne” (“Чорні знамена”) [1, с. 186–187]). Але така трансформація може бути виправдана тим, що насправді Р. Ауслендер багаторазово використовує біблейські сюжети або образи у власних творах: так, у вірші “Грішники” (“Sünder”) наявні *рай* та знов *яблуко*, чий „смак зробив нас / видючими“ (Пер. П. Рихла) [1, с. 212–213], у вірші “Прощення” (“Vergebung”) – *змія* (яку авторка, до речі, згадує з вдячністю: *Die schöne / Schlange // Ich hab ihr / mein Sterben / verziehen – Прекрасна / змія // Я простила їй / свою смерть* (Пер. П. Рихла)) та *Адам* [1, с. 240–241], у вірші “Щодня” (“Jeden Tag”) згадуються *янгол* та *пресвітлий Боже* [1, с. 236–237], у вірші “Про дерева” (“Über Bäume”) – *Дерево пізнання* [1, с. 214–215] та ін.

Іноді П. Рихло вдається до синтаксичних перестановок, які порушують симетричність структури текстів оригіналу та перекладу і яких в більшості випадків можна б було уникнути. Наприклад, у перекладі першої строфи вірша “Mit verbundenen Augen” (“Із зав’язаними очима”) поміняно місцями другий та третій рядок: *Mit verbundenen Augen / die Wurzeln des Himmels / erblicken – Із зав’язаними очима / уздріти / коріння неба* (Пер. П. Рихла) [1, с. 168–169]. Хоча така трансформація не видається тут об’єктивно зумовленою, а отже, її можна було б уникнути, порівняймо: *Із зав’язаними очима / коріння неба / уздріти*. В запропонованому нами варіанті дещо порушено типовий для української мови порядок слів у реченні, але це явище є доволі розповсюдженим у поетичній мові і, з одного боку, надає відповідної ліричності тексту перекладу, а з іншого, є більш наближеним до тексту оригіналу, що в даному випадку сприяє досягненню адекватності у перекладі.

Наступним прикладом синтаксичних перестановок може слугувати переклад другої строфи вірша “Bekanntnis II” (“Освідчення II”): *Ich habe dich erkannt / als wir im Stein / zusamment / schwiegen – Я знала тебе / коли ми разом / мовчали / в камені* (Пер. П. Рихла) [1, с. 228–229]. Тут бачимо неспівпадіння у другому, третьому та четвертому рядках. Порівняймо з варіантом, який більш точно відтворює будову оригіналу і є цілком можливим з позицій мови перекладу: *Я знала тебе / коли ми в камені / разом / мовчали*. До речі, дієслово *erkennen* з першого рядку означає не “знати” (варіант, запропонований П. Рихлом), а “впізнавати”, що дещо змінює зміст тексту, адже вказує на те, що ліричний герой (або героїня) та той, кому власне присвячено вірш-освідчення, були колись раніше знайомі, а потім зустрілися знов. Тому ми пропонуємо такий варіант перекладу другої строфи цього твору: *Я впізнала тебе / коли ми в камені / разом / мовчали*.

Отже, як бачимо, переклад текстів ліричних творів пов'язаний із низкою труднощів, зумовлених зокрема й особливою стилістикою художнього мовлення автора. Переклад віршів Рози Ауслендер, тексти яких характеризуються цілою низкою стилістичних особливостей, вимагає від перекладача високої професійної майстерності. Але і в тому випадку, коли за справу береться такий досвідчений професіонал, як Петро Рихло, лишається місце для критичного зіставлення його перекладів із текстами першотворів, що, однак, жодним чином не зменшує його визначного внеску у розвиток теорії та практики перекладу як засобу міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ауслендер Р. Час фенікса. Вибрані вірші. Упорядкування, вступна стаття і переклад Петра Рихла / Роза Ауслендер. – Чернівці: “Молодий буковинець”, 1998. – 248 с.
2. Гарбар Д. Те годы – эти имена: Роза Ауслендер [Электронный ресурс] / Давид Гарбар. – 24.06.11 г. – Режим доступа: <http://berkovich-zametki.com/Nomer9/Garbar2.htm>
3. Глуховский А. Стихи Розы Ауслендер: перевод с немецкого [Электронный ресурс] / Алексей Глуховский. 24.06.11 г. – Режим доступа: <http://www.stihi.ru/2006/11/08-1507>
4. Кострова О. Лирический мир Розы Ауслендер: Стихи о художниках [Электронный ресурс] / Ольга Кострова. – 14.03.11 г. – Режим доступа: http://olgakostrova.narod.ru/Auslander_M.htm
5. Куприянов В. Роза Ауслендер: 1901-1988, Мы поэты [Электронный ресурс] / Вячеслав Куприянов. – 4.03.11 г. – Режим доступа: <http://www.stihi.ru/2010/01/17/4597>
6. Ратгауз Г. Пейзажи из дыма [Электронный ресурс] / Грейнем Ратгауз. – 10.03.11 г. – Режим доступа: <http://www.lechaim.ru/ARHIV/157/auslander.htm>

УДК378.147:81'1

Вікторія Вострецова
(Горлівка)

РЕФЕРАТИВНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є обґрунтування реферативного перекладу як аспекту перекладацької діяльності. Автор також фокусує увагу на основних етапах навчання реферативного перекладу.

Ключові слова: *переклад, анотація, реферування, перефразовування, компресія.*

The article proves the necessity of teaching students of the translators' departments how to render scientific articles. The author concentrates on the basic steps in teaching rendering.

Key words: *translation, abstract, rendering, paraphrasing, compression.*

Глобалізація й інші міжнародні тенденції сприяють подальшому розширенню міжнародних зв'язків, що, в свою чергу, вимагає передачі здобутків, досягнень, знань однієї країни або нації до інших. Як відомо, такій передачі, в першу чергу, сприяють перекладачі. Коректна передача різноманітних текстів та повідомлень можлива тільки за наявності високого професійного рівня перекладача.

Підготовка фахівців-перекладачів здійснюється на відповідних мовних факультетах або відділеннях вишів різних галузей знань. Зрозуміло, що кожен вищий навчальний заклад розробляє свою систему підготовки перекладачів, але дотримується при цьому загальної тенденції та норм.

Теоретики та практики перекладу (Маркушевська Л.П., Провоторов В.І., Фролова Н.О. та ін.) розробляли й продовжують постійно розробляти методи, методики та комплекси вправ для якісної підготовки перекладачів, невід'ємним компонентом яких можна вважати навчання реферативного перекладу, а також його подальше використання на

заняттях із перекладу. Метою такого використання є не тільки вдосконалення вмінь перекладати, але також передавати текст у скомпресованому вигляді. Знання основ реферативного перекладу дозволяє дуже швидко орієнтуватись в іншомовній спеціальній літературі без необхідності виконання досить кропіткого дослівного перекладу.

Необхідно наголосити, що *реферування* зазвичай розглядають як один із видів перефразовування, тобто як цілеспрямовану діяльність, в основі якої лежить принцип компресії тексту, що має визначальний вплив не тільки на композицію, але й – через перетворення топікальної структури дискурсу – на його мовну структуру [6, с. 38]. Мета реферування – це скорочення часу на видобування необхідної інформації реципієнтом (читачем або ж слухачем реферату).

Зазначимо, що реферування може бути і внутрішньомовним, і міжмовним. При внутрішньомовному реферуванні мова може йти про написання реферату статті, книги тощо, виконаних мовою майбутнього реферату, при міжмовному – про передачу в скомпресованому вигляді будь-якого тексту (або декількох текстів) однієї мови іншою мовою.

Важливо сказати, що реферат не тільки дає відповідь на питання, про що йдеться в первинному друкованому документі, але й що говориться, тобто, яка основна інформація міститься в реферованому першоджерелі [3, с. 9]. Саме цим реферат і відрізняється від анотації, в якій зазвичай подається коротка інформація про суть джерела в цілому.

Отже, при здійсненні компресії тексту анотація та реферат йдуть різними шляхами. Анотація лише перераховує питання, висвітлені в першоджерелі, і не розкриває зміст цих питань <...> А реферат не тільки перераховує всі ці питання, але й повідомляє істотний зміст кожного з них. Таким чином, основна відмінність анотації від реферату полягає в тому, що анотація дає уявлення про головну тему й перелік питань, що піднімаються в першоджерелі, а за рефератом можна скласти думку про зміст, суть того, що викладено в оригіналі [2, с. 7]. Необхідно також зазначити, що в рефераті допускаються цитування, а в анотації це не припустимо, в основному, через її незначний обсяг. Із зазначеного можна зробити висновок, що анотація – це більш узагальнений варіант першоджерела, ніж реферат.

Важливо наголосити на тому, що для вже зазначеного міжмовного реферування перекладознавці, в основному, використовують термін реферативний переклад і визначають його таки чином: реферативний переклад – це вид смислового перетворення, який охоплює процеси міжмовного перетворення, смислового згортання та мовного стиснення [1, с. 37].

Діяльність по реферуванню поділяють на інформативну та навчальну. Зрозуміло, що мета інформативного реферату – надання читачеві можливості ознайомлення з текстом іншомовного джерела. Навчальне реферування можна вважати одним із „ефективних способів контролю розуміння прочитаного” [9, с. 5]. І в першому, і в другому випадку відсутня зовнішня семантична адекватність тексту оригіналу й тексту перекладу. Але вона (адекватність) повинна визначатись денотатною структурою двох текстів.

На перекладацькому факультеті мовного вищого навчального закладу необхідним є виведення реферування (а поряд з ним і анотування) в окрему дисципліну, або ж окремий аспект хоча б однієї з перекладацьких дисциплін. Факти показують, що студенти нехтують таким видом діяльності, тому що вважають свій мовний (доповнений словником) рівень достатнім для перекладу будь-якого тексту. А на практиці, реферуванням студенти володіють слабо, тому що не знають його специфіки, норм та правил, а також труднощів, що виникають у зазначеному виді професійної діяльності. Отже, для набуття професійного рівня перекладацької діяльності, необхідно пройти навчальний рівень реферування.

На зазначеному рівні, тобто при навчанні реферативного перекладу необхідно дати студентам чітко зрозуміти, по-перше, необхідність набуття вмінь здійснювати реферування (і внутрішньомовне, і міжмовне), по-друге, різницю між переказом, анотуванням та реферуванням, яку вже було визначено вище для двох останніх видів діяльності. Роз'яснення другого пункту необхідне для того, щоб дати студентам зрозуміти, що набутих ними ще в школі навичок передачі основного змісту тексту недостатньо для коректного укладання навіть анотації, а тим більше реферату.

Цикл навчання реферуванню текстів, зокрема професійних, повинен, на думку дослідників, містити чотири основні етапи: 1) мотиваційно-орієнтувальний; 2) цілевизначальний; 3) розвиткові-формульвальний; 4) узагальнювальний [7, с. 68]. На першому етапі визначається актуальність виконання реферування, на другому – визначаються цілі та завдання навчання реферування, на третьому – формуються, розвиваються та вдосконалюються вміння здійснювати реферативний переклад, на четвертому – систематизуються отримані знання та перевіряється їх якість.

Як вже було зазначено, головним видом діяльності для досягнення основної мети при укладанні реферату є компресування тексту/текстів оригіналу. Задля цього необхідно навчити студентів основних етапів реферування в цілому, та реферативного перекладу зокрема.

По-перше, необхідно виділити ключові елементи тексту/текстів оригіналу. Як не дивно, але робота по розвитку навичок виділення таких елементів може зайняти у викладача певний час. Адже, більшість теперішніх студентів, на жаль, не вміють це робити. Отже, на викладача покладається обов'язок підготовки низки вправ, виконання яких має на меті розвиток навичок виділення ключових елементів (слів, словосполучень, фраз) тексту/текстів оригіналу. У даному випадку достатньо ефективно спрацьовує принцип „від простого до складного”, під яким ми маємо на увазі вправи, наприклад, на пошук головного слова в словосполученні, головних слів або словосполучень у реченні, слів, словосполучень або фраз у групі речень/абзаці/тексті.

Необхідно наголосити на тому, що робота з цілим текстом або декількома текстами сприяє розвитку пізнавальної активності через реферативне читання, при якому активізуються навички формулювання й фіксації головного змісту прочитаного, що складає суть реферування. До того ж, така особливість реферування має великий навчальний та контролюючий потенціал [4]. На цьому ж етапі студентам пропонують укласти план тексту/текстів оригіналу, і розподілити виділені ключові елементи за пунктами отриманого плану. Таке завдання дозволяє студентам перевірити всі ключові елементи вони виділили, або ж деякі випустили.

По-друге, студентів необхідно навчити повністю або частково перефразувати ключові фрагменти, виділені на першому етапі. При формуванні та розвитку навичок перефразовування викладачеві необхідно підготувати низку вправ, орієнтованих на роботу з синонімічними одиницями (на рівні слів, словосполучень, фраз), а також на роботу по перетворенню структури речення/речень. Наприклад, у процесі передачі тексту декілька речень не просто об'єднуються в одне, а значно скорочуються. Виділяються одиниці, які несуть найбільше навантаження, і вилучаються ті елементи тексту, які перекладач вважає неістотними.

На третьому етапі перед викладачем постає завдання навчити студентів здійснювати узагальнення смислових частин тексту та їх трансдукцію на мові перекладу. Під трансдукцією зазвичай розуміють мовну трансформацію, при якій має місце перекодування вихідного тексту однієї мови й генерування вторинного тексту іншою мовою, який, на відміну від традиційного перекладу, формується за умов відходу від сигніфікативного прагматичного значення вихідного тексту й збереження денотативного значення всієї інформації [5]. Цікавим є той факт, що елементи перекодування повинні бути комунікативно нееквівалентними, тобто незворотними. Адже, при реферативному перекладі звичайним кроком є вилучення не тільки слів та/або словосполучень, але й також речень та/або абзаців. Такий факт говорить про неможливість відновлення форми оригіналу, при цьому обов'язковою повинна бути можливість відновлення смислу оригіналу.

На четвертому етапі викладач повинен навчити студентів викладати отриману в результаті трансдукції групу елементів з використанням допоміжних елементів мови перекладу задля досягнення плавності тексту. На цьому етапі студентам обов'язково необхідно запропонувати фрази й кліше, необхідні для реферування тексту. Ці фрази краще розташувати в тому порядку, в якому вони відображають логічний розвиток змісту тексту,

зв'язок між подіями, перехід, відступи, цитування, протиставлення, підбивання підсумків, надання висновків і головної ідеї статті [8, с. 190].

Зазначене вище дозволяє нам погодитися з дослідниками, які пропонують шлях поступового та систематичного оволодіння навичками реферування та анотування професійної інформації: від простих текстів – до складних текстів, від колективної аудиторної роботи – до самостійної [7, с. 69].

Необхідно зазначити, що навчання студентів реферативного перекладу не просто формує в них спеціальні навички, необхідні перекладачеві, але й навички більш загального характеру. Адже реферування – це складний розумовий процес, який дозволяє формувати та розвивати навички проведення компресії будь-якого тексту, виділення головної та відкидання другорядної інформації, перефразовування тексту, формулювання власних думок з обов'язковим абстрагуванням від стилю автора тексту. Обов'язковість повного й гарного орієнтування референта в матеріалі, що підлягає реферуванню, значно сприяє розширенню не тільки фонових знань майбутнього перекладача, але й засвоєнню нових для студента лексичних одиниць, що використовуються в тій чи іншій сфері діяльності людини. Тому перспективним вважаємо розгляд специфіки підбору групи текстів різноманітної тематики та розробки комплексу вправ, призначених для формування та розвитку навичок реферативного перекладу в майбутніх перекладачів, а також формулювання основних принципів підбору зазначених текстів та розробки вказаних вправ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банникова О. П. Реферативный перевод как особый вид научно-технического перевода / О. П. Банникова, Г. Л. Рутковская // Вологдинские чтения. – 2002. – № 27. – С. 37–38.
2. Ильичёва Н. В. Аннотирование и реферирование: уч. пос. для слушателей доп. образоват. программы „Переводчик в сфере профессиональной коммуникации” / Н. В. Ильичёва, А. В. Горелова, Н. Ю. Бочкарева. – Самара: Изд-во СГУ, 2003. – 100 с.
3. Маркушевская Л. П. Аннотирование и реферирование: метод. рекомендации для самост. работы студ. / Л. П. Маркушевская, Ю. А. Цапаева. – СПб.: Изд-во ГУ ИМТО, 2008. – 51 с.
4. Острянина Е. П. Краткая характеристика педагогической технологии по формированию познавательной активности студентов [Электронный ресурс] / Е. П. Острянина. 2011. – Режим доступа: www.pguas.ru/drupal/sites/default/files/Ostryanina_Kratkaya.doc.
5. Трансдукция [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/169918>.
6. Туницкая Е. Л. Лингвистический аспект реферативной деятельности / Е. Л. Туницкая, И. В. Скуратов // Вестник МГОУ. Сер. Лингвистика. – 2009. – № 4. – С. 38–46.
7. Фролова Н. А. Обучение реферированию и аннотированию профессиональной литературы на иностранном языке в комплексной подготовке специалиста / Н. А. Фролова, И. В. Алещанова // Современные проблемы науки и образования. – 2007. – № 5. – С. 67–71.
8. Шрамкова Н. Б. Обучение реферированию текстов по экономической тематике на занятиях по английскому языку на факультете мировой экономики и торговли РГТЭУ / Н. Б. Шрамкова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2009. – № 6. – С. 190–193.
9. Enjoy Rendering!: сб. текстов для перевода и реферирования (для студентов экон. специальностей) / С. А. Батурина. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2005. – 76 с.

УДК 81'25

**Оксана Григор'єва
(Херсон)**

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ: ЗАСОБИ ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТЕКСТУ

Метою статті є проаналізувати значення прагматичного потенціалу тексту у процесі перекладу та визначити основні засоби прагматичної адаптації тексту.

Ключові слова: *прагматика перекладу, прагматична адаптація, прагматична адекватність, рецентор перекладу.*

This paper aims at analyzing the significance of pragmatic potential of the text during translation and defining the main ways of pragmatic adaptation.

Key words: *translation pragmatics, pragmatic adaptation, pragmatic equivalence, recipient of translation.*

Переклад являє собою процес трансформації змісту мовного фрагмента (речення, абзацу, тексту) з однієї мови на іншу. Головна вимога до перекладу – це адекватність, тобто точна передача форми і змісту першотвору рівноцінними засобами мови перекладу. Адекватний переклад викликає у іншомовного одержувача реакцію, яка відповідає комунікативній установці відправника.

Варто зазначити, що при перекладі, окрім урахування денотативного і конотативного компонентів змісту, слід урахувати також прагматичний компонент, який представляє собою відношення між мовним вираженням і учасниками комунікації – відправником та одержувачем інформації. У процесі перекладу здійснюється прагматична адаптація вихідного тексту, тобто внесення певних поправок на соціально-культурні, психологічні та інші відмінності між отримувачами оригінального та перекладного текстів. Поряд із зіставленням різних мовних систем, у процесі перекладу відбувається зіставлення різних культур. Таким чином, прагматичний чинник є одним із найбільш важливих чинників, що визначають не тільки спосіб реалізації процесу перекладу, а й сам обсяг переданої в перекладі інформації. Йдеться про протиріччя між двома тенденціями перекладу: експлікацією і імплікацією інформації. Урахування цих тенденцій має принципове значення для розуміння сутності прагматичної адаптації [1, с. 27].

Необхідно відмітити, що будуючи повідомлення, відправник завжди стоїть перед вибором, яка інформація повинна бути словесно виражена в тексті, а яка може лише матися на увазі, оскільки вона повинна бути відома одержувачу. Цей вибір реалізується по-різному залежно від того, чи є одержувач носієм вихідної мови або мови перекладу. Адже те, що є зрозумілим і не потребує словесного вираження для носія мови оригіналу, нерідко вимагає особливої згадки у разі переадресування повідомлення носію мови перекладу, і навпаки [6, с. 187].

Варіювання обсягу інформації, що передається в процесі перекладу, знаходить вираження у перекладацьких адаптаціях, серед яких прагматичні адаптації, безперечно, посідають важливе місце.

Слід зазначити, що у вітчизняному перекладознавстві найповніше розкрив сутність та значення прагматичного аспекту перекладу В. Н. Комісаров. Проте, багато інших дослідників торкалися в своїх працях питань прагматики перекладу, серед них Л. С. Бархударов, Л. Л. Вагапова, В. І. Заботкіна, А. Нойберт, А. Д. Швейцер та інші науковці. Однак, дослідження цих лінгвістів та перекладознавців мають здебільшого фрагментарний характер та не охоплюють всього спектру питань, пов'язаних із прагматикою перекладу.

Таким чином, **актуальність** статті полягає у великому значенні прагматичного аспекту у створенні адекватного перекладу та відсутності систематичних досліджень із цього питання.

Метою статті є розглянути засоби прагматичної адаптації тексту.

Досліджуючи прагматичний аспект перекладу, варто зауважити, що співвідношення між прагматикою оригіналу та перекладу може бути різним, і прагматична адекватність перекладу не обов'язково полягає у збереженні прагматики вихідного тексту. Німецький перекладознавець А. Нойберт запропонував розрізняти чотири типи прагматичних відносин при перекладі від найвищого ступеня перекладу у прагматичному сенсі до фактичної неможливості відтворити прагматику оригіналу в перекладі. Така градація встановлюється

залежно від характеру тексту оригіналу. Слід зазначити, що найбільш повно передається прагматична спрямованість оригіналу, який має однаковий прагматичний інтерес для читачів оригіналу та перекладу (наприклад, науково-технічна література) [5, с. 32]. Досить успішно зберігається прагматичний потенціал оригіналів, створених спеціально для перекладу (інформаційні та інші матеріали, призначені для іноземної аудиторії). З суттєвими обмеженнями можлива прагматична адекватність при перекладі творів художньої літератури, які орієнтовані на вихідного рецептора, але мають що сказати і всім людям. І, нарешті, оригінали, які специфічно спрямовані на членів даного мовного колективу і не мають ніякого відношення до рецепторів перекладу (законодавчі документи, суспільно-політична та економічна періодика, різні оголошення та ін.), взагалі не можуть бути передані прагматично адекватно. При цьому дослідник наголошує, що мова йде не про якість перекладу, а лише про однакову реакцію читачів оригіналу та перекладу. Досягнення такої рівності не є обов'язковою метою будь-якого перекладу, а в деяких випадках вона принципово недосяжна, внаслідок особливостей рецепторів перекладу, неможливості визначити реакцію рецепторів оригіналу та ряду інших причин [5, с. 36].

Необхідно відмітити, що у ряді випадків еквівалентне відтворення змісту оригіналу забезпечує і передачу в перекладі прагматичного потенціалу. Однак, приналежність рецептора перекладу до іншого мовного колективу, до іншої культури нерідко призводить до того, що еквівалентний переклад виявляється прагматично неадекватним. У цьому випадку перекладачеві доводиться вдаватися до прагматичної адаптації перекладу, вносячи в свій текст необхідні зміни [4, с. 213]. У перекладацькій практиці найбільш часто використовуються чотири види подібної адаптації.

Перший вид прагматичної адаптації має на меті забезпечити адекватне розуміння повідомлення рецепієнтами перекладу. Орієнтуючись на “звичайного” рецептора, перекладач враховує те, що повідомлення, яке є цілком зрозумілим читачам оригіналу, може бути незрозумілим читачам перекладу, внаслідок відсутності у них необхідних фонових знань. У таких випадках перекладач найчастіше вводить у текст перекладу додаткову інформацію, заповнюючи відсутні знання. Іноді це не вимагає значних змін. Наприклад, нерідко потребують пояснень згадані в оригіналі назви різного роду географічних і культурно-побутових реалій. При перекладі українською мовою географічних назв типу американських *Massachusetts, Oklahoma, Virginia*, канадських *Manitoba, Alberta* або англійських *Middlesex, Surrey* і інших як правило, додаються слова “штат, провінція, графство”, які вказують, що позначають ці назви, щоб зробити їх зрозумілими для українського читача: *штат Масачусетс, провінція Альберта, графство Мідлсекс* і т.п. Додавання пояснювальних елементів може знадобитися і при передачі назв установ, фірм, друкованих видань тощо. Наприклад, у реченні “*Newsweek reports a new reshuffle in the government*” англійському читачеві сама форма слова “*Newsweek*” говорить про те, що мова йде про щотижневий журнал. В українському перекладі ця назва буде мати потребу в поясненні: “*Як повідомляє журнал “Ньюсвік”, в уряді знову відбулися перестановки*”. Аналогічні додавання забезпечують розуміння назв будь-яких реалій, пов'язаних з особливостями життя та побуту представників іншої культури [4, с. 215].

Якщо у розглянутих вище перекладах зміни забезпечували адекватне розуміння переданого повідомлення, то другий вид прагматичної адаптації має на меті домогтися правильного сприйняття змісту оригіналу, донести до рецептора перекладу емоційний вплив вихідного тексту. Необхідність такої адаптації виникає тому, що в кожній мові існують назви певних об'єктів і ситуацій, з якими у представників даного мовного колективу пов'язані особливі асоціації. Якщо подібні асоціації не передаються або спотворюються при перекладі, то прагматичні потенціали текстів перекладу і оригіналу не збігаються навіть при еквівалентному відтворенні змісту. Прагнення домогтися бажаного прагматичного ставлення до тексту перекладу у його рецепторів і робить необхідною відповідну адаптацію. Розглянемо кілька типових випадків розбіжності сприйняття аналогічних повідомлень в оригіналі та перекладі. Наприклад, англійська назва омели – *mistletoe* – викликає спогади про

приємні хвилини свята, оскільки на свято за звичаєм під підвішеною гілкою омели цілують дівчат. Для українського рецептора такої асоціації не існує, і в перекладі може знадобитися додаткова інформація [4, с. 217].

Необхідно зазначити, що прагматичні адаптації другого і першого типів можуть бути взаємопов'язані, якщо в основі неадекватного сприйняття лежить нерозуміння або неповне розуміння вихідного повідомлення.

Розглянемо третій тип прагматичної адаптації при перекладі. На відміну від попередніх у даному випадку перекладач орієнтується не на пересічного, а на конкретного рецептора і на конкретну ситуацію спілкування, прагнучи забезпечити бажаний вплив. Тому подібна адаптація звичайно пов'язана зі значним відхиленням від початкового повідомлення [2, с. 23]. Тут можна виділити кілька типових ситуацій.

1. У конкретній ситуації перекладач знаходить доцільним передати не те, що було сказано, а те, що малося на увазі.

2. Перекладач вирішує, що для досягнення бажаного впливу на даного рецептора необхідні інші засоби, ніж ті, які використані в оригіналі.

3. Прагматична адаптація цього типу нерідко зустрічається при перекладі назв літературних творів, кінофільмів, телевізійних передач з метою зробити такі назви звичними і природними. Роман під назвою *“Live with Lightning”* стає в перекладі *“Життя в імлі”*, американський фільм *“Mr. Smith goes to Washington”* виходить на українські екрани під назвою *“Сенатор”*, а в телесеріалі, присвяченому роботі швидкої допомоги, чергова серія *“Days like this”* перекладається просто *“Важкий день”*.

4. Четвертий тип прагматичної адаптації можна охарактеризувати як рішення “екстраперекладацького надзавдання”. Кожен переклад – це текст, який створюється перекладачем для досягнення певної мети. У більшості випадків ця мета полягає в забезпеченні адекватності перекладу. Однак часом перекладач може використовувати переклад для досягнення якоїсь іншої мети, вирішити якусь свою задачу, безпосередньо непов'язану з точним відтворенням оригіналу. І для вирішення такого “надзавдання” він може змінювати і навіть спотворювати оригінал, порушуючи головні принципи своєї професійної діяльності. Зрозуміло, що подібна практика носить винятковий характер і дії перекладача в такому випадку не є перекладом у звичайному розумінні цього слова [2, с. 24-25].

Найбільш часто у перекладацькій практиці зустрічаються чотири види прагматичної адаптації цього типу. Перш за все, відзначимо існування так званого філологічного перекладу, коли перекладач прагне відтворити в перекладі формальні особливості мови оригіналу, навіть якщо тим самим він порушує норму чи узус мови перекладу. Така тактика, неприпустима в “нормальному” перекладі, може переслідувати різні практичні цілі. Подібні перекази застосовувалися, наприклад, для вивчення іноземних мов. На одній сторінки друкувався текст іноземною мовою, а проти нього як можна більше дослівний переклад цього тексту. І з перекладу вивчалася структура мови оригіналу. В даний час філологічний переклад застосовується, в основному, при складанні посібників для перекладачів художньої літератури, які не володіють мовою оригіналу [3, с. 60].

Другий вид прагматичної адаптації цього типу можна назвати спрощеним або приблизним перекладом, коли перед перекладачем конкретний рецептор ставить завдання вибірково або узагальнено передати лише ті елементи змісту оригіналу, які цікавлять його. У таких випадках перекладач створює робочий переклад, що не відповідає вимогам адекватності, але відповідний його “надзавданню”. При необхідності цей переклад може використовуватися як чорновий для подальшої остаточної доробки.

Особливим видом адаптації, яка дуже сильно відхиляється від вихідного тексту, є модернізація оригіналу при перекладі. Нерідко її взагалі не можна назвати перекладом, оскільки перекладач фактично створює новий твір “за мотивами” вихідного тексту. Характер такої модернізації може бути різний. З одного боку, вона може виражатися в перенесенні дії в більш пізню епоху або в іншу країну, у зміні імен діючих осіб та ін. З іншого боку,

модернізація досягається використанням слів і висловів, характерних для більш пізнього або сучасного періодів.

Варто зазначити, що причини застосування прагматичної адаптації четвертого типу є досить різноманітними, коли перекладач ставить перед собою певне “екстраперекладацьке” завдання, яке продиктоване політичними, економічними, особистими і іншими міркуваннями, не мають ніякого відношення до перекладного тексту. В такому випадку перекладач може прагнути в чомусь переконати рецептора перекладу, нав’язати своє ставлення до автора оригіналу або до описуваних подій, уникнути конфлікту або, навпаки, загострити його і т.п. Подібна тенденція може привести до повного спотворення оригіналу, і звичайно перекладач не допускає впливу своїх особистих міркувань і пристрастей на процес перекладу. Однак випадки свідомої відмови від адекватного перекладу під впливом зазначених факторів зустрічаються в перекладацькій практиці [3, с. 62].

Таким чином, створюючи текст перекладу, перекладач або намагається зберегти прагматичний потенціал оригіналу, або намагається домогтися, щоб цей текст володів іншим прагматичним потенціалом, більш-менш незалежним від прагматики вихідного тексту. У зв’язку з цим перекладач по-різному бачить свою роль в міжмовній комунікації: в одному випадку він виконує функції посередника, чия робота оцінюється за ступенем вірності перекладу оригіналу, а в іншому випадку він активно втручається в комунікативний процес. У конкретній ситуації перекладач вибирає той чи інший прагматичний підхід до своєї діяльності.

Будь-яке висловлювання створюється з метою отримати певний комунікативний ефект, тому прагматичний потенціал складає найважливішу частину змісту висловлювання. Отже, в тексті перекладу важливу роль грає його прагматика, тому перекладачеві необхідно піклуватися про досягнення бажаного впливу на рецептора в залежності від мети переказу, або відтворюючи прагматичний потенціал оригіналу, або видозмінюючи його. Саме тому вивчення прагматичних аспектів перекладу складає одну з центральних завдань теорії перекладу та є перспективним напрямком дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагапова Л. Л. Прагматический аспект перевода / Л. Л. Вагапова. – М.: Самиздат, 2008. – 74 с.
2. Есяянц М. М. Коммуникативно-прагматическая интенция переводчика в плане проблемы понимания художественного текста / М. М. Есяянц // Научный Вестник. – 2007. – №6. – С. 23-27.
3. Заботкина В. И. Основные параметры прагматики нового слова (по материалам современного английского языка) / В. И. Заботкина // Проблемы семантики и прагматики: Сб. науч. тр. / Калининградский университет. – Калининград, 1996. – 111с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода / А. Нойберт. – Leipzig, 1988. – 147 с.
6. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

УДК 811.11: 81’22

**Ольга Дем’яненко
(Миколаїв)**

ПЕРЕКЛАД ЯК СПОСІБ РОЗУМІННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто роль перекладу в процесі міжкультурної комунікації, своєрідність національних мовних картин світу та їх взаємодія, розуміння мови як компонента культури, особливості перекладацького білінгвізму.

Ключові слова: *переклад, міжкультурна комунікація, мовна картина світу, міжмовна комунікація, перекладач-білінгв.*

The article examines the role of translation in the process of intercultural communication, the uniqueness of national language pictures of the world and their interaction, understanding language as a component of culture, peculiarities of translation bilingualism.

Key words: *translation, intercultural communication, language picture of the world, interlingual communication, bilingual translator.*

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток суспільства відбувається шляхом розширення взаємозв'язків різних країн, народів і культур. Різні за своєю історією, традиціями та мовою суспільства, а відповідно й культури, розвиваються, впливають і взаємодіють один з одним за допомогою міжкультурної комунікації. Однак, зростання взаємозалежності культур має як позитивні, так і негативні сторони. У цій ситуації є актуальною проблема дослідження міжкультурної комунікації, в тому числі ролі перекладу в процесі міжкультурного спілкування, а також теоретичного і практичного осмислення умов максимального порозуміння заради зниження гостроти конфліктів, досягнення позитивного ефекту кроскультурного спілкування.

Тенденції сьогодення вимагають теоретичного осмислення перекладу як засобу міжкультурної комунікації, так як переклад традиційно розглядався як лінгвістичний феномен. Але, в умовах міжкультурної комунікації, він набуває функцій культурного явища. У зв'язку з цим формуються нові погляди на завдання і роль перекладача, зростає інтерес до його діяльності, трактування якої трансформується.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичними і методологічними аспектами вивчення комунікації культур, механізмами міжкультурного спілкування та факторами, що сприяють успішній адаптації суб'єктів міжкультурної комунікації займалися М. Беннет, С. Богнер, М. Бонд, М.М. Бахтін, В.С. Біблер, Ю.М. Лотман та ін. Більшість дослідників когнітивного напрямку вважають, що перекладацька діяльність є реалізацією взаємодії когнітивних і мовних структур, що перекладу підлягають не тотожні когнітивні структури, що стоять за словом у різних мовах, а міжкультурне спілкування доцільно розглядати як перехід від однієї спеціалізованої когнітивної структури до іншої (Є.Ф. Тарасов, Т.О. Фесенко, В.І. Хайруллін та ін.).

Центральним поняттям теорії перекладу є саме поняття “переклад”, складність якого відображена у великій кількості дефініцій. Один з основоположників вітчизняної теорії перекладу Л.С. Бархударов перекладом називає процес перетворення мовленнєвого твору однією мовою в мовленнєвий твір іншою мовою при збереженні незмінного плану змісту, тобто значення [1, с.11]. Г.В. Колшанський вважає, що переклад як один з найважливіших видів комунікативної діяльності орієнтується насамперед на повну і адекватну передачу мови-оригіналу, що містить всю сукупність імплікацій мовного, соціального та культурного плану. Структуралісти визначають переклад як перетворення структури мовного твору, в результаті якого, при збереженні незмінним плану змісту, змінюється план вираження, одна мова замінюється іншою. Прихильники трансформаційних методів наголошують, що переклад – це перетворення одиниць і структур вихідної мови в одиниці і структури мови, якою перекладають; послідовники семантичних теорій стверджують, що переклад полягає в розкритті сутності еквівалентних відносин між змістом оригіналу і перекладу [3, с. 5-11].

У процесі перекладу взаємодіють не тільки дві мови і більше, але й дві культури, що мають як загальну, так і національну специфіку. Виявлення загального, інтернаціонального, загальнолюдського і приватного, особливого, національного є принциповим під час вивчення такого явища, як міжкультурна комунікація. Переклад, допомагаючи спілкуванню людей різних національностей, є засобом міжмовної і міжкультурної комунікації. За О.Д. Швейцером, переклад може бути визначений як односпрямований і двофазний процес міжмовної та міжкультурної комунікації, при якому на основі аналізу первинного тексту, що

заявив цілеспрямованого (“перекладацького”) аналізу, створюється вторинний текст (метатекст), що замінює первинний в іншому мовному та культурному середовищі... Процес, що характеризується установкою на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікований відмінностями між двома мовами, двома культурами і двома комунікативними ситуаціями [6, с. 75].

Різноманітним аспектам перекладу у рамках міжкультурної комунікації присвячені дослідження таких лінгвістів, як: М. Беннет, Є.М. Верещагін, В.В. Кабакчі, В.Г. Костомаров, О.С. Кубрякова, Й.А. Стернин, С.Г. Тер-Мінасова, В.П. Фурманова).

Варто зазначити, що процес міжмовної комунікації має складну структуру і має багато чинників, що впливають на умови її протікання та фінальний успіх. Як зазначає Р.К. Мін’яр-Белоручев, науці про переклад доводиться вивчати умови породження вихідного тексту, умови сприйняття тексту, який перекладено, соціальний статус комунікантів, мовленнєву ситуацію, різні супутні явища, що входять в складне поняття комунікації з використанням двох мов, яка й являє собою об’єкт науки про переклад [5, с. 7].

З точки зору теорії міжкультурної комунікації, під час перекладу зіставляються не тільки дві мови, а й дві культури в широкому розумінні цього слова. Через міжкультурні відмінності те, що є зрозумілим носіям однієї мовної культури, може викликати непорозуміння у іншого носія, який отримує текст перекладу. Тому завдання перекладу охоплює не тільки пошук еквівалентних відповідностей для передачі комунікативної установки відправника, а й надання одержувачу необхідних для розуміння пояснень, так щоб реакція іншомовного одержувача відповідала реакції одержувача повідомлення мовою оригіналу [2, с. 7-9].

Так, К.Л. Латишев наголошує, що переклад має задовольнити потребу суспільства в двомовній комунікації, що максимально наближена до природної, одномовної комунікації. Тому можна говорити про суспільне призначення перекладу, що полягає в тому, щоб забезпечити двомовну комунікацію у максимально можливій мірі. Переклад, учений вважає видом мовного посередництва, громадське призначення якого полягає в тому, щоб у максимально можливій мірі наблизити опосередковану двомовну комунікацію за повнотою, ефективністю та природністю спілкування до звичайної одномовної комунікації [4, с. 10].

Одним із принципів моментів при розгляді перекладу є розуміння, що спілкування є взаємодія індивідів, в якому комуніканти постають як суб’єкти культури, представники певної лінгвосоціокультурної спільноти. А переклад, як вид посередництва є не тільки засобом міжмовної, а й засобом міжкультурної комунікації. Розгляд перекладу у рамках міжкультурної комунікації впливає з розуміння мови як компонента культури, як єдиного соціокультурного утворення, а культури як сукупності матеріальних і духовних досягнень суспільства, що включає всю багатогранність історичних, соціальних і психологічних особливостей етносу: його мову, традиції, цінності, поведінку, побут, умови життя та ін. Таким чином, мова виступає як єдине соціально-культурне утворення, що відображає особливості етносу як носія певної культури, що виділяє й вирізняє його серед інших культур.

Логіка людського мислення, об’єктивно відображає зовнішній світ, єдиний для всіх людей, якою б мовою вони не говорили. Зовнішні умови життя, матеріальна дійсність визначає свідомість людей та їх поведінку, формує картину світу. Картина світу, відображена у свідомості людини, є вторинне існування об’єктивного світу, закріплене і реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова, мовна картина світу. Саме в такому розумінні мова виступає формою оволодіння єдиним, об’єктивним світом.

У формуванні картини світу мова виступає лише формою вираження понятійного змісту, видобутого людиною в процесі діяльності. Як правило, мова співвідноситься з одним і тим же об’єктивним світом, а розбіжності в національних концептуальних і мовних картинах етносів виникають з різного досвіду освоєння людьми одного і того ж світу. Якби не були своєрідні за своєю структурою окремі мовні моделі, в кінці кінців вони всі є відображенням у свідомості людини навколишнього світу.

У той же час конкретні зовнішні умови існування окремого етносу формують специфічні якості та сукупності уявлень, що визначають основу національної концептуальної картини світу й національної мовної картини світу. Без сумніву, мови відображають дійсність по-різному, коли під час перекладу мови контактують, коли у процесі опису якогось фрагмента дійсності значення однієї мови визначаються через значення іншої, це найбільш помітно. Отже, мови по-різному описують одні й ті ж явища або предмети, звертаючи увагу на їхні різні ознаки.

Своєрідність національних мовних картин світу і множинність культур не є перешкодою для взаєморозуміння народів і долається під час перекладу. Одним з важливих і вирішальних практичних доказів сумісності мовних систем в їх пізнавальній сутності є незаперечний факт взаєморозуміння народів на основі перекладу з однієї мови на іншу. Однак міжкультурне спілкування адекватно й успішно протікає тільки тоді, коли комуніканти усвідомлюють той факт, що вони є носіями різних культур і мов.

Ознайомлення з культурою інших народів – одна з найважливіших соціальних функцій перекладу. Перекладач-білінгв сприймає іншомовну текстову діяльність з позиції лінгвокультури іншомовного соціуму, а потім переходить на рідні (мовний та соціокультурний) коди. Особливість перекладацького білінгвізму полягає, по-перше, в тому, що перекладацький білінгвізм має, як правило, асиметричний характер. У більшості перекладачів домінує одна, рідна мова і одна культура, отримана разом з цією мовою. Ця мова і ця культура підпорядковують собі інші, з якими перекладачеві доводиться стикатися під час перекладу. Перекладачу також постійно доводиться долати інтерференцію мов і культур, оскільки в процесі перекладу обидві мови функціонують одночасно.

Проблеми, що не вирішені. Під час навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах, велика увага приділяється розвитку цілого комплексу лінгвістичних умінь і навичок, які допомагатимуть майбутньому вчителю іноземної мови реалізовувати ті чи інші завдання в процесі роботи. Проте зазначимо, що виконуючи завдання на переклад звичайного тексту, студенти мають певні труднощі. Вони часто не можуть грамотно висловити свої думки рідною мовою під час перекладу іноземного тексту. Причини цього, можливо, полягають у шкільній освіті, або навіть через недавно впроваджену систему вступу до вузів, коли більшість завдань виконується методом випадкової вибірки, до того ж абітурієнти більше не пишуть твори, як раніше, не виявляється їх здатність думати логічно і творчо. Виходить, для того, щоб якісно вивчити іноземну мову, потрібно приділяти також увагу вивченню рідної. Тобто знання рідної мови у процесі перекладу також не менш важливе ніж знання іноземної. У процесі перекладу відбувається міжкультурна комунікація, щоб здійснювати її потрібно, щоб переклад був художнім, а не виходило просте перекручування фраз.

Викладаючи мову слід звертати увагу на відсутність навчання навичкам перекладу, особливо з іноземної мови на рідну, тоді як зазвичай багато уваги приділяється розмовній мові, а перевести грамотно текст на рідну мову для багатьох студентів дійсно є проблемою.

Висновки. У будь-якій етнічній спільноті мовна система дозволяє ідентифікувати, розпізнавати і виявляти культурні особливості, іншу культуру, тобто, мова передає інформацію про одну культуру іншій. А оскільки культура розвивається в напрямку співробітництва, заснованого на культурній комунікації, то мова як її елемент є засобом взаємодії. Використані в мові категорії можуть бути специфічними для цієї мови і не порівнюватися з відповідними компонентами інших мов.

Під час перекладу комунікативного тексту необхідно зберігати його культурні особливості. Щоб досягти адекватності перекладу, перекладач повинен бути знайомий з культурою як вихідної мови, так і мови перекладу, знати мету комунікації і цільову аудиторію. Необхідно пам'ятати, що через різницю в культурі й мові точного перекладу не може бути, єдине, на що можна сподіватися, приблизність. Чим більше схожості між системами і культурами двох мов, тим більш продуктивним буде переклад в умовах міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского на русский / Е.В. Бреус. – М.: Высшая школа, 1990. – 103 с.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М.: Издательство института общего и среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л.К. Латышев. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
6. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

УДК 811.111:81'25

Ганна Дуднік
(Херсон)

***АДЕКВАТНЕ ВИКОРИСТАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСОРМАЦІЙ
У ПЕРЕКЛАДІ***

Метою статті є знайомство з основними видами граматичних трансформацій та розгляд граматичних трансформацій з урахуванням лексичного наповнення граматичних форм.

Ключові слова: граматичні трансформації, контекст, логічний наголос, зміна порядку слів, заміни частин мови, додавання слів, опущення слів.

This article aims at laying groundwork for analyzing basic types of grammatical transformations taking into account lexical meaning of grammar forms.

Key words: grammatical transformations, context, logical stress, transposition, replacement, addition, omission.

Загальновідомо, що завдання перекладу полягає в точному викладі змісту думок, повідомлених мовою оригіналу, а також у відтворенні перекладачем усіх особливостей художнього стилю та форми твору, що перекладається, тобто має бути єдність змісту та художніх засобів його втілення, що й складає адекватний повноцінний переклад. Ця єдність відтворюється в перекладі іншою мовою і тому буде новою єдністю, яка притаманна мові перекладу [6, с. 3]. Функціональна точність, притаманна адекватному, або еквівалентному перекладу не тільки дозволяє, а й часто-густо вимагає відмови від формальних, словникових відповідностей та часто досягається повною заміною конструкцій, заміною, додаванням чи опущенням окремих слів, тобто відбувається трансформація. Практично неможливо перекладати з однієї мови на іншу не використовуючи граматичні трансформації. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення, тобто зміна його структури, а також різноманітні синтаксичні та морфологічні заміни.

Англійська та українська мови мають дуже суттєві лексичні та граматичні відмінності. Це й пояснює широке використання граматичних трансформацій при перекладі. В українській мові, на відміну від англійської, відсутні такі граматичні категорії як артикль або герундій, а також інфінітивні та дієприкметникові комплекси та абсолютна номінативна конструкція. Частковий збіг або відсутність збігу в значенні та вживанні відповідних форм і конструкцій також вимагає граматичних трансформацій. Також змін вимагає частковий збіг форм інфінітива та дієприкметника, деякі розбіжності в вираженні модальності тощо.

Структура українського речення не збігається з англійським: інший порядок слів, інший порядок розташування речень – головного та підрядного. Частини мови можуть бути переданими іншими частинами мови при перекладі, лаконічність, притаманна англійському реченню, вимагає додавання додаткових слів і навіть речень при перекладі на українську мову. Виходячи з того, чи змінюється структура речення повністю чи частково, граматичні трансформації можуть бути повними або частковими. Якщо змінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються другорядні члени речення – часткова.

Проблема граматичних трансформацій є однією з найактуальніших у сучасному перекладознавстві. Поняття трансформацій, а також проблема їх адекватного використання досліджувалась такими видатними лінгвістами як Федоровим А.В., Рецкером Я.Й., Латишевим Л.К., Бархударовим Л.С., Швейцером А.Д. та іншими. А.Л. Семенов визначає граматичну трансформацію як різновид перекладацьких перетворень, що призводять до заміни при перекладі граматичних форм та структур одиниць мови оригіналу формами одиниць мови на яку здійснюється переклад зберігаючи смислову відповідність. Сам термін “граматична трансформація” як перетворення англійського речення при перекладі відомий російський лінгвіст Рецкер Я.Й. уважав досить умовним. Англійське речення залишається як воно є, а перекладач змінює ту “фотографію” англійської конструкції, де англійські слова вже замінені українськими. Фактично, відбувається перетворення дослівного перекладу, який є неминучим етапом перекладача-початківця.

Багато досліджень присвячено граматичним трансформаціям, автори яких запропонували різні класифікації граматичних трансформацій та акцентували увагу на труднощах граматичних зіставлень при перекладі, не приділяючи, на нашу думку, достатньої уваги залежності граматичної форми від її лексичного наповнення. Тому метою даної роботи є розгляд граматичних трансформацій не з боку суто граматичного оформлення, а з урахуванням лексичного наповнення граматичних форм.

Використання граматичної трансформації може бути зумовлене такими чинниками:

- 1) синтаксична функція речення;
- 2) його лексичне наповнення;
- 3) його смислова структура;
- 4) контекст речення;
- 5) його експресивно-стилістична функція.

Ю.В.Піввуєва и О.В.Двойніна вирізняють 4 види граматичних трансформацій:

- 1) зміна порядку слів;
- 2) заміни;
- 3) додавання;
- 4) опущення [4, с. 53].

Схожу класифікацію граматичних трансформацій пропонує В.В.Алімов, який виділяє прийоми заміни, зміни порядку слів, додавання та опущення [1, с.56]. Рецкер наводить наступну класифікацію граматичних трансформацій:

- 1) зміна порядку слів;
- 2) зміна структури речення (повна та часткова);
- 3) заміна частей мови та членів речення;
- 4) додавання слів;
- 5) опущення слів.

Зауважимо, що додавання та опущення слів при перекладі найчастіше відбувається саме з лексичних причин.

А зараз розглянемо всі різновиди граматичних трансформацій більш детально. Як відомо, для англійської мови характерний сталий порядок слів. В українській мові зв'язок між словами в реченні чи словосполученні, а також синтаксична функція слова здебільшого визначається формою слова, його закінченням. У сучасній англійській мові показниками синтаксичної функції слова є його місце в реченні. Перекладаючи, важливо враховувати, де

знаходиться смисловий центр речення або його логічний наголос. Потрібно визначити, що в реченні є “данім”, тобто відомим з попереднього речення або з контексту, а що є “новим”. Це нове і буде нести на собі логічний наголос і є смисловим центром речення. “Нове” у реченні вважається смисловим предикатом, який досить часто не збігається з граматичним присудком. *Eg. It is in England that Engels became a socialist.* В українській мові логічний предикат повинен бути на останньому місці, тому переклад буде наступним: *Соціалістом Енгельс став у Англії.*

В англійському реченні, де все є “новим”, існує фіксований порядок слів: підмет, присудок, додаток, обставина місця, обставина часу. В українській мові порядок слів буде зворотнім: від другорядних членів речення до головних з підметом наприкінці. *Eg. A Chinese delegation arrived in Kyiv yesterday.* Вчора до Києва приїхала делегація з Китаю.

Граматична трансформація також включає повну та часткову заміну структури речення при перекладі. Повна заміна пов’язана з заміною обох головних членів речення: підмета та присудка. Часткова з заміною окремих членів речення або частин мови. Так, дуже часто підмет англійського речення при перекладі українською замінюється обставиною. Ця трансформація доречна, наприклад, коли “англійський підмет” знаходиться на початку речення і виражає ті чи інші обставинні значення. У такому випадку, нерідко в українському перекладі “англійський підмет” замінюється обставиною місця. *Eg. The room was too damn hot.* У кімнаті панувала страшна спека.

Зміна складу членів речення є однією з найпоширеніших граматичних трансформацій. Потім, за частотою, використовуються заміна простого речення складним, заміна складного простим, заміна типу синтаксичного зв’язку. Заміна членів речення вимагає перебудови його синтаксичної структури. Такі ж перебудови часто-густо відбуваються при заміні частин мови. Істотна зміна синтаксичної структури пов’язана з заміною головних членів речення, особливо підмета. На відміну від української мови, підмет в англійській мові виконує декілька інших функцій, ніж позначення суб’єкта дії, зокрема:

- об’єкта дії (підмет замінюється доповненням);
- позначення часу (підмет замінюється обставиною часу);
- позначення простору (підмет замінюється обставиною місця);
- позначення причини (підмет замінюється обставиною причини) тощо.

Трансформації (“пасив – актив”) є зворотніми та зустрічаються досить часто. При перекладі з української мови на англійську у відповідних випадках застосовується протилежно спрямована трансформація (“актив -пасив”). *Eg. He was met by his sister.* Його зустріла сестра. Досить широке використання пасива в англійській мові зумовлено наступними чинниками:

- вказати виконувача дії неможливо чи небажано;
- логічний наголос поставлений на об’єкті, а не на суб’єкті дії;
- англійське речення має так звану “централізовану” структуру, тобто два або більше присудків відносяться до одного підмета;
- вживання пасиву в однорідних членах речення.

Проте, як і будь-які інші граматичні форми та лексичні одиниці, пасивні конструкції також залежать від контексту при перекладі. Так, наступне речення неможливо перекласти українською в пасиві: *Waterloo was lost by Napoleon, who was outwitted and outfought by Wellington and Blucher.*

Не менш поширеною при перекладі є заміна частин мови, а саме дієслів, іменників та прислівників. Особові та безособові форми дієслова зазвичай замінюються іменниками, якщо в українській мові не існує відповідного дієслова або в даному контексті вжити українське дієслово неможливо. *Eg. The ramified network of credit and financial institutions ensures that transactions between Ukrainian enterprises and their foreign partners are carried out easily.* Розгалужена система кредитно-фінансових установ забезпечує оперативність розрахунків українських підприємств та їхніх зарубіжних партнерів. Досить часто заміна іменника

відбувається зі стилістичних причин. *Eg. Chopin had turned the piano a singer. Шопен навчив фортепіано співати.*

Наведемо приклади заміни прикметників та прислівників. *Eg. He heaved a mental sigh of relief. Подумки він з полегшенням зітхнув. Public ownership was a highly political issue. Серйозним політичним питанням була державна власність.*

Отже, подібні заміни при перекладі відбуваються тому, що, по-перше, англійська та українська мови характеризуються дещо відмінними наборами частин мови, по-друге, їхні слова мають дещо різну сполучуваність, по-третє, стилістичні чинники можуть визначати в іншій мові вживання слова іншої частини мови і, по-четверте, можливості традиції обох мов можуть бути різні (формування структури речення).

Як відомо, англійське мовлення характеризується стислістю, лаконічністю та компресією мовних засобів. Тому, перекладаючи на українську, широко застосовуються додавання слова до словосполучення. *Eg. On Feb.12, the Presidents of Ukraine and Russia signed a joint statement on expanding cooperation in the space sector. 12 лютого в рамках зустрічі президентів України та Росії підписано спільну заяву про розширення співробітництва у ракетно-космічній галузі.*

Переважають додаються такі іменники як: виникнення, існування, отримання, формування, проведення, підписання, обрання, створення, проголошення, досягнення тощо. Часто слово або словосполучення замінюється підрядним реченням (*Eg. You must take into account the boy's illness. Вам слід взяти до уваги, що хлопчик довго хворів.*), або дієприкметниковий зворот замінюється підрядним реченням (*Eg. Once thriving, the nation has become an economic disaster. Ця країна, що колись процвітала, в економічному плані стала руїною.*)

Наступним видом граматичних перетворень є опущення. Прийом опущення часто застосовується тому, що окремі слова, словосполучення та підрядні речення можуть бути зайвими з точки зору його смислового змісту. Також, речення замінюється на дієприкметниковий зворот, підрядні речення замінюються на дієприкметникові, герундіальні та інфінітивні звороти. *Eg. When he talks with you he looks straight into your eye, with just a hint of a smile. Розмовляючи з вами, він дивиться прямо в очі і злегка, ледь помітно, посміхається.*

Поширеним є також вилучення певних компонентів або членів речення. Тому при перекладі широко застосовується опущення присвійних займенників, що пояснюється особливостями сполучуваності слів в українській та англійській мовах і особливістю подання інформації. *Eg. He had his pipe in his mouth. У нього в роті була люлька. Eg. But the girl only shook her head. Але дівчина лише похитала головою.*

Членування речення, при якому одне вихідне речення (частіше складне і рідше просте) перетворюється на два чи більше, також актуальне для художнього перекладу. Об'єднання речень полягає в перетворенні двох чи більше самостійних речень на одне речення. *Eg. "The only thing that worried me was our front door. It cracks like a bastard." "Одне мене турбувало – наші вхідні двері скриплять як скажені".*

Таким чином, у більшості випадків, коли здійснюється переклад з англійської мови українською, українське речення не збігається з англійським за своєю структурою. Часто структура українського речення у перекладі повністю відрізняється від структури англійського речення. Воно має інший порядок слів, іншу послідовність частин речення, часто інший порядок розташування самих речень – головного, підрядного та вставного. У деяких випадках частини мови, якими виражені члени англійського речення, замінюються відповідно іншими частинами мови. Усе це пояснює широке використання граматичних трансформацій при перекладі.

Розглянувши можливі види граматичних трансформацій, можна визначити, що граматичні трансформації є дуже різноманітними та за своїм складом зовсім неоднорідними. Найпоширенішим видом граматичних трансформацій при художньому перекладі є заміна частин мови, зокрема іменників, займенників, дієслів і безособових форм дієслова (67%

вибірки з 200 одиниць). Для досягнення значеннєвої та експресивної еквівалентності перекладу, часто застосовується прийом заміни членів речення, що може привести до зміни синтаксичної структури речення (33% вибірки). Основними видами синтаксичних трансформацій у перекладі є заміна типу речення, типу синтаксичного зв'язку, членування й об'єднання речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов В. В. Теория перевода / В. В. Алимов. – М.: Высшая школа, 2004. – 160 с.
2. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 590 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода: (Лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – Київ: Юніверс, 2003. – 315 с.
5. Пиввуєва Ю.В. Посobie по теории перевода (на английском материале) [Текст] / Ю. В. Пиввуєва, Е. В. Двойнина. – М.: Филоматис, 2004. – 304 с.
6. Семенов А. Л. Основные положения общей теории перевода [Текст] / А. Л. Семенов. – М.: РУДН, 2005. – 99 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты [Текст] / А. Д. Швейцер. – М.: Наука. 1998. – 103 с.

УДК 811.111:81'25

Юлія Кіщенко
(Херсон)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ПАРОНІМІЧНИХ ВИСЛОВІВ У ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКАХ

Метою статті є висвітлення основних функцій паронімічної атракції в текстах газетних заголовків, окреслення труднощів її перекладу та способів запобігання помилок при його виконанні.

Ключові слова: паронімічна атракція, паронімічне словосполучення, асоціативне переосмислення, актуалізація, масова комунікація.

This article aims at highlighting the main functions of paronymic attraction in newspaper headlines, singling out difficulties of its translation and ways of avoiding mistakes in it.

Key words: paronymic attraction, paronymic word-combination, associative re-evaluation, foregrounding, mass communication.

Розгляд паронімічної атракції з погляду теорії висунення дозволяє виокремити критерії стилістичної релевантності даного прийому, до яких відносяться: 1) висунення непередбачуваного елементу на тлі передбачуваного, 2) принцип зневіреного очікування, 3) співвіднесеність висунутого елементу із загальним змістом усього тексту, 4) відхилення від норми на тлі додаткової упорядкованості [2, с. 11].

Зазначимо, що стилістичний прийом паронімічної атракції – це зіставлення формально схожих мовних елементів, що призводить до ефекту амбівалентності змісту висловлювання. Її основним цільовим призначенням є передача певної предметно-логічної інформації в експресивно-оцінювальній формі. Саме тому домінуючою функцією, яку патронімічна атракція виконує в заголовках, є створення образно-асоціативної номінації. Іншою важливою функцією даного стилістичного прийому є інтригувальна або контактовстановлювальна, яка зумовлюється несподіваністю формально-сміслових зв'язків

у паронімічному висловлюванні. Саме ця функція привертає увагу до тексту й встановлює залежність між образністю та оцінюванням.

Функціонально-комунікативна направленість заголовку обумовлюється також виконанням паронімічною атракцією функції створення домінантної ролі заголовку в організації тексту, вираження його основної ідеї, підсилення емоційного впливу на комуніканта.

Отже, комбінація всіх перелічених функцій у ході висунення паронімічної атракції в заголовках створює ефект зв'язування та фіксації інформативно важливих ознак тексту, які представлені в оригінальному формально-смысловому комплексі паронімічної атракції, унікальному сполученні інформації та експресії, який є образною одиницею комунікації з ознаками авторської модальності [2, с. 12].

Необхідно зазначити, що специфіка текстів засобів масової комунікації полягає в тому, що вони є регістраторами розвитку суспільства. В силу інтенсивності потоку інформації та необхідності швидко передавати повідомлення вони набувають більш “утиснутої” форми, ніж тексти художніх творів. Дана особливість газетних, журнальних і рекламних повідомлень впливає значною мірою на побудову як самих текстів, так і їх репрезентантів – заголовків, у тому числі тих, які містять патронімічну атракцію.

Використання паронімів у заголовках сприяє тому, що заголовок більш активно вказує на текст, націлює на нього увагу читача. Елемент заголовку, що висувається за рахунок використання паронімічної атракції, надає уяву про зміст тексту в експресивно-оцінювальній формі, наприклад: *Hissoner and His Son* (Newsweek, 2 Sep. 2009) – про успішну діяльність мера Чикаго, який перевершив свого батька. В даному випадку словосполучення *his son* та okazіоналізм *Hissoner* передають ідею про те, що ім'я батька наразі обов'язково пов'язують з ім'ям його сина. Іменник *hissoner* є моделлю *іменник + суфікс -er* і означає діяча, того, хто виконує певну дію. Оскільки замість традиційної для даної моделі дієслівної кореневої морфеми використано іменне словосполучення *his son*, це останнє набуває псевдо-дієслівної семантики, що й створює певний іронічний відтінок. Таким чином, використання паронімічної атракції дозволяє не тільки передати суть тексту статті, а й виразити індивідуально-авторське ставлення до подій, що в ній змальовуються.

Даний приклад наочно ілюструє механізм висунення паронімів у тексті, а саме – відхилення від норми. Порушення будь-якої норми – граматичної, сполучуваності слів, стилістичної, жанрової, внутрітекстової – спричиняє ефект висунення. Особливість висунення в патронімічній атракції базується на принципі вибору формально схожих елементів замість узуально передбачуваних елементів висловлювання. В семантичному плані такий вибір завжди буде несподіваним.

Наприклад, у заголовку *Great Wail of China* (The Times, 5 Jan. 2010) вибір прототипів умотивований орфографічною та фонетичною схожістю лексичних одиниць *wall* (стіна) та *wail* (плач). Несподівана кореляція даних прототипів веде до створення паронімічного слова – двопланової одиниці, яка увібрала в себе семні набори двох корелятивів паронімічної атракції. Смысл першого корелята підтримується синтагматичним оточенням слова *wail*, запозиченим у слова *wall*. А другий корелят підтримується контекстом, змістом статті, в якій ідеться про грубі порушення законів демократії в Китаї. Ідея ізоляції країни від зовнішнього світу, яка традиційно висловлюється словосполученням *The Great Wall of China*, зберігається в заголовку статті, але ускладнюється додатковою семантикою – “ізоляцію спричинено діями китайського уряду”. Таким чином формується стилістичний контекст, який мотивується інтеграцією трьох принципів висунення: формальним, семантичним і стилістичним, що свідчить про стилістичну цінність даної паронімічної атракції.

Як зазначалося вище, домінуючою функцією паронімічної атракції в заголовках є створення образно-асоціативної номінації. При паронімічній атракції сталі мовні одиниці вступають у реляційні відносини. Завдяки наборам звуків і букв, які їх об'єднують, ці слова починають сприйматися в семантичному “взаємонакладанні” [3, с. 101], кореляція паронімічної атракції набуває семантичного ореолу, яка супроводжується авторською

модальністю. Саме так і виникає образна номінація. Зміст і форма в паронімічній атракції перетинаються в єдиному образі: формальна схожість використовується для того, щоб викликати додаткові смислові ефекти. В звичайних, повторюваних щоденно словах автор знаходить дивний звукосмисловий композит, уключений до контексту, який заряджає його певним чином. У результаті виникає сполучення взаємопов'язаного й вільного, переносного й прямого, абстрактного й конкретного значень слів, а форма стає конструктивним елементом, який бере участь у створенні образного цілого, наприклад: *Still Waters Run on the Cheap* (The Daily Telegraph, 16 Sep. 2010) є заголовком статті про те, що вирощування форелі в стоячих водах не відрізняється глибиною розсудливості і є дешевим бізнесом. У даному прикладі спостерігаємо переробку фразеологізму *Still waters run deep* (тиха вода глибока). Імплицитний корелят даної паронімічної атракції *deep* корелює з близьким за формою словом *cheap*. У якості підказки виступає, по-перше, синтагматична модель *Still waters run deep* і, по-друге, контекст: у статті йдеться про ставки з непроточною водою (*still waters*). Важливим є той факт, що в паронімічному висловлюванні елемент *still waters* на тлі контексту сигналізує не стільки про стоячу воду, скільки про застійні тенденції в бізнесі вирощування форелі: відбувається перенесення ознаки, притаманної поняттю, на явище, про яке розповідає стаття. При цьому спостерігаємо зміну оцінної конотації з узуальної позитивної на оказіональну негативну.

Отже, образність паронімічного висловлювання виникає завдяки несподіваному зіткненню слів, зв'язаних за формальною ознакою; даний образ будується на грі форми та слова.

Інтригувальна функція паронімічної атракції в заголовках розкривається в тому, що останні мають розкривати й одночасно камуфлювати зміст повідомлення. Як правило, заголовок з паронімами несе додатковий заряд експресії, що привертає увагу до тексту. Наприклад, читаючи заголовок *Body Shopped* (Guardian Weekly, 11 Sep. 2009), виникає подив щодо того, чи не допущено друкарської помилки в слові *shopped*, оскільки мовне прогнозування веде до іншого словосполучення – *body chopped*. Ця реакція спонукає прочитати статтю з даним заголовком, у якій йдеться про компанію *Body Shop*, яка знаходиться під загрозою розпаду на дрібні фірми. Таким чином, в кореляті *Body Shopped* домінуючими стають оказіональні кореляти, що позначаються імплицитними корелятами *chopped*, що веде до нового змістового та емоційно-оцінювального наповнення даного газетного заголовку.

Функція створення домінантної ролі заголовку в організації тексту виявляється в тому, що він повинен зв'язувати й фіксувати найбільш інформативно важливі ознаки концепту тексту, а потім вносити їх у назву, яка й буде вважатися домінантою тексту. Наприклад, у статті під заголовком *Ballots and Bullets* (Newsweek, 24 Feb. 2009) говориться про військові дії у ході перевиборчої кампанії у Великій Британії. Особливістю даного заголовку є те, що в ньому називається текстовий концепт у надзвичайно концентрованому вигляді за рахунок паронімічної атракції. Саме завдяки використанню цього стилістичного прийому даний заголовок стає мінімальним контекстом статті.

Співвіднесеність паронімічної атракції із загальною ідеєю тексту може бути безпосередньою, коли патронімічне висловлювання щось додає безпосередньо до загальної ідеї тексту, слугує цілям її розкриття. Наприклад, *Carnal or Merely Banal?* (The Times, 5 Jan. 2010) є заголовком статті про прокат у Великій Британії фільмів, створених у Голівуді, які містять забагато епізодів статевого відносин при мізерності сюжету. Кореляти *carnal* і *banal* стають ознаками ідейно-образної структури в новому сугестивному понятті, асоціативно узагальненим контекстом усієї статті.

Доцільно підкреслити той факт, що будь-яка подія дійсності, ставши референтом висловлювання з паронімічною атракцією, породжує як номінацію самої події, так і її оцінку автором. Так, у статті під заголовком *Kingdom of Gold* (Time, 22 Jan. 2010) йдеться про негідну поведінку лідерів церкви, що позначено узуальним перифразом виразу *Kingdom of God*. Згідно з точкою зору автора статті Імперія Бога перетворюється на Імперію Золота для

тих, хто забуває про вічні цінності. Від протиставлення імпліцитного прототипу *God* та експліцитного *Gold* народжується нове бачення ситуації. На тлі знайомої для сприйняття синтагматичної моделі *Kingdom of God* яскраво функціонує оказіональний для неї елемент *Gold*. Суб'єктом даної характеристики є автор паронімічної атракції, і до оцінки наданої інформації включено його систему цінностей.

Серед російських заголовків яскравими прикладами даного явища можуть бути такі: “*Оскар*” *невезення*; *Экий вок* (стаття про китайську сковороду “вок”); *Сотворение суши* (матеріал про японську кухню) [5, с. 76].

Розглянемо інший приклад авторської позиції при створенні паронімічної атракції на базі політичних термінів. Виходячи з традиційного поняття “підтримка Системи” (*backing the System*), автор заголовку *Bucking the System* (*Newsweek*, 4 Dec. 2009) використовує прототип *to buck*, амер. “виступати проти”. В даному випадку можливі також асоціації, пов’язані з американським розмовним словом *buck*, “долар”. Як бачимо, паронім *bucking* набуває негативної оцінки в зв’язку з фактом бюрократичних перешкод з боку американських і японських чиновників у торгових відносинах.

Залучення характерологічних відтінків до денотату паронімічної кореляції має особливо важливе значення в рекламі. В лімітованому контексті паронімічного висловлювання необхідно висвітлити такі якості або ознаки об’єкту реклами, які б характеризували й оцінювали його якнайкраще з позитивної сторони. Наприклад: *All day strong. All day long. (Aspirin Aleve)* (*Arizona Highways*, 4 Oct. 2009). Дане висловлювання підкреслює суттєві ознаки лікарського засобу, який рекламується: дієвість і довготривалий ефект.

Розглядаючи роль паронімічної атракції в заголовку, необхідно звернути увагу на такий бік прагматичної орієнтації заголовку, як посиленний емоційно-оцінювальний вплив на адресата. Підсилення впливу паронімів пов’язано з тим, що їх вживання націлено на те, щоб ненав’язливо викликати певні асоціації, імпліцитно передати додаткову інформацію, змалювати те чи інше явище й надати йому опосередкованої характеристики. Наприклад, у статті під заголовком *Wifewater* (*The Economist*, 7 Jan. 1996) синтагматичну модель *Whitewater* “вдягнуто” на імпліцитний корелят *wife* “дружина” з огляду на його зовнішню схожість з імпліцитним десемантизованим корелятом *white*. Оказіональне слово *Wifewater* містить натяк на причетність першої леді США до скандалу *Whitewater* щодо приховування доходів і несплати податків президентською родиною. В завуальованій формі в даному заголовку виведено образ жінки, яка в тексті статті викривається як безжалісна та егоїстична особа.

Отже, розглянуті вище стилістичні функції, як правило, узгоджуються одна з одною, їх взаємне сполучення в процесі висунення паронімічної атракції в заголовках дозволяє створити ефект особливого імпліцитного змісту, сполуки багатьох несподіваних асоціативно-образних зв’язків, наданих в оригінальній формі, що налаштовує на сприйняття тексту повідомлення в заданому руслі. Паронімічне висловлювання як заголовок є вінцем закінченого твору й забезпечує більш успішне сприйняття інформації, що дозволяє “схопити суть філософсько-етичної інформації, головну думку” [1, с. 7] на тлі створеного емоційно-психологічного контексту.

Таким чином, паронімічна атракція забезпечує функціонування заголовку як комунікативно-номінативного, прагматично обумовленого мовленнєвого твору.

На відміну від перекладу звичайного тексту при перекладі паронімічного висловлювання дуже часто вдаються до так званого “перевисловлювання” – фонетичного та/або графічного [4, с. 67]. Більш того, нерідко доводиться змінювати зміст на новий, оскільки план виразу може виявитися важливішим, ніж план змісту. Повний переклад застосовується при цьому досить рідко, оскільки між паронімами іноземної мови та співвідносними одиницями мови перекладу мають існувати не просто еквівалентні відносини, а повна еквівалентність з охопленням двох (або більше) значень. Однак навіть при такому стані речей не завжди можна розраховувати на стовідсотково вдалий переклад: між еквівалентами часто досить несподівано виявляються непомітні за інших обставин

розбіжності – в сполучуваності, частотності або вживаності, в стилістичному забарвленні або в емоційному заряді, в наборі синонімів або антонімів, у етимології або словотворчих можливостях.

У паронімічному вислові можуть використовуватися алюзії або цитати, для перекладу яких необхідні фонові знання та ерудиція. Щоб знайти вірний еквівалент для заголовку статті “Much Ado About Nothing” або “What’s in a name, you might ask?”, необхідно розпізнати їх як цитати й звернутися до класичних перекладів першоджерел. Там, де інтуїція або контекст підказують, що в тексті заголовку приховано цитату, перекладачу з англійської можуть допомогти англійські словники цитат (наприклад, відомий Oxford Dictionary of Quotations та Penguin Dictionary of Modern Quotations). Ніхто не може знати напам’ять усі тексти світової літератури, назви всіх фільмів тощо, однак перекладач повинен компенсувати брак таких знань своєю інтуїцією, мовним відчуттям і постійним зверненням до словників та іншої довідкової літератури, а також займатися розширенням своєї ерудиції.

До названих вище умов вдалої роботи перекладача необхідно додати ще одну – розуміння. Для перекладу газетного заголовку перекладач має розуміти вихідний текст статті – як його загальний зміст, так і смисл кожного його елемента, кожного слова. Дуже часто за причиною помилок у перекладі заголовку криється саме нерозуміння (або неповне розуміння) вихідного матеріалу.

Щоб попередити подібні помилки, перекладач повинен:

- розуміти смисловий зміст, структуру та комунікативне завдання тексту;
- визначати головну думку, акценти, відносини;
- виявляти зв’язки тексту з позатекстовими явищами, з реальною дійсністю;
- враховувати широкий контекст, у тому числі й екстралінгвістичний;
- визначати та враховувати стиль мовлення, цільову аудиторію читачів;
- виходити із характеру ситуації, в якій зародився текст, з наміру автора статті;
- враховувати конотації та можливості відходу від словникових значень слів у вихідному тексті;
- залучати й постійно розширювати свої фонові знання;
- використовувати словники, довідники, консультації експертів;
- виходити з логіки паронімічного висловлювання заголовку та всього тексту в цілому.

Перекладач не повинен:

- визначати смисл слова вихідного тексту за його значенням (або за тим єдиним значенням, яке йому відоме) або за першим значенням, яке дається в словнику;
- залишати неперевіреними “сумнівні” випадки та смислові “нестиковки”;
- користуватися виключно здогадкою та інтуїцією там, де можливо перевірити їх правильність;
- перекладати буквально вирази та словосполучення, якщо їх переклад звучить незрозуміло або не має зв’язку із текстом вихідного матеріалу (такі вирази можуть бути невідомими перекладачеві сталими, ідіоматичними одиницями).

ЛІТЕРАТУРА

1. Блисковский З.Д. Муки заголовка / З.Д. Блисковский. – М.: Книга, 1981. – 111 с.
2. Воронюк О.В. Паронімічна атракція в заголовку текстів англійської мовної комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Воронюк. – Одеса, 1998. – 16 с.
3. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста, структура текста / Лотман Ю.М. – СПб.: Каро, 1996. – 271 с.
4. Микоян А.С. Проблемы перевода текстов СМИ / А.С. Микоян. – М.: Наука, 2010. – 216 с.
5. Шмаков С.Я. Перевод газеты: адекватность на уровне структуры текста // Коммуникативно-стилистические аспекты переводческой деятельности (Язык и массовая коммуникация: Социолінгвістическе дослідження). – М.: Книга, 1994. – 324 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

У статті розглядається проблема перекладу німецьких фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом українською мовою.

Ключові слова: переклад, фразеологічна одиниця, ономастичний компонент.

The article focuses on the problem of translation of German phraseological units with an onomastic component into Ukrainian.

Key words: translation, phraseological unit, onomastic component.

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, починаючи з ХХ століття, спостерігається тенденція до виявлення та аналізу мовних явищ, які фіксують культурно значиму інформацію – збережені у колективній пам'яті народу символічні способи матеріального і духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворені в його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, побуті тощо (Бурда-Лассен О. В., Левченко О. П., Любчук Н. В., Мельник Л. В., Földes Cs., Gréziano G., Krohn K. та інші).

Фразеологія, зокрема її комплексні знаки, що містять у своїй семантичній структурі національно-маркований ономастичний компонент, викликає особливий інтерес у дослідників. Виокремлення культурно-національного компонента фразеологізму дає можливість розглядати фразеологічні одиниці (ФО) в аспекті наявності в них інформації про національну культуру, розкрити похідну мотивацію оніма, показати, що способи прояву національно-культурної специфіки ФО обумовлені психологією народу, своєрідністю сприйняття навколишнього світу, різними асоціаціями, які виникають у носіїв мови в зв'язку з роллю в їхньому житті тих чи інших соціально-суспільних та природних явищ і оточуючих предметів.

Метою даної розвідки є аналіз основних способів перекладу німецьких фразеологізмів з ономастичним компонентом як однієї з підсистем фразеологічної системи сучасної німецької мови.

Вносячи у художнє мовлення струмись свіжості та оригінальності, ФО надають йому більшої колоритності й естетичної краси, посилюють його пізнавальну вартість, сприяють стислості, потужності опису. Питання перекладу ФО досліджували на матеріалі різних мов С. Влахов, С. Флорин, Р. П. Зорівчак, О. В. Кунін, Н. В. Любчук, О. І. Чередниченко, Е. М. Солодухо та інші. Як справедливо зауважують дослідники, відтворення фразеологічних засобів оригіналу, через їхню образність і експресію, багатозначність і часто алогічність, – одна з найскладніших проблем художнього перекладу [1, с. 16]. Це твердження пояснюється тим, що кожна ФО є багатоплановою структурою, пов'язаною з національною символікою. Їй властива єдність семантики, стилістичного забарвлення та експресії. У плані комунікативного та художнього змісту ФО мають предметно-логічні, емоційно-експресивні та функціонально-стилістичні характеристики. Вони є структурно-граматичною єдністю, властивою певній мові. Щодо плану змісту, то ФО часто мають рівноцінні відповідники в інших мовах [1, с. 26].

Проблема відтворення семантико-стилістичних функцій фразеологізмів на іншомовному ґрунті щільно пов'язана з розумінням адекватності перекладу. Суть адекватності полягає в тому, що оригінал слід розглядати як систему, а не як суму елементів, як органічну цілісність, а не як механічне сполучення складників. У цій системі кожен елемент має окреслену, задуману автором функцію, комунікативну й естетичну. Завданням

перекладу є не копіювання елементів і структур оригіналу, а досягнення їхніх функцій і відтворення їх засобами рідної мови. Як відомо, можливість досягнення повноцінного словникового перекладу фразеологічної одиниці залежить від співвідношень між одиницями мови оригіналу (МО) та мови перекладу (МП):

1. Фразеологічна одиниця має в МП точний повноцінний відповідник, який не залежить від контексту, тобто фразеологізм МО, що прирівнюється до фразеологізму МП, перекладається еквівалентом.

2. Фразеологічну одиницю можна відтворити МП тим або іншим відповідником, звичайно з деякими відхиленнями від повноцінного перекладу, тобто фразеологізмом МО, що приблизно прирівнюється до фразеологізму МП, перекладається варіантом (аналогом).

3. Фразеологічна одиниця не має в МП ні еквівалентів, ні аналогів, не зафіксована в словниках, тобто фразеологізм МО перекладається іншими, нефразеологічними засобами [2, с. 183].

Отже, при перекладі ФО використовують фразеологічні та нефразеологічні способи. До фразеологічних способів належить переклад за допомогою використання: 1) абсолютних фразеологічних еквівалентів; 2) семантично тотожних фразеологічних відповідників; 3) стилістично відносних фразеологічних відповідників (лише в поодиноких випадках); 4) антонімічних ФО або заміни каузативного значення дієслова активним з застосуванням відповідних трансформацій для збереження змісту; 5) прийому компенсації; 6) ситуативних відповідників; 7) калькування.

До нефразеологічних способів перекладу належать: 1) переклад за допомогою стилістично забарвлених слів; 2) переклад за допомогою лексико-синтаксичних трансформацій; 3) переклад за допомогою стилістично нейтральних слів та словосполучень; 4) описовий спосіб; 5) опущення.

Фразеологічні способи відтворення у перекладі семантико-стилістичних функцій ФО оригіналу можна застосовувати лише тоді, якщо у фразеологічних фондах мови-реципієнта є одиниці, семантико-стилістичні функції яких тотожні тим самим функціям фразеологізмів оригіналу.

Досліджуваний фактичний матеріал дає змогу простежити різноманітні фразеологічні та нефразеологічні способи перекладу німецьких ФО з ономастичним компонентом українською мовою. Порівняно незначна кількість досліджуваних одиниць має абсолютні фразеологічні еквіваленти, під якими ми розуміємо ФО, що співпадають за семантичним, функціонально-стилістичним, лексичним параметрами та можуть мати незначні відмінності в граматичній структурі, зумовлені розбіжностями граматичних систем мов, та додаткові лексичні компоненти, що ніяк не впливають на семантичне значення ФО [5, с. 11].

Переклад ФО за допомогою відповідного еквівалента – оптимальне перекладацьке рішення, проте кількість таких безпосередніх відповідників між українською та німецькою мовами, як засвідчує фактичний матеріал, досить обмежена. Абсолютні фразеологічні еквіваленти мають, як правило, ФО біблійного походження, інтернаціоналізми, запозичення та незначна кількість фразеологічних збігів. Пор.: *ein salomonisches Urteil* – “соломонове рішення”; *Kain und Avel* – “Каїн і Авель”; *die Ferse des Achilles* – “Ахіллесова п’ята”; *die Posaunen von Jericho* – “ієрихонські труби”.

Розглянемо приклади контекстуального вживання німецьких ФО з ономастичним компонентом та їхнього перекладу українською мовою: *“Drogenhandel und Terrorismus sind nur deshalb ein scheinbar unlösbarer gordischer Knoten, weil im Drogenschwarzmarkt enorme Gewinnspannen existieren”* [http://www.redensarten-index.de]. – “Торгівля наркотиками та тероризм є, здавалося б, нерозв’язаним **Гордісвим вузлом** лише тому, що тіньовий ринок наркотиків приносить величезний прибуток”. *“Dieses Haus ist der Polizei gut bekannt, es ist ein wahres Sodom und Gomorrha”* (W.Friederich). – “Цей будинок поліції добре відомий, це справжні **Содом та Гоморра**”. Як бачимо, вихідні одиниці МО повністю відповідають одиницям МП як за образністю, так і за компонентним складом – предметно-логічним,

експресивно-емоційним й функціонально-стилістичним, співпадає також і структурно-граматичний план відповідників.

У більшості випадків німецькі ФО з ономастичним компонентом перекладаються за допомогою семантично тотожних фразеологічних відповідників – ФО, що співвідносяться за семантичним та функціонально-стилістичним параметрами, але відрізняються за лексичним складом, образною основою. Пор.: *den strammen Max markieren / spielen / mimen* – розм. “корчити геркулеса”; *der taube Michel* – “глуха тетеря”. “*Wir bezogen ein gemeinsames Zimmer und waren unzertrennlich, wie Kastor und Pollux ...* (A.Ziegler). – “Ми мешкали в одній кімнаті і були **не розлий вода** ...”. “*Keine Sorge, ich werde deine Pflanzen gießen, während du im Urlaub bist. Bei mir sind sie sicher wie in Abrahams Schoß*” – “Не хвилюйся, я поливатиму квіти, поки ти будеш у відпустці. В мене вони будуть **як у Христа за пазухою**”.

Як правило, німецькі ФО з ономастичним компонентом та їхні семантично тотожні фразеологічні відповідники мають різні джерела походження та різну образність. Слід зауважити, що найбільше труднощів становить переклад ФО з ономастичним компонентом, що відтворюють історичний та національний колорит певного народу. Так, наприклад, вживаний у німецькій мові стійкий вираз *zu Pfingsten auf dem Eise* (досл. на трійцю на льоду) за своїм значенням співпадає з українським “як соловейко на спасівку засніває”, який, проте, не відтворює реалії німецького життя. Тому при перекладі варто було б використати інший, більш адекватний відповідник, на кшталт “Як волосся на долоні виросте” або ж вдатися до нефразеологічного способу перекладу звороту – “ніколи”.

Менш ефективним, але іноді допустимим прийомом при перекладі фразеологізмів є калькування. Іноді за його допомогою вдається ввести в мову перекладу і навіть культуру новий фразеологічний вираз. Такий шлях найчастіше обирають по відношенню до спільного третього джерела, наприклад, так перекладаються фразеологічні одиниці античного походження, релігійно-біблійного, а також ФО, які походять з інших відомих джерел [4, с. 140]. Пор.: *jeder Abel hat seinen Kain* – “У кожного Авеля є свій Каїн”; *Hier Rhodus, hier springe!* – “Тут Родус, тут стрибай!”; *das Schwert des Damokles hängt über j-n* – “дамоклів меч завис над кимось (постала небезпека)”. Калькування допустиме у тих випадках, коли внутрішня форма ФО прозора і зрозуміла для носіїв іншої культури.

Досить часто за допомогою калькування перекладаються прислів'я. Вони відтворюються в майже дослівному вигляді, і сам контекст підказує, що читач має справу, очевидно, зі сталим зворотом, який відтворюється за оригіналом. Коли до складу сталих зворотів входить ономастичний компонент та реалії з яскраво вираженим національним забарвленням, які не стали екзотизмами в мові перекладу, перекладачі уникають калькування таких виразів і передають їх іншими відповідниками. Пор.: *Wo der Papst ist, da ist Rom* – “Де папа, там і Рим”; *Schritt für Schritt kommt man nach Rom* – “Крок за кроком прийдеши у Рим”; *Man konnte nach Rom gehen und wieder kommen* – “Можна було б сходити в Рим та повернутися назад”.

Відповідники-кальки мають свої переваги і досить широко використовуються в перекладацькій практиці. По-перше, вони дозволяють зберегти образну будову оригіналу, що особливо важливо для художнього перекладу. По-друге, вони дають можливість подолати труднощі, що виникають, коли в оригіналі образ обіграється для створення розгорнутої метафори. Такі переваги фразеологічної кальки підштовхують іноді перекладача до використання такого способу перекладу, навіть за наявності еквівалента чи аналога. Пор.: “*Doch bei den Behörden wird er von Pontius zu Pilatus geschickt*” (Spiegel). – “Проте в установах його **посилали від Понтія до Пілата**”. “*Ich will keine Eulen nach Athen tragen, nur resümieren*” (H.Ruof). – “Я не хочу **нести сов в Афіни**, лише підвести підсумки”.

Фразеологічне калькування, при якому “живцем” переносять ідею створення вислову оригіналу та його структуру в цільову мову, є одним із головних способів відтворення у перекладі семантико-стилістичних функцій безеквівалентних ФО. Цей метод досить ефективний при відтворенні національного колориту оригіналу [3, с. 81].

В окремих випадках, особливо при відтворенні текстів культурно-історичної тематики, застосовують подвійний, паралельний переклад фразеологізму, коли в одній фразі поєднуються ФО (наприклад, наведена шляхом калькування) та пояснення переносного значення. Пор.: *Nürnberger Gesetze* – “нюрнберзькі закони” (расистські закони фашистської Німеччини 1935 р.); *Gang nach Kanossa* – “шлях у Каноссу; шлях принижень” (під стінами італійського замку Каносса німецький кайзер Генріх IV, босоніж і в лахмітті, навколішках просив папу Григорія VII зняти з нього анафему); *die Sonne von Austerlitz* – “гіркота поразки” (під Аустерліцем австрійсько-пруські та російські війська зазнали поразки від армії Наполеона).

Гіпертрофія калькування часто призводить до буквалізму – найгіршого лиха для художнього перекладу. Буквалізм і поетичність перекладу – несумісні суперечності. Якщо в МО через часте вживання зворот іноді сприймається як відповідник слова і його образний смисл уже затерся у свідомості носіїв мови, то в МП калькування такого своєрідного сполучення слів загрожує небезпекою виникнення неправильних асоціацій. Так, наприклад, недосвідчений перекладач, який вперше зустрине вираз *eine spanische Wand* і поліниться зазирнути до словника, може подумати, що мається на увазі якась іспанська стіна, хоча насправді йтиметься про ширму чи перегородку. ФО *schwedische Gardinen* – це аж ніяк не шведські гардини, а найзвичайнісінька в’язниця.

Особливої уваги при відтворенні іншою мовою потребують багатозначні фразеологізми. Їхній переклад ускладнюється тим, що потрібно чітко визначити, яке саме значення ФО активізовано в певному контексті і лише потім підбирати відповідник. Так, наприклад, ФО *über den Jordan fahren / gehen* має такі значення 1) “померти, загинути на війні”; 2) “зникнути”. Пор.: “*Alle ihre früheren Freunde sind längst über Jordan gegangen* (Duden). – “Усі її колишні друзі вже давно померли”. “*Zehn Kilogramm Heroin hatten sie beschlagnahmt, [...] Rund achtzig Millionen Dollar gingen damit über Jordan*” (H.Konsalik). – “Вони конфіскували десять кілограмів героїну, [...] Близько восьмидесяти мільйонів доларів були втрачені таким чином”.

Звісно, перекладач повинен прагнути до перекладу фразеологізму фразеологізмом. Однак, якщо в МП немає фразеологічного відповідника, або ж він має інше стилістичне забарвлення, можна використати однослівний відповідник або описовий переклад [1, с. 185]. Пор.: “*Nachdem er seinen Friedrich Wilhelm unter die Quittung gesetzt hatte, konnte er seine Sachen im Empfang nehmen*“. – “Підписавши квитанцію, він зміг отримати свої речі”. “*Du bist ein richtiger Hans im Glück* (Duden). – “Ту справжній щасливчик”.

Суть та особливості описового (дескриптивного) перекладу пов’язані з поняттям ФО як багатопланового, багатофункціонального явища дуже складної смислової структури. Якщо зміст ФО відтворюється у перекладі описово, то зникає перший змістовий шар, який, без сумніву, впливав би на загальне фразеологічне значення фразеологізму. Зникає, відповідно, образ, а разом з ним стилістично-функціональна й експресивно-емоційна конотації, що виникли б від взаємодії образного шару й фразеологічного значення фразеологізму. У перекладі відтворюється, передусім, сема діагнозу та зрідка окремі конотативні семи [3, с. 119]. Пор.: *wahre Jakob* – “вуличний торговець, який дешево збуває свої товари; подорожуючий торговець”; *berufstätige Kleopatra* – “секретарка, яка має вплив на свого начальника”; *der Rasende Roland* – ірон. (досл. Стрімкий Роланд) – “вужькоколійна залізниця на паровій тязі, що знаходиться на острові Рюген”.

У більшості випадків описовий переклад позбавляє вислови образної і емоційної наснаги, він вважається найменш ефективним у плані передачі образної афористичності, своєрідної оригінальності, емоційної експресії, стилістичного забарвлення. Та все ж, якщо перекладач добре знає матеріальні й історико-культурні умови життя народу, який є носієм МО, а також експресивні потенціали МП і якщо, крім цього, він має мовне й поетичне чуття, то й при дескриптивному перекладі можна віднайти вдалі варіанти тлумачення, відтворити деякою мірою емоційну виразність, стилістичне забарвлення висловів оригіналу.

Отже, більшість німецьких ФО з ономастичним компонентом мають фразеологічні відповідники в українській мові. Основне завдання перекладача при відтворенні

фразеологізмів МП полягає в тому, щоб знайти змістовий, експресивний та функціонально-стилістичний відповідник фразеологізму МО, а не намагатися відтворити його внутрішню форму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы): [Учеб. пособ. для студ. ВУЗ] / В. Виноградов. – М: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с. – Библиогр.: С. 222-224.
2. Влахов С. Непереваемое в переводе: [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 416 с. – Библиогр.: С. 413-416.
3. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія: [Текст] / Роксолана Зорівчак. – Львів: Вища школа, 1983. – 172 с. – Библиогр.: С. 160-172.
4. Казакова Т.А. Практические основы перевода: [Учеб. пособ. для студ. ВУЗ] / Татьяна Казакова. – Санкт-Петербург, 2002. – 320 с. – Библиогр.: С. 316-319.
5. Любчук Н. Німецькі фразеологізми з етнокультурним компонентом та проблеми їх відтворення при перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 “Перекладознавство” / Н. В. Любчук. – К., 2004. – 20 с.

УДК 811.111:81'25

Ірина Лощенова, Віра Нікішина
(Миколаїв)

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ МОВНИХ РЕАЛІЙ

У статті визначається зміст поняття мовної реалії та її структура, з'ясовуються лексико-семантичні особливості мовних реалій та розглядаються засоби їх перекладу. Зроблений аналіз особливостей перекладу мовних реалій, які належать до сфери побуту, з англійської мови українською.

Ключові слова: мовна реалія, переклад, засоби перекладу, транскрипція, транслітерація.

The article deals with the notion of equivalence lacking words, their structure, lexical and semantic peculiarities, means of their translation. The analysis of English everyday life equivalence lacking words translation peculiarities into Ukrainian is presented.

Key words: equivalence lacking words, translation, means of translation, transcription, transliteration.

Проблема перекладу реалій вважається однією з найголовніших та найскладніших у міжкультурному аспекті перекладу та дослідження національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності. Якщо мовне і культурне розмаїття сьогодні визначене як багатство цивілізації, то саме переклад працює на його збереження. Переклад виступає як засіб захисту національних мов і культур, даючи імпульси для їхнього саморозвитку і водночас зберігаючи їх від надмірного іншомовного впливу. Перекладаючи текст з іноземної мови, який відображає національно-культурні стереотипи людських відносин, звичаїв і подій, перекладачу необхідно використовувати ресурси знання рідної мови, уявляти, як були б названі рідною мовою ті чи інші явища, якщо б вони існували в житті його народу. Коли у перекладача є правильне уявлення про реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник цієї реалії в перекладі.

Мета статті полягає у визначенні проблем адекватного відтворення мовних реалій з англійської мови на українську.

Як відомо, між словами двох мов може траплятися повна відсутність відповідностей. Слова, сполучення, які не мають ні повних, ні часткових відповідностей у словнику іншої мови утворюють безеквівалентну лексику цієї мови. Всю безеквівалентну лексику можна

умовно розподілити на дві групи: 1) *власні імена* (особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет тощо); 2) *слова-реалії*. В лінгвокраїнознавстві, в теорії та практиці перекладу реалії співвідносяться з “безеквівалентною лексикою” – словами та словосполученнями, зміст яких важко адекватно передати засобами другої мови. Вважають, що реалію як перекладознавчий термін, як компонент етнокультурного контексту вивчено ще недостатньо. Не досліджено лінгвістичної сутності реалії, не вироблено чітких критеріїв її ідентифікації; експлікація реалій у вітчизняній і зарубіжній лексикографічній практиці здійснюється емпірично [2].

Реалія – це варіативна категорія, пов’язана з процесом переважно бінарного зіставлення мов на лексичному та фразеологічному рівнях. Значним поступом в опрацюванні реалій в українському перекладознавстві є праці В.В. Коптілова. У визначенні реалій вчений акцентує передусім чинник міжмовного зіставлення. Так, у праці “Актуальні питання українського художнього перекладу” він називає реаліями слова, що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу. Цікаві спостереження О.В. Жомніра, який досліджує проблему відтворення семантико-стилістичних функцій реалій на матеріалі англійських перекладів Шевченкової поезії. Вчений зазначає, що в полі його зору не переклад реалій як таких (бо це лінгвістичне питання), а те, як реалії сприяють розкриттю поетичної особистості Т.Г. Шевченка. Але ж переклад реалій – передусім перекладознавча проблема, і саме в цій площині, враховуючи і лінгвістичні, і літературознавчі аспекти, її треба розглядати.

Новий, значно вищий щабель в опрацюванні реалій – це дослідження болгарських перекладачів і перекладознавців С.І. Влахова та С.П. Флорина. Вони дали найточніше визначення реалій: “Це слова (і словосполучення), що називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого” [1, с. 55]. В “Словаре современного русского литературного языка” визначення реалії подане в її початковому значенні: реалія розглядається як “матеріально існуюча річ, будь-який предмет матеріальної культури” [2, с. 158]. На підставі цієї дефініції можна вивести загальне перекладознавче визначення терміна “реалія”: “Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об’єктивної дійсності мови-сприймача” [2, с.159].

Що стосується структури реалій, то на питання, до якої категорії мовних засобів їх слід віднести, фахівці не дають однозначних відповідей. Вайсбурд М.Л., наприклад, вважає, що поняття, віднесені до реалій, можуть бути виражені окремими словами, словосполученнями, реченнями і скороченнями. Але більшість інших вчених (С.І. Власов, Л.Н. Соболев, А.В. Федоров, С.П. Флорин, Г.В. Чернов) говорять про “слова” – “лексичні одиниці”, і тільки інколи додають “словосполучення”. В розумінні цих фахівців реалії – це тільки слова і словосполучення. Додавання в цьому випадку “і словосполучення” означає, що до реалій можна віднести номінативні словосполучення, тобто такі сполучення слів, які семантично дорівнюють слову. Реалією може бути номінативне словосполучення ще тому, що до реалій прирівнюються кальки, які нерідко являють собою саме такі словосполучення. Іншою формою реалій є скорочення (аббревіатури). Включення їх до реалій також логічне, оскільки вони являють собою стягнені в одне “слово” номінативні словосполучення.

Дуже часто реаліями можуть вважатися фразеологічні звороти, тобто стійкі словосполучення всіх типів, в тому ж числі ідіоми, прислів’я та приказки, багато з яких мають характерне національне або історичне забарвлення [2].

Для лінгвістичного опису мовних засобів вираження реалій розглядають особливі референти – елементи об’єктивної реальності. Якщо розглядати референти британської культури відносно української, то можна виділити три основні групи.

До першої групи відносяться референти, які тотожні в українській та британській культурах своїми суттєвими та другорядними ознаками, наприклад, вода, радість, співати, великий.

До другої групи відносяться референти, які тотожні своїми суттєвими ознаками, але різні другорядними, наприклад: укр. вечірнє відділення (інституту) і англ. Night school – вечірні курси, вечірня школа (при технічному коледжі чи іншому вищому навчальному закладі).

До третьої групи відносяться такі референти, які за своїми суттєвими та другорядними ознаками є унікальними, тобто тільки ті, що відносяться до даної культури, наприклад: укр. Хрещатик, Золоті ворота, Приморський бульвар, англ. Big Ben – “Великий Бен” (дзвін на баштовому годиннику-курантів будівлі парламенту в Лондоні), cricket – крикет (спортивна гра), Punch and Judy – “*Панч* та Джуді” (лялькова вистава) [4].

Невід’ємною вимогою до перекладача є встановлення перекладацьких рішень, коли еквівалент слова, що необхідно перекласти, відсутній у мові перекладу. У процесі перекладу реалій потрібно враховувати ступінь невідомості позначуваного об’єкта, приділяючи увагу контекстуальному перекладу, пам’ятати, що реалія може бути використана як стилістичний засіб. Правильний переклад специфічної лексики англійської мови передбачає врахування особливостей одиниць мови оригіналу, їх денотативної і конотативної семантики, структурних якостей.

Перша умова адекватного відтворення реалій – їх глибоке знання. Перекладаючи текст з іноземної мови, який відображає національно-культурні стереотипи людських відносин, звичаїв і подій, перекладачу необхідно використовувати ресурси знання рідної мови, уявляти, як були б названі рідною мовою ті чи інші явища, якщо б вони існували в житті його народу. Коли у перекладача є правильне уявлення про реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник цієї реалії в перекладі.

Реалія, як і кожне інше слово, може набути в контексті стилістичної функції, певної конотативної семантики, більш того – стати ключовим словом. Стилiстична амплітуда реалії надзвичайно широка. Справа ускладнюється ще й тим, що в тексті оригіналу реалія часто сприймається як щось звичайне, органічне, рідне для читачів, мовою яких написаний текст. Звідси постає дилема при перекладі: або показати специфіку й екзотику, або зберегти звичність і втратити специфіку [2].

При роботі з реаліями перекладачу необхідно вирішити, як саме передати реалію.

Зауважимо, що твердження, нібито реалії перекладаються, є неточним. Перекласти – це значить віднайти відповідник у цільовій мові. У випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про знаходження семантико-стилiстичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій.

На основі зіставлення англomовних перекладів української прози з їхніми оригіналами українська дослідниця Р.П. Зорівчак визначила такі способи трансляційного перейменування реалій: транскрипцію, гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, комбіновану реномінацію, калькування, міжмовну транспозицію на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне розтлумачення реалій [2].

Болгарські перекладознавці С.І. Влахов та С.П. Флорин доволі детально аналізують можливі засоби відтворення реалій та пропонують цілий ряд таких засобів, складений на основі вивчення перекладацької практики. Цей список включає такі способи перекладу, як транскрипція та транслітерація (як правило з відповідними поясненнями, які розкривають значення запозиченого слова), калькування, приблизний переклад, описовий переклад. Особливо привертає увагу випадок, коли реалія зовсім не перекладається (нульовий переклад), а зміст слова передається за допомогою трансформованого контексту [1]. Вони намагалися передати своєрідність стилю автора засобами “своєї” мови.

Транскрипція реалії передбачає механічне перенесення реалії з іноземної мови в мову перекладу графічними засобами останньої з максимальним наближенням до оригінальної форми: Utah – Юта; banjo – банджо; time-out – тайм-аут. *Транслітерація* реалії передбачає передачу літер, які складають англійське слово, літерами мови перекладу (тобто українськими): Waterloo – Ватерлоо; Murray – Муррей; борщ – borshch, вареник – varenik.

Переклад реалії (або заміна, субституція) як засіб передачі її мовою перекладу вживають у тих випадках, коли транскрипція (транслітерація) за тих чи інших умов неможлива або небажана. Впровадження *неологізму* – найбільш придатний після транскрипції шлях збереження змісту і колориту реалії, що перекладається шляхом створення нового слова (або словосполучення), інколи вдається добитися такого ж ефекту. Такими новими словами, в першу чергу, можуть бути *кальки та напівкальки*. *Приблизний переклад* реалій застосовується частіше, ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб, вдається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є утраченим, тому що відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією.

Контекстуальний переклад звичайно протиставляють “словниковому перекладу”, зазначаючи таким чином відповідності, які слово може мати в контексті на відміну від наданих у словнику. При цьому характерна відсутність якихось відповідностей самого слова, що перекладається, і його зміст передається за допомогою трансформованого відповідним чином контексту.

Під час перекладу реалій перед перекладачем стоїть наступна проблема: транскрибувати чи перекладати. Вибір залежить від декількох передумов: 1) від характеру тексту; 2) від значущості реалії в контексті; 3) від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах іноземної мови та мови перекладу; 4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної і мовної традиції; 5) від читача перекладу (у порівнянні з читачем оригіналу).

Вибір в залежності від характеру тексту роблять з урахуванням жанрових особливостей відповідної літератури: у науковому тексті реалія найчастіше є терміном і перекладається відповідно терміном. У публіцистиці частіше вдаються до транскрипції, а в художній літературі вибір залежить від самого характеру тексту. Коли йдеться про вибір в залежності від значення реалії в контексті, вирішальним у виборі між транскрипцією і перекладом реалії є та роль, яку вона відіграє у змісті, яскравість її колориту. Залежно від того, чи зосереджує читач на ній увагу, чи вона являється непомітною деталлю в тексті оригіналу, по-різному буде вирішуватися питання про вибір.

Змістом нашого практичного дослідження стали мовні реалії побутової тематики чотирьох груп: 1) назви одягу, включаючи взуття, головні убори тощо, прикраси; 2) назви житла, меблів, посуду, обладнання та інших побутових речей; 3) назви різних видів транспорту; 4) назви їжі та напоїв. В результаті нашого дослідження ми склали власний словник таких реалій та зробили кількісний аналіз використання різних засобів перекладу мовних реалій. Він показав, що для перекладу мовних реалій, які належать до сфери побуту людини, найчастіше використовуються такі способи перекладу, як транслітерація, транскрипція, дослівний переклад та описовий переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе / С.Влахов, С.Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 193 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. На матеріалі англомовних перекладів української прози / Р.П.Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львівському державному ун-ті, 1989. – 216 с.
3. Зорівчак Р.П. Реалія в художньому мовленні; перекладознавчий аспект / Р.П.Зорівчак // Іноземна філологія. – 1994. – С. 106-107.
4. Чередниченко О.І. Міжкультурні аспекти перекладу / О.І.Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – 485с.

**СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НАЗВ
АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

У статті досліджуються переклади назв англomовних кінофільмів, які було здійснено за допомогою основних стратегій адаптації. У роботі з'ясовано поняття 'фільм', надані класифікації фільмів, висвітлено поняття 'кінотекст', виділені основні перекладацькі стратегії адаптації.

Ключові слова: *фільм, назви кінофільмів, кінотекст, стратегії адаптації, жанровий переклад, евфемістичний переклад.*

This article presents research of English film titles translation made through the main adaptation strategies. The paper defines the term 'film', finds out film classifications, highlights the term 'film text', reveals main adaptation strategies of translation.

Key words: *film, film titles, film text, adaptation strategies, genre translation, euphemistic translation.*

Однією з головних складових успіху кінофільмів є їх якісний переклад. Із розвитком кінематографа об'єми перекладу значно зросли, однак кількість професіональних спеціалістів у цій сфері перекладу залишається незначною. **Актуальним** наше дослідження є ще й тому, що фільми, які надійшли у прокат, мають перекладатися українською мовою або принаймні мати субтитри українською мовою.

Метою роботи є аналіз вітчизняних перекладів назв англomовних фільмів, що були здійснені за допомогою стратегій адаптації.

Об'єктом нашого дослідження є назви англomовних кінофільмів, **предметом** дослідження – їх переклад українською мовою.

Матеріал обрано методом суцільної вибірки з інтернет-джерел та відкритої багатомовної мережевої енциклопедії Вікіпедія [7; 8].

Фільми є впливовим засобом для передачі цінностей, ідей та інформації. Фільм – це полісеміотичне явище, здатне передавати значення через зображення, мовлення та музику. Починаючи розглядати питання перекладу назв фільмів, вважаю за необхідне, по-перше, надати визначення поняття 'фільм', класифікувати фільми за ступенем документальності, метою автора та жанрами. По-друге, пропоную дізнатися про еволюцію власне називання кінофільмів і, зрештою, провести аналіз основних стратегій адаптації при перекладі назв англomовних кінофільмів.

Отже, фільм – це окремий твір кіномистецтва, створений певними культурами, який відображає ці культури. В технологічному плані, фільм – це послідовність фотографічних зображень (кадрів), пов'язаних єдиним сюжетом, і містить звуковий супровід [6].

За ступенем документальності (достовірності) відеоматеріалу фільми класифікують на ігрові, документальні та науково-популярні. Ігрове кіно класифікують за тривалістю екранного часу; кількістю серій; за відношенням до першоджерела; аудіовізуальним рядом, художній формі; новаторським підходом; за цільовою аудиторією та її об'ємом; виробником; жанрами драматургії; цілями автора.

До цілей автора зокрема відносять художні інтереси (незалежне кіно), комерційні, суспільно-політичні (ідеологія) та змішані інтереси [6].

Жанрова приналежність фільму – це розподіл фільмів за певними типами на основі їх стилю, форми або змісту. Так виділяють такі основні жанри: трагедія, кінокомедія, трагікомедія, драма, мелодрама, кінопопея, кінороман, кіноповість, кіноновела, детектив, авантюрний фільм, фантастичний фільм, казка, фільм жахів музикальний фільм тощо [5].

Дослідники помічають, що чіткої системи жанрового кіно на сьогодні не існує, оскільки вони стають менш визначеними та часто перетинаються.

Актуальність кінотексту як комунікативного цілого проявляється у прагненні носія культури до його повторного сприйняття – перегляду. Вербально виражена готовність респондента переглянути кінотекст часто характеризує затребуваність кінотекста, аніж частота його телевізійного відтворення [4, с. 82].

Кінотекст є певним видом тексту, який визначають як “цільне і завершене повідомлення, що виражається за допомогою вербальних (лінгвістичних) й невербальних (іконічних та/або індексальних) знаків, які організовані відповідно до задуму колективного функціонально диференційованого автора за допомогою кінематографічних кодів, зафіксоване на матеріальному носії і призначене для відтворення на екрані і аудіовізуального сприйняття глядачами.

Кінотексту притаманні універсальні текстові категорії, які дослідники вважають обов’язковими для художнього тексту. Кінотекст виконує комунікативну функцію при взаємопроникненні двох принципово відмінних семіотичних систем (лінгвістичної і нелінгвістичної), тобто є специфічною формою креолізованого тексту, що зафіксований на матеріальному носії й призначений для відтворення на екрані й аудіовізуального сприйняття глядачами [4, с. 37].

Художнім є кінотекст, в якому домінують іконічні знаки та стилізоване розмовне мовлення, нехудожнім – той, в якому домінують індексальні знаки і наукова або публіцистична мова [9].

Художній текст є надзвичайно складною структурою. У ньому виокремлюють різні, але взаємопов’язані рівні: ідейно-естетичний, жанрово-композиційний і мовний [2, с. 10]. Перед перекладачем художнього тексту постають такі завдання: зрозуміти текст оригіналу, тобто сприйняти його як глядач, а потім перетворити його мовою перекладу [2, с. 11].

Оскільки переклад охоплює щонайменше дві мови і дві культурні традиції, перекладачі постійно вирішують проблему відтворення культурних аспектів, імпліцитно закладених в тексті оригіналу. Культурне підґрунтя для перекладу набуває різних форм в широкому діапазоні: від лексики та синтаксису до ідеології і способу життя в певній культурі.

Переклад художнього тексту – це відтворення максимально наближеної до вихідної картини світу, яка виражає етнокультурну специфіку соціуму. Перекладач має дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора оригінального тексту від його власної, і визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору [2, с. 14, 15].

Вибір способу перекладу значно сприяє сприйняттю фільму мови джерела у цільовій культурі. Однак не існує одного універсального способу перекладу фільмів. Способи залежать від різноманітних факторів, таких як історія, культура, традиція перекладу, різноманітні фактори пов’язані з аудиторією, типом фільму, наявними фінансовими ресурсами. Також важливим є взаємозв’язок між культурами цільової мови та мови джерела, оскільки це значно впливає на процес перекладу.

Назва фільму відіграє велику роль у розумінні жанру фільму, встановлює зв’язок між назвою та змістом, привертає увагу потенційного глядача своєю оригінальністю.

На початку (XX) сторіччя назви фільмів нагадували заголовки газет. Кінорежисери знімаючи кіно, вагались з приводу того, чи то фільм має розповідати життєві історії і, таким чином, назва мала б стати метонімією реальності, чи то сюжет фільму має бути вигаданим та метафоричним, а назва, – як у романі. У першому випадку фільм має бути чимось на кшталт візуального репортажу, подібного до газетного, і з відповідною назвою [10].

Спеціалісти-кінознавці виділяють у кінематографії два напрями: “лінію Люм’єра” та “лінію Мельєса”. Вважається, що перша, “реалістична”, поклала початок документальному кіно, а друга, “видовищна” – художньому [4, с. 37]. Брати Пате також були одними з перших, хто виділив різницю між художнім та документальним кіно. З тих пір назви приймають будь-

яку форму, однак мають бути зрозумілими, хоч це не виключає використання у назві гри слів та загадок [10].

Назва фільму має певну функцію стискання змісту усього фільму у коротку фразу [11]. Тож перекладач має це враховувати для досягнення адекватності перекладу назв англomовних фільмів. Назва як одна з домінуючих позицій художнього твору відображає загальні тенденції перекладів і відрізняється різноманітними адаптаціями, які характеризують як особливостями різних мовних, стилістичних, аксіологічних систем, так і розбіжності у когнітивних процесах, пов'язаних зі специфікою сприйняття і перетворення певної "чужої" реалії, події, (арте)факту [12].

Прагматика оригінальної назви зумовлює використання різноманітних стратегій адаптації, які допомагають потенційному глядачу виводити адекватний змісту фільму смисл.

При перекладі назв фільмів залучають такі стратегії адаптації. Першою стратегією є дослівний переклад, до якого вдаються якщо у назві нема соціально-культурних реалій, які неможливо перекласти або відмінностей за формою та змістом [11]:

1. *Caligula* – Калігула
2. *Casino Royale* – Казино Рояль
3. *The Fifth Element* – П'ятий елемент
4. *Dark City* – Темне місто

Другою стратегією є трансформація назви, що обумовлено різноманітними факторами: лексичними, стилістичними, функціональними, прагматичними. При перекладі залучають смислову адаптацію, за допомогою якої замінюють або додають лексичні елементи, які пов'язані із сюжетом фільму. Деякі елементи вилучають. Наприклад:

5. *Cats and Dogs* – Коти проти собак
6. *Scary Movie* – Дуже страшне кіно
7. *American Beauty* – Краса по-американськи
8. *A.I. Artificial Intelligence* – Штучний інтелект
9. *The 47 Ronin* – Роніни Ако

Назва фільму, певною мірою, має рекламну функцію. Тоді оригінальна назва трансформується так, щоб зацікавити потенційного глядача:

10. *Hitch* – Правила зйому – метод Хітча.

Ще однією стратегією є заміна назви фільму через неможливість передати прагматичний зміст вихідного тексту. "Найбільшу складність при перекладі викликають фразеологізми, гра слів й навмисно змінених стійких виразів, зміст яких є прозорим лише для тих, хто добре знає культуру англomовних країн" [3, с. 89]. Прагматична адаптація також викликана завдяки використанню реалій та авторської словотворчості, які несуть певне смислове навантаження і є незрозумілими при дослівному перекладі [11]. Повернення до оригінальної назви, до першоджерела, також призводять до зміни назви. Наприклад:

11. *Die Hard* – Міцний горішок
12. *3-Iron* – Порожній будинок

Довгі та складні назви підлягають скороченню, часто сильно трансформуючись, зберігаючи, однак, посилання на жанр кінофільму та його сюжет:

13. *The Cutting Edge: Going for the Gold* – Золотий лід

При евфемістичному перекладі відбувається заміна грубих або різких слів і виразів м'якими або умовними позначеннями. Такий переклад є наслідком лексичного табу, який завдяки різного роду упередженням, марновірствам, релігійним віруванням накладається на вживання назв певних предметів і явищ навколишнього світу. На сучасному етапі відбуваються процеси деевфемізації.

Назви фільмів можуть задавати тон, настрої, нести певний емоційний заряд, що приваблює потенційного глядача. Назва виокремлює певну точку зору, налаштовує на певне сприйняття та інтерпретацію тексту, чи то дає короткий зміст фільму [10].

Таким чином, доходимо висновку, що при перекладі назв фільмів перекладач має застосовувати відповідні стратегії адаптації для адекватного перекладу. Найпростішим є

дослівний переклад (калькування), до якого вдаються тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [1, с. 286].

Другою стратегією є трансформація назви за допомогою смислової адаптації. За неможливістю використання дослівного перекладу перекладач вдається до перекладацьких лексичних трансформацій: додавання, вилучення, заміни тощо. Потрібно пам'ятати, що назва фільму у перекладі має відображати жанр і сюжет і, звичайно, якомога більше походити на оригінальну назву.

До повної заміни назви фільму вдаються лише у випадку неможливості передати прагматичний зміст вихідного тексту через використання реалій, гри слів, навмисно змінених стійких виразів, авторської словотворчості тощо, зміст яких зрозумілий лише тим, хто знайомий із мовною та етнокультурною специфікою соціуму. Також перекладач не має забувати про те, що додавання емоційного забарвлення при перекладі деяких назв фільмів, звичайно із дотриманням жанру та сюжету та оригінальної назви, сприятиме популярності картини, тому назви мають провокувати, зацікавлювати і легко запам'ятовуватись, що залучить більшу аудиторію для його перегляду.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні цієї теми, зокрема звернемо свою увагу на переклад назв кінофільмів певної жанрової приналежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 576 с.
2. Некряч Т. Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 200 с.
3. Слепович В. С. Курс перевода (английский – русский язык): учеб. пособие для студентов учреждений, обеспечивающих получение высшего образования по специальности “Мировая экономика и международные экономические отношения” / В. С. Слепович. – 7-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 320 с.
4. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М.: Водолей Publishers, 2004. – 153 с.
5. Жанры игрового кино [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Кинофильм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. Свободная многоязыковая сетевая энциклопедия Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gotterdammerung.org/film/titles/full-list.html>
8. <http://www.worlddvd.ru/filmrussianalfavit.htm>: [Электронный ресурс] – назва з титул. екрану.
9. <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/18079/>: [Электронный ресурс] – назва з титул. екрану.
10. http://znatok.ua/film_title: [Электронный ресурс] – назва з титул. екрану.
11. <http://fridge.com.ua/2010/03/perevodim-nazvanie-filma-strategii-perevoda/>: [Электронный ресурс] – назва з титул. екрану.
12. <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=20653&pg=16&lang=ru>: [Электронный ресурс] – назва з титул. екрану.

**ВПЛИВ ТВОРЧОЇ НАСТАНОВИ ПЕРЕКЛАДАЧА НА ЛЕКСИЧНУ
БУДОВУ ПЕРЕКЛАДУ: ВЖИВАННЯ ПИТОМИХ ДІЄСЛІВ**

Статтю присвячено питанню впливу творчої настанови перекладача на лексичне оформлення перекладу. Зокрема, розглядається вживання дієслів як одного з засобів лексичного збагачення як конкретного перекладу, так і української мови загалом.

Ключові слова: художній переклад, поетичний переклад, творчий метод, творче кредо, творча настанова, питома лексика.

The article is devoted to the influence of the translator's artistic goal on the lexical built of the translation. In particular, it is considered the use of verbs as a means of lexical enrichment for both – definite translation and the Ukrainian language as a whole.

Key words: *artistic translation, poetic translation, artistic method, artistic credo, artistic goal, specific vocabulary.*

Творча настанова перекладача – це та “художня” мета, яку ставить перед собою перекладач, беручись за перевираження іноземного твору рідною мовою. Вона обумовлена багатьма чинниками (контекстами): приналежністю до певної культури, мистецькими запитами, морально-етичними нормами, професійними навичками та вміннями, життєвим досвідом, суб’єктивним сприйняттям того чи іншого твору, орієнтацією на певну читацьку аудиторію тощо [див. також: 1]. Відповідно, кожен перекладач має власну творчу настанову, щоразу іншу, ладну змінюватися під впливом будь-якого вищеозначеного фактора.

Але, на наш погляд, існує інваріантна складова, на якій має ґрунтуватися будь-яка перекладацька настанова: створення перекладу, втіленого у вишуканій мові і, в ідеалі, використання перекладу як джерела збереження і збагачення рідної мови. Керуючись такою настановою, інтерпретатори подекуди свідомо привносять у переклад специфічні елементи лексичного строю: застарілу лексику, діалектизми, етнічно забарвлені слова.

У цій розвідці ставимо собі за мету дослідити досвід лексичного збагачення перекладу твору С. Т. Колріджа “Поема про Старого Мореплавця” А. Онишком і М. Стріхою через використання ними питомих дієслів та/або інших засобів словесного увиразнення.

Розгляньмо функціонування дієслів у двох українськомовних перекладах. Задля унаочнення та полегшення сприйняття, ми систематизували найтипівші приклади у наступній таблиці:

Таблиця 1.

№	Оригінал С. Т. Колріджа [4]	Переклад Максима Стріхи [3]	Переклад Анатолія Онишка [2]
1	2	3	4
1.	<i>shot</i>	лук напнув	напнув лук
2.	<i>Glimmered the white Moon-shine</i>	Місяць проглядав	Місяць мрів
3.	<i>Red as a rose is she</i>	Рум'яна, ніби маків цвіт	пашисть рум'янець щік
4.	<i>had done an hellish thing</i>	тяжка вина	зло вчинив
5.	<i>the storm-blast came</i>	здійнявся шторм	знявся шквал
6.	<i>Till over the mast</i>	(сонце) сходило	сонце спиналося на грот
7.	<i>sucked</i>	Зробивши ... два ковтки	горло заросив
8.	<i>and whistles thrice</i>	–	розлігсь потрійний свист

1	2	3	4
9.	<i>too quick for groan or sigh</i>	<i>не встигнувши застогнуть</i>	<i>не розтуливши губ</i>
10.	–	–	<i>стривай</i>
11.	<i>going up / And a star or two beside</i>	<i>виводив за собою</i>	<i>верстали шлях</i>
12.	<i>my kind saint took pity on me</i>	<i>святі то зглянулись</i>	<i>святії зглянулись</i>
13.	<i>...it shook the sails / That were so thin and sere</i>	<i>...звук / Вітрила ледь торкнув</i>	<i>Понапиналося вітрил / Безвладне полотно</i>
14.	<i>And the coming wind did roar more loud</i>	<i>змінено на стрій вітрил в імлі шумів</i>	<i>вітер ближчав, дужчав свист</i>
15.	<i>said nought to me</i>	<i>німотний</i>	<i>ні словом не озвався</i>
16.	<i>“...sails made on / A pleasant noise</i>	<i>стрий вітрил... бринів</i>	<i>шум вітрил тривав</i>
17.	<i>looketh down</i>	<i>зорить</i>	<i>Місяць... зорить</i>
18.	<i>kneels</i>	<i>у молитвах / Проводить цілий день</i>	<i>на колінах молитви / Вершить</i>
19.	<i>Push on, push on!</i>	<i>Смілиш вперед</i>	<i>веслуй</i>
20.	<i>a sound was heard</i>	<i>грім... прозвучав</i>	<i>зринув гук</i>
21.	<i>“shrieve me, shrieve me, holy man</i>	<i>сповідь у гріхах / Прийми, отець святий!</i>	<i>зглянься, отче, розгріши</i>
22.	<i>agony returns</i>	<i>...вертає / на серце біль</i>	<i>катує біль</i>

Як бачимо, А. Онишко більш схильний до використання лексем, притаманних насамперед українській мові (“зглянься” [2, с. 88], “напнув” [2, с. 72], “мрів” [2, с. 72], “веслуй” [2, с. 87], “зринув” [2, с. 88], “понапиналося” [2, с. 80]). До кожного з цих дієслів можна дібрати українські синоніми, близькі за звучанням до російських слів (“розтулити – розкрити”, “напнути – натягти”, “дужчати – посилюватися” тощо), або ж використати нейтральніші і, знову ж таки, зрозуміліші “російськомовному населенню” слова (“проглядав” [3, с. 146], “сходило” [3, с. 144], “прозвучав” [3, с. 162], “прийми сповідь” [3, с. 163]), як це робить М. Стріха, або ж оминати використання дієслів, замінивши їх іншими фігурами мови (“*had done an hellish thing*” [4] – “тяжка вина” [3, с. 146], “*Push on, push on*” – “Смілиш вперед” [3, с. 162] тощо).

На відміну від нього, А. Онишко сповнює переклад етноспецифічними дієсловами, подекуди відступаючи від “букви” оригіналу. Наприклад, варіант М. Стріхи “*вертає на серце біль*” [3, с. 163] ближчий до оригінального “*agony returns*” [4] С. Колріджа ніж інтерпретація А. Онишка “*катує біль*” [2, с. 70]. Причина такого “вільного” поводження А. Онишка з текстом оригіналу – не тільки стисла віршова форма, яка задля дотримання вимог еквіритмічності вимагає певної словесної організації, а й бажання перекладача показати лексичне й фразеологічне розмаїття рідної мови.

З цією ж метою він свідомо додає питомі дієслова у переклад там, де вони були відсутні в оригіналі: “*Red as a rose is she*” [4] – “*нашить рум'янець щік*” [2, с. 70], з'являється наказово-розмовне дієслово “*стривай*” у рядку “*Стривай, Моряче, я боюсь!*” [2, с. 77], тоді як оригінал звучить “*I fear thee, ancient Mariner!*” [4] тощо.

Слід також зауважити, що у межах оповідного за стилем твору С. Колріджа дієслова стають засобом творення образності. Так, у описі раптового затоплення корабля є звуковий образ: “*And straight a sound was heard*” [4] – “*Раптово зринув гук*” [2, с. 87] – “*...Раптом грім / Жахливий прозвучав*” [3, с. 162]. Напруженість моменту С. Колрідж відтворив за допомогою прислівника “*straight*”, М. Стріха підсилив його звукописом “*раптом грім прозвучав*” і прикметником “*жахливий*”, А. Онишко зосередив увагу на дії: “*зринув гук*”.

Дієслова у перекладі А. Онишка є також засобом відтворення стилістики оригіналу: на фольклорність та розмовність вказують фрази “*стривай*” [2, с. 77], “*Глянь,*

гребе / Нечистий, щоб я лус” [2, с. 88] (“*Ha! ha! quoth he, “full plain I see, / The Devil knows how to row!”*” [4]). Показовим є також використання скорочених форм дієслів, обумовлене з одного боку формальною стислістю рядка як простору для висловлення думки, а з іншого – прагненням перекладача досягти з їх допомогою ефекту оповідності, розмовності, який в оригіналі досягається вигуками (“*Ha! ha!*”, “*Oh, Crist!*”, “*See! see! (I cried)*”, “*but oh!*” [4] тощо), архаїзмами-поетизмами, висловленими дієсловами та особовими займенниками (“*quoth*”, “*I bid thee say – / What manner of man art though?*” [4] і т.п.), порушенням сталого порядку слів (“*What saw I there!*” [4]). У інтерпретації А. Онишка трапляються дієслова “*крутивсь*”, “*звивавсь*” [2, с. 75], “*дививсь*” [2, с. 78], “*взявсь*”, “*озвавсь*” [2, с. 81], “*позбувсь*”, “*сахнувсь*” [2, с. 82], “*озиравсь*” [2, с. 84], “*виднівсь*”, “*з’явивсь*” [2, с. 85], “*пройма*” [2, с. 87], “*вислиза*”, “*терза*” [2, с. 92], “*позбувсь*” [2, с. 91]; у М. Стріхи – “*відпуска*” [3, с. 144], “*застогнать*” [3, с. 151], “*не страхайсь*” [3, с. 151], “*згада*” [3, с. 152], “*зрина*” [3, с. 152], “*розсипа*”, “*навіва*” [3, с. 156], “*забивсь*” [3, с. 157], “*тримать*” [3, с.], “*не віта*” [3, с. 161], “*кружля*” [3, с. 162], “*веслувать*”, “*вислуха*” [3, с. 163], “*вміть*” [3, с. 164], що свідчить про схожість їхніх перекладацьких рішень.

Вищезгадані відступи від дослівного перекладу оригіналу, а також систематичне введення А. Онишком етноспецифічних дієслів у переклад доводить свідомість творчої настанови інтерпретатора показати словесне розмаїття української мови шляхом використання питомої лексики.

Все це дозволило перекладачеві не тільки продемонструвати багатство рідної мови, підсилити вплив перекладу на читача, а й досягти лексико-семантичної єдності перекладу з оригіналом, надати перекладу можливої множинності трактувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазур О. В. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів / О. В. Мазур // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2011. – № 6. – Ч. 2. – С. 65–71.
2. Онишко А. Замкнуте коло: [поезія, переклади] / Анатолій Онишко. – 2-е вид., доп. – Коломия: Вік, 2007. – 240 с.
3. Улюблені англійські вірші та навколо них / [пер. та упоряд. Максим Стріха]. – К.: Факт, 2003. – 456 с. – (Літ проект “Текст+контекст”. Знакові літ. доробки та навколо них).
4. Coleridge S. T. The Rime of the Ancient Mariner [Електронний ресурс] / Samuel T. Coleridge // Electronic text center. – Режим доступу до джерела:
5. http://etext.virginia.edu/stc/Coleridge/poems/Rime_Ancient_Mariner.html.

УДК 811.111:81’25

Вікторія Матус
(Херсон)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ ІЗ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Метою статті є визначити основні проблеми, які постають перед перекладачем під час перекладу юридичних текстів із турецької мови та надати рекомендації щодо їх розв’язання.

Ключові слова: *юридичні тексти, юридична термінологія, синоніми, граматичні конструкції.*

This article aims at defining the main problems which the interpreter faces while translating legal texts from Turkish language and provide recommendations for their solving.

Key words: *legal texts, legal terminology, synonyms, grammatical constructions.*

Протягом життя людина стикається з різними обставинами, які потребують звертання до професійного юриста. Найчастіше документацію доводиться відтворювати іноземною мовою, наприклад, для отримання робітничої вакансії закордоном, вступу до зарубіжного ВУЗу, успішного проведення ділових операцій, набуття права проживання у тієї чи іншої державі. В таких випадках не обійтися без послуг професійного перекладача.

Переклад документації фізичних та юридичних осіб можна охарактеризувати, як “переклад текстів, які відносяться до області права й використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які говорять різними мовами” [7, с. 123]. Оскільки право є предметною областю, пов’язаною з соціально-політичними та культурними особливостями країни, юридичний переклад представляє собою непросте завдання, вважається одним з самих складних видів перевизначення тексту у середовище перекладачів, тому що для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу має бути особливо точною ясною та достовірною.

Тексти юридичного характеру володіють високим ступенем перекладає мості, мають “клишированную форму, и информация, содержащаяся в них, должна оформляться раз и навсегда установленным образом, согласно строгим конвенциям” [5, с. 17]. Проте було б помилково вважати, що для успішного перекладу достатньо досконально освоїти термінологію та правила оформлення подібного виду текстів. В дійсності виявляється, що цього мало. На прикладі юридичного перекладу можна зовсім точно затверджувати, що необхідно ще й досконально розбиратися у культурних особливостях носіїв вихідної мови, у специфічних конструкціях, належних тільки їм.

Особливості взаємозв’язку мови та права з часів цікавлять мовознавців та правознавців. Діалог цих наукових сфер, який почався у Германії ще на початку 19-го сторіччя, з того моменту ще більше поширювався, підживлюючись новими суспільно значними темами. Наприклад, у 70-х роках 20 сторіччя скріпленню співпраці правознавства та лінгвістики значно сприяла “вимога суспільства зрозумілу громадянам мову відомчих закладів” [4, с. 76] у 80-х та 90-х роках обговорювання нових формулювань законодавства, які забезпечували рівноправність чоловіків та жінок, проходило при участі лінгвістів. “В останні роки одним з найважливіших факторів у розвитку цього діалогу є процес правової гармонізації у Європейському союзі” [7, с. 124], а також розвиток торгівлі та нових засобів комунікацій, в наслідок чого, зростає увага до питань міжмовної комунікації у сфері права.

Питаннями мов та права займається розділ науки, який зветься в науковій літературі “legal linguistics” (“правова лінгвістика”). Німецький вчений-лінгвіст Адальберт Подлех “правовою лінгвістикою” називав “сукупність всіх методів та результатів досліджень, які стосуються питань зв’язку мови та правових норм, й відповідають вимогам сучасної лінгвістики”. Сучасне розуміння правової лінгвістики значно поширилося, тому що “змінилися вимоги сучасної лінгвістики, яка пройшла за ці роки довгий шлях розвитку” [3, с. 70]. У зв’язку з цим змінилося співвідношення мовознавства та правознавства у вивченні мовних питань у правовій сфері й значно зросла роль лінгвістичних досліджень в цій області.

Питання про те, мова права особливою мовою та чи є ця спеціальна мова внутрішньо єдиною, складає одну з традиційних областей досліджень правової лінгвістики.

На відміну від спеціальних областей, як наприклад, техніки або природознавства, де терміни визначають конкретні предмети й можуть бути зображені крайньою мірою графічно, що дозволяє достатньо легко означити склад поняття та співвіднести поняття з його мовним визначенням, “мова права визначає абстрактні поняття й зв’язки між ними” [1, с. 47].

“Правові поняття й норми можуть бути визначені тільки за допомогою мови” [7, с. 121]. Мова є єдиним робітничим інструментом юриста, інструментом, який має бути добре приналежним для роботи з “робочим матеріалом”, тобто з системою правових відношень, щоб забезпечити її функціонування. Таким чином “мова права має бути, з одного боку, єдиним, щоб забезпечити єдність правової системи” [2, с. 142]. З другого боку він має застосовуватися для різних цілей, тобто в різних сферах юридичної діяльності.

Юридичний переклад не даремно вважається одним найбільш складних видів перекладу. У багатьох випадках це обумовлено тим, що при перекладі юридичних текстів, звичайних навичок перекладача не достатньо. “Юридичний переклад не може бути здійснений коректно без використання спеціальних пізнань у відповідній області права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин [5, с. 19]. Необхідно орієнтуватися в діючому законодавстві, а також володіти спеціальною лексикою та знати про особливості використання іноземною юридичної термінології в конкретному контексті. Юридичний переклад завжди сукупний з означеними труднощами – зокрема, неможливо перекласти нормативний акт, договір та інші документи, не розбираючись у тонкощах використання турецької юридичної термінології.

Останнім часом дослідження юридичної термінології турецької мови набуває актуальності у зв'язку зі збільшенням обсягу перекладу комерційної та юридичної документації та кореспонденції, які виникли у результаті скріплення турецько-українських та турецько-європейських відношень. Необхідність підвищення якості підготовки перекладачів у даній області стимулює лінгвістичне вивчення вказаної термінології й підвищує інтерес до неї з боку лінгвістів та інших фахівців. Проте не дивлячись на велику кількість робіт в області турецької лексикології, як у вітчизняній так і в зарубіжній тюркології юридична термінологія недостатньо вивчена.

Юридична турецька термінологія не є гомогенним утворенням, а являє собою конгломерат істинно тюркських та запозичених термінологічних одиниць. Як зазначає Е.В. Севортян, ця лексика містить велику кількість елементів південно-західних мов, завдяки чому створилося багато синонімів. Існують також спеціальні словники, які містять синоніми. Проте більшість з них не відображує весь зміст терміну. Турецька фраза “müteselsil kefil” – відмінний приклад цього. Словники дають значення “спільний поручитель”. На перший погляд дуже легко, але не в турецькому законодавстві. В турецькій правовій системі існує два види поручителів: “adi kefil”, що означає “суспільний поручитель” та “müteselsil kefil”. Слово “müteselsil” значить “спільний” або “тривалий, як у ланцюзі”. Отже що це значить? Багато, якщо ви кредитор або “müteselsil kefil”. З “суспільним поручителем” кредитор має, по-перше, вичерпати всі засоби юридичного захисту боржника, перш ніж шукати судового захисту у “суспільного поручителя”. С “müteselsil kefil” кредитор не мусить робити цього. Він може спочатку подати позив без стягнення грошей з головного боржника. Розвиток юридичної термінології турецької мови у ХХ сторіччі відбувається двома основними шляхами: 1) запозичення юридичних термінів з європейських мов: на початку ХХ сторіччя з французької, а після другої світової війни – з англійської мов; 2) утворення юридичних термінів (частіше за все турецьких еквівалентів для запозичених термінів) фахівцями Турецького лінгвістичного товариства та ряду інших організацій. Встановлено, що процес нормалізації та кодифікації юридичної термінології сучасної турецької мови не завершений, а проблема її розробки та упорядкування являє собою одну з актуальних та теоретичних та практичних завдань турецького мовознавства. Про це свідчить створення у Турецькому лінгвістичному суспільстві робітничої групи за стандартизацією юридичної термінології. Утворення вказаної робітничої групи було затверджено 29 липня 2004 року керівництвом Вищого товариства культури, мови та історії імені Ататюрка.

При утворенні юридичних термінів турецької мови найбільш продуктивним є синтаксичний спосіб. Лексичні одиниці, утворені цим способом, складають біля 75% від загальної кількості слів юридичної термінології. Серед термінологічних словосполучень переважають двослівні терміни. Двокомпонентні словосполучення юридичної термінології турецької мови поділяють на дві основні групи: ізафетні та неізафетні словосполучення. До найбільш поширених способів утворення юридичних термінів сучасної турецької мови відноситься також запозичення. Виявлені наступні види запозичення: а) матеріальне запозичення; б) калькування; в) змішане запозичення. За джерелом запозичення юридичної термінології турецької мови виділяють терміни, запозичені з арабської та персидської мов. Також поширення набула афіксація. Найбільш продуктивними афіксами при утворенні

юридичних термінів є афікси –сі (який має вісім варіантів), ma/me, -lık, -iş, -ici (чотири варіанти), -im (п'ять варіантів), який використовується при утворенні термінів-іменників; -li та -siz (чотири варіанти), які використовуються для утворення прикметників; -la/-le, -lan/-len, -laş/-leş, -landır/-lendir, -laştır/-leştir, які використовуються для утворення термінів-дієслів. До числа малопродуктивних способів утворення юридичних термінів турецької мови відноситься конверсія, морфолого-синтаксичний спосіб (термінологізація та транстермінологізація). Явище полісемії в економічній термінології турецької мови не одержало широкого розвитку. При цьому більшість багатозначних термінів являють собою односкладні слова. Словосполучення, як правило, однозначні. Багатозначними є, перш за все, віддієслівні іменники. В юридичній термінології турецької мови багатозначність виникає частіше всього на основі метонімічного переносу значення. Крім того, встановлено, що полісемія деяких юридичних термінів турецької мови є результатом багатозначності ряду афіксів, за допомогою яких утворюються ці слова.

Юридичній термінології сучасної турецької мови характерна перевага варіантів термінів, кількість власно синонімів відносно невелика. Серед варіантів юридичних термінів виявлені формально-структурні та ономаціологічні варіанти.

Приклад перекладу уривку юридичного тексту з турецької мови на українську:

SPORDA ŞİDDET VE DÜZENSİZLİĞİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUN

Kanun No. 6222

Kabul Tarihi: 31/3/2011

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı; müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde buldukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesidir.

ЗАКОН ПРО ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА ТА БЕЗЛАДДЯ У СПОРТІ

Закон № 622

Дата прийняття: 31.03.2001 р.

ПЕРША ГЛАВА

Мета, область дії та визначення

Мета

СТАТТЯ 1 – (1) Метою цього закону є запобігання безладь та насильства до проведення змагань, під час їх та після, на спортивних майданчиках та належних до них територіях, у місцях постійного або тимчасового зосередження уболівальників, на маршрутах, які прибувають до місць проведення змагань або відїзжають звідти.

На наш погляд, юридичний переклад є одним з найбільш затребуваних видів перекладу на цей час. Постійно зростає попит на послуги перекладачів, які спеціалізуються саме в цій області. Правова лінгвістика – відносно нова, ще недостатньо розвинута наука, тому специфіка юридичного перекладу не освітлена достатньо в літературі й потребує більш глибокого аналізу та серйозних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антелава Г.І. Реформа современной турецкой лексики / Г.І. Антелава. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Тбилиси, 1970. – С. 45–48.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 141–150.
3. Барандеев А.В. Основы научной терминологии: Учебное пособие / А.В. Барандеев. – М.: Мир книги, 1993. – С. 67–89.
4. Баскаков А.Н. Особенности формирования терминологии в разных социальных условиях функционирования языка / А.Н. Баскаков. – М.: Советская социологическая ассоциация, 1970. – С. 73–76.

5. Баскаков А.Н. Современная турецкая юридическая терминология и ее лексикографическое оформление / А.Н. Баскаков // Тюркская лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1971. – С. 16–21.
6. Баскаков А.Н. Языковая политика Турецкого лингвистического общества / А.Н. Баскаков // Социолінгвістическіе проблемы развивающихся стран. – М.: Наука, 1975. – С. 89–93.
7. Беяева С.А. Синоним – дублет вариант? / С.А. Беяева // Омосемия и омография в естественных и машинных языках. – Владивосток: ДВНЦ АН СССР, 1986. – С. 120–124.

УДК 811.512.161'278:81'25

Юлія Оніщенко
(Херсон)

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз проблем, з якими стикається перекладач під час перекладу фразеологічних одиниць біблійного походження у різносистемних мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, біблеїзм, релігійна картина світу, церковно-релігійна лексика.

The article focuses on the analysis of the problems the interpreter deals with while translating Biblical phraseological units in different language systems.

Key words: phraseological unit, Biblical expression, religion world-view, clerical lexical units.

Розвиток відносин між народами різних країн робить можливим сьогодні дослідження мовних явищ у порівняльному аспекті. Під час роботи з різномовними текстами перекладач повинен приділяти велику увагу лінгвосоціокультурним моментам, від яких у більшості випадків залежить якість перекладу, тому що перекладач має справу не просто з двома текстами, або окремими поняттями, зіставленими різними мовами, а з двома різними культурами, менталітетами, які виражені в тексті. Виходячи з цього, перекладач повинен ураховувати ці обставини та шукати оптимальні вирішення проблеми при перекладі.

У кінці ХХ сторіччя починається відродження релігійного життя в країнах колишнього Радянського Союзу та спрямування суспільства до християнських цінностей, що відобразилось на лексичному й фразеологічному складі мов. Поширеним стало використання біблійних ремінісценцій та релігійних термінів у тексті. Відбувається переосмислення церковно-релігійної лексики, зміна її емоційно-експресивного забарвлення [2, с.5].

Предметом дослідження в статті є стійкі словосполучення, які мають у своєму складі церковно-релігійну лексику, відображену в словниках сучасної української та російської мов. Мета роботи – виявити труднощі, з якими стикаються перекладачі при перекладі цієї групи фразеологічних одиниць. Матеріалом для дослідження було обрано українські та турецькі фразеологічні одиниці з релігійним компонентом.

На сьогоднішній день нез'ясованими залишаються питання про статус фразеології, хто є основоположником цієї дисципліни та велика кількість проблем із теорії науки. До нерозв'язаних питань належать невизначеність терміна фразеологічної одиниці та предмета фразеології. Нез'ясованою залишається теорія еквівалентності, проблема словотворчих компонентів та інші. Досить плідними є дослідження вітчизняних (зокрема російських та українських) мовознавців. Розробкою питань теорії фразеології займалися В.В. Виноградов, Л.А. Булаховський, В.Л. Архангельський, В.М. Мокієнко, В.П. Жуков, О.М. Мелерович, В.Г. Гак, Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренко, Л.Г. Авксентьев, М.Т. Демський. Такі лінгвісти як О.І. Смирницький, О.В. Кунін, Н.М. Амосова, А.І. Альохіна досліджували фразеологію англійської мови. Серед західних мовознавців слід відзначити Ш. Баллі та Л.П. Сміта.

У сучасному мовознавстві не дається однозначне поняття предмета та об'єкта фразеології. Деякі лінгвісти вважають, що об'єкт фразеології складають тільки стійкі словосполучення, які відтворюються. Таке розуміння знайшло відображення в більшості підручників та навчальних посібників. Так, наприклад у посібнику “Современный русский язык” дається таке визначення поняття фразеологічна одиниця: “...это устойчивые, постоянные по своему компонентному составу, воспроизводимые единицы языка, обладающие единым, целостным значением” [9, с. 120].

Друга концепція побудована на визнанні об'єктом фразеології будь-яких словосполучень мови. Наступне поняття фразеологічної одиниці дають у своєму підручнику О. С. Ахманова, Е.М. Медникова, С. А. Григор'єва, розкриваючи зміст фразеології, як окремого розділу мовознавства, який вивчає лексичну солучуваність слів: “как слова естественно сочетаются друг с другом в обычном употреблении, какие ограничения накладываются на эти сочетания языком и какие изменения происходят во фразеологической сочетаемости слов данного языка в процессе его развития” [1, с. 94].

В.Н. Телія у своїй роботі “Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты.” підкреслює, що деякі лінгвісти вносять до об'єму фразеології тільки два класи – ідіоми та фразеологічні саолучення (Н.М.Амосова,), інші – ще прислів'я та приказки (Л.А. Булаховський, В.В.Виноградов). Таким чином, під широким об'ємом фразеології розуміємо одиниці мови, які відтворюються в готовому вигляді та не є словом. Таким чином, у статті розглядаються фразеологічні одиниці, які містять у собі Біблія.

Мета даної статті з'ясувати можливість повного, еквівалентного перекладу таких фразеологічних одиниць та прислів'їв з урахуванням не тільки різносистемності мов, але й того, що їх носії є представниками різних релігій.

Вплив релігії на культуру очевидний, особливо ж християнської релігії на європейську культуру: на образотворче мистецтво, літературу, мораль, філософську думку. Без знання Біблії й біблійних сюжетів складно зрозуміти класичний живопис.

Так само помітний слід залишила Біблія і в багатьох мовах світу. Це “крилаті вислови” – окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від біблійного тексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні. Усі крилаті вислови, на відміну від інших фразеологічних одиниць, мають точно встановлене джерело походження.

Фразеологічні одиниці з релігійним компонентом мають біблійне походження та називаються біблеїзмами. Такі фразеологічні одиниці широко розповсюджені в європейських мовах, релігією носіїв яких є християнство. Протягом століть окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії у розмовну мову народу. Спочатку це були точні цитати, які поступово все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення. Наприклад: “Берегти як зіницю ока”, “Відділяти кукіль від пшениці”, “Вовк в овечій шкурі”, “Замість хліба дати камінь” [4, с.3].

Із усіх мовних засобів саме стійкі словосполучення та афоризми найбільш яскраво передають національну специфіку. Вона виявляється шляхом зіставлення з мовними одиницями інших мов та присутня в усіх компонентах значень стійких словосполучень (денотативному, емпіричному, функціональному або граматичному) [7, с.38]. Лінгвісти виділяють національно-культурну та національно-мовну своєрідність мовних одиниць. Національно-мовна своєрідність проявляється у неспівпаданні структурно-мовних компонентів (наприклад, лексико-граматичних або функціонально-стилістичних) одиниць стійких словосполучень, які порівнюються. [7, с.40]. Національно-культурна своєрідність полягає у тій країнознавчій інформації з різних сферах культури, яку зберігають стійкі словосполучення.

Під час написання статті були опрацьовані матеріали фразеологічного словника української мови та словника біблеїзмів. Методом суцільної вибірки зафіксовано 48 ФО біблійного походження, які поділено на три групи: у першу групу входять біблійні фразеологічні одиниці, що мають відносний еквівалент, або аналог у турецькій мові; друга

група складається з фразеологічних одиниць із неповним еквівалентом при перекладі, та третя група – безеквівалентних біблійних фразеологічних одиниць.

Беручи за мету виявити труднощі при перекладі фразеологічних одиниць, у складі яких присутній релігійний компонент з української мови на турецьку, треба брати до уваги не тільки те, що ці мови належать до різносистемних мов, але й те, що носії мов є представниками різних релігійних конфесій та мають певні відмінності у баченні релігійної картини світу. Релігійна картина світу має свій історичний розвиток з міфологічної, при еволюції свідомості від політеїстичної до монотеїстичної. У центрі знаходиться Бог, який творить світ, саму людину й керує світом згідно Закону Божого. Ця картина дуже практична, вона значною мірою визначає життєві устої та поведінку віруючих людей. У різних релігіях існує своя релігійна картина світу.

Беручи до уваги те, що натурфілософія іслама є здебільшого запозичена з Біблії й те, що в Корані відображена ідея первородного гріха й багато інших біблійних легенд та оповідань, хоча деякі з них і обрамовані специфічними деталями [3, с.134], ми можемо констатувати, що при перекладі деяких фразеологізмів можливо зберігти їх первісний зміст, без подальших роз'яснень. До таких фразеологічних одиниць входять ФО, які віднесені до першої групи: “У поті чола (заробляти на життя)” – “Alın teri dökmek”, “Всесвітній потоп” – “Nuh tufanı”, “У чому мати народила” – “Yalın ayak başı kabak”, “Козел відпущення, козел офірний” – “Günah keçisi”, “Наріжний камінь” – “Temel taşı”, “Лицом к лицу” – “Yüz yüze”, “Хто сіє вітер, пожне бурю” – “Rüzgar eken fırtına biçer”, “Ноїв ковчег” – “Nuh'un gemisi”, “Око за око, зуб за зуб” – “göze göz, dişe diş”, “З голови до пя'т” – “tepeden ayağa kadar sızmak”, “Содом і Гоморра. – “Sodom ve Gomora”, “Притча во язицех” – “Dillere destan olmak”, “Стерти з лица землі” – “Yeryüzünden silmek”, “Терновий вінок” – “Diken taç”, “Тьма кромішня” – “Zifiri karanlık”, “Берегти як зіницю ока” – “Gözbebeği gibi korumak”, “Продати за миску сочевиці” – “Mercimek çorbası. Mercimek çorbası mukabilinde satmak”, “Полуда з очей спала” – “Gözlerden perde kalktı”. При виборі фразеологічного еквіваленту враховувалась відсутність розходжень відносно значеневого змісту, стилістичної віднесеності, метафоричності й емоційно-експресивного фарбування.

Фразеологічні одиниці, які увійшли до другої групи, мають не повний еквівалент при перекладі: “Камінь спотикання” – “Engel”, “Не кидати бісеру перед свинями” – “Auya kaval çalmak”, “Не сотвори собі кумира” – “Kendine put yaratmak”, Неповним (частковим) фразеологічним еквівалентом називають таку одиницю мови, на яку перекладаємо, що є еквівалентом, повної й абсолютної, співвідносної багатозначної одиниці в мові першотворі, але не у всіх її значеннях. Тобто зміст обох фразеологічних одиниць є тотожним, але форма частково схожа. Наприклад: укр. “Манна небесна”; тур. “Kudret helvasını yemek”, укр. “Несповідимі шляхи Господні”, тур. “Allahın hikmeti”. У цих випадках при однаковому змісті й тотожності синтаксичної побудови частковим є лексичне наповнення.

Наступні біблеїзми складають третю групу, в якій переклад було здійснено прийомом калькування. Калькуванню, або дослівному перекладу, надають перевагу звичайно в тих випадках, коли іншими прийомами, зокрема фразеологічними, не можна передати повністю семантико-стилістичне й експресивно-емоційне значення фразеологізму, а з тих чи інших причин бажано “довести до відома” читача образну основу. Наприклад: “Влада темряви” – “Karanlık santanati”, “Спочатку було слово” – “Söz baştaydı”, “Час розкидати каміння та час складати каміння” – “Taş atma zamanı ve taş toplama zamanı”, “Щезнути, як дим. (Щезати)” – “Duman gibi kaybolmak”, “Хто без гріха хай кине в неї (в нього) камінь” – “Ona ilk taş günahsız olan atsin”, “Між небом та землею” – “Gök ile yerin arasında”, “Нема нічого нового під сонцем” – “Ayin altında hiç bir yenilik yok”, “Перст Божий” – “Allahın parmağı”, “Світло у темряві” – “Karanlıkta ışık”, “Сім раз вибачати” – “Yedi defa affetmek”, “Смертний гріх, сім смертних гріхів” – “Yedi ölüm günahıdır”, “Сонце світить і злим, і добрим” – “Güneş hem iyilere hem de kötülere parlar”, “Сіль землі” – “Toprağın tuzu”, “Упасти на добрий ґрунт” – “Verimli toprağa düşmek”, “Вустами дитини говорить істина” – “Bebeğin ağızdan çıkan sözler hakikattir”, “Хома невірний (невіруючий), – “İnanmayan Foma”, “Хліб насущний (наш)” – “Gündelik

ekteğimiz”, “Царство Боже” – “Allah krallığı”, “Чаша гніву; чаша страждань (терпіння) переповнена, переповнюється” – “Bu, öfke bardağı taşırın son damla oldu”, “Шануй батька й матір своїх” – “Babana ve anaya derin saygısı ol”, “Що є істина?” – “Gerçek nedir?”.

Отже, можливості досягнення повноцінного словникового перекладу фразеологічних одиниць біблійного походження з української мови на турецьку мову залежать:

1. Від співвідношення між одиницями мов:

а) фразеологічна одиниця має в обох мовах точну, незалежну від контексту, повноцінну відповідність;

б) при перекладі фразеологічну одиницю можна подати у тій або іншій відповідності, звичайно з деякими відступами від повноцінного перекладу, перекладаються варіантом (аналогом);

в) фразеологічна одиниця не має ані еквівалентів, ані аналогів у мові, на яку перекладаємо, тобто неперекладає в словниковому порядку.

Тобто, можна констатувати, що фразеологічні одиниці перекладають або фразеологізмом – фразеологічний переклад, або іншими засобами – нефразеологічний переклад.

2. Від урахування національно-культурної та національно-мовної своєрідності

мовних одиниць та різного бачення картини світу носіїв мови оригіналу та мови, на яку виконується переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С., Медникова Э.М., Григорьева С.А. К вопросу о фразеологической сочетаемости и путях ее изучения // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. – Вологда, 1978. – 147с.
2. Булавина С.В. Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику / С.В. Булавина. – Дис. ... канд. филол. наук. – Воронеж, 2003. – 210с.
3. Васильев, Л.С. История религий востока / Л.С. Васильев. – М.: Университет, 2001. – 426 с.
4. Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. / А.П.Коваль – К.: Либідь, 2001. – 312 с.
5. Краткий словарь библейских фразеологизмов Сост. Л.Г. Кочедыков, Л.В. Жильцова. – М., 2006 г. – 176 с.
6. Поливанов Е.Д. Введение в языкознание для востоковедных вузов. / Е.Д. Поливанов – Л., 1978. – 134с.
7. Стернин И. А., Флекенштейн К. Очерки по контрастивной лексикологии и фразеологии / И. А. Стернин, К. Флекештейн. Галле, 1989. – 94с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н.Телия. – М.: Наука, 1996. – 129 с.
9. Шанский Н.М. Фразеология современного русского литературного языка / Н.М. Шанский. – М., 1969. – 105с.

УДК 811.112.2:81'25

**Оксана Подвойська
(Херсон)**

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОЗУНГІВ ЯК ОБ'ЄКТА ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються мовностилістичні особливості лозунгів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях мови з метою адекватного їх перекладу з німецької мови на українську.

Ключові слова: лозунг, мовностилістичні особливості, фонетичний, лексичний, синтаксичний рівні мови, адекватний переклад.

The article focuses on the linguostylistic peculiarities of slogans on the phonetic, lexical and syntactic levels of language on purpose of their adequate translation from German into Ukrainian.

Key words: slogan, the linguostylistic peculiarities, the phonetic, lexical and syntactic levels of language, adequate translation.

Однією з характерних ознак суспільно-політичного дискурсу є широке використання в ньому лозунгів, які мають на меті вираження провідної політичної ідеї, стратегічного чи тактичного завдання, що ставить чи проголошує для загалу партія, або суспільний рух, або, врешті-решт, держава.

Пропонована стаття має на меті виявлення мовностилістичних особливостей лозунгів для адекватного їх перекладу з німецької мови на українську.

Поряд з терміном “лозунг” у політичному дискурсі вживаються сьогодні й інші позначення, такі як “гасло” та “слоган”. Названі терміни мають багато спільного, головним чином, призначення, та подібні між собою, адже їх початкові значення багато в чому збігаються. Різниця полягає, по-перше, у походженні цих термінів з різних мов: німецької, польської та англійської, та по-друге, у сфері функціонування – лозунги та гасла є політичними закликами, невід’ємними складовими передвиборчої агітації або вираження суспільної думки, які у короткій формі виражають увесь зміст партійної або суспільної кампанії, а слоган найчастіше слугує рекламним заголовком якогось продукту чи товару, проте останнім часом почав функціонувати й у політичному дискурсі. Тому, на наш погляд, убачається можливим розглядати ці терміни як синоніми.

Серед основних екстралінгвальних характеристик лозунгів виявляються надання інформації та/або емоційна складова, яка іноді навіть нівелює перше. Як відомо, у справі завоювання суспільної свідомості однієї тільки інформованості недостатньо. Інформацію в маси необхідно подати належним чином. А тому майже завжди присутня якась емоційна складова, що додає інформації смак і гостроту і, тим самим, сприяє її просуванню [1].

Інформація сама по собі – це наукова абстракція, яка довела свою корисність. Її зручно вивчати в “чистому вигляді”, але в такому вигляді її не можна ні купити, ні продати. Те, що на практиці завжди супроводжує інформацію та робить її більш яскравою для людського сприйняття, називають фасцинацією, розуміючи під цим поняттям збудження або емоційну складову [3, с. 365].

Саме це і є головною особливістю лозунгів, адже в них основна думка відступає на другий план, якщо не зникає цілком, а на передній виходить саме фасцинація.

Лозунги закликають до дії, вчинків, збуджують любов або ненависть. Вони впливають на рішення, переконують і додають правдоподібності, а також легко залишаються у пам’яті. Лозунги можуть підкреслювати: *характерну рису* – унікальність продукту чи об’єкта; *вигоду* – результат, який хтось отримує; *питання* – методи, які викликають міркування; *заклик*; *структуру* – зіставлення дизайну для певної мети.

На інтралінгвістичному рівні для лозунгів характерні такі особливості: *коротка форма викладу* (зазвичай вони складаються не більш, ніж з 10-ти слів); *ритм*, який сприяє кращому запам’ятовуванню; *рима* (іноді); інколи основу складає відомий *афоризм*; *самодостатність*, яка перешкоджає розвитку закладеної ідеї, а тим більше полеміки з нею; використання *живої мови*.

Для того, щоб правильно перекласти лозунг, необхідно виділити їх характерні особливості, зрозуміти їх вплив на раціональну та емоційну сфери свідомості людини та позбавитись мовного та культурно-етнічного бар’єру, який може виникнути у реципієнта. Виходячи з цього, слід розглянути специфіку лозунгів на мовному рівні, а саме їх фоностилістичні, лексико-семантичні, граматичні та синтаксичні особливості.

До найважливіших фоностилістичних особливостей лозунгів, які створюють найбільші труднощі при перекладі, відноситься ритм, одним із найважливіших проявів якого є повторність елементів, мірність їх чергування. Пор.:

Ein Volk, ein Reich, ein Führer! Один народ, один реїх, один фюрер!

Radikal, national, sozial Радикальний, національний, соціальний;

Plane mit, arbeite mit, regiere mit! Плануй з нами, працюй з нами, керуй з нами!

Рима, або співзвучність закінчень, є надзвичайно важливою рисою у складі лозунгу. Рима надає йому закінченої форми, вершить будову, робить його (звичайно, відносно) нерухомим і разом з тим дозволяє його легко запам'ятати [4, с. 15].

У лозунгах зустрічаються різні типи рими, зокрема:

1. Точна рима:

Frieden schaffen ohne Waffen. Мир без зброї!

Kinder statt Inder. Ні – мігрантам, так – дітлахам!

Wir sind hier, wir sind laut, weil man uns die Daten klaut! Почуйте нас, бо крадуть дані в нас!

2. Рима з різницею в довжині наголошеного голосного:

Hallo Staat, ich bleib privat! Державо, приватність – це моє право!

3. Усічена рима:

Wer heute noch – darüber lacht, wird morgen früh – schon überwacht! Хто сьогодні сміється з цього, завтра сам відчує контроль над собою!

SPD und CDU, lasst die Grundrechte in Ruh!' СПД та ЦДУ, залиште основні права народу!

4. Проста неточна рима з заміною кінцевого приголосного:

Schäuble nimmt die Freiheit weg – erfüllt damit Bin Ladens Zweck! Шойбле забирає у нас свободу – виконуючи цим Бена Ладена мету!

5. Дисонанс, рима з різними наголошеними голосними:

Datenschutz ist Menschenschutz. Захист інформації – захист людини.

Lösungen statt Losungen! Рішати, а не закликати!

Інколи в лозунгах зустрічається такий фоностилістичний прийом, як анафора, тобто початковий (ініціальний) повтор однакових звуків (слів) на початку слів, рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору, напр.:

länger leben. länger arbeiten. länger lernen. довше жити. довше працювати. довше вчитися.

У лозунгах також зустрічається епіфора – повтор однакових звуків, слів, словосполучень наприкінці суміжних віршованих рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору. Ці повторення увиразнюють мову, підсилюють і підкреслюють певну думку. Пор.:

Denken mit, reden mit, tun mit! Думай з нами, говори з нами, дій з нами!

Plane mit, arbeite mit, regiere mit! Плануй з нами, працюй з нами, керуй з нами!

Як було зазначено вище, однією з головних ознак лозунгу є його емоційна складова, яка є мотивуючим чинником і у доборі лексико-семантичних особливостей.

Найпоширенішим мовним засобом експресії у лозунгах на лексико-семантичному рівні є метафора, яка найчастіше представлена антропометричною моделлю перенесення значення, тобто ґрунтується на перенесенні значення з концептуальної сфери “людина та її дії” на абстрактні поняття, напр.:

Arbeit macht frei. Праця надає свободу

Ihr Programm lebt in unseren Taten. Ваша програма живе в наших вчинках

Vorwärts zum echten Sozialismus! Уперед до надійного соціалізму!

Не менше зустрічається у лозунгах і метонімія, особливо у перенесенні значення з частини на ціле, та навпаки, напр.:

Demokratie braucht Anonymität! Демократія потребує анонімності!

Nur eine Diktatur braucht Zensur! Лише диктатура потребує цензури!

Das Herz spricht zum Herzen. Від серця до серця.

Інколи можна також зустріти і порівняння людей із тваринами:

Die drei Affen – Merkel – Leyen – de Maizièrè – nur die Angst sind ihre Waffen! Три мавпи – Меркель, Ласен, де Мезьєр – ваша зброя – лише страх! (хоча на перший погляд і здається, що відомих політиків порівнюють із живими тваринами, проте скоріш за все маються на увазі

відомі символи трьох мавп: одна закриває собі лапами очі, друга – вуха, третя – рота. Ці три мавпи – уособлення ідеї буддистської мудрості, пов'язаної з відчуженістю від неістинного: “Якщо я не бачу зла, не чую про зло і нічого не говорю про зло, то я захищений від нього”).

Нерідко у лозунгах можна зустріти okazіоналізми, які не відповідають загальноприйнятому вживанню, мають індивідуальний, часто взагалі разовий контекст, завдяки чому створюється експресивне забарвлення, але які також створюють певні труднощі при їх відтворенні, напр., okazіоналізми *Krisenchaos*, *Überwachungswahn*, *Überwachungsstaat* у наступних лозунгах:

Schluss mit dem Krisenchaos! Покінчимо з кризовим хаосом!

Stoppt den Überwachungswahn! Зупинимо манію контролю!

Stoppt den Überwachungsstaat! Зупинимо державу-контролера!

Для досягнення експресивності часто в гаслах використовується гіпербола – стилістична фігура явного і навмисного перебільшення для посилення виразності і підкреслення сказаної думки:

Jeder deutsche Bürger ist – potentieller Terrorist! Кожний громадянин Німеччини – потенційний терорист!

Mit Mikrofon im Bett, dass finden wir nicht nett! Спати з мікрофоном у ліжку здається нам не приємним!

Інколи можна також зустріти і протилежний гіперболі прийом – літоту, троп, в якому міститься художнє зменшування величини, сили значення зображуваного предмета чи явища. Наприклад:

Mit einem Federstrich 450 Millionen Menschen kriminalisiert. Один розчерк пера зробив злочинцями 450 мільйонів людей.

У цьому лозунгу поєднані літота (*mit einem Federstrich*) з гіперболою (*450 Millionen Menschen*) навмисно, щоб за допомогою контрасту підкреслити наскільки безглуздо підозрювати всіх людей у злочинах.

У лозунгах серед інших засобів образності зустрічаються і назви відомих творів, художніх персонажів, рядків із пісень чи крилатих виразів, напр.:

Big Brother sieht euch! Великий Брат бачить вас!

Назва “Великий Брат” походить з роману Джорджа Оруела, хоча у перекладах самого роману використовується словосполучення “Старший Брат”. У сучасному житті “Великим Братом” називають державу чи суспільну організацію, яка має на меті встановити тотальне стеження чи контроль над людьми.

Серед експресивних засобів, які використовуються у лозунгах, зрідка зустрічається зевгма – стилістична фігура, яка базується на порушенні закону логічної тотожності.

Ihr könnt mir meine Daten nehmen – aber nicht meinen Stolz. Ви можете забрати мої дані, але не мою гідність.

Як було визначено вище, лозунги характеризуються певною структурною формою, яка поряд з іншими мовними особливостями створює, а іноді і примножує експресивне забарвлення. Дуже часто з цією метою використовують такі експресивні граматичні форми, як еліптичні конструкції.

Як відомо, еліпсис – навмисне опущення несуттєвих слів в реченні, що не призводить до спотворення змісту і використовується для посилення змісту та ефекту. У наступних прикладах бачимо, як опущення зазнає присудок, пор.:

Nie wieder Krieg! Ні знову війні!

Nie, nie, nie wieder Stasi! Ні, ні, ні знову Штазі!

В останньому лозунгу йдеться про міністерство державної безпеки організації, яке вважалась однією з найвпливовіших і найпотужніших спецслужб у світі поряд із КДБ і ЦРУ та мало скорочене позначення Stasi – Штазі.

З огляду на синтаксичну структуру, для лозунгів характерні форми номінативного речення, при чому зустрічаються форми як одночленного номінатива, так і дво- та

тричленного, мотивом створення яких зазвичай є привертання уваги до певного явища, людей, цінностей тощо, напр.:

Nazidiktatoren! Haucistські диктатори! (з таким написом на плакатах 15 січня 1990 року натовп увірвався до штаб-квартири Штазі у Східному Берліні).

Freiheit oder Sozialismus. Свобода або соціалізм.

Arbeit, Familie, Vaterland. Праця, родина, батьківщина.

Проте лозунги також часто представлені повними реченнями. За метою висловлювання це найчастіше спонукальні речення, які зумовлюють відповідну реакцію адресата, впливають на його волю та спонукають до дії, напр.:

Schluss mit der Korruption! Wählt Nationalisten! Покінчимо з корупцією! Обирайте націоналістів!

Schäuble, nimm Deine Pratzten von meinen Festplatten! Шойбле, забери лани від моїх жорстких дисків! (мова йде про вимогу до відомого політика припинити контроль за даними кожної людини).

Нерідко лозунги приймають форму оповідальних речень, які проте також використовуються як засоби спонукування до дії. Їх уживають для того, щоб не надавати висловлюванню категоричного вигляду, тому що “м’які” директиви мають більше шансів на втілення, ніж імператив. Причина в тому, що адресат може позитивно відреагувати на вимогу або прохання адресанта тільки при наявності комунікативного контексту, у якому останній уточнює для чого, з якою метою його співрозмовник повинен виконати ту або іншу дію, тобто контексту, що містить у собі достатню мотивацію для здійснення пропонованої дії. Якщо такої мотивації немає, то адресат не буде вважати за потрібне виконати дію, яка йому нав’язується без ґрунтовних причин. Тому для успішної реалізації своєї інтенції адресант у цьому разі залучається до використання непрямого мовного акту, вираженого за допомогою оповідального речення, що відтворює в більш-менш повному вигляді директивний інваріант, і, тим самим, виражає те, що у випадку вживання імператива було б комунікативним контекстом [2, с. 72]. Тому в лозунгах оповідальні речення використовуються навіть частіше за спонукальні, пор.:

Wir schaffen das moderne Deutschland. Ми створюємо сучасну Німеччину.

Ich spare Energie. Я економлю електроенергію.

Особливо цікавими щодо структури є лозунги у формі питальних речень, оскільки за Беляєвою Є.І., у таких лозунгах, залежно від того, чи називаються в них компоненти ситуації спонукування, виражаються питання-спонукування, питання-дозвіл, питання-натяк [2, с. 65-72], напр.:

Wem fehlt Wolfgang Schäuble? Кому бракує Вольфганга Шойбле? (питання-натяк, яке виражає негативне ставлення до відомого політика).

Стосовно пунктуаційних засобів експресивності лозунгів та гасел слід, у першу чергу, назвати знак оклику, який і зумовлює піднесену інтонацію, напр.:

Wir sind das Volk! Ми – народ!

Keine Stasifizierung der Demokratie! Ні ітмасифікації демократії!

Gebt uns unsre Freiheit wieder! Віддайте нам нашу свободу!

Для вираження експресії в лозунгах слугують й еліптичні тире, завдяки яким можливим є чітке протиставлення та контраст, пор.:

Für die Freiheit, Für das Leben – Schäuble von der Strasse fegen! Заради свободи, Заради життя – геть Шойбле у забуття!

Wer heute nicht protestiert – morgen seine Freiheit verliert! Хто сьогодні не протестує – той завтра втратить свободу свою!

Отже, усі вище висвітлені мовностилістичні засоби експресії, які використовуються у лозунгах для вираження провідної ідеї політичної партії, організації чи суспільного руху, обов’язково необхідно враховувати при перекладі, за можливості, використовуючи ці ж самі мовностилістичні засоби, що й у мові оригіналу, або ж, за їх відсутності, компенсувати вираження значення за допомогою інших засобів. У цьому випадку слід згадати

фоностилістичні засоби та способи вираження експресивності, які дуже важко відтворити мовою перекладу, проте які можна компенсувати лексичними або граматичними засобами мови. У зв'язку з цим перспективним убачаємо подальше дослідження прийомів та способів перекладу німецькомовних лозунгів українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арапов М. В. Метаморфозы слогана. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.erudition.ru/referat/ref/id.32735_1.html
2. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык [Текст] / Е. И. Беляева. – Воронеж: Международные отношения, 1992. – 168 с.
3. Михельсон М. И. Русская мысль и речь [Текст] / М. И. Михельсон. – М.: Высшая школа, 1994. – 527 с.
4. Самойлов Д. Книга о русской рифме [Текст] / Д. Самойлов. – М.: Время, 2005. – 400 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 928 с.

УДК 81'255.2:6

Світлана Радецька
(Херсон)

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ БІЗНЕС-ПЛАНУ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ: КОМПАРАТИВНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

Головною метою статті є виявлення основних жанрово-стилістичних відмінностей у бізнес-планах, написаних українською та англійською мовами, та надання перекладачам конкретних порад щодо специфіки перекладу цього виду документа.

Ключові слова: стиль, жанр, бізнес-план, специфіка відтворення.

The article is devoted to the determination of the essential genre and stylistic differences of the business plans written in the Ukrainian and English languages. Concrete pieces of advice how to render this type of the document are given in the article.

Key words: style, genre, business plan, specificity of rendering.

Перехід економіки України до ринкових принципів господарювання, економічна і технологічна співпраця з розвинутими країнами – все це сприяє налагодженню ділових відносин між українськими та закордонними підприємствами, запозиченню досвіду ведення бізнесу. Через це виникає необхідність у перекладі угод, інструкцій, контрактів та іншої документації, необхідної для ділової співпраці.

Бізнес-план – є одним із найголовніших документів підприємства. Переклад бізнес-плану може бути необхідним для надання його потенційним інвесторам, кредиторам, партнерам або для запозичення ідей закордонних підприємств. Переклад бізнес-плану – це відповідальна річ, бо він повинен справити на потенційного інвестора гарне враження, запевнити його у необхідності вкласти гроші у запропоновану справу.

Актуальність проблеми, яка розглядається у статті, полягає в тому, що останнім часом з'являється все більше підприємств, які займаються різними видами діяльності, співпрацюють із закордонними компаніями, і необхідною умовою такої співпраці є переклад ділової документації, в тому числі бізнес-планів. Основним завданням статті є виявити основні жанрово-стилістичні відмінності у бізнес-планах, написаних українською та англійською мовами, та надати перекладачам конкретних порад щодо особливостей перекладу цього виду документів.

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид мови, основним призначенням якого є регулювання ділових стосунків у сфері державної політики, управління адміністративно-господарською діяльністю, громадському й економічному житті, законодавстві. Основним видом ділового мовлення є документ. Документ – це оформлений у заведеному порядку матеріальний носій інформації.

На формування стилю впливають як мовні, так і позамовні чинники. Сфера суспільно-виробничої діяльності мовців, форма суспільної свідомості, мета і зміст мовлення становлять позамовну основу функціонального стилю, а сукупність певним чином узгоджених інформативно значущих мовних одиниць, яка відповідає характерові, типові мислення в кожній сфері мовної діяльності, – його мовну основу [10]. Завдяки мовним та позамовним чинникам формуються лінгвістичні особливості кожного функціонального стилю.

Найчастіше стилі літературної мови зіставляються на основі аналізу їх словникового складу, так як саме в лексиці помітніше за все проявляється розрізнення між ними [1].

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних стильових рисах, що притаманні лише йому, а саме:

- точність і ясність висловлювання у поєднанні з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів;
- документальність, наявність реквізитів, суворе регламентація розміщення тексту;
- високий рівень стандартизації мови (використання усталених мовних зворотів, кліше, частий повтор слів, конструкцій);
- здебільшого нейтральна лексика й емоційно-експресивна нейтральність вислову.

Кожний стиль реалізується у властивих йому жанрах. Під мовним жанром розуміється клас текстів, який традиційно використовуються для досягнення певних комунікативних цілей спілкування в конкретних умовах спілкування [8, с. 28]. Різноманітність мовних жанрів, як усних, так і письмових, дуже велика: від побутових мовних жанрів, які склалися в умовах безпосереднього мовного спілкування, до жанрів, які виникли в умовах складнішого і відносно високорозвиненого культурного спілкування – художнього, наукового, суспільно-політичного і т.д. Специфіка жанрів, як і стилю у цілому, визначається екстралінгвістичними факторами і створюється особливостями функціонування мовних засобів в конкретних умовах спілкування [6, с. 16]. Поняття “стиль” і “жанр” нерозривно пов’язані. Кожний текст на основі його змісту, композиції, специфіки відбору й організації в ньому мовних засобів можна віднести до певного стилю, підстилю й жанру.

Як відомо, належність тексту оригіналу до певного функціонального стилю відіграє неабияку роль у процесі перекладу, оскільки тексти різних стилів і жанрів мають свої мовні особливості, виконують різні функції, призначені для різних кіл реципієнтів, а отже, мають різні жанрово-стилістичні норми перекладу. Комісаров В.М. запропонував поділити переклад, залежно від жанрово-стилістичних особливостей оригіналу, на художній та інформативний [3, с. 95]. Переклад офіційно-ділової документації належить саме до інформативного перекладу, головною функцією якого є передача інформації, а не художньо-естетичного впливу на читача. Переклад офіційно-ділових текстів повністю орієнтований на передачу змісту, тобто носить інформативний характер. Але слід мати на увазі, що поділ на інформативний та художній переклад указує лише на основну функцію оригіналу, яка повинна бути відтворена в перекладі. В оригіналі, який загалом потребує художнього перекладу, окремі частини тексту можуть виконувати інформативні функції, і, навпаки, у перекладі інформативного тексту можуть бути елементи художнього перекладу [2, с. 77].

Бізнес-план – це документ, який описує всі основні аспекти майбутнього підприємства або проекту, аналізує проблеми, які можуть виникнути, та визначає способи рішення цих проблем [9, с. 29].

Бізнес-план може застосовуватися під час створення нового підприємства; пошуку інвесторів; об’єднання підприємств; купівлі або продажу підприємств; санації, реорганізації і раціоналізації підприємств, а також зміни позиціонування підприємства для завоювання нових ринків; кредитного, лізингового, інвестиційного і проектного фінансування; залучення

важливих клієнтів; залучення високопрофесійних керівників; інформування акціонерів про стан підприємства; а також слугувати провідником для діяльності адміністрації [4, с. 14].

Перед тим, як перекладати бізнес-план, необхідно вивчити вимоги до його написання і оформлення. Сьогодні в Україні не існує регламентованих правил щодо порядку розроблення, структури й оформлення бізнес-планів, проте в період з 1994 до 1997 рр. діяв наказ Фонду державного майна України “Про затвердження Положення про типовий бізнес-план”, який і сьогодні може допомогти під час складання або перекладу такого типу документів [11]. Як і будь-який інший документ, бізнес-план має певні вимоги щодо стилю написання:

- бізнес-план має бути стислим, простим, але адекватно розкривати сутність підприємницького проекту;
- бізнес-план має бути функціональним, тобто містити лише корисну інформацію, яка цікавить або може зацікавити потенційних інвесторів;
- бізнес-план має бути легким для сприйняття, тому речення повинні бути переважно короткими, ясними, чіткими;
- бізнес-план повинен ґрунтуватися на реалістичних припущеннях;
- бізнес-план повинен забезпечувати охорону конфіденційної інформації про підприємство та його діяльність;
- дуже допомагає з’ясуванню положень бізнес-плану використання фотографій, діаграм, графіків, таблиць;
- бізнес-план повинен бути чітко структурованим: матеріал має бути розподілений на короткі, добре виділені параграфи;
- не варто обтяжувати основні розділи бізнес-плану різною об’ємною інформацією, яка не є необхідною для роз’яснення суті справи;
- потрібно особливо чітко виділяти основні пропозиції й висновки бізнес-плану;
- загальний обсяг бізнес-плану не повинен перевищувати 100 сторінок; зазвичай він складає 20-25 сторінок;
- за необхідності додаткова інформація може бути винесена в “Додатки” [5, с. 53].

Існують також і певні правила технічного оформлення бізнес-плану. Такі правила передбачають:

- наявність титульного аркуша;
- наявність сторінки змісту;
- розміщення резюме на початку бізнес-плану;
- розміщення в кінці бізнес-плану додатків;
- наявність приміток та посилань на джерела використаної інформації [7, с. 46].

Отже, бізнес-план – це документ, до написання й оформлення якого існують певні рекомендації, яких потрібно дотримуватися. Провівши компаративний аналіз бізнес-планів, написаних англійською та українською мовами, ми можемо висновувати, що стиль написання бізнес-планів українською мовою більш офіційний, він характеризується великою кількістю мовних шаблонів, майже відсутніх у англійських бізнес-планах, об’єктивністю, нейтральністю тону, яка досягається завдяки відсутності емоційно-забарвленої лексики, часто вживаної у бізнес-планах, написаних англійською мовою.

Існують лексичні та граматичні труднощі перекладу бізнес-планів. Лексичні труднощі перекладу, головним чином, пов’язані з передачею безеквівалентної лексики, термінів та власних назв. Термінологічна лексика бізнес-плану, за нашими підрахунками, складає приблизно 35% від загального обсягу слів. Труднощі під час перекладу викликають термінонеологізми, або новоутворені терміни, які не мають словникових еквівалентів та полісемантичні терміни, переклад яких потребує глибоких знань у галузі перекладу та широкий контекст. Для подолання лексичних труднощів доводиться застосовувати лексичні перекладацькі трансформації, які традиційно поділяють на лексико-семантичні (конкретизація, генералізація, модуляція (смысловий розвиток) та лексико-граматичні

(антонімічний переклад, експлікація, компенсація). Особливу групу лексичних труднощів складає переклад власних назв, зокрема назв підприємств та організацій, географічних назв. Відтворювати власні назви можна способами транскрипції, транслітерації або калькування.

Граматичні труднощі перекладу пов'язані з розбіжностями у будові мов, відмінністю граматичних явищ однієї мови від відповідних граматичних явищ іншої мови; відмінною сполучуваністю слів тощо. Серед граматичних труднощів перекладу бізнес-плану ми виділяємо переклад безособових форм дієслів англійської мови, до яких належать: інфінітив, герундій та конструкції, утворені на основі цих форм, пасивний стан дієслів, дієприкметникові та дієприслівникові звороти; переклад формального підмета *there*; переклад дво- та більше компонентних словосполучень тощо.

Але на особливу увагу перекладача, на наш погляд, заслуговує специфіка відтворення саме жанрово-стилістичних особливостей тексту бізнес-плану.

Перше, що звертає на себе увагу, це недопустимі в текстах офіційно-ділового стилю скорочення. До них належать як скорочені форми допоміжних дієслів *there's/re* замість *there is/are*, *they'll* замість *they will*, *it's* замість *it is*, так і скорочення таких слів, як *digital form* замість *format*, *ad* натомість *advertisement*, *Phoebe's* натомість *Phoebe's Photo Studio*. Скорочення такого типу належать до розмовної лексики і не мають місця у текстах офіційно-ділового стилю, тому при перекладі ми радимо надавати їх повні форми:

Newspaper display **ads** the first six months.

Ілюстративно-зображальна **реклама** у газетах перші півроку.

Phoebe's will grow at an annual rate of over 40 percent by targeting families of professionals with newborn babies for baby pictures and then developing a relationship with the client over the years for ongoing photographs.

Очікується зростання річного рівня продажів "**Фотостудії Фібі**" на 40% завдяки розвитку довготривалих ділових відносин із сім'ями ділових людей, особливо тими, які мають новонароджених малят і бажають мати якісні знімки своїх дітей.

Наступною характерною рисою бізнес-планів, написаних англійською мовою, є написання від першої особи, що також суперечить нормам складання бізнес-планів, прийнятим в Україні.

Під час перекладу ми рекомендуємо, за допомогою прийому граматичної заміни, трансформувати деякі речення, укладені від першої особи на речення, укладені від третьої особи для того, щоб надати виразам офіційності, об'єктивності, нейтральності тону:

We will open in an 800 square-foot studio at 100 Main Street, the heart of the commercial district with ample free parking.

Студія буде розташовуватися у приміщенні, площею 800 кв. футів, за адресою 100 Мейн Стріт, у самому серці торговельного району міста з великою безкоштовною автостоянкою.

We do this by using a pricing structure that makes our digital photographs a household staple and by making it fun for them to come here or to have us in their homes.

Це досягається завдяки цінovій структурі студії, яка робить наші цифрові фотографії головним товаром у списку сімейних покупок і дарує кожній родині незабутні враження, приймаючи її у фотостудії або відвідуючи її вдома.

Our objectives are...

Цілі, що повинні бути досягнуті в результаті реалізації проекту

We see individual pictures, especially baby pictures, as gateway products for our programs of ongoing photography.

Ключовим товаром комплексної програми для постійних клієнтів є **портретні знімки, особливо фотографії з немовлятами.**

Лексика деяких бізнес-планів, написаних англійською мовою, містить багато розмовних слів та виразів, емоційно-забарвлених елементів, що суперечить морфологічним нормам ділового мовлення. Наприклад, слово *net*, яке має значення *мережа, сітка*, у

словосполученні *shop the net* означає всесвітню мережу Інтернет. Для того, щоб зробити речення зрозумілим для читача, доцільно застосувати лексичний прийом конкретизації:

The site will have information on our other programs for the growing number of middle-aged female professionals who **shop the net.** На сайті буде розміщена інформація про наші програми, які привернуть увагу ділових жінок середнього віку, які **роблять покупки в Інтернет-магазинах.**

Про відхилення багатьох бізнес-планів, написаних англійською мовою, від стилістичних норм, загальноприйнятих для даного типу документів в Україні, свідчить також наявність художніх засобів, таких як метафора (*to enter the digital age – увійти до епохи цифрових технологій, a lot of memories are lost – багато спогадів втрачається*), епітет (*they find it a burdensome expense – вони знаходять це обтяжливим у фінансовому плані*), уособлення (*our website will offer free CDs – на нашому веб-сайті буде безкоштовно пропонуватися компакт-диск*), порівняння (*Just as they appoint their homes with fine furniture and decorations, the photos on their walls need to exhibit their standards of quality. – Так само як меблі та інше оздоблення дому, фотографії на стінах повинні демонструвати високі стандарти якості*). Але слід звернути увагу на те, що головною метою бізнес-плану є привернення уваги інвестора до нової підприємницької діяльності, і зміст документа орієнтований на досягнення комунікативного ефекту реципієнта, тому при перекладі слід ураховувати цю особливість даного типу документа.

Таким чином, перекладачу, під час роботи над бізнес-планом, слід ураховувати стилістичні відмінності даного типу документа у двох мовах. Переклад потрібно робити відповідно до рекомендованих норм перекладу офіційно-ділової документації, але, в той же час, не слід забувати про особливу рису бізнес-плану як документа – орієнтацію на досягнення комунікативного ефекту на реципієнта.

Отже, зауважимо, що під час перекладу бізнес-плану слід ураховувати всі граматичні і лексичні відмінності даного виду документа у різних мовах та додержуватися загальних вимог щодо стилю написання документа в англійській та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алмазова А.А. Русский язык и культура речи [Електронний ресурс]: [учеб. пособ. для студ. высш. и сред. спец. учеб. зав.] / А. А. Алмазова. – М.: Владос, 2008. – Режим доступу до посіб.: http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks311452
2. Зражевская Т. А. Трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский / Т. А. Зражевская, Т. И. Гуськова. – М., 1986. – 243 с.
3. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комиссаров, А. Л. Кораллова. – М., 1990. – 398 с.
4. Лудольф Ф. Бизнес-план. Профессиональное составление и убедительная презентация / Ф. Лудольф, С. Лихтенберг. – М.: ОЛМАПРЕСС, 2004. – 224 с.
5. Македон В. В. Бізнес-планування: [навч. посіб.] / В. В. Македон. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 236 с.
6. Плещенко Т. П. Стилистика и культуры речи: [учеб. пособ.] / Т. П. Плещенко, Н. В. Федотова, Р. Г. Четет; под ред. П. П. Шубы. – Мн.: ТетраСистемс, 2001. – 544 с.
7. Покропивний С. Ф. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: [навч. посіб.] / С. Ф. Покропивний, С. М. Соболь, Г. О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 1998. – 208 с.
8. Сіндеєва Т. І. Деякі особливості композиційно-мовної організації жанру “Наукова рецензія” // Функціональні стилі у викладанні іноземних мов. – М.: Наука, 1982. – С. 28.
9. Ушаков И. И. Бизнес-план / И. И. Ушаков. – СПб.: Питер, 2005. – 223 с.
10. Чайковська Т. В. Стил мови та їхні особливості [Електронний ресурс] / Т. В. Чайковська. – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Philologia/73909.doc.html
11. Наказ №301 “Про затвердження Положення про типовий бізнес-план”: за станом на 26.05.94 / Фонд державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1032.302.0>

**ВЕРБАЛЬНО-АКЦІОНАЛЬНІ СИМВОЛИ
У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТАХ**

Статтю присвячено лінгвокультурологічному аналізу вербально-акціональних символів на фразеологічному матеріалі різних мов. Розглядаються методи дослідження інтерлінгвального та національного у фразеологічних системах, зокрема специфіки фразеологічної символіки.

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологічна одиниця, концепт, символ, символічні підсистеми, метафоричний принцип.

This article is dealing with the linguacultural analysis of verbal and actional symbols based on the phraseological material of different languages. The attention was paid to the methods of interlingual and nation in phraseological systems, especially to in the phraseological symbolic specification.

Key words: linguacultural, phraseological unit, concept, symbol, symbolical subsystems, metaphorical principle.

Існує багато тлумачень терміна лінгвокультурологія. Лінгвокультурологія – на сьогоднішній день мабуть наймолодше відгалуження етнолінгвістики. У завдання цієї наукової дисципліни входить вивчення й опис взаємин мови і культури, мови та етносу, мови і народного менталітету, вона створена на основі тріади – мова, культура, людська особистість. Однією з найактуальніших тенденцій сучасної лінгвістики є вивчення мовних явищ у їх взаємозв'язку з людським чинником. Тому в рамках фразеології відбувається інтенсивний розвиток лінгвокультурології та етнолінгвістики. Обидва ці напрямки (лінгвокультурологія й етнолінгвістика) прагнуть розкрити схожості та розбіжності проникнення „мови” культури у форми презентації фраземами культурно значимої інформації. Лінгвокультурологія розглядає фраземи як складові елементи фразеологічної картини світу, їх здатність відображати сучасну культурну самосвідомість народу. Як правило, фраземи виражають загальні вірування, переконання носіїв мови. Система символів, закріплених у фразеологічному складі мови, виступає своєрідною „нішею” для кумуляції світобачення і, так чи інакше, зв'язана з матеріальною, соціальною чи духовною культурою даної мовної спільноти, а тому може свідчити про національно-культурний досвід і традиції. Фраземи, які відображають типові уявлення, можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення чи вказувати на їх символічний характер і в цій якості виступають як мовні експонати культурних знаків.

Такий погляд на завдання лінгвокультурології узгоджується з основним завданням когнітивної лінгвістики – пояснити саме явище мови. У цілому продуктивна для лінгвокультурології методика концептуального аналізу іноді призводить до продукування лінгвістичної неоміфології, що пояснюється некоректністю у виборі матеріалу (переважно одномовного) для лінгвокультурологічного дослідження. Моделювання концептів, здійснюване в межах однієї мови, не може слугувати підставою для висновків про національно-культурну специфічність концепту (символу на вербальному рівні). Проте навіть застосовуючи контрастивний метод, необхідно перевіряти одержані результати за допомогою інших методик. Принцип поєднання лінгвістичних парадигм дає змогу побачити досліджуваний об'єкт у “різному” світлі й використати інформацію, яку надають підходи від слова (фразеологічної одиниці) як одиниці вербального рівня до концепту як одиниці концептуального рівня і від концепту до слова (фразеологічної одиниці). Важливу проблему лінгвокультурології становить національно-культурна специфіка символів. Під час дослідження символів (їх концептів) і загалом національно-культурної специфіки суб'єкт

наукової діяльності повинен відволікатися від стереотипів “рідної” наївної мовної картини світу. Дійсно, у контрастивістиці висновки про асиметрію певних явищ або систем неминуче залежать від вибору пари мов або культур.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей функціонування фразеологічної символіки, ролі символів та символічних підсистем у фразеотворенні. Система культурно значимих символів у різних мовах зіставна з переліком культурно значимих символів, проте не тотожна йому. Символи позначають абстрактний концепт на вербальному рівні. Показовим відносно культурної значимості є “Словник символів культури України”, хоча в ньому, на нашу думку, вміщено абсолютно різнопланові за своєю природою як з погляду знаковості, так і за походженням “одиниці”: власне символи (барвінок, віл, вітер...), авторами розглядається символіка прози й поезії, назви народних обрядів (пострижини, обручення...), міфологічні персонажі (Берегиня, Велес...), релігійні концепти (Богородиця, Йордань, Страшний суд...) [6]. Однак, на наш погляд, у цьому словнику дещо прямолінійно поєднуються символи із символізованими концептами, як-от: “Ніж – символ помсти; смерті; жертвності; сили, духовної снаги; справедливої боротьби; зла, несправедливості; патріотизму; віри, любові до рідної землі” [6]; “Око – символ розуму і духу; символ Сонця; зловорожих сил; краси; світильника для тіла (у християнстві); кохання” [6]. Ю. Аваліані зауважує, що символу властиві більш тонкі і опосередковані асоціативні зв’язки між словесними знаками і тими явищами і поняттями, які можна назвати символічними [1, с. 7]. Загальновідомо, що символізуванню піддаються значимі концепти. У зв’язку з цим доречно пригадати висновки про те, що “основні заповіді російської наївно-мовної етики” є всього-навсього “прописними істинами” [11]. Уже сам перелік гасел опосередковано свідчить про те, що концептосфера й символарій української культури неминуче перетинатимуться, по-перше, із слов’янськими язичницькими уявленнями, по-друге, на формування ієрархії українських морально-етичних цінностей величезний вплив мало Християнство, по-третє, фундаментальний шар символіки складають архетипні символи й символи, властиві європейській культурі. Усе сказане не заперечує національно-культурної специфіки в реалізації тих же архетипів, вербалізації концептів.

Важливою видається здатність символізування: концепту може приписуватися декілька символів на вербальному рівні або слово як одиниця вербального рівня може ставати символом різних концептів. Такі концепти, як, наприклад, гарний, білий, здоровий, позначаються низкою символів, фразеологічні одиниці свідчать про існування репертуару прототипів для певної ознаки та підґрунтям для виникнення вербальних символів (укр. гарна, наче рожа, як калина, як мак городній, як весна; гарна дівка, як маківка; червона, як ягода (калина, рожа); біла, як береза, молоко тощо). Прототип – ментальний зразок (зауважимо: не кращий чи найкращий, а типовий із низки типових), концептуалізована ділянка певної мовної картини світу, регулярно використовується лінгвоспільнотою для категоризації. Національно-культурна специфіка, дійсно, прозора у фразеологічних одиницях, що постали на основі уявлень, пов’язаних із реаліями іншого, чужого соціуму. Концепти вербалізувалися у термінах, що стосуються специфічних фонових знань. На концептуальному рівні вказані фразеологізми не мають національно-культурної специфіки, бо у кожній із досліджуваних мов знаходимо відповідники (як за значенням, так і за оцінністю, за метафоричними принципами).

Актуальність. Продуктивним, як видається, з погляду визначення національно-культурної специфіки є дослідження метафоричних принципів, за якими вербалізується концепт, прототипних та стереотипних уявлень та відповідно символів на вербальному рівні. Наприклад, концепт Досвід вербалізується в досліджуваних мовах за допомогою різних прототипів. Смісл ‘досвідчена людина’ передається за допомогою і декларативних, і процесуальних фреймів певних концептів. Достатньо поширеною є саме модель атрибут + символ людини: укр. стріляний горобець (вовк); старий лис; битий жак, бита голова; – рос. стреляный воробей; Найчастіше як атрибути використовуються старий та стріляний (битий, третий...), останні підпорядковуються метафорі, через яку вербалізується концепт Досвід. За

моделлю старий + символ вербалізується не лише концепт Досвід, але й Вік, де старий вживається у “прямому” значенні, таким фразеологізмом притаманні негативна модальність і оцінка.

Символом хитрості у багатьох культурах є лис, цьому сприяла і біблійна символіка, і фольклор, і літературна традиція (укр. старий лис; стара лисиця; – рос. Лиса Патрикеевна). Символічність лиса зберігається у різноманітних текстах, але лис не єдиний знак, який використовується для позначення концепту Хитрість. Типовим є приписування атрибута хитрий чорту, дияволу і т. ін.: укр. дурний як ворона, а хитрий як чорт. З концептом Хитрість пов’язана низка факультативних знаків: рос. гусь лапчатый – укр. хитрий як Панасова гуска). Знак гусак є факультативним знаком вказаного концепту. Однак можливий ще один напрямок дослідження фразеологічних символів через “фразеологічний образ” компонента, який є науковим конструктом, використовуваним для потреб лінгвістичного аналізу, представлення прототипних та стереотипних уявлень соціуму. Фразеологічний рівень мови найбільш яскраво виявляє специфіку мовної картини світу і підтверджує факт взаємовпливу мови і культури. Особливо рельєфно ця мовна сторона вимальовується при лінгвокультурологічному аналізі фразем. Фразеологізми будь-якої мови передають риси національного характеру, способу життя, суспільний устрій народу, його культуру, світосприйняття, вони відображають ідеологію епохи, як світло ранку відбивається в краплі роси.

До складу фразем часто входять слова, які відображають національну специфіку. Внутрішня форма фразеологізмів також несе етнологічну інформацію. Аналізуючи фраземи з погляду їх внутрішніх форм, можна визначити особливості відображення в ідіоматиці етнокультурних пріоритетів, звичаїв, прихованих психологічних, моральних установок культурної спільноти. Досліджуючи внутрішні форми фразем будь-якої мови, мимовільно потрапляєш у духовний світ народу і в народну міфологію. Цікаво, що фразеологія передається з покоління в покоління без змін, чого не можна сказати ні про який інший рівень мови. Дійсно, фраземи – це „код культури”: часто в ньому зашифрований цілий сюжет. Разом з тим фразема компактна, економна [7].

Розгляньмо, наприклад, український фразеологічний символ тополі. Тополя – це символ жінки, який функціонує в українській ліриці, обрядових піснях, де символізує жінку, її самотність. У російській ліриці тополь є одним із опоетизованих дерев, проте відмінності вживання російського та українського символічних значень зумовлюються, насамперед, відмінністю граматичного роду слів. В українській фразеологічній системі – це також символ самотності. Наприклад: одинока як тополя ‘самотня жінка’ – пор. рос. одинок остался, как былинка в поле; бесприютная головушка; одинокий, как кукушка ‘овдовевший человек’ ведущий уединенный образ жизни; как кочка в поле ‘одинокий’. Крім того, актуалізуються уявлення про дерево: укр. високий, як тополя, а дурний, як квасоля; дівка – як тополя; високий, як тополя ‘висока і худа людина’ – пор. рос. коломенская верста.

Висновки. Специфіка фразеологічної символіки полягає в тому, що вона відзначається системністю, організована за принципом ієрархії, асиметрична щодо інших символічних підсистем у межах певної лінгвокультури. Символу, зокрема у фразеології, притаманна полісемічність, існування якої зумовлюється актуалізацією у свідомості мовців тих чи інших символічних кодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авалиани Ю.Ю. К сопоставительной стилистике ФЕ (на материале образно-символических заголовков художественных произведений) / Ю.Ю. Авалиани // Вопросы фразеологии романских и германских языков. – Самарканд, 1981. – С. 4–12.
2. Алефиренко Н.Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла / Н.Ф. Алефиренко. – Астрахань: Изд-во Астраханского гос. педагогического ун-та, 2000. – 220 с.
3. Вальденфельс Б. Своя культура и чужая культура. Парадокс науки о “Чужом” / Б. Вальденфельс // Логос. – 1995. – № 6. – С. 77–94.

4. Демський М. Українські фраземи і особливості їх творення / М. Демський – Львів: Просвіта, 1994. – 62 с.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис із мовознавства. – Одеса: Астропринт, 2004. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
6. Кононенко В. Словесні символи в семантичній структурі фраземи / В. Кононенко // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 30–36.
7. Кононенко В.І. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / В.І. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.
8. Стрілець Н.Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах. Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 182с.
9. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В.Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С.13–24.
10. Черданцева Т.З. Метафора и символ во ФЕ / Т.З. Черданцева // Метафора в языке и в тексте. – М.: Наука, 1988. – С.78–92.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода и устный перевод: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 362 с.

УДК 81'246.2

Ірина Усаченко
(Миколаїв)**ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ БІЛІНГВІЗМУ**

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття “білінгвізм” (“двомовність”), наведено перелік критеріїв класифікації двомовності в контексті соціолінгвістичного та психолінгвістичного аспектів її вивчення, а також висвітлено основні суміжні з білінгвізмом поняття в руслі соціолінгвістики.

Ключові слова: білінгвізм, диглосія, мовний контакт, інтерференція.

The article considers the main approaches to the notion “bilingualism”, gives the list of classification criteria in the context of sociolinguistic and psycholinguistic aspects of its study, lightens basic notions adjacent to bilingualism.

Key words: bilingualism, diglossy, language contact, interference.

Останні десятиліття характеризуються активним розвитком нового напрямку в мовознавстві – соціолінгвістики. Соціолінгвістика має справу з колом питань, що стосуються природи мови, її суспільних функцій, механізму впливу соціальних чинників на мову та ролі мови у житті суспільства. В теорії ця наука оперує такими поняттями, як мовна ситуація, інтерференція, білінгвізм, диглосія, конвергенція. Стаття присвячена явищу білінгвізму і торкається суміжних із ним понять. Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку соціолінгвістика являє собою якісно новий напрям, основою розвитку якого є останні досягнення в області лінгвістики і вивчає мовні і суспільні явища у нерозривному зв'язку. Актуальність статті пояснюється справедливим інтересом до проблеми білінгвізму на сучасному етапі розвитку лінгвістики з боку практики і певних наукових парадигм, причиною якого є існування білінгвальних та полілінгвальних держав і процес глобалізації з практичної сторони та різноманітністю наукових парадигм в апараті соціолінгвістики – з теоретичної. Метою статті є проаналізувати поняття “білінгвізм” та його класифікацію з теоретичного погляду в ході розвитку соціолінгвістики та показати його зв'язок із суміжними поняттями.

Білінгвізм – одне з головних умов сучасної комунікації, яка є невід'ємною частиною практичного та теоретичного аспекту життєдіяльності людини. Білінгвізм є складним та

багатогранним явищем. Розробкою теоретичних аспектів білінгвізму в колі соціолінгвістики займалися як вітчизняні (О.С. Ахманова, В.А. Богородицький, Ю.Д. Дешерієв, Ю.О. Жлуктенко, І.А. Ільяшенко, М.І. Ісаєв, В.Г. Костомаров, К. Х. Ханазаров, Л.В. Щерба), так і зарубіжні вчені (У. Вайнрайх, А. Вайс, Е. Хауген). І хоча вивчення явища двомовності вітчизняне мовознавство практикувало досить давно (представлено у працях В.А. Богородицького, Л.В. Щерби), період формування теорії білінгвізму припадає на 50-70 рр. XX століття. Але і для сучасних учених це явище залишається актуальним (Ю.І. Студеничник, 1991; Calvet, 1993; Ngara, 1993; Vann, 1996, 1998). Це питання висвітлено у дисертаційних дослідженнях українських та російських учених (Х.З.Багіроков, 2005; Д.С.Бородіна, 2008; Л.П.Діанова, 2011; С.С.Ковальова, 2006; О.О.Колихалова, 1999; С.Г.Ніколаєв, 2006; Е.А.Попкова, 2002; Є.А.Устінович, 2007; Є.К.Чернічкіна, 2007).

Уперше поняття “білінгвізм” було введено у 1038 році В.О.Авроріним, який визначав його як однаково “вільне володіння двома мовами. Інакше кажучи, білінгвізм починається тоді, коли рівень знання другої мови дуже близько наближається до рівня знання першого”. Поняття “білінгвізм” іноді перекладають як “двомовність”, тому у сучасній лінгвістичній літературі ці два слова використовуються як еквіваленти. Але не всі науковці визнають дане ототожнювання у зв'язку з різноаспектним вивченням даного явища. Ю.О. Жлуктенко, наприклад, зазначає, що термін “білінгвізм” є галіцизмом (*франц.* bilinguisme), і використовується, тому що є більш зручним власне рідного слова “двомовність” [5, с.30]. Визначення поняття “білінгвізм” і коло питань, пов'язаних із ним, було предметом вивчення багатьох учених. Деякі з них розглядали це поняття у широкому сенсі. Прикладом є Г. Пауль, який трактує поняття як вплив чужої мови на рідну [10, с.97]. При цьому неважливо, чи то є контакт між мовами, чи реальне володіння двома мовами. Аналогічне визначення цього поняття подає чеський лінгвіст Б. Гавранек. Він трактує феномен білінгвізму як “особливий випадок мовного контакту” [4, с.21]. Інші вчені, розглядаючи питання білінгвізму, говорять про те, що це не явище, а певний процес. Наприклад, Є.М. Верещагін визначає білінгвізм як психічний механізм, що дозволяє людині відтворювати мовленнєві послідовності, які належать до двох мовних систем (виходячи з психологічних процесів) [3, с.87]. Піднімаючи питання про проблему двомовності, вчений зазначає, що той, хто використовує в спілкуванні тільки первинну мовну систему, може бути названий монолінгвом. В окремих же ситуаціях використовується окрема мовна система. В цьому випадку носій двох мов спілкування називається білінгвом. Таким чином, поняття білінгвізму передбачає обов'язкове використання двох мовних систем вираження. Л. В. Щерба під двомовністю розумів здатність тих чи інших груп населення спілкуватися двома мовами [14, с.124]. Ю.В. Розенцвейг говорить, що білінгвізм – це “володіння двома мовами і регулярне перемикання з однієї мови на іншу в залежності від мовної ситуації” [11, с.67]. У. Вайнрайх та І.Б. Мечковська схоже інтерпретують поняття “білінгвізм” – по чергове використання двох мов; при цьому, особи, що це практикують, визначаються як двомовні. За їхньою думкою, “білінгвізм починається тоді, коли мовець однією мовою може продукувати повні осмислені речення іншою”.

Існує група лінгвістів, які дають визначення білінгвізму, пов'язуючи його з іншими поняттями. Наприклад, Г. Зограф у лінгвістичному енциклопедичному словнику використовує його у зв'язку з поняттям “багатомовність”: “використання декількох мов залежно від відповідності комунікативної ситуації” [6, с.45]. О.С. Ахманова, в свою чергу, дає наступне визначення: “те ж саме, що і двомовність; однаково бездоганне володіння двома мовами” [1, с.74]. Інші ж учені, включаючи вітчизняного лінгвіста Ю.О. Жлуктенка, вважають, що у переважній більшості ситуацій дві мови, якими володіє білінгв, перебувають у неоднаковому становищі [5, с.12]. Радянський соціолінгвіст Л.Б. Нікольський розглядає феномен двомовності в багатомовному суспільстві як “результат природного процесу засвоєння другої і третьої мов в умовах соціальної взаємодії”. Автор наголошує на тому, що термін “білінгвізм” потребує уточнення. Науковець пояснює, що він (білінгвізм) і співвіднесені з ним терміни “одномовність” і “багатомовність” іноді вживаються по

відношенню до даної країни або до даного суспільства в цілому, а іноді їх застосовують по відношенню до індивіда, що володіє одним, двома або кількома мовами [9, с.26].

Різноманітність визначень поняття “білінгвізм” обґрунтовується відсутністю єдиного підходу і пояснюється різними поглядами вчених на це складне явище, яке залучає питання психології, лінгвістики, соціології. Цей факт зумовлює його різновиди за різними критеріями. Так, наприклад, класична класифікація білінгвізму Є.М. Верещагіна базується на чотирьох критеріях. Розглянемо їх:

1) білінгвізм оцінюється за кількістю дій, що виконуються на основі даного вміння. За цим критерієм виділяються:

- рецептивний білінгвізм (білінгв розуміє мовленнєві елементи, що належать до вторинної мовної системи);
- репродуктивний білінгвізм (білінгв здатний відтворити те, що він прочитав та почув);
- продуктивний (білінгв розуміє і відтворює мовленнєві елементи, що відносяться до вторинної мовної системи).

2) білінгвізм оцінюється за співвіднесеністю двох мовних механізмів між собою, коли дві мовні системи можуть функціонувати незалежно одна від одної, чи можуть бути зв’язані між собою під час акту мовлення:

- чистий білінгвізм (у різних сферах використовуються різні мови);
- змішаний білінгвізм (мови вільно замінюють одна одну, а між двома мовними механізмами, що відносяться до виникнення різномовного мовлення, виникає зв’язок).

3) білінгвізм оцінюється за співвіднесеністю з певним соціальним колективом:

- індивідуальний (білінгвізм співвіднесений з одним членом мовної громади, чи з декількома її членами, не пов’язаними між собою);
- груповий (якщо деяка кількість членів певної мовної громади, що входять за однією з ознак до певної соціальної групи, здатні застосовувати не тільки первинну мовну систему, але і вторинну);
- масовий (білінгвізм співвіднесений зі всією мовною громадою).

4) білінгвізм характеризується за характеристиками умов вивчення і використання іноземної мови:

- штучний (засвоєння другої (чужої) мови відбувається у процесі живого безпосереднього спілкування з носіями цієї мови);
- природний (засвоєння другої (чужої) мови відбувається в процесі її вивчення дидактичним шляхом) [3, с.23-54].

Така класифікація не є єдиною. Існує ще низка критеріїв класифікації такого складного і неоднозначного (як в індивідуально-психологічному, так і в соціально-культурному плані) явища (С.В. Семчинський, О.О. Селіванова, Т.М. Бурда). Так, наприклад, М. М. Михайлов виділяє вісім ознак, що лежать в основі виокремлення типів двомовності: характер компонентів двомовності, ступінь оволодіння ними (подібно до класифікації Є.М. Верещагіна за критерієм кількості дій, що виконуються на основі даного вміння), характер зв’язку білінгвізму з мисленням, ступінь поширеності, метод поширювання, час оволодіння, спосіб оволодіння і форма функціонування двомовності [8, с.90].

Розглядаючи білінгвізм, не можна обійти і термін “диглосія”. Його ввів Ч. Фергюсон для позначення двох чи більше різновидів однієї і тієї ж мови, що використовуються деякими мовцями за різних обставин. Однак, щодо цього питання лінгвісти теж неоднозначні. Так, М.М. Михайлов розглядає диглосію як форму літературно-діалектної двомовності [8, с.102]. Л.В. Щерба пояснює це тим фактом, що літературна мова ніколи не збігається з повсякденною розмовною і завжди є тією чи іншою мірою “іноземною”. Але все ж таки в більшості випадків термін “диглосія” визначається як така форма володіння двома самостійними мовами чи підсистемами однієї мови, коли вони функціонально розмежовані, а вибір мови не залежить від етномовної належності мовців і диктується комунікативною

ситуацією [14, с.65]. Необхідно наголосити, що при диглосії мовці роблять свідомий вибір між різними комунікативними засобами й використовують ті з них, що найкраще здатні забезпечити успіх комунікації.

Поняття “білінгвізм” нерозривно пов’язане з поняттям “мовний контакт”, так як характер його залежить, насамперед, від типу мовних контактів. Термін “мовний контакт” був запропонований У. Вайнрайхом у роботі “Мовні контакти”. На його думку, “лінгвістичною сутністю мовного контакту слід уважати функціонування двох мов в одній і тій же комунікативній сфері, зосередженою навколо їх загального носія (або групи носіїв)” [2, с.176]. У вітчизняному мовознавстві зустрічається визначення мовного контакту як “мовного спілкування між двома мовними колективами” (В.Ю. Розенцвейг) [11, с.43]. О.С.Ахманова надає таке тлумачення цього поняття: “зіткнення мов, що виникає внаслідок особливих географічних, історичних та соціальних умов, що призводять до необхідності мовного спілкування людських колективів, що розмовляють іншими мовами” [1, с.314].

Поряд із вище згаданими термінами поняття “білінгвізм” межує з таким процесом, як інтерференція. Інтерференція однієї мови при контакті з іншим – одне з найважливіших соціолінгвістичних питань. Підходячи до проблеми визначення даного поняття, маємо зазначити, що воно визначається по-різному залежно від процесу контактування мов, тобто від процесу взаємодії або ж взаємовпливу мов:

1) відхилення в системі мови під впливом іншої системи (інтерференція розуміється як негативний вплив на взаємодію мов) (У. Вайнрайх);

2) транспозиція навичок і вмінь з однієї мови в іншу” (інтерференція розуміється як позитивний процес, який сприяє оволодінню другою мовою)(Л.В. Єршова);

3) взаємодія систем двох мов унаслідок мовних контактів (інтерференція розуміється як двосторонній процес, який проявляється при контактуванні двох мов) (С.В. Семчинський);

4) процес, що діє лише в один бік, на перенесення особливостей рідної мови на досліджувану нерідну мову (розуміння інтерференції виключає двобічність процесу взаємодії мов) (Д.Е. Розенталь);

5) тиск, витіснення чужорідної системи з системи рідної мови в момент їх контактування з поступовим ослабленням ступеня та якості тиску, витіснення (Р.А. Вафєєв);

6) відхилення від норм у двомовних осіб (У. Вайнрайх).

Розглядаючи інтерференцію, У. Вайнрайх розрізняв дві її стадії:

1) відхилення в мовленні білінгва від норми нерідної мови;

2) відхилення, які після частого вживання стають звичайними загальноприйнятими в мові білінгва. Необхідно відмітити, що характер інтерференції, ступінь її прояву та поширення залежать від різних чинників, зокрема, від виду двомовності, від способу придбання двомовності, від структури і системи контактуючих мов. Розуміння інтерференції як взаємопроникнення елементів однієї мови в іншу призводить ці елементи до відхилень від норми [2, с.70].

Таким чином, можемо зробити висновок, що різноманітність трактувань поняття білінгвізму, або двомовності, свідчить про багатоаспектність та актуальність цієї проблеми в лінгвістиці. Ми спробували окреслити низку типологізацій білінгвізму залежно від аспекту його вивчення. Також з’ясували, що в умовах білінгвізму співвідношення між мовами, що взаємодіють, залежить від соціолінгвістичних, психологічних і соціокультурних чинників та той факт, що поняття білінгвізму неможливо розглядати ізольовано, а тільки у сукупності з суміжними поняттями диглосія, мовний контакт, інтерференція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская Энциклопедия, 1968.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. Вып. 6. – М., 1972. – С. 25-28.

3. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия / Е.М. Верещагин. – М., 1969. – 179с.
4. Гавранек Б. К проблематике смешения языков / Б.К. Гавранек // Новое в лингвистике. Вып. 6. – М., 1972. – С. 39-40.
5. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю.А. Жлуктенко. – Киев, 1974. – 142с.
6. Зограф Г.А. Многоязычие / Г.А. Зограф // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, – 1990. – С. 267-269.
7. Мечковская Н.Б. Языковой контакт / Н.Б.Мечковская // Общее языкознание. – 1983. – №4 – С. 18-19
8. Михайлов М.М. О разновидностях двуязычия. Двуязычие и контрастивная грамматика / М.М. Михайлов. – Чебоксары, 1987. – 97с.
9. Никольский Б. Синхронная социоллингвистика. М.: Наука, 1976.
10. Пауль Г. Принципы истории языка / Г.Пауль. – М., 1960. – 94с.
11. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты / В.Ю. Розенцвейг. – Л.: Наука, 1972. – 112с.
12. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – 83с.
13. Швейцер А. Современная социоллингвистика. Теория, проблемы, метод / А. Швейцер. – М.: Наука, 1976. – 162с.
14. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность / Л.Щерба. – Ленинград, 1974. – 69с.
15. Ferguson Ch. Diglossia / Ch. Ferguson // Word. –1959. – № 4. – P.28-31.

УДК 81'255.4

Олена Філіппова
(Херсон)

ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕНДЕРНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Метою статті є визначити основні проблеми, які постають перед перекладачем під час перекладу текстів документів конкурсних торгів англійською мовою, та надати рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: тендерна документація, труднощі перекладу, мовні кліше, терміни, синоніми, граматичні конструкції, аббревіації.

This article aims at defining the main problems which the interpreter faces while rendering tender documentation into English and suggesting the ways of dealing with them.

Key words: tender documents, difficulties in rendering, set expressions, terms, synonyms, grammatical constructions, abbreviations.

У зв'язку з розширенням економічних зв'язків з країнами світу, Україна вийшла на світовий ринок, що потребує в свою чергу необхідність подолання мовного бар'єру для спілкування з зарубіжними партнерами по бізнесу та дотримання загальноприйнятих норм ведення бізнесу, зокрема ведення ділової кореспонденції та укладання різного роду ділових паперів.

Однією з розповсюджених практик ведення закупівлі товарів та послуг є проведення тендеру. Тендер (англ. *tender* – пропозиція) – конкурентна форма розміщення замовлення на закупівлю товарів, надання послуг чи виконання робіт відповідно до наперед визначених у документації умов, в узгоджені терміни на принципах змагальності, справедливості й ефективності. Контракт укладається з переможцем тендеру – учасником, який подав пропозицію, що відповідає документації і в якій надані найкращі умови [3, с. 444].

Тендерна документація становить собою комплект документів, що розробляються тендерним комітетом та надсилаються можливим учасникам тендерних торгів. Такий пакет,

як правило, містить у собі повну інформацію щодо технічних, організаційних та комерційних питань проведення торгів. Склад комплексу тендерних документів може варіювати в залежності від характеру торгів, але найчастіше всього у ньому містяться бланк тендера, умови контракту, опис об'єму та номенклатури торгів, послуг, поставок, тендерні креслення, специфікації і т. п. [1].

Підготовка тендерної документації є одним із найвідповідальніших моментів у проведенні конкурсних торгів. При участі у закордонних тендерних торгах до підготовки тендерної документації додається також переклад документів учасника торгів англійською мовою.

Тендерний пакет містить у собі різноманітні документи: описи обладнання, технологічні рішення, тендерні заяви, економічні угоди, економічні обґрунтування, інвестиційні документи та ін. Тому під час перекладу тендерної документації перед перекладачем стоїть нелегке завдання, адже він має володіти достатнім багажем фонових знань у галузі економіки, юриспруденції та технічній сфері; вміти обрати відповідні терміни та сталі конструкції, що є характерними для документів цього типу. Крім того, дуже часто подібні переклади мають бути зроблені в обмежений термін, що, зважаючи на великий обсяг роботи, вимагає високого рівня сформованості навичок та вмінь, і не завжди може бути виконаним однією особою. Останній спосіб потребує, в свою чергу, уважного редагування для забезпечення єдності форми та змісту.

Основними труднощами для перекладачів тендерних паперів на англійською мовою є:

- необхідність дотримуватися сталих зворотів та кліше, що прийняті в мові англомовних ділових документів;
- обрання відповідного синоніма з синонімічного ряду, який буде якнайкраще відповідати стилістичній структурі документа;
- адекватний переклад технічних характеристик товарів, технічних та економічних формул обчислення;
- використання певних граматичних конструкцій, що є специфічними для ділових паперів;
- адекватний переклад аббревіацій іноземною мовою.

Одним із ключових моментів, пов'язаних із перекладом тендерної документації, є знання певних мовних кліше, що є специфічними для мови економіко-юридичних документів і відповідають міжнародним нормам та стандартам, а отже, які будуть повністю зрозумілі в рамках іншої правової системи з характерними саме для неї юридичними та економічними формулюваннями.

Наприклад, деякі речення, що українською мовою мають досить довгий описовий характер, можуть мати більш згорнутий переклад:

Посадова особа замовника, уповноважена здійснювати зв'язок з учасниками. – The person (authorized by Customer) who is responsible for notification of the tender participants / Contacting authorities.

Порядок внесення змін та надання роз'яснень до документації конкурсних торгів – Tender documentation amendment and clarification procedure.

...детальний опис основних технічних характеристик товару...- (detailed) technical specifications.

Оцінка пропозицій конкурсних торгів та визначення переможця – Evaluation procedure [2].

Слід звернути увагу також і на певні труднощі, які виникають при виборі потрібних термінів з існуючих синонімів даного слова. Так, наприклад, навіть сама назва “Тендерна документація” може перекладатися як Tender documents, що є британським варіантом англійської мови, та американським відповідником Bidding documents. Звідси і використання у подальшому тексті документа tenderer чи bidder. Різниця у використанні термінів Br.En. та Amer. En. часто призводить до плутанини. Наприклад: *додатки – attachment (Amer. En.), appendix (Br.En.); розкриття пропозицій конкурсних торгів – bid disclosure (Amer. En.),*

envelope opening procedure/ tender offers opening (Amer. En.); оцінка пропозицій конкурсних торгів – award process (Amer. En.), evaluation procedure (Br.En.); загальні положення – general conditions (Amer. En.) – general provisions (Br.En.); форма пропозиції конкурсних торгів – bid form (Amer. En.) – tender application form (Br.En.) та інші.

Проблема може виникнути і під час перекладу логічно близьких за значенням термінів. Тут, як правило, необхідно розібратися детальніше, що означає той чи інший термін у прецедентному праві. Розглянемо різницю між поняттям terms та conditions. На перший погляд, аналізуючи словникові тлумачення, ці слова є взаємозамінними синонімами. Але юридичний коментар пояснює, що в українському праві положення угоди включають у себе права та обов'язки договірних сторін (так звані “умови”), порушення яких призведе до певних санкцій, але не до автоматичного розірвання угоди. У англосаксонському ж праві таке положення розбивається на два види: ухвала (term) й умова (condition), причому порушення першої призводить до примушення, до виконання, а порушення condition спричиняє автоматичне розірвання угоди. Отже, перекладач має точно розібратися, про що йдеться в документі “ухвали” чи “умови”.

Під час перекладу текстів юридичної тематики перекладач стикається з великою кількістю займенників, які властиві лише певним галузям науково-технічної літератури. До них відносяться такі займенники: herein, hereof, hereby, therein тощо. Вони вживаються за таким загальним правилом – поєднання прислівника here з прийменниками завжди відноситься до документа, що розглядається (контракту, договору, закону, гарантії), а поєднання прислівника there з прийменниками – до найближчого, логічно пов'язаного іменника. Отже, наведемо приклади:

Згідно умов даного документу, Покупець погоджується тримати у таємниці та не розголошувати, відтворювати чи копіювати будь-які матеріали, документи чи характеристики, що надані Університету, відповідно цієї угоди... – Save as otherwise provided in this document, the BUYER agrees to maintain in confidence and not disclose, reproduce, copy any materials, documentation or specification which are provided to the University hereunder...

Продавець _____ таким чином визнає, що він/вона і всі представники їхньої компанії ознайомилися зі змістом Статті 20... – The Seller

hereby acknowledges that he/she and all representatives of his/her company are familiar with the contents of Article 20...

Неспроможність відповідати цим інструкціями та умовам може таким чином призвести до того, що ваша конкурсна пропозиція буде вважатися недійсною. – Failure to comply with these Instructions and Conditions may therefore invalidate your tender.

У тендерних документах подається когнітивна інформація, повністю позбавлена будь-якої емотивності. У цих текстах уся увага зосереджується на певній інформації про предмет тендеру, про обумовлені обов'язки сторін та вимоги щодо необхідної документації. Тому вони пишуться і перекладаються в теперішньому часі (часом окремими умовними реченнями, якщо обумовлюються певні зобов'язання).

Заслуговує на увагу питання використання певних граматичних конструкцій. Так у документації конкурсних торгів, як і в мові документів взагалі, при перекладі англійською мовою широко вживаються пасивні конструкції: *Пропозиція конкурсних торгів подається у письмовій формі за підписом уповноваженої посадової особи учасника, прошита пронумерована та скріплена печаткою у запечатаному конверті. – Tender application is submitted in written form with the signature of the authorized official who represents the participant, sewn and numerated, in a sealed envelope. Документальне підтвердження відповідності товарів вимогам документації конкурсних торгів може бути надане у формі пояснювальної записки. – Documentary proof of the product correspondence to the tender documentation requirements can be submitted in the form of the letter of clarification.*

Для позначення обов'язків сторін, інструкцій щодо виконання певних умов участі у тендері надається перевага використанню модальних дієслів *should*, *shall* or *to be to* (замість *must*). Наприклад: *Postage of all documents should be pre-paid.*

Envelopes shall be clearly marked.

Proposals shall be delivered on or before ...

All quotations and payments should be in euro only.

These documents are to be completed and returned in the envelope provided no later than ...

Між тим, умови, що є вкрай обов'язковими до виконання, можуть перекладатися і за допомогою модального дієслова *must*, так само як і заборона щодо певних дій, що передбачає використання *must not*. Наприклад: *You must confirm in writing when you submit your tender that it provides for compliance with all amendments so notified.*

Tender documents must not be transferred to any person or organization [2].

Певні труднощі становить також переклад англійською мовою українських аббревіатур, адже іноді пошуки розшифровки можуть зайняти певний час. Так, наприклад, часто трапляється аббревіація код ЄДРПОУ (*Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України*), що перекладається як USREOU code (*Unified State register of Enterprises and Organizations of Ukraine*).

Іноді для розшифровки аббревіації краще звернутися безпосередньо до представників компанії, що уклала документ, за поясненнями, особливо якщо це стосується аббревіацій, пов'язаних із технічними вказівками.

Підводячи підсумки до вищевикладеного, слід сказати, що переклад документації конкурсних торгів є дуже відповідальною роботою, адже помилки у перекладі тексту можуть призвести, наприклад, до спричинення матеріального збитку компанії, якій, у зв'язку з неправильним оформленням документації, буде відмовлено в участі у тендері, за що, у випадку некоректного перекладу, перекладач несе повну відповідальність. Отже, перш ніж приступити до виконання такого роду перекладу, спеціаліст має провести певну підготовчу роботу, ознайомлюючись із зразками готових перекладів, звертаючи увагу на особливості стилю документа та термінологію. Вважаємо за необхідне також консультації зі спеціалістами з приводу розтлумачення тих чи інших технічних характеристик товарів, що є предметом тендеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про тендери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_06_03/JF3JJ00A.html#
2. Примеры и шаблоны тендерных документов, документация конкурсных торгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tendergid.ua/ru/templates.html>
3. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред М.Ю. Тихомирова. – М.: 1997. – 526 с.
4. Юридический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/18771>
5. Procurement and tender procedures / English for construction managers and engineers. – Warszawa: Poltext, 2008. – 119 p.

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ
ХАРАКТЕРИСТИКАМ ТЕКСТУ ОРИГІНАЛУ В АНОТАЦІЯХ АВТОРІВ
УКРАЇНСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ**

За результатами аналізу анотацій українською та англійською мовами в авторефератах дисертацій у галузі психології з погляду їх мовного оформлення, коректності термінології, відповідності дискурсивним та жанровим характеристикам, обґрунтованості способів перекладу, відповідності стратегії перекладу комунікативній ситуації та вимогам замовника, автор формулює висновок про їх неповну відповідність й окреслює шляхи покращення ситуації.

Ключові слова: еквівалентність перекладу, українська та англійська мови, анотації дисертацій, мовне оформлення, коректність термінології, дискурсивні характеристики, стратегії та способи перекладу, комунікативна ситуація, вимоги замовника.

Basing upon the results of the original analysis aimed to establish the equivalence (in language, terminology and discourse characteristics, translation strategy and devices, as well as in meeting the requirements of the communicative situation and the customer) of Ukrainian- and English-language abstracts in Ukrainian dissertations submitted for the PhD research degree in Psychology, the author concludes that their equivalence is incomplete and suggest ways to improve the situation.

Key words: translation equivalence; Ukrainian and English languages; PhD dissertations abstracts; language, terminology and discourse characteristics; translation strategy and devices; communicative situation; customer's requirements.

Англомовна анотація змісту дослідження, як обов'язковий компонент автореферату дисертації, є її важливим компонентом, оскільки інформує світову спільноту про результати наукового пошуку в Україні. В ідеалі вона має відповідати, як за формою, так і за змістом, аналогічним анотаціям дисертацій, підготовленим в англомовних країнах, аби забезпечити її позитивне сприйняття адресатами. Однак англомовні анотації авторів українських дисертацій досі не аналізувалися, а тому й важко було сформулювати висновки щодо їх відповідності мінімально прийнятним вимогам у міжнародній практиці. Це й пояснює актуальність даного дослідження.

У наших попередніх дослідженнях [7], на основі аналізу анотацій автореферату репрезентативної дисертації у галузі психології (див. паралельні тексти далі), що була відібрана з кількох інших [1; 2; 4; 5; 8], ми дійшли висновку про неповну відповідність згаданих анотацій з погляду їх смислової, функціональної та інтенціонально-афективної еквівалентності. Це може бути наслідком невдало вибраної стратегії перекладу, яка переважно зводилася до послівного перекладу, внаслідок чого зберігалася синтаксична структура речення тексту оригіналу (ТО) в тексті перекладу (ТП), спостерігалася часта підстановка слів мови перекладу (МП) замість слів мови оригіналу (МО) у тому ж порядку, в якому вони розташовуються у ТО, за деякими винятками (детальніше – див. [7]). Загалом, зловживання послівним перекладом спричинило неприродність більшої частини анотації й стало джерелом інших проблем, що розглядаються далі.

Метою цієї статті є встановлення ступеня відповідності згаданих анотацій з погляду їх еквівалентності за такими параметрами: 1) ступінь відповідності мовного оформлення ТП мовним і мовленнєвим нормам МП; 2) ступінь коректності використаної термінології; 3) ступінь відповідності ТП дискурсивним та жанровим характеристикам наукового тексту (додержання наукового стилю, вживання кліше, характерних для текстів даного типу); 4) ступінь обґрунтованості використаних способів перекладу; 5) ступінь відповідності

обраної стратегії перекладу характеру ТО і очікуванням адресатів, тобто комунікативній ситуації, в якій переклад буде використовуватися; б) ступінь відповідності ТП вимогам замовника. (адаптовано з [3; 6]).

Далі подані паралельні тексти анотацій українською та англійською мовами дисертацій, що використовувалися як матеріал дослідження (з етичних міркувань, прізвище автора видалене).

Анотація

Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2004.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років.

У дисертації на основі теоретичного аналізу сформульовано визначення психосексуальної культури особистості, вивчено внутрішні та зовнішні особистісні сфери її прояву, механізми вияву та формування. Експериментально досліджені особливості ПСК студентської молоді та її зміни за останні сім років, зроблений порівняльний аналіз отриманих результатів.

В ході констатуючого експерименту диференційовані рівні психосексуальної культури молоді юнацького віку за основними оціночними сферами: потребово-мотиваційною, когнітивно-інформативною, регулятивно-вольовою, поведінково-результативною, емоційно-почуттєвою у підсистемах внутрішньої суб'єктної рефлексії та зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Підсистема зовнішньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії репрезентована у стосунках студентської молоді типу “суб'єкт-партнер”, “суб'єкт-батьки”, “суб'єкт-нащадок”.

На основі отриманих даних були розроблені концептуальна модель та відповідні до неї програма і методика формування психосексуальної культури студентської молоді.

Ключові слова: психосексуальна культура, студентська молодь, психосексуальний розвиток особистості, сексуальність, статевість, особистість, психологічна культура, оціночні сфери, тип стосунків, концептуальна модель формування психосексуальної культури.

Abstract

Formation of Psychosexual Culture on the Pattern of the Student Youth Aged 17-19. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in Psychological Sciences (specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology). – Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education by Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kiev, 2004.

The thesis is dedicated to the investigation of the Psychosexual Culture on the Pattern of the Student Youth Aged 17-19.

For the first time the definition of psychosexual culture is given, the spheres of its manifestation and natural mechanisms of its forming are determined. Features of the psychosexual culture of the student youth during the last 7 years were studied, and there was made a comparative analysis of the results.

As a result of our investigation and analysis of scientific literature there were differentiated levels of the youth psychosexual culture according to the main evaluative spheres: necessity-motivational, cognitive-informational, regulative-volitional, emotion-sensible, behavioral-resultative in the systems of internal and external subject interactions. The system of external subject interactions is reflected in subsystem groups: “Subject-Partner”, “Subject-Parents”, Subject-Descendant”. On basis of the achieved results the effective program and method of forming the psychosexual culture of student youth is worked out.

Key words: psychosexual culture, the pattern of the student, psychosexual development, gender, sexual, personality, psychological culture, mark segments, type of regulate, conceptual model for formation of psychosexual culture.

Результати порівняльного аналізу наведених вище ТО й ТП зводяться до такого.

1. **Мовне оформлення ТП.** Порухення норм МП відсутні лише у п'ятому реченні. У заголовку (а також у шостому реченні) до них можна віднести застосування звороту з *of* (*Formation of Psychosexual Culture*) замість більш поширеної препозитивної конструкції (*Psychosexual Culture Development*), громіздке словосполучення *Student Youth Aged 17-19* замість простішого і більш прийнятного *17-19-year-old students* (вжито також у першому реченні).

У підзаголовку невдалим є застосування незграбної конструкції з двома прийменниками *of* при перекладі назви організації, де підготовлена дисертація (Інститут педагогіки і психології професійної освіти), а також неправильне вживання прийменника (*by Academy*), унаслідок чого згаданий інститут не сприймається як підрозділ Академії.

У першому реченні спостерігається послівний, а тому й дещо штучний переклад словосполучення “присвячена дослідженню” як *is dedicated to the investigation of* замість більш поширеного й чіткішого *deals with a research into*.

Друге речення починається відсутнім у ТО зворотом *For the first time* і продовжується двома пасивними конструкціями, які виглядають неприродно. Невиправданим є також уживанням герундія (*forming*) замість іменника (*formation*) для передачі українського слова “формування”.

Третє речення має важку для сприйняття структуру, де у першому простому реченні надлишково вжито два прийменники *of*, неправильно вибрані прийменник *during* та прикметник *last* (неясно, до якого моменту тривав семирічний період), а в другому простому реченні невдало вжита структура *there is/are*.

У четвертому реченні невиправдане калькування структури українських подвійних прикметникових термінів (на позначення оціночних сфер), нехарактерних для англійської мови, спричинило утворення термінів, деякі з яких (наприклад, *resultative*) взагалі відсутні в англійській мові.

Незграбність шостого речення спричинюється зловживанням зворотами з *of* (згаданий прийменник вживається в цьому реченні тричі). Крім того, невдало вибране означення (*achieved*) до означуваного *results* (не вживається зі згаданим словом, якщо останнє має значення “результати дослідження”); у словосполученні *on the basis of* пропущений означений артикль, а перед словосполученням *effective program* він ужитий помилково; невдалим є також уживання форми простого теперішнього часу у предикативній групі (*is worked out* замість точнішого *have been worked out*), яке доповнюється відсутністю узгодження з підметом (груповий підмет *program and method* вимагає вживання дієслівної форми у множині).

У мовному оформленні ключових слів спостерігається відсутність однорідності у вживанні артиклів (логічним було б не використовувати їх взагалі), неправильне вживання дієслова *regulate* у функції іменника, невдала конструкція при передачі словосполучення “концептуальна модель формування психосексуальної культури” (*conceptual model for formation of psychosexual culture*) – природнішим було б *psychosexual culture development conceptual model* або принаймні *conceptual model of psychosexual culture development*).

2. **Ступінь коректності використаної термінології.** Термінологічні неточності відсутні лише в третьому реченні. У п'ятому реченні, хоча й є формальні неточності (передача термінів “підсистема” як *system*, “репрезентована” – як *reflected* (замість більш очікуваного *represented*), а також додавання терміна *subsystem*), однак згадані заміни та додавання можна вважати контекстуально прийнятними. Інші частини анотації мають більші відхилення.

У заголовку, шостому реченні та в ключових словах, невдалим є вживання *formation* (у третьому реченні – *forming*) замість *development*, а також додавання звороту з терміном *Pattern*, який у цьому випадку є зайвим. У підзаголовку неправильно передані терміни “спеціальність” (*specialty* замість *Specialism*), “педагогічна психологія” (*pedagogical psychology* замість *Educational Psychology*) та “вікова психологія” (*age psychology* замість *Developmental Psychology*).

У першому реченні невиправдано вживається термін *thesis* для позначення поняття “дисертація”, яке у заголовку позначалося терміном *dissertation*. Ця неточність вносить смислову плутанину, оскільки за американською нормою *dissertation* означає дисертацію на рівні доктора філософії (кандидата наук, в українській системі понять), а *thesis* – кваліфікаційну роботу магістра, тоді як у Великій Британії – навпаки. Одночасне вживання обох термінів для позначення однієї й тієї ж роботи не сприяє однозначності смислу ТП.

Друге речення характеризується неправильним уживанням *determine* для передачі слова “вивчено”, а також випадками вилучення у ТП термінів, що наявні в ТО (“теоретичний аналіз”, “особистість”, “внутрішні та зовнішні (сфери)”, “особистісний”, “вияв”), і додавання нових, які там відсутні (*natural*).

Термінологічними неточностями четвертого речення є: вживання *youth* для позначення українського словосполучення “молодь юнацького віку” – оскільки йдеться про молодь 17-19 років, більш прийнятним було б уживання словосполучення *senior teenagers*; більшість термінів на позначення оціночних сфер (*necessity-motivational, cognitive-informational, regulative-volitional, emotion-sensible, behavioral-resultative*) – доцільнішим було б змінити частини мови при їх перекладі (наприклад: *spheres related to needs and motivation, cognition and information...*); уживання нееквівалентних термінів (*sensible* замість *sensual*, *systems* замість *subsystems*, *internal subject interactions* замість *subject's internal reflection, external subject interactions* замість *external subject-subject interactions*).

У шостому реченні, як уже згадувалося раніше, невдало вибране означення (*achieved*) до означуваного *results*. У ключових словах помилково вибраний відповідник для словосполучення “студентська молодь” (повна невідповідність – *the pattern of the student*), термінів “сексуальність” (вжито прикметник *sexual* замість іменника) та “стосунки” (вжито дієслово *regulate*, що взагалі має принципово інше значення, замість іменника *interactions*).

3. Ступінь відповідності ТП дискурсивним та жанровим характеристикам наукового тексту. Внаслідок чинників, викладених вище, ТП неповністю відповідає науковому стилю й ознакам, характерним для анотацій англомовних дисертацій.

4. Ступінь обґрунтованості використаних способів і прийомів перекладу. Лише у п'ятому реченні всі використані способи і прийоми перекладу є загалом обґрунтованими. Стосовно інших частин анотації можна зробити певні зауваження.

У заголовку та підзаголовку порушені правила транскодування українських власних назв англійською мовою: прізвище автора (“Гридковець”) передано як *Grydkovets* замість *Hrydkovets*, а назва міста (“Київ”) – як *Kiev* замість *Kyiv*; невиправдане калькування структури українського речення спричинило незграбність речення англійського; невмотивоване додавання звороту *on the Pattern* заважає прозорості сприйняття смислу, а невдала перестановка слів при передачі словосполучення “молодь 17-19 років” погіршує стилістичні характеристики ТП.

У підзаголовку невиправданим є повне калькування структури українського речення, що спричинило кострубатість речення у МП; невдалими також є: додавання звороту *on the Pattern* і пермутація при передачі словосполучення “молодь 17-19 років” (те ж саме і в першому реченні), уживання *Dissertation for* замість більш традиційного *A dissertation submitted for*; передача звороту “на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю” як *for the Candidate degree in Psychological Sciences* замість *for the research degree of Candidate of Science (PhD) in Psychology* – тут видається доцільним додати в дужках (*PhD*), аби пояснити, що ступінь кандидата наук в Україні, що називається інакше в інших країнах, йде після ступеня магістра, тобто відповідає ступеню *PhD* в англомовних країнах.

У першому реченні знову невдало застосовується повне калькування структури українського речення, а пропуск слова “формування” (*development*) в ТП переносить відповідний фрагмент смислу на рівень імплікатури, виведення якої з контексту адресатом ТП не є гарантованим.

Друге, третє та четверте речення характеризуються невиправданими вилученнями фрагментів ТО та додавання нових елементів у ТП (детальніше – див. пп. 1–2), які разом із недосконалими граматичними структурами й лексичними замінами помітно погіршили якість перекладу.

У шостому реченні спостерігаються невдалі вилучення двох смислових блоків ТО (“концептуальна модель” та “відповідні до неї (моделі)”) і додавання оцінювального прикметника *effective*, який відсутній у ТО. Неадекватно вжиті згадані прийоми змінюють смисл речення, а невиправдане калькування його структури є причиною зловживання зворотами з *of* і незграбності англійського речення, що погіршує ще й стилістичні характеристики ТП.

При перекладі ключових слів необґрунтовано вилучено два смислові блоки ТО (“студентська молодь” та “особистість” у словосполученні “психосексуальний розвиток особистості”) і так само невиправдано додано відсутнє в ТО словосполучення *the pattern of the student* – обидві трансформації змінили загальний смисл корпусу ключових слів у ТП. Необґрунтоване ж калькування структури українського словосполучення “концептуальна модель формування психосексуальної культури” (*conceptual model for formation of psychosexual culture*) спричинило граматичну незграбність англійського відповідника й погіршило стилістичні ознаки ТП.

5. Ступінь відповідності обраної стратегії перекладу характеру ТО і очікуванням адресатів, тобто комунікативній ситуації, в якій переклад буде використовуватися. Аналіз перекладу анотації дозволяє сформулювати загальний висновок про переважну невідповідність обраної стратегії перекладу характеру ТО й очікуванням адресатів (науковців-носіїв англійської мови, що вивчають ступінь дослідженості відповідної проблеми за рефератами дисертацій) з погляду форми подачі інформації. Стратегію перекладу можна вважати задовільно вибраною та реалізованою лише стосовно п'ятого речення, що забезпечило смислову еквівалентність цього речення в ТО й ТП, реалізацію функції ТО та інтенції його автора, відповідність ТП характеру ТО й очікуванням адресатів. В інших випадках згадана стратегія або вибиралася невдало (наприклад, вибір послівного перекладу заголовка, підзаголовка й першого речення), або ж її вибір був потенційно задовільним, однак невдала її реалізація (в реченнях з другого по четверте та в шостому реченні) спричинила серйозні проблеми у забезпеченні смислової еквівалентності ТО й ТП, функції ТО та інтенції його автора, а також стала причиною її невідповідності характеру ТО й очікуванням адресатів. Крім того, під час реалізації обраної стратегії перекладу шостого речення спостерігається неухважність, яка полягає в ігноруванні форми й змісту українського тексту анотації з одночасною переважною орієнтацією на структуру ТО, що спричинило певні проблеми у забезпеченні смислової еквівалентності ключових слів у ТО й ТП, неповній реалізації їх функції та інтенції їх автора у ТП, а також стала причиною їх неповної відповідності ключовим словам у ТО й очікуванням адресатів.

6. Ступінь відповідності ТП вимогам замовника. Якщо вважати замовником ТП державу, що має на меті сприяння поширенню інформації про науковий пошук в Україні, то вона вочевидь вимагає, аби згадана інформація повністю відповідала очікуванням іншомовних адресатів. Однак, як випливає зі змісту викладеного вище, цього погляду цей ТП відповідає вимогам замовника неповністю.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про неповну еквівалентність цих анотацій українською та англійською мовами з погляду відповідності мовного оформлення ТП мовним і мовленнєвим нормам МП; ступеня коректності використаної термінології; відповідності ТП дискурсивним та жанровим характеристикам наукового тексту, характерним для відповідної сфери спілкування в МО; обґрунтованості використаних способів і прийомів перекладу; ступеня відповідності ТП комунікативній ситуації (очікуванням адресатів); недостатньої відповідності ТП вимогам замовника.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці методики навчання перекладу анотацій, який би забезпечував їх відповідність усім міжнародним стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахоцька І.О. Психологічні особливості міжособистісного взаєморозуміння в системі “вчитель-учень” як умова попередження конфліктів 2002 року: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / І.О. Вахоцька; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2002. –9 с.
2. Верезуб О.М. Довільне та мимовільне запам'ятовування англomовного тексту учнями середнього шкільного віку 1999 року: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.М. Верезуб; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 1999. –17 с.
3. Гавриленко Н.Н. Обучение переводу в сфере профессиональной коммуникации: Монография. – М.: РУДН, 2008. – 175 с.
4. Гридковець Л.М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17 – 19 років 2004 року: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.М. Гридковець; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 21 с.
5. Кацєро А.О. Особливості образу “Я” у бездоглядних підлітків 2005 року: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / А.О. Кацєро; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2005. –19 с.
6. Черноватий Л.М. Рекомендації з аналізу перекладів анотацій авторефератів в курсових роботах. – Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, кафедра теорії та практики перекладу англійської мови. – 2011. – 20 с.
7. Черноватий Л.М., Левчук І.В. Стратегії перекладу і ступінь еквівалентності тексту оригіналу та тексту перекладу в анотаціях авторів українських дисертацій / Л.М.Черноватий, І.В.Левчук / Стан та перспективи лінгвістики фахових мов та термінознавства в Україні. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2011. – С. 120-127.
8. Шинкаренко О.Д. Особистісні особливості жінок-жертв подружнього насильства (Синдром побитої жінки) 2001 року: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / О.Д. Шинкаренко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2001. – 20 с.

УДК 811.111:81'25

**Ірина Михайлицька, Катерина Шапочка,
Оксана Чуракова
(Миколаїв)**

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ

Метою даної статті є знайомство з основними підходами до перекладу поетичного твору.

Ключові слова: поетичний твір, підхід, передача значення, переклад.

This paper aims at laying groundwork for ways of conveying the meaning of poems.

Key words: poems, type, conveying the meaning, translation.

Мистецтво поетичного перекладу знаходиться у владі двох суперечливих тенденцій: з одного боку, перекладні вірші повинні справляти на читача безпосереднє емоційне враження, а з іншого, вони повинні вносити в літературу щось нове, збагачувати читачів невідомими до того часу поетичними образами, ритмами, строфами. У першому випадку вони покликані пристосувати чуже мистецтво до сприйняття вітчизняного читача, у другому – розкрити перед читачем різноманітність мистецтва, показати йому красу відмінних національних форм, історичних нашарувань, індивідуальних творчих систем. Як зазначає В. Левик, переклад повинен звучати як оригінальні вірші і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [6, с. 376].

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку, він є продуктом міжлітературної комунікації, але водночас він

багато в чому зумовлює і визначає її. Як зазначає Д. Дюришин, переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу. Традиційно вважалося, що основною функцією перекладу є посередницька функція, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу, або розуміла національно-літературний процес надто прагматично, а значить однобоко [1, с. 18]. До перекладу ставилися вимоги найадекватнішої передачі іншонаціональних цінностей, тотожності перекладу до оригіналу, існувала дилема перекладу “вірного і некрасивого” та “вільного і красивого”. Як прояв міжлітературного контакту його можна вважати прикладом “впливу”, або сприйняття.

Значною мірою на процес визначення важливості тексту впливає сам перекладач. Його вибір формують власні естетичні смаки та уподобання, загальний рівень освіти й ерудиції, інколи навіть особисте ставлення до автора оригіналу, який слід перекласти. Цілком виправдано Д. Дюришин, Ю. Лотман, М. Стріха, П. Топер та ін. пропонують розрізняти *об’єктивні* та *суб’єктивні* чинники, які визначають сприйняття оригінального твору перекладачем. Зокрема, як уважає останній, перекладач “не може абстрагуватися від суб’єктивного сприйняття перекладуваного ним твору, і його творча особистість неминуче, поза його волею відіб’ється на перекладі. Якщо об’єктивні передумови визначаються передусім співвідношенням характеру твору та сучасних норм у літературі, що його сприймає, то суб’єктивні виражаються у співвідношенні художнього смаку перекладача та ідейно-художніх особливостей оригіналу” [4, с. 127].

Індивідуальну манеру перекладача визначає, як правило, обраний *метод* перекладу. Поет В. Микушевич у статті “До питання про романтичний переклад” виокремлює в європейській літературі останніх двох століть три методи художнього перекладу: *класицистичний, романтичний і реалістичний (об’єктивно-історичний)* [7, с. 69]. В. Микушевич слушно зауважує, що твори перекладачів-класицистів важко віднести до перекладацького жанру, хоча вони і мають художню цінність (ілюстрацією може служити низка віршів К. Батюшкова).

Відповідно до норм “гарного смаку”, продиктованих естетикою Малерба, Буало, Вольтера, *класицисти* прикрашали оригінал, підганяли його під задані зразки.

Представники *романтичного* перекладу цікавляться не стільки текстом оригіналу, скільки його потенційним контекстом. Вартість поетичного перекладу визначається “не близькістю до оригіналу, а до ідеалу. Перекладач-романтик змагається з автором і здобуває над ним перемогу, якщо йому вдається підійти до ідеалу ближче, ніж до нього підійшов автор.

Як зазначає В. Микушевич, і для класицистів, і для романтиків інтерпретація тексту (першотвору) цілком залежала від перекладацької настанови, без урахування якої порівняння перекладу з оригіналом – справа марна, непродуктивна. *Реалістичний* переклад, на відміну від названих двох типів перекладу, – це “естетика відповідностей в дії”, “самопізнання художнього перекладу”, здатність “правильно зважити й оцінити роль тексту в художньо-естетичній цілісності” [7, с. 50–51].

Перекладознавець Новаліс розподіляв переклади на *граматичні, вільні (переклади-переробки) і міфотворчі*. Граматичні – це переклади у звичайному розумінні терміна. Вони вимагають великої вченості та дискурсивних здібностей. Для перекладів-переробок, щоб вони були вдалими, потрібен високий поетичний хист, інакше вони легко підпадають під пародійність. Пальму першості Новаліс віддавав міфотворчим перекладам, уважаючи їх “перекладами в найвищому розумінні. Вони передають чисту ідеальну сутність індивідуального художнього твору. Вони передають нам не реальний твір, а його ідеал...” [8, с. 105].

Як зазначає О. Лященко, попри існування різних теорій, класифікацій поетичного перекладу, актуальною залишається бінарна пара *вільний – точний* переклад, що в різних перекладознавчих студіях, наукових інтепретаціях набуває різних тлумачень та уточнюється [10, с. 112]. Стиль перекладу М. Лукаша традиційно визначають як бароковий, на противагу

“класичному” типу перекладу, зі сміливими творчими знахідками, що, однак, дозволяють радше передати “дух”, а не синтаксичні або образні особливості оригінального твору [10, с. 112]. У свою чергу, С.Криньський – яскравий представник саме “класичного” типу перекладу, який намагається знайти компроміс між точною передачею змісту першотвору та синтаксичними вимогами цільової мови [10, с. 114].

Сьогочасна наука застосовує до перекладу системний підхід. Для здійснення цього перспективними видаються поняття “поетична модель” (В.Іванов) і “семантико-стилістична структура” (В.Коптілов). “Під поетичною моделлю тексту ми розуміємо його поетичне значення, і що не дорівнює значенню підрядника, бо до поетичної моделі входить не лише безпосередній зміст вірша, що до певної міри піддається прозаїчному переповіданню, але й модель структури вірша”, – зазначає В. Іванов [2, с. 370]. Дослідник висуває вимогу обов’язкового збереження поетичної моделі: “...якщо в перекладі звичайного науково-технічного тексту повинно залишитися незмінним значення цього тексту, то в поетичному перекладі незмінною повинна бути поетична модель (або поетичний сенс) вірша”. Стосовно іншого поняття, то *семантико-стилістична структура* “оперує не окремими словами, фразеологізмами, фонемами чи синтаксичними одиницями, а представляє текст у вигляді певної абстрактної моделі, яка закріплює його істотні особливості й ігнорує неістотні риси” [3, с. 116–117].

Існує ще багато різних підходів до перекладу поетичного твору.

Так, Л. Бархударов виділяє три способи перекладу: буквальний, вільний та еквівалентний.

Т. Левицька виділяє адекватний та інтерпретований переклад.

А. Федоров відмічає особливості адекватного перекладу.

Уважаємо цікавими класифікації підходів до перекладу поетичного твору, які позбавляють оцінку цільових текстів від суб’єктивності та смакової характеристики, запропоновані А. Перміновою та І. Корунцем. А. Пермінова пропонує *перекодування* і *перестворення*. *Перекодування* – це такий тип, чи метод, перекладу, коли його виконавець намагається передати якомога більше особливостей оригіналу, в тому числі й формального характеру (семантико-лексичне наповнення, стилістика, строфіка, метрика, рима тощо). При цьому *зміна коду* відбувається лише *на рівні мови*, тобто жіноча рима оригіналу передається жіночою римою перекладу, п’ятистопний ямб – так само п’ятистопним ямбом і т.д. Під час же *перестворення* перекладач намагається створити в приймаючій культурі не *еквівалент*, а скоріше *аналог* оригіналу, орієнтуючись, перш за все, на сприйняття твору читачем, його емоційне враження, задля чого проводить функціональну заміну формальних параметрів (наприклад, типові чекання читача від того чи іншого ритму), таким чином *замінюючи код культури*. І. Корунць виділяє підрядковий переклад. Учений вважає створення підрядкового перекладу є обов’язковою передумовою. Таким чином, підрядником є фактично кожен перший чорновий варіант перекладу. Підрядник найперше забезпечує повне відтворення змістового значення кожного рядка і кожної строфи оригіналу мовою перекладу.

Щоправда, якщо підрядник робиться для поета-перекладача, який не володіє мовою оригіналу, перекладач мусить указати особливості метрики цього вірша, а саме: компоненти зовнішньої та компоненти внутрішньої матриці (кількість складів у рядку, чоловічу/жіночу й вокалічну чи консонантну риму, характер римування – послідовне чи перехресне, кількість рядків у вірші).

Внутрішню матрицю поетичного твору складають компоненти, не видимі ззовні. А саме, зміст окремої строфи, яким визначається кількість рядків та рима; авторський набір різних стилістичних засобів – тропів; структурні особливості строфи; звукова структура поетичних рядків;(вірш може бути із мелодійним звучанням, може бути з співзвучністю приголосних звуків чи з неточним римуванням, неповною римою.); прагматичний підтекст, іншими словами – намір автора викликати у читача ті самі почуття – реакцію на зображену в творі подію, що й в оригіналі; авторські образи твору, на основі яких будується головна сюжетна колізія і розвиток теми.

Також можна зазначити, що І. Корунець розрізняє поетичні твори за типом римування (послідовний, перехресний та вибірковий) та розподіляє їх на класичні байкові (коли строфи взагалі не виділяються), ямбічні та сонети.

Новітньою класифікацією типів перекладу є спроба Ж. Мунена, зроблена з глибоким проникненням у проблеми перекладу. Перша група, що виділяється ним, – релігійні переклади – виділяється за ознакою змісту; друга група – художній переклад – за мовою; третя група – переклад віршів – виділяється за ознакою форми; четверта група – переклад дитячої літератури – за орієнтацією на одержувача; п'ята група – переклади сценічних творів – за способом використання текстів; шоста група – переклад і кіно (переклад фільмів) – виділяється з погляду специфічних технічних умов і сьома група – технічний переклад – знов за ознакою змісту [10, с. 202].

Ці групи дають достатню основу для виділення різних видів текстів. Але для розумного виділення типів текстів ці групи представляються дуже неоднорідними і багато чисельними.

У поетичному творі всі елементи – фонетичні, лексичні, синтаксичні, метричні – тісно взаємопов'язані, знаходячись у певних відношеннях одне з одним. Головна особливість, яка відрізняє віршовану мову від прози, – це чітка ритмічність малюнка, яка легко сприймається. Перекладач віршів тому і стикається з завданням особливої важкості: він пов'язаний розміром, римою, кількістю складів та строф, тобто він повинен створити своєю мовою твір, який носії цієї мови сприйняли б як поетичний [5, с. 90].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода // Проблемы особых межлитературных общностей / Д. Дюришин. – М.: Наука, 1993. – С. 18.
2. Иванов В. В. Лингвистические вопросы стихотворного перевода / В.В. Иванов // Труды Института точной механики и вычислительной техники. – Вып. 2. – 1961. – С. 369–395.
3. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К.: Вища школа, Вид-во при Київському університеті, 2001. – 166с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу / І.В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 510 с.
5. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту / В.А. Кухаренко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 261с.
6. Левик В.В. О точности и верности / В.В. Левик // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М., 1987. – С. 376.
7. Микушевич В. К вопросу о романтическом переводе / В. Микушевич // Актуальные проблемы теории художественного перевода: в 2 т. – М., 1967. – Т. 1. – С. 69–79.
8. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – №1–2. – С. 172–190.
9. Пермінова А.О. Перекодування при поетичному перекладі (на прикладі 19-го та 12-го сонета У. Шекспіра) / А.О. Пермінова // Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції “Каразінські читання: Людина, мова, комунікація”. – Харків: Вид-во ХНУ, 2005. – С. 144–145.
10. Райс К. Классификация текстов и методы перевода / К. Райс // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Наука, 1978. – С. 202–228.

УДК 811.161.2 + 83'373.6

Кристина Шевченко
(Горлівка)

БАЗОВІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ МОВ ПРИ УТВОРЕННІ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДУБЛЕТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У пропонованій роботі визначаються моделі взаємодії мов при утворенні етимологічних дублетів в українській мові. Ці моделі базуються на трьох параметрах: статус мови, тип взаємодії мов, схема взаємодії мов. Автором даються теоретичні

обґрунтування розмежування статусів мов і еволюції й запозичення як різних типів взаємодії мов.

Ключові слова: запозичення, еволюція, етимологічні дублети, мова-джерело, мова-донор, мова-посередник, мова-реципієнт.

In the work above we define the models of the interactions between languages when we speak about the formation of the etymological doublets in the Ukrainian language. These models are based upon three parameters: the status of the language, the type of the interaction between languages, the scheme of the interaction between languages. The author gives theoretical grounds of the differentiation of the status of languages and the evolutions and borrowings as different types of the interaction of the languages.

Key words: borrowing, evolution, etymological doublets, source language, donor language, intermediate language, recipient language.

Метою статті є встановлення параметрів опису взаємодії мов при утворенні етимологічних дублетів (далі – ЕД) – етимологічно тотожних лексем української мови, наприклад: укр. *дама* (<фр. *dame*) – *донна* (<іт. *donna*)– *дуенья* (<ісп. *dueña*), які ототожнюються на рівні лат. *domina*. ЕД української мови майже ніколи не піддавалися аналізу. Єдиний виняток складає стаття В.І. Фадеєва, присвячена зіставленню ЕД російської та української мов [4]. Але, на нашу думку, мав рацію Р. А. Будагов, який ще у 1970 році писав у рецензії на “Словник етимологічних дублетів іспанської мови” І. О. Короленко, що “настав час створити такі словники для всіх мов” [1, с. 92], у тому числі й української.

Поки що не існує єдиної моделі опису ЕД. Ми спираємося на методіку, запропоновану В. І. Теркуловим [3], яка, окрім іншого, включає і встановлення моделей взаємодії мов при утворенні ЕД. Ці моделі базуються на трьох параметрах: статус мови, тип взаємодії мов, схема взаємодії мов.

Якщо говорити про статус мови, то ми розрізняємо такі його типи.

Мова-джерело (МДж), тобто мова, на рівні якої ототожнюються ЕД. Наприклад, для *паланка* – *фаланга* статус МДж має латинська мова (лат. *phalanx/palanca*), оскільки саме латинське слово є джерелом для укр. *паланка*, пов’язаного з ним через іт. *palanca*, та *фаланга*, запозиченого безпосередньо з латини.

Мова-посередник (МП) – це мова, що слугує передавачем номінативи з МДж до мови-реципієнта. Такими, наприклад, є кр.-тат. *бусурман* та волзько-татарське *мусульман*, що знаходяться на шляху від араб.-перс. *musulman* до українських ЕД *бусурман* – *мусульманин*. Між МДж та українською мовою можуть знаходитись декілька МП. Наприклад, при утворенні ЕД *алхімія* – *хімія* на базі гр. (МДж) *χημεία* “хімія” перша лінія взаємодії мов включає 3 МП (араб. (МП1) *al-kīmiā* – ср.-лат. (МП2) *alchimia* – (МП3) нов.-в.-н. *Alchimie*), а друга – 2 МП (ср.-лат. *chymia*. – пол. *chymia*).

У деяких випадках ЕД виникають унаслідок дворазового розпаду тотожності джерельних лексем – на рівні МДж і на рівні МП, яка в цьому випадку отримує статус МП/МДж, наприклад, при утворенні групи ЕД *колегія* – *колеж* – *коледж*, для яких перший рівень розпаду – рівень лат. (МДж) *collegium* “корпорація”, від якого паралельно утворюються фр. (МП1/МДж) *collège* “навчальний заклад” та пол. (МП1) *kollegjum* (з останнього виникає укр. *колегія*). Французьке слово стає МП/МДж, оскільки саме на його базі відбувається нове розщеплення тотожності: воно є джерелом, з одного боку, для англ. (МП2) *college*, що дало укр. *коледж*, а з другого, – для укр. *колеж*.

Мова-донор (МДн) – це мова, з якої номінатива безпосередньо переходить до української мови, що має у цьому випадку статус мови-реципієнта (МР). Функції МДн може виконувати як МДж, так і МП. Наприклад, при утворенні ЕД *машина* – *машина* як МДн в одному випадку виступає МДж (лат. (МДж/МДн) *machina* “механізм” > укр. *машина*), а в другому – МП1 (фр. (МП1/МДн) *machine* > укр. *машина*).

Наступний компонент моделі взаємодії мов – тип цієї взаємодії. Розрізняються два типи.

По-перше, це еволюційна взаємодія (**евол**), яка відзначається у випадках, коли між мовами, що знаходяться на певній лінії взаємодії, виникають відношення прамови та дочірньої мови. Зазвичай еволюційну взаємодію ми знаходимо на рівні розпаду номінатемиджерела. Це може бути рівень **МДж**, наприклад, рівень лат. (**МДж**) *iuncta* “зв’язка” при утворенні етимологічних дублетів *джунта* – *хунта*. Розпад етимологічної тотожності номінатемиджерела тут відбувається унаслідок розпаду латини як прамови для романських мов і передачі слова *iuncta* за живою еволюційною традицією, з одного боку, до іт. (**МП1/МДн**) *giunta* “виконавчий орган місцевої влади в Італії”, звідки укр. (**МР**) *джунта*, а з другого – до ісп. *junta* “група заколотників”, звідки укр. (**МР**) *хунта*. Це може бути також рівень **МП/МДж**, наприклад, при утворенні ЕД *князь* – *ксьондз* – *конунг* **МДж** першого порядку є пгрм. (**МДж**) **kuningas*, розпад якого призвів до виникнення етимологічно тотожних номінатем у давньонорвезькій мові, пов’язаній із прагерманською мовою еволюційним зв’язком (двн.-норв. (**МП/МДн**) *konungr*), та у праслов’янській мові (псл. (**МП/МДж/МДн**) *кьп’єдз’ь*), яка, у свою чергу, стала **МДж** для пов’язаних з нею еволюційними відносинами польської (пол. (**МП/МДн**) *ksiądz* – укр. (**МР**) *ксьондз*) та української (укр. (**МР**) *князь*) мов.

У деяких випадках еволюційні відношення відзначаються і між **МП** різних рівнів. Наприклад, при утворенні ЕД *араб* – *аран*, що ототожнюються на рівні араб. (**МДж**) *‘arab*, на одній із ліній взаємодії мов після запозичення зазначеної лексеми з арабської мови у латину (лат. (**МП1**) *arabus*) відзначається її еволюційна передача з латини у французьку мову (фр. (**МП2/МДн**) *arabe*).

По-друге, це процес **запозичення**, який відзначається на усіх рівнях взаємодії мов, як на рівні розпаду тотожності, так і на лініях взаємодії **МП** різного рівня або на лінії **МП** – **МР**. На відміну від еволюційної взаємодії при **запозиченні** слово “проникає з однієї мови до іншої не в цілому, як повне, закінчене, граматично оформлене слово, а тільки, так би мовити, як більш-менш оформлений відрізок лексичного матеріалу, що набуває нову оформленість лише в системі й засобами іншої мови, мови-реципієнта” [2, с. 20]. При цьому з однієї мови до іншої переходить не номінатема, а глоса, тобто мовленнєва реалізація номінатем, оскільки запозичення відбувається саме через мовлення. Наприклад, номінатема *адамант* (етимологічні дублети *адамант* – *алмаз*) є реалізацією в українській мові однієї з форм непрямих відмінків гр. *‘αδάμας –ντις*, що свідчить про те, що саме ця форма була джерелом запозичення для української мови, а не номінатема в цілому.

Остання складова моделі взаємодії мов – схема взаємодії. Це графічне втілення вказівки, по-перше, на розташування та тип взаємодії **МДж**, **МП** та **МР** при утворенні ЕД. Базовими моделями утворення ЕД ми називаємо ті моделі, що складаються з двох компонентів. Розрізняються наступні різновиди базових моделей.

Схема 1.

Моделі типу I

(А)	МДж	(Б)
МП		МП
МДн		МДн
МР		МР

Тут передбачається зв’язок усіх компонентів групи ЕД **МР** із **МДж** через **МП**, наприклад, *агел* “кругла загорода для овець” – *аул*: пратюрк. (**МДж**) *ağil* ттж; а) тур. (**МП1/МДн**) *ağil* – укр. (**МР**) *агел*; б) кр.-тат. (**МП1/МДн**) *аул* – укр. (**МР**) *аул*.

Існують наступні різновиди зазначеної моделі.

Схема 2.

Модель I-A

(А)	МДж	(Б)
Еволюція		Еволюція
МП/МДн		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

У цій моделі відзначається еволюційний зв'язок “МДж – МП1” на всіх лініях взаємодії мов, а також якість МДн для всіх МП1, наприклад: *шансон – канцона*: лат. (МДж) *cantio*; а) евол. – фр. (МП1/МДн) *chanson* – запоз. – укр. (MP) *шансон*; б) евол. – іт. (МП1/МДн) *canzone* – запоз. – укр. (MP) *канцона*.

Різновидом моделі I-A є модель I-A+, в якій відзначається на одній з ліній взаємодії мов дві та більше мов-посередників.

Схема 3.

Модель I-A+

(А)	МДж	(Б)
Еволюція		Еволюція
МП/МДн		МП
Запозичення		Запозичення
		МП/МДн
		Запозичення
MP		MP

Наприклад: *шанімо – капітель*: лат. (МДж) *capitellum* “капітель”; а) евол. – фр. (МП1/МДн) *chapiteau* – запоз. – (MP) укр. *шанімо*; б) евол. – іт. (МП1) *capitello* – запоз. – нім. (МП1/МДн) *Kapitell* ттж – запоз. – (MP) укр. *капітель*.

Схема 4.

Модель I-B

(А)	МДж	(Б)
Еволюція		Запозичення
МП/МДн		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

Ця модель констатує еволюційний зв'язок “МДж – МП1” на лінії “А” та акт запозичення при взаємодії “МДж – МП1” на лінії “Б”. Всі МП1 мають статус МДн, наприклад, *параграф – параф*: лат. (МДж) *paragraphus*; а) евол. – фр. (МП1/МДн) *parafe/paraphe* – запоз. – укр. (MP) *параф* “розчерк”; б) запоз. – пол. (МП1/МДн) *paragraf* – запоз. – укр. (MP) *параграф*.

Різновидом моделі I-B є модель I-B+, в якій на одній з ліній взаємодії мов відзначається дві та більше мов посередників. Ми маємо два різновиди цієї моделі. Перша – I-B+e передбачає наявність додаткових мов-посередників на лінії еволюційної взаємодії мови-джерела з мовою-посередником:

Схема 4.

Модель I-B+e

(А)	МДж	(Б)
Еволюція		Запозичення
МП		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		
Запозичення		
MP		MP

Наприклад, *дивізія* – *divizion*: лат. (МДж) лат. *divisio, -onem* “розподіл”; а) евол. – фр. (МП1) *division* – запоз. – нім. (МП2/МДн) *Division* – запоз. – укр. (МР) *divizion*; б) запоз. – пол. (МП1/МДн) *dyvizja* – запоз. – укр. (МР) *divizija*.

Другий різновид моделі I-Б+ – I-Б+з передбачає наявність додаткових мов-посередників на лінії запозичення з мови-джерела до мови-посередника.

Схема 5.

Модель I-Б+з

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Еволюція
МП		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		
Запозичення		
МР		МР

Наприклад, *панель* – *панно*: лат. (МДж) *pannelus/pannellum*; а) запоз. – с-фр. (МП1) *Paneel* – запоз. – нім. (МП2/МДн) *Paneel* – запоз. – укр. (МР) *панель*; б) евол. – фр. (МП1/МДн) *panneau* – запоз. – укр. (МР) *панно*;

Ще одним різновидом моделі I-Б+ є модель I-Б+ез, у якій відбувається збільшення мов-посередників як на еволюційній лінії, так і на лінії запозичення.

Схема 6.

Модель I-Б+ез

(А)	МДж	(Б)
Еволюція		Запозичення
МП		МП
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МР		МР

Наприклад *канал* – *канава*: лат. (МДж) *canalis/canalem*; а) запоз. – *canalis* – фр. (МП) *canal* – нім. (МП/МДн) *Kanal* – укр. (МР) *канал*; б) евол. – *canalem* – іт. (МП) *canale* – пол. (МП2) *kanal* – укр. (МП/МДн) *канава*.

Схема 7.

Модель I-В

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МР		МР

Ця модель передбачає акт запозичення на всіх лініях взаємодії “МДж – МП”. Усі МП мають статус МДн, наприклад: *банджо* – *бандура*: іт. (МДж) *bandura*; а) запоз. – англ. (МП1/МДн) *banjo* – запоз. – укр. (МР) *банджо*; б) запоз. – пол. (МП1/МДн) *bandura* – запоз. – укр. (МР) *бандура*.

Відзначається ще й модель I-В+, у якій на одній із ліній взаємодії мов реалізується протиставлення МП – МП/МДн.

Модель I-B+

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Запозичення
МП		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		
Запозичення		
МР		МР

Наприклад: *анкер – якір*: лат. (МДж) *ancora*; а) запоз. – нім. (МП1/МДн) *Anker* – запоз. – укр. (МР) *анкер*; б) запоз. – днв-ісл. (МП1) *akkeri* – запоз. – рос. (МП2/МДн) *якорь* – укр. (МР) *якір*.

Дуже цікавим є різновид I-B+(Евол1), де на одній з ліній МП2 пов'язана з МП1 еволюційними відношеннями.

Схема 9.

Модель I-B+

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Запозичення
МП		МП/МДн
Еволюція		Запозичення
МП/МДн		
Запозичення		
МР		МР

Наприклад: *араб – арап*: араб. (МДж) *'arab*; а) запоз. – лат. (МП1) *arabus* – евол. – фр. (МП2/МДн) *arabe* – запоз. – укр. (МР) *араб*; б) запоз. – тур. (МП/МДн) *Arap* – запоз. – укр. (МР) *арап*.

Також нами відзначається модель I-B++, у якій на всіх лініях взаємодії мов реалізується протиставлення МП – МП/МДн.

Схема 10.

Модель I-B++

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Запозичення
МП		МП
Запозичення		Запозичення
МП/МДн		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
МР		МР

Наприклад, СІ+ФІ (100%): *аніс – ганус*: гр. (МДж) *άνισον*; а) запоз. – фр. (МП1) *anis* – запоз. – рос. (МП1/МДн) *анис* – запоз. – укр. (МР) *аніс*; б) запоз. – лат. (МП1) *anesum* – запоз. – пол. (МП/МДн) *anuz* – запоз. – укр. (МР) *ганус*.

Моделі типу II

У моделі цього типу один із компонентів групи етимологічних дублетів надходить у МР безпосередньо з МДж, а інший – за посередництвом МП.

Схема 11.

(А)	МДж	(Б)
Мдн		МП
		МДн
МР		МР

Наприклад: *ліквор – лікер*: лат. (МДж) *liquor, -orem* “рідина”; а) Мдн – укр. (МР) *ліквор* “спинномозкова рідина”; б) фр. (МП1/МДн) *liqueur* “спиртовий напій” – укр. (МР) *лікер*.

Модель II-A

(А)	МДж	(Б)
МДн		Еволюція
		МП/МДн
Еволюція		Запозичення
MP		MP

Різновид моделі II, у якому взаємовідношення як MP з МДж на лінії "А", так і МП1 з МДж на лінії "Б" відбивають еволюційний зв'язок мов. Між МП/МДн та MP на лінії Б відзначається запозичення, наприклад: *вакса* – *віск*: піє. (МДж/МДн) **vasks*-; а) евол. – укр. (MP) *віск*; б) евол. – нім. (МП1/МДн) *Vachs* – запоз. – укр. (MP) *вакса*.

Різновидом цієї моделі є модель II-A+, у якій між МДж та MP знаходиться декілька мов-посередників.

Схема 13.

Модель II-A+

(А)	МДж	(Б)
МДн		Еволюція
		МП
		Запозичення
		МП/МДн
Еволюція		Запозичення
MP		MP

Наприклад: *вампір* – *унир*: п-сл. (МДж/МДн) **qrupr*; а) евол. – укр. (MP) *унир*; б) евол. – схв. (МП1) *вампір* – запоз. – нім. (МП2/МДн) *Vachs* – запоз. – укр. (MP) *вакса*.

Схема 14.

Модель II-B

(А)	МДж	(Б)
МДн		Еволюція
		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

Різновид моделі II, у якому пряма взаємодія МДж/МДн – MP між мовами реалізується як запозичення, а взаємодія МДж – МП/МДн – як еволюційний процес, наприклад: *опера* – *опус*: лат. (МДж/МДн) *opus/opera*; а) запоз. – укр. (MP) *опус*; б) евол. – іт. (МП1/МДн) *opera* – запоз. – укр. (MP) *опера*.

Різновидом моделі II-B є модель II-B+, у якій між МП1, еволюційно пов'язаною з мовою джерелом, та MP знаходяться ще одна чи декілька МП.

Схема 2.15.

Модель II-B+

(А)	МДж	(Б)
МДн		Еволюція
		МП
		Запозичення
		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

Наприклад: *фікус* – *фіга*: лат. (МДж/МДн) *ficus/ficum*; а) запоз. – укр. (MP) *фікус*; б) евол. – *ficum* – запоз. – пров. (МП1) *figo* – запоз. – ср.-в.-нім. (МП2) *vîge* – запоз. – пол. (МП3/МДн) *figa* – запоз. – укр. (MP) *фіга*.

Модель II-B

(А)	МДж	(Б)
МДн		Запозичення
		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

Різновид моделі II, у якому всі взаємовідношення між мовами реалізуються як запозичення, наприклад, *акажу* – *кеш'ю*: порт. (МДж/ МДн) *acaçu, caçu*; а) запоз. – укр. (MP) *кеш'ю*; б) запоз. – фр. (МП1/МДн) *acajou* – запоз. – укр. (MP) *акажу*.

Різновидом моделі II-B, є модель II-B+, у якій між МП1 та МДж знаходяться ще одна чи декілька МП.

Схема 17.

Модель II-B+

(А)	МДж	(Б)
МДн		Запозичення
		МП
		Запозичення
		МП/МДн
Запозичення		Запозичення
MP		MP

Наприклад, *бригантина* – *бриг*: іт. (МДж/МДн) *brigantino*; а) запоз. – укр. (MP) *бригантина*; б) запоз. – фр. (МП1) *brigantin* – запоз. – англ. (МП2/МДн) *brig* – запоз. – укр. (MP) *бриг*.

Схема 18.

Модель III

(А)	МДж	(Б)
Запозичення		Запозичення
MP		MP

У моделі цього типу всі компоненти групи ЕД надходять у MP безпосередньо з МДж, наприклад, *пресс* – *пресса*: фр. (МДж/МДн) *presse*; а) запоз. – укр. (MP) *прес*; б) запоз. – укр. (MP) *преса*.

На основі базових моделей формуються гібридні моделі для трьох- та чотирьохкомпонентних груп ЕД. Опис таких моделей є завданням наших наступних статей. Крім того, нами передбачається опис особливостей базових відношень між глосами номінатемами-джерела у МДж, способів формування схожостей-розбіжностей між компонентами груп ЕД тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р. А. “Словарь этимологических дублетов испанского языка” и его значение / Р. А. Будагов // Научные доклады высшей школы: филологические науки. – 1970. – № 5. – С. 92-94.
2. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка: учебн. пособие [для студентов вузов] / А. И. Смирницкий – М.: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1956. – 364 с.
3. Теркулов В. И. Этимологические дублеты латино-романского происхождения в русском языке: дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Теркулов Вячеслав Исаевич. – Донецк, 1994. – 202 с.
4. Фадеев В. І. Етимологічні дублети спільного походження в російській та українській мовах / В. І. Фадеев // Мовознавство. – 1970. – №6. – С. 52-60.

Розділ VII

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 811.111'25

Альвіна Алиєва
(Луцьк)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “МАТЕРИНСТВО”: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Мета статті – виявити й систематизувати корпус англійських ФО, які актуалізують соціокультурний фрейм лінгвокультурного концепту “Материнство” та проаналізувати їх під кутом зору перекладу українською мовою.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт “Материнство”, соціокультурний фрейм, слот, парцела, міжмовний фразеологічний еквівалент.

This paper aims at revealing and systematizing the corpus of English phraseological units actualizing the socio-cultural frame of linguo-cultural concept “Motherhood” and analyzing them according to their translation into Ukrainian.

Key words: phraseological unit, concept “Motherhood”, socio-cultural frame, slot, parcel, inter-language phraseological equivalent.

Постановка наукової проблеми та її значення. Материнство як соціокультурний феномен містить у собі генезис усієї людської культури та цивілізації, всього суспільно-історичного та родинного досвіду людства. Це одне з найвищих та найвідповідальніших призначень жінки. Стати матір'ю означає відректися від самої себе, зійти з глибини мук і подарувати дитині життя. Народити дитину, вигодувати й виховати її в любові – велика й нелегка робота. Завдяки цій роботі у руках жінки – можливість змінити світ, прикрасити або зруйнувати його. Життя доводить справедливість вислову “Рука, що гойдає колиску, може сколихнути весь світ” [4, с. 344]. Отже, проблема материнства не втрачає своєї актуальності.

Вивчення материнства й материнської поведінки має давні традиції. Материнство вивчається в руслі різних наук: історії, культурології, медицини, фізіології, біології, соціології, психології, і це не дивно, оскільки материнство – одна із фундаментальних цінностей людства, адже поява на світ нової людини – це одне із найбільших чудес у Всесвіті. Наше завдання полягає в дослідженні феномена материнства з лінгвістичного погляду, фокусуючи увагу на взаємозв'язку мови й культури. Попри велику значущість об'єкта дослідження лінгвістичних наукових розвідок, присвячених дослідженню актуалізації концепта “Материнство” засобами усталених словосполучень, небагато.

З огляду на вищесказане, наше дослідження видається **актуальним**. **Мета** статті – виявити й систематизувати корпус англійських ФО (далі – ФО), які актуалізують соціокультурний фрейм лінгвокультурного концепту “Материнство” й проаналізувати ці ФО з погляду їх перекладу українською мовою.

Отже, об'єктом нашого дослідження обрано ФО, які входять до номінативного простору концепту “Материнство”. Оскільки ми трактуємо фразеологію в широкому

розумінні цього слова [6, с. 148], то відносимо до фразеологізмів також прислів'я, приказки, приповідки, афоризми, порівняння, які відповідають багатьом критеріям фразеологізмів – відтворюються в готовому вигляді, мають постійну граматичну структуру та компонентний склад і є образними.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Поняття материнства багатогранне, воно охоплює не лише біологічну, а й соціальну функцію, оскільки виховання дітей – головне завдання матері. З перших днів появи дитини на світ мати покликана готувати їй до життя та практичної діяльності, допомогти їй засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності. Мати відіграє провідну роль у вихованні дитини. Саме мати найсильніше впливає на дітей, особливо у сфері духовно-морального виховання. Недарма народна мудрість гласить: “Хороша мати варта сотні вчителів”. Ці слова підтверджують велич материнства як соціокультурного феномена.

Однією з найважливіших форм маніфестації світопізнання людини є мова. Першочерговим завданням когнітивної лінгвістики є виведення вичерпного переліку мовних одиниць, які об'єктивують досліджуваний концепт, тобто виведення *номінативного поля* концепту [10, с. 66]. Серед основних мовних засобів опису номінативного поля концепту важливе місце займають усталені словосполучення та паремії [8, с. 84-85].

Із виникненням когнітології питання, пов'язані із вивченням фразеологічних одиниць, можуть бути розглянуті в новому ракурсі, оскільки когнітивна лінгвістика дає змогу пов'язати мовні процеси з пізнавальною діяльністю людини [9, с. 48]. Фразеологічні одиниці є надбудовою лексичного рівня, їм властиве особливе номінативне значення. Вони мають надлишковий характер. Як мовний знак фразеологічна одиниця є “зберігачем” наших знань про світ і трактується як носій інформації про особливі структури знання, зокрема про культуру народу [11, с. 154]. З усіх творінь людини фразеологія – одне з найбільш складних і самобутніх феноменів. Фразеологічний склад мови динамічно реагує на розвиток суспільства, є специфічним у кожній країні й у кожного народу.

Аналіз корпусу ФО, виокремлених із лексикографічних джерел [1; 2; 3; 4; 5; 12; 13; 14; 15], дав змогу парцелювати ці ФО на два слоти – *сім'я (family)* і *стосунки (relationship)*, кожен з яких охоплює декілька парцел.

У межах слоту *сім'я (family)*, виділяються парцели “*одруження*” (*marriage*), “*мату*” (*mother*), “*дитина/ditum*” (*child/children*).

До парцели “*одруження*” (*marriage*) належать такі ФО:

- *he that takes a wife, takes a care* – хто бере жінку, той бере клопіт на свою голову;
- *love takes away the sight, but matrimony restores it* – любов відбирає зір, а шлюб повертає його;
- *marriage comes by destiny; marriages are doomed/made in heaven* – судженого конем не об'їдеш;
- *marry in haste, and repent at leisure* – перш ніж одружитись, треба роздивитись; женився на скору руку та на довгу муку;
- *marriage is a lottery* – шлюб – це лотерея; один одружився – світ побачив, другий одружився – з головою пропав;
- *marriage makes or mars a man* – шлюб відіграє вирішальну роль у житті людини;
- *marry late or never* – одружуйся або пізно, або ніколи;
- *marry your son when you please and your daughter when you can* – одружуй сина, коли схочеш, а дочку, коли зможеш;
- *observe the mother and take the daughter* – перш ніж одружитися на дочці, подивись на матір;
- *the first wife is matrimony, the second is company, the third is heresy; to marry once is a duty, twice is folly, thrice is madness* – перша жінка – це шлюб, друга – компанія, третя – ересь; жінка перша – від Бога, друга – від людей, а третя – від чорта.

Парцела “*мату*” (*mother*) включає наступні ФО:

- *An ounce of mother is worth a pound of clergy* – хороша мати варта сотні вчителів;
- *every mother's duck is a swan; there is only one pretty child in the world, and every mother has it* – для кожної матері своя дитина найкраща;
- *God could not be everywhere and therefore he made mothers* – Бог не міг бувати скрізь сам, а тому він створив матерів;
- *motherhood is the keystone of the arch of matrimonial happiness* – материнство – наріжний камінь сімейного щастя.
- *the greater love is a mother's, then come dog's, then a sweetheart's* – найсильніша любов материнська, тоді йде любов собаки, тоді – коханої людини.
- *who takes the child by the hand takes the mother by the heart* – хто бере дитину за руки, той бере маму за серце.

До парцели “*дитина/ditmu*” (*child/children*) належать такі ФО:

- *children are certain cares* – малі діти – малий клопіт, великі діти – великий клопіт; від малих дітей болить голова, а від великих – серце; малі діти не дають спати, а великі – дихати;
- *children are poor men's riches* – діти – багатство бідних;
- *late children, early orphans* – пізні діти рано стають сиротами; пізно женитися – дрібні сироти лишити;
- *like mother like child; like begets like; like father like son; like master like man; as the mother, so is the daughter; a crooked stick throws a crooked shadow* – який татко, таке й дитятко; яка хата, такий тин, який батько, такий син; яка гребля, такий млин, який батько, такий син; яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі і їх діти; яблуко від яблуні недалеко падає; який дуб, така й бочка, яка мати, така й дочка;
- *when children are doing nothing, they are doing mischief* – коли діти не роблять нічого, вони роблять шкоду;
- *when children stand quiet, they have done some harm* – якщо діти припишкли, значить вони щось накоїли.

У межах слоту “*стосунки*” (*relationship*) виділені парцели “*стосунки між чоловіком і дружиною*” (*relationship between husband and wife*), “*стосунки між матір'ю і дітьми*” (*relationship between mother and her children*) “*стосунки між членами родини*” (*relationship among kinsmen*).

Парцела “*стосунки між чоловіком і дружиною*” (*relationship between husband and wife*) представлені такими ФО:

- *a good wife makes a good husband; the Lord makes a man, but the wife makes a husband* – Бог створює мужчину, а дружина – чоловіка;
- *a kind wife makes a faithful husband* – у доброї жінки вірний чоловік;
- *all are good lasses, but whence come the bad wives? A diamond daughter turns to glass as a wife* – всі дівчата голуб'ята, а де ж ті чортові баби беруться?
- *the husband is the head of the house, but the wife is the neck – and the neck moves the head* чоловік голова, жінка шия: куди захоче, туди й поверне; в хаті жінка три кути держить, а муж – четвертий.

До парцели “*стосунки між матір'ю/батьками і дітьми*” (*relationship between mother/parents and her/their children*) відносимо такі ФО:

- *a child may have too much of his mother's blessing; mother's darlings are but milkshop heroes* – занадто ніжна мати псує дитину; не дитина, а мазана паляниця;
- *a child needs love most when he deserves it the least* – дитина найбільше потребує любові, коли найменше її заслуговує;
- *a child's spirit is easily broken and difficult to heal* – душу дитини легко поранити, але важко вилікувати;
- *the child is father of/to the man* – вже в дитині закладені риси дорослої людини.

Парцела “*стосунки між членами родини*” (*relationship among kinsmen*) охоплює наступні ФО:

- *accidents will happen in the best regulated families; every family has a black sheep* – в сім’ї не без виродка; буває і від гарного отця родиться дурна вівця;
- *as the twig is bent, so the tree is inclined* – гни дерево, поки молоде, вчи дітей, поки малі;
- *birth is much, but breeding is more* – не той батько, що народив, а той, що виховав; походження має велике значення, а виховання – ще більше;
- *blood is thicker than water* – хто рідніший, той і цінніший;
- *fathers, like mothers, are not born* – батьками, як і мамами, не народжуються;
- *many kinsfolk, few friends* – своїх багато, а як прийдеться топиться, то ні за кого й ухопиться; рідня – серед дня, а як сонце сховається, то й не родичається; хоч свій, та гірше чужого;
- *the mother-in-law remembers not that she was a daughter-in-law* – забула свекруха, що сама невісткою була;
- *there are as many good stepmothers as white ravens* – скільки ворон білих, стільки мачух добрих;
- *the wrath of brothers is the wrath of devils* – гнів братів – це гнів чортів;
- *to understand your parents’ love you must raise children yourself* – щоб зрозуміти батьківську любов, необхідно виховати своїх власних дітей;

Аналіз виокремлених ФО за параметром міжмовних фразеологічних еквівалентів показав, що внаслідок значного розходження внутрішньоструктурних ознак англійської й української мов для матеріалу, що досліджується, не характерні абсолютно тотожні фразеологічні еквіваленти. Залежно від відмінностей у плані вираження ступінь збігу міжмовних фразеологічних еквівалентів може виявлятися таким чином: 1) повна еквівалентність, тобто повне співвідношення плану вираження і плану змісту ФО; 2) часткова еквівалентність, яка характеризується незначними відмінностями в плані вираження ФО тотожної семантики [12].

Повними фразеологічними еквівалентами можна вважати ФО англійської та української мов, що мають однакове сигніфікативно-денотативне значення, суб’єктивно-оцінну, функціонально-стилістичну й емоційно-експресивну конотацію, структурно-граматичну організацію і компонентний склад. При цьому збіг структурно-граматичної організації англійських та українських ФО приймає до уваги специфіку типологічних ознак, властивих одній мові і не характерних іншій. Однакове сигніфікативно-денотативне значення й суб’єктивно-оцінна конотація визначаються рівним набором інтегральних і диференціальних сем [12].

Наведемо приклади повної еквівалентності ФО. Їх порівняно небагато, що пояснюється належністю мов, що зіставляються, до різних систем. Візьмемо, наприклад, ФО *marry late or never* – одружуйся пізно або ніколи. Обидва фразеологізми є нейтральними або міжстильовими одиницями, побудовані на однаковому образі, у них повністю збігаються структурно-граматична організація і компонентний склад. Серед інших ФО такого типу можна назвати такі: *marriage is a lottery*; *marry your son when you please, and your daughter when you can*; *when children are doing nothing, they are doing mischief*, *fathers, like mothers, are not born*, *the wrath of brothers is the wrath of devils*, etc.

Часткові фразеологічні еквіваленти характеризуються незначними відмінностями в плані вираження тотожної семантики, які можуть носити компонентний або морфологічний характер (у більшості випадків відмінності торкаються лише компонентного складу ФО, причому, у якості компонентів, що розрізняються, як правило, виступають лексеми схожої понятійної або суміжної семантики). Візьмемо, наприклад, ФО *motherhood is the keystone of the arch of matrimonial happiness*. В еквівалентній українській фразеологічній одиниці *материнство – наріжний камінь вершини щасливого сімейного життя* фактично однакові сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінна конотація, але відмінності

торкаються лексем суміжної семантики (*matrimonial: family*). Отже, часткова фразеологічна еквівалентність характеризується деякими розбіжностями тільки в плані вираження, а план змісту у них збігається.

Англо-українські фразеологічні аналоги. До міжмовних фразеологічних аналогів належать ФО, що виражають однакове або близьке значення, але характеризуються повною відмінністю або приблизною схожістю внутрішньої форми. За ступенем збігу або відмінності міжмовних фразеологічних аналогів останні поділяються на: 1) фразеологічні аналоги з приблизною схожістю структурно-граматичної організації і однією однаковою лексемою в компонентному складі: *birth is much, but breeding is more – походження має велике значення, а виховання ще більше*; 2) фразеологічні аналоги із приблизною схожістю структурно-граматичної організації і різним компонентним складом: *when Adam delved and Eve span, who was then the gentleman? – Коли орав Адам і пряла Єва, то де стояло родовідне дерево? Bend the twig while it is still green – Вчи димей, поки малі; An ounce of mother is worth a pound of clergy – Хороша мати варта сотні вчителів*; 3) фразеологічні аналоги з різною структурно-граматичною організацією і різним компонентним складом: *blood is thicker than water – чим рідніший, тим цінніший*.

Безеквівалентні ФО – це такі ФО, що не мають відповідників у фразеологічній системі іншої мови. Національна своєрідність фразеології простежується у процесі вивчення будь-якого її аспекту, але найбільш яскраво вона виявляється на семантичному рівні. У таких ФО відбиваються особливості психології, способу мислення, специфічні умови розвитку матеріального і духовного життя носіїв мови. Такі ФО мови-джерела можна передати на мові-рецепторі способом калькування або дескриптивно за допомогою словосполучень та розгорнутих описів.

Висновки. Проведений аналіз підсистеми ФО, які актуалізують соціокультурний фрейм лінгвокультурного концепту “Материнство”, уможливило зробити такі висновки:

Досліджуваний масив лексичних одиниць включає ФО різного ступеня усталеності, серед яких є багато прислів'їв, приказок та крилатих висловів.

Соціокультурний фрейм включає два слоти (“сім'я” та “стосунки”), кожен з яких розпадається на парцели, заповнені певними ФО.

Аналіз виокремлених ФО за параметром міжмовних фразеологічних еквівалентів показав, що абсолютно тотожні фразеологічні еквіваленти не характерні для досліджуваних масивів. Переважна більшість ФО характеризуються частковою фразеологічною еквівалентністю. Безеквівалентних ФО на досліджуваному матеріалі не зафіксовано.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український фразеологічний словник / [уклад К. Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц / [состав. А. В. Кунин]. – 5-е изд., исправл. – М.: Высш. шк., 1970. – 344 с.
3. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: Посіб. для студ. та викладачів вищ. навч. закладів / О.Ю. Дубенко – Вінниця: Нова кн., 2004. – 416 с.
4. Душенко К. В. Словарь современных цитат: 5200 цитат и выражений XX и XXI вв., их источники, авторы, датировка / К. В. Душенко. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Эксмо, 2006. – 832 с.
5. Квеселевич Д. Русско-английский фразеологический словарь: 7 000 единиц / Д. Квеселевич – М.: Рус. яз., 1998. – 704 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти / М. П. Кочерган – К.: Вид. центр “Академія”, 1999. – 288 с.
7. Немцев В. С. Союз любви / В. С. Немцев. – 3-е изд., испр. и доп. – Мн.: Церковь Пробуждение, 2004. – 896 с.
8. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск: Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. – С. 80–85.

9. Когнітивна інтерпретація національно-специфічного змісту фразеологічних одиниць / М. М. Полужин // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки. – 2010. – № 8. – С. 47–52.
10. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В. Н. – М.: Яз. рус. культуры, 1996. – 284 с.
12. Уолш И. А., Берков В. П. Русско-английский словарь крылатых слов: 1 900 единиц / И. А. Уолш, В. П. Берков – М.: Рус. яз., 1984.
13. Cambridge Dictionary of American Idioms. Cambridge, NY: Cambridge University Press, 2003.
14. Longman Dictionary of English Idioms. – Harlow: Longman, 1979.
15. Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms / Chief Editor Diana Lea. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 1008 p.

УДК 81'373.61

Наталія Базилевич
(Херсон)

ФЕНОМЕН “РЕФЛЕКСІЯ” У ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглядаються особливості тлумачення феномена рефлексії у лінгвокогнітивних дослідженнях та з'ясовується сутність поняття лінгвістичної рефлексії.

Ключові слова: лінгвістична (мовна) рефлексія, метамовна рефлексія, рефлексив.

The article is focused on the peculiarities of interpretation of the phenomenon “ reflection” in linguistic and cognitive researches and the essence of notion of linguistic reflection is being explained.

Key words: linguistic (language) reflection, metalanguage reflection, the reflexive.

Поняття “рефлексія” походить від латинського слова *reflexion*, що означає “осмислення” або “звернення до пройденого” [8]. З’явившись як філософське поняття в античності, рефлексія стала загальноновизнаною категорією і вивчалася у роботах філософів різних часів (Сократ, Д. Локк, Лейбніц, Кант, Гегель, Гуссерль, П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, та ін.).

З плином часу межі використання феномена “рефлексія” розширилися, його стали вивчати в психології (Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, Г. П. Щедровицький, В. Лефевр, І. Н. Степанов, С. Ю. Семенов, В. П. Зінченко, А. З. Зак, І. Д. Бех та ін.), лінгвістиці (В. фон Гумбольдт, Б. де Куртене, Л. П. Якубинський, М. Мінський, А. А. Залевська, Є. С. Кубрякова, О. Л. Каменська, Д. М. Сегал, В. І. Тюпа, М. П. Абашева, Т. В. Морозова та ін.). Когнітивній лінгвістиці (В. В. Петров, Р. М. Фрумкіна, Є. А. Лютикова, І. Т. Вепрева, Т. А. Кльопікова та ін.).

Мета статті – розкрити особливості тлумачення феномена рефлексії у лінгвокогнітивних дослідженнях.

Аналіз теоретичної літератури показав, що у лінгвокогнітивних джерелах науково-дослідницької літератури феномен “рефлексія” ототожнюється з поняттями: “коментар”, “оцінка”, “тлумачення”.

Здатність людини розглядати мову як об’єкт отримала назву лінгвістичної (мовної) рефлексії, яку визначають як певний тип мовної поведінки або особливий тип ставлення до мови, який припускає осмислене використання мови: спостереження, аналіз її різних фактів, їх оцінку, співвідношення своєї оцінки з оцінками інших, нормою, узусом [9].

Цінність дослідження лінгвістичної рефлексії вбачають у тому, що вона здатна характеризувати не тільки мовну особистість та інноваційні процеси певної епохи, але і концептуалізувати нові прикмети часу, стабілізувати словник національного характеру.

Уперше проблему рефлексії у філософії мови виділив В. фон Гумбольдт у трактаті про мислення в 1795 році. На його думку, сутність мислення полягає у рефлексії.

Питання рефлексії рядових носіїв мови над власною мовою порушувалося у дослідженнях Г. О. Винокура (1929), Л. В. Щерби (1960), В. В. Виноградова (1964) і продовжує розглядатися в роботах сучасних лінгвістів: предметом лінгвістичних досліджень стає лінгвістична рефлексія минулих історичних епох (О. А. Донських, 1987 [5]; Н. Н. Запольська, 2004 [6]), лінгвістична рефлексія та її особливості в українських Східнослов'янських говірках (К. Д. Глуховцева, 2009, [4]).

Необхідність розробки проблем, пов'язаних із культурою мови, зумовила звернення Б. С. Шварцкопфа (1971) до носіїв літературної мови. Матеріалом для досліджень стали міркування про мову освічених членів суспільства (письменників, журналістів, критиків, вчених), письмово зафіксовані у публіцистичній та художній мові.

Дослідженню лінгвістичної рефлексії присвячені роботи Т. В. Шмелевої [9]. Лінгвістична рефлексія, на її думку, що проявляється в особливих висловах про ті чи інші факти мови, є власне лінгвістична рефлексія і може стосуватися майже всіх сторін мовної одиниці – її вимови, семантики, новизни або архаїчності, специфічності для тієї чи іншої групи населення. Вчена підкреслює, що мовою вироблені стандартні способи вияву лінгвістичної рефлексії, це такі вислови як: *так сказати, як говориться, вибачте за вираз, як говорить такий-то* і подібні. Предметом лінгвістичної рефлексії може бути мовна ситуація в цілому. Лінгвістична рефлексія, об'єктом якої є факти мови, на думку Т. В. Шмелевої, може бути протиставлена мовленнєвій рефлексії, об'єктом якої є використання мовних фактів та оперування ними.

Т. В. Шмелева вважає, що лінгвістична рефлексія притаманна в більшій чи меншій мірі усім носіям мови: мінімум рефлексії забезпечує грамотне володіння мовою і мовленням, а письменники і поети наділені лінгвістичною рефлексією в максимальній мірі.

У сучасній лінгвістиці виділяють декілька типів та рівнів рефлексії, залежно від того, який аспект рефлексії цікавить дослідників. Так, визначаючи рефлексію як “усвідомлення мовної поведінки”, І. Н. Борисова виділяє рефлексію задуму (“планування комунікації на привербальному рівні”), рефлексію інтенції (“контролювання комунікації на етапі виконання”) і порівняння досягнутого результату із задумом (“оцінка ефективності комунікації”) [1].

Г. М. Яворська [11] доводить, що рефлексія над мовою реалізується у двох основних планах: поверхневому та глибинному. Перший (поверхневий) рівень складається з поглядів на мову, характерних для мовної спільноти або окремих суспільних верств. Другий (глибинний) – реалізується у мовній поведінці, а саме, в активному виборі мовних варіантів, які вважають правильними або більш прийнятними, за рахунок інших варіантів, що сприймаються, відповідно, як непридатні.

Залежно від предмету рефлексії та домінуючої ідеї Н. Н. Запольська [6] виділяє наступні типи рефлексії: структурний тип (рефлексія над нормами мови), формальний тип (ідея правильності мови), семантичний тип (ідея зрозумілості мови), функціональний тип (рефлексія над сферами розповсюдження мови): дивергентний тип (ідея “своєї” мови”), конвергентний тип (ідея “загальної” мови). Вчена підкреслює, що формальна рефлексія, яка актуалізує ідею правильності мови, являється рефлексією над засобами вираження. Семантична рефлексія, що актуалізує ідею зрозумілості мови, постає як рефлексія над граматичними категоріями та засобами вираження.

У наукову мову вводиться велика кількість термінів з елементом “мета-”, що мають загальну сему “осмислення”, “контроль”, “оцінка” (метамова, металінгвістика, метакомунікація, метатекст, метамовна рефлексія, і т. п.). Важливим імпульсом до вивчення метамовного аспекту мови і мовлення стала стаття А. Вежбицької “Метатекст у тексті” [2], опублікована на російській мові у 1978 році.

У вище вказаній статті, авторський монологічний текст А. Вежбицька розглядає як “двотекст”, що складається з висловлювань про предмет і висловлювань про саме

висловлювання. Авторка звертає увагу на те, що висловлювання про предмет може бути переплетене нитками висловлювань про саме висловлювання. На її думку, метатекстові елементи в тексті – це прояв особливого роду метамовної рефлексії, направленої мовцем на свій власний твір.

Крім того, у лінгвістиці вивчається здатність мови фіксувати рефлексію відносно змісту когнітивних процесів (пам'яті, думки, знань, емоційного відношення), що реалізується за допомогою певних структур – “ре-дескрипцій” (А. Кармілофф-Сміт 1986, Д. Румельхарт 1986) або лінгвістичних метарепрезентацій (Д. Спербер 2000, Д. Уілсон 2000, Т. А. Кльопікова 2008). Виходячи з того, що репрезентації самі по собі являються об'єктами у цьому світі (Д. Девідсон 1968), вважають, що вони являються потенціальними об'єктами репрезентацій “другого (вищого) порядку”, або метарепрезентацій, тому, як тільки ми сформулювали нашу думку і виразили її словами (усно чи письмово), вона стає об'єктом для подальших ментальних або вербальних маніпуляцій – як для нас самих, так і для інших. Так, наприклад, Р. Джекендофф (1986) підкреслює, що повторення речення “про себе” уже являється початковою стадією переведення наших думок в розряд об'єктів подальшої когнітивної обробки і рефлексії. Тобто, метарепрезентаційність мови проявляється в унікальній властивості людської мови – її рефлексивності: мова використовується для того, щоб “говорити про саму себе” [7].

Значний внесок у дослідження лінгвістичної рефлексії зробила І. Т. Вепрева [3]. Результати її дослідження викладені в книзі “Мовна рефлексія в пострадянську епоху” (2005). Матеріалом для аналізу були використані добірки із публіцистичних текстів російських засобів інформації, в тому числі Інтернет-журналістики, з 1991 по 2002 роки включно. Джерелом матеріалу були газети і журнали, розраховані на широке коло читачів (“Аргументи і факти”, “Комсомольська правда”, “МК – Урал” та інші). І. Т. Вепрева проводила записи усної розмовної мови, а також теле-, радіоведучих, учасників теле-, радіо діалогів і полілогів, публічних виступів громадських діячів, вчених та політиків.

І. Т. Вепрева розглядає рефлексію як особливий мовленнєвомисленнєвий механізм, вербальною формою якого є рефлексив – “метамовний коментар з приводу використання актуальної лексичної одиниці” [4, с.76]. Вибір даного терміну авторка мотивує різним змістовним об'ємом терміну “метатекст” та наявністю великої кількості термінологічних одиниць, які характеризують метависловлювання з приводу слова. Вчена ставить термін “рефлексив” в один ряд з такими термінологічними одиницями як “оцінка мови” Шварцкопф [1990], “контекст-думка” Лук'янова [1986], “метамовні вислови” Булигіна, Шмельов [2000], “словесне моделювання” Ляпон [1989], “метатекст” Ростова [2000]. На її погляд, вказані вище терміни мають недоліки: одні із них акцентують лише окремі особливості метамовних висловів, інші незручні для використання в силу їх громіздкості. Вибраний термін “рефлексив”, на її думку, підкреслює головну, родову рису метамовних утворень – наявність мовної рефлексії, направленість мовної свідомості на пізнання самої себе. Але, як зауважує І. Т. Вепрева, мовна рефлексія може тлумачитися і як рефлексія по відношенню до “всього, що має будь-яке відношення до мови та її використання” [А. Д. Васильєв, 2000; Б. М. Гаспаров, 1996; Є. І. Шейгал, 2000]. В її дослідженні “Метамовна рефлексія у функціонально-типологічному висвітленні (на матеріалі висловлювань-рефлексивів 1991 – 2002 рр.)” показані можливості аспектної інтерпретації метамовних висловлювань та виділено два основних типи рефлексивів: комунікативні рефлексиви і концептуальні рефлексиви. Вона вважає, що концептуальний рефлексив, який є відображенням когнітивного досвіду, служить засобом вираження світоглядних настанов мовця, реалізується у мові тільки через слово, оскільки планом вираження когнітивного контролю являються комунікативні рефлексиви. Комунікативний рефлексив, ціль якого – координувати взаємодію комунікантів, має подвійне навантаження: у своїй основній функції він являється вираженням власного змісту, зв'язаного з комунікативною напругою, а у другій функції – формою вираження концептуальної напруги. У випадку когнітивної напруги

відбувається специфічне подвоєння форми комунікативного рефлексиву: він існує як змістовна структура і одночасно представляє форму концептуального рефлексиву.

Дослідженню метамовної рефлексії та рефлексивів також присвячена монографія М. Р. Шумаріної “Мова у дзеркалі художнього тексту (метамовна рефлексія у творах російської прози)”, (2011). Вчена розглядає структуру метамовної свідомості і наголошує, що кожному рівню свідомості притаманна своя форма рефлексії: 1) на першому рівні метасвідомості – безсвідомому, мовний контроль або мовна рефлексія здійснюється на рівні автоматизму, безсвідомо та заключається у семантиці мовних одиниць і правилах їх використання, які складають зміст мовної свідомості; 2) на другому рівні метамовної свідомості, який пов’язаний із можливістю вербалізації рефлексії, мовний самоконтроль заставляє мовця або виправляти допущені помилки, неточності або передбачати можливий комунікативний збій і попереджати його або давати оцінку мовним засобам, які він використовує, 3) на третьому рівні свідомості – творчому, рефлексія направлена на об’єкт та піддає його творчому переосмисленню. Рефлексія третього рівня у процесі творчої переробки “матеріалу”, збагачує зміст об’єкту і розширює можливості його використання та інтерпретації. До третього рівня відносять також різні приклади нестандартного, особистісно забарвленого коментування фактів мови або мовлення, мовної гри у різних жанрах і стилях мови.

М. Р. Шумаріна вважає, що рефлексиви – це метамовні контексти. Вона описує семантичну структуру рефлексиву як його інтегральну ознаку, яка обумовлена функцією метамовного коментування та розглядає питання про систему метаоператорів (маркерів метатексту), які використовуються у творах художньої прози. Шумаріна М. Р. розглядає рефлексиви у двох аспектах: як показники буденної метамовної свідомості і як значущі елементи художнього тексту [10].

Вважають, що рефлексиви виконують когнітивну функцію, збагачують способи категоризації дійсності і вносять у її прототипічне або концептуальне уявлення елементи емпіричного досвіду, міфологічного і культурно-національного світосприйняття [1].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що термін “рефлексія” у лінгвокогнітивних дослідженнях використовується у значенні “коментар”, “оцінка”, “тлумачення”, “міркування” і розглядається як коментар до мови та її використання – лінгвістична (мовна) рефлексія та метамовна рефлексія. У вузькому значенні під мовною рефлексією розуміють “авторефлексію”, тобто, рефлексію того, хто дає оцінку власній мові. У більш широкому значенні це явище трактується як метамовна реакція на все, що має відношення до мови та її використання.

Перспективою вивчення рефлексії у лінгвокогнітивному аспекті може бути дослідження рефлексії письменника над мовними феноменами свого часу та проведення когнітивного аналізу метамовних контекстів (рефлексивів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Батюкова Н. А. Говоря современным языком (рефлексивы в современных средствах массовой информации) / Н. А. Батюкова // Вестник Московского университета. – 2007. – Серия 9. Филология. – № 5. – С. 156 – 161.
2. Вежбицкая А. Метатекст в тексте. А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8. Лингвистика текста. – М.: 1978. – С.402 – 421.
3. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И. Т. Вепрева. – М.: ОЛМА ПРЕСС, 2005. – 384с.
4. Глуховцева К. Д. Лінгвістична рефлексія та її особливості в українських Східнослов'янських говірках / К. Д. Глуховцева // Лінгвістика. Збірник наукових праць. – № 2 (17). – Луганськ: Вид-во ДЗ імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 188 – 193.
5. Донских О. А. Рефлексия над языком в историческом контексте. О. А. Донских // Проблемы рефлексии: совр. комплексн. исслед. – Новосибирск, 1987. – С. 196 – 202.

6. Запольская Н. Н. Лингвистическая рефлексия в культурно-языковых пространствах Slavia Orthodoxa и Slavia Latina [Электронный ресурс] / Н. Н. Запольская. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.phibl.msu.ru/~rle2004/files/sec/92.doc>.
7. Клепикова Т. А. Типология лингвистической метарепрезентации / Т. А. Клепикова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2008. – № 3. – С. 5 – 15.
8. Савицька О. В. Методи діагностики рівня сформованості дій рефлексії / О. В. Савицька // Проблеми сучасної психології. Випуск 9. – 2010. – С. 420 – 428.
9. Шмелева Т. В. Языковая рефлексия / Т. В. Шмелева // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. Вып.1 (8). Красноярск, 1999. – С.108 – 110.
10. Шумарина М. Р. Язык в зеркале художественного текста (метатекстовая рефлексия в произведениях русской прозы) / М. Р. Шумарина. – М.: Флинта, 2011. – 328с.
11. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. / Г. М. Яворська. – НАН. України. Ін-т. мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2000. – 286с.

УДК 371:316.454.52

Вікторія Засименко
(Херсон)

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ АНГЛОМОВНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті автор розглядає різні шляхи розвитку культури ділового спілкування студентів під час навчального процесу.

Ключові слова: *культура спілкування, діловий етикет, рольова гра.*

The article focuses on different ways of development of business communicative culture of students during their study at the university.

Key words: *communicative culture, business etiquette, role play.*

В останні десятиліття англійська мова перетворилася на мову міжнародного спілкування і жоден фахівець не може розраховувати на будь-які іноземні контакти, не володіючи навичками ділового листування й спілкування для успішної реалізації бізнес-проектів. Ділова англійська мова – це єдина мова міжнародного ділового спілкування, тому без її знання ділові контакти та співробітництво за межами власної країни стають абсолютно неможливими. За умов оволодіння нормами ділового етикету спілкування виступатиме тим простором, що дозволить молодим фахівцям засвоювати певні моделі моральних відносин, набувати навички толерантної поведінки з іноземними партнерами.

Саме тому для України, яка намагається увійти як рівноправний партнер у глобальний економічний простір, підготовка фахівців з вищою освітою та високим рівнем володіння іноземною мовою, і насамперед англійською, стає першочерговим завданням. При цьому таке завдання повинно розв'язуватися на високому методичному рівні, з урахуванням найсучасніших світових досягнень у галузі викладання ділової англійської мови. До основних шляхів розвитку культури ділового спілкування при організації навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах відносяться:

1. Спеціально організоване навчання, що являє собою модель реального процесу ділової комунікації.
2. Розвиток у процесі навчання ділової англійської мови полікультурної особистості, що дає змогу спілкуватися з представниками різних країн, адаптуючись до соціокультурних норм певної спільноти.
3. Самоосвіта й самовдосконалення.
4. Активне використання інтерактивних технологій та мережі Інтернет для виведення навчального ділового спілкування за межі аудиторії через встановлення он-лайн зв'язків із носіями мови та листування з бізнес-партнерами.

Розглянемо перший шлях. Практика засвідчує, що в умовах традиційного навчання студенти в основному добре засвоюють теоретичний матеріал, у них формуються нескладні вміння й навички його застосування в простих ситуаціях, а також деякі комунікативні установки, проте вони, зазвичай, не знають, як втілювати набуті знання у практичній діяльності. Відомо, що інтерес до предмета зростає тоді, коли студент має чітку мотивацію та уявляє перспективи використання отриманих знань. Отже, підготовка спеціалістів у сфері ділової комунікації полягає у формуванні таких комунікативних умінь, що дозволили б здійснювати професійні контакти англійською мовою, а саме: вести ділові переговори; вільно читати, розуміти й перекладати ділову кореспонденцію; складати резюме та інші види ділових листів; робити нотатки англійською мовою; брати участь у дискусіях, презентаціях, переговорах з іноземними партнерами, дотримуючись правил ввічливості й ділового етикету; сприймати на слух інформацію і трансформувати її.

Під час спеціально організованого навчання особливого значення набуває ділова гра. У ділових іграх студенти вчаться встановлювати контакт з аудиторією або окремою людиною, брати інтерв'ю, домовлятися про призначення зустрічі згідно з нормами культури спілкування, а також спробувати себе в ролі менеджера, фінансиста, банкіра чи підприємця, що максимально наближає навчання до реальної дійсності. Така робота сприяє самопізнанню, самовдосконаленню, самореалізації особистості, розвитку культури ділового спілкування, а також підготовці до рефлексії в різних проявах. Крім цього, впровадження на заняттях з ділової англійської мови таких ігор допомагає студентам розвивати здатність працювати в команді, брати на себе відповідальність за прийняті рішення, здатність проявляти лідерські якості, розвивати взаєморозуміння між учасниками гри.

Так, у процесі навчальної гри можна застосовувати групову та індивідуальну роботу, спільний аналіз та обговорення, опитування й “мозковий штурм”. Наприклад, під час організації та проведення бізнес-конференції студенти поділяються на дві підгрупи – менеджери та організатори конференції та запрошені до участі. Індивідуальні форми роботи застосовуються тоді, коли представникові групи необхідно домовитися з менеджером готелю про бронювання місць та організацію зали для учасників конференції. Групова ж робота відбувається безпосередньо під час обговорення питань конференції. Або перед студентами поставлена мета – домовитися про поставку оптової партії товару. Тут можуть використовуватися такі форми роботи як дискусія, переговори, бесіди між представниками усіх ланок цього ланцюга. Кожне проведення гри завершується спільним обговоренням. Студенти мають можливість виділити ті свої вміння та якості, якими вони добре володіють, і такі, над якими ще слід попрацювати. Таким чином, під час рольової гри на заняттях з ділової англійської мови досягається більш високий рівень культури ділової комунікації, вдосконалюються вміння виступати перед аудиторією, що стає можливим завдяки реалізації конкретної діяльності (участь у конференції, ділових переговорах, укладання контракту, відбір претендентів на певну посаду тощо).

У процесі навчання ділової англійської мови невід'ємним компонентом є виховання полікультурної особистості, що дає можливість спілкуватися з представниками різних країн, адаптуючись до соціокультурних норм певної спільноти. Адже полікультурне виховання сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві й формує індивіда, який готовий до міжкультурного діалогу, розширює можливості полікультурного простору та створює умови для розвитку гармонійної особистості. В цих умовах особливої уваги потребує виховання студентів на прикладах культури ділового спілкування й мовного етикету різних народів, зокрема англійців.

Будь-який акт писемної чи усної бізнес-комунікації трактується як процес, що являє собою двосторонній рух. У зв'язку з цим дуже важлива орієнтація того, хто пише, на того, хто читає. Це допомагає зосередитися на досягненні максимальної ефективності процесу ділової комунікації. За таких умов виняткового значення набуває обізнаність студентів із формулами мовного етикету, зокрема ділового, та культури спілкування й листування в Англії.

Наприклад, в арсеналі англійського мовного етикету налічується певна кількість вітальних виразів: *How do you do?* (Як почуваєтеся?), *Hi!* (Привіт!), *Good morning!* (Доброго ранку!), *Good afternoon!* (Добридень!), *Good evening!* (Добрий вечір!), *Hello!* (Здрастуйте!). Одним із поширених англійських вітань є *How do you do?*. Це формальне привітання використовується в ситуації знайомства після того, як обидва комуніканти третьою особою були представлені один одному. Привітання *How do you do?* не потребує відповіді від співрозмовника, посмішка цілком може замінити відповідь. Така форма вітання може використовуватися при знайомстві з людиною будь-якого віку, статі, соціального статусу, воно є універсальним, проте не можна не відзначити офіційний відтінок його вживання.

Окремі форми суспільних відносин, зокрема знайомство у ділових колах, продиктовані нормами мовного етикету у відповідності з прийнятим у даній країні регламентом. Так, під час знайомства двох представників бізнес-індустрії вказується лише прізвище, хоча, зазвичай, така форма є відповіддю на запитання:

Secretary: May I ask your name?

Visitor: Johnson of the Travel Agency.

Вибір необхідної форми представлення кожного співрозмовника мотивується низкою чинників: обставинами знайомства (офіційними чи неофіційними), віком, статтю, посадою тощо. Типовими формами представлення співрозмовника на офіційному рівні буде таке кліше:

- Mrs. Brown, may I introduce Mr. Jones?
- Doctor Williams, I should like to introduce you to Mr. White.
- Professor Grey, may I present Mr. McGregor, the head of the department.

Досить часто після такого представлення розпочинається бесіда нових знайомих, причому привітання або потиск рук у ділових колах прийнято супроводжувати відповідними мовленнєвими штампами:

- Glad to meet you.
- (I'm) pleased to know you.
- Very glad to see you.
- I'm delighted to meet you. (характерна форма для жінок)

У жодній іншій сфері ділової комунікації англійців не існує такого розмаїття форм, ніж у репліках на вибачення. Наведемо кілька ситуацій:

На вибачення за вимушене запізнення:

A: I'm sorry I've kept you waiting so long.

B: Oh, that doesn't matter at all.

На вибачення за відвідання без попередження:

A: Excuse me for coming unannounced.

B: Not at all. You're always welcome.

Письмове вибачення за зустріч, що не відбулася:

Dear Mark,

I must apologize for not keeping my appointment with you yesterday. If you will forgive me this time, I will not fail you again.

Yours sincerely,
Benjamin Button.

Письмо-відповідь на вибачення за зустріч, що не відбулася:

Dear Mr. Button,

Many thanks for your letter of explanation which came today. It's easy to see how such an error could have arisen. Please do not give the matter any further thought.

Yours sincerely,
Mark Baker [1].

Отже, високий рівень ділового спілкування залежить від засвоєння етикету країни, з якою відбувається взаємодія. Слід пам'ятати правило ведення ділового спілкування й листування: ввічливість, коректність, тактовність та аргументованість.

Для досягнення оптимального результату в розвитку культури ділового спілкування у студентів має бути сформована попередня готовність до корекції своєї поведінки у різних ситуаціях спілкування та розвитку особистості. Це виявляється можливим через самоосвіту й самовдосконалення. З метою самовдосконалення значна кількість студентів використовує науково-популярну літературу, досвід провідних науковців, фахівців у бізнес-сфері, а також діє методом спроб та помилок. Задля успіху на цьому шляху робота має відбуватися систематично й організовано. Так, наприклад, якщо виникають труднощі у передаванні думок чи позицій ділових партнерів, можна запропонувати самостійне виконання такої вправи: зробіть спробу передати одну й ту ж інформацію усно, а потім у вигляді ділового листа. По завершенні порівняти результати. Або у випадку, коли виникають труднощі у встановленні контакту, можна запропонувати таке: ближче познайомтеся із закордонним партнером, дізнайтеся якомога більше про цю людину, її фірму та інтереси компанії. Виявіть готовність бути ввічливою і толерантною людиною. Проаналізуйте розмову. Виходьте з того, що ваш співрозмовник такий же гідний та розумний, як і ви. Поміркуйте, чим він зміг би збагатити вас та зверніть увагу на інформацію, що надходить від нього (оцінки, уподобання, ставлення). Зробіть для себе певні висновки.

Отже, самоосвіта й самовдосконалення – це один із необхідних шляхів розвитку культури ділового спілкування студентів вищих навчальних закладів.

Активне використання інтерактивних технологій та мережі Інтернет для виведення навчального ділового спілкування за межі аудиторії через встановлення он-лайн зв'язків з носіями мови та листування з бізнес-партнерами – не менш важлива умова на шляху формування культури ділового спілкування. Останнім часом широкого використання набули такі засоби комунікації, як електронна пошта, факс, платіжні системи Інтернет. Поширення цих способів обміну інформацією пояснюється їх швидкістю та зручністю. Тому, працюючи над складанням листа-запиту, листа-запрошення, заявки тощо, треба звернути увагу студентів на особливості написання таких листів, а головне, що всі вони мають бути стислими й лаконічними. Необхідними також мають бути знання про методи забезпечення безпеки проведення документів і платежів по каналах Інтернет, про цифрові підписи й технологію цифрових сертифікатів тощо.

Студенти мають розуміти доцільність використання всього спектру методів реклами в Інтернеті для проведення рекламних кампаній, адже у такий спосіб підвищується шанс отримати більш високий попит на свою майбутню діяльність, пов'язану з будь-якою сферою бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ступин Л.П. Современный английский речевой этикет / Ступин Л.П., Игнатьев К.С. – Л.: ИЛУ, 1980. – 144 с.
2. Чмут Т.К. Етика ділового спілкування: [навч. посіб. – 6-те вид., випр. і доп.] / Чмут Т.К., Чайка Г.Л. – К.: Знання, 2007. – 230 с.

УДК 81'23:81'42

**Катерина Лут
(Запоріжжя)**

МЕТОНІМІЯ: КОГНІТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ТРАДИЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН

Стаття присвячена теоретичному огляду різних підходів до вивчення метонімії. Визначаються переваги когнітивного підходу.

Ключові слова: метонімія, психологічний, лексико-семантичний, семантико-синтаксичний та когнітивний підходи.

The article is a review of various approaches to metonymy. Positive achievements of the cognitive approach are defined.

Key words: metonymy, psychological, lexical-semantic, semantic-syntactic and cognitive approaches.

Метонімія – це важливий засіб пізнання світу та збагачення мови, а також спосіб мислення, який широко використовується у повсякденному житті людей. Історія дослідження метонімії налічує більше двох тисяч років та починається традиційними риторичними вченнями, які переросли у сучасний когнітивний підхід. Незважаючи на те, що дослідження метонімії вже триває декілька століть, єдиної думки щодо природи цього феномена ще не існує. Тому *метою* статті буде проаналізувати різні підходи до тлумачення метонімії та визначити, який з них найповніше розкриває сутність цього явища. *Актуальність* дослідження зумовлена тим, що сучасна лінгвістика зацікавлена аналізом когнітивних основ концептуалізації дійсності. Метонімія ж розглядається як один із базових механізмів концептуалізації. *Об'єктом* дослідження є теоретичні праці з теорії метонімії. *Предметом* дослідження є особливості когнітивного підходу до вивчення метонімії.

Протягом багатьох років метонімія розглядалась вченими лише як важливий тип фігури мовлення, який долучає процес заміни одного лінгвістичного висловлення на інше. У риторичній традиції метонімію розглядали лише як незначний факт мовлення, як засіб прикрашання. Розбіжності між античними авторами полягали переважно в тому, наскільки кожен з них оцінював можливості метонімії прикрашати, тобто посилювати виразність мовлення. Отже, метонімію переважно трактували в контексті протиставлення простого мовлення, що вживається у своєму власному початковому значенні, та прикрашеного мовлення. Метонімія риторичної традиції – це виразний засіб, елемент етапу *elocution* – вибору мовних одиниць. Надалі риторична традиція справляла значний вплив на опис метонімії у різних довідкових виданнях, навчальних посібниках та наукових працях, особливо стилістичного спрямування, де метонімія розглядається як виразний засіб мовлення (троп) [10, с. 33].

Взагалі, історія дослідження метонімії налічує декілька підходів, а саме: психологічний, лексико-семантичний, семантико-синтаксичний та, нарешті, когнітивний.

Основою психологічного підходу, який бере свій початок в античні часи, стали психологічні асоціації за суміжністю, що відображають реально існуючі зв'язки між предметами та явищами. Вчені психологічного напрямку розглядали тропи та фігури з позицій живого мовлення, мовленнєвих процесів. У центрі уваги – чуттєвий образ, який через акт аналітичного пізнання призводить до утворення сукупності суджень [9, с. 23]. Так, в теорії О.О.Потебні [8, с. 233] центральними поняттями є “образ”, через який людина переходить до знання предмета, а також “думка”, яка із чуттєвих образів предмета формує поняття.

Ш.Баллі [2, с. 221-222] зазначав, що образи базуються на психологічних зв'язках між двома категоріями. Причиною виникнення образів науковець уважав специфіку людського розуму та нездатність до абсолютної абстракції. Подібну ідею розвивав і Г.Пауль [7, с. 93-121], який уважав, що основною причиною розвитку значень є нестійкість індивідуальної психіки та слововживання.

С.Ульман уважав, що метонімія, як і метафора, “базується на асоціації між двома ідеями”. Науковець виділяє два типи асоціацій: асоціація між смислами та асоціація між іменами [17, с. 220]. А. Анрі також пропонує шукати джерела метонімії в психічній діяльності. На думку науковця, метонімія передбачає не логічне розуміння та логічне розгортання, а психологічне розуміння та психологічне розгортання, основною операцією якого є фокусування [13, с. 22-23]. Ідеї автора пізніше знайшли своє відображення у межах когнітивного підходу. Так, О.В.Падучева [6] вважає, що когнітивність метонімії проявляється у зсуві фокусу уваги.

У цілому психологічна інтерпретація веде до висновків, що більшість образів є результатом необхідності або помилкових уявлень чи хибного аналізу, що свідчить про її формальність та обмеженість кількісним аспектом семантичних змін, залишаючи поза увагою їх історичне та соціальне значення [1, с.30].

Лексико-семантичний підхід до описання тропів робить спробу пояснити семантичний механізм створення метонімії за допомогою компонентного аналізу та має своїм об'єктом значення похідного слова та роль лексичного оточення для конкретизації цього значення. Послідовники даного підходу наполягають на розв'язанні питання про зміну семічного складу слів, що вживаються метонімічно. Метонімічне перенесення в таких роботах пояснюється перерозподілом сем вихідного слова (Гак В.Г. [3], Нікітін М.В. [5]). У результаті переносу у похідного слова з'являється нова архісема, тобто загальна сема родового поняття, що відображає ознаки, властиві цілим класам об'єктів. Попередня архісема перетворюється на диференційну сему для похідного слова, що сприяє розрізненню значень слів. Лексико-семантичний підхід не може претендувати на універсальність, оскільки виділення сем є довільним, і не існує критеріїв, які б сприяли визначенню кількості компонентів.

Семантико-синтаксичний напрямок, пов'язаний з ім'ям Р.Якобсона, який розглядає метонімію не як фігуру мовлення, а як елемент загального процесу породження мови [12]. Автор визначає дві базові вісі структури: парадигматичну та синтагматичну. На його думку, метафора спирається на заміщення поняття по вісі парадигматики та встановленні зв'язку за подібністю. Метонімія відноситься до синтагматичної вісі та спирається на встановленні зв'язку за суміжністю. Зливаючись з синтагматичною віссю мови, метонімія у Р.Якобсона виходить за межі тексту та слугує джерелом узагальнень загальносеміотичного порядку.

Є.Курилович розумів метонімію як зміну синтаксичної позиції та стверджував, що *pars pro toto* (частина замість цілого) відповідає зміні місця наголосу на одному з елементів даної структури [4], тобто слово вживається у синтаксичній функції, відмінній від початкової.

Д.М.Шмельов також відносить метонімію до синтаксичного феномена, зазначаючи, що "принцип метонімії" впливає на синтаксичні зв'язки відповідних слів, а також на сполучуваність інших слів. При цьому лексичної зміни слова не відбувається [11, с.222].

У лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть мову стали розглядати не "в собі та для себе", а з позицій її ролі у пізнавальній діяльності людини. І поступово науковці дійшли висновку, що наше розуміння метафор та метонімії спирається не на лінгвістичне значення окремих слів, взятих поза контекстом, а на наше знання про світ. Це сприяло перенесенню досліджень метонімії у когнітивну площину. Варто зауважити, що на відміну від метафори, метонімію завжди описували у концептуальних, а не чисто лінгвістичних термінах [16, с.17]. Описуючи метонімічні відношення традиційна риторика та лінгвістика оперували основними концептуальними значеннями: ПРИЧИНА – НАСЛІДОК, КОНТЕЙНЕР – ВМІСТ тощо. Та все одно метонімію переважно розглядали як мовний феномен, художній або образний.

Когнітивні дослідження метонімії дозволили по-іншому поглянути на цей феномен. Когнітивний напрямок, спираючись на увесь попередній досвід традиційних лінгвістичних досліджень, дозволяє виявити ментальні основи мовних явищ та значно розширити погляди на метонімію. У межах когнітивного підходу метонімія (подібно до метафори) розглядається не лише як лінгвістичне явище, але як фундаментальна властивість нашої свідомості, як один із принципів організації повсякденного мислення і певний спосіб концептуалізації та категоризації дійсності.

Когнітивний погляд на метонімію пропонує такі припущення: 1) метонімія – це концептуальний феномен; 2) метонімія – це когнітивний процес; 3) метонімія існує в межах ідеалізованої когнітивної моделі: *Metonymy is a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target, within the same idealized cognitive model* [16, с.21]. Ідеалізована когнітивна модель розуміється як

впорядкована когнітивна репрезентація фрагмента дійсності з певним набором концептуальних складових і відношеннями між ними.

Метонімія є складовою частиною концептуальної системи, яка визначає спосіб мислення та діяльності людини. Вона є фундаментальним когнітивним процесом, в якому одне поняття надає доступ до іншого спорідненого, суміжного, і який відіграє велику роль у структуруванні людської концептуалізації досвіду.

Важливо зазначити, що когнітивне визначення метонімії повністю не заперечує традиційний аналіз метонімії в умовах *суміжності*, якщо під нею розуміти *концептуальну суміжність* – концепти в межах одного фрейму пов'язані відношеннями концептуальної суміжності із іншими концептами в межах того самого фрейму. Як зазначають Дж.Лакофф, Р.Гіббс та ін., два поняття, які беруть участь у “народженні” метонімії, є складовими одного концептуального комплексу (на відміну від метафори, де два поняття відносяться до різних концептосфер), тобто вони є суміжними та спорідненими елементами в межах однієї ідеальної когнітивної моделі.

Цілісність та єдність певного концептуального комплексу досягається та мотивується досвідом людини [14, с.5]. Саме тому можна говорити про змінну актуальність цього тропу: якщо певна метонімія сьогодні зрозуміла всім учасникам мовленнєвого акту, то через декілька років можуть виникнути труднощі, бо змінився досвід, старі події стали не актуальними. Крім того, метонімія належить до засобів локального вжитку, бо вважається раціональною лише у певному контексті. Це її відрізняє від нейтральних слів та від метафоричних висловлювань [15, с.6].

Як бачимо, когнітивний підхід до вивчення метонімії увібрав у себе досягнення традиційних підходів та став найбільш перспективним напрямком, оскільки дозволяє розширити межі традиційного розуміння даного феномену, розглядаючи метонімію як когнітивний механізм, що використовується для логічних операцій та суджень про світ, концептуалізації та категоризації позамовної діяльності. Когнітивна сутність метонімії убачається в тому, що в ході процесу метонімізації одна концептуальна сутність забезпечує доступ до іншої концептуальної сутності в межах однієї концептуальної сфери. Метонімія – це важливий механізм когніції, за допомогою якого людина розуміє абстрактні поняття й розмірковує про них, вона ґрунтується на досвіді людини. За допомогою когнітивного підходу стають можливими дослідження сутності мовних явищ, а через них і когнітивних механізмів та структур людської свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадеева Е.Я. Метонимия имени в общественно-политической лексике английского языка: когнитивный и прагматический аспекты: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Бадеева Елена Яковлевна. – Владивосток, 2004. – 197 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
3. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики: 1971 / АН СССР. Ин-т рус.яз. – М.: Наука, 1972. – С. 367-396.
4. Иванов Вяч.Вс. Очерки по истории семиотики в СССР [Электр. ресурс] / Вяч. Вс. Иванов. – М.: Наука, 1976. – 298с. – Режим доступа: http://philologos.narod.ru/semiotics/ivanov_gl3.htm#gl3n2
5. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учебное пособие / М.В. Никитин. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
6. Падучева Е.В. К когнитивной теории метонимии [Электр. ресурс] / Е.В.Падучева – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Paducheva.htm>
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г.Пауль; перевод с немец.– М.: Иностран. лит., 1960. – 500 с.
8. Потебня А.А. Метонимия / А.А.Потебня // Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905. – С.233-260.
9. Токмаков А.Н. Метонимия как средство прагматического воздействия: На материале французской кинокритики: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Токмаков Анатолий Николаевич. – М., 2000. – 186 с.

10. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика: учеб. пособие / Вступ. статья Н.Д. Тамарченко. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 334 с.
11. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д.Н. Шмелев. – М.: Изд-во “Наука”, 1973. – 280 с.
12. Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений / Р.Якобсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 110-132.
13. Henry A. Métonymie et métaphore / A. Henry. – P.: Klincksieck, 1971. – 160 p.
14. Koskela A. On the Distinction between Metonymy and Vertical Polysemy in Encyclopaedic Semantics [Ел.ресурс]/ A.Koskela/ – Режим доступа: www.sussex.ac.uk/linguistics/documents/ak_metonymy.pdf
15. Parafragou A. Metonymy and relevance [Ел.ресурс]/ А. Parafragou. – Режим доступа: parafragou.psych.udel.edu/papers/mtnucl.pdf
16. Radden G. Towards a Theory of Metonymy / G.Radden, Z.Kövecses // Metonymy in Language and Thought. – J.Benjamins Pub Co, 1999. – С.17-60.
17. Ullmann St. The principles of Semantics / St. Ullmann. – Glasgo; Oxford: Oxford Univ. Press, 1959. – 348 p.

УДК 801.773+802.0

Олена Мороз
(Херсон)

ТОНАЛЬНИЙ ДІАПАЗОН АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті запропоновано визначення тональності як однієї з текстових категорій, визначено основні характеристики тональності, обґрунтовано запропоновану класифікацію різновидів тональності, що трапляються в текстах американських поетів ХХ століття.

Ключові слова: текстові категорії, тональність, емоційно-психологічний настрій, предметність, залучення, сугестивність.

The article reveals the problem of textual categories, suggests definition of tonality as one of the textual categories, defines main features of this category and proves the suggested classification of different tonality types which can be found in American poetry of the XXth century.

Key words: textual categories, tonality, emotional-psychological atmosphere, involvement, suggestibility.

Розвиток когнітивної лінгвістики уможливив ефективно об'єднання як власне лінгвістичних знань, так і “екстралінгвальних” на основі єдиної концептуальної бази людини [9, с. 237]. Когнітивно-прагматичного вивчення текстів художньої літератури ґрунтується на розгляді їх як такого повідомлення, що ставить собі за мету адекватно виразити певну інтенцію автора та створити комунікативну ситуацію між ним і письмово зафіксованим текстом. Це виливається у збільшення кількості одиниць лінгвістичного дослідження, до яких передусім зараховують категорії тексту [там само]. І хоча поняття “текстова категорія” увійшло в лінгвістичну науку ще в середині 70-х років ХХ ст., однак ще й до сьогодні питання про кількість текстових категорій залишається відкритим і невирішеним. Серед причин такої невизначеності З.Я. Тураєва виділяє недостатню розробленість понять, які передаються цими категоріями [12, с. 10]. В результаті це призводить до того, що класифікації текстових категорій в працях дослідників, які займаються цим питанням, вирізняються своєю різноманітністю (огляд різноманітних підходів до класифікації текстових категорій див. в працях О.П. Воробйової, І.Р. Гальперіна, Т.В. Матвеевої, З.Я. Тураєвої та ін.).

У рамках нашої роботи ми підтримуємо визначення текстових категорій, запропоноване О.П. Воробйовою, яка вважає їх концептуальною ознакою, що відображає “найсуттєвіші властивості, прототипічні характеристики тексту, взаємодія яких забезпечує

його специфічність та встановленість як якісно визначеного лінгвoseміотичного та комунікативного утворення” [3, с. 24]. А оскільки текст визнається комунікативною системою, то текстова категорія є однією з комунікативних ліній цієї системи, які матеріалізовані мовними засобами.

Метою статті є визначення тональності як однієї з текстових категорій. Досягнення визначеної мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- обґрунтувати необхідність визнання тональності окремою текстовою категорією;
- надати визначення текстової категорії тональності;
- визначити основні характеристики текстової категорії тональності;
- запропонувати класифікацію різновидів тональності, які зустрічаються у творах американських поетів ХХ століття.

Останні погляди на текстові категорії пов’язані з тлумаченням природи тексту, як одиниці спілкування, в якій поєднується комунікативна діяльність автора та читача. Такий погляд надав можливість розглядати текстові категорії як відбиток одного з компонентів комунікативного акту: предмета, суб’єкта, оцінної точки зору та емоційно-психологічного настрою суб’єкта, простору та часу, адресата [6, с. 216]. Це дозволило розширити існуючий перелік категорій тексту і додати до нього тональність (О.В. Євенко, С.М. Іваненко, Т.В. Матвєєва, Ю.Р. Тагільцева та ін.). Однак, критичний огляд робіт з цього питання показав, що дослідники неоднозначно підходять до визначення цієї категорії. (Про необхідність відрізнити тональність від емотивності, суб’єктивної модальності та пафосу поетичного твору див. наше дослідження [8]).

Так, С.В. Гладько визнає необхідність наявності у тексті художнього твору певної емоційної тональності [4, с. 109] і вважає її нерозривно пов’язаною з присутніми у тексті показниками емотивності. А С.В. Іонова зауважує, що категорія емотивності відбиває різні види емоційного змісту тексту. У зв’язку з цим дослідниця вважає доцільним говорити про емотивний фон, який утворюється експлікацією однієї чи декількох емотивних тем та емотивну тональність тексту (під яким розуміється комунікативний або психологічний рівень тексту) [5, с. 7].

Ми підтримуємо запропонований дослідницею погляд на тональність як таку, що реалізується на рівні прагматичних інтенцій автора художнього твору, однак не погоджуємось із розподілом різновидів тональності в залежності від домінування однієї з прагматичних задач (емоційного самовираження, емоційної оцінки або емоційного впливу) [там само, 6], оскільки вважаємо, що в тканині художнього твору, і поетичного зокрема, усі ці задачі переплітаються і існують у нерозривній єдності.

На нашу думку, категорію тональності слід розглядати з точки зору того емоційного стану, вираження якого домінує в рамках певного художнього твору. Однак, оскільки поетичний текст не є прямим повідомленням про настрої та емоційні стани автора та/чи персонажів, а являє собою образне розуміння оточуючої дійсності, а “першоелементом” (за Г.В. Степановим) художньої творчості є слово-образ, який читачу необхідно зрозуміти, інтерпретувати, то й виникає припущення про те, що адекватної інтерпретації поетичних творів просто не існує взагалі.

Слідом за О.П. Воробйовою ми погоджуємося з тим, що емоційний бік читацького сприйняття певного поетичного твору хоча й зазнає безперечного впливу індивідуальних особливостей, таких як наявність фонових, енциклопедичних знань, емоційного стану на момент прочитання, а також вікових і гендерних преференцій, але не є довільним. Він регулюється тими імпульсами, які спричиняються впливом іконічного коду, як одного із численних кодів, що складають вбудовану в художній текст програму його інтерпретації [2, с. 81]. В нашій роботі ми притримуємось погляду на поетичний текст як таке комунікативне утворення, в якому втілено певний авторський задум, авторську інтенцію. Погляд на певний фрагмент навколишньої дійсності, виражений в тканині поетичного твору, належить саме авторові, який хоче, щоб читач побачив у ньому комічне, трагічне тощо [10, с. 57]. Саме з цією метою автор, за допомогою різноманітних прийомів, відбору та комбінації мовних

засобів, виражає інформацію таким чином, щоб при багатстві можливих скритих смислів читач обирає головний, домінуючий. А отже, прочитання тексту завжди відбуватиметься навколо певного стрижня” [там само, 60].

Таким чином, ураховуючи усе вище зазначене, ми визначаємо **тональність поетичного тексту** як окрему текстову категорію, яка втілює у собі одну з комунікативних ліній твору і ґрунтується на інтенції адресата повідомлення виразити своє ставлення до зображеного, передати свій емоційно-психологічний настрій та викликати певні емоційні реакції з боку адресанта. Тональність поетичного тексту являє собою домінуючий емоційний стан, який матеріалізується мовними засобами і визначається крізь призму знань, опрідметнених в тканині тексту, які вилучаються читачем у процесі лінгвокогнітивної та концептуальної інтерпретації текстової дійсності.

З позицій лінгвокогнітивного підходу семантична характеристика тексту виводиться за урахуванням знань автора й читача, що уможливує різноманітні семантичні операції при сприйнятті та інтерпретації поетичного тексту. Враховуючи також існування в рамках лінгвістичної науки референціального (А.М. Кожин, З.Я. Тураєва, В.І. Шаховський), інтенціонального (адресантного) та рецептивного (адресатного) (О.П. Воробйова, Ю.М. Лотман, Г.В. Степанов, У. Есо та ін.) аспектів текстової семантики, пропонуємо говорити про три характеристики тональності поетичних текстів: предметність, залучення та сугестивність. Під **предметністю** в рамках дослідження, слідом за С.В. Гладьо, розуміємо присутність у поетичному тексті емоціогенних знань [4, с. 28], тобто таких знань, які здатні викликати певні емоційні реакції читача. Як одна з характеристик тональності предметність виступає як та частина текстової референції, реалізація якої заснована на знаннях автора й читача про емоції та аспекти об'єктивної дійсності, що ці емоції викликають. Такий погляд на предметність тональності поетичних творів корелює з когнітивною теорією емоцій Е. Ортоні, Дж. Клора та А. Колінза. Дослідники вказують на той факт, що письменники в своїх творах можуть напевно викликати у читачів усвідомлення емоційних станів героїв за допомогою характеристики ситуації, що їх викликає. Оскільки змальована ситуація містить провокуючі умови (*eliciting conditions*) [13, с. 3] для виникнення певної емоції, то переживання цієї емоції ліричними героями може домислюватися. Під **залученням** розуміємо таку характеристику тональності поетичних творів, яка проявляється в текстах за допомогою мовних засобів інтенцій автора [4, с. 38], які пов'язані з його особистим переживанням того, про що йде мова у вірші. Адже, на думку М.М. Бахтіна, зовнішні ознаки художнього твору, які можливо лінгвістично спостерігати й фіксувати, не можуть бути повністю зрозумілими без урахування їх інтенціонального осмислення [1, с. 105], оскільки в основі кожного тексту лежить не лише певне судження про фрагмент дійсності, але й певна комунікативна інтенція, яка визначається тими завданнями, які ставить перед собою автор. Подаючи в тексті певну точку зору, на зображувану ситуацію, автор кодує свій задум за допомогою вибору певних мовних засобів (Е.С. Азнаурова, В.О. Маслова та ін.)

Закодована в тканині поетичного тексту авторська інтенція має на меті вплив на читача, що дозволяє говорити про таку характеристику тональності поетичних текстів як **сугестивність**. Будь-яке висловлювання є процесом, який передбачає вплив як на інтелектуальну, так і на емоційну структури психіки того, хто це висловлювання сприймає [11, с. 30]. А художній текст взагалі, та поетичний зокрема, характеризуються більшим впливом ніж тексти не художні або побутове спілкування, оскільки художній текст, як і будь-який витвір мистецтва, може розглядатись як система подразників свідомо та навмисно організованих з такою метою, щоб викликати певну реакцію читача. Такий вплив на читача вважаємо пов'язаним з поняттям сугестивності, що походить від англ. *suggestive* та означає “натяк”, “навіювання”. Розмірковуючи про явище сугестії в поетичних творах, такі дослідники як В.Д. Домбровський, С.Й. Грузенберг, О.О. Потебня, І.Я. Франко та інші наголошують на емоційній, навіювальній природі сугестії. В рамках нашого дослідження під сугестивністю розуміємо своєрідне зазначення можливого емоційного реагування читача на текстову дійсність, яке закодоване в різноманітних компонентах структури вірша і

сприймається читачем. За допомогою сугестивності читача має змогу пережити (зрозуміти) певну емоцію, спираючись при цьому на своє індивідуальне бачення об'єктивної дійсності, свій емоційний досвід.

Аналіз поетичних творів ХХ століття показав, що основними емоційними станами, які актуалізуються в тканині віршів, є радість, щастя, надія, схвалення, смуток, горе, біль, тривога, відчай, усмішка, насмішка, іронія, несхвалення, протест. Усі ці емоційні стани можуть бути об'єднані у три основні групи, згідно яким пропонуємо говорити про три різновиди тональностей американської поезії ХХ століття.

1. Оптимістична тональність: в результаті сприйняття поетичного твору з оптимістичною тональністю читач визначає основний емоційно-психологічний настрій вірша як радісний, щасливий, сповнений надій і віри на краще життя. Персонажі таких віршів викликають у читачів схвалення, а змальовані події оцінюються як бажані, радісні, такі, що роблять людину щасливою.

Наприклад, у вірші Керол Бернстейн “Візит” (Carol Bernstein “The Visit”) емоційний настрій радості та щастя ліричної героїні від отримання підтвердження довгоочікуваної вагітності визначає загальну оптимістичну тональність цього твору.

У першій строфі змальовано процедуру проходження УЗД під час якого лікар повідомляє про вагітність: *A flashlight rolls over the walls of a cave,/searching, until the transducer comes to a halt/low on my still-flat belly./The doctor says, “There’s definitely a kid in there.”* Той факт, що датчик зупиняється унизу живота, у місці де знаходиться дитина, уможливило розуміння метафоричного використання у першому рядку замість “матка” лексичної одиниці “печера” (*cave*) у значенні “велика діра збоку пагорба або гори, придатна для проживання”, на основі схожості форми та функціонального призначення. Емоційний стан радості й щастя від здійснення довгоочікуваної мрії розкривається у другій строфі вірша: *Easy for her to say—she sees this all day./But it took us years to get to this point./Years in the dark. Months of nothing and never.* Вагітність осмислюється ліричною героїнею, як певний етап життя, якого вони дуже прагнули, але ніяк не могли досягти. Досягнення цього етапу вербалізовано у тексті поезії за допомогою образу-метаболи *to get to this point*. Використання множини об'єктного займенника “нас” (*us*) вказує на те, що не лише героїня, а й її чоловік (а можливо й інші родичі) чекали на цю подію. Еліптична конструкція *Years in the dark* уможливило концептуальну метафору ЖИТТЯ БЕЗ ДИТИНИ Є ТЕМРЯВА. Контрастне вживання минулого часу у цих двох рядках показує, що час темряви закінчився і це сповнює батьків радістю та оптимізмом. Мати не може дочекатись, коли вже нарешті торкнеться своєї дитини і тому простягає руку до монітора, щоб торкнутись хоча б зображення: *just longing to touch the image*.

Остання строфа знову повертає нас до “печери”, згадуванням якої починався вірш: *this tiny, blurry, leaping bison or bear,/something from Altamira or Lascaux,/from the hand of an ancestor— /the first art we know*. Розуміння того, що мова йдеться саме про перечі, можливе лише за наявності енциклопедичного знання про Альтаміру та Ласко, які є відповідно іспанською та французькою печерами, в яких було знайдено найдавніші первісні наскальні малюнки тварин, серед яких зустрічались бізони та ведмеді. Тобто героїня проводить аналогію між виглядом, який має дитина в утробі матері і первісними малюнками тварин на стінах печер. Порівняння дитини саме з бізоном та ведмедем пояснюється, на нашу думку, символікою цих тварин. Вони є символом сили, чоловічої мужності та плодючості. Крім того, ведмідь вважається символом воскресіння, початку нового життя, оскільки кожної весни він прокидається від зимової сплячки, що підсилює оптимістичну тональність вірша, підкреслює сповнений сподівань і віри в краще, щасливіше майбутнє настрій цього твору.

2. Песимістична тональність: поетичні твори, забарвлені такою тональністю, мають за домінуючі емоційні стани смутку, суму, горя, страждань, відчаю від безсилля змінити перебіг подій, зневіри у кращому майбутньому.

Наприклад, поетичний твір Каунті Каллена “Суботня дитина” (Countee Cullen “Saturday’s Child”) характеризується домінуючим емоційним станом відчаю від

приреченості дитини, яка народилась у бідній сім'ї, на важку працю і страждання протягом усього життя. Назва вірша є алюзією на рядок з відомого дитячого віршика "Monday's Child", в якому пропонуються передбачення щодо долі дитини в залежності від дня тижня, в який вона народилась. Згідно цього віршика, дитина, яка народилась у суботу повинна важко працювати для того, щоб себе забезпечити (*Saturday's child works hard for his living*). Субота вважається невдалим днем для народження, оскільки його назвали на честь планети Сатурн, яка в астрології вважається символом невезіння та важкого життя.

В тексті поезії підкреслюється приреченість дитини на страждання та злидні за допомогою паралелізму, шляхом одночасного зображення радості й достатку, який панує в родинах багатіїв: *Some are teathed on a silver spoon,/With the stars strung for a rattle*. Перший рядок є перефразом прислів'я "be born with a silver spoon in one's mouth", яка означає "народитись у заможній родині" [236, 332]. На відміну від багатіїв, "суботня дитина" повинна змалку готуватись завойовувати своє щастя у битвах: *I cut my teeth as the black raccoon- /For implements of battle*. Життя заможних дітей сповнене комфорту, їх закутують в "шовк" та "пух", а їх народження цінують: *Some are swaddled in silk and down,/ And heralded by a star*. Лексична одиниця *to herald* має значення "вшановувати, святкувати, цінувати щось" у поєднанні з іменником *star* "зірка" створюють алюзію на біблійний факт появи зірки на небі у момент народження Ісуса Христа, а отже поява дитини вважається радісною подією, про яку хочуть сповістити увесь світ. Дитину бідняків загортають у рядно: *They swathed my limbs in a sackcloth gown/On a night that was black as tar*. Порівняння ночі з чорною смолою символізує таке ж чорне, безпросвітне життя, що очікує на цю дитину.

Хрещеними батьками бідної дитини є Бідність та Біль: *Dame Poverty gave me my name,/And Pain godfathered me*, що створює стилістичний прийом персоніфікації за допомогою написання слів Бідність та Біль з великих букв та вживання дієслів в активному стані на позначення дії, яку вони виконують. Оскільки хрещені батьки повинні опікуватись дитиною все життя, то виникає емоційний стан відчаю від розуміння, що від бідності та болю нікуди не подітись. Песимістична тональність підсилюється в останній строфі вірша: *Death cut the strings that gave me life,/And handed me to Sorrow,/The only kind of middle wife/My folks could beg or borrow*. "Мотузки, що дали мені життя" є перифразом для "пуповина" і стоять замість МАТИ, яка дає і підтримує життя своєї ненародженої дитини через пуповину. При народженні пуповину перерізає повитуха, роль якої в наведеному фрагменті виконує Смерть, що уможлиблює розуміння того факту, що мати померла, а дитина залишилась живою, оскільки Смерть "передала" її в руки Скорботі. Персоніфікація Смерті і Скорботи, Бідності та Болю підкреслює, що це постійні супутники життя новонародженої дитини, який вона не зможе позбутись. Емоційний стан горя від того, що дитина ніколи не пізнає материнського кохання і ласки у поєднанні із відчаєм від безсилля що-небудь змінити створюють загальну песимістичну тональність розглянутого поетичного твору.

3. Комічна тональність: вірші, забарвлені такою тональністю, найчастіше містять несхвальний оцінний погляд на змальовані події або героїв, певне критичне ставлення до них і мають на меті викликати глузливе, насмішкувате ставлення до них у читача (гумор), викрити їх недоліки (іронія) та навіть повністю їх заперечити (сатира).

Останній тип тональності вважається нам достатньо складним, оскільки зазначені підвиди можуть переплітатися, взаємодоповнюватися і створювати іронічно-сатиричну, іронічно-гумористичну, іронічно-трагічну. Але оскільки вони об'єднуються під загальною назвою комічного, вважаємо саме елемент комізму необхідною складовою останнього типу тональності. Детальніше про різновиди комічної тональності та лінгвокогнітивні механізми її формування див. [7].

Отже, вважаємо тональність окремою текстовою категорією, яка ґрунтується на емоційно-психологічному настрої, виражається на всіх рівнях тексту і характеризується предметністю, замученістю та сугестивністю. Визначення тональності не є довільним, а регулюється вбудованою в тканину художнього твору програмою його інтерпретації. Залежно від певних мікрополів емоційного стану, актуалізованих у тексті віршів, можемо

говорили про оптимістичну, песимістичну або комічну тональність американської поезії ХХ століття. Подальшою перспективою дослідження вважаємо визначення провідних лінгвостилістичних засобів, що застосовуються у текстах із різною тональністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П. Кочергана. Зб. наук. статей / Відп. ред. Тараненко О.О. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
4. Гладь С.В. Эмотивность художественного текста: семантико-когнитивный аспект (на материале англоязычной прозы): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гладь Светлана Валентиновна. – К., 2002. – 223 с.
5. Ионова С.В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 “Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика” / С.В. Ионова. – Волгоград, 1998. – 14 с.
6. Матвеева Т.В. Текстовая категория // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М.Н. Кожиной / Т.В. Матвеева. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 696 с.
7. Мороз Е.Л. Потенциал иронии в создании тональности поэтического произведения / Е.Л. Мороз // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – 2010. – Т.23(62). – №1. – С.139-143.
8. Мороз О.Л. Тональність як текстова категорія: онтологічний аспект / О.Л. Мороз // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 2010. – №43. – С. 94-99.
9. Полюжин М.М. Про когнітивно-прагматичні процедури “декодування” тексту / М.М. Полюжин // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. – Чернівці. – 2004. – С. 237-243.
10. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнеєв В.М. Лінгвістика впливу / В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода, В.М. Корнеєв. – К.: Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2005. – 148 с.
11. Сорокин Ю.А. Психолінгвістические проблемы восприятия и оценки текста // Психолінгвістические аспекты изучения текста / Ю.А. Сорокин. – М.: Наука, 1985. – С. 5-34.
12. Тураева З.Я. Лингвистика текста. Текст: структура и семантика / З.Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
13. Ortony A., Clore G., Collins A. The Cognitive Structure of Emotions / A. Ortony, G. Clore, A. Collins. – Cambridge University Press, 1990/ – 207 p.

УДК 81'1:811.111

Тетяна Саленкова
(Миколаїв)

КОНЦЕПТ REVOLUTION В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена визначенню особливостей об'єктивації концепту REVOLUTION в американській мовній свідомості на підставі виокремлення мовних засобів вираження концепту та виділення основних семантичних аспектів зазначеного концепту у мас-медійному дискурсі англійської мови.

Ключові слова: *концепт, лексико-семантична група, мас-медійний дискурс, семантична група.*

The article deals with determining the peculiarities of the concept REVOLUTION objectivization in American linguistic consciousness. It is done by defining linguistic means that

represent the concept as well as key semantic aspects of the mentioned concept in modern English massmedia discourse.

Key words: *concept, lexico-semantic group, massmedia discourse, semantic group.*

Сучасний етап розвитку лінгвістики відрізняється докорінною зміною наукової парадигми із системно-структурної на антропоцентричну. Увагу широкого кола науковців привертають дослідження національних особливостей сприйняття світу, менталітету, а також етноспецифіки мовної комунікації, що знаходить відображення в мовній картині світу окремої етнічної спільноти [2, с. 3]. Ключовими елементами в цьому випадку виступають концепти, які визначають як втілення ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини і є оперативною змістовною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і всієї картини світу, що відображена у людській психіці [3, с. 90].

Відповідно перед дослідниками, які працюють у сфері когнітивної лінгвістики (В.З. Дем'янков, О.С. Кубрякова, А.М. Приходько, Н.Д. Арутюнова, О.О. Залевська, Г.В. Колшанський, В.І. Карасик, Г. Вежбицька, Ю.С. Степанов та інші), постає завдання окреслити й охарактеризувати ключові одиниці концептуальної картини світу того чи іншого етносу. Увагу лінгвістів привертають перш за все універсальні, базові концепти, що найтісніше пов'язані з культурою народу і найяскравіше відбивають специфіку його колективної свідомості, до яких і належить досліджуваний нами концепт REVOLUTION.

Сутність феномена *революції* була об'єктом дослідження у таких галузях гуманітарного знання, як соціологія, філософія, політологія та інших, оскільки революція є ключовим поняттям теорій розвитку суспільства, людини, пізнання (наприклад, *революція у фізиці, у філософії, в моді, науково-технічна, культурна революція* тощо), що позначає "стрибок", перетворення суті, зміну системного характеру предмета в цілому. Проте концепт REVOLUTION не розглядався з лінгвістичного погляду, що і становить *актуальність* нашого дослідження. Зазначений концепт уперше досліджується з позицій когнітивно-дискурсивного підходу на матеріалі англійської мови, що й визначає *новизну* роботи.

Метою статті є визначення особливостей об'єктивації концепту REVOLUTION в американській мовній свідомості на підставі виокремлення мовних засобів вираження концепту та виділення основних семантичних аспектів зазначеного концепту у мас-медійному дискурсі англійської мови.

Матеріалом дослідження слугують: вибірка з тлумачних, синонімічних, етимологічного словників та словників-тезаурисів англійської мови, а також вибірка фрагментів текстів із мас-медійних періодичних видань, в яких експліковано концепт REVOLUTION, зокрема для аналізу було обрано такі англійські видання газет, як "The Boston Globe", "The Houston Chronicle", "The New York Times", "The Washington Times" за період з 2001 по 2010 роки.

Щоб з'ясувати сутність феномена *revolution*, звернемося насамперед до етимології цього слова. В етимологічному словнику англійської мови подано таку інформацію: "**Revolution** – late 14c., originally of celestial bodies, from O.Fr. revolution, from L.L. revolutionem (nom. revolutio) "a revolving", from L. revolutus, pp. of revolvere "turn, roll back". General sense of "instance of great change in affairs" is recorded from mid-15c. Political meaning first recorded c.1600, derived from French, and was especially applied to the expulsion of the Stuart dynasty under James II in 1688 and transfer of sovereignty to William and Mary" (*лексема revolution з'явилася в кінці 14 століття, спочатку на позначення руху небесних тіл, від французького слова revolution, яке у свою чергу походить від лат. revolutionem (у називному відмінку revolutio), що означає "такий, що обертається; повертається до попереднього стану", лат. слова revolutus, дієприкметник від revolvere, що означає "оберт, поворот; повернення на попередній рівень". Загальне розуміння слова на позначення "вимоги значних змін у справах" зафіксоване в період з середини 15 століття. Значення лексеми, що має політичний зміст, вперше було зафіксовано у 1600 році; воно походило з французької*

мови, і стосувалося вигнання династії Стюартів під час правління Якова II в 1688 році і передачі суверенітету родині Уїльяма та Мері) (переклад наш – Т.С.¹) [9].

Таким чином, феномен *revolution* складається з уявлення про рух по колу (повернення на попередній рівень), поворот, кардинальні зміни.

Для проведення лексикографічного дослідження поняття *revolution* в англійській мові були використані дефініції таких тлумачних словників англійської мови: “Cambridge Advanced Learner’s Dictionary” [5], “Longman Dictionary of Contemporary English” [6], “Macmillan English Dictionary for Advanced Learners” [7], “New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language” [8]. Синоніми, використані при формуванні лексико-семантичних груп відповідного лексико-семантичного поля в англійській мові, було вибрано зі словників “New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language” [8] та “Scholastic Dictionary of Synonyms, Antonyms and Homonyms” [10].

За даними тлумачних словників англійської мови, зазначених вище, лексема *revolution* має наступні значення:

1) a complete change in ways of thinking, methods of working etc (повна (кардинальна) зміна способів мислення, методів роботи): “In the last ten years there has been a **revolution** in education” (За останні 10 років відбулися **кардинальні зміни** у системі освіти) [6, с. 1217];

2) a time when people change a ruler or political system by using force or violence (час, коли люди змінюють правителя або політичну систему за допомогою сили або насильницьким шляхом): “The French **Revolution** changed France from a monarchy to a republic” (Французька **революція** змінила систему правління у Франції з монархії на республіку) [5];

3) one complete circular movement, or continued circular movement, around a fixed point (один повний оберт або оберт, що повторюється, навколо нерухомої точки): “The Earth makes one **revolution** round the sun each year” (Кожного року Земля робить один **оберт** навколо Сонця) [6, с. 1217].

4) one complete circular spinning movement, made by something such as a wheel attached to a central point (один повний оберт пристрою, що має обертатися, такого, як наприклад, колесо, що є прикріпленням до центральної осі): “Engine speed is measured in **revolutions per minute**” (Частота обертання двигуна вимірюється в **обертах** на хвилину) [7, с. 1217].

Слід зазначити, що за даними етимологічного словника, перше значення слова *revolution* було саме *оберт (рух) по колу, поворот*. Значення *зміни* з’явилося пізніше, як і вживання слова на позначення часу, коли відбувається зміна *політичної системи*. У тлумачних словниках значення слова *revolution* подаються зовсім в іншому порядку, а саме значення *зміни*, в тому числі і в *політичному контексті*, знаходяться на першому та другому місцях, як більш уживаніші на сучасному етапі розвитку мови, а значення *оберт, поворот* займають останні позиції, як менш уживані.

Спираючись на зазначені лексикографічні джерела, створимо систематизацію лексичних засобів вираження концепту REVOLUTION в англійській мові, використовуючи теорію семантичного поля [1].

Відповідно до цієї теорії, лексичні одиниці, що формують лексико-семантичне поле (ЛСП) “*revolution*”, були структуровані у певні лексико-семантичні групи (ЛСГ). Зазначимо, що під ЛСГ розуміємо семантичний клас лексем, об’єднаних хоча б одним загальним семантичним множитком. Отже, ЛСГ є наступними:

1. До першої ЛСГ, ядром якої є лексема **overthrow** (переворот), яка в даному випадку є семантичним множитком, належать такі синоніми: *anarchy* (анархія), *coup, upheaval* (державний переворот), *disorder, tumult* (заворушення), *insurgency, mutiny* (заколот), *insurrection, rebellion, revolt, uprising* (повстання), *riot* (бунт, заворушення): “The capital was destroyed during the **rebellion**” (Під час **повстання** столицю було зруйновано) [7, с. 1177].

¹ Тут і далі курсивом виділено наш переклад словникових статей англійською мовою, а також виконано буквальний переклад аналізованих мікротекстів із метою передати виключно зміст контексту з максимальним збереженням значень іноземних слів.

“*Haiti’s first elected president was deposed in a violent military **coup***” (Перший обраний президент Гаїті був скинутий у результаті насильницького військового **перевороту**) [6, с. 311].

2. ЛСГ, ядром якої є словосполучення **positive change** (позитивна зміна), утворюють синоніми *innovation* (інновації), *metamorphosis*, *transformation* (зміни, перетворення), *reformation* (реформування), *sea change* (кардинальна зміна), *shift* (зміни, зрушення): “*There will have to be a **sea change** in people’s attitudes if public transport is ever to replace the private car*” (Відносини між людьми повинні **кардинально змінитися**, якщо громадський транспорт коли-небудь замінить особистий автомобіль) [5].

“*The **shift** in the balance of power in the region has had far-reaching consequences*” (Зрушення рівноваги сил в регіоні мали далекосяжні наслідки) [5].

3. До третьої ЛСГ, ядром якої є словосполучення **circular movement** (рух по колу), яке в даному випадку виконує роль семантичного множника, належать наступні слова-синоніми: *gyration*, *round* (рух по колу), *revolving* (той, що рухається по колу), *rotation*, *spin*, *turn*, *twirl* (обертання): “*an increase in the speed of **rotation***” (збільшення швидкості **обертання**) [7, с. 1235]; “*The theatre has a **revolving** stage*” (Сцена у театрі **рухається по колу**) [6, с. 1217].

Таким чином, лексикографічний аналіз лексеми *revolution* дає змогу говорити про такі семантичні ознаки концепту REVOLUTION, як *overthrow*, *positive change* та *circular movement*, які є ядром відповідних семантичних груп і становлять сутність феномену революції для носіїв англійської мови.

Ураховуючи, що мовні засоби своїми значеннями передають лише частину досліджуваних концептів, звернемося до аналізу функціонування базових лексичних значень *revolution* у сучасному мас-медійному дискурсі американського варіанту англійської мови.

Ураховуючи положення теорії фреймової семантики Ч. Філлмора, зазначимо, що “слово представляє собою певну категоризацію досвіду, і в основі кожної категорії, що виражається словом, міститься мотивуюча ситуація, так званий мотивуючий контекст, який виникає на фоні уявлень і досвіду людини” [4, с. 58]. Це дозволяє моделювати принципи структурування й відображення певної частини досвіду та знань людини у значеннях мовних одиниць, що дає можливість виявити конститутивні елементи концепту REVOLUTION.

Для категоризації ознак концепту REVOLUTION розглянемо семантичні групи (СГ), які було виділено під час аналізу мовного матеріалу.

1. СГ “overthrow” (переворот), яка представляє ідею повалення існуючого суспільно-політичного ладу з метою заміни його на новий, більш досконалий: “*Meanwhile, President Mahmoud Ahmadinejad continues to consolidate his power, emerging as the most powerful president since the **Islamic revolution** in 1979*” (Між тим, президент Ірану Махмуд Ахмадінежад продовжує зміцнювати свою владу, тим самим стає наймогутнішим президентом після **ісламської революції** 1979 року) (*The Boston Globe*. – 27.12.2009).

Залежно від концептуальних ознак, яких набуває концепт REVOLUTION, виступаючи репрезентантом даної групи, можна визначити додаткові концептуальні відтінки, а саме:

- персоніфікація революції: *people-power revolution* (народна революція), *democratic revolution* (демократична революція): “*Sanctions, bombings, and invasion won’t bring relief for moderate Iranians or the West. The best possible outcome, for everyone, is a **democratic revolution** in Iran – led by Iranians*” (Санкції, бомбування і вторгнення не принесуть полегшення для поміркованих мешканців Ірану або Заходу. Найкращим виходом для всіх є **демократична революція** в Ірані на чолі з мешканцями Ірану) (*The Houston Chronicle*. – 17.09.2006).
- країна здійснення перевороту: *the French Revolution* (Французька революція), *the Orange Revolution* (Помаранчева революція в Україні), *Rose Revolution* (революція троянд у Грузії): “*Mr. Yushchenko, the hero of the **Orange Revolution** who has suffered a stark decline in popularity because of political instability, issued a statement calling on all the major political parties to work together*” (Пан Ющенко, герой **Помаранчевої революції в Україні**, який втратив популярність через політичну

нестабільність, виступив із заявою, закликаючи всі основні політичні партії до спільної роботи) (*The New York Times*. – 13.03.2005).

- емоційно-експресивна характеристика перевороту, що здійснюється: quiet revolution (тиха революція), sudden revolution (раптовий переворот), soft revolution (м'яка революція): “During much of the summer, Iran’s Revolutionary Guards and security services were undergoing a significant revision that involved integration of the command structure, expansion of the intelligence apparatus, and much more of a focus on disarming a non-existent **“soft revolution”** (Протягом більшої частини літа Варта ісламської революції та служба безпеки Ірану проходили ретельну перевірку, яка включала поповнення командних структур, розширення апарату розвідки, і набагато більше уваги приділялося роззброєнню перед неіснуючою так званою **“м’якою революцією”**) (*The Boston Globe*. – 17.12.2009).

2. СГ **“positive change”** (позитивна/якісна зміна) представляє ідею зміни у певній галузі, що призводить до покращення або підвищення рівня розвитку тієї галузі і має на меті утвердження чогось нового, прогресивного: “Startups and leading tech companies, including search exemplar Google, are tinkering with new ways of culling and presenting information – ones that could prompt the next **revolution** in search” (Нові інтернет-компанії та провідні фірми технічного профілю, включаючи пошукову систему Google, працюють над новими способами відбору і представлення інформації – такими, які можуть спричинити наступну **революцію** в пошукових системах) (*The Houston Chronicle*. – 29.03.2004).

Можна визначити наступні додаткові концептуальні відтінки даної семантичної групи:

- сфера, в якій здійснено перехід на якісно інший рівень: revolution in neuroscience (революція у неврології), digital revolution (цифрова революція), technological revolution (науково-технічна революція), industrial revolution (промислова революція): “The program is being rolled out in stages. Manchester, once a symbol of the **industrial revolution** that transformed Britain from a small island into a mighty empire in the 19th century, was chosen as the pilot city” (Здійснення програми передбачає декілька етапів. В якості експериментального міста було обрано місто Манчестер, яке певний час було символом **промислової революції**, що перетворила Англію з малого острова в могутню імперію у 19 столітті) (*The Boston Globe*. – 26.12.2009).
- країна, де відбулася відповідна якісна зміна: food revolution in Great Britain (революція у харчуванні, яка відбулася у Великобританії): “And what of the **Indian food revolution in Great Britain**? It was fueled by a much larger immigration of Southeast Asians,” Balzer points out (“А що з індійською **революцією** у харчуванні, яка мала місце у Великобританії? Вона була пов’язана з набагато більшою імміграцією з держав Південно-Східної Азії” – зазначає Бальцер) (*The Boston Globe*. – 27.08.2006).

3. СГ **“circular movement”** (рух по колу, оберт): “Does it matter that the sun, actually, is not “coming” but that the earth, in its elliptical **revolution**, only adjusts the tilt in its rotation?” (Чи має значення те, що насправді сонце не “сходить”, адже саме земля завдяки своєму руху по колу регулює кут його обертання?) (*The Boston Globe*. – 21.12.2009).

“Your regular passenger car going down the motorway will go an average 1,500 **revolutions** per minute,” said John Piper, the project’s engineering director. “Our wheels are going 10,500 **revolutions** per minute, and for that reason we aren’t using pneumatic tires” (“Ваш звичайний легковий автомобіль під час спуску по автомагістралі буде рухатися в середньому у 1500 **обертів** за хвилину”, говорить Джон Пайпер, технічний директор проекту. “Наші колеса розвивають швидкість до 10500 **обертів** за хвилину, і з цієї причини ми не використовуємо пневматичні шини”) (*The Houston Chronicle*. – 23.10.2008).

Таким чином, основними конститутивними елементами концепту REVOLUTION є три СГ: “overthrow”, “positive change” та “circular movement”. СГ “overthrow” та “positive

change” складаються з підгруп додаткових концептуальних відтінків. Деякі з цих концептуальних ознак є спільними, зокрема ознака прикладу країни, де було здійснено переворот або відбулася відповідна якісна зміна. Інші ознаки властиві тільки певній СГ, зокрема ознака персоніфікації революції характеризує СГ “*overthrow*”, а ознака, що вказує на сферу, в якій було здійснено перехід на якісно інший рівень, властива лише СГ “*positive change*”.

Якщо порівняти виокремлені СГ з тими ЛСГ, які було визначено під час аналізу лексикографічних джерел, можна сказати, що групи, отримані в ході аналізу матеріалу мас-медійного дискурсу, збігаються з тими ЛСГ, які було визначено під час лексикографічної інтерпретації концепту REVOLUTION. СГ “*political overthrow*” та “*positive change*” було розширено за рахунок виокремлення додаткових концептуальних відтінків.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у проведенні асоціативного експерименту з метою уточнення наявності виділених конститутивних елементів у структурі концепту REVOLUTION, а також у побудові моделі зазначеного концепту за польовим принципом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
2. Карпова К.С. Вербалізація національно-специфічних концептів американського суспільства ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04./ К.С. Карпова. – Київ, 2008. – 17 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
4. Колесник Н.В. Фреймовая семантика Ч. Филлмора / Н.В. Колесник // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / Отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2002. – Вып. 22. – С. 58-66.
5. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. – Режим доступу: <<http://dictionary.cambridge.org/>>.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. Third Ed. – Longman, 2001. – 1668 p.
7. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford, 2002. – 1692 p.
8. New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language / Ed. by Bernard S. Cayne. – Danbury: Lexicon Publications, 1993. – 1137 p.
9. Online Etymology Dictionary. – Режим доступу: <<http://www.etymonline.com/index.php>>.
10. Scholastic Dictionary of Synonyms, Antonyms and Homonyms. – USA, 2001. – 224 p.

УДК 821.111(73):82-1:81’367

Наталя Шевельова-Гаркуша
(Херсон)

ВИДИ ТА ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ РИТМІЧНОГО МАЛЮНКА У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті виявлені способи ритміко-синтаксичного висунення та представлені синтаксичні засоби ритмізації віршів на основі повторення, редукації, експансії, пермутації та трансформації синтаксичних конструкцій поетичного тексту. Визначено види ритмічного малюнка віршів епохи модернізму, представлено фази ритму та варіанти їх комбінацій.

Ключові слова: *фрактал, пермутації, синкопічний та альтернативний ритм, способи висунення, зчеплення.*

This article constitutes ways of rhythmic and syntactic estrangement and syntactic means of rhythmic organization of poetic texts, based on reduction, extension, permutation and

transformation of syntactic constructions. It also focuses on the main types of poetic rhythm, its phases and combinations.

Key words: *fractal, permutation, syncope and alternative rhythm, ways of estrangement, coupling.*

Питанням ритміко-синтаксичної організації займалися представники формальної школи (Б.В. Томашевський, В.М. Жирмунський, О.М. Пешковський, В.Б. Шкловський, Ю.М. Тинянов, В.Б. Холшевников, Р.Й. Якобсон, Б.М. Ейхенбаум, Й.М. Брік, Б.І. Ярхо тощо), структурно-семіотичної поезики (Б.М. Гаспаров, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, О.М. П'ятигорський, Б.А. Успенський, В.М. Топоров, Ц. Тодоров), структурно-функціонального напрямку (Я. Мукаржовський, Р.Й. Якобсон), лінгвопоетики, (Г.М. Поспелов, М.Л. Гаспаров, Т.В. Скулачова, М.Г. Тарлінська, А.О. Ліпгарт) та лінгвосинергетики (І.А. Герман, Г.Г. Москальчук, О.М. Князева, С.П. Курдюмов, С.К. Гураль).

Об'єктом дослідження є ритміко-синтаксична організація текстів сучасної американської поезії. **Предметом дослідження** є виділення синтаксичних засобів ритмізації поетичного тексту та видів ритмічного малюнка віршів епохи модернізму.

Мета статті полягає у виявленні особливостей організації рядків, побудованих на основі ритміко-синтаксичних стилістичних прийомів.

Актуальність теми статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень на розгляд питання функціональних особливостей ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів та висвітленням проблеми в новій парадигмі.

У рамках нашого дослідження ми розглядаємо поетичний текст як фрактальну ритміко-синтаксичну структуру (від лат. fractus – дроблений, зламаний, розбитий, той, що складається з самоподібних фрагментів), частини якої є подібними одна до одної, відтворюють цю структуру та певним чином є тотожними цілому [5, с. 13, 31]. Фрактальність пояснюється неперервним повторенням базової форми, зразка ритміко-синтаксичної побудови, схеми, тотожністю та аналогічністю її елементів [3, с. 11].

Дослідивши ритміко-синтаксичну організацію поетичних текстів епохи модернізму, ми дійшли висновку, що основною метою представників цього культурного напрямку було новаторство у художній формі та змісті. На початку ХХ століття поети, які відійшли від традиційних форм, повстали проти того, що вони називали тиранією точних формальних вимог. Вони вважали, що індивідуальність поета може бути краще виражена у вільному вірші, ніж у традиційній формі. У сучасній поезії новий ритм означає нові ідеї, основою для яких слугують "ритмічно живі та цікаві рядки вільного вірша" [6, с. 139].

Ми з'ясували, що синтаксична структура впливає на ритм, який, у свою чергу, також залежить від змісту тексту. У результаті синергетичної взаємодії чинників різних поетичних рівнів, виділяємо декілька ритміко-синтаксичних способів висунення [1, с. 63], тобто способів формальної організації поетичного тексту, а також ритміко-синтаксичного виділення рядка, за допомогою якого автор фіксує увагу читача на певних елементах повідомлення та встановлює семантично релевантні відношення між синтаксисом, ритмом та смислом:

1. Зчеплення (англ. coupling, введене С. Левінім) – це такий спосіб ритміко-синтаксичного висунення, який характеризується цілісною та тотожною будовою рядків чи їх частин у структурній парадигматиці поетичного тексту [8, с. 30]. Зчеплення здійснюється симетричним розташуванням паралельних конструкцій, тотожністю слів в позиціях підмета, присудка та другорядних членів речення [1, с. 66].

До цього способу висунення належать такі засоби реалізації синтаксичного ритму у текстах сучасної американської поезії, як різні види повтору та паралелізму. Так, за критерієм тотожності фрактальні структури ми поділяємо на тотожні (повторювані) та подібні або схожі (паралельні, а також неповні та часткові повтори).

Ритм, утворений у результаті повторення або паралелізму синтаксичних конструкцій, визначаємо як (1) константний. Він характеризується рівністю, плавністю, чіткістю, незмінністю (повною або частковою) та збалансованістю. Константний ритм є характерним для поезії про щасливе кохання, природу, спокійний духовний стан тощо. Так, наприклад, у вірші Езри Паунд “Дівчина” є такі рядки:

O generation of the thoroughly smug
and the thoroughly uncomfortable,
I have seen fishermen picking in the sun,
I have seen them with untidy families,
I have seen their smiles full of teeth
and heard ungainly laughter.

Третій, четвертий та п'ятий рядки відтворюють плавний ритм, які передає тривалість та повторюваність щасливих миттєвостей бідних людей, які вміють радіти життю так, як цього не вміють робити заможні люди.

У випадку трьох і більше паралельних конструкцій зчеплення називається розгорнутим. Таке безперервне повторення синтаксично тотожних або подібних рядків має тенденцію задавати монотонний, шаблонний та одноманітний ритм, який утворює довгу ізоляцію на графічному малюнку. У результаті цього увага читача автоматизується та з'являється можливість до антиципації структурної організації наступних рядків. Константним також вважаємо ритм, у якому повторюються рядки, виділені у результаті однакових ритміко-синтаксичних прийомів.

2. Ошукане очікування (термін Р. Якобсона) – ритміко-синтаксичний спосіб висунення, в основі якого лежить ефект контрасту.

На елементах низької передбачуваності декодування уповільнюється, а це фіксує увагу на формі [9, с. 207]. На фоні одноманітної організації неочікуване порушення експресивності поетичного мовлення підсилюється [1, с. 70]. Важливим чинником є підсилення очікування безпосередньо перед появою елемента малої передбачуваності, тобто збільшення впорядкованості ритміко-синтаксичних одиниць тексту та їх частин. Звідси виникає розташування рядків та їх структурних компонентів за лініями найбільшої та найменшої вірогідності [1, с. 71].

До цього способу ритміко-синтаксичного висунення належать засоби, основані на 1) редуції вихідної моделі (номіналізація, еліптизація, апозиопесис), 2) експансії (перелічення та лексико-синтаксичні повтори), 3) пермутації (відокремлення, інверсія, анжамбеман, вставні, емпатичні конструкції, синтаксичне розщеплення або дистанційне розташування) та 4) транспозиції синтаксичних структур (риторичні питальні, заперечні, окличні речення, питальні речення з прямим порядком слів).

У результаті використання засобів синтаксичного висунення першої групи виділяємо (2) деструктивно-динамічний ритм, який характеризується прискоренням ритмічного руху рядків та їх рухливістю. Він сприяє швидкому прочитанню рядків, змушуючи читача ніби прискорюватися та набирати відповідну швидкість [7, с. 7]. Так, у вірші Езри Паунд “На станції метро” є такі рядки:

The apparition of these faces in the crowd;
Petals on a wet, black bough.

У вірші поет використовує номінативні конструкції у якості ремарок для зазначення та описання місця дії. Такий тип конструкцій характеризується описовістю подій, кратністю, штриховістю та ескізністю, відтворюючи при цьому досить динамічний та рухливий ритм.

Унаслідок вживання одного з засобів експансії синтаксичної конструкції ритм видозмінюється на (3) деструктивно-уповільнений. Такий ритм обумовлений поступовим розгортанням ритміко-синтаксичних одиниць (рядків), змушує читача зорієнтуватися на найбільш важливих та першочергових для автора речах [7, с. 7]. Візьмемо для прикладу один із віршів Едні Сент-Вінсент Мілей:

Detestable race, continue to expunge yourself, die out.

Breed faster, crowd, encroach, sing hymns, build

Bombing airplanes.

У вірші поетеса використовує прийом перелічення задля створення повільного ритму, відтворюючи поступовість зростання людей, збільшення населення, їх діяльності та зрештою звертається до прийому анжамбеман, щоб підкреслити абсурдність поєднання в людині бажання жити та вбивати, розвиваючи збройну промисловість.

Іншим підвидом ритмічного малюнку, викликаним прийомом анжамбеман, є (4) пунктирний ритм, який характеризується рваним, нерівним, так званим шкульгаючим ритмічним рухом. Слідом за представниками лінгвопоетики, зокрема М.Л. Гаспаровим, та його ученицею Т.В. Скулачовою, виділяємо десять ступенів сили або тісноти (за термінологією Ю.М. Тинянова) синтаксичної зв'язності слів, які при перенесенні відокремлюються автором у кінці одного рядка та на початку іншого [2, с. 32-33]. Так, зображуючи у своєму вірші маки, Хілда Дулітл відтворює пунктирний ритм за допомогою ритміко-синтаксичного прийому відокремлення, підкреслюючи усю красу червоних як вогонь квітів: Beautiful, wide-spread, / fire upon leaf.

(5) Синкопічний ритм (від гр. syncopē – відсікання, оброблення, пропущення) є результатом пермутації ритміко-синтаксичної конструкції, частини якої характеризується фрагментарністю, відокремленістю, обривистістю та спотиканням. Він властивий поезії модерну, темами якої є здебільшого обурення, протест, непокірність загальноприйнятим у суспільстві моральним нормам та критика діяльності сучасних політичних діячів. Так, у вище зазначеному вірші Едні Сент-Вінсент Мілей розрив комплетивного зв'язку створює рваний ритм, ніби відтворюючи втрату людей, вбитих зброєю, предметом власного винаходу.

У випадку, коли ритмічний перебіг, викликаний синтаксичними та композиційними порушеннями, займає чітко відведені автором рядки впродовж усього поетичного твору, то така зміна ритму стає передбачуваною та закономірною. Деструктивно-динамічний, уповільнений, пунктирний або синкопічний ритми можуть змінюватися на монотонний, у разі їх використання більше, ніж у трьох рядках поспіль.

Отже, оскільки фрактал – це самоподібна структура, яка складається з повторюваних елементів, ми розробили графік фрактальної кривої ритму вірша. Ритмічний малюнок або крива ритму складається з фаз: фаза константного, деструктивно-динамічного, уповільненого, пунктирного та синкопічного ритму. Крива сучасної поезії, як правило, не є монофазною, тому що являє собою складний двофазний, трифазний ритмічний рух тощо.

За комбінацією фаз ритму виділяємо такі ритмічні малюнки:

1) Хаотичний ритмічний малюнок, фази якого розташовані не упорядковано та не узгоджено. Такий вірш характеризується непослідовністю та несистемністю ритміко-синтаксичних одиниць.

2) Циклічний або рамковий ритмічний малюнок, початок та кінець якого відзначаються однією фазою. Сучасні поети використовують прийом циклічності задля створення відчуття безкінечності свого віршу. Так, останній рядок повторює перший, що дозволяє тексту продовжуватися ще багато разів. Рядок, що розпочинає, розвивається та закінчує вірш, ніби повертаючись у вихідну точку.

3) Дзеркальний ритмічний малюнок характеризується дзеркальним або переносним повторенням ритмічних фаз вірша.

4) Альтернативний ритмічний малюнок, який утворюється унаслідок закономірного чергування фаз вірша.

Отже, ми з'ясували, що поетичний текст як самоподібна структура складається з тотожних та подібних елементів. Ритм рядків, таким чином, представляємо у вигляді графіку фрактальної кривої, що складається з фаз константного, деструктивно-динамічного, уповільненого, пунктирного та синкопічного ритму. Константний та інші види ритму утворюються синтаксичними засобами ритміко-синтаксичного висунення зчеплення та ошуканого очікування відповідно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования): [учеб. пособ.] / Ирина Владимировна Арнольд. [3-е изд.] – М.: Просвещение, 1990. – 300с.
2. Гаспаров М.Л., Скулачева Т.В. Статьи по лингвистике стиха / М.Л. Гаспаров, Т.В. Скулачева – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 288с.
3. Кроновер Р.М. Фракталы и хаос в динамических системах. Основы теории / Р.М. Кроновер – М.: Постмаркет, 2000. – 352с.
4. Кудрявицкий А. Антология имажизма. Пер с англ./ А. Кудрявицкий – М.: Прогресс, 2001 – 348 с.
5. Мандельброт Б.Б. Фрактальная геометрия природы / Б.Б. Мандельброт – М.: Институт компьютерных исследований, 2002. – 656с.
6. Addonizio K., Dorianne L. The poet's companion / K. Addonizio, L. Dorianne // A guide to the pleasures of writing poetry. – New York: W.W. Norton & Company Ltd, 1997. – 283p.
7. Holcombe C. J. Rhythm in poetry: rhythmic analysis [Электронный ресурс] // 20p. – Режим доступа: <http://www.textetc.com/traditional/rhythm.html>.
8. Levin S. Linguistic Structures in Poetry / S. Levin– Mouton, 1962. – 64p.
9. Riffaterre M. Criteria for Style Analysis / M. Riffaterre // “Word”. – V. 15. – №1. – April, 1959. – 159 p.

Розділ VIII

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Ольга Копусь
(Одеса)

*Рецензія на монографію Н. В. Кондратенко
«Синтаксис українського модерністського і постмодерністського
художнього дискурсу» [за ред. проф. К. Г. Городенської]. – К. : Видавничий
дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.)*

Наукову розвідку Н. Кондратенко виконано на порівняно новому для українського мовознавства матеріалі – текстах українських авторів модерністських і постмодерністських творів. У літературознавчих працях вітчизняних учених проблеми вивчення творів неklasичної парадигми (саме такий термін використовує авторка монографії) вивчають друге десятиліття, тоді як питання мовної організації залишалися поза увагою або їм було присвячено поодинокі наукові розвідки. З огляду на це постає актуальність рецензованої монографії, яку скеровано на дослідження мовних особливостей художнього мовлення сучасних українських письменників. Синтаксис як вищий рівень мовної системи потребує особливої уваги дослідника, тому що здатний виражати не лише концептуально-поняттєві компоненти авторської картини світу, а й структурно-когнітивні, що репрезентують фрагменти нового світобачення, віддзеркаленого в модерністських і постмодерністських текстах.

Авторка монографії спирається на ґрунтовні лінгвістичні (О. Селіванова, О. Воробйова, І. Гальперін, О. Папіна, М. Димарський та ін.) й лінгвофілософські (Р. Барт, Ж. Дерріда, Л. Вітгенштейн, У. Еко, Й. Гейзінга та ін.) праці, вдало поєднуючи мовознавчу і філософську методологію, що справляє враження глобальної наукової розвідки міждисциплінарного характеру. Проте не викликає жодних сумнівів і той факт, що рецензована монографія належить до наукових праць з української мови, зважаючи на те, що метою роботи є дослідження українського художнього мовлення в новому ракурсі – комунікативному. Для виконання поставленої мети в монографії запроваджено поняття «художній дискурс», що є досить суперечливим і визнається не всіма лінгвістами, проте його використання щодо художніх текстів неklasичної парадигми авторка вважає цілком виправданим й аргументовано це доводить.

Н. В. Кондратенко акцентує увагу на синтаксичних особливостях модерністських і постмодерністських текстах українських письменників, проте виходить і на рівень лінгвістики тексту, аналізуючи текстові категорії, міжфразні зв'язки, текстові одиниці. Застосування поняття текстово-дискурсивної категорії (О. Селіванова) уможливорює розширення проблематики дослідження, уведення таких параметрів художнього дискурсу, як інтертекстуальність, діалогічність, антропоцентричність, що мають специфічні мовні засоби вираження в тексті. Цікавим з огляду на це є й наведене в роботі розмежування тексту й дискурсу як компонентів комунікативного акту та запропонована ідея введення тексту до мовної системи. І хоч деякі твердження суперечливі, проте вони відповідають загальній

концепції наукового дослідження Н. В. Кондратенко, у якому доведено правомірність застосування поняття «художній дискурс» до сучасних текстів неklasичної парадигми.

У монографії не лише подано ґрунтовну теоретичну базу лінгвофілософського характеру, що і має відрізнати сучасні наукові дослідження, а й здійснено ретельний текстологічний аналіз модерністських і постмодерністських текстів та їхньої ігрової природи. Поява подібних текстів у минулому столітті та на межі XX-XXI століть свідчить про виникнення нового типу художнього мислення, що репрезентує й формування художнього дискурсу, у якому посилюється роль мовця й реципієнта та їх вплив на текст. Ці явища знайшли вираження в мовних засобах репрезентації художнього мовлення, яке принципово відрізняється від текстів реалістичної парадигми і дає підстави авторці твердити про дискурсивний статус сучасного художнього тексту.

Концептуальною основою монографії стала ідея щодо ігрового характеру художнього дискурсу модерністського та постмодерністського напрямів. Здійснений аналіз у цьому аспекті доводить правомірність тлумачення багатьох розглянутих текстових і дискурсивних явищ як виявів ігрової природи тексту. Крім того, у монографії запропоновано й типологію провідних ознак художнього дискурсу неklasичної парадигми, що можуть бути використані не лише в теорії тексту, а й у лінгвостилістиці. Сюди належать такі параметри, як інтертекстуальність, внутрішня діалогічність, карнавальність, візуальність тощо. Також ретельно проаналізовано всі ознаки тексту, які кваліфіковані як вияви ігрової природи художнього дискурсу.

Обраний ракурс аналізу досить новий і приваблює своєю нестандартністю: Н. В. Кондратенко подає стрижневі параметри художнього дискурсу нереалістичної парадигми через реалізацію семантичних, структурних, стилістичних і прагматичних ознак. Виявлення особливостей художнього дискурсу нереалістичної парадигми саме на синтаксичному рівні продиктовано специфікою текстотворення в модерністському і постмодерністському художньому мовленні. Зокрема, розглянуто види синтаксичного зв'язку в надразних єдностях, функціонування текстових одиниць різних типів, мовні засоби репрезентації текстових і текстово-дискурсивних категорій, стилістичні фігури та прийоми, засоби візуалізації тексту тощо.

Не залишилися поза увагою авторки й синтаксичні особливості текстів на мікро- й макрорівнях: надмірна сурядність синтаксичного зв'язку, надлишковість предикативних частин, специфічна пунктуація та її тотальна відсутність, вставні та вставлені конструкції, комунікативна гетерогенність тексту, стилістичні фігури тощо. Спостереження авторки підтверджені вдало дібраним ілюстративним матеріалом, що демонструє загальні тенденції сучасного художнього мовлення.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АБАБІЛОВА Наталія Миколаївна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

АЛИЄВА Альвіна Джавідівна – аспірант кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет ім. Лесі Українки

АРТЮХ Вікторія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови, Полтавський університет економіки і торгівлі

БАБЮК Вікторія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Дипломатична академія України при МЗС України

БАГАН Мирослава Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет

БАЗИЛЕВИЧ Наталія Вікторівна – аспірант кафедри романо-германських мов, Херсонський державний університет

БОТВІНКО Олена Миколаївна – аспірант кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет ім. Лесі Українки

БУКАЛОВ Олексій Сергійович – аспірант кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

ВДОВЕНКО Тетяна Олександрівна – викладач кафедри англійської мови та перекладу, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ВОЗНЕНКО Наталя Вячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

ВОЛКОВА Лідія Михайлівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри германської і фінської філології, Київський національний лінгвістичний університет

ВОЛЬФОВСЬКА Ольга Олександрівна – аспірант кафедри германської і фінської філології, Київський національний лінгвістичний університет

ВОСТРЕЦОВА Вікторія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ГАЙДАЄНКО Ірина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства, Херсонський державний університет

ГРИГОР'ЄВА Оксана Олександрівна – викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

ГУДИМА Наталія Василівна – старший викладач кафедри мовознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка

ГУРЕЦЬКА Марта Володимирівна – аспірант кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ДЕМ'ЯНЕНКО Ольга Євгенівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ДЕРЕВ'ЯНКО Людмила Іванівна – аспірант кафедри української мови та української літератури, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ДЗИСЮК М.В. – здобувач, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДУДНІК Ганна Сергіївна – асистент кафедри теорії і практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

ЄРМОЛЕНКО І.І. – аспірант кафедри романської філології, Київський національний лінгвістичний університет

ЗАВАЛЬНЮК Інна Яківна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЗАСИМЕНКО Вікторія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовознавства, Херсонський державний університет

ЗЕЛЕНА Юлія Любомирівна – аспірант кафедри французької філології, Львівський національний університет ім. Івана Франка

ІБРАГІМОВА Севілія Серверівна – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови, Запорізький національний університет

ІГНА Зоя Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології, Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя

КАРПА Ірина Богданівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри методики викладання іноземних мов, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

КЕЧЕДЖІ Оксана Вікторівна – старший викладач кафедри перекладу, Приазовський державний технічний університет

КІЩЕНКО Юлія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

КОЗЯРЕВИЧ Ліана Василівна – докторант кафедри германської та фіно-угорської філології, Київський національний лінгвістичний університет

КОЛКУНОВА Вікторія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

КОЛЯДА Єліна Калениківна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет ім. Лесі Українки

КОПУСЬ Ольга Антонівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м.Одеса)

КОСЕНКО Катерина Олександрівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри гуманітарних і економічних дисциплін Економіко-правового факультету НУ “ОЮА”

КРАСНОЖАН Жаннета Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства, Херсонський державний університет

КУЗИК Оксана Андріївна – аспірант кафедри англійської філології, Львівський національний університет ім. Івана Франка

КУРАГІНА Любов Петрівна – викладач кафедри теорії і практики перекладу, Херсонський національний університет

КУШЛИК Оксана Павлівна, кандидат філологічних наук, докторант кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЛАЛАЯН Наталія Степанівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ЛЕБЕДЄВА Надія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германських мов, Херсонський державний університет

ЛЕБЕДЬ Юлія Борисівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри методики філологічних дисциплін, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЛЕОНОВА Наталія Валеріївна – старший викладач кафедри історії та українознавства, Національна металургійна академія України (м. Дніпропетровськ)

ЛІСОВА Юлія Олександрівна – аспірант кафедри романської філології, Київський національний лінгвістичний університет

ЛИТВИНЕНКО Ніна Павлівна – доктор філологічних наук, професор кафедри україністики, Національний медичний університет ім. О.О.Богомольця

ЛОЩЕНОВА Ірина Феліксівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ЛУК'ЯНОВА Тетяна Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ЛУТ Катерина Анатоліївна – викладач кафедри теорії та практики перекладу, Запорізький національний технічний університет

МАЗУР Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

МАКСИМЕЦЬ Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, Таврійський державний агротехнологічний університет

МАТУС Вікторія Вікторівна – викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

МИРОНЕНКО Оксана Василівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філології, Херсонський державний університет

МИХАЙЛИЦЬКА Ірина Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

МОРОЗ Олена Леонідівна – аспірант кафедри романо-германських мов, Херсонський державний університет

НІКІШИНА Віра Вікторівна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

НІКОЛАЄВА Наталя Миколаївна – аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови, Запорізький національний університет

ОЛЕЙНІКОВА Галина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ОНЩЕНКО Юлія Олександрівна – старший викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

ОРШИНСЬКА Тетяна Захарівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, Львівський національний університет ім. Івана Франка

ОСИНЦЕВА Тетяна Валентинівна – викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

ПАВЛЮК Тетяна Павлівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології та методики викладання, Республіканський вищий навчальний заклад “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта)

ПЕРЕДЕРІЙ Ганна Миколаївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології, Чорноморський державний університет ім. Петра Могили

ПЕТРОВСЬКА Юлія Євгенівна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ПОВШЕДНА Ірина Володимирівна – аспірант кафедри германської та фінської філології, Київський національний лінгвістичний університет

ПОДВОЙСЬКА Оксана Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

ПОКОРНА Людмила Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології, Херсонський державний університет

ПОТЯТИНИК Уляна Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології, Львівський національний університет ім. Івана Франка

ПОЧЕПИНСЬКА Світлана Михайлівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови та перекладу, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ПРОСЯННІКОВА Яна Миколаївна – аспірант кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

РАДЕЦЬКА Світлана Валеріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

РЕШЕТАРОВА Ірина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики мовлення, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

РОЗГОН Валентина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

РОМАНОВА Наталя Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, Київський національний лінгвістичний університет

СВИРИДОВ Олександр Федорович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Херсонський національний технічний університет

СИДОРЕНКО Юлія Ігорівна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

СИТЕНКО Ольга Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

СОКОЛОВ Дмитро Петрович – аспірант кафедри німецької мови, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

СОРОКІНА Ліна Євгенівна – аспірант кафедри германської і фінської філології, Київський національний лінгвістичний університет

СТАНКО Дарина Василівна – викладач, Ужгородський національний університет

ТРИКОЗ Ксенія Григорівна – аспірант кафедри англійської філології, Запорізький національний університет

ТУР Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, старший викладач, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

УСАЧЕНКО Ірина Валеріївна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ФІЛППОВА Олена Михайлівна – викладач кафедри перекладознавства, Херсонський державний університет

ЧЕРКУН Людмила Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та загального мовознавства, Херсонський державний університет

ЧЕРНОВАТИЙ Леонід Миколайович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу англійської мови, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ЧУРАКОВА Оксана Валентинівна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ШАПОЧКА Катерина Анатоліївна – викладач кафедри перекладознавства, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

ШЕВЕЛЬОВА-ГАРКУША Наталя Василівна – аспірант кафедри романо-германських мов, Херсонський державний університет

ШЕВЧЕНКО Кристина Миколаївна – викладач кафедри практики мовлення та інформаційних технологій, Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ШИШЛІНА Олена Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Полтавська державна аграрна академія

ШРАМКО Руслана Григорівна – асистент кафедри української мови та української літератури, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Науковий вісник
Херсонського державного університету
Серія “Лінгвістика”

Випуск XV

Коректор	– Климович С.М.
Технічний редактор	– Карабута О.П.
Комп’ютерне макетування	– Блах Е.І.

Підписано до друку 30.11.11.
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 46,27. Наклад 300.

Видруковано у Херсонському державному університеті.
Свідоцтво серія ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
Видано Управлінням у справах преси та інформації облдержадміністрації.
73000, Україна, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 4.
Тел. (0552) 32-67-95.